

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

(JMBR : Journal of MCU Buddhist Review)

ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2568)

Vol. 9 Issue 1 (January - April 2025)

คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

79 หมู่ 1 ถ.พหลโยธิน ต.ลำไทร

อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

ISSN 3027-7450 (Online)

ISSN 3027-7442 (Print)

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
Journal of MCU Buddhist Review
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2568)
Vol. 9 Issue 1 (January - April 2025)
ISSN 3027-7442 (Print), ISSN 3027-7450 (Online)

วัตถุประสงค์ของวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิตพุทธเชิงบูรณาการให้แพร่หลาย

2. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อนำไปสู่การสร้างปัญญาการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาหาทางออกแก่ชีวิตและสังคม

3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ นวัตกรรมทางการวิจัยและวิชาการ ในสาขาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบหรือแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ ผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานที่จัดทำวารสาร ผู้นิพนธ์ภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายภายในหน่วยงานที่จัดทำวารสาร และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มข้นในการประเมินคุณภาพบทความก่อนออกตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะหรือประเด็นของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางหรือรูปแบบของวารสาร หรือบทความไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) บทความจะถูกตรวจประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) 3 ท่าน โดยจะมีการปิดบังรายชื่อของเจ้าของบทความและผู้ประเมิน ปัจจุบันทางวารสารได้ยกเลิกการเผยแพร่ในลักษณะรูปเล่มเอกสารวารสาร โดยจะเน้นการเผยแพร่ในระบบออนไลน์ ท่านสามารถดาวน์โหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ https : //so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb

การได้รับการเผยแพร่บทความแบบออนไลน์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ รูปแบบบทความของทางวารสาร บทความวิชาการ หรือ บทความวิจัยต้องยึดตามหลักเกณฑ์แบบฟอร์มหรือเงื่อนไขของวารสารอย่างเคร่งครัด และต้องยึดหลักเกณฑ์จรรยาบรรณหรือจริยธรรมของการวิจัย ในขณะที่ส่งบทความเข้าสู่ระบบหรือกระบวนการของทางวารสาร ห้ามผู้เขียนส่งบทความไปที่วารสารอื่นๆ ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยนำเสนอเผยแพร่ซ้ำซ้อนหรือกำลังอยู่ในระหว่างเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่นใดๆ มาก่อน ยกเว้นได้รับการยกเลิกเป็นลายลักษณ์อักษรจากทางวารสารเท่านั้นจึงจะนำบทความไปยื่นเสนอในวารสารอื่นๆ ผลการศึกษาที่นำเสนอหรือที่ค้นพบ ทรรศนะความเห็น มุมมอง เนื้อหาหรือข้อความที่ปรากฏในบทความของผู้เขียนใดๆ ที่ได้รับการเผยแพร่สาธารณะแล้วให้ถือเป็นความยินยอมรับทราบและเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความเท่านั้น และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

ขอบเขตของวารสาร

รับบทความที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี แนวทางด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด แนวทางวิถีการดำเนินชีวิต การแสวงหาปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

กำหนดออกเผยแพร่ 3 ปักษ์ทุกๆ 4 เดือน

ปักษ์ที่ 1 มกราคม-เมษายน **จำนวน 30 บทความ**
ปักษ์ที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม **จำนวน 30 บทความ**
ปักษ์ที่ 3 กันยายน-ธันวาคม **จำนวน 30 บทความ**

ประเภทของบทความ

รับบทความเกี่ยวกับเนื้อหาในด้านสาขามนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ดังนี้

1. บทความวิจัย 2. บทความวิชาการ 3. บทวิจารณ์หนังสือ

สังกัดวารสาร

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ 79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทรศัพท์ 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006

บรรณาธิการ (Executive Editor)

รศ.ดร. ณัทธีร์ ศรีดี Assoc. Prof. Dr. Naddhira Sridee
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University
โทรศัพท์ : 084-451-9351 E-Mail : Kratai_im@yahoo.com

หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editor)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, (ตุนิน) ผศ.ดร. Phramaha Duangden Tunin, Assist.Prof. Dr.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University
โทรศัพท์/Line : 092-556-4635 E-Mail : Duangden.tun@mcu.ac.th

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

1. พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาบุญเกิด ปญฺญาปวุฑฺฒี, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
10. ศ.ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11. รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล
13. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส มหาวิทยาลัยศิลปากร
14. รศ.ดร. ธีรโชติ เกิดแก้ว มหาวิทยาลัยหัวเฉียว เฉลิมพระเกียรติ
15. รศ.ดร. อำพล บุดดาสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
16. รศ.ดร. วินิจ ผาเจริญ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
17. รศ.ดร. นิศานาจ โสภาพล มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
18. ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ มหาวิทยาลัยศิลปากร

19. ผศ.ดร. มนตรี สิระโรจนานันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
20. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
21. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
22. ผศ.ดร. จิดาภา เร่งมีศรีสุข มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
23. ดร. ภัทธิดา แรงทน ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Assistant Editors)

1. พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
   โทรศัพท์ : 082-707-0588 E-Mail : Rong2553@yahoo.com
2. พระอนันต์ สุรเตโช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
   โทรศัพท์ : 096-790-7373 E-Mail : anansuratecho@gmail.com

ออกแบบปก (Cover Designed)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ผศ.ดร. โทรศัพท์/Line : 092-556-4635

จัดรูปเล่ม (Content Designed)

พระอนันต์ สุรเตโช โทรศัพท์/Line : 096-790-7373

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ (Journal of MCU Buddhist Review) ย่างเข้าสู่ปีที่ 9 และฉบับนี้เป็นปักษ์ที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2568) ซึ่งทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ตัวอย่าง เช่น

บทความ เรื่อง **การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ โดยผู้วิจัย ได้แก่ คุณสฤษฏ์พงศ์ เทศะบำรุง และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง 1) การส่งเสริมพระพุทธศาสนา 5 องค์ประกอบ คือ พระพุทธเจ้า ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนาพิธี ส่งเสริมใน 4 ปัจจัย คือ เผยแผ่ ปกป้อง รางวัล และการลงโทษ เพื่อให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็ง เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา มีภูมิต้านทานโรคทางใจ สังคมสงบสุข ด้วยไตรสิกขา ศีลสมาธิ ปัญญา บรรลุโลกียธรรม โลกุตรธรรม เกิดเจริญรุ่งเรือง อามิสไพบูลย์ และธรรมไพบูลย์ 2) สำหรับวิถีนิติบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา คือ การบัญญัติกฎหมายส่งเสริม 5 องค์ประกอบ พระพุทธเจ้า ศาสนธรรม ศาสนาบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ใน 4 ปัจจัย เผยแผ่ ปกป้อง รางวัล ลงโทษ แก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้เป็นตามพระธรรมวินัย ให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง คู่กับฝ่ายอาณาจักร 3) การบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ โดยบัญญัติในลำดับสูงสุดคือรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดและเป็นกฎหมายแม่บทของกฎหมายทั้งหมด โดยฝ่ายนิติบัญญัติ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยเจตนากุศล ด้วยความรู้ ความเข้าใจ หลักพุทธธรรมและหลักกฎหมาย เป็นกฎหมายที่ยอมรับของทุกฝ่าย เกิดประสิทธิผล การบังคับใช้กฎหมาย การปฏิบัติตามกฎหมาย 4) เกิดเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบบูรณาการ การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ จากการวิจัย 5 องค์ประกอบ ใน 4 ปัจจัย สามารถสรุปเป็นโมเดล ได้ดังนี้คือ L = REC^3 Model ประกอบด้วย ความเคารพนับถือ การศึกษา ความสามารถ ทุนนิยม และวัฒนธรรม

บทความ เรื่อง **การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผู้วิจัยได้แก่ พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี) และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง 1) องค์ประกอบจริยศาสตร์ประกอบด้วย ก) องค์ประกอบจริยศาสตร์ ประกอบด้วย (1) องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วยการกระทำที่ดี (กุศล) และไม่ดี (อกุศล) (2) องค์ประกอบทางสังคมและการเมือง คือความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพ (3) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ คือ การดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด เน้น "ชีวิตที่มีศีลธรรม" มากกว่า "ชีวิตที่ดี" ซึ่งเน้นความสุขสบายทางวัตถุ (4) องค์ประกอบทางการศึกษา คือ การศึกษาในพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของแต่ละบุคคล ส่วนคุณค่าจริยศาสตร์

ประกอบด้วย ก) คุณค่าด้านความจำเป็น คือคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ข) คุณค่าด้านหน้าที่ คือบทบาทและหน้าที่ทางสังคม 2) หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย ก) เกณฑ์แบบสัมพัทธ์ คือความดีขึ้นอยู่กับสถานะของปัจเจกบุคคลและสังคมเป็นผู้กำหนดว่าอะไรดีไม่ดี ข) เกณฑ์แบบสัมบูรณ์ ตามหลักสากลอ้างถึงหลักกรรม และการทำงานของจิต เกณฑ์จริยศาสตร์จึงพิจารณาว่าความดีในพุทธศาสนามีทั้งมิติสัมพัทธ์และสัมบูรณ์ระบุถึงการที่ปัจเจกบุคคลกับสังคมมีบทบาทในการกำหนดความดี แต่ต้องไม่ขัดกับกฎธรรมชาติหรือเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นทุกข์ 3) การขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ก) ความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืนทางกายภาพและจิตใจผ่านการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ต้องคำนึงถึงทั้งความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม รวมถึงความขัดแย้งระหว่างความดีกับหน้าที่ และ ข) ความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืนทางด้านความรู้ ด้วยการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการศึกษาด้วยการให้วัดและศาสนาสามารถมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาสังคมได้

บทความ เรื่อง **เทคนิคการพัฒนาสติด้วยการเดินจงกรม: สมาธิในชีวิตประจำวันตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร โดยผู้วิจัยได้แก่ คุณศรัณภัสร์ วรกัมพลรัตน์** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง การเดินจงกรมเป็นวิธีการพัฒนาจิตใจที่มีประสิทธิภาพ ที่ช่วยพัฒนาสติและพลังจิตผ่านการกำหนดรู้อิริยาบถ อันนำไปสู่การเกิดคุณธรรมสำคัญสามประการ ได้แก่ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ และความเมตตา การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างกายกับจิตในหลายระดับ ทั้งระดับบุคคลและสังคม ผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนประโยชน์ของการเดินจงกรม โดยพบว่าช่วยพัฒนาการทำงานของสมอง ลดความเครียด และส่งเสริมสุขภาพหัวใจและหลอดเลือด ในระดับบุคคล การเดินจงกรมช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและสมรรถภาพของจิตใจ เช่น ความสงบ ความอดทน ความอ่อนโยน และการมีสมาธิ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสุขภาพกายและคุณภาพชีวิต การประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบัน เช่น สถานที่ทำงาน สถาบันการศึกษา และสถานพยาบาล แสดงให้เห็นว่าสามารถผสมผสานเข้ากับกิจวัตรประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ช่วยลดความเครียด ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาสังคม ในระดับสังคม ช่วยสร้างบรรยากาศของสันติ สงบ อดทน และมีเมตตา ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมสันติสุข ดังนั้น การเดินจงกรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตใจและสร้างสุขภาวะทั้งระดับบุคคลและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธจิตวิทยา สาระสำคัญหลายประการเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจผ่านการเดินจงกรมตามหลักพุทธจิตวิทยามีประโยชน์ในการประยุกต์ตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขอันเกิดจากผลของการเดินจงกรม

บทความ เรื่อง **รูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐาก: กรณีศึกษาวัดตรีวิสุทธิธรรม โดยผู้วิจัยได้แก่ คุณณัชปภา ประธานทิพย์** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง วัดตรีวิสุทธิธรรม จังหวัดสุพรรณบุรี ได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งควบคู่กับการแพทย์แผนไทย โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เพื่อเป็นทางเลือกในการรักษาที่เน้นการบรรเทาทุกข์ทั้งทางกายและจิตใจ ภายใต้การนำของพระครูพิทักษ์ศา

สนวงศ์ (หลวงพ่อไก่) การรักษาใช้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดย 1) การบำบัดโรคเป็นบุญและเป็นการกำจัดความทุกข์ มีจุดมุ่งหมายที่รักษาโรคทางกายผ่านการใช้สมุนไพร โภชนบำบัดและการออกกำลังกาย ควบคู่ไปกับการเยียวยาโรคทางจิตใจด้วยธรรมโอสถ การสวดมนต์ การทำสมาธิและกิจกรรมจิตอาสา 2) ผู้ให้การรักษายึดมั่นในหลักคุณธรรม มีความรู้ทั้งด้านยา โภชนาการ หลักธรรมต่างๆ และมุ่งเน้นให้การพยาบาลที่เหมาะสมอย่างเท่าเทียม ซึ่งปณิธาน “รักษาคน รักษาธรรม” ของพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์นำไปสู่การสร้างโรงพยาบาลแพทย์แผนไทย พระพิทักษ์สหโรคาเพื่อรองรับผู้ป่วยจำนวนมากที่ต้องการการดูแลรักษาแบบแนวองค์รวม โดยยึดหลักการดูแลสุขภาพทั้งทางกาย จิต ปัญญา และสังคม อันเป็นแนวทางเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกและสร้างกำลังใจให้ผู้ป่วย เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและลดภาระของภาครัฐ การเยียวยารูปแบบนี้ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านกายและจิต เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการดูแลผู้ป่วยมะเร็งในทางพระพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้

บทความ เรื่อง **หลักพุทธคุณกับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต โดยผู้วิจัยได้แก่ แม่ชีพิมพ์รวีพันธุ์นนท์ และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง พุทธคุณ คือ พระคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการตั้งพระปณิธานที่มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวประกอบไปด้วยพระมหากรุณาที่จะรื้อสัตว์ขนสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏฏสงสาร พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องยาวนานนับอสงไขยกว่าจะได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ปัจจุบันชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจพุทธคุณที่ไม่ตรงกับแก่นแท้ของพุทธคุณ และมีคนส่วนหนึ่งได้นำพุทธคุณไปใช้กับวัตถุที่สร้างขึ้น เช่น วัตถุมงคล เครื่องรางของขลังต่างๆ บทความนี้มุ่งเสนอสาระสำคัญของพุทธคุณ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติและหลักยึดเหนี่ยวทางใจให้กับพุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าแล้วน้อมนำไปปฏิบัติตาม พุทธคุณ 9 อาจกล่าวโดยย่อคือ พุทธคุณ 3 ประกอบไปด้วย พระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และ พระบริสุทธิคุณ ซึ่งหากผู้ใดได้นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การน้อมนำพระปัญญาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาอย่างรอบคอบ การน้อมนำพระกรุณาไปใช้ในการสร้างสัมพันธภาพที่เปี่ยมด้วยเมตตา และการน้อมนำพระบริสุทธิ์มาใช้ในการรักษาความซื่อสัตย์สุจริตทั้งต่อตนเองและสังคม ก็จะทำให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่น

โดยรวมทั้งหมดจัดว่าเป็นผลงานที่ผ่านการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องในเชิงวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาระดับชาติและนานาชาติ โดยจัดการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร และจะได้รับความไว้วางใจ และความเชื่อถือของนักวิชาการ ดังจะเห็นได้จากบทความที่นำมาเผยแพร่เป็นบทความที่มาจากหลากหลายสถาบันหรือหน่วยงาน มีทั้งบทความทางวิชาการที่เป็นภาคภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการ เพื่อเข้าร่วมตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในวารสาร

ในนามกองบรรณาธิการ **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** ขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจนนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ส่งบทความวิจัย และบทความวิชาการ หรือบทวิจารณ์หนังสือเข้าร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ และกองบรรณาธิการหวังอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กองบรรณาธิการขอน้อมรับ ด้วยความยินดียิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร. ณัทธีร์ ศรีดี)

บรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
วัตถุประสงค์วารสาร	ก
บทบรรณาธิการ	จ
สารบัญ	ฌ

บทความวิจัย : Research Articles

The Effects of an Online Meditation Practice Through the Use of Buddhist Peaceful Means on the Mind of Thai Meditation Practitioners Living in Australia Phra Pojpat Tubtimcharooni, Tippapar Kongya, and Kantaree Patanakitkulkajorn	1-10
The Development Process of Cultivating Gratitude for Multicultural Practitioners by Loving Kindness Meditation Via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia Phrasiphutthiwithet (Chonlatish Chanhorm), Phramedhivajarapundit (Hansa Dhammahaso) and Phramaha Weerasak Abhinandavedi (Sangphong)	11-23
Cultural Development Issues and Countermeasures of Xinle Site Museum Li Jiang and Boonsom Yodmalee	24-34
การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ : Promoting Buddhism with Legislative Way สฤษฏ์พงศ์ เทศะบำรุง และ ชมพูนุช ช้างเจริญ : Saritpong Tesabamrung and Chompoonuch Changcharoen	35-49
การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : A Development of the Ethical Principles Based on the Buddhist Thoughts for the Sustainable Development พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี), พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ) และ เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย : Phramaha Pornchai Sirivaro (Sripakdee), Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai) and Penphan Fuangooloy	50-63

การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก : An Analytical Study of the Leadership in Tipitaka **64-75**

สมบูรณ์ บุญศิริ, พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที) และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน) : Somboon Bunyasiri, Phramethivorayan (SaiPetch Vachiravethi) and Phrakhrusiriratanabundit (Sooksan Sukhawatthano)

รูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานในพระไตรปิฎก : The Models Worship Holy Places in Tipitaka **76-86**

ฉวีวรรณ สกุลสุพิชญ์, พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน) และ พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที) : Chaveewan Sakulsupich, Phrakhrusiriratanabundit (Sooksan Sukhawatthano) and Phramethivorayan (SaiPetch Vachiravethi)

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา : An Analytical Study of the Role of Female Lay Buddhistin the Preservation of Buddhism **87-98**

จันทรา บริกส์, พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน) และ พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที) : Jantra Briggs, Phrakhrusiriratanabundit (Sooksan Sukhawatthano) and Phramethivorayan (Saipetch Vachiravethi)

รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา : Management Model of Wat, Pracha, Rath Happiness Creation Project of Monasteries at Hantra Sub-District, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province **99-115**

พระครูใบฎีกาประเทือง กนฺตจาโร (มีสมเดช), พระครูสุตวุฒิคุณบัณฑิต (สุนันท์ รุจิเวทย์) และ สุภัทรชัย สีสะใบ : Phrakrubaidika Prathueang Kantajaro (MiSom det), Phra Khru Sutawutthikun Bundit (Sunan Rujiwiwat) and Suphattharachai Sisabai

การออกแบบอักษรขอมไทยทางพุทธศาสนาเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมทางจิตวิญญาณด้วยการฝึกสติ : Designing Khom Thai Script in a Buddhist Context to Enhance Spiritual Engagement through Mindfulness Practice **116-132**

ฟาริดา วิรุฬหผล, มารุต พิเชษฐวิทย์, กรีธา ธรรมเจริญสถิตย์, พีระพล ชัชวาลย์, นวภรณ์ ศรีสราญกุลวงศ์ และภาณุวัฒน์ กาหลิบ : Farida Virunhaphol, Marut Pichetvit, Kreetha Thumcharoensathit, Peerapol Chatchawan, Nawaporn Srisarankullawong and Panuwad Kalip

สารัตถะแห่งทวารวดี : ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี : The Essence of Dvaravati: History Value and Dhamma in Suphanburi Province 133-147

เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, พระครูสถิตธรรมาลังการ, พระปลัดยุทธนา มาลาวโส, วิกานดา ศรีศักดา และ ภาศิณี โกมลมิศร์: Penphan Fuangfooloy, Phrakrusathit-dhammalangkarn, Phrapalad Yuttana Malawangso, Wiganda Srisakda and Pasinee Komolmitr

แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียน เอกชน กลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก : Guidelines Developing Technological Leadership in a Changing Era for Administrators of Private Schools in the Moei Basin Group Under the Tak Provincial Education Office 148-162

พงศ์เทวัญ สุปรีย์ทวีบูรณ์ และ ประจบ ขวัญมั่น : Pongtawan Supretaweeboon and Prachob Kwanman

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย : Home-Based learning Activities to Enhance Goal-Setting Skills of Early Childhood 163-177

ธนัชชา สุวรรณพันธ์, จิตรา ชนะกุล, กิตติศักดิ์ เกตุนุติ, สุดาเรศ ศิริสิทธิ์ธนภาค และ วัชรีย์ ร่วมคิด : Tanatcha Suwannaphan, Chittra Chanagul, Kittisak KetunutiSudares Siri Sittanapak and Watcharee Ruamkid

แนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก : Guidelines for Quality Assurance Operations within the Digital age of Private Schools in the Moei River Basin Group under the Tak Provincial Education Office 178-192

จันทร์คำ ชุมภู และ ประจบ ขวัญมั่น : ChanKhum Chumpoo and Prajob Kwanmun

แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร : The Development Guideline for Promotion of Procurement Competencies in Educational Institution under Kamphaeng Phet Secondary Educational Services Area Office 193-207

เกียรติก้อง ศรีทรรศนีย์ และ บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์ : Kiatkong Sritassanee and Bandhit Chatwirote

บทความวิชาการ : Academic Articles

เทคนิคการพัฒนาสติด้วยการเดินจงกรม : สมาธิในชีวิตประจำวันตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร : Techniques for Mindfulness Development through Walking Meditation : Meditation in Daily Life according to the Teachings of Luang Por Viriyang Sirindharo	**1-11**
ศรัณภัสร์ วรกัมพลรัตน์ : Saranbhasara Varakamponratana	
เปมสูตร : มิติของความรักในพระพุทธศาสนา : Pema Sutta : Dimension of Love in Buddhism	**12-26**
ณิชาพัฒฐ์ เฌอมาพงศ์ และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน) : Nichapat Chermapong and Phrakru Sirirattanabandit (Suksan Sukwattano)	
สุขภาวะ: การศึกษาเรื่องวิกาลโภชนสิกขาบทตามบทโภชนวรรคในพระวินัยปิฎก : Well-being : A Study on the Evening Dietary Precepts according to the Dietary Section in Vinaya Pitaka	**27-37**
แม่ชีนิลรัตน์ หงษ์ทอง, พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเมธี) และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน) : Maechee Nilrut Hongthong, Phra Methivorayan (Saiphet Wa chiramethi) and Phra khrusirirattanabandit (Suksan Sukwattano)	
รูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐาก : กรณีศึกษาวัดตรีวิสุทธิธรรม : A Model of Cancer Patient Treatment by Gilanupatthak Monk : A Case Study of Wat Trivisudhidham	**38-53**
ณัชปภา ประธานทิพย์ : Nachpapha Prathantip	
สภาพปัจจุบันของผญาอีสานบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ : Current State of Isan Phaya on Social Media Area	**54-68**
เฉลิมพล แสงแก้ว และ หอมหวล บัวระภา : Chalermpol Saengkae and Homhuan Buarabha	
Loving-Kindness Meditation with Dhamma Gita for Mental Well-Being of Adolescents	**69-83**
Phra Jirawat Ciravaddhano (Kanapongrussamee) and Phra Puttipong Namthep (Tidtametho)	
Enhancing the Mental Well-Being of Working People by Loving-Kindness Meditation with Dhamma Music	**84-97**
Phra Wirachai Songmetta, Kongsak Improm and Gridchasorn Krueachao	

Mindfulness Wisdom & Loving-kindness (MWL) Program for Reducing Depression 98-111

Phra Nattapon Kittisopano (Teranapattana) and Anutr Chantanaskul

The Buddhist View towards Nature 112-119

Seng Hurng

An Analysis of the Key Concepts of the Core Dharma in Buddhism 120-131

Dhanardhip Hardnaulee, Phrakhrup Bhawanawatthanabundit Vi. (Charoen Manjana), Phra Jaturong Ajarasuphoo, Phramaha Yongyut Polman, Phramaha Mongkholkan Thetadhammo, Krit Sriya-Art and Khongsaris Pangthrap

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ : The Propagation of Buddhism in Suvarnabhumi 132-144

พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปุญฺโญ (การัตน์), พระสุทธิสารเมธี (ชัยยันต์ จตฺตาลโย) และ ชมพูนุช ช้างเจริญ : Phramha Boonpasid Nathapunyo (Karat) Phra Sutthisanmethi (Chaiyan Jattanayo) and Chompoonuch Changcharoen

ญาณ 16 ในฐานะเครื่องมือวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน : 16 Insights as a Tool to Measure Progress in Vipassana Meditation Practice 145-159

พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต วิ. (เจริญ มันจะนา), พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล) และ พระวรพนธ์ วรธมฺโม (ตัณฑ์พูนเกียรติ) : Phrakhru Bhavanavadhanabundit Vi. (Charoen Manjana), PhraBhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul) and Phra Woraponte Varadhammo (Tanpoonkiat)

พุทธวิถีการอยู่ร่วมกันเพื่อสังคมสันติสุข : Buddhist Way of Coexistence for a Peaceful Society 160-172

พระธนัช วิริโย (รุ่งโรจน์) และ พระปลัดธนเดช สมจิตฺโต (สมบัติมา) : Phra Tanut Wiriyo (Rungrot) and Phrapalud Tanadech Samachitto (Sombutma)

หลักพุทธคุณกับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต : The Principles of Buddha's Virtues and Their Application in Daily Life 173-185

พิมพ์รวี พันธุ์นนท์ และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ แก้วมณี) : Pimrawee Punnon, and Phrakhrusirirattanabundit (Suksan Kaewmanee)

การเลี้ยงดูบุพการีและผู้สูงวัยตามหลักพระไตรปิฎก : Caring for Parents and the Elderly according to the Principals of the Tipitaka 186-199

ดาว ทรายเพชร และ สุเทพ พรมเลิศ : Dao Saibejra and Suthep Promlert

The Effects of An Online Meditation Practice Through the Use of Buddhist Peaceful Means on The Mind of Thai Meditation Practitioners Living in Australia

[1]Phra Pojpat Tubtimcharooni, [2]Tippapar Kongya, and [3]Kantaree Patanakitkulkajorn

[1]International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[2,3]Buddhamahametta Foundation.
[1]Corresponding Author's Email: pojpat.t@gmail.com

Received: November 1, 2024; **Revised:** December 20, 2024; **Accepted:** December 23, 2024

Abstract

This research explores the effects of an online meditation program based on Buddhist peaceful means on the mental well-being of Thai Buddhamahametta meditation practitioners living in Australia. The study aims to: 1) examine the challenges faced by Buddhamahametta meditation practitioners living in Australia; 2) develop a process of online meditation practice using Buddhist peaceful means; 3) evaluate the effects of the online meditation practice on the mental well-being of practitioners.

Using a qualitative approach, the study engaged 15 participants through in-depth interviews and conducted focus group discussions with experts to design and assess the program. The findings reveal that 1) Practitioners reported significant difficulties, including language barriers, cultural dissonance, social isolation, and family separation. These issues resulted in increased stress, emotional vulnerability, and a sense of disconnection from their cultural and spiritual roots; 2) Development of an Online Meditation Process: The study designed a structured online meditation program incorporating mindfulness, loving-kindness (metta), and recollection of the Buddha (Buddhanusati). Delivered through video conferencing platforms, the program facilitated spiritual engagement and community connection, despite physical and cultural distance; 3) Effects on Mental Well-Being: Participants experienced significant reductions in anxiety, stress, and negative thought patterns. They reported improved emotional regulation, happiness, and inner peace. Practices such as loving-kindness meditation and Buddhanusati strengthened their spiritual connection to the Buddha, the Dhamma, and the Sangha, enhancing their resilience and ability to integrate meditation techniques into daily life. This study demonstrates the potential of adapting traditional Buddhist practices to digital platforms, providing a model for supporting the mental and spiritual well-being of expatriate communities. By addressing the challenges faced by Thai practitioners in Australia, the research highlights the effectiveness of Buddhist peaceful means in fostering emotional stability, spiritual growth, and cultural continuity in diverse contexts.

Keywords: Buddhist Means; E-Meditation; Cultural Adaptation; Well-being; Expat Spirituality

Introduction

Relocating to a foreign country often imposes significant psychological and cultural challenges, including acculturation stress, language barriers, and social isolation (Choudhary et al., 2017). Thai meditation practitioners living in Australia face these issues alongside emotional disconnection from their spiritual roots. Research highlights the critical need for tailored interventions to support expatriates' mental health and spiritual well-being (Piet et al., 2012). Addressing these challenges, this study explores how Buddhist peaceful means, such as mindfulness and loving-kindness meditation, can be adapted to an online format to help

expatriates maintain emotional stability and spiritual connection in a culturally diverse environment.

Buddhist peaceful means—mindfulness, loving-kindness, and Buddhanusati (recollection of the Buddha)—serve as the theoretical foundation for this study. These practices have been extensively validated for their ability to enhance mental well-being, emotional regulation, and resilience (Hofmann et al., 2011; Kabat-Zinn, 2003). The Four Foundations of Mindfulness (Satipatthana) emphasize present-moment awareness, fostering equanimity in stressful situations (Gethin, 1998). Recent studies on digital meditation platforms underscore their accessibility and efficacy in stress reduction and fostering spiritual connections among culturally diverse populations (Alvarado-García et al., 2021).

This research focuses on 15 Thai meditation practitioners in Australia who have previously practiced meditation at the Buddhamahametta Foundation. They represent a demographic that experiences isolation due to language and cultural barriers. Existing studies highlight that expatriates often face heightened stress and mental health challenges, which impede their ability to integrate into host communities (Devillers-Réolon et al., 2021). The significance of this study lies in its potential to provide a replicable model of online meditation that addresses these practitioners' spiritual and psychological needs, promoting a sense of inclusion and emotional well-being in a foreign context.

The motivation for this study stems from the urgent need to address the mental health and spiritual challenges faced by expatriate communities, particularly Thai practitioners in Australia. By integrating Buddhist peaceful means into an online meditation framework, the study aims to mitigate stress, reduce emotional isolation, and foster a deeper connection to spiritual practices. This aligns with the research objectives of identifying problems, developing practical meditation processes, and evaluating their psychological effects. The anticipated benefits include not only improved mental health but also an enhanced understanding of how digital platforms can promote cross-cultural spiritual resilience (Piet et al., 2012; Ye, 2022).

Objectives

1. To identify and analyze the challenges and problems faced by Buddhamahametta meditation practitioners living in Australia, with particular focus on their cultural, spiritual, and psychological adaptation experiences.
2. To examine the implementation and effectiveness of online meditation practices incorporating Buddhist peaceful means (including mindfulness, metta, and Buddhanusati) among Thai practitioners in Australia.
3. To evaluate the psychological and spiritual impacts of online Buddhist meditation practices on practitioners' mental well-being, emotional regulation, and spiritual development while living in a cross-cultural context.

Research Methodology

This study employed a qualitative research design to investigate the effectiveness of online Buddhist meditation practices among Thai practitioners in Australia. The methodology was structured in the sequential phases to ensure comprehensive data collection and analysis as follows:

1. The study analyzed relevant documentation, conceptual frameworks, and research findings regarding how online Buddhist meditation practices influence the mental well-being of Thai practitioners living in Australia, providing analytical guidelines for the investigation.
2. The research methodology encompassed four key operational stages: 1) Framework establishment 2) online meditation course delivery via Zoom 3) field data collection from Australian practitioners 4) course evaluation. This structured approach enabled systematic assessment of the meditation program's effectiveness.

3. Employed qualitative methodology through in-depth interviews with six key informants, including an abbot, meditation masters, practitioners, and scholars. These experts provided insights into structuring effective online meditation practices, addressing timing, duration, and activities suitable for digital delivery. Selection criteria required commitment to weekly online Zoom sessions over a three-week period, with exclusion of those unable to maintain full program attendance.

4. The research methodology integrated multiple qualitative instruments, including surveys, interviews, observations, group discussions, and workshops, designed through participatory processes to ensure comprehensive data collection and analysis.

5. Video-recorded interviews underwent thematic analysis to establish evidence-based protocols for implementing Buddhist peaceful means in an online format.

6. The analytical process aligned with established research objectives, focusing on participant experiences and program effectiveness. Data from interviews underwent systematic categorization and thematic analysis, establishing conceptual frameworks for interpretation. Focus group findings were synthesized into key themes and validated through member checking to ensure accuracy and reliability.

7. The final phase involved comprehensive synthesis of findings and documentary analysis. Results were compiled into detailed descriptive reports, integrating multiple data sources to present cohesive research outcomes.

Results of Data Analysis

Objective 1 Challenges Faced by Buddhamahametta Meditation Practitioners Living in Australia

The demographic data of the sample group, consisting of 15 Thai/Australian meditation practitioners residing in Australia, shows that 93.33% of participants are female and 6.67% are male. In terms of age, 66.67% of the participants are between 35 and 50 years old, 26.67% are aged between 50 and 65, and 6.67% are between 20 and 35. All participants hold dual nationality as Thai/Australian.

Objective 2 Development of an Online Meditation Process Using Buddhist Peaceful Means

The research findings various challenges faced by Buddhamahametta meditation practitioners living in Australia, based on in-depth interviews with key informants. These challenges can be categorized into six main areas:

Figure 1: The Problem of Buddhamahametta Meditation Practitioners Living in Australia

1. **Language Barrier and Communication:** Many practitioners face difficulties with English proficiency, leading to misunderstandings, social isolation, and challenges in accessing essential services and employment opportunities.
2. **Job Finding and Working Challenges:** Limited recognition of foreign qualifications, unfamiliarity with local work culture, and discrimination make securing meaningful employment difficult for practitioners.
3. **Marriage and Relationship Issues:** Cultural differences in family dynamics, gender roles, and parenting styles lead to challenges in managing relationships, particularly with Australian spouses.
4. **Cultural Differences:** Practitioners often experience prejudice and discrimination, leading to feelings of alienation, frustration, and a diminished sense of belonging in Australian society.
5. **Family Separation:** Homesickness and limited contact with family in Thailand contribute to emotional distress, loneliness, and an increased risk of depression.
6. **Unexpected Events:** Some practitioners face unexpected challenges, such as business fraud or workplace conflicts, which add to the emotional toll of adapting to life in a foreign country.

These findings underscore the various emotional, social, and practical challenges faced by Thai meditation practitioners in Australia, affecting their overall well-being.

Objective 3 Evaluation of the Effects of Online Meditation on the Mental Well-Being of Practitioners

The study on the process of online meditation practice using Buddhist peaceful means for Buddhamahametta meditation practitioners in Australia an organized and impactful method for improving mental well-being and inner peace among individuals living abroad. The structured approach, developed from interviews and research, incorporated mindfulness, recollection of the Buddha, and Loving-Kindness meditation, helping participants deepen their engagement with Buddhist teachings while managing the challenges of living in a foreign environment.

Key informants emphasized the convenience of using Zoom for meditation sessions, making it accessible for those unable to attend in person. They also suggested emotional assessments to measure the practice's effectiveness. A 40-minute session, incorporating mindful bowing, was deemed optimal for fostering a strong spiritual connection.

Feedback indicated that the online meditation practice reconnected participants with Buddhism, providing a sense of spiritual grounding. Dhamma music, particularly the song "Ong Dai Phra Sambuddh," enhanced concentration and tranquility, while the meditation practices effectively reduced anxiety and stress, promoting emotional balance.

Loving-Kindness meditation was especially noted for improving interpersonal relationships, fostering compassion, empathy, and goodwill. The meditation practice contributed to a more supportive, compassionate environment, enriching both personal well-being and social interactions.

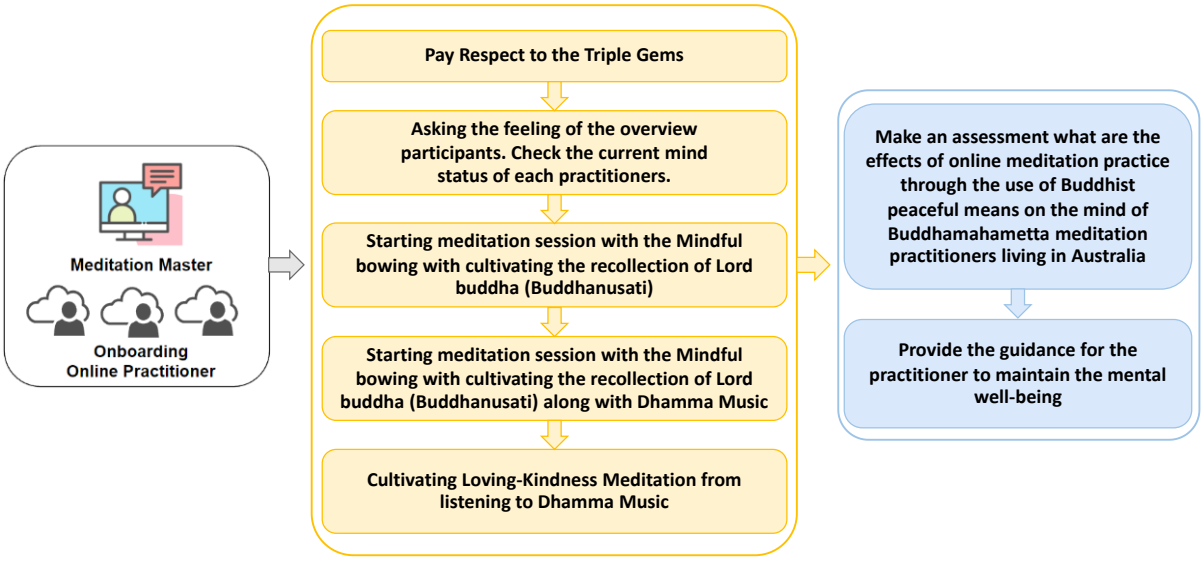

Figure 2: The Initial Process of Online Meditation Practice Through the Use of Buddhist Peaceful Means

The study on the effects of an online meditation practice using Buddhist peaceful means for Buddhamahametta meditation practitioners living in Australia revealed significant positive outcomes. Based on interviews with six key informants, the research showed that participants experienced increased happiness, calmness, and emotional well-being after engaging in online meditation sessions.

Key benefits included:

1. **Happiness and Joy:** Participants reported a rise in overall happiness and emotional upliftment, attributing it to the deeper connection they felt with themselves during meditation.
2. **Calm and Peacefulness:** The practice helped individuals achieve a tranquil and peaceful mental state, with a lasting sense of calmness that was hard to attain in their daily routines.
3. **Spiritual Engagement:** Participants felt a stronger connection to the Buddha, the Dhamma, and the Sangha, particularly through the practice of Buddhanusati (recollection of the Buddha) and teachings from Most Venerable Master Kittiched.
4. **Reduced Anxiety and Negative Thoughts:** The meditation helped decrease anxiety and negative thoughts, enabling participants to manage mental challenges more effectively through mindfulness and focused awareness.
5. **Increased Loving-Kindness:** The practice of loving-kindness (metta) meditation enhanced compassion, empathy, and goodwill towards others, fostering more positive interpersonal relationships.
6. **Practical Application:** Participants emphasized that the meditation techniques could be easily applied to their daily lives, helping them navigate personal and professional challenges with greater clarity, emotional balance, and mindfulness.

Figure 3: The Effects after Practice Online Meditation

Overall, the online meditation practice provided a supportive framework that enriched the mental, emotional, and spiritual well-being of the practitioners, making it a valuable tool for improving the quality of their lives.

Concluding Remarks

The study highlights the profound impact of online meditation practices, centered around Buddhist peaceful means, on the minds of Thai meditation practitioners living in Australia. The sample consisted of 15 participants (93.33% female), aged between 20 and 65. Key practices such as mindful bowing, recollection of the Buddha, and Dhamma music fostered inner peace, emotional stability, and present-moment awareness, while strengthening participants' spiritual connection to the Buddha.

The research found that these practices significantly reduced anxiety and negative thoughts, leading to a more balanced and peaceful mindset. Participants reported increased happiness, calmness, and a deeper connection with the Triple Gem (the Buddha, Dhamma, and Sangha). The meditation techniques also fostered loving-kindness, enhancing empathy and compassion, improving relationships, and encouraging a more open-hearted approach to life.

Additionally, the meditation tools were found to be practical for everyday use, helping participants navigate challenges at work, in relationships, or during stressful moments. Overall, the study successfully demonstrated that Buddhist peaceful means promote mental clarity, reduce anxiety, and enhance emotional well-being, offering practical and spiritual benefits for individuals.

To situate the findings of this research within the broader academic context, we can relate each of the three key points to established literature:

1. **Challenges of Expatriation and Acculturation:** The issues of language barriers, cultural dissonance, and social isolation faced by Buddhamahametta practitioners in Australia align with acculturation stress theories presented by Berry (1997), who highlights how difficulties in adapting to a new culture can cause significant emotional and psychological strain for immigrants. Ward and Kennedy (1999) also found that language proficiency is critical in easing cultural adaptation and social integration, reinforcing the challenges identified in this study regarding linguistic barriers.
2. **Effectiveness of Online Meditation:** The efficacy of online Buddhist meditation, particularly through the use of mindfulness and loving-kindness (Metta), is consistent with previous research on digital mindfulness interventions, which have been shown to effectively reduce stress and improve emotional well-being. A study by Spijkerman et al. (2016) found that online mindfulness-based interventions can be as beneficial as in-person sessions for reducing symptoms of anxiety and depression, which supports the findings of this research.

3. **Impact on Mental Well-Being:** The observed improvements in mental clarity, reduced anxiety, and enhanced emotional stability from online meditation practices align with the growing body of literature on the psychological benefits of mindfulness and loving-kindness meditation. Keng, Smoski, and Robins (2011) reported that mindfulness meditation helps individuals regulate their emotions and manage stress, while research by Hofmann et al. (2011) emphasizes the benefits of loving-kindness meditation for increasing positive emotions and social connectedness.

These citations provide credible academic references that support the findings of this study and demonstrate how this research aligns with and extends current understanding in the field of expatriate stress, mindfulness meditation, and digital interventions for mental health.

Discussions

1. The findings revealed that practitioners face significant challenges, including cultural differences, social isolation, and language barriers. These issues may be attributed to the difficulties in adapting to an unfamiliar environment while attempting to maintain their cultural and spiritual identity. Choudhary et al. (2017) underscore that immigrants often encounter acculturative stress, compounded by isolation and limited support networks, which exacerbate emotional distress. Similarly, the findings align with Bhugra and Becker's (2005) research, which highlights how cultural dissonance and separation from family intensify feelings of loneliness and identity struggles. The study emphasizes the critical need for culturally relevant interventions to address these psychological and emotional challenges among expatriate communities

2. The findings revealed that online meditation, incorporating mindfulness, loving-kindness (metta), and recollection of the Buddha (Buddhanusati), provided practitioners with structured spiritual engagement despite geographical limitations. This may be attributed to the flexibility and accessibility of online platforms, which enable participants to connect with their practice and community remotely. Ye (2020) highlights the effectiveness of online mindfulness programs in reducing stress and enhancing emotional well-being, particularly for individuals unable to access in-person sessions. Similarly, Devillers-Réolon et al. (2021) found that online meditation programs can foster resilience and promote mental stability during challenging times, aligning with this study's findings on the potential of Buddhist peaceful means to maintain spiritual and emotional equilibrium.

3. The findings revealed that the online meditation practice significantly improved participants' emotional regulation, reduced anxiety, and increased mindfulness and compassion. This may be attributed to the integration of loving-kindness and Buddhanusati, which fostered positive mental states and strengthened practitioners' spiritual connections. Mora-Álvarez et al. (2020) demonstrate that mindfulness practices improve psychological outcomes and promote neuroplastic changes, supporting these findings. Additionally, Hanson et al. (2021) highlight that online mindfulness-based courses enhance resilience and coping mechanisms, particularly during times of stress. This study aligns with previous research and reinforces the efficacy of digital meditation platforms in promoting mental health and overall well-being.

New Knowledge Discovered

The findings of this study contribute significant new insights into the adaptation and application of traditional Buddhist practices within a contemporary, digital context. This research introduces a structured process for delivering Buddhist peaceful means—including mindfulness, loving-kindness (Metta), and the recollection of the Buddha (Buddhanusati)—through an online meditation platform for expatriates, particularly Thai practitioners living in Australia.

1. Principles and Processes of Digital Adaptation: The study presents a systematic process for transferring traditional Buddhist meditation practices to an interactive online format. By incorporating video conferencing platforms, structured meditation sessions, and cultural integration techniques, practitioners achieved a deep connection with Buddhist teachings despite physical displacement. This approach highlights the feasibility of maintaining cultural and spiritual continuity through technology while enhancing emotional and mental resilience. Such a model responds to the increasing need for digital solutions in meditation practice (García et al., 2022; Hanson et al., 2021).

2. Practical and Emotional Outcomes: The study demonstrates that structured online meditation effectively alleviates challenges such as social isolation, anxiety, and acculturative stress among expatriates. Participants reported measurable improvements in emotional regulation, decreased negative thought patterns, and heightened states of calmness and inner peace. Furthermore, the incorporation of Dhamma music and mindful bowing within the sessions provided a unique therapeutic intervention that fosters focus and tranquility, which aligns with findings on mindfulness-based interventions (Ye, 2021; Devillers-Réolon et al., 2021).

3. A Model for Mental and Spiritual Development: The integration of Buddhanusati within the online sessions emerged as a key innovation, promoting a renewed connection to the Triple Gem (Buddha, Dhamma, and Sangha). This spiritual anchor facilitated the development of mental resilience, spiritual awareness, and practical application of Buddhist teachings in daily life. The findings validate the relevance of recollection meditation in fostering psychological well-being and community belonging, even in digital environments (MoraÁlvarez et al., 2022; Fincham et al., 2021).

Conclusion

This investigation demonstrates the efficacy of digitally-mediated Buddhist meditation practices in supporting the psychological well-being of Thai practitioners residing in Australia. The research findings indicate that online meditation programs, grounded in Buddhist peaceful means, effectively address the multifaceted challenges faced by practitioners in cross-cultural contexts, including linguistic barriers, cultural adaptation difficulties, and social isolation.

The study's outcomes reveal that digital platforms can successfully facilitate traditional Buddhist meditation practices while maintaining their therapeutic and spiritual integrity. Participants demonstrated enhanced emotional resilience and improved capacity for cultural adaptation through consistent engagement with the online program. This research contributes significantly to the emerging field of digital spiritual practices, providing empirical evidence for the viability of online meditation platforms in supporting expatriate practitioners' mental well-being.

These findings have important implications for understanding how traditional spiritual practices can be effectively adapted to digital formats while preserving their essential benefits. The study advances our understanding of cross-cultural spiritual adaptation and demonstrates the potential of technology to bridge geographical and cultural gaps in spiritual practice delivery.

Recommendation for Implementing the Research Results

Develop Comprehensive Online Meditation Programs: Meditation centers should create tailored online programs for expatriates, incorporating Buddhist peaceful means such as mindfulness, loving-kindness, and Buddhanusati. These programs should offer flexible schedules, multiple practice levels, and regular sessions to maintain engagement and long-term benefits.

Foster Digital Communities and Support: To enhance the sense of belonging, meditation centers should implement digital spaces like online forums, social media groups, and Q&A sessions with teachers. Regular online retreats and events can deepen engagement, while facilitators need training to effectively address expatriates' challenges and create a supportive environment.

Promote Meditation for Mental Health and Accessibility: Collaboration between meditation centers and mental health organizations should promote online meditation as a tool for emotional well-being, particularly for expatriates. Multilingual access and cultural sensitivity should be prioritized to ensure inclusivity and better engagement with diverse populations.

Recommendation for Further Research

Long-Term Impact of Online Meditation: Future research should focus on longitudinal studies to assess the sustained mental health benefits of online Buddhist meditation for expatriates, exploring how these practices influence emotional resilience and psychological well-being over time.

Comparison of Online vs. In-Person Meditation: Comparative studies between online and face-to-face meditation programs, including hybrid models, are recommended to evaluate the effectiveness and limitations of each approach for different cultural and religious communities.

Targeted Mental Health Interventions and Spirituality: Further research should investigate the effects of Buddhist peaceful means on specific mental health conditions like anxiety, depression, and PTSD, while also examining how spirituality and personal faith impact the effectiveness of meditation practices.

References

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology.* 46(1), 5-34.

Devillers-Réolon, L. et al. (2021). Online mindfulness intervention and mental health during COVID-19 lockdown: A randomized controlled trial. *Journal of Psychological Studies.* 23(4), 567-580.

Gethin, R. (1998). *Foundations of Buddhism.* Oxford University Press.

Hofmann, S. G., Grossman, P. & Hinton, D. E. (2011). Loving-kindness and compassion meditation: Potential for psychological interventions. *Clinical Psychology Review. 31(7), 1126-1132.*

Hofmann, S. G. et al. (2011). The effect of mindfulness meditation on anxiety and depression: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology.* 78(2), 169-183.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice.* 10(2), 144-156.

Keng, S. L., Smoski, M. J. & Robins, C. J. (2011). Effects of mindfulness on psychological health: A review of empirical studies. *Clinical Psychology Review.* 31(6), 1041-1056.

Piet, J. et al. (2012). The efficacy of mindfulness-based therapy for anxiety and depression: A meta-analytic review. *Psychological Medicine.* 40(2), 211-223.

Spijkerman, M. P., Pots, W. T. & Bohlmeijer, E. T. (2016). Effectiveness of online mindfulness-based interventions in improving mental health: A review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review.* 45, 102-114.

Ward, C. & Kennedy, A. (1999). The measurement of sociocultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations.* 23(4), 659-677.

Ye, Q. (2022). Validation of online mindfulness-enhanced course for stress reduction in teachers. *Educational Psychology Quarterly*. 34(3), 289-305.

The Development Process of Cultivating Gratitude for Multicultural Practitioners by Loving Kindness Meditation via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia

[1]Phrasiphutthiwithet (Chonlatish Chanhorm),[2]Phramedhivajarapundit (Hansa Dhammahaso) and [3]Phramaha Weerasak Abhinandavedi (Sangphong)

[1,2,3]International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: chonlatish@gmail.com

Received: February 15, 2025; **Revised:** April 12, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

Abstract

The dissertation aimed to achieve three objectives as follows: 1) To study contexts and problem of cultivating gratitude in multicultural practitioners via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia 2) To study the Loving Kindness Meditation for promoting cultivating gratitude for multicultural practitioners via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia. And 3) To develop and present the process of cultivating gratitude for multicultural practitioners by Loving Kindness Meditation via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia.The research findings revealed that: 1) Cultivating gratitude among Thai practitioners living abroad and Australian youth faces key challenges, including cultural differences, materialism, weak family bonds, and the influence of individualism. These factors contribute to diminished moral values, especially a decline in respect toward parents and benefactors. 2) The Zoom-based Loving-Kindness Meditation program organized by Wat Thai Buddharam promotes love, understanding, forgiveness, and expressions of gratitude toward parents, benefactors, and the community. It enhances self-awareness, emotional resilience, and strengthens familial relationships. 3) The developed MWL (Mindfulness Wisdom and Loving-Kindness) process delivered via Zoom includes mindfulness training, loving-kindness meditation, forgiveness practices, reflection on parental gratitude, and expressive activities. This process effectively fosters positive behavioral change and can be sustainably applied in daily life.This mixed-methods study was conducted in three phases: qualitative exploration of challenges, qualitative study of Loving-Kindness practices, and a quasi-experimental pre- and post-assessment. Nineteen multicultural participants-Thai expatriates and Australian residents-joined the MWL program via Zoom. Data were gathered through in-depth interviews and focus group discussions. Participants came from diverse backgrounds, including the private sector, health professions, business owners, retirees, and homemakers. Additionally, eight key informants-comprising Vipassana masters, scholars, and mindfulness trainers-were selected based on their expertise in meditation and the MWL approach to provide validation and insights into the program's structure. Quantitative data from the Peaceful Questionnaire - 25 Item Form (Cronbach's alpha = 0.96) and qualitative analysis confirmed significant improvements in peaceful well-being, gratitude, and emotional connection. The study highlights the effectiveness of Buddhist-based online meditation in promoting moral development, cross-cultural understanding, and emotional resilience in multicultural settings.

Keywords: Gratitude; Multicultural Practitioner; Loving Kindness Meditation; Zoom Online

Introduction

In today's globalized society, rapid technological advancement and the pursuit of material wealth have significantly influenced individual behavior and social values. This shift toward consumerism and individualism has eroded core moral values such as gratitude, particularly among individuals living in multicultural environments. The virtue of gratitude-essential for fostering harmony, respect, and intergenerational bonds-has been steadily declining, especially among younger generations raised in Western cultural contexts (Emmons and McCullough, 2003). In Buddhist teachings, gratitude (*kataññutā*) is not only a moral virtue but also a foundation for mental well-being and peaceful coexistence (A I 61; AN 8.63). Cultivating gratitude is thus critical for personal and societal development, particularly among multicultural populations navigating identity, belonging, and moral integration.

Theoretically, the study draws from both Buddhist principles and contemporary psychological frameworks. From the Buddhist perspective, teachings such as the *Karaniyametta Sutta* (Sn I.8) and *Brahmavihāra* practices offer concrete methods to foster gratitude, compassion, and moral clarity. Loving-Kindness Meditation (LKM), rooted in *mettā*, promotes prosocial behavior and emotional regulation, thereby reinforcing moral awareness and interpersonal connection (Salzberg, 1995). From the psychological domain, gratitude has been shown to correlate positively with well-being, life satisfaction, and resilience, while reducing symptoms of depression and anxiety (Wood et al., 2010; Emmons and Stern, 2013). Both perspectives emphasize that gratitude is not merely a fleeting emotion but a cultivable disposition essential to human flourishing.

The research was conducted at Wat Thai Buddharam, a Theravāda Buddhist monastery in Brisbane, Australia, which serves as a cultural and spiritual hub for Thai expatriates and multicultural practitioners. This setting represents a unique intersection of Eastern spiritual values and Western cultural influences. The target group consisted of Thai residents and Australian youths participating in an online mindfulness course. These individuals face particular challenges: weakened family ties, reduced respect for elders, and struggles to maintain traditional values in a foreign cultural environment (Loem, 2017). Their need for psychological resilience and cultural grounding underscores the importance of developing effective models for cultivating gratitude. Addressing these challenges through a structured, accessible, and culturally responsive practice such as Zoom-based Loving-Kindness Meditation presents both a practical solution and a valuable contribution to the broader fields of Buddhist studies, peacebuilding, and cross-cultural psychology.

Objectives

1. To study contexts and problem of cultivating gratitude in multicultural practitioners via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia.

2.To study the Loving Kindness Meditation for promoting cultivating gratitude for multicultural practitioners via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia.

3. To develop and present the process of cultivating gratitude for multicultural practitioners by Loving Kindness Meditation via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia.

Research Methodology

This research is concerned to the PhD dissertation in the title of The Development Process of Cultivating Gratitude for Multicultural Practitioners by Loving Kindness Meditation via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia. The research methodology of this dissertation is mixed method research which consisted of the following steps:-

Step 1 : Documentation Study The research is the mixed method research which consisted of Quasi-Experimental Research and Qualitative Research as follows: - 1) Quasi-Experimental Research which will use the questionnaire of the Peaceful Questionnaire – 25 Item Form of Narumon Jiwattanasuk (2021) before and after practicing Zoom online meditation course arranged by Buddhamahametta Foundation, Chiangraknoi, Ayutthaya province to study the peacefull well-being of the selected group in the research. And 2) Qualitative Research which is the study of the fundamental principles in the Tipitaka especially Loving Kindness Meditation, theoretical concepts in peaceful well-being, methods of practicing Meditation of cultivating gratitude for multicultural practitioners based on the fundamental principles in Thailand, and the effectiveness of practicing Insight Meditation for the selected group.

Step 2 : Field Study In this research, Zoom online meditation course arranged by Buddhamahametta Foundation for multicultural practitioners to attend as the sample group.

Step 3 : Key Informant The term "key informants" in this study refers to a group of academics who will be interviewed and used to practice the loving kindness meditation for choosing key information in order to get the most detailed and up-to-date data and information. Eight Vipassana masters and specialists were selected for a focus group discussion to assess the research activities. Selection criteria included expertise in Vipassana meditation, academic or practical experience in mindfulness or Buddhist studies, and familiarity with the MWL program. Additionally, 19 multicultural practitioners—Thai expatriates and Australian residents—were chosen to join the Zoom-based meditation course based on their interest in mindfulness, diverse backgrounds, and commitment to complete the program.

Step 4 : Research Tools

4.1 Questionaire and In-depth Interviews

4.1.1 Questionnaire of before and after attending the Zoom online loving kindness meditation course by separated to two parts as follows: - Part I: General data of practitioner such as status, sex, age, educational level, frequency of taking meditation course. And Part II: The Peaceful Questionnaire – 25 Item Form of Narumon Jiwattanasuk (2021)

4.1.2 In-depth Interviews. The researcher set up the Open-ended questionnaire for in-depth interviews by the following step of the research tool's investigation: -1) Draft the questionnaire to align with the objectives and guidelines studied from relevant documents and research.2) Submit the questionnaire to the advisor for content validation.3) Take the questionnaire back and make improvements according to the advice given by the advisor. 4) Present a draft of the research tool to the thesis advisor and 8 experts for review and refinement based on their recommendations.5) Submit the draft questionnaire to the project advisor for feedback and make improvements accordingly shown as the IOC form. Then, send it to experts for validation of content accuracy 6) The researcher assessed the reliability of the self-created questionnaire by determining the Cronbach's alpha coefficient using social science statistics. The obtained reliability coefficient was more than 0.5, indicating a high level of reliability for the questionnaire. 2)Focus Group DiscussionThe researcher arranged the focus group discussion by inviting 8 vipassana masters and professor to give the comment about the research.

Step 5 : Data Collection The researcher has conducted data collection with the following steps:1) Submit a request letter to obtain permission for research data collection from the Director of the International College of Buddhist Studies, sent to the Buddhamahametta Foundation. 2) Distribute questionnaires to the sample group before and after participating in the one-day Mindfulness Meditation Course with a team of research assistants assisting in the process and collect data, including in-depth interview data (open-ended). 3) Take the collected data for statistical analysis and processing using specialized software such as Excel. 4) Set up the focus group discussion to approve the appropriate of the research and give recommendation.

Step 6 : Data Analysis

1. The statistics used for analyzing The questionnaire data, after successfully collecting and organizing the data from the questionnaires, involve data analysis using a computer with statistical software for social science research, as follows: 1) Using Descriptive Statistics to explain the general characteristics of selected group and clarify the level of peaceful well-being of them. The statistics which used in the study are frequency, percentage, mean and standard deviation. The criteria for considering the analysis of the mean (Mean) and the calculation of the standard deviation (S.D.) involve setting the criteria for mean scores into 7 levels as follows:

Range of the mean	Translation of Meaning
6.01 – 7.00	Strong agree
5.01 – 6.00	Agree
4.01 – 5.00	Slight agree
3.01 – 4.00	Neutral
2.01 – 3.00	Slightly disagree
1.01 – 2.00	Disagree
1.00	Strongly disagree

2) The researcher analyzed data from open-ended questions by converting them into frequencies and percentages using content analysis techniques

2. The data analysis of in-depth interviews The data analysis of in-depth interviews involved using content analysis techniques to analyze the information obtained through in-depth interviews. Quality assurance methods included using statistical methods such as dependent t-test and Wilcoxon Signed Ranks Test in qualitative research to analyze data for comparing the mean values of peaceful well-being as the following steps:-1) Seek advice from the thesis advisor and experts to review the tools that have been developed. 2) Take the interviews with key informants and make adjustments for conducting in-depth interviews with the key informants. 3) Gather data from general questionnaires, the questionnaire of The Peaceful Questionnaire – 25 Item Form of Narumon Jiwattanasuk (2021), and in-depth interviews for the purpose of data analysis and summarization through narrative writing..

Step 7 : Presentation of the Research Results. Presenting a combination of categorization, classification, analysis, synthesis, and integration to create a new knowledge innovation. Specifically, it includes explaining, interpreting, and utilizing the collected data to develop a mindfulness practice process that is suitable for elderly practitioners and adapted to the modern era. The results will be published and disseminated through printed documents or online media.

Result of the Study

Demographic Profile of the 19 Multicultural Practitioners

Category	Subcategory	Percentage (%)
Gender	Female	84.21
	Male	15.79
Age Group	20–39 years	10.53
	40–49 years	42.11
	50–59 years	5.26
	60–69 years	42.11
Occupation	Private sector	31.58
	Business owner	26.32
	Retired	21.05
	Others (e.g., housewives, health professionals)	21.05
Education Level	Less than bachelor's degree	43.37
	Bachelor's degree	15.79
	Higher than bachelor's degree	36.84
Course Participation	Attended Buddhamahametta > 5 times	78.95

Based on Objective # 1: To study contexts and problem of cultivating gratitude in multicultural practitioners via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia. The research The literature review highlights that gratitude is a vital emotion for personal well-being and healthy social relationships. It improves mental health, builds resilience, and strengthens connections. However, for Thai people living in Australia, several challenges make it difficult to practice gratitude—such as cultural adjustment, isolation from family, and changing values in a Western context. Limited opportunities to engage in meaningful cultural practices further complicate this issue. Supporting cultural preservation and strengthening Thai community networks are key to overcoming these barriers and nurturing gratitude. From interviews with key informants, several challenges were identified in cultivating gratitude through the lens of loving-kindness:

1. Cultural and Generational Gaps: Differences in child-rearing, communication styles, and values between generations or cultures—especially in multicultural families—often cause misunderstanding and emotional distance.

2. Influence of Modern Society: Exposure to materialism, violent media, and individualistic values reduces empathy, compassion, and the desire to care for others.

3. Family Dynamics: Many parents give love and care without receiving equivalent respect or kindness in return, especially in households with unresolved conflicts or emotional disconnection.

4. Barriers to Emotional Expression: Cultural norms and limited family training in emotional communication can hinder the natural expression of love, compassion, and gratitude.

5. Social Isolation: Living abroad can lead to a lack of community connection and cultural engagement, limiting chances to practice gratitude in a meaningful, shared context.

6. Personal Perceptions and Self-Centeredness: Acts of kindness are often influenced by personal judgment and a focus on self or immediate family needs, making it harder to show compassion to others.

By addressing these key barriers, individuals can more effectively cultivate gratitude and loving-kindness, improving both personal well-being and relationships in multicultural settings.
And the result of the sight of gratitude indicated as:-
Here's a simplified version of the text:

1. Busy Parents: Parents often don't have enough time to care for their own parents, which can make children think gratitude isn't important.

2. Self-Centered Thinking: Some people focus only on themselves, but sharing can teach generosity and kindness.

3. Power of a Smile: Smiling is a simple way to spread kindness and make others feel happy and helpful.

4. Lack of Gratitude in Families: People may find it hard to show gratitude to family members, especially if they've had bad experiences.

5. Family Conflicts: Cultural differences in families can make it harder to teach children about gratitude.

6. Passed-Down Habits: Children from families with conflicts may not learn gratitude, continuing the problem in the next generation.

7. Gratitude vs. Materialism: Teaching gratitude helps teens focus on others instead of being influenced by negative societal pressures.

8.Gratitude and Wellbeing: Gratitude helps people feel happier and supports healthy development in children and teens.

9. Cultural Influence: Some cultures don't emphasize gratitude much, which affects how people show it in relationships.

Key informants also noted that gratitude, love, and cultural understanding are important for building strong families and communities, especially for Thais living abroad and Australian youth. Learning about language and manners in multicultural settings, while resisting materialistic values, is crucial. Schools and families need to create supportive environments where empathy and compassion are prioritized.

By teaching gratitude, there is the way to build stronger personal relationships and appreciate different cultures, making it easier to adapt to a fast-changing, interconnected world. This focus on gratitude can promote harmony, understanding, and resilience in society.

For the result of the impact of these issues , it can be noted that A lack of kindness and gratitude significantly impacts family and social relationships, leading to diminished bonds, emotional disconnection, and unresolved conflicts. Within families, this results in strained relationships, spousal conflicts, reduced respect for elders, and a toxic environment that hinders emotional connection and child development. Children may turn to unhealthy behaviors, while the absence of understanding and forgiveness perpetuates discord. In social relationships, trust and intimacy are eroded by jealousy, resentment, and unresolved conflicts, often influenced by competitive environments and poor communication. The negative energy stemming from these issues fosters isolation, unhappiness, and a lack of support, highlighting the importance of cultivating kindness and gratitude to nurture stronger, healthier relationships.

In conclusion, the key informants highlighted several challenges in teaching gratitude to Thais living in Australia. Cultural differences often confuse children, making them focus more on their friends than family values, which reduces their respect for elders and appreciation for gratitude. Factors like limited involvement from parents, the individualistic nature of Western society, and the influence of modern media make these problems worse, leading to strained family relationships and a lack of emotional closeness. The competitive social environment also makes friendships harder and weakens community values. To promote gratitude, parents, teachers, and the community need to work together to build strong relationships and support emotional well-being, creating a more harmonious society.

Based on Objective # 2: To study the Loving Kindness Meditation for promoting cultivating gratitude for multicultural practitioners via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia.

The result of research has found that The benefits gained from participating in the Zoom online course on cultivating gratitude in a multicultural environment through Loving Kindness Meditation with Wat Thai Buddharam in Brisbane, Australia from the whole group of key informants can be noted as follows:-

1. Understanding Compassion and Gratitude: True compassion means staying kind, even when others are insincere. Expressing gratitude, humility, and love strengthens relationships and builds a positive mindset.

2. Mindfulness and Emotional Awareness: Practicing mindfulness helps control anger, increases patience, and fosters self-awareness, making it easier to recognize emotional triggers and respond with empathy.

3. Learning and Applying Teachings: Regularly learning from spiritual teachings, like Dharma, encourages gratitude, love, and wisdom, helping individuals handle challenges and improve their behavior.

4. Strengthening Family Bonds: Living far from family can create emotional distance, but showing gratitude and staying connected reminds us of their support and love.

5. Compassion in Diverse Settings: Understanding and respecting different cultures promotes acceptance, empathy, and stronger relationships, creating a more harmonious society.

6. Benefits of Gratitude and Positive Thinking: Gratitude boosts happiness, health, and relationships by fostering positive emotions, a calm mind, and a deeper appreciation for life and others.

And the result of research about Dhamma principles being effective in cultivating gratitude for practitioners in multicultural environment from the whole group of key informants as follows:-

1. Appreciating Parents and Mentors: Showing love, respect, and gratitude to parents, teachers, and those who support us is vital for personal growth and happiness.

2. Practicing Forgiveness and Kindness: Forgiving others and giving back to those who have helped us reinforces a grateful and compassionate attitude.

3. Loving-Kindness and Gratitude Activities: Activities like honoring parents, reflecting on gratitude, and seeking forgiveness help nurture love, humility, and appreciation.

4. Mindfulness and Dharma Teachings: Mindfulness and spiritual teachings, such as lessons on karma, help us value kindness, distinguish right from wrong, and cultivate gratitude.

5. Impact of Love and Compassion: Practicing love and compassion fosters strong relationships, reduces suffering, and creates a positive example for future generations.

In conclusion, the research highlights the significant benefits of the Zoom online course on cultivating gratitude through Buddhist teachings at Wat Thai Buddharam in Brisbane. The course fosters compassion, self-reflection, and mindfulness, particularly among the younger generation with dual nationality. It emphasizes values like love and respect for parents, emotional awareness, and a positive mindset. By promoting continuous learning and the principles of loving-kindness and forgiveness, the course strengthens family connections and mutual empathy, contributing to a more harmonious society. Overall, it supports personal growth, enhances familial relationships, and builds a more resilient and compassionate community.

Based on Objective #3: To develop and present the process of cultivating gratitude for multicultural practitioners by Loving Kindness Meditation via Zoom Online of Wat Thai Buddharam, Brisbane, Australia.the result of research has found as the following details:-

1. Result of the Quantitative Research

The sample group consisted of 19 senior practitioners. The comparison of pre-test and post-test scores on peaceful well-being was conducted using the 25-item Peaceful Well-being Questionnaire. This analysis focused on the peaceful well-being of multicultural practitioners practicing Buddhist peaceful methods through a Zoom online course. The case study was conducted at Wat Thai Buddharam in Brisbane, Australia, and examined the application of Mindfulness Wisdom and Loving Kindness Meditation for these multicultural practitioners.

Comparison	Pre-test		Post-test		T-test	p-value
	Mean	SD	Mean	SD		
Score	124.42	25.8033	153.95	19.9985	4.56863	0.00024

Table 1: The result of comparing the difference in average scores of peaceful well-being status before and after practicing mindfulness meditation via Zoom online using a dependent t-test

For Table 1: The data analysis revealed the following results: The average score of the sample group in the pre-test was 124.42, with a standard deviation of 25.80. In the post-test, the mean score increased to 153.95, with a standard deviation of 20.00. This improvement was statistically significant, with a p-value of less than 0.05 and a t-value of 4.57 (p-value = 0.00024). These results indicate that mindfulness meditation, combined with Dhamma songs, significantly improves the mental health of the elderly.

2. Result of the Qualitative Research

For this session, the result concerned to the particularly activities of Zoom online practicing meditation course arranged by Buddhamahametta which consisted of 1) Ask for forgiveness 2) Slowly bowing activity 3) Walking meditation with Dhamma Song 4) Session : “Parent Appreciation” and 5) Session : “Master's Dhamma preaching” can be summarized as follows:-

2.1 The “Seeking Forgiveness” session served as a powerful tool for emotional release and reconciliation. Participants were guided to recall people they may have hurt or held grudges against, particularly parents and elders, and to mentally or verbally express forgiveness. This activity prompted deep reflection and emotional vulnerability. One participant shared, “When I asked for forgiveness from my parents—even just through the screen—I felt a great release in my heart. I cried and realized I was carrying guilt I never spoke about.” Such moments illustrated the profound impact of forgiveness on healing long-held emotional burdens and rebuilding broken bonds.

2.2 In the “Slow Bowing” activity, participants engaged in deliberate, mindful prostration, which fostered humility and reverence. This seemingly simple movement became a meditative practice of respect and surrender. For many, the slow, focused motion helped ground them in the

present moment and connect with deeper feelings of gratitude. As one participant described, "Every bow made me feel more connected—not only to my parents but to my roots and the teachings of the Buddha." This practice allowed participants to embody gratitude through physical movement, reinforcing inner calm and devotion.

2.3 The "Walking Meditation with Dhamma Songs" offered a unique integration of rhythm, melody, and mindfulness. Walking slowly while listening to Dhamma Gīta (Buddhist songs) created a joyful and meditative space that evoked nostalgia and spiritual connection. Participants often reported feeling uplifted and emotionally recharged. One remarked, "The Dhamma songs reminded me of my childhood at the temple. It brought me back to those values of love and kindness that I had forgotten in my busy life." This activity enhanced emotional flow, focus, and inner peace through the harmony of music and movement.

2.4 The "Parent Appreciation" session was deeply moving for participants, many of whom had never consciously expressed gratitude toward their parents. Through guided reflection and verbal expression, they were encouraged to recognize the sacrifices, love, and care received from their families. The emotional intensity of this session frequently led to tears and feelings of renewed connection. One participant stated, "I had never told my mother thank you for all she sacrificed. During this session, I said it out loud for the first time in my life." The session was highly effective in strengthening intergenerational bonds and restoring a sense of filial piety.

2.5 Finally, the "Master's Dhamma Preaching" session provided spiritual guidance to consolidate participants' learning. The teachings emphasized gratitude, compassion, forgiveness, and resilience, offering a framework to integrate these values into daily life. Participants reported gaining clarity, encouragement, and moral strength from the teachings. As one reflected, "Listening to the Dhamma from the master helped me see my suffering with new eyes. It gave me strength to forgive, to love, and to be at peace with myself." This concluding session not only reaffirmed the course's teachings but also empowered participants to apply Buddhist principles in their everyday interactions.

Together, these five practices created a holistic pathway for cultivating gratitude among multicultural practitioners. Through meaningful rituals, reflection, and the support of a digital community, participants experienced emotional transformation, increased family harmony, and a deeper commitment to mindful and compassionate living.

Discussions

Discussions of research findings can be described according to the objectives as follows:

1. Based on the finding of the 1st objective, The research highlights the complex interaction between cultural differences, limited parental involvement, and modern societal influences that challenge the development of gratitude and loving-kindness among Thais living abroad and Australian youth. The conflict between Thai values of respect and appreciation and the individualistic, competitive norms common in Australia often leads to confusion for children, contributing to aggressive behavior and weakened family bonds. Additionally, the influence of digital media can deepen emotional disconnection and strain relationships, while educational settings have the potential to either worsen or help resolve these issues. This issue is related to Henry (2020) 's research, titled *'Exploring Challenges and Management of Multicultural Workforce Organization in Nigeria,'* highlights the importance of effectively managing cultural differences in a Nigerian insurance company to minimize conflicts and boost productivity. Through interviews and theoretical analysis, the study underscores the necessity of implementing strong multicultural management systems to foster workplace harmony and efficiency, ultimately

contributing to positive social change. And Krause (2009)'s study, *'Religious Involvement, Gratitude, and Change in Depressive Symptoms Over Time,'* found that gratitude can help older adults manage chronic financial stress by reducing its impact on depressive symptoms. Participants with higher levels of gratitude displayed greater resilience to depression, whereas those with lower levels were more affected. The research also showed that frequent church attendance and a strong belief in God-mediated control were associated with higher levels of gratitude. While these findings provide useful insights, Krause stresses the need for further research to deepen our understanding of these connections and their wider implications. Overall, To build resilience and promote healthy relationships, it is important to prioritize empathy, effective communication, and community initiatives that support cultural understanding. These efforts help strengthen the role of gratitude in a multicultural setting.

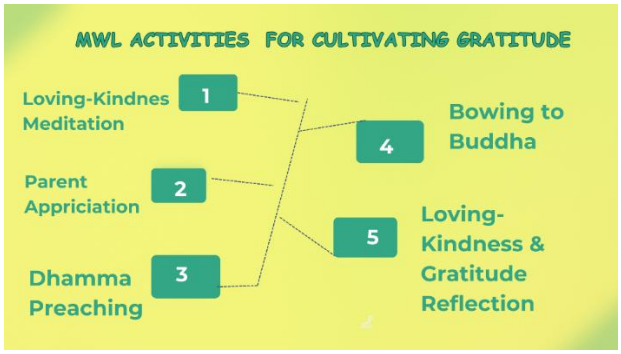
2. From the research result of the 2nd objective, Research shows that the Zoom online course at Wat Thai Buddharam in Brisbane helps younger Thais with dual nationality develop gratitude, mindfulness, and essential values through the integration of Buddhist teachings, particularly the Four Sublime States—loving-kindness (metta), compassion (karuna), empathetic joy (mudita), and equanimity (upekkha). The course encourages self-reflection, enhances emotional awareness, and strengthens family connections, all of which are crucial for navigating the challenges of living abroad. Participants develop problem-solving skills and emotional resilience, fostering empathy and understanding that contribute to a more harmonious community. This is supported by Thukhavati (2017)'s study, which explores how nuns apply these Four Sublime States in daily life, noting both the difficulties in maintaining them and their benefits in promoting inner peace and social harmony. Additionally, research by Jiwattanasu et al.(2024) emphasizes that mindfulness, through activities like mindful walking, sitting, or eating, boosts focus, reduces stress, and builds resilience, leading to greater peace and well-being. Together, these studies highlight how Buddhist teachings and mindfulness practices foster emotional strength, empathy, and balance, promoting both personal and societal development.

3. From the research outcome of the 3th objective, the research shows that the Zoom course at Wat Thai Buddharam helps foster gratitude, compassion, and loving-kindness, particularly in a multicultural setting. By promoting empathy, mindfulness, and key activities like seeking forgiveness and appreciating parents, the course strengthens family bonds and instills moral values in younger generations, enhancing emotional well-being and accountability. This aligns with research by Balthi et al. (2022), which found that Thai adolescents cultivate gratitude by appreciating themselves and others, committing to a positive path, and pursuing happiness, emphasizing the importance of culturally adapted programs for well-being. Similarly, Boonyarit (2012)'s study on Thai nurses showed that Buddhist principles like loving-kindness and wisdom enhance forgiveness in workplace conflicts, highlighting how factors like right understanding and supportive relationships contribute to resolving tensions. Together, these studies demonstrate how gratitude, compassion, and mindfulness promote harmonious relationships, personal growth, and well-being across different cultural and social contexts.

New Knowledge

The knowledge from this research can be emphasized as 1) Loving-Kindness Meditation: This core practice develops compassion and goodwill toward oneself and others. It enhances empathy, kindness, and inner peace, promoting inclusive harmony across diverse backgrounds. 2) Parent Appreciation Session: This session fosters gratitude and respect for parents and elders, strengthening emotional ties and deepening compassion, particularly among younger participants.

3) Asking for Forgiveness Ritual: This ritual promotes emotional healing by encouraging participants to seek and offer forgiveness, fostering empathy, inner peace, and healthier relationships. 4) Bowing to Buddha: A symbolic act of humility and reverence, this practice integrates Buddhist principles, enhancing spiritual growth and gratitude. And 5) Loving-Kindness and Gratitude Reflection: Weekly reflections nurture sustained feelings of compassion and gratitude, fostering personal growth and harmonious relationships over time. These activities are the parts of MWL (Mindfulness, Wisdom & Loving kindness).

Picture 1 : The Development Process of Cultivating Gratitude for Multicultural Practitioners by Loving Kindness Meditation via Zoom Online

Conclusion

The research highlights that cultivating gratitude and loving-kindness among multicultural practitioners, especially Thais living abroad and Australian youth, presents significant challenges due to cultural differences, social values, and limited parental engagement. Children raised in a multicultural environment often struggle to appreciate the values of gratitude and compassion inherent in Thai culture, leading to behaviors such as reduced respect for elders, increased aggression, and more competitive relationships with peers. This is compounded by societal factors such as modern materialism, individualism, and the influence of digital media, which weaken family bonds and emotional connections. However, the Loving-Kindness Meditation course conducted via Zoom at Wat Thai Buddharam in Brisbane demonstrates a transformative impact on participants by promoting mindfulness, empathy, and gratitude. The course incorporates reflective practices like forgiveness rituals, parent appreciation activities, and the cultivation of essential virtues such as compassion, empathetic joy, and equanimity. These practices strengthen participants' emotional resilience, problem-solving skills, and communication abilities while reinforcing familial connections. For younger participants with dual nationality, the program helps bridge cultural divides by instilling respect for parents and awareness of their sacrifices. By fostering open communication, emotional awareness, and mutual understanding, the course contributes to the development of healthier relationships and a more supportive environment. In turn, these positive changes promote mental and physical well-being, greater emotional stability, and a more peaceful and harmonious life. The program ultimately empowers individuals to navigate complex multicultural dynamics, creating ripple effects that benefit not only families but also the broader community through shared values of gratitude and compassion.

Recommendations

Regarding to the result of the research, the research would like to present the suggestion as follows:-

1.The recommendation from the research

1.1 Charitable Actions**:** Encourage individuals to engage in charitable activities that foster gratitude towards parents and benefactors, while also contributing positively to society and strengthening moral values.

1.2 Dharma Education**:** Promote the teaching of Dharma to individuals of all ages, including preschool children and bedridden patients, using music and contemplation to enhance mental stimulation, happiness, and overall emotional well-being.

2.The recommendation for the further research

2.1 Future research could investigate the impact of charitable actions and Dharma education on fostering gratitude towards parents and benefactors, as well as their connection to overall well-being. This could include studies on the benefits of Dharma-based activities for both preschool children and bedridden patients, focusing on how these practices promote mental stimulation and happiness.

2.2 Further studies could explore the long-term effects of regular Dhamma practice and adapted mindfulness techniques, such as Dharma songs, on the mental and physical health of elderly individuals. This research could assess improvements in relaxation, emotional resilience, and overall mental well-being in older populations.

References

Aṅguttara Nikāya. *A I 61; AN 8.63 Pali Text Society.* Oxford: University of Bristol.

Balthip, K. et al. (2022). Achieving fulfilment in life: Cultivating the mindset of gratitude among Thai adolescents. *SAGE Open.* 12(1): 1-12.

Boonyarit, I. (2012). *The Role of Loving-Kindness and Wisdom Processes on Forgiveness Mechanism in the Nurses: Appling Buddhist Principles*. Doctoral dissertation. Srinakharinwirot University.

Brown, M. (2018). *Mindfulness Meditation: A Self-Awareness Approach to Weight Management*. Doctoral dissertation. Walden University.

Byers, L. (2012). *A Philosophical Inquiry Of Music Therapy: Seeking Points Of Unification*. Doctoral dissertation. The University of Western Ontario.

Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology.* 84(2), 377–389. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.377

Emmons, R. A., & Stern, R. (2013). Gratitude as a psychotherapeutic intervention. *Journal of Clinical Psychology.* 69(8), 846–855. https://doi.org/10.1002/jclp.22020

Henry, U. (2012). Exploring Challenges and Management of Multicultural Workforce Organization in Nigeria. Doctoral dissertation. Walden University.

Jiwattanasuk, N. (2021). *A Process Of Development For Peaceful Well-Being Of Meditation Practitioners Through Buddhist Peaceful Means: A Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiang Rak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya*. Doctoral dissertation. Mahachulalongkornra-javidyalaya University.

Jiwattanasuk, N. (2024). Gratitude to the Buddha: The Case Study of Buddhamahametta Foundation. *The Jorunal of Sirindhornparithat.* 25(1): 664-666.

Klemm, A. (2022). *9 Benefits of Music Therapy.* Retrieved 20 October 2022 from https://www.choosingtherapy.com/benefits-of-music-therapy/

Krause, N. (2009). Religious involvement, gratitude, and change in depressive symptoms over time. *The International Journal for the Psychology of Religion.* 19(3), 155-172.

Loem, S. (2017). *An approach for promoting kataññukatavedī in Thai society*. Doctoral dissertation. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Nyanasatta Thera. (1994). *Satipatthana Sutta: The Foundations of Mindfulness.* Retrived 3 January 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.010.nysa.html

Nyanasatta Thera. (1994). *Satipatthana Sutta: The Foundations of Mindfulness.* Retrived 3 January 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.010.nysa.html

Payton, R. (2019). *Music Therapy Effects on Social-Communicative Response of Children with Autism Spectrum Disorder*. Doctoral dissertation. Walden University.

Román, L. (2022). *Effects of music on well-being and mental-health*. Research Work. University of Barcelona.

Salzberg, S. (1995). *Lovingkindness: The Revolutionary Art of Happiness*. N.P.: Shambhala Publications.

Suttanipāta. *Sn I.8 Pali Text Society.* Oxford: University of Bristol.

Thorsen, S. et al. (2013). The predictive value of mental health for long-term sickness absence: the Major Depression Inventory (MDI) and the Mental Health Inventory (MHI-5) compared. *BMC Medical Research Methodology*. 13(115) : 1-3.

Thukhavati. (2017). *The Way Of Application Of The Four Sublime States (Brahmavihâra) Doctrine To The Daily Life Of Nuns.* Master's thesis. Mahachulalongkorn- rajavidyalaya University.

Wood, A. M., Froh, J. J., & Geraghty, A. W. (2010). Gratitude and well-being: A review and theoretical integration. *Clinical Psychology Review.* 30(7), 890–905. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.03.005

Zarate, R. (2012). *The Sounds of Anxiety: A Quantitative Study of Music Therapy and Anxiety*. Doctoral dissertation. Lesley University.

Cultural Development Issues and Countermeasures of Xinle Site Museum

[1]Li Jiang and [2]Boonsom Yodmalee
[1,2]Faculty of Fine Applied Arts and Cultural Science, Mahasarakham University.
[1]Corresponding Author's Email: sriphet.k1@gmail.com
Received: February 4, 2025; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

Abstract

The problems encountered in the Xinle Site Museum of prehistoric archaeology include the lack of development and utilization of tourism resources in the prehistoric archaeological site, the lack of effective protection of cultural relics, the lack of tourism market analysis, the insufficient research on tourists, the inadequate landscaping of the exhibition area, the outdated exhibition methods, and the lack of cooperation with the tourism department. Museums and sites should effectively use the available resources to meet market demand and make efforts to publicize the exhibition. The objectives of this research are to study 1*)* to study the historical background of Xinle Site. 2) to study the development status of Xinle Site 3) to study the development strategies of Xinle Site. This research used qualitative research methods by studying documents and collecting field data through surveys, interviews, observations, group discussions, and workshops. From a group of 36 people providing information, the analysis was based on the objectives, and the results were presented in a descriptive-analytical manner. The research results found that*:* 1*)* The Xinle Site Museum is in the city of Shenyang, located in the southern northeastern part of China. The museum was built in July 1986. And these relics include pottery, pottery, animal bones, coal products, graphite, bloodstone, charred seeds. charred sea shells Rare wood carvings, etc. 2) The Xinle culture has been included in the "14th Five Year Plan for Shenyang's National Economic and Social Development and the 2035 Long Range Goal Outline". In the historical context research action, the study of the three layers of Xinle Site is included. The report of the 14th Party Congress of the city also explicitly proposed the construction of comprehensive venues such as Xinle Site Park. With the deep excavation of major historical and cultural heritage, and the increasing efforts in the protection and development of cultural sites, it is believed that in the near future, Xinle Site Park will meet people. 3) Museums are important halls for education and tourism. The development of museums to continue is to manage, protect and inherit ancient artifacts that are the civilization of mankind. They act as a bridge between the past, present and future, promote exchanges and mutual learning among world civilizations, and important development must be fully committed to promoting the development of museum tourism industry so that outsiders can learn about the history of local people and can generate income for the community.
Keywords: Cultural Development; Countermeasures; Xinle Site Museum

Introduction

The Xinle archaeological site is the first Neolithic settlement discovered in China and has a significant influence in northern China. It is located on the Les Plateau on the north bank of the Guhun River in Shenyang City, Liaoning Province, west of the intersection of North Huanghe Road and Longshan Road in Huanggu District, east of Kongchehe Road. The site also contains relics belonging to the Xinle low-level culture, Bianbaozhi culture, Xinle high-level culture, and eras such as the Liao Dynasty. The discovery of the site provides archaeological value for

archaeological and historical studies in the northeastern region, and has important historical, artistic, scientific, and social values. The site was designated as a national key relic's protection unit on June 25, 2001, and is now a museum dedicated to archaeological sites. (Wang and Mei, 2023) This heritage museum is different from other museums in that its main content is to protect, exhibit and utilize cultural heritage. To preserve the cultural heritage of the nation, which is one of the most diverse in the world culture, the curator mainly uses the concept of exhibiting cultural heritage that is internationally recognized, examining the current situation and existing problems, and making appropriate and effective improvements.

China is one of the countries with the most abundant cultural and tourism resources. Institutions that display and preserve cultural tourism resources, prehistoric archaeological sites museums have become important and indispensable places for people to engage in cultural tourism. Cultural tourism is based on museums, which brings vitality to museums. Museums provide visitors with a place to visit, relax and learn through exhibitions. Prehistoric archaeological sites museums are increasingly limited, which limits the realization of economic and social benefits, which promotes the tourism system. (Zhao and Duan, 2023). Tourism resources refer to various things and factors that attract tourists in nature and human society, can be developed and utilized for the tourism industry, and can generate economic, social, and environmental benefits. The tourism resources of prehistoric site museums can be divided into three categories based on the environmental conditions they preserve: cultural relics in their collections, outdoor cultural relics, and underground cultural relics.

Movable relics, small in shape and light in weight. Underground relics refer to those that have not yet been discovered or have been discovered but cannot be excavated due to regulatory reasons. The main functions of most museums are to protect, research and display relics and sites. Museums develop activities to present modern tourism. The traditional tourism product model is no longer suitable for the needs of the times, and the status and attractiveness of museums are declining. According to tourist surveys, museum exhibitions, venues are static, facilities are old and lack novelty, so tourists are not interested. Most tourists choose tourism projects with high sightseeing potential, which also reduces the attractiveness of sightseeing. (Duan, 2022). From the perspective of the macro development direction of tourism, the doubling of the number of tourists indicates a strong momentum of tourism economic development. At the same time, numerous policies have been introduced by both the central and local governments to develop the tourism industry. As a part of the tourism economy, the development and utilization of tourism resources in prehistoric site museums is also urgent.

The development and utilization of tourism resources in prehistoric archaeological sites that lack development and utilization based on the principles of effective protection, rational utilization and sound management" should make full use of the efforts of the public and the elderly to develop themselves and the cultural meaning they have inherited and received. In terms of service concept, operation and management, it should go beyond the traditional museum concept and achieve good interaction and integration with the tourism industry, construction or inclusion in the plan, as an important resource for cultural tourism. The main problems revealed in the development and utilization of tourism resources in prehistoric archaeological sites established museums include the lack of tourism market analysis, insufficient research on tourists, insufficient landscaping of exhibition areas, outdated exhibition methods, and lack of cooperation with tourism departments. Museums and sites should make effective use of available resources to meet market demand, and make efforts to popularize the exhibition of prehistoric sites, parking lots and experiential design.

Objectives

1. To study the historical background of Xinle Site.
2. To study the development status of Xinle Site.
3. To study the development strategies of Xinle Site.

Research Methodology

The research methodology of "Research on the Cultural Development Issues and Countermeasures of Xinle Site Museum" is a qualitative research. The research methodology can be divided as follows:

Step 1: Investigated the related documents and contents of Xinle Site Museum important performing knowledge, theoretical concepts, and research as a guideline for study and analysis.

Step 2: Explored the research area and selected the main study areas, consisting of Shengyang City, Liaoning Province, and related areas. The methods of operation were*:* 1) providing a platform to clarify the project; 2) providing a workshop; 3) collecting field data; and 4) arranging the data system and selecting works for a role model in teaching transfer activities to youth and interested people.

Step 3: Involved studying important information from key informants, consisting of 1 Key Informants, about 6 person, mainly for museum management personnel; Shenyang Archaeological Team consists of 3 people of each type, aged 25- 50, with years of experience in cultural relics related work 2 Casual Informants, about 15 person Mainly divided into museum staff; Staff engaged in cultural heritage research; As well as highly educated social personnel interested in cultural relics, with 5 people of each type, aged between 20 and 40 years old, who have a certain sensitivity to cultural relic protection and museum promotion. 3 General Informants, about 15 persons, mainly staff of the Xinle Site Museum; Residents living in Shenyang, Liaoning Province for years; Designers with cultural and creative work experience, with over 3 years of work experience and a certain level of consumption, with 5 people for each type. The selection method The informants were people who were knowledgeable and related to the museums and relics of the study area.

Step 4: Creating the research tools and methods for this study used a participatory process to analyze and present the results through qualitative research that requires in-depth explanations. The research tools consisted of a survey, an interview form, an observation form, a group discussion guideline, and a workshop for gathering comprehensive information.

Step 5: Collect information by dividing it into documents and fieldwork Collect infor mation about antiques. A museum where academics in the research area along with scheduling a date, time, and place to proceed in the area Triangulation of data according to the issues specified in the research objectives.

Step 6: Analyze the data according to the research issues set forth in the objectives. In terms of the Cultural Development Issues and Countermeasures of Xinle Site Museum. Synthesis of content from the data obtained from the interview*:* the data are categorized, linked, and defined as a conceptual framework for analysis and presented according to a conceptual framework. Information obtained from group discussions must be summarized into the main ideas presented to the group to check its accuracy again according to the research issues.

Step 7: Summarized the research findings and analyzed documents based on the issues assigned. The content was synthesized, and descriptive reports were written.

Research Results

The results of collecting knowledge and synthesizing the Cultural Development Issues and Countermeasures of Xinle Site Museum

Objective 1 the historical background of Xinle Site.

The Xinle site is a village site from the prosperous period of matrilineal clan communes in primitive society. 44 ruins of Xinle's lower houses were discovered, and more than 3,000 relics of various types were unearthed. The Xinle site covers an area of 178,000 square meters, with a settlement area of about 25,000 square meters. The houses are densely packed, with one every 3 to 5 meters. The largest house site covers an area of about 100 square meters and is located among the houses. In the center of the site, its layout is very similar to that of the Banpo Culture. According to carbon 14 determination by the Institute of Archeology of the Chinese Academy of Social Sciences, the Xinle site is more than 7,200 years old. Small and medium-sized houses are inhabited by various families, and large houses may be a place for clan members to gather and conduct public activities or work. "The house sites are all semi-crypt type, with rounded square or rectangular planes. Some house sites have pillar holes, some with as many as three floors. Most of the pillar holes are lined with pottery pieces or gravel blocks. The doorway is located at The east wall or south wall is sloped, and no doorways have been found in some house sites. The upper culture of the Xinle site is mainly represented by polished stone tools, plain pottery, Ge, and pottery, dating back 3000 - 4000 years ago. The middle culture of the Xinle site, It is mainly represented by ground stone axes, fine stone tools, and pottery pots, pots, and bowls with additional pile patterns, dating back about 5,000 years. The connotation of the lower culture of the Xinle site is mainly represented by semi-burrow-style residential sites and the embossed character "Zhi" The Neolithic cultural accumulation layer with patterned pottery, microlithic tools, hammered stone tools, ground stone tools and refined coal products as the main relics is about 7200 years ago. The Xinle site is an important part of Shenyang's historical and cultural treasure house and is the earliest in Shenyang City. It is also the site of the earliest village in Shenyang. The discovery of the Xinle site dates back the history of human activities in Shenyang to more than 7,000 years ago. It also provides important scientific basis for the study of prehistoric culture in Northeast China and fills the gap. There is a gap in early human activities in the lower reaches of the Liaohe River. The lower culture of the Xinle site has rich cultural connotations and distinctive local characteristics, and is a typical representative of the Xinle culture.

Figure 1: Newly discovered stone tools

The collections of the Xinle Site Museum mainly come from archaeological excavations, archaeological surveys and private collections of the Xinle Site. As of December 2013, the Xinle Site Museum has a total of 2,177 collections of stone tools (beaten stone tools, ground stone tools, fine stone tools), pottery, jade, bone tools, carbonized grains and wood carvings, including 882 precious cultural relics. 1,295 pieces of cultural relics and archaeological materials. As of the end of 2019, the collection of Xinle Site Museum totaled 2,277 pieces/set, including 1,048 precious cultural relics/set.

Figure 2: Xinle Site Collection

Objective 2 the development status of Xinle Site.

2.1 The number of museums continues to grow Museums are a symbol of a country's civilization and social progress, and a reflection of the comprehensive strength of a city and the region it represents in terms of science and technology, humanities, and resources. With the development of the economy and the continuous improvement of people's living standards, people's cultural quality has gradually improved, and their spiritual and cultural needs have also grown day by day. Visiting museums has become an increasingly important part of people's lives.

2.2 According to the annual inspection and filing status of museums released by the State Administration of Cultural Heritage, the total number of museums nationwide reached 4,510 by the end of 2014, an increase of 345 compared with 2013. In terms of museum organizers, there are 3,528 state-owned museums (2,798 belonging to the cultural relics department and 730 belonging to other departments) and 982 non-state-owned museums. Among them, the growth rate of non-state-owned museums is particularly significant, with 171 new museums compared with 2013, and their proportion of museums increased from 19.5% in 2013 to 21.8%. In terms of museum classification, there are 1,743 comprehensive museums, 1,840 historical commemorative museums, 411 art museums, 196 natural science museums, and 320 thematic museums (including others). Although it is still mainly comprehensive and historical, the museum's system structure is gradually being adjusted and improved. The current stage is the fastest growing period for museums in my country. In the past 10 years after entering the new century, the number has increased by an average of more than 200 per year. Before my country's reform and opening up, there were less than 350 museums nationwide. The number of museums in my country has mushroomed in the past 30 years.

2.3 The exhibition focuses on experience and interaction the earliest display methods that reflected participatory experience and interaction were various science and technology museums. This method not only closes the display content to the lives of visitors, but also displays various

latest science and technologies through multi-faceted communication with the audience. This type of display was later introduced to other types of museums. Nowadays, it has become the mainstream development trend of museum display techniques. In the work of the museum, the concept of interactivity is first implemented in the display design. By designing interactive projects in the display, the audience is no longer a mere "spectator", but is integrated into it. Many factors such as the audience, exhibits, exhibition lines, and exhibition environment are organically integrated and become an inseparable whole. Interactive content in displays is mainly divided into three forms. First, interactive projects and display content are closely integrated and become an important and inseparable part of the display content. Second, interactive projects are an extension of the display content and play a supplementary role to the display content. Third, open up an independent space to set up a full range of " interactive exhibitions" , and use various new technologies to combine the display methods of museum collections to give visitors a new visiting experience.

2.4 The concept of leisure is gradually established as people's living standards continue to improve, audiences' requirements and expectations for museums are also getting higher and higher. Visitors to museums are no longer satisfied with the simple browsing in the past. They are eager to gain more experiences in museums. Especially the young and middle-aged audience groups, they not only come to see the precious collections in the museum exhibitions or go to the science popularization classroom to listen to a science popularization lecture, but they hope to relax and have a rest while visiting the museum and buy some things that reflect the museum. Souvenirs of culture and history. Some developed countries abroad have realized this demand of visitors and have carried out various service projects, thus achieving good results. Our country is still in its infancy in this regard, and some medium and large museums have also made effective attempts to expand leisure and entertainment.

2.5 Xinle Site Museum Economic Current Situation the purpose of museum marketing is to achieve the audience’s awareness of the museum’s collections, displays, and service functions through the cohesion of various activities that attract visitors, and to expand the museum’ s influence. The economic benefits obtained will make up for the museum’s the lack of funds allows the museum to invest more funds in firmware upgrades and self-improvement, so that visitors can have a better visiting experience. With the continuous progress of social economy, the general environment for the development of cultural undertakings in Liaoning Province is becoming more and more suitable for the survival and development of various museums, including the Xinle Site Museum. This also means that the Xinle Site Museum will face more challenges from the same country. competitive pressure in the industry. Especially after the implementation of the free opening policy, as a heritage museum that continues to open for a fee, the economic growth is very slow. And without getting a lot of traffic, the museum's traffic continues to shrink. The missionary communication model is outdated. The Internet, multimedia, new media and other technical means are rarely used, let alone digital museums. In the traditional way, if you do not cooperate with the explanation and rely only on physical objects and text explanations, few viewers can understand it. Therefore, most people who go to museums still stay at the level of seeing something rare, and very few viewers can see the same display multiple times.

Objective 3 the development strategies of Xinle Site.

Museums are a treasure trove of cultural heritage and witnesses to human civilization. However, with the development of society, museums are facing many challenges, such as how to protect cultural relics, how to improve the experience of visitors, and how to achieve sustainable development.

3.1 Strengthen the protection of cultural relics. Museums should strengthen the protection of cultural relics and adopt scientific protection measures to prevent them from being damaged or stolen. At the same time, museums should strengthen the supervision of cultural relics to ensure their safety.

3.2 Improve the experience of visitors. Museums should enhance the experience of visitors and provide them with better services. For example, museums can provide multilingual guided services, providing visitors with a more convenient visiting experience.

3.3 Strengthen the management of museums. Museums should strengthen management, establish scientific management systems, and ensure the normal operation of museums. At the same time, museums should strengthen the training of employees to improve their quality and service level.

3.4 Promote cultural education. Museums should actively promote cultural education and provide the public with more cultural knowledge and educational resources. For example, museums can hold cultural lectures, exhibitions, and other activities to help the public better understand cultural knowledge.

3.5 Strengthen the social responsibility of museums. Museums should strengthen their social responsibility, actively participate in social welfare undertakings, and make more contributions to society. For example, museums can organize charitable activities, donate cultural relics, and so on.

3.6 Improving the sustainability of museums. Museums should improve sustainability, adopt environmental measures, and reduce energy consumption and waste emissions. For example, museums can use renewable energy sources such as solar and wind energy to reduce their dependence on traditional energy.

3.7 Strengthen the digital construction of museums. Museums should strengthen digital construction, digitize cultural relics, establish digital databases, and provide the public with more convenient cultural resources. At the same time, digital construction can also reduce the damage and loss of cultural relics.

3.8 Strengthen international exchanges in museums. Museums should strengthen international exchanges, establish cooperative relationships with foreign museums, carry out cultural exchange activities, and promote cultural exchange and cooperation.

3.9 Enhance the brand value of museums. Museums should enhance their brand value, establish a good brand image, and attract more visitors and sponsors. At the same time, museums should also strengthen marketing to enhance their visibility and influence.

3.10 Strengthen the innovation capacity of museums. Museums should strengthen their innovation capabilities, launch more innovative projects and activities, and attract more visitors and sponsors. At the same time, museums should also strengthen research and development, and launch more cultural products and services.

Summarized up : The development strategies of Xinle Site Museum include protecting cultural relics, providing better services to tourists, training staff to improve service quality and level, strengthening the museum's social responsibility, improving the environment, digitalizing exhibitions, fostering international cooperation, and organizing activities for visitors.

Discussion

1. The prehistory of the Middle Stone Age or Eurasian people, historians tend to use the three-era system, while scholars of pre-humanity often use geological records and strata in the geological timeline. The three-era system is a determination of the prehistory of humans into three periods based on outstanding tool-making technology: the Stone Age, the Bronze Age, and the Iron Age. China has a long cultural development and has discovered a lot of archaeological evidence. Therefore, the government attaches importance to it, so it has built a museum to display art objects for the public to visit and be proud of. They can participate in expressing their opinions, which is consistent with the work of Kasetwatin (2016) the study found that, the Tha Nam Aoy Community had the potential operation management of community museum as was the center for social learning by three factors: 1) pride in their As a part of the national history 2) managed by the participation of the community and various organizations Both the government and localauthorities and learned together between the local people and outsiders 3) determination principle and practice were obvious.

2. Museums aim to preserve and care for important objects of history, science, culture and art for public display. Large museums are usually located in major cities of the world, and often exhibit a wide range of works. Xinle Site Museum is a non-profit, informal learning institution that collects, preserves, studies, researches and exhibits objects such as relics, artifacts and cultural evidence that are important to mankind and the environment. Its mission is to support and promote the conservation of artifacts with multi-faceted management in line with the study of Nadprasert et al. (2017) the management of local museums to promote life-long learning found that the four museums found that four-dimensional management approaches consisted of 18 elements, structural and project management. Element with 1. Purpose, Mission Objectives of Museum Operations 2. Management Structure 3. Plan for Yearly Activities, 2nd Dimension, Participatory Management Elements 1. The participation of people in the community. 2. Institutional involvement 3. Internal and external networks museums. 4. Local leaders. 3) Resource management. Element with 1. Personnel Management 2. Budget Management 3. Object Resource Management Archaeological Resources 4. Exhibitions 5. Places Museum Buildings 6. Media Materials Technology Dimension 4) Service Management Element with 1. Learning activities. 2. Permanent exhibition to promote learning. 3. Sightseeing services in the community. 4.Public Relations 5. Sale souvenirs, food and drink. The above issues are things that help support the interest of the museum, demonstrating the concept of museum management even better and also being consistent with Limsiri (2018). Along with globalization, the concept of exhibition and display in modern museums has changed. Museums are takinga more cultural approach to their displays and thePeople's Republic of China (China) in particularhas changed in accordance with this concept,especially the National Museum of China which is an important national museum. The Chinese government hasprovided a considerable budget forrestoringand renovatingmuseum buildings to modernize themwith technology andofferconveni.

3. A museum that uses modern creative media that is interesting and fun. A learning museum that focuses on creating a new experience in visiting a museum, which was established to be a model of a pleasant learning resource and help raise the standard of learning management in a new form for the public, especially Thai children and youth, about creating awareness of knowing oneself, knowing neighbors and knowing the world, including creating new concepts and images. Xinle Site Museum is a museum in a society of learning through modern technology and creative activities to make learning history and stories more fun. The results of the study are consistent with the research of Nadprasert et al. *(*2017*)*. the results to showed that 1*)* Study the

elements of museum tourism destination results were the definition of a museum from the supply part focused on museums offering learning experiences, which included the conservation of cultural heritage. In tourists 'viewpoints, an additional definition was that a museum was a place of learning and recreation. The results from the analysis based on the framework of museum tourism found that there were eight components to enhance museum tourism. These comprised exhibitions organized at a museum, technological innovations, museum tourism activities, facilities and services provided by the museum. Logistics and transport system management, souvenir shops, guides or interpreters, and accommodation businesses around a museum as a part of the tourism promotion. 2*)* Study the roles and responsibilities of stakeholder's museum tourism destination results were interaction and collaborative work among the stakeholders of museums and tourism were essential to construct the network of museum tourism. and 3*)* Guidelines for promoting museum tourism in Thailand with the concept of museum destination results were presented five themes of guidelines for museum tourism promotion*:* 1*)* Designing activities at a museum by emphasizing fun, 2*)* Effective human resource management, 3*)* Designing the landscape on services and providing tourists with services at the museum, 4*)* Identifying the construction and cultural management for the museum, and 5*)* conveying learning experiences that could connect to the present lifestyle.

Archaeological sites are considered one of the important historical and cultural heritages, including cultural environments. In addition to being useful in academics, history, and archaeology, recent government policies have also emphasized the transformation of these cultural capitals into economic, social, and educational benefits, promoting learning for the benefit of people of all ages and professions. The content is like the study of Bannaruji et al. *(*2023*)*. the results showed that as for the development of learning activities, the research team has developed learning activities by organizing a variety of learning activities to encourage participants to see the value of environmental plans and archaeological sites in the province. Nong Khai through activities such as Activities of youth tour guides training project for learning environmental planning and archeological sites in Nong Khai Province, copying and reading activities in the study area, activities to develop archaeological sites for the community To encourage participants and society to learn and create awareness of the conservation of the environment and archaeological sites in their communities.

New knowledge

Museums are another form of a place to provide knowledge in various fields. They are places that collect national knowledge, are places to record, present, and collect works in all fields. They have the duty of being a source of lifelong learning that is beneficial to citizens of all ages and genders, linking various knowledge to people's lives, playing a role in providing education to society, and playing a role as an institution with standards in displaying works and operating at the international level. This research has improved the presentation to be modern using digital technology to allow visitors to gain knowledge.

Conclusion

This mainly studies the current museums in the northeastern region of China - Shenyang. Museums have regional representativeness, and Shenyang has representative museums such as the Xinle Site Museum. The Xinle Site is a settlement site of the Neolithic Age that was discovered earlier in China and has significant influence in northern China. The Xinle Site Museum is a witness to human history and civilization, playing a crucial role in promoting and researching

ancient culture and civilization. Through the development suggestions of museums in the new media era, it aims to enhance the international visibility of Chinese stone culture, drive the cultural tourism industry in Northeast China, form targeted regional *(*ancient Chinese museums*)* protection policies, and enhance the cultural confidence of contemporary residents, this reflects the social value of developing the Xinle Site Museum.

Suggestions

From the results of this research, the research team has the following recommendations*:*

1. Suggestions for utilization according to the following issues:

1. 1 Academic content on the historical background of Xinle Site. can be used for this direction of museum culture dissemination in Shenyang.

1. 2 Xinle Site Museum, current problem situation, arts and culture administrators can set policies to preserve local arts.

1. 3 Xinle Site Museum is a heritage site that can be used to develop innovations for economic value in tourism.

2. Suggestions for future research

For the next research issue, research should be done on the following topics*:*

2. 1 There should be research on Xinle Site Museum in the local area because there are a few of them that have not yet been studied.

2. 2 The economy and society of China are changing rapidly and therefore Xinle Site Museum are affected. It is therefore appropriate to conduct research to preserve.

2.3 Xinle Site Museum is a cultural heritage site and should be studied to see the usefulness of the local relics to promote cultural tourism.

References

Bannaruji, B. et al. (2023). Development of a Learning Activity Model for Environmental and Archeological Planning in Nong Khai Province. *Journal of MCU Buddhism Review.* 7(1), 144-157.

Duan, J. (2022). Reflections on Academic Research in Museums. Proceedings of the 2022 Academic Seminar on Improving the Quality of Small and Medium sized Museums and Revitalizing Grassroots Museum Resources by the Museology Professional Committee of the China Museum Association. Cultural Relics Publishing House. DOI: 10.26914/c.Cnki hy.078104.

Huafeng, Z. & Xiaoming, D. (2023) Museums Empowering Urban Development from the Perspective of Cultural and Tourism Integration: Taking the Integration of Hunan Museum and Hunan Martyrs Park as an Example. *China Museum.* 1(04), 20-24.

Juan Z. (2023). Exploration of Immersive Teaching of Art Introduction Based on University Museums - Taking Shaanxi Normal University as an Example. *Western Quality Education.* 9(16), 107-110.

Kasetwatin, P. (2016). The Local Museum as a Learning Center for Community Development: The Case Study on Tha Nam Oi Community Phayuha Khiri District Nakhon Sawan Province. *Social Sciences Research and Academic Journal.* 2(11), 11-23.

Limsiri, N. (2018). The story of nation from the national museum of China: Ancient Chinainmodern China. *Journal of Language and Culture.* 37(1), 7-21.

Nadprasert, P, Boriboon, G & Sungsri, S. (2017). Management of local museums to promote lifelong learning.*Veridian E-Journal Silpakorn University.* 10(2), 57-69.

Thongkamnush, T., Buddhabhumbhitak, K., & Sirisawat, O. (2021). Promoting Museum Tourism in Thailand under the concept of Destination Museum. *Apichayaku l3 Journal of Graduate Studies Valaya Alongkorn Rajabhat University*. 15(1), 114-125.

Wang, Z, & Mei, K. (2023). Research on Exhibition Design of Historical Museums Based on Embodied Cognition. *China Architecture Decoration and Decoration.* 10(16), 152-154.

Xiaoqiong, Z. (2023). The Value, Implementation Principles, and Strategies of Kindergarten Museum Education. *Research on Preschool Education*. 10(07), 87-90.

Yifan Z. (2022). Research on Cultural and Creative Product Design at the Metropolitan Museum of Art. *China Packaging*. 42(11), 63-66.

Zhao, H & Duan,X. (2023). Museums Empowering Urban Development from the Perspective of Cultural and Tourism Integration: Taking the Integration of Hunan Museum and Hunan Martyrs Park as an Example. *China Museum.* 10(4), 20-24.

การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ

Promoting Buddhism with Legislative Way

[1]สฤษฏ์พงศ์ เทศะบำรุง และ [2]ชมพูนุช ช้างเจริญ

[1]Saritpong Tesabamrung and [2]Chompoonuch Changcharoen

[1,2]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2]Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

[1]Corresponding Author's Email: s.tesabamrung@gmail.com

Received: March 24, 2025; **Revised:** April 20, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการส่งเสริมพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาวิถีนิติบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา 3) เพื่อบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ และ 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ "รูปแบบบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ" เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิมีอรรถกถา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง มีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและด้านวิถีนิติบัญญัติ จำนวน 18 รูป/คน นำเสนอด้วยวิธีวิเคราะห์พรรณนา ผลการวิจัยพบว่า1) การส่งเสริมพระพุทธศาสนา 5 องค์ประกอบ คือ พระพุทธเจ้า ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนาพิธี ส่งเสริมใน 4 ปัจจัย คือ เผยแผ่ ปกป้อง รางวัล และการลงโทษ เพื่อให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็ง เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา มีภูมิต้านทานโรคทางใจ สังคมสงบสุข ด้วยไตรสิกขา ศีลสมาธิ ปัญญา บรรลุโลกียธรรม โลกุตรธรรม เกิดเจริญรุ่งเรือง อามิสไพบูลย์ และธรรมไพบูลย์ 2) สำหรับวิถีนิติบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา คือ การบัญญัติกฎหมายส่งเสริม 5 องค์ประกอบ พระพุทธเจ้า ศาสนธรรม ศาสนาบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ใน 4 ปัจจัย เผยแผ่ ปกป้อง รางวัล ลงโทษ แก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้เป็นตามพระธรรมวินัย ให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง คู่กับฝ่ายอาณาจักร 3) การบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ โดยบัญญัติในลำดับสูงสุดคือรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดและเป็นกฎหมายแม่บทของกฎหมายทั้งหมด โดยฝ่ายนิติบัญญัติ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยเจตนากุศล ด้วยความรู้ ความเข้าใจ หลักพุทธธรรมและหลักกฎหมาย เป็นกฎหมายที่ยอมรับของทุกฝ่าย เกิดประสิทธิผล การบังคับใช้กฎหมาย การปฏิบัติตามกฎหมาย 4) เกิดเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบบูรณาการ การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ จากการวิจัย 5 องค์ประกอบ ใน 4 ปัจจัย สามารถสรุปเป็นโมเดล ได้ดังนี้คือ L = REC^3 Model ประกอบด้วย ความเคารพนับถือ การศึกษา ความสามารถ ทุนนิยม และวัฒนธรรม

คำสำคัญ : การส่งเสริม; พระพุทธศาสนา; วิถีนิติบัญญัติ

Abstract

The objectives of the dissertation were as follows: 1) to study the promotion of Buddhism, 2) to study the legislative way related to the promotion of Buddhism, 3) to integrate the promotion of Buddhism with legislative way, and 4) to propose body of knowledge about the "model of integrating the promotion of Buddhism with legislative way." This dissertation is qualitative documentary research in which all data collected from primary sources, namely the Tipitaka and the secondary sources i.e., commentaries and other relevant documents. In-depth interviews were also analyzed with 18 qualified key informants in the fields of both Buddhism promotion and legislative way. The research results found that :1)The promotion of Buddhism consists of 5 factors: the Buddha, the Pali Canon, Buddhist Monk, Buddhist monastery, Buddhist Ceremonies. The way to promote could be done through four conditions namely propagation, protection, reward and punishment. The advantage of promotion of Buddhism can create strengthening Buddhism, developing mind and wisdom, being immune to mental illness. Society is peaceful with the Threefold Training, i.e., morality, concentration and wisdom and also is achieving the happiness in mundane state and Supramundane state, being prosperous both in wealth and in Dhamma. 2)For the legislative way involved in promoting Buddhism is to legislate laws to promote the above 5 factors together with 4 conditions. The amendment of the Sangha Act should be done in order to be based on the Dhamma and Vinaya. The legislative way will promote Buddhism in the kingdom. 3)Integrate of the promotion of Buddhism through the legislative way should be put in the highest order, the constitution which is the master law of all laws. The legislators and members of the Constitution Drafting Council must have the wholesome intention, knowledge, and understanding both Buddhist principles and laws. It is accepted by all parties. It is an effective law both in the enforcement and the Implementation. 4)The body of Knowledge dealing with the integrated model of promotion of Buddhism through the legal way can be synthesized as follows: L = REC3. L stands for Legal, R stands for Respect, E stands for Education, and 3C stands for Competency, Capital, and Culture.

Keywords: Promotion; Buddhism; The Legislative Way

บทนำ

สถาบันพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในอดีตถือว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อสังคมไทยทั้งในด้านการศึกษา การแพทย์ รูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชน และการเมืองการปกครอง โดยพระสงฆ์มีส่วนช่วยในการขัดเกลาจิตใจประชาชน ส่วนรัฐมีส่วนช่วยในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทั้งทางด้านวัตถุ ปัจจัย ที่เอื้อต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรจึงเป็นไปอย่างมั่นคง พระมหากษัตริย์เป็นประมุขแห่งรัฐคู่กับชนชาติไทย เป็นสถาบันแห่งธรรมและทรงความยุติธรรม และเป็นลักษณะทั่วไปคือเป็นธรรมาธิปไตยในทางการเมืองคือลักษณะที่ครอบคลุมเหตุปัจจัยอื่นที่สัมพันธ์เกี่ยวพันกันทั้งหมดในประเทศ องค์คุณอันประเสริฐ 3 ประการนี้ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่างอิงอาศัยกัน เป็นเอกภาพแยกกันไม่ออกแยกกันไม่ได้

การยกฐานะองค์กรพุทธศาสนาเป็นหน่วยงานที่สำคัญระดับชาติทางด้านนิติบัญญัติ จะก่อให้เกิดความชัดเจนในการบริหารราชการแผ่นดิน เกิดความเจริญรุ่งเรือง เป็นการส่งเสริมอารยธรรมที่สูงส่งในพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่ชาติบ้านเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในทุก ๆ ด้าน คนเหินห่างธรรมกันมาก ไม่เคารพความจริง ไม่ถือความถูกต้อง มุ่งเอาความสำเร็จและผลประโยชน์ของตัว

ถ้าจะให้สังคมไทยมีความหวัง มีอนาคตที่มั่นใจ จะต้องให้คนไทย ตั้งแต่เด็ก มีการศึกษาชนิดที่ฝึกให้เป็นคนที่รักธรรม รักความจริง รักความถูกต้อง รักความดีงาม มีความใฝ่รู้ที่จะถึง ที่จะอยู่ในธรรม ในความจริง ความถูกต้อง ความดีงามนั้น อย่างฝังลึก ผนึกมั่นคง มั่นแน่นในความจริง ความถูกต้อง มุ่งหน้าทำการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554)

ดังนั้น การส่งเสริมความเข้มแข็งให้พระพุทธศาสนา โดยการบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ ในฐานะศาสนาของชาติไทย ให้ได้รับการอุปถัมภ์เช่นเดียวกับที่เคยได้รับจากพระมหากษัตริย์ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช จะเป็นการนำความสงบสุขกลับคืนมาสู่สังคมไทย ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบ อย่างมีความสุข ดังนั้นทำอย่างไร จึงสามารถนำพระพุทธศาสนา มาแก้ปัญหาของสังคม ของประเทศชาติ ตลอดจนของโลก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554)

หลักการ แนวคิด ทฤษฎี แนวทางปฏิบัติ การแก้ไขปัญหา การส่งเสริมพัฒนา มาจากพุทธธรรม คือ โยนิโสมณสิการ ได้แก่การทำในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบหาเหตุผลไปตามลำดับถึงต้นเหตุ แยกองค์ประกอบจนเห็นสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556) ปรโตโฆสะ สดับสัทธรรมจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) อริยสัจ 4 คือ ทุกสรรพสิ่งล้วนเป็นไปตามเหตุและปัจจัย ปัญหาให้รู้ ละได้โดยไม่ปฏิบัติเหตุปัจจัยของปัญหา และปฏิบัติเหตุปัจจัยที่ส่งเสริมพัฒนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ เพื่อให้พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้รับการเผยแผ่ การศึกษาเรียนรู้สั่งสอน การปกป้องคุ้มครองป้องกันการบ่อนทำลาย มีสภาพบังคับ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในสังคม สร้างสันติสุข สร้างภูมิคุ้มกัน ให้เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิถีนิติบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา
3. เพื่อบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ
4. เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ศึกษาหนังสือ งานวิจัย วารสาร บทความ โดยค้นคว้าจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แล้วนำข้อมูลไปจัดกลุ่ม จัดประเภท วิเคราะห์สังเคราะห์

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 18 รูป/คน การคัดเลือก ประกอบด้วย พระภิกษุ ตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าวาสขึ้นไป พระอาจารย์และอาจารย์มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนารวม 9 รูป/คน นักกฎหมายทำหน้าที่ ผู้พิพากษา อัยการ ผู้บริหารองค์กร ทนายความ นักการเมือง รวม 9 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งผู้วิจัยสร้าง สังเคราะห์ขึ้นจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ทางพระพุทธศาสนา ทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยส่งแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 4 รูป/คน ตรวจสอบ นำความเห็นผู้เชี่ยวชาญมาปรับแก้ และเสนออาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบก่อนนำไปใช้

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยขอหนังสือสัมภาษณ์จากบัณฑิตวิทยาลัยและนัดสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 18 รูป/คน ขณะสัมภาษณ์มีการบันทึกเทปและจดบันทึกเพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล นำเสนอข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์จากการศึกษาเอกสารต่างๆ และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก มาสังเคราะห์ สรุปผลเป็นองค์ความรู้ใหม่และสร้างรูปแบบเป็น Model

ขั้นตอนที่ 7 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมการวิจัย จะได้รับการเก็บรักษาไว้ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล แต่จะรายงานผลการวิจัยเป็นข้อมูลส่วนรวม ข้อมูลของผู้เข้าร่วมการวิจัยเป็นรายบุคคลอาจมีคณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์เข้ามาตรวจสอบได้

ผลการวิจัย

1. การส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ด้าน เพื่อให้พระพุทธศาสนา เข้มแข็ง มีความมั่นคง ยั่งยืน ต้องดำเนินการส่งเสริมองค์ประกอบที่สำคัญ ให้ครบทั้ง 5 ด้าน คือ 1) ศาสดา 2) ศาสนธรรม 3) ศาสนาพิธี 4) ศาสนบุคคล 5) ศาสนสถาน และส่งเสริมด้วยหลัก 4 ปัจจัย คือ 1) การเผยแผ่ 2) การปกป้อง 3) ให้รางวัล ให้การชื่นชม 4) ให้โทษ ลงโทษ การส่งเสริมพระพุทธศาสนา ในยุคปัจจุบันพระพุทธศาสนา แม้ว่าคำสอนซึ่งเป็นความจริงตามธรรมชาติ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่องค์การพระพุทธศาสนาก็เสื่อมถอย ทั้งด้านปริมาณ คือจำนวนพระภิกษุสงฆ์ ลดน้อยลง ขาดการสร้างศาสนทายาท และคุณภาพ คือ ความรู้ความเข้าใจทางธรรม วิธีการเผยแผ่ วิธีการสอน ความรู้รอบตัวที่จำเป็น จึงจะเป็นเหตุปัจจัยในการพัฒนาให้องค์กรพระพุทธศาสนามีระบบ มีความรู้ มีความสามารถ มีความเข้มแข็งสามารถในการแก้ไขปัญหาสังคมที่มีเหตุจากความทุกข์ทางจิตใจ สร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมไทย รวมถึงป้องกันแก้ปัญหาการเบียดเบียนจากศาสนาที่สอนให้เชื่อในพระเจ้า ผลที่สังคมไทยจะได้รับคือความสงบสุข สันติสันติภาพอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องได้รับการบูรณาการส่งเสริมจากรัฐด้วยวิถีนิติบัญญัติ 5 ด้าน ดังนี้

1. การส่งเสริมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะศาสดา ส่งเสริมโดยป้องกัน มีโทษกรณีแก้ไขดัดแปลง

2. การส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนธรรม ส่งเสริมโดยป้องกัน ให้รางวัล มีโทษกรณีแก้ไขดัดแปลง ตีความคาดเคลื่อน

3. การส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนพิธี

4. ส่งเสริมให้อยู่ในกรอบพระธรรมวินัย มีโทษกรณีแก้ไขดัดแปลงออกนอกกรอบพระธรรมวินัยและวัฒนธรรม การส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนบุคคล ส่งเสริมให้อยู่ในกรอบพระธรรมวินัย ตามหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ รู้แจ้งอริยสัจจ์มีญาณ วน 3 รอบอาการ 12

รู้ทุกขอริยสัจจ์ ด้วยสัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ

รู้สมุทัยอริยสัจจ์ ด้วยสัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ

รู้นิโรธอริยสัจจ์ ด้วยสัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ

รู้มรรคอริยสัจจ์ ด้วยสัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ

5. การส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนวัตถุ ส่งเสริมให้อยู่ในกรอบพระธรรมวินัย มีโทษกรณีแก้ไขดัดแปลงออกนอกกรอบพระธรรมวินัยและวัฒนธรรมการส่งเสริมศาสนิกชน ส่งเสริมโดยการเผยแผ่ธรรม ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ให้รางวัลเพื่อจูงใจให้ศึกษาและปฏิบัติการส่งเสริมหมายถึงการทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง มีประโยชน์ ต้องช่วยกันทุกด้าน ทุกฝ่าย ให้พระภิกษุสามารถสื่อสาร เผยแผ่หลักธรรมคำสอนได้อย่างแท้จริง มีตัวชี้วัดอย่างชัดเจน วางหลักในการเผยแผ่พระศาสนาให้เข้มแข็งสืบต่อไป สร้างศาสนทายาท การสอนการปฏิบัติสมาธิตั้งแต่เด็กเล็ก ให้มีองค์ยึดเหนี่ยวคือคำสอน ป้องกันไม่ให้คนที่ไม่มีคุณภาพเข้ามาอยู่ในพระศาสนา อาศัยพระศาสนาทำมาหากิน ไม่นำพิธีกรรมต่าง ๆ เข้ามามีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางทางโทรทัศน์ วิทยุ เลือกผู้มีความสามารถทางพระพุทธศาสนามาดำเนินรายการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ต้องหาผู้มีความรู้พระพุทธศาสนา มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดูแลกิจการพระพุทธศาสนา ควรมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางสื่อให้เข้มข้น เผยแผ่ทุก ๆ ช่องทาง มีข้อบังคับให้กระทรวงศึกษาธิการนำหลักสูตรพระพุทธศาสนาเข้าสู่ระบบการศึกษาทุกระดับ

พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นฐานสำหรับการพัฒนาตน พัฒนาสังคมของมนุษย์ เป็นฐานที่จะให้มนุษย์ได้คุณภาพชีวิต ได้สิ่งที่มีคุณค่าสูงยิ่งขึ้นไป เพราะฉะนั้น การสร้างความพรั่งพร้อมในทางเศรษฐกิจก็เป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย ให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2558: น. 57-58)

2. วิถีนิติบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า อัคคัญญสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/130/96) กล่าวถึงที่มาของสังคม กฎสังคม ที่มาของกษัตริย์ ที่มีขึ้นมาในสังคมของคน เหตุเพราะ อกุศลกรรมเกิดขึ้น หมู่คนจึงตั้งกติกาและเลือกคนที่มีความสามารถขึ้นมาเพื่อรักษากติกาของสังคม รักษาธรรม ให้สังคมเป็นธรรม กล่าวได้ว่า กติกาและผู้นำต้องมาจากประชาชน (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2554) ซึ่งเป็นหลักที่ตรงกัน ทั้งพระพุทธศาสนาและนักปราชญ์

ตะวันตก ในยุคปัจจุบันก็คือระบอบประชาธิปไตย กฎหมายรัฐธรรมนูญและผู้บริหารต้องมาจากประชาชนเลือกตั้งโดยประชาชน ดังนั้นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาจึงต้องมาจากกฎหมายที่มาจากประชาชน

กฎหมายที่มาจากประชาชน คือ กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นแม่บทของกฎหมายทุกฉบับ (มานิตย์ จุมปา, 2565) ดังนั้นกฎหมายส่งเสริมพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาของคนไทยมากว่าร้อยละ 90 ฝังลึกในวัฒนธรรมไทยมาอย่างยาวนาน จึงต้องเป็นศาสนาประจำชาติ บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ แล้วออกพระราชบัญญัติ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้ง 5 องค์ประกอบ ได้แก่ พระพุทธรูปแทนพระพุทธเจ้าให้เกิดการเคารพ พระไตรปิฎกให้เกิดการศึกษา คณะสงฆ์ให้มีสมรรถนะ ศาสนวัตถุให้มีคุณค่า ศาสนพิธีให้เป็นวัฒนธรรม ด้วย 4 ปัจจัย ได้แก่ การเผยแผ่ การปกป้อง การให้รางวัล การให้โทษ จึงสามารถส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เกิดประโยชน์ต่อคนไทยทั้งประเทศได้ ซึ่งปัจจุบันกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีศักดิ์เท่ากับกฎหมายส่งเสริมศาสนาอื่น นอกจากจะนำมาส่งเสริมไม่ได้อย่างที่ควรจะเป็น ยังถูกคัดค้านจากศาสนาอื่น ซึ่งเข้ามาสู่ประเทศไทยภายหลัง จำนวนผู้นับถือก็น้อยกว่าพระพุทธศาสนาอย่างมาก สำหรับการร่างกฎหมายให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล กฎหมายต้องตั้งอยู่บนฐานความจริงตามธรรมและมีความมุ่งหมายเพื่อความชอบธรรม ความเป็นธรรม ความดีงามของสังคม เปิดกว้างให้เสนอรับฟัง ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ผู้บัญญัติกฎหมายต้องมีความรู้ ความเข้าใจพระพุทธศาสนากฎหมายที่ และผู้ให้อำนาจแก่หน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บังคับใช้กฎหมาย ต้องมีปัญญารู้ความจริง รู้ความถูกต้องดีงามที่ต้องการและต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ มุ่งผลที่เป็นธรรม ปกป้อง คุ้มครอง อุปถัมภ์ส่งเสริม พระพุทธศาสนา ใช้อย่างจริงจัง ไม่มีอคติ ไม่ลำเอียง ไม่ช่วยเหลือกัน มีบทลงโทษ การบังคับใช้ต้องเป็นธรรม ยุติธรรม เสมอภาคมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว ต้องประชาสัมพันธ์ ให้สังคมทราบปัญหา

การนำพระพุทธศาสนามาสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมไทย จึงต้องปรับปรุงวิถีนิติบัญญัติให้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง เพื่อให้มีศักยภาพในการแก้ปัญหาสังคม สร้างภูมิต้านทาน นำความสงบสุขสันติกลับสู่สังคมไทย โดยการบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นศาสนาประจำชาติไทย ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นลำดับสูงสุดในกฎหมายรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 64 บทบัญญัติในหมวดนี้เป็นแนวทางให้รัฐดำเนินการตรากฎหมาย และกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน มาตรา 67 รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น โดยส่งเสริม อุปถัมภ์ คุ้มครอง สนับสนุน เผยแผ่ ป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลาย

3. บูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท นำความจริงตามธรรมชาติมาแสดงและบอกทางปฏิบัติ ได้แก่ ไตรลักษณ์ อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจสี่ แสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ทางกาย ทางใจ แก่คนบนโลกนี้ โดยเฉาะอย่างยิ่ง มรรค ในอริสัจสี่ คือ มรรคมีองค์แปด ย่อได้เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้ที่ศึกษาไตรสิกขาจนรู้แจ้งปฏิบัติจนเห็นจริงยังมีทุกข์ทางกาย แต่หมดทุกข์ทางใจ เมื่อไม่มีทุกข์ทางใจ ไม่มีโรคทางใจ เป็นผลให้ไม่มีกิเลส เมื่อไม่มีกิเลสก็ไม่ก่อกรรม ไม่กระทำการเบียดเบียน กระทำแต่ประโยชน์ต่อส่วนรวม ประโยชน์ต่อสังคม ยังผลให้สังคมเกิด

ความสงบสุข สันติ การเผยแผ่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ต่อสังคม เป็นผลให้คนในสังคมไม่เบียดเบียนกันและกัน มีภูมิต้านทานโรคทางใจ ไปจนถึงขั้นสูงสุดคือหมดทุกข์ทางใจ

บูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ โดยบัญญัติในลำดับสูงสุดคือรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดและเป็นกฎหมายแม่บทของกฎหมายทั้งหมด โดยฝ่ายนิติบัญญัติ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยเจตนากุศล ด้วยความรู้ ความเข้าใจ หลักพุทธธรรมและหลักกฎหมาย เป็นกฎหมายที่ยอมรับของทุกฝ่าย เกิดประสิทธิผล การบังคับใช้กฎหมาย การปฏิบัติตามกฎหมาย กล่าวคือ

1. การบูรณาการการส่งเสริมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระศาสดา พระพุทธเจ้าในฐานะพระศาสดา ถือว่าได้เป็นหลักให้กับพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงตรัสรู้นั้นคือพระธรรมคำสอนที่สืบทอดมาเป็นเวลา ผู้สืบทอดเจตนารมย์ ได้แก่พระสงฆ์ และสาวก ควรยึดถือคำสอนอย่างเคร่งครัด ส่วนวิธีการเผยแพร่ก็ปรับให้เข้ากับยุคสมัยพระพุทธรูปเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า มีวิวัฒนาการเป็นพระเครื่ององค์เล็ก เป็นภาพเขียนพระพุทธเจ้าอยู่ในทุกรูปแบบ การสร้าง การปฏิสังขร การบูรณะ กล่าวได้ว่าพระพุทธรูปเป็นเพียงสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า แต่ไม่เทียบเท่าหลักธรรมคำสอนที่พระองค์ได้ทรงตรัสรู้แล้ว พุทธบริษัทจึงมีหน้าที่ในการช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนอย่างถูกต้อง พระพุทธเจ้าในฐานะพระศาสดาของพระพุทธศาสนา จึงควรมีกฎหมายคุ้มครอง จะทำให้พุทธบริษัทสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข

2. การบูรณาการ การส่งเสริมการส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนธรรม การส่งเสริมให้พระสงฆ์ศึกษาและปฏิบัติ ให้รู้พระธรรมอย่างถ่องแท้ รู้พยัญชนะ รู้อรรถ รู้แจ้งเห็นจริง สามารถนำพระธรรมคำสอน มาให้การศึกษาแก่ประชาชน มีการศึกษา รู้จักการดำเนินชีวิต ไม่เบียดเบียน มีวินัย รู้การพัฒนาชีวิต พัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญามีจิตใจสดใส ไม่เครียด ไม่ซึมเศร้า มีความสุข สันติ ไม่ทำอะไรตามความรู้สึก รู้จักใช้ปัญญาคิดพิจารณาเหตุผล รู้เหตุปัจจัย แก้ปัญหา สร้างความก้าวหน้าในชีวิต และส่งเสริมให้ประชาชนประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนคู่กับการใช้ในชีวิตจริง โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง รู้วิธีลดทุกข์ทางใจ นำไปแก้ทุกข์ทางใจ ในระดับปัญญา สามารถทุกข์ทางใจ ลดกิเลส ลดการก่อกรรม การปฏิบัติธรรมคือการนำธรรมมานำทางช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี การบัญญัติกฎหมาย ปกป้องพระพุทธศาสนา ปกป้องหลักธรรมคำสอน มีบทลงโทษผู้นำพระพุทธศาสนาไปหาประโยชน์ นำหลักธรรมไปดัดแปลง พระภิกษุที่ละเมิดพระวินัยวินัย ไม่ยึดถือหลักธรรม สั่งสอนญาติโยมในทางมิชอบ ด้วยวิธีกรรมนอกศาสนา การใช้กระบวนการทางนิติบัญญัติพิทักษ์ รักษา ส่งเสริมพระธรรม และป้องกันการบิดเบือนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นสิ่งที่ นิติบัญญัติควรนำไปปรับใช้ โดยมุ่งไปที่การจงใจบิดเบือนคำสอนเป็นหลัก ที่บัญญัติกฎหมายต้องรู้ในพระธรรมวินัย เพื่อให้การบัญญัติกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย เป็นไปอย่างถูกต้องตามธรรมและส่งเสริมให้มีผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยอย่างรอบด้าน ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ เชี่ยวชาญด้านกฎหมายส่งเสริมพระพุทธศาสนา ในสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปกป้อง ส่งเสริม อธิบาย ที่ถูกต้องกับสังคม นักวิชาการ นักการเมือง และแก้ต่างให้ทางคณะสงฆ์

3. การบูรณาการการส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนบุคคล สำหรับศาสนบุคคล ซึ่งมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ต่อความมั่นคงยั่งยืนนานของพระพุทธศาสนาเพื่อสันติสุข สันติภาพ ตามระบบที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ คณะสงฆ์ ต้องบริหารจัดการให้พระสงฆ์ มีสมรรถนะ ประกอบด้วยความรู้พระธรรมวินัย มีระบบการศึกษา ให้พระสงฆ์พัฒนาตน พัฒนาเป็นอริยสงฆ์ และให้สามารถทำหน้าที่บริหารองค์กรสงฆ์ บริหารจัดการศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และปฏิบัติศาสนกิจ ตามที่กำหนดในพระธรรมวินัย ให้ความรู้ ให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อพ้นทุกข์พบสุขการส่งเสริมภิกษุ ชี อุบาสก อุบาสิกา ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติธรรมวินัย พระสงฆ์เป็นหลัก การอนุญาตให้บวช ต้องกลั่นกรอง มีกฎเกณฑ์ มีมาตรการ การส่งเสริมจึงต้องมีความเข้มข้น ต้องบวชอย่างถูกต้องตามพระวินัย ให้การศึกษาตามพระวินัย ปกป้องอย่าให้ถูกทำร้าย รังแก ให้โอกาสด้านการศึกษา การปฏิบัติธรรม ส่งเสริมให้การศึกษาอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้ท่านปฏิบัติธรรม ส่งเสริมให้ท่านนำความรู้ไปใช้ ไปสอน ไปเผยแผ่ ส่งเสริมทั้ง พระเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา เพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา

4. การบูรณาการการส่งเสริมการส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนาวัตถุ การส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนาวัตถุ ด้วยวิถีนิติบัญญัติ ต้องเข้าใจหลักพระพุทธศาสนา หลักที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้เกี่ยวกับวัตถุว่า ควรมีอย่างไรวัดวาอารามควรเป็นเช่นไร สิ่งนี้สำคัญอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นต้องเกิดความเข้าใจเข้าถึงซึ่งหลักที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ สุดท้าย การช่วยกันพัฒนาเรื่องศาสนวัตถุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ให้เกี่ยวเนื่องกับหลักการของพระพุทธศาสนา สร้างได้เท่าที่จำเป็น ศาสนวัตถุใดไม่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา รูปปั้น ต้องตัดออก ต้องห้ามสร้างด้วย ศาสนวัตถุที่เป็นโบราณสถาน อนุรักษ์โดยการสร้างพิพิธภัณฑ์ พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา โบราณสถานแห่งชาติตั้งอยู่ในวัด การอนุรักษ์ซ่อมแซมต้องขออนุญาต จดทะเบียนวัดเป็นโบราณสถาน มีงบประมาณ มีการจัดการที่เป็นระบบ วิถีนิติบัญญัติส่งเสริมโดยตรง มีกฎมีระเบียบ ในการไปเสริมเติมแต่งหรือบูรณะ ปฏิสังขรณ์ รักษาหลักฐานดังเดิมทางพระพุทธศาสนา หรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ให้ผิดเพี้ยนไป ไม่ให้คนเข้าใจผิด ต้องมีกฎหมายมาปกป้อง การทำลาย การลบหลู่ การบิดเบือน ต้องบริหารจัดการดูแลตามกฎหมาย ประมวลกฎหมายอาญาที่มีอยู่แล้ว ทำตามกฎหมาย ถ้าไม่ใช่สิ่งที่มีคุณค่า ปรับปรุงได้ ถ้ามีคุณค่าต้องอนุรักษ์ไว้ วัดที่ขาดแคลนงบประมาณ โบสถ์ เจดีย์ วิหาร รัฐต้องดูแล จัดงบประมาณ ซ่อมแซม

5. การบูรณาการ การส่งเสริมการส่งเสริมเกี่ยวกับศาสนพิธี วิถีนิติบัญญัติ สามารถส่งเสริม การเผยแผ่ การสนับสนุน การจูงใจ การปกป้อง การคุ้มครองพระพุทธศาสนา ช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนร่วมมือ หรือเอื้ออำนวยโอกาสให้พระพุทธศาสนาสามารถบำเพ็ญกิจหน้าที่ ให้คณะสงฆ์ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ มีความสามารถเผยแผ่พระธรรมแก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรมอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็น เป็นสังคมที่มีสันติสุข ซึ่งเป็นจุดหมายร่วมกันทั้งของการปกครองของรัฐ และของพระพุทธศาสนา ผู้บัญญัติกฎหมาย ต้องรู้เข้าใจหลักพระธรรมวินัย รู้ประโยชน์ รู้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นหลักคำสอนและหลักปฏิบัติ นำมาซึ่งสันติสุขของบุคคล ของสังคม สันติภาพของสังคมบัญญัติกฎหมายให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย มีเจตนาเพื่อความดีงาม มุ่งผลตามธรรม แต่เนื่องจากพระพุทธศาสนามีระบบนักบวช มีการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นระบบ มีหลักการบริหารคณะสงฆ์ หลักตุลาการ หลักนิติบัญญัติ

ซึ่งพระพุทธเจ้าได้กำหนดหลักปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติไว้โดยละเอียด ในส่วนของการบริหารจัดการขององค์กรสงฆ์ มีความสมบูรณ์ ไม่มีความจำเป็นต้องใช้วิถีนิติบัญญัติ ส่วนที่จำเป็นต้องใช้วิถีนิติบัญญัติ คือการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยการออกกฎหมายระบบการศึกษาของชาติ ให้คนไทยทุกคน ต้องได้รับการศึกษาไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตั้งแต่อนุบาลจนถึงระดับมหาวิทยาลัย สำหรับองค์ประกอบของพระพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์ ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ก็ต้องมีกฎหมายปกป้อง คุ้มครอง พร้อมทั้งให้รางวัลและมีกฎหมายกำหนดโทษแก่ทุกคน ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ที่การกระทำผิดในทุกด้านต่อ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ต่อศาสนวัตถุ ต่อศาสนพิธี

อภิปรายผล

1. การส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า พระพุทธศาสนา เถรวาท มีคำสอน ที่ สามารถนำมาเผยแผ่สั่งสอนคนในสังคม ได้ศึกษาเรียนรู้ เป็นผลให้ บุคคลผู้นั้น เป็นพลเมืองดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีสุขภาพจิตที่แข็งแรง มีภูมิต้านทานโรค มีคุณภาพชีวิตที่ดี การส่งเสริมและเผยแผ่ ศีล สมาธิ ปัญญา ควบคุมและประหารกิเลส นำมาซึ่งความสงบ สันติภาพ, ต้องปรับปรุงพัฒนาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ให้สรรหาผู้มีความรู้พระพุทธศาสนา ศรัทธาพระพุทธศาสนา มาสนับสนุนกิจการงานองค์กรพระพุทธศาสนา, ให้ความรู้รัฐบาล ให้เข้าใจประโยชน์ของพระพุทธศาสนา เป็นซอฟต์พาวเวอร์ มีพลังทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข, รัฐที่นับถือพระพุทธศาสนา สังคมสงบสุข กฎหมายจึงสำคัญ แต่ต้องเอื้อต่อบริบทของพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ ไตรรัตน์ ธนะประกอบกรณ์ (2561) ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ” พบว่า 1) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม เป็นการสร้างสังคมให้เกิดความสงบสุขมี 2 แนวคิด คือ 1) การสร้างทัศนคติประชาคมตามทัศนต่าง ๆ ได้แก่ (1) การปฏิบัติสิทธิมนุษยชน (2) การไม่ใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องสิทธิ (3) การเจรจาไกล่เกลี่ย 2) การสร้างสันติประชาคมตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ (1) การระงับความขัดแย้งด้วยหลักอธิกรสมถะ (2) การพัฒนากาย จิต และปัญญาด้วยหลักไตรสิกขา และ (3) การสร้างความเมตตา ความสามัคคีในสังคมด้วยหลักสาราณียธรรม และหลักอปริหานิยธรรม 2) หลักพุทธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม มีหลักธรรม 6 ประการ ได้แก่ หลักไตรสิกขา เป็นหลักพัฒนากาย จิต ปัญญาของตนเอง หลักสาราณียธรรม หลักปริหานิยธรรม เป็นหลักเชื่อมความเมตตา ความสามัคคีของคนในสังคมเข้าด้วยกัน หลักกัลยาณมิตร หลักโยนิโสมนสิการ และหลักอภัยทาน เป็นหลักที่ใช้ระงับความขัดแย้ง สอดคล้องกับ สุนทรา บุญรัตนหิรัญ (2564) ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การสร้างเสริมพัฒนาความสามารถด้านปัญญาและอารมณ์ด้วยหลักพุทธธรรม” พบว่า 1) การเสริมสร้างการพัฒนาความสามารถในด้านปัญญาและด้านอารมณ์ทฤษฎีตะวันตก ด้านปัญญามีการพัฒนาตามความเหมาะสมในแต่ละช่วงวัย ด้านอารมณ์ มีการเรียนรู้จักอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น ปรับตนเองและประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นอย่างถูกต้องและเหมาะสม 2) หลักพุทธธรรมการเสริมสร้างการพัฒนาความสามารถในด้านปัญญาใช้ ภาวนา 4 และโยนิโสมณสิการ ด้านอารมณ์ใช้ กัลยาณมิตร จริต 6 สัปปายะ 7

2. วิถีนิติบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า ความก้าวหน้าทางปัญญาประดิษฐ์ ดัดแปลง ทำให้พระพุทธศาสนาผิดเพี้ยน ต้องแก้ไข, การส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เป็นศาสนาประจำชาติ สอดคล้องกับ พระสมพงษ์ พูลสุข (2553) วิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการผลักดันให้มีการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พ.ศ. 2537 - พ.ศ. 2550” พบว่า 1) ความเป็นมาของการชุมนุมเคลื่อนไหวของพระสงฆ์ในการผลักดัน คือ แนวคิดที่ต้องการให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ต้องการที่จะพัฒนาพระพุทธศาสนา การเผยแผ่ให้มีประสิทธิภาพกว้างขวางยิ่งขึ้น และความต้องการที่จะให้ภาครัฐให้ความสำคัญ ดูแล สนับสนุนพระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ให้มีความมั่นคง ให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติโดยนิตินัยและเป็นห่วงภัยคุกคามจากนอกศาสนา 2) พฤติกรรมของกลุ่มพระสงฆ์ คือ เห็นว่าเป็นหน้าที่ ที่ต้องปกป้องพระพุทธศาสนาและไม่เป็นการผิดในด้านวินัยสงฆ์ โดยยกประเด็นข้อดีของการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาเผยแผ่ผ่านขบวนการสื่อสาร ชักชวนให้พระสงฆ์ออกมาชุมนุมเคลื่อนไหว กลุ่มพระสงฆ์ มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางการเมืองร่วมกัน เช่น เดินขบวน เรียกร้อง อดอาหาร และ 3) ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย เพราะพระสงฆ์ไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง ส่วนน้อยเห็นว่าเป็นการถูกต้องแล้ว เพื่อพระพุทธศาสนามีความมั่นคงในด้านกฎหมาย สามารถพัฒนาสังคมไทยให้มีความสงบสุขได้ สอดคล้องกับ ละอองดาว ชาทองยศ (2567) ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “พลเมืองตื่นรู้ตามระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” พบว่า 1. พลเมืองตื่นรู้ตามระบอบประชาธิปไตย ของนักศึกษา ได้แก่ 1) ด้านมีความรับผิดชอบต่อสังคมและมีจิตอาสา 2) ด้านเคารพสิทธิ 3) ด้านยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล 4) ด้านการมีส่วนร่วม 5) ด้านหลักความเสมอภาค 2. วิเคราะห์พฤติกรรมและบทบาทของพลเมืองตื่นรู้ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามความจริงโดยภาพรวม และเมื่อพิจารณาตามความคาดหวัง ภาพรวมอยู่ในระดับมาก และ 3. แนวทางการเสริมสร้างพลเมืองตื่นรู้ ด้านมีความรับผิดชอบต่อสังคมและด้านจิตอาสา ด้านเคารพสิทธิ ด้านยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และด้านการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับ พระศรีสุวงศ์ สิริภทฺโท (ตรีวิเศษศรี) (2563) ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “บูรณาการพุทธธรรมในการป้องกันความเสื่อมของสังคมตามที่ปรากฏในมหาสุบินชาดก” พบว่า 1. การป้องกันความเสื่อมของสังคมในมหาสุบินชาดกมีทั้งหมด 16 ข้อ สามารถแบ่งออกมาเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านผู้นำ 2) ด้านข้าราชการหรือผู้ปฏิบัติงาน 3) ด้านประชาชน และ 4) ด้านพระสงฆ์หรือนักบวช 2. หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมในบทบาทหน้าที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการป้องกันความเสื่อมของสังคมในมหาสุบินชาดก 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านผู้นำ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านผู้นำ 2) ด้านข้าราชการ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมข้าราชการ 3) ด้านประชาชน หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านประชาชน 4) ด้านพระสงฆ์ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านพระสงฆ์ เมื่อนำหลักพุทธธรรมไปบูรณาการกับบทบาทและการทำหน้าที่ของบุคคลในแต่ละด้านทั้ง 4 ด้าน ก็จะทำให้เกิดคุณสมบัติคือ เป็นผู้รู้จักอบรมตน มีความรับผิดชอบ มีความประพฤติดี และมีคุณธรรมจริยธรรม

3. บูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ ผลการวิจัย พบว่า การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีคุณประโยชน์ สามารถช่วยสังคมให้เกิดสุขสงบสันติได้ และเป็นการต่อต้านอบายมุขอันเป็นเหตุแห่งความเสื่อม, ศีล สมาธิ ปัญญา ควบคุมประหารกิเลส นำมาซึ่งความสงบสันติภาพ มีพลังทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข สอดคล้องกับ พระศรีรัชมงคลบัณฑิต (2565) ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การส่งเสริมวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า 1) วิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ชาติ เน้นส่งเสริมความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ทางกายภาพเพื่อความเจริญเติบโตพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทางการค้า ทางการเมืองมากกว่า ส่วนด้านจิตใจควรมีการส่งเสริมหลักพุทธปรัชญาเถรวาทให้เด่นชัด 2) หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่นำมาส่งเสริม เพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน อย่างแท้จริงทั้งทางกายภาพและทางจิตใจ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา 3) การส่งเสริมวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทบูรณาการกันได้ดังนี้ (1) ศีล ส่งเสริมความมั่นคง (2) สมาธิ ส่งเสริมความมั่งคั่ง (3) ปัญญา ส่งเสริมความยั่งยืน

4. องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ ระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก ที่ไทยนำมาเป็นต้นแบบการปกครอง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีหลักการแยกรัฐกับศาสนา เพราะในยุคศักดินาฝ่ายศาสนาเป็นฐานันดรคู่กับขุนนาง แสวงหาทรัพย์ อำนาจ กดขี่ประชาชน จนเกิดการปฏิวัติล้มล้าง สถาปนาประชาธิปไตยโดยมีหลักการแยกรัฐกับศาสนา แต่พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนพื้นฐานที่สร้างคนดี พลเมืองดี มีศีลห้ามไม่ให้องค์กรสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมือง การที่รัฐและพระพุทธศาสนารวมกัน โดยบูรณาการการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ เป็นองค์ความรู้ระบอบประชาธิปไตยที่แตกต่างจากระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งองค์ความรู้นี้เมื่อสามารถนำมาใช้ จะเป็นเหตุให้สังคมไทย อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขสันติ มีภูมิต้านทานโรคทางใจ ทั้งชาวไทยพุทธ ชาวไทยศาสนาอื่น รวมถึงชนชาติอื่น ๆ ในโลกนี้ด้วย องค์ความรู้นี้สรุปเป็นโมเดล เรียกว่า L=REC^3

องค์ความรู้ใหม่

ผลจากการวิจัยพบว่า การบูรณาการ การส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิถีนิติบัญญัติ เป็นต้นแบบในการนำศาสนามาบูรณาการการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นผลให้เป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีธรรมาธิปไตยและเป็นเหตุให้สังคมไทยสงบสุขสันติ ทั้งชาวไทยพุทธ ชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่นและชนชาติอื่นในโลกนี้ด้วย ทำให้เกิดองค์ความรู้ สามารถสรุปเป็นโมเดล เรียกว่า L = REC^3 Model ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 : Promoting Buddhism with Legislative Way

L คือ วิถีนิติบัญญัติ ที่นำมาบูรณาการ องค์ประกอบพระพุทธศาสนาทั้ง 5 องค์ประกอบด้วย 4 ปัจจัย ได้แก่ การเผยแผ่ การปกป้อง การให้รางวัล การลงโทษ เพื่อให้เกิด R คือความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิด E คือการศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อให้เกิด C คือ สมรรถนะ ความสามารถของศาสนบุคคล เพื่อให้เกิด C คือ ทุนหรือคุณค่าของศาสนวัตถุ เพื่อให้เกิด C คือ ศาสนพิธีที่กลมกลืนเป็นวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาซึ่งบูรณาการด้วยวิถีนิติบัญญัติ จะมีศักยภาพองค์รวม สามารถตอบแทนรัฐ แก้ไขป้องกันปัญหาทางสังคม ด้วยการอบรม สั่งสอนประชาชน พลเมือง เป็นคนดี สร้างพลเมืองดี เป็นพลเมืองดีที่สุขภาพจิตดี ปัญหาสังคมในปัจจุบัน อาชญากรรม คอร์รัปชัน คอลเซ็นเตอร์ ยาเสพติด พนันออนไลน์ บุหรี่ไฟฟ้า โรคซึมเศร้า ปัญหาเหล่านี้จะได้รับการแก้ไข ได้รับการป้องกัน ยังผลให้สังคมสันติ สุข สุขภาพจิตดี ไม่ใช่เฉพาะชาวพุทธ ทุกคน ทุกชาติ ทุกศาสนา ไม่มีศาสนา จะได้รับผลนี้อย่างทั่วถึง

การบูรณาการที่สำคัญสูงสุด คือการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ ซึ่งต้องบัญญัติโดยสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ที่ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนา ศึกษาและปฏิบัติ สำเร็จถึงระดับที่ตนเองสามารถ ลดเวทนา ลดกิเลส ลงได้ เป็นเรื่องที่องค์กรพระพุทธศาสนาต้องมีองค์ความรู้ มีแผนการ ในการที่จะเผยแผ่หลักธรรม หลักปฏิบัติแก่นักการเมือง นักวิชาการ บุคคลที่มีศักยภาพในการได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เผยแผ่หลักธรรมและหลักปฏิบัติต่อนักการเมืองเพื่อให้เสนอและผ่านพระราชบัญญัติอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา เตรียมกฎหมายในการนำปัจจัย 4 คือ การเผยแผ่ การป้องกัน การให้รางวัล การลงโทษ มาบูรณาการกับพระพุทธรูปให้เกิดความเคารพ บูรณาการพระไตรปิฎกให้เกิดการศึกษา บูรณาการองค์กรสงฆ์ พัฒนาความรู้ ความเข้าใจ สร้างทายาท ตั้งธนาคารสงฆ์ ให้มีโอกาสเดินไปสังเวชนียสถาน บูรณาการให้ศาสนวัตถุมีคุณค่า เป็นแหล่งให้ความรู้ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรม นำสิ่งที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาออกจากบริเวณ สนับสนุนให้ศาสนพิธีกลืนเป็นวัฒนธรรม แก้ไขปรับปรุงยกเลิกศาสนพิธีที่ไม่ถูกต้องตามหลักธรรม แนวทางการใช้องค์ความรู้ใหม่ดังนี้

1. มีองค์กรเป็นเจ้าภาพในการขับเคลื่อน ซึ่งที่เหมาะสมที่สุด คือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์งานวิจัยนี้

2. วางแผนกลยุทธเพื่อขับเคลื่อน ประกอบด้วยกิจกรรม ผู้รับผิดชอบและกรอบเวลา

3. เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นที่ปรึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ศาสดาจารย์พิเศษ ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมาย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเมือง เพื่อพิจารณาแผนกลยุทธ

4. เชิญองค์กรพระพุทธศาสนาภาคประชาชนประชุม

5. วางแผนปฏิบัติการ มอบหมายภารกิจ

6. เข้าชื่อเสนอกฎหมาย

7. เข้าชื่อเสนอญัตติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ

สรุป

การส่งเสริมพระพุทธศาสนา คือ การส่งเสริมที่องค์ประกอบทั้ง 5 คือ พระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ ศาสนาวัตถุ ศาสนาพิธี ด้วยปัจจัย 4 ปัจจัย คือเผยแพร่ ปกป้อง ให้รางวัล และลงโทษ ผลของการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนา คือศาสนบุคคลมีความเข้มแข็ง สามารถเผยแผ่พระธรรมคำสอนแก่ประชาชน ด้วยหลักธรรม คือ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี ไม่เบียดเบียน สมาธิแบบพุทธทำให้มีภูมิต้านทานโรคทางใจ ปัญญาเป็นคำสอนที่ได้รับผลสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือหมดทุกข์หมดสุขทางใจเป็นอุเบกขา และเกิดผลต่อสังคม สังคมสงบสุข สันติ ดังนั้น การบูรณาการพระพุทธศาสนาด้วยการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ไว้ในหมวดที่ 3 ของรัฐธรรมนูญ ก็จะเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ สอดคล้องต่อคำกล่าวว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ผลจากการวิจัยพบว่า วิถีนิติบัญญัติสามารถนำมาส่งเสริมพระพุทธ-ศาสนาได้ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ สถาบันสงฆ์ พัฒนาพระสงฆ์ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติธรรม 5 ประการ กล่าวคือ พระภิกษุทั้งหลายย่อมฟังธรรมโดยเคารพ ย่อมเล่าเรียนธรรมโดยเคารพ ย่อมทรงธรรมไว้โดยเคารพ ย่อมไตร่ตรองอรรถแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้วโดยเคารพ ครั้นรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแล้ว ย่อมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธรรมานุธรรมปฏิบัติ) เพื่อความดำรงยั่งยืนมั่น เพื่อความไม่ลบเลือน เพื่อความไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม รัฐ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ บัญญัติพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นกฎหมายประจำชาติในหมวด 3 ของกฎหมายรัฐธรรมนูญ และบรรจุ ศีล สมาธิ ปัญญา ในหลักสูตรการศึกษาทุกระดับชั้น เพื่อให้ระบอบประชาธิปไตยเป็นธรรมาธิปไตย เพื่อการแก้ไขปัญหาสังคม กำจัดการคอร์รัปชัน กำจัดยาเสพติด ลดอาชญากรรม ลดการป่วยทางจิต สร้างความสงบสุขต่อสังคม สร้างภูมิต้านทานโรคต่อสังคมอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำความเชื่อมต่อระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ อิทัปปัจจยตา กฎธรรมชาติ 5 กฎ กับ กฎทางวิทยาศาสตร์ เช่น Quantum Physic มาแสดงต่อสังคม เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจความเชื่อมโยง ที่ถูกต้องต่อสังคม ซึ่งเป็นผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการรักษาศีล 5 ด้วยวิถีนิติบัญญัติ เพื่อศึกษาการสร้างพลเมืองดีด้วยกฎหมาย

2.2 ศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการละสังโยชน์ 3 ด้วยวิถีนิติบัญญัติ เพื่อศึกษาการสร้างโสดาบันด้วยกฎหมาย

2.3 ศึกษาวิจัยเรื่องการส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในชีวิตประจำวันด้วยวิถีนิติบัญญัติ เพื่อศึกษาการปฏิบัติธรรมควบคู่กับการใช้ชีวิตปกติด้วยกฎหมาย

บรรณานุกรม

การศาสนา, กรม. (2525). *พระไตรปิฎกแปลไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: การศาสนา.

เจ้าคุณสมเด็จพระวันรัต. (2567). ไตรสิกขา คือ มรรคาแห่งชีวิต. *พุทธธรรม.* 73(390), 11-14.

ไตรรัตน์ ธนะประกอบกรณ์. (2561). *การสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต. (2565). *การส่งเสริมวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระศรีสุวงศ์ สิริภทฺโท (ตรีวิเศษศรี). (2563). *บูรณาการพุทธธรรมในการป้องกันความเสื่อมของสังคมตามที่ปรากฏในมหาสุบินชาดก.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสมพงษ์ พูลสุข. (2553). *บทบาทของพระสงฆ์ในการผลักดันให้มีการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็น ศาสนาประจำชาติ พ.ศ. 2537- พ.ศ. 2550.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

มานิตย์ จุมปา (บรรณาธิการ). (2565). *ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 21*).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ละอองดาว ชาทองยศ. (2567)**.** *พลเมืองตื่นรู้ตามระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สภาผู้แทนราษฎร. (2565). *ร่างพระราชบัญญัตินี้เป็นการเสนอกฎหมายฉบับใหม่โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอันเป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 133 (2) เพื่อให้มีกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมพุทธศาสนิกชนในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา.* สืบค้น 17 ตุลาคม 2566 จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=205.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ.* กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2554). *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุเชาวน์ พลอยชุม. (2565). *พระพุทธศาสนาเถรวาท พุทธวิถีเพื่อชีวิตและสังคม.* นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุนทรา บุญรัตนหิรัญ. (2564). *การเสริมสร้างการพัฒนาความสามารถในด้านปัญญาและด้านอารมณ์ด้วยหลักพุทธธรรม.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

แสวง อุดมศรี. (2559). *ประมวลกฎหมายคณะสงฆ์.* นนทบุรี: หจก.นิติธรรมการพิมพ์.

Somdet Phra bhudḍhaghosācān (P.A.Payutto). (2017). *Samadhi In Buddhism.* N.P.: O.S. Printing House Co., Ltd.

Somdet Phra bhudḍhaghosācān (P.A.Payutto). (2018). *Buddhadhamma.* (N.P.): Sahadhammika Co., Ltd.

การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทาง พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

A Development of the Ethical Principles Based on the Buddhist Thoughts for the Sustainable Development

[1]พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี), [2]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ) และ [3]เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

[1]Phramaha Pornchai Sirivaro (Sripakdee),[2]Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai) and [3]Penphan Fuangooloy

[1]บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[3]Suphanburi-Srisuvarnabhumi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: khwanchai.hem@mcu.ac.th

Received: January 30, 2025; **Revised:** April 16, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน และ 3) เพื่อขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในศาสนาที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบจริยศาสตร์ประกอบด้วย ก) องค์ประกอบจริยศาสตร์ประกอบด้วย (1) องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วยการกระทำที่ดี (กุศล) และไม่ดี (อกุศล) (2) องค์ประกอบทางสังคมและการเมือง คือความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพ (3) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ คือ การดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด เน้น "ชีวิตที่มีศีลธรรม" มากกว่า "ชีวิตที่ดี" ซึ่งเน้นความสุขสบายทางวัตถุ (4) องค์ประกอบทางการศึกษา คือการศึกษาในพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของแต่ละบุคคล ส่วนคุณค่าจริยศาสตร์ ประกอบด้วย ก) คุณค่าด้านความจำเป็น คือ คุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ข) คุณค่าด้านหน้าที่ คือบทบาทและหน้าที่ทางสังคม 2) หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

ก) เกณฑ์แบบสัมพัทธ์ คือความดีขึ้นอยู่กับสถานะของปัจเจกบุคคล และสังคมเป็นผู้กำหนดว่าอะไรดีไม่ดี ข) เกณฑ์แบบสัมบูรณ์ ตามหลักสากลอ้างถึงหลักกรรม และการทำงานของจิต เกณฑ์จริยศาสตร์จึงพิจารณาว่าความดีในพุทธศาสนามีทั้งมิติสัมพัทธ์และสัมบูรณ์ระบุถึงการที่ปัจเจกบุคคลกับสังคมมีบทบาทในการกำหนดความดี แต่ต้องไม่ขัดกับกฎธรรมชาติหรือเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นทุกข์ 3) การขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ก) ความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืนทางกายภาพและจิตใจผ่านการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ต้องคำนึงถึงทั้งความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม รวมถึงความขัดแย้งระหว่างความดีกับหน้าที่ และ ข) ความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืนทางด้านความรู้ ด้วยการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการศึกษาด้วยการให้วัดและศาสนาสามารถมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาสังคมได้

คำสำคัญ: จริยศาสตร์; ฐานคิดทางพระพุทธศาสนา; การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The three objectives of this research article were purposely made: 1) to study the components and values of ethics based on Buddhist concepts in order, 2) to develop ethical principles based on Buddhist concepts, and 3) to promote sustainable development and to drive the relationship between ethical principles based on Buddhist concepts that promote sustainable development. This research employed the qualitative research methodology done by studying documents and by interviewing expertise in the related religions. In the research, it was clearly found that 1) Ethical components, consisting of (1) a Main components, consisting of good (wholesome) and bad (unwholesome) actions; (2) Social and political components, namely equality, rights, and freedom; (3) Economic components, namely living a simple life and relying on external factors as little as possible, emphasizing a “moral life” more than a “good life”, which emphasizes material comfort; (4) Educational components, namely education in Buddhism focuses on developing the wisdom and morality of each individual; and ethical values, namely 1) Necessity values, namely values related to things necessary for life; 2) Functional values, namely values related to roles and duties in society. Ethical criteria based on Buddhist thought to promote sustainable development consist of (1) Relative criteria, which are individual judgments and social judgments that propose that society determines what is good and bad. (2) Absolute criteria, which are related to the principle of karma and mental definition. Ethical criteria, therefore, consider that goodness in Buddhism has both relative and absolute dimensions, indicating that individuals and society play a role in determining goodness, but must not conflict with natural law or the ultimate goal of escaping suffering. 3) Driving the relationship of ethical criteria based on Buddhist thought to promote sustainable development found that (1) the relationship and sustainable development in physical and mental aspects, which is considered through personal goodness and social goodness, including conflicts between goodness and duty, and (2) the relationship of ethics to promote sustainable development in terms of knowledge. As a role of religion and Buddhist principles should be promoted by enabling temples and religions to participate in supporting education and social development.

Keywords: the Ethical; the Buddhist Thoughts; the Sustainable Development

บทนำ

ศาสนาได้มีการพัฒนาควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวทางสังคม ในแต่ละช่วงมีการปรับเปลี่ยนไปตามเป้าหมายและหลักการปฏิบัติที่โยงเข้ากับบริบททางสังคม ทั้งในมิติทางด้านความเชื่อและคุณค่าทางสังคม ซึ่งจากการศึกษาเบื้องต้นของการตรวจสอบข้อมูลพบว่า ในโลกสมัยใหม่นั้นศาสนามีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้น โดยจะพบจากการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นส่วนหนึ่งมาจากการเคลื่อนไหวภายในองค์กรศาสนาที่กลายเป็นโลกทัศน์ในการส่งต่อไปยังความเปลี่ยนแปลงในที่สุด (Zald and McCarthy, 1987) ซึ่งในการศึกษาศาสนาในสังคมสมัยใหม่จึงเป็นการศึกษาในกรอบการเข้าใจบริบททางยุคสมัยมาจากการเคลื่อนไหวของแนวคิดโดยเฉพาะแนวคิดทางศาสนา จากข้อสังเกตของนักวิชาการพบว่า โลกปัจจุบันมีศาสนามากขึ้น และศาสนานั้นถือว่าเป็นหนึ่งในองค์กรผู้นำทางด้านการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งการเคลื่อนไหวภายในองค์กรทางศาสนานั้นถือว่าเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและสร้างอำนาจให้กับศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะรูปแบบหลังยุคสมัยใหม่นั้นเป็นคำอธิบายผ่านการให้ความหมายทางสังคมที่ปรากฏในงานวรรณกรรม การเมืองและศิลปะ จากการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ปรากฏผ่านวัฒนธรรมที่ปรากฏออกมานั้นล้วนมีองค์ประกอบที่หลากหลาย และจะพบว่าส่วนประกอบทางศาสนาเหล่านั้นประกอบด้วยระบบเชิงโครงสร้างอันมีอยู่ภายในวัฒนธรรมนั้น (Bal, 2005)

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น นำไปสู่การแสวงหาคุณค่าในฐานคิดทางศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมร่วมสมัยจึงเป็นการเรียนรู้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางทฤษฎีตลอดเวลา อย่างทฤษฎี จริยศาสตร์โลก (a global ethics) เป็นการพิจารณาคำสอนศาสนาสู่ความเป็นสากล ซึ่งถูกนำเสนอจากฮันส์ คุง (Hans Kung) ว่าศาสนามักจะละเลยที่มาของความขัดแย้งทางโลก ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างจริยศาสตร์โลกขึ้นได้ โดยตั้งคำถามบนแนวคิดที่กว่าเราจะสร้างโลกให้ดีขึ้นได้อย่างไร เป็นที่มาของการเสนอทฤษฎีศีลธรรมแบบบาง (thin morality) และศีลธรรมแบบหนา (thick morality) ที่วาลเซอร์ (Michael Walzer) ต้องการให้มนุษย์ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรม เช่นเดียวกับในทุกศาสนาเมื่อกล่าวถึงจริยธรรมที่ยอมรับว่าเป็นสากล เช่น ห้ามฆ่า ห้ามขโมย ไม่พูดเท็จ ไม่ประพฤติผิดในกาม อันเป็นข้อตกลงที่สามารถเป็นพื้นฐานของจริยธรรมโลกได้เช่นเดียวกัน ขณะที่ศีลธรรมแบบอื่นที่ถูกเพิ่มเติมเข้ามาผ่านแนวคิดทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ศาสนาและการเมืองถูกเพิ่มเติมเข้ามาตามยุคสมัย และเวลาที่แตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม เรียกว่า ซึ่งไม่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องเห็นร่วมกันในประเด็นเรื่องความแตกต่างทางด้านปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การทำแท้ง การุณยฆาต นั่นไม่ควรเรียกร้องให้ชาติ วัฒนธรรมและศาสนาอื่นมาปฏิบัติเหมือนกันเช่นกัน (Kung, 1990)

โครงการวิจัยจึงเน้นแนวคิดเรื่องการแสวงหาคุณค่าในฐานคิดทางพระพุทธศาสนาผ่านการเข้าใจบริบทสังคมที่เน้นคุณค่า (value) อันเป็นคุณสมบัติที่ได้จากการประเมินสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2543) โดยคุณค่าดังกล่าวสะท้อนให้เห็นผ่านลักษณะการเข้าใจคำว่า "ดี" นั้นผ่านการพิจารณาในแง่ของข้อความที่เสนอว่าอะไรเป็นสิ่งดี หรืออะไรคือความดีขั้นพื้นฐาน เพราะหากเราสามารถเข้าใจคำว่า “ดี” ผ่านความรู้สึกก็จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างหลากหลาย แต่หากดีมาจากกฎเกณฑ์ต่างๆ ก็จะระบุชัดเจนลงไปในแง่ของความสมจริงเชิงประสบการณ์ด้วย โดยในที่นี้จะพบคุณค่าเหล่านี้บนแง่การให้ค่าผ่านการใช้อิสระในการตัดสินใจของแต่ละคนกับการตัดสินใจผ่านนเกณฑ์เชิงภววิสัยที่เป็นความจริงที่มีอยู่แล้วทางธรรมชาติ แง่คิดนี้จะพบว่ามีการนำเสนอผ่าน

ลักษณะทางศาสนาที่พยายามทำให้ภาวิสัยถูกวางไว้เป็นคุณค่าจริง (เซน, 2562) โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งในแง่ของการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาทัศนคติเชิงคุณค่าทั้งในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและสิ่งแวดล้อม ตามกรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 ที่ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยให้คนในสังคมได้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน โดยยกปัญหาพื้นฐานจังหวัดชลบุรีว่ามีนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ความสามารถและคุณธรรมผ่านคุณค่าบนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติ พร้อมยังมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลข้าราชการ นักเรียน นักศึกษา และประชาชน

ปัจจุบันชลบุรีมีประชากรประมาณ 1,535,445 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2561 จากกรมการปกครอง) ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้โยกย้ายเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมต่างๆ ที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทว่าเมื่อพูดถึงผู้คนพื้นถิ่นจริงๆ ของชลบุรีแล้ว จะพบว่าคนชลบุรีมีอาชีพผูกพันอยู่กับท้องทะเล นาไร่ ทำปศุสัตว์ และทำเหมืองแร่ โดยลักษณะนิสัยของคนเมืองชลดั้งเดิมได้ชื่อว่าเป็นคนจริง ใช้ชีวิตเรียบง่าย ประหยัดอดออม เอาการเอางาน หนักเอาเบาสู้ มีความเป็นมิตร และพร้อมต้อนรับผู้มาเยือนเสมอ แม้ทุกวันนี้สภาพบ้านเมืองของชลบุรีจะเจริญรุดหน้าไปมาก อีกทั้งมีผู้คนต่างถิ่นโยกย้ายเข้ามาอาศัย ผสมกลมกลืนกับชนดั้งเดิม ทว่าคนเมืองชลก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียม และประเพณีอันดีงามของตนเอาไว้อย่างเหนียวแน่น สะท้อนออกมาในรูปแบบงานเทศกาลประจำปีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญกลางบ้าน และงานเครื่องจักสานพนัสนิคม งานประเพณีวันไหล (งานก่อพระทรายวันไหล) ในช่วงหลังวันสงกรานต์ งานประเพณีกองข้าวอำเภอศรีราชา งานประเพณีวิ่งควายอันคึกคักสนุกสนาน รวมถึงงานแห่พระพุทธสิหิงค์และงานกาชาดชลบุรี เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแสดงให้ประจักษ์ถึงเอกลักษณ์ความโดดเด่นของคนชลบุรีได้อย่างชัดเจน

คนเมืองชลในปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธมากถึง 96 เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่เหลือนับถือศานาคริสต์ อิสลาม และอื่นๆ โดยผสมผสานความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าไว้ในศาสนาที่ตนนับถือด้วย เช่น เมื่อถึงช่วงเทศกาลกินเจประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี ผู้คนที่ศรัทธาก็จะพากันนุ่งขาวห่มขาว งดการบริโภคเนื้อสัตว์ แล้วเดินทางไปร่วมสวดมนต์บำเพ็ญทานยังโรงเจต่างๆ ทั่วจังหวัดชลบุรี หรือ อีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ คนเมืองชลมักเดินทางไปที่เขาสามมุข เพื่อสักการะ และขอพรจากเจ้าแม่สามมุข บริเวณเขาสามมุขซึ่งไม่ห่างจากหาดบางแสนและอ่างศิลา สองตัวอย่างนี้ คือความเชื่อของชาวจีนที่ผสานรวมเป็นเนื้อเดียวกับความศรัทธาท้องถิ่น จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้

แต่ปัญหาของคณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมระดับจังหวัดชลบุรี (กพยจ.) และคณะอนุกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมระดับจังหวัดชลบุรี (อกพยจ.) ได้ทำการเก็บรวบรวมสถิติและรายงานปัญหาอาชญากรรมในพื้นที่จังหวัดชลบุรีพบว่ามีสถิติการกระทำความผิดในเด็กและเยาวชนเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สร้างให้เกิดค่านิยมและพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ทั้งนี้จากจำนวนการกระทำความผิดที่เพิ่มขึ้นแสดงให้เห็นว่ามาตรการและแนวทางในการจัดการกับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดที่ผ่านมายังไม่

ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และจากจำนวนการกระทำความผิดที่เพิ่มขึ้นชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยกำลังประสบปัญหาซึ่งในปัจจุบันการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนเป็นปัญหารุนแรงและทวีสูงขึ้นอย่างน่าวิตกดังปรากฏให้เห็นตามสื่อต่าง ๆ เป็นวิกฤตทางสังคมที่ต้องดำเนินการแก้ไขและป้องกันอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นรากฐานการพัฒนาสังคมและพัฒนาประเทศชาติในอนาคต

จังหวัดมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาโดยได้จัดทำห้องเจริญธรรม ประจำศาลากลางจังหวัดชลบุรี ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุให้พุทธศาสนิกชนกราบไหว้บูชา และใช้เป็นห้องปฏิบัติธรรมและฟังธรรมะจากพระสงค์สมณะศักดิ์ ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เสริมสร้างคุณภาพชีวิตและสภาพจิตใจ จนถึงปัจจุบันมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมโครงการแล้ว 4,699 คน (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2566) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการนำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนามาใช้ในแง่ของการปฏิบัติจะพบในแง่ของการปฏิบัติทางสังคมผ่านแนวคิด เช่น ก. หลักอุดมคติ เป็นหลักในการเข้าวิถีชีวิตที่มีหลักศีลธรรมเป็นวิธีปฏิบัติ เพื่อลดความมนุษย์ (human need) และ ความโลภของมนุษย์ (human greed) จะพบได้จากการนำหลักสัมมาอาชีวะมาใช้กับการทำธุรกิจทุกคนที่ปฏิบัติตามรูปแบบนี้จะต้องมีการปฏิบัติธรรม มีการใช้สังคมใหม่นี้ จะพบได้ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมามีผู้สนใจเข้าร่วมในธุรกิจร่วมในธุรกิจสัมมาอาชีวะและชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ในช่วงสังคมบริโภคนิยมทำให้เกิดอิทธิพลต่อสังคมพุทธเช่นนี้ ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะรักษาสมดุลระหว่างความผูกพันและความจำเป็นในชุมชนที่ปฏิบัติตามแนวทางนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า สังคมอุดมคติแบบนี้ไม่อาจมีอยู่ในโลกที่เป็นจริงได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน เนื่องจากโลกมีอิทธิพลต่อชีวิตเรา เราจึงต้องการให้สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์มิใช่เป็นโทษต่อตัวคุณ

ด้วยเหตุนี้เราจึงสนใจว่ากิจกรรมในทางโลกควรจะอยู่ในแนวทางที่ดีกับเรา ถ้าเราอยู่ในชุมชนหรือรัฐที่ไม่เป็นอุดมคติ สังคมก็อาจจะส่งผลร้ายกับผลร้ายกับเรา ดังนั้น เราจึงต้องการสร้างรัฐหรือชุมชนที่เป็นอุดมคติขึ้นมา (Linn, 2564) ข. หลักการดำเนินชีวิต อันเป็นหลักของภิกษุและภิกษุณี เป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่แบบเรียบง่าย อาศัยการให้ของคฤหัสถ์มากกว่าจะประกอบอาชีพเพื่อประโยชน์ส่วนตัว บริขารของพระเน้นที่ประโยชน์ตามความจำเป็น (บริขาร 8) ในแง่ข้อเท็จจริงพระอาจจะมีผ้าเช็ดตัว มีร่ม กระเป๋า หนังสือ เครื่องเขียน นาฬิกา หรือแม้แต่รูปอาจารย์ กรณีวิธีปฏิบัติในชีวิตสร้างขึ้นเพื่อให้ท่านได้รับโอกาสสำหรับสำหรับการพัฒนาจิตใจ มีเสรี ไม่คับแคบเหมือนชีวิตฆราวาส อีกอย่างคือ ความพึงพอใจทางสัมผัสที่ฆราวาสมีความพึงพอใจ ต้องจ่ายเพื่อสิ่งนั้น ฆราวาสต้องทำงานหนักเพื่อให้ได้สุขภาพดี แต่จะรู้สึกทุกข์ถ้าล้มเหลว และเป็นกังวลถ้าทุกอย่างไม่เป็นไปอย่างที่หวังมากกว่าจะสนใจเรื่องสุขภาพว่าจะแย่ลง หรือเกิดข้อติเตียน การอ้อนวอนสำหรับชีวิตในภพใหม่ หลักการดำเนินชีวิตดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับหลักปัจเจกภาพ (individuality) และปัจเจกนิยม (individualism)

แนวคิดทั้งสองนี้ต่างกัน กล่าวคือ ปัจเจกภาพเป็นกระบวนการให้บุคคลคนหนึ่งเติบโตและเปลี่ยนแปลงตัวเอง ปัจเจกภาพพัฒนาบุคคลไปในทางที่จะเชื่อมประสานกับผู้อื่นอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อช่วยกันพัฒนาและเติบโตอย่างสร้างสรรค์เหมือนอย่างการสนับสนุนให้เกิดภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ส่วนปัจเจกนิยมเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหมกหมุ่นกับตนเอง เป็นรากฐานของความเห็นแก่ตัว นำไปสู่การแตกสลายของผู้คนในสังคมบริโภคนิยม (Linn, 2564) การบ่มเพาะวิถีของการดำเนินชีวิตแบบเน้นจิตวิญญาณจึงเป็นการเกื้อหนุนให้เกิดอิสระภาพทางความคิดและพัฒนาตนเองได้อย่างที่ตนเองควรจะเป็น

บทความวิจัยนี้จึงต้องการเสนอข้อมูลที่จะช่วยนำมาตัดสินความหมายของการสร้างเกณฑ์ที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานเพื่อพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. เพื่อขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการจัย ว.38/2567 วันที่รับรอง 13 กุมภาพันธ์ 2567 มีหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) ด้วยวิธีการศึกษา 2 แบบ คือ 1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานองค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา รูปแบบจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น 2) การศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) เป็นการศึกษาพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) กระบวนการกลุ่ม (group process)

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย

2.1 ประชากรในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

- กลุ่มผู้นำและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ตัวแทนพระพุทธศาสนา จำนวน 8 ท่าน
- กลุ่มผู้นำทางด้านสังคมและการเมือง ได้แก่ ตัวแทนทางด้านสังคมและการเมือง จำนวน 4 ท่าน
- กลุ่มผู้นำทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ตัวแทนทางด้านเศรษฐกิจ จำนวน 4 ท่าน
- กลุ่มผู้นำทางด้านการศึกษา ได้แก่ ตัวแทนทางด้านการศึกษา จำนวน 4 ท่าน
- กลุ่มผู้นำทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ตัวแทนทางด้านสิ่งแวดล้อม จำนวน 4 ท่าน

2.2 พื้นที่การวิจัย ได้แก่ 1) สำนักงานเทศบาลตำบลบางละมุง 2) สำนักงานเทศบาลเมืองบ้านบึง 3) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี 4) สำนักงานวัฒนธรรมเมืองพัทยา

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้นำทางด้านสังคมและการเมือง กลุ่มผู้ผู้นำทางด้านเศรษฐกิจ กลุ่มผู้นำทางด้านการศึกษา กลุ่มผู้นำทางด้านสิ่งแวดล้อม ตัวแทนพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และกิจกรรมกลุ่ม (Group Process) เพื่อค้นหารูปแบบและการขับเคลื่อนหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 แบบ คือ

4.1 เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

4.2 เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการกลุ่ม แล้วทำการวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในการสร้างหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล

เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในแต่ละประเด็นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็จะนำข้อมูลมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ เรียงลำดับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดเรื่ององค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา จากเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำข้อมูลที่ได้มาหารูปแบบความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยได้จัดระบบหมวดหมู่ของการวิเคราะห์เรียงตามลำดับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา พบว่า องค์ประกอบด้วย 1) องค์ประกอบจริยศาสตร์ ประกอบด้วย ก. องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วยการกระทำที่ดี (กุศล) และไม่ดี (อกุศล) เป็นศูนย์กลางของจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนา โดยกุศลมีรากฐานจากหลักการสามประการ คือ อโลภะ (ไม่โลภ) อโทสะ (ไม่โกรธ) และอโมหะ (ไม่หลง) ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมดี ในขณะที่อกุศลมีรากฐานจาก โลภะ (โลภ) โทสะ (โกรธ) และโมหะ (หลง) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.; 10/186/228) ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมไม่ดี ข. องค์ประกอบรองประกอบด้วย ความชั่วหรืออกุศล ถือเป็นองค์ประกอบรอง เนื่องจากพุทธจริยศาสตร์เน้นการทำความดีเป็นหลัก หากไม่สามารถทำดีได้ ก็ไม่ควรทำชั่ว ซึ่งอกุศลกรรมเกิดจากแรงจูงใจที่ประกอบด้วยกิเลส การกระทำที่ขัดกับหลักธรรมและวินัย และผลกระทบที่นำไปสู่ความทุกข์ 2) องค์ประกอบทางสังคมและการเมือง คือความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพ เป็นองค์ประกอบสำคัญในมิติทางสังคมและการเมือง พระพุทธศาสนามองว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตน และกรรมนั้นเป็นตัวกำหนดสถานะทางสังคม แต่ก็ยอมรับในหลักความเสมอภาค โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนพึงมี 3) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ คือ เศรษฐศาสตร์ของคณะสงฆ์เน้นการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด โดยเน้น "ชีวิตที่มีศีลธรรม" มากกว่า "ชีวิตที่ดี" ซึ่งเน้นความสุขสบายทางวัตถุ 4) องค์ประกอบทางการศึกษา คือ การศึกษาในพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถแยกแยะความดีความชั่วและเลือกกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง การศึกษาควรลด "ตัวกู-ของกู" หรืออัตตา ซึ่งเป็นสาเหตุของความทุกข์ ส่วนคุณค่าจริยศาสตร์ ประกอบด้วย 1) คุณค่าด้านความจำเป็น คือคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ซึ่งอาจมีคุณค่ามากกว่าแค่การบริโภค หากพิจารณาในแง่ของการบำรุงร่างกายให้แข็งแรง 2) คุณค่าด้านหน้าที่ คือ คุณค่านี้เกี่ยวข้องกับบทบาทและหน้าที่ในสังคม เช่น หน้าที่ของครูคือการสอน ซึ่งสร้างคุณค่าให้กับตนเองและสังคม (พุทธทาสภิกขุ, 2550)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า เกณฑ์ทางจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย 1) เกณฑ์แบบสัมพัทธ์ เป็นการการตัดสินแบบปัจเจกบุคคลที่เสนอว่า ความดีขึ้นอยู่กับสถานะของปัจเจกบุคคลที่เกี่ยวข้องในการกระทำ เช่น ผู้ให้และผู้รับในการให้ทาน แม้เจตนาดี แต่หากผู้รับไม่ดี ผลที่ได้อาจไม่ดีตามไปด้วย และการตัดสินแบบสังคมที่เสนอว่า สังคมเป็นผู้กำหนดว่าอะไรดีไม่ดี ซึ่งอาจไม่ตรงกับหลักกรรมในศาสนา บทบัญญัติเหล่านี้เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยและบริบทของสังคม 2) เกณฑ์แบบสัมบูรณ์ เกี่ยวข้องกับหลักกรรมนิยามอันเป็นกฎแห่งกรรมที่ว่าการกระทำใดนำไปสู่ผลแบบนั้น เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง และจิตนิยามที่กล่าวถึงกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต จิตที่เป็นกุศลต้องถูกควบคุมไม่ให้เกิดอกุศล เป็นความสัมบูรณ์ที่เชื่อมโยงกับกรรมนิยาม เกณฑ์จริยศาสตร์จึงพิจารณาว่าความดีในพุทธศาสนามีทั้งมิติสัมพัทธ์และสัมบูรณ์ เป็นการระบุถึงการที่ปัจเจกบุคคลกับสังคมมีบทบาทในการกำหนดความดี แต่ต้อง

ไม่ขัดกับกฎธรรมชาติหรือเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นทุกข์ ไม่ใช่เพียงความสำเร็จทางโลก แต่ต้องอาศัยบทบัญญัติทางสังคมเป็นเครื่องมือช่วยให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด ไม่ใช่เป้าหมายในตัวเอง

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า ขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า 1) ความสัมพันธ์ของจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนากับการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางกายภาพและจิตใจ ที่พิจารณาผ่านการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความท้าทายในการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงค่านิยม โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ให้ความสำคัญกับวัตถุและความสำเร็จทางวัตถุมากกว่าคุณธรรม จริยธรรม และการทำความดีเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นค่านิยมที่คนรุ่นก่อนยึดถือ และความขัดแย้งระหว่างความดีและความถูกต้อง อันมาจากการที่ผู้นำและผู้มีอำนาจในการตัดสินใจมักเผชิญกับสถานการณ์ที่ความดีและความถูกต้องอาจไม่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม อีกทั้งความขัดแย้งระหว่างความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม ซึ่งต้องพัฒนาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงทั้งความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม โดยหาจุดสมดุลที่เหมาะสม อีกทั้งต้องมีการตีความใหม่ในค่านิยมบางอย่าง เช่น "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" อาจถูกตีความผิดไปโดยเน้นที่ผลตอบแทนที่เป็นรูปธรรม เช่น เงินทอง และตำแหน่ง มากกว่าผลตอบแทนที่เป็นนามธรรม เช่น ความสุข ความสงบ และความเจริญทางจิตใจ รวมถึงความขัดแย้งระหว่างความดีกับหน้าที่ ในบางสถานการณ์ ความดีอาจขัดแย้งกับหน้าที่ ซึ่งทำให้เกิดความยากลำบากในการตัดสินใจและการปฏิบัติ และ 2) ความสัมพันธ์ของจริยศาสตร์กับการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางด้านความรู้ อันเป็นบทบาทของศาสนาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต และควรมีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการศึกษาด้วยการให้วัดและศาสนาสามารถมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาสังคมได้ มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา ฉันทะ วิริยะ สติปัญญา และหลักการอื่นๆ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้ผลสรุปเป็นประเด็นๆ ดังนี้

1. องค์ประกอบและคุณค่าจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา พบว่า องค์ประกอบหลักประกอบด้วยการกระทำที่ดี (กุศล) และไม่ดี (อกุศล) เป็นศูนย์กลางของจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนา โดยกุศลมีรากฐานจากหลักการสามประการ คือ อโลภะ (ไม่โลภ) อโทสะ (ไม่โกรธ) และอโมหะ (ไม่หลง) ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมดี ในขณะที่อกุศลมีรากฐานจาก โลภะ (โลภ) โทสะ (โกรธ) และโมหะ (หลง) ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมไม่ดี และองค์ประกอบรองประกอบด้วยความชั่วหรืออกุศล ถือเป็นองค์ประกอบรอง เนื่องจากพุทธจริยศาสตร์เน้นการทำความดีเป็นหลัก หากไม่สามารถทำดีได้ ก็ไม่ควรทำชั่ว ซึ่งอกุศลกรรมเกิดจากแรงจูงใจที่ประกอบด้วยกิเลส สอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีคัมภีรญาณได้เสนอกรอบจริยศาสตร์ในคัมภีร์

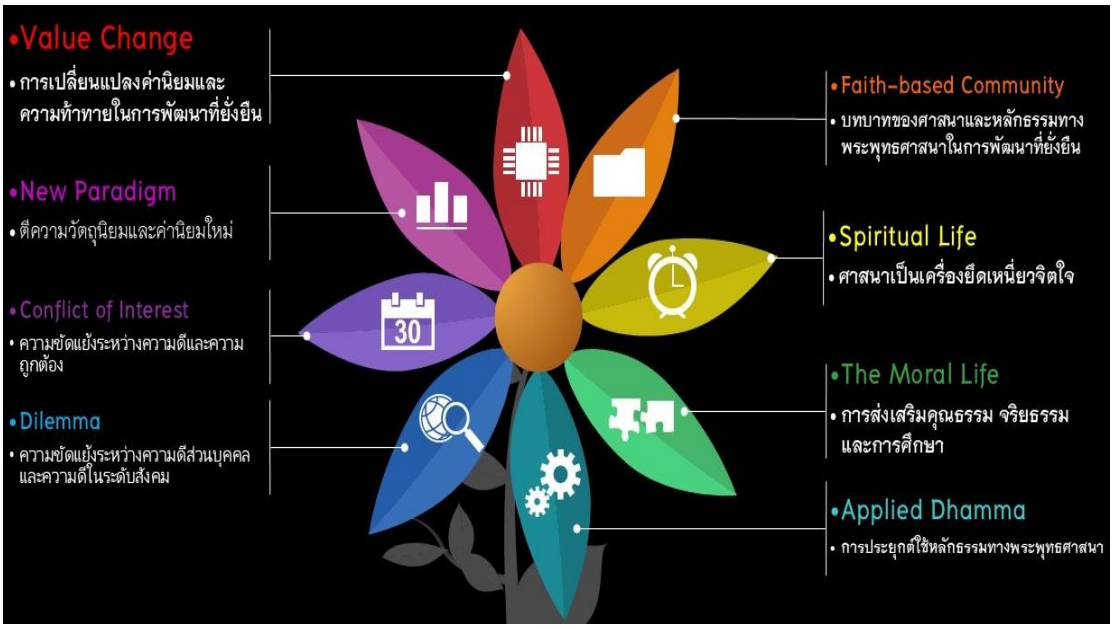
พุทธจริยศาสตร์ เริ่มจากแนวคิดพื้นฐานตั้งแต่เรื่องชีวทัศน์ ไปจนถึงพุทธจริยศาสตร์ที่เป็นทั้งคุณธรรมและจริยธรรม เช่น เรื่องโอวาทปาฏิโมกข์ ทศบารมี เป็นต้น และเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมจากมุมมองปรัชญาตะวันตกและแนวทาง ประนีประนอม กรอบหลักในการวิเคราะห์สำคัญที่ใช้ เช่น ภิกขุปาติโมกข์ เบญจศีล อุโบสถศีล ศีล 10 นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการทฤษฎีจริยศาสตร์ด้วย (พระศรีคัมภีรญาณ, 2554)

2. หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า เกณฑ์จริยศาสตร์จึงพิจารณาว่าความดีในพุทธศาสนามีทั้งมิติสัมพัทธ์และสัมบูรณ์ เป็นการระบุถึงการที่ปัจเจกบุคคลกับสังคมมีบทบาทในการกำหนดความดี แต่ต้องไม่ขัดกับกฎธรรมชาติหรือเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นทุกข์ ไม่ใช่เพียงความสำเร็จทางโลก แต่ต้องอาศัยบทบัญญัติทางสังคมเป็นเครื่องมือช่วยให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐพงศ์ธัช กุรัตน์ธรรมาและคณะ ได้อธิบายถึงการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมไว้ในแง่ของการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยได้เสนอแนะการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพราะชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่คนในชุมชนให้ความเลื่อมใสศรัทธา นับถือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หากมีปัญหาขึ้นในชุมชน คนในชุมชนจะได้นำหลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน (ณัฐพงศ์ธัช กุรัตน์ธรรมา และคณะ, 2560)

3. การขับเคลื่อนความสัมพันธ์หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต และควรมีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการศึกษาด้วยการให้วัดและศาสนาสามารถมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาสังคมได้ มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา ฉันทะ วิริยะ สติปัญญา และหลักการอื่นๆ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานันทกรณ์ ปิยภาณี, ดร.และคณะ ได้เสนอจริยธรรมเชิงสังคม คือการให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข หรืออีกอย่างคือเพื่อป้องกันไม่ให้คนในสังคมคนใดคนหนึ่งสร้างความเดือดร้อนได้ ศีลหรือวินัยคือเนื้อหาของกฎทางจริยธรรมเชิงสังคมนั่นเอง และจริยธรรมส่วนบุคคล เป็นระบบความเชื่อส่วนบุคคลที่สอดคล้องกับการนับถือศาสนานั้นๆ เช่นเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏและนิพพาน ก็จะหาวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด เช่น การปฏิบัติธรรมหรือปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เป็นต้น จริยธรรมแบบนี้จะวางบนฐานความเชื่อที่เรามีต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อเรื่องโลกหน้ามีจริง นิพพานมีจริง แต่ความเชื่อแบบนี้เป็นความเชื่อส่วนบุคคล (พระมหานันทกรณ์ ปิยภาณี และคณะ, 2554)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้องค์ความรู้ใหม่ที่นำเสนอเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนดังนี้

ภาพประกอบ 1: การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากภาพอธิบายได้ว่า การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้

1. Value Change การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความท้าทายในการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงค่านิยม โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ให้ความสำคัญกับวัตถุและความสำเร็จทางวัตถุมากกว่าคุณธรรม จริยธรรม และการทำความดีเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นค่านิยมที่คนรุ่นก่อนยึดถือ

2. New Paradigm ตีความวัตถุนิยมและค่านิยมใหม่ ค่านิยมบางอย่าง เช่น "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" อาจถูกตีความผิดไปโดยเน้นที่ผลตอบแทนที่เป็นรูปธรรม เช่น เงินทอง และตำแหน่ง มากกว่าผลตอบแทนที่เป็นนามธรรม เช่น ความสุข ความสงบ และความเจริญทางจิตใจ

3. Conflict of Interest ความขัดแย้งระหว่างความดีและความถูกต้อง ผู้นำและผู้มีอำนาจในการตัดสินใจมักเผชิญกับสถานการณ์ที่ความดีและความถูกต้องอาจไม่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม

4. Dilemma ความขัดแย้งระหว่างความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงทั้งความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม โดยหาจุดสมดุลที่เหมาะสม ในบางสถานการณ์ความดีอาจขัดแย้งกับหน้าที่ ซึ่งทำให้เกิดความยากลำบากในการตัดสินใจและการปฏิบัติ

5. Faith-based Community ชุมชนแห่งศรัทธา บทบาทของศาสนาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาที่ยั่งยืน

6. Spiritual Life ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ศาสนามีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต

7. The Moral Life การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการศึกษา วัดและศาสนาสามารถมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาสังคมได้

8. Applied Dhamma การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา ฉันทะ วิริยะ สติปัญญา และหลักการอื่นๆ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

สรุป

การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมาจากการเข้าใจคุณค่าจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาครอบคลุมมิติต่างๆ ได้แก่ ความเสมอภาค สิทธิและเสรีภาพ เศรษฐกิจ และการศึกษา หลักความเสมอภาคในพระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากหลักเสรีภาพที่ทุกคนมีสิทธิในการเลือกและรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักกรรม ขณะเดียวกันการพัฒนาเกณฑ์ทางจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนามีทั้งแบบสัมพัทธ์และแบบสัมบูรณ์ เกณฑ์แบบสัมพัทธ์ พิจารณาความดีและความชั่วตามบริบทและวัฒนธรรม ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและยุคสมัย เกณฑ์แบบสัมบูรณ์ ยึดตามหลักกรรมและจิตนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลง การกระทำที่ดี (กุศล) ย่อมนำไปสู่ผลที่ดี ในขณะที่การกระทำที่ไม่ดี (อกุศล) ย่อมนำไปสู่ผลที่ไม่ดี และที่สำคัญการพัฒนานั้นต้องโยงไปหาการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ครอบคลุมทั้งการพัฒนาทางกายภาพ จิตใจ และความรู้ การพัฒนาที่ยั่งยืนทางกายภาพและจิตใจต้องคำนึงถึงทั้งความดีส่วนบุคคลและความดีในระดับสังคม ศาสนามีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต การพัฒนาที่ยั่งยืนทางความรู้เน้นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรม เพื่อให้บุคคลสามารถแยกแยะความดีความชั่วและนำไปสู่การพัฒนาตนเองและสังคม การนำหลักพุทธศาสนามาปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับบุคคล กาลเทศะ และสถานการณ์ การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนากาย (ศีล) จิต (สมาธิ) และปัญญา ตามหลักไตรสิกขา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า การพัฒนาหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์บนฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนถือเป็นพื้นฐานในการมูลค่าให้กับส่วนอื่นๆ และทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแง่เศรษฐกิจและการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับครอบครัวจนถึงประเทศชาติ จึงถือเป็นความจำเป็นที่ทั้งภาครัฐและชุมชนจะต้องเห็นความสำคัญ และช่วยกันรณรงค์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหามาตรการในการรักษาด้วยการออกนโยบายเพื่อป้องกันและแก้ไข ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องฝ่ายวัฒนธรรม ควรวางรูปแบบการจัดการสานเสวนาระดับชุมชนและระดับชาติ อย่างเป็นระบบ เข้าไปตรวจสอบและเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมให้มีราคาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนในพื้นที่ ไม่ให้เยาวชนออกมาอยู่ชุมชนเมือง ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดปัญหาผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาแต่ขาดการสืบสานให้เกิดมูลค่าได้อย่างน่าเสียดาย อีกทั้งต้องประชาสัมพันธ์ให้สังคมร่วมรับรู้ถึงวัฒนธรรมเหล่านี้ว่าเป็นสมบัติของชาติต่อไป ฝ่ายการศึกษา ควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจด้านวัฒนธรรม ประเพณี พระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐาน อีกทั้งรูปแบบการนำเสนอที่เหมาะสม ฝ่ายมนุษย์และสังคม ควรมีการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละภูมิภาคเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ การพัฒนาสินค้าและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนวัฒนธรรมอื่น และบูรณาการให้เกิดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์รักษาในภาพรวมของประเทศไทยต่อไปและฝ่ายพระสงฆ์ควรแนะนำและให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทย มีองค์ความรู้ทั้งในแง่ของหลักธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในสังคมไทย

2.2 การขับเคลื่อนหลักพุทธจริยศาสตร์ในสังคมและการเมืองเพื่อสร้างสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้

บรรณานุกรม

ณัฐพงศ์ธัช กุรัตน์ธรรมาและคณะ. (2560). *การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ*, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

พระศรีคัมภีรญาณ. (2554). *การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหานันทกรณ์ ปิยภาณี และคณะ. (2554). *พุทธจริยธรรมกับแนวทางการแก้ปัญหาการอุ้มบุญในสังคมไทย*, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2550). *ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2543). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

สำนักงานจังหวัดชลบุรี. (2566). *ข้อมูลพื้นฐานแผนการพัฒนาจังหวัด/กลุ่มจังหวัดและการดำเนินงานตามนโยบายสำคัญ*. สืบค้น 13 พฤศจิกายน 2566 จากhttp://103.28.101.10/briefprovince/filedoc/20000000.pdf.

อมาตยา เซน. (2562). *จริยเศรษฐศาสตร์*, กรุงเทพฯ: ซอลท์ พับลิชชิ่ง.

Bal, M. (2005). *Postmodern Theology as Cultural Analysis. The Blackwell Companion to Postmodern Theology, Edited by Graham Ward*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Kung, H. (1990). *Global Responsibility*. London: Routledge.

Linn, V. (2564). *The Buddha on Wall Street* [พระพุทธเจ้ามองวอลล์สตรีท ทุนนิยมมีปัญหาอย่างไรและเราจะทำอะไรได้บ้าง]. แปลโดย นันทวิทย์ พรพิบูลย์. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

Zald, M. N., & McCarthy, J. D. (1986). *Religious Groups as Crucibles of Social Movements, In Social Movements in an Organizational Society: Collected Essays*, New Brunswick: Transaction.

การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก

An Analytical Study of the Leadership in Tipitaka

[1]สมบูรณ์ บุญศิริ, [2]พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที)

และ [3]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน)

[1]Somboon Bunyasiri, [2]Phramethivorayan (Saipetch Vachiravethi)

and [3]Phrakhrusiriratanabundit (Sooksan Sukhawatthano)

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[3]Corresponding Author's Email: happy_kmn@hotmail.com

Received: January 11, 2025; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 25, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก และ 3) เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก ระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการวิจัยด้วยการศึกษาค้นคว้าวิจัยจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ บทความ ดุษฎีนิพนธ์ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) ลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนาที่มาจากแนวคิดกำเนิดในอัคคัญญสูตรมีอยู่ 2 ประการได้แก่ ธรรมราชา คือ ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมของพระพุทธศาสนา และยังประชาชนทั้งหลาย ให้ยินดีด้วยธรรมของพระราชา และ เทวราชาคือ ผู้นำที่ประชาชนให้การยอมรับ เปรียบดังเป็นเทพเจ้า อันได้แก่ สมมติเทพ คือ เทพเจ้าโดยสมมติ ซึ่งหมายถึง กษัตริย์ทรงความเป็นเทพ ที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม คือ หิริ และโอตัปปะ ผู้นำในพระไตรปิฎกต้องมีกลยุทธ์ มีศิลปะ มีอิทธิพลสามารถชี้นำผู้อื่นได้ให้เขาเกิดความวางใจ เชื่อใจ พร้อมทั้งให้ความเคารพนับถือ ให้ความร่วมมือทุกด้าน และให้เขาเกิดความมั่นใจในความสามารถในการเป็นผู้นำของตน ซึ่งสามารถสร้างความสำเร็จแก่ตนและผู้ปฏิบัติตาม นำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ 2) หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ผู้นำควรมีและควรนำไปประยุกต์ใช้ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร อธิปไตย สังคหวัตถุธรรม พรหมวิหารธรรม อคติ สัปปุริสธรรม อปริหานิยธรรม และสาราณียธรรม 3) จากการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก สามารถนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้กับกับสังคมได้เป็นอย่างดี ตามลักษณะงานที่ดำเนินการอยู่ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อลักษณะของผู้นำมาก

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ; พระไตรปิฎก

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study leadership in the Tripitaka, 2) to study the principles for leaders in the Tripitaka, and 3) To analyze leadership in the Tripitaka. The research method is a qualitative research study. By conducting research by studying and researching the Tripitaka, commentary, books, articles, dissertations, research and various electronic media that are relevant. 1) There are two characteristics of leaders in Buddhism that come from the original concept in the Akkanya Sutta: Dhammaraja is a leader who has knowledge of the Dhamma of Buddhism. and also all the people Be happy with the Dhamma of the King and the Deva Raja is the leader who is accepted by the people. Like being a god, which means assuming the gods, meaning being a god by imagining it. which means the king is divine That is above humans through Dhamma, namely Hiri and Otappa. The research results found that Leaders in the Tipiṭaka must have strategy, art, influence and be able to guide others to gain trust, trust, and respect. Cooperate in every aspect and give him confidence in his leadership abilities. which can create success for oneself and those who follow Lead the organization to success 2) The Dhamma principles in the Tripitaka that leaders should have and should apply include the Dassabhidhara Dhamma, the Chakkrawatvatara, Sovereignty, and the Sangha Vatthu Dhamma. Brahmavihāra Dhamma, bias, sappurisadham, aparihāniyadhamma. and Saraniyatham 3) From the analysis of leadership in the Tripitaka Able to apply the principles found in the Tripitaka to society. According to the nature of the work being carried out in terms of society, economy, and politics and government. For this reason, Buddhism places great importance on the characteristics of leaders.

Keywords: Leader, Tipitaka

บทนำ

ในระบบการบริหารงานขององค์กรใดๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐหรือเอกชนกลไกสำคัญที่จะทำให้ดำเนินการไปสู่จุดหมายที่ดีงาม ก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาท ในการกำหนดนโยบายการบริหารการจัดการรวมถึงความคิดริเริ่ม ในการวางแผน การบริหารกำกับการและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กร ผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับการบริหารและงานบุคคล ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำที่ดี พระพุทธศาสนาถือว่า การเป็นผู้นำนั้นต้องมีคุณสมบัติหลายประการโดยเฉพาะคุณสมบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้ผู้ตามเกิดความเชื่อมั่นและเป็นผู้ตามที่ให้ความร่วมมือ เพื่อที่จะนำสังคมไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ ผู้นำที่จะนำบุคคลอื่นนั้น พระพุทธสาสนาถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก ยิ่งองค์กรมีขนาดใหญ่เท่าใด ความสำคัญของผู้นำที่มีต่อสมาชิกในกลุ่มก็ยิ่งทวีความสำคัญเป็นเงาตามตัวกลุ่มใดได้ผู้นำดี สมาชิกในกลุ่ม ก็ดีไปด้วย ในทางตรงกันข้ามกลุ่มใดได้ผู้นำที่ไม่ดี สมาชิกในกลุ่มก็ต้องประสบความลำบาก แม้ในหลักธรรมพระพุทธศาสนา ก็ให้ความสำคัญของผู้นำดังพระพุทธพจน์ เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏ ในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น ประพฤติไม่เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง

โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้น ก็อยู่เป็นสุข” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/70/115-116) พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่รอด สวัสดิภาพ และสันติสุขของสังคมและประเทศชาติทั้งหมด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ผู้นำไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะใด ตำแหน่งใด มีที่มาโดยการสมมติแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ให้มีอำนาจ ในสถานะผู้นำประชาชน เป็นสมมติราช พระราชามีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางความเป็นไปของสังคม ยังมีผลถึงความเป็นอยู่ต่อผู้ร่วมงานหรือประชาชนภายใต้การนำนั้นดังเช่น โคหัวหน้าฝูง ย่อมนำฝูงโคทั้งหลายตามที่ตนพาไป เช่นเดียวกับผู้นำ ตามเงื่อนไขคือการประพฤติธรรม จะยังให้เกิดความผาสุกทั้งในสังคมและรัฐก็ได้ตามแต่ผู้นำ ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นเหตุผลสืบเนื่องกันไป

ความสำคัญของความเป็นผู้นำนั้น ก็คือการที่ผู้นำหรือผู้บริหารสามารถประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่ผู้นำมีพฤติกรรมที่ดีหรือมีภาพลักษณ์เป็นแบบอย่างนั่นเอง ดังนั้นพฤติกรรมของผู้นำ จึงมีอิทธิพลของแผนงานเกี่ยวกับการจัดตั้งเป้าหมาย เป้าหมายของแผนงานจึงมีความเกี่ยวของกับพฤติกรรมของผู้นำเสมอ ในการปกครองหรือบริหารองค์การนั้น ความจำเป็นที่ผู้นำหรือผู้บริหารควรคำนึงที่สุดจะต้องดำเนินนโยบายในการทำงานโดยปราศจากอคติ เพราะถ้าผู้นำ ประพฤติล่วงธรรม เพราะความรัก ความชัง ความกลัว ความหลง ยศของผู้นั้นย่อมเสื่อม ผู้นำหรือผู้บริหารนั้นไม่ควรมัวเมาประพฤติตนด้วยอคติ แต่ให้ดำรงตนด้วยการประพฤติธรรมหรือมีคุณธรรม ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ให้แก่ผู้ร่วมงานหรือประชาชน โดยส่วนรวมและผู้นำจึงจะประสบความสำเร็จในการบริหารได้ การศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดเจนในเรื่องเหล่านี้ จะทำให้เราเข้าใจถึงหลักภาวะผู้นำตามทัศนะของพระพุทธศาสนา อันจะทำให้เราได้นำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ในหน่วยงานและองค์กรทางสังคมทั่วไป เพื่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานทั้งส่วนตนและส่วนรวมสืบไป

ดังนั้น ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงภาวะความเป็นผู้นำว่ามีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำอย่างไร มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ อย่างไร เกี่ยวกับภาวะผู้นำและสภาวะผู้นำที่ไม่พึงประสงค์ เรายังสามารถทราบถึงคุณค่าหลักธรรมของผู้นำที่ดี ในการดำเนินชีวิตและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพในองค์กรต่างๆ นำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบันและนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานในการเลือกผู้นำได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ด้านเนื้อหา ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับบริบทภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก กล่าวคือ ศึกษาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย อรรถกถา งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การนำหลักธรรมที่เกิดจากการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของหลักธรรมข้ออื่นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ขั้นตอนที่ 2 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างแนวทางข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็นวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก และจัดหมวดหมู่ตามความมุ่งหมาย วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุปและแนวทาง การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก คือ การรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ระหว่างการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง และสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นเชื่อมโยงเป็นบทสรุปแนวทาง

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ ทั้งจากเอกสารวรรณกรรม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอรูปแบบแนวทางภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก การนำเสนอผลการศึกษาเชิงวิชาการเกี่ยวกับรูปแบบวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎกด้วยรูปเล่มรายงานวิจัยหรือบทความตีพิมพ์เผยแพร่

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก คุณสมบัติของผู้นำในทางพุทธศาสนาแสดงถึงความสำคัญของผู้นำ การกำเนิดผู้นำที่ปรากฏอยู่ในอัคคัญญสูตร คุณลักษณะของผู้นำ พระพุทธศาสนามี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะของธรรมราชาและลักษณะเทวราชา เมื่อมนุษย์ถูกธรรมชาติสร้างขึ้นมาเพื่อให้อยู่ด้วยกัน อยู่รวมกัน ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ เพราะภาษาเป็นแบบแผนของการสื่อความหมายที่ทำให้มนุษย์เข้าใจกัน และอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัว เป็นสังคม เป็นรัฐที่สมบูรณ์ กำเนิดผู้นำในอัคคัญญสูตรจึงมีหลายชื่อ อาทิ ผู้นำในแบบที่เป็นมหาชนสมมติ เป็นผู้มาจากการที่ประชาชนสถาปนาขึ้นโดยผู้นำต้องเป็นคนดี เป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและยุติธรรม บำเพ็ญเพื่อหมู่คณะโดยแท้ ผู้นำจึงเกิดขึ้นด้วยความประสงค์หรือการเรียกร้องต้องการของสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการปกครอง ดังนั้นผู้นำในอัคคัญญสูตรจึงหมายถึง ผู้ที่มีอำนาจและหน้าที่ในการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบหรือระดับใด เรียกผู้นำตามเหตุปัจจัยดังที่มีนามบัญญัติ คำว่า มหาชนสมมติ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล อักขระว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้น โดยใจความ หมายถึง ผู้นำที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้พร้อมใจกันคัดเลือกแต่งตั้งขึ้น พร้อมทั้งได้มอบอำนาจหน้าที่ทางการปกครองให้ ผู้ปกครองในแบบนี้ยังรวมไปถึงคณะรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน เพราะรัฐบาลเช่นว่านั้น มาจากการที่ประชาชนส่วนมากของประเทศคัดเลือกสมมติมาให้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองนั่นเอง คำว่า กษัตริย์ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อักขระว่า กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้น โดยใจความ กษัตริย์ หมายถึง เจ้าแผ่นดิน หรือเจ้าแห่งที่นา เป็นผู้มีที่ดินมาก หรือมีอำนาจในการแบ่งปันจัดสรรที่ดินทำกิน ผู้ปกครองในแบบนี้ อาจหมายรวมไปถึงผู้มีอิทธิพลในด้านความเข้มแข็ง สามารถคุ้มครองและบังคับผู้คนทั้งหลายให้อยู่ในกรอบของกติกาได้ คำว่าราชา เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อักขระว่า ราชา จึงอุบัติขึ้น โดยใจความ ราชา หมายถึง ผู้ที่บันดาลความยินดีอันเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนได้ ผู้ปกครองในแบบนี้ ยังรวมไปถึงผู้มีอิทธิพลในด้านความซื่อตรงด้วย หากคนในปกครองมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันเพราะผลประโยชน์ การตัดสินความผิดถูกจึงเป็นหน้าที่ของราชา เมื่อราชาได้ตัดสินอย่างเที่ยงตรงและถูกต้อง ก็นำมาซึ่งความสุขแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง คำว่า พระเจ้าจักรพรรดิ หรือที่เรียกว่า“จักกวัตติ-ราชา” เพราะหมายถึง การเป็นผู้นำทางด้านการปกครอง ซึ่งมีธรรมเป็นอำนาจ หรือใช้อำนาจในการปกครองด้วยความเป็นธรรม พระเจ้าจักรพรรดินี้ เป็นพระราชาที่จัดการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามธรรม อันเกิดจากการอบรมสั่งสมคุณงามความดี โดยกระทำเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและหมู่คณะ (พระมหาอุบล จรธมฺโม, 2552)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ทำให้ประสบกับความสำเร็จในการเป็นผู้นำที่ดีขององค์กรนั้น ประกอบด้วย หลักอธิปไตย 3 (รู้ระบอบการบริหารงานที่เหมาะสมแก่องค์กรและชุมชน) พรหมวิหาร 4 (รู้จักใช้พระเดชและพระคุณ) สังคหวัตถุ 4 (รู้จักหลักการผูกมิตรไมตรีต่อคนอื่นได้ดี) พละ 5 (รู้จักบริหารตนเอง

อย่างชาญฉลาดและมีความมั่นคงทางสติปัญญาและอารมณ์) และหลักธรรมที่มาสนับสนุนความเป็นผู้นำอีกหลายหมวด คือสาราณียธรรม 6 (รู้หลักการบริหารตนและบริหารงานไปพร้อมๆ กัน) ทิศ 6 (รู้หลักบทบาทและหน้าที่ทางสังคม) อปริหานิยธรรม 7 (รู้หลักบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยอิงผลประโยชน์องค์กรเป็นสำคัญ) สัปปุริสธรรม 7 (รู้หลักบริหารตนและองค์กรอย่างรู้เท่าทันและเป็นการป้องกันความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่องค์กรในอนาคต)

นอกจากนั้น ผู้นำพึงระมัดระวังข้อบกพร่องอันเกิดจากการบริหารตนเอง ได้แก่ พึงเว้นจากหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาภาวะผู้นำ คือ อกุศลมูล 3 (แนวคิดในใจที่ต่อต้านความดีทุกอย่าง) อัตตาธิปไตย (การใช้เผด็จการในการบริหารจัดการองค์กร) และอคติ 4 (การวางตนไม่เหมาะสมแก่ภาวะผู้นำที่ดีเพราะจิตใจมีอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง)

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ในการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎกนั้น สามารถนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้กับกับสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งในปัจจุบันผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำของผู้นำที่ผู้ศึกษาเห็นว่า ควรนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคมในปัจจุบัน และเป็นการแสดงถึงความเป็นผู้นำในยุคปัจจุบัน ตามลักษณะงานที่ดำเนินการอยู่ ดังต่อไปนี้ 1) ในด้านสังคม เป็นการศึกษาถึงปัญหาและการใช้ความเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาของที่กำลังประสบอยู่ในหลายๆ ด้าน เพื่อให้ผู้นำได้มีการดำเนินการแก้ไขตามสภาพสังคมปัจจุบันโดยการนำหลักแนวการสอนของพระพุทธศาสนามาใช้ 2) ในด้านการเศรษฐกิจเป็นการศึกษาปัญหา และแนวทางในการแก้ไขเพื่อเป็นการปรับสภาพให้เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินการอันจะแสดงถึงความมีภาวะผู้นำของผู้นำ 3) ในด้านการเมืองและการปกครอง พบว่าเป็นปัญหาที่ผู้นำต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และผู้ศึกษาก็ได้ศึกษาถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาให้ผู้นำในปัจจุบันเพื่อใช้ ในการจัดการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันให้เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม ตรงตามหลักการของพุทธศาสนาเป็นการศึกษาถึงภาวะผู้นำเป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงภาวะผู้นำของผู้นำองค์กรในการแก้ปัญหา เพื่อสนองตอบต่องานด้านการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญเป็นไปอย่างถูกต้องและตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา คือ มุ่งเน้นหลักธรรม

อภิปรายผล

1. ผู้นำที่มีลักษณะของธรรมราชาและลักษณะเทวราชา เป็นผู้มาจากการที่ประชาชนสถาปนาขึ้น โดยผู้นำต้องเป็นคนดี เป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและยุติธรรม บำเพ็ญเพื่อหมู่คณะโดยแท้ ผู้นำจึงเกิดขึ้นด้วยความประสงค์หรือการเรียกร้องต้องการของสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการปกครอง การบริหารจัดการประชาชนส่วนใหญ่ได้พร้อมใจกันคัดเลือกแต่งตั้งขึ้น พร้อมทั้งได้มอบอำนาจหน้าที่ทางการปกครองให้ สอดคล้องงานวิชาการของนงลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์ (2539) ได้กล่าวไว้ใน “การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร” ว่าภาวะผู้นำ (Leadership)

เป็นกระบวนการ มิใช่บุคคล ถึงแม้ว่าจะขึ้นอยู่กับความชอบธรรมในการใช้อำนาจของตัวผู้นำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางและเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการภาวะผู้นำและผู้ตามเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้ หากไม่มีผู้ตามจะมีผู้นำไม่ได้ จึงสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม เพื่อการกำหนดเป้าหมาย และการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและหากกล่าวถึงความเข้มแข็งของภาวะผู้นำในองค์การ จะดูได้จากความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว

2. หลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนาได้ กล่าวถึง หลักความเป็นจริงตามธรรมชาติว่า สังคมมนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจำเป็นต้องมีผู้นำ เพื่อทำหน้าที่ดูแลความสงบ เรียบร้อย ความถูกต้องดีงาม ผู้นำจึงถูกตั้งเกณฑ์ไว้ให้เป็นผู้มีคุณธรรมหรือมาจากผู้ทรงคุณธรรม เพราะเหตุที่ถือเอาธรรมส่วนใหญ่นั่นเอง สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่าลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนาที่มาจากแนวคิดกำเนิดในอัคคัญญสูตรมีอยู่ 2 ประการได้แก่ “ธรรมราชา คือ ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมของพระพุทธศาสนา และยังประชาชนทั้งหลาย ให้ยินดีด้วยธรรมของพระราชา และ เทวราชาคือ ผู้นำที่ประชาชนให้การยอมรับ เปรียบดังเป็นเทพเจ้า อันได้แก่ สมมติเทพ คือ เทพเจ้าโดยสมมติ ซึ่งหมายถึงกษัตริย์ทรงความเป็นเทพ ที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม คือ หิริ และโอตัปปะ ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่ประพฤติธรรม เพราะพระราชาที่ทรงธรรมย่อมได้รับความไว้วางใจจากประชาชน ในขณะที่เทวราชา เป็นการยกย่องมนุษย์ที่เกิดมาในตระกูลที่สูงท่ามกลางสังคมตามสังคมที่มีความเชื่อดั้งเดิมที่มีตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติ ครั้นพระพุทธองค์ทรงอุบัติตรัสรู้ธรรมแล้ว ไม่คัดค้านหลักความเชื่อเดิมคือ ทรงเติมเต็มให้แก่สังคมด้วยการให้พระราชาที่เกิดมาในตระกูลสูงต้องประพฤติธรรม ถ้าหากพระราชาแม้เกิดในตระกูลสูงแต่ไม่ประพฤติธรรม ก็ขาดลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงสรรเสริญ พระพุทธองค์ทรงย้ำถึงการที่มนุษย์ประพฤติธรรมและ เพียบพร้อมด้วยความประพฤติที่ดีงามย่อมประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้นมีคุณสมบัติหลายประการด้วยกันแล้วแต่นักวิชาการและละท่านจะกำหนด สอดคล้องกับพระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี ได้กล่าวว่า ผู้นำที่ได้ทำการวิเคราะห์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาควรเป็นผู้รู้จักและควรประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งควรมีความอดทนอดกลั้นมีจิตใจหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหวไปในอารมณ์ใดๆ โดยง่าย และ ควรวางตัวให้เหมาะสมไม่โอ้อวด ระลึกอยู่เสมอว่าอะไรควรอะไรไม่ควรมีความละอายแก่ใจตนเอง โดยไม่ทำความชั่วและเกรงกลัวผลของความชั่ว และมี ความเสียสละ คือเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องชอบธรรม เพื่อความเป็นธรรม เพื่อความยุติธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะไว้ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตไว้ เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละทั้งหมด ทั้งทรัพย์ อวัยวะ และกระทั่งชีวิต” (พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี, 2550) อีกทั้ง ควรแสดงความกล้าหาญให้เป็นที่ยอมรับนับถือและศรัทธาของผู้อื่น เป็นผู้ประกอบไปด้วยศีลธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม ไม่ลำเอียงไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือ ต้องปกครองและนำด้วยความยุติธรรม ไม่ใช้สิทธิ์ส่วนบุคคลไปข่มขู่ผู้อื่น อีกทั้งยังต้องเป็นผู้มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพิจารณาใช้ ในการพิจารณาว่าควรจะเชื่อหรือไม่อย่างไร การรักษากายวาจาให้

เรียบร้อย ซึ่งผู้นำตั้งอยู่ในคุณธรรมอย่างเคร่งครัด และสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอจากเอกสารตำรา และสื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้ทันกับสถานการณ์อยู่เสมอ การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยปัจจุบัน ในเบื้องต้น ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาถึงสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาก่อนเนื่องจากเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้นำโดยตรงเพราะการเป็นผู้นำจะต้องนำไปประยุกต์ใช้ในด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านการเมืองและการปกครอง ซึ่งจากการศึกษาทราบว่า ตามหลักของพระพุทธศาสนาเห็นว่าการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบประชาธิปไตย หรือสามัคคีธรรม ย่อมสามารถที่จะเป็นระบบการเมืองและการปกครองที่ดี หากแต่การปกครอง ในระบบนั้นๆ จำเป็นต้องมีหลักธรรมคอยสนับสนุนอยู่เสมอ การปกครองในทัศนะพระพุทธศาสนาจึงเป็นการปกครองที่มีหลักธรรมประจำใจของผู้นำ ทั้งในคุณสมบัติของผู้นำผู้ปกครองตลอดจน มีธรรมะประจำใจของประชาชนผู้อยู่ในสังคมนั้นๆ จนก่อให้เกิดการปกครอง แบบธรรมิกรัฐ หรือธรรมิกสังคมขึ้นมา การศึกษาถึงแนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงตัวผู้นำหรือผู้ปกครองรวมถึงภาวะผู้นำของผู้นำด้วย อีกทั้งยังเป็นการนำหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการปกครององค์กร สังคมหรือประเทศชาติในยุกต์ปัจจุบัน อันจะก่อให้เกิดความผาสุกของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางในการศึกษาเรื่องหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบบใดก็ตามมักไม่พ้นไป จากการใช้อำนาจหรือทรรศนะใดทรรศนะหนึ่ง เป็นตัวกำหนดในการปกครองในทุกระดับชั้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองตน การปกครองผู้อื่น หรือการปกครองสังคม สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่าไม่ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองระบบใด บุคคลควรเป็นผู้มีสติปัญญายึดเอาหลักธรรมาธิปไตยเป็นที่ตั้ง คำสอนเกี่ยวกับการปกครองในพระพุทธศาสนาจึงสามารถไประยุกต์ใช้ได้กับทุกระบบ และที่สำคัญพระพุทธศาสนายังมีคำสอนเกี่ยวกับการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ การศึกษา รวมทั้งข้อคิดและข้อปฏิบัติในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นสู่ความเป็นอิสระด้วย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญ ผู้นำผู้ปกครองในพระพุทธศาสนา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้จำกัดว่า ผู้ใดจะเป็นผู้ปกครองโดยตรง ดังในอัคคัญสูตรก็เพียงแต่แสดงว่า เมื่อเกิดเรื่องดังกล่าวแล้วมหาชนจึงปรึกษากันแล้วเลือกคนใดคนหนึ่งที่มีคุณสมบัติของผู้นำอย่างสมบูรณ์มาเป็นผู้ปกครองในระยะเริ่มต้นมาจากการเลือกสรรของประชาคมว่าให้เป็นผู้ว่ากล่าว ตักเตือน ขับไล่คนที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น แล้วมหาชนจะแบ่งข้าวสาลีให้เป็นค่าจ้าง ซึ่งจะเห็นได้ว่าที่มาของผู้นำหรือผู้ปกครอง ในระยะเริ่มต้นมาจากการเลือกสรรของมหาชนและมีสัญญาประชาคมหรือมีข้อตกลงร่วมกันว่า จะให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีอำนาจหน้าที่เพียงใดเป็นลักษณะไหน ผู้นำหรือผู้ปกครองในลักษณะนี้จึงอาจจะถูกยกเลิกได้หากไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือของมติมหาชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540)

3. การวิเคราะห์ภาวะผู้นำ พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นการสอนในเรื่องการปกครองรัฐหรือสังคมโดยตรง แต่ยอมรับระบบการปกครองทุกชนิดแล้วนำเสนอมรรควิธีผ่านคำสอนเป็นหลักธรรมหรือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครองในการปกครอง ผู้นำผู้ปกครองตามหลักทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีลักษณะทางกายภาพดีและสมบูรณ์แล้วยังต้องประพฤติตามหลักธรรมของผู้ปกครอง (ธรรมราชา) ดังปฐมบรมราชโองการการว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” แต่อำนาจของผู้นำหรือผู้ปกครองมิได้เป็นผลมาจากการปฏิบัติธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องประกอบด้วยอำนาจในทางโลกด้วยจึงจะสามารถนำหรือปกครองประเทศชาติ สังคม หรือให้สงบสุขเรียบร้อยดีงามและบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ในการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองนั้นผู้ศึกษาเห็นว่า หลักที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ก็คือหลักการในกูฏทันตสูตร ซึ่งในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงการพัฒนาบ้านเมืองด้วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เริ่มด้วยหลักการปราบผู้ร้าย แบบถอนราก ถอนโคน เพื่อไม่ให้กลับมาเป็นเสี้ยนหนามของรัฐเบียดเบียนประชาชนอีกต่อไป โดยวิธีการ 3 อย่าง คือ 1) ให้พระราชทานพันธ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร 2) ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย 3) ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ สอดคล้องกับสงวน นิตยารัมภ์พงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า หลักทั้ง 3 ประการนี้ เป็นหลักการพัฒนาบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเมืองไม่ต้องปิดประตู ทำให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า นโยบายทั้ง 3 ประการนี้ นับว่าเป็นนโยบายที่ส่งผลดีต่อสังคมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการแก้ปัญหาสังคมอย่างถูกทาง เป็นกุศโลบายในการปกครองรัฐให้มีความเจริญรุ่งเรือง เพราะประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุขได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานในการครองชีพ หากประชาชนยังยากไร้ รัฐก็ไม่สามารถก้าวไปสู่อุดมการณ์สูงสุดได้ เราจะเห็นได้จากการปฏิรูปการเมืองของรัฐบาลในแต่ละยุคสมัยมุ่งไปที่การปฏิรูปเศรษฐกิจ ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปสังคม ปฏิรูปราชการ ปฏิรูปคุณภาพชีวิต หรือแม้แต่การประกาศทำสงครามกับความยากจน ทั้งหมดนี้ก็เพื่อที่จะให้ประชาชนภายในรัฐ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในสังคม (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2544) หลักที่ควรนำมาประยุกต์ในด้านสังคมก็คือหลักการในกาลามสูตร คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการพังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามเหตุผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา นั่นก็คือว่าผู้นำควรที่จะยึดถือหลักธรรมาธิปไตย คือถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ ไม่ให้ถือโลกเป็นใหญ่ และต้องมีหลักราชสังคหวัตถุ 4 หลักสัปปุริสธรรม 7 ในการดำเนินชีวิตและต้องมีคุณลักษณะของผู้นำที่มีบทบาทต่อสังคมดังที่ประมวลไว้แล้ว สอดคล้องกับบุญทัน ดอกไธสง ได้กล่าวไว้ว่า นักการเมืองที่ดีที่มีคุณภาพตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ ผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์สุขของมหาชน ไม่หลงใหลในอบายมุข มีความรับผิดชอบบทบาทและหน้าที่ทางการเมือง เคารพกติกาสังคม คือ กฎหมาย กติกา ระเบียบข้อบังคับต่างๆ มีความยุติธรรมในการบริหารบ้านเมือง มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทุจริตเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้อง ตัดสินใจด้วยเหตุผลและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความสามารถในการบริหาร มีความรู้ประกอบการตัดสินใจ มีเมตตา กรุณา คือ ปรารถนาให้ประชาชนเป็นสุขและคิดให้พ้นทุกข์ และมีสัจจะ คือ พูดจริงและทำจริงตามสัญญาหรือนโยบายที่แถลงไว้ เป็นต้น (บุญทัน ดอกไธสง, 2545) สอดคล้องกับกิติ ตยัคคานนท์ได้กล่าวไว้ว่าการประยุกต์ใช้ในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองจะต้องมีความรู้

ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนารอบรู้ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติงาน เข้าใจและตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีความกล้าตัดสินใจในการปกครอง สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ (กิติ ตยัคคานนท์, 2543) และนำแนวทางของพุทธศาสนาไปใช้ได้อย่างชาญฉลาด รู้จักใช้ทรัพยากรทั้งทรัพยากรวัตถุและทรัพยากรบุคคล มีความรับผิดชอบในการบริหาร มีภาพลักษณ์ที่ดีสามารถทำให้คนอื่นศรัทธาในวุฒิภาวะของตนได้ รู้จักประสานประโยชน์ให้เกิดแก่ทุกฝ่าย บริหารบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ บริหารงานด้วยความโปร่งใส

องค์ความรู้ใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา มุ่งไปที่คุณธรรมของผู้นำเป็นหลัก จึงจะสามารถนำพาประเทศหรือสังคมและองค์กรที่ตนนำอยู่ไปสู่จุดหมายได้ ผู้นำหรือผู้ปกครองจึงควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง เคารพกติกาของสังคมและมีศีลธรรมประจำใจ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าธรรมจะนำมาซึ่งอำนาจ แต่ก็ไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่จะก่อให้เกิดอำนาจในทางโลก ฉะนั้นผู้นำหรือผู้ปกครองจึงควรมีทีมงานหรือกองทัพ ที่เข้มแข็งด้วย จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครอง คือ จะต้องเป็นผู้ที่มากด้วยบุญบารมี กล่าวคือ

1. การดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ในสมัยพุทธกาลนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องปกป้องประเทศ ด้วยการสู้รบกับข้าศึกและขยายอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาล หากผู้ปกครองอาศัยหลักนิติธรรมในการตัดสินและยึดหลักธรรมาธิปไตยในการปกครอง โดยปราศจากอคติใดๆ กระบวนการยุติธรรม ก็ยังคงมีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

2. ความสามารถในการบริหารจัดการ ผู้นำมีความรู้ความสามารถพอที่จะกำจัดความขัดแย้งและความเลวร้ายในสังคมองค์กรหน่วยงาน หรือในประเทศชาติได้ พัฒนาเศรษฐกิจของสังคม และสร้างสังคมที่ตนปกครองอยู่ให้มั่นคง สามารถปกป้องอาณาจักรของตนเองได้

3. ความเป็นบัณฑิต ผู้นำต้องมีจิตใจใฝ่ในกุศลความดี คุณธรรมจะส่งผลต่อคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตน ปกครองคน ปกครองหมู่คณะ และปกครองประเทศชาติหรือสังคมโดยส่วนรวม ผู้นำผู้ปกครองจะต้องมีนโยบายจะต้องส่งเสริมควบคุมและกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคลในสังคมหรือชุมชน

4. การไม่ลุแก่อำนาจ มีภาวการณ์เคารพให้เกียรติบุคคลอื่น รู้จักหน้าที่ของตน ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ เคารพสิทธิของกันและกัน ผู้นำผู้ปกครองต้องส่งเสริมให้บุคคลมีระเบียบวินัย หมั่นสำรวจ ปรับปรุงเคารพ เชื่อมั่น ช่วยเหลือและรับผิดชอบตัวเอง

สรุป

พระพุทธศาสนาจึงมีทัศนะในการนำแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอก กล่าวคือ มีทัศนะว่าเมื่อมนุษย์แต่ละคนสามารถนำหรือปกครองตนเองได้แล้วเขาย่อมนำหรือปกครองผู้อื่นได้ ดังนั้น หากปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถนำหรือปกครองตัวเองให้อยู่ภายในขอบเขตของศีลธรรมและกฎหมาย สามารถนำหรือปกครองตนได้แล้วย่อมมีผลทำให้สังคมดีตามขึ้นไปด้วยเช่นกัน แต่ถ้าหากปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่สามารถควบคุมหรือปกป้องตัวเองได้แล้วเมื่อมารวมกลุ่มกันเข้าเป็นสังคมเป็นรัฐ สังคมหรือรัฐนั้นก็ไม่แตกต่างไปจากสังคมพิการหรือรัฐที่มีแต่ปัญหาวุ่นวายหาความสงบไม่ได้ ผู้นำมีความสำคัญต่อผู้ตามเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นำแค่ชีวิตหนึ่งชีวิตเดียวเมื่อผู้นำประพฤติไปในลักษณะที่ดีงาม ชีวิตเหล่าอื่นอีกมากมายที่อยู่ในฐานะผู้ตามย่อมได้รับผลในลักษณะที่ดีนั้นด้วย ในทางตรงกันข้ามถ้าหากผู้นำขาดภาวะผู้นำที่ดี กล่าวคือผู้นำไร้คุณธรรมแล้วไซร้ ก็ย่อมส่งผลกระทบให้หมู่คณะไปสู่ทางที่เสื่อม ดังนั้น การที่จะเป็นผู้นำที่ดี มีความสามารถจะต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตนก่อน ผู้นำพึงยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือหรือเป็นบรรทัดฐานในการบริหารงานเพื่อก่อให้เกิดความถูกต้องดีงาม เมื่อผู้นำมีจิตใจที่ประกอบด้วยหลักธรรมเช่นนี้แล้ว ย่อมชื่อได้ว่าการสร้างภาวะผู้นำที่ดีแก่ตนเองอันจักยังให้สำเร็จประโยชน์แก่หมู่คณะประชาชนส่วนรวม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้:

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ในสังคมปัจจุบันได้มีความตระหนักถึงคุณธรรมสำหรับผู้นำเป็นอย่างมากเพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักเกณฑ์เป็นแกนกลางที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมให้มีความสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นอกจากนี้หลักธรรมก็ยังเป็นที่มาสำคัญของกฎเกณฑ์ข้อบังคับในทางศีลธรรม เป็นระเบียบทางสังคมอันเป็นการควบคุมภายในด้านจิตใจที่กฎหมาย มิอาจเข้ามาควบคุมได้ สิ่งนี้คือคุณค่าของหลักธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมโดยเฉพาะเริ่มจากผู้นำในการปกครองและการบริหารเพราะเมื่อเกิดปัญหาในระดับผู้นำได้แล้วก็จะเป็นตัวอย่างในระดับอื่นๆได้ โดยการนำหลักธรรมมาแก้ปัญหาในสังคมไทยได้ ผู้นำ หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆทุกระดับ ควรยึดหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำมีคุณธรรม จริยธรรม มีความเสียสละ และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญเพื่อสร้างค่านิยมที่ดีให้แก่องค์กรให้มีความเจริญก้าวหน้ามั่นคงคลอดไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาจริยธรรมผู้นำ เนื่องจากผู้นำควรให้ความสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ในความเป็นผู้นำขององค์กรทุกระดับ เพื่อให้มีคุณสมบัติของผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีในสังคมไทย

2.2 ควรที่จะศึกษาบทบาทผู้นำต้นแบบในทางพระพุทธศาสนา ต้นแบบผู้นำและผู้ปกครอง แล้วนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านั้นมาวิเคราะห์บทบาทจากผู้นำต้นแบบ เพื่อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ อย่างจริงจัง ชัดเจน เป็นรูปธรรม จนสามารถวัดผลและประเมินผลได้

บรรณานุกรม

กวี วงศ์พุฒ. (2545). *ภาวะผู้นำ.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี.

กิติ ตยัคคานนท์. (2543). *เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ.* กรุงเทพฯ: เปลวอักษร.

นงลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์. (2539). *การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: บริษัทเคล็ด-ไทย จำกัด.

บุญทัน ดอกไธสง. (2545). *การจัดการองค์กร.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *ภาวะผู้นำ.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *ผู้นำ.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี (ศิริพันธ์). (2550). *การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอุบล จรธมฺโม (ดวงเนตร). (2552). *การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. (2544). *ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

รูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานในพระไตรปิฎก

The Models Worship Holy Places in Tipitaka

[1]ฉวีวรรณ สกุลสุพิชญ์, [2]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน)

และ [3]พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที)

[1]Chaveewan Sakulsupich, [2]Phrakhrusirirattanabundit (Sooksan Sukhawatthano)

and [3]Phramethivorayan (Saipetch Vachiravethi)

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[2]Corresponding Author's Email: happy_kmn@hotmail.com

Received: January 11, 2025; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 25, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสังเวชนียสถานตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษารูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และ 3) เพื่อศึกษาและนำเสนอการพัฒนารูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการวิจัยด้วยการศึกษาค้นคว้าวิจัยจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ บทความ ดุษฎีนิพนธ์ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) การบูชาในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มี 2 ประการ คือ อามิสบูชา บูชาด้วยสิ่งของ ธรรมบูชา บูชาด้วยธรรม (การปฏิบัติ) 2) สังเวชนียสถาน 4 ตำบลในประเทศอินเดียและเนปาลมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานและต่อเนื่องแต่ครั้งพุทธกาล ทั้งยังมีความสำคัญด้านจิตใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน สังเวชนียสถานเป็นคำเฉพาะที่ใช้เรียกสถานที่สำคัญ 4 แห่งอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน 4 ช่วงเวลา อันประกอบด้วยลุมพินี สถานที่ประสูติ พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ สารนาถ สถานที่แสดงปฐมเทศนาและกุสินารา สถานที่เสด็จปรินิพพาน 3) สถานที่ทั้ง 4 แห่งนี้เมื่อพุทธบริษัทไปดูไปเห็นแล้ว การที่ได้ไปดูไปเห็นนั้น จะกระตุ้นเตือนจิตให้เกิดความคิดมีจิตสำนึกระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ ระลึกถึงพะสาวกที่ทรงจำสืบต่อคำสั่งสอน จิตใจน้อมไปในการที่จะนำคำสั่งสอนไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นผู้ไม่ประมาท พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญการบูชาว่าเป็นมงคลอย่างสูงสุด เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ช่วยให้ชีวิตมีความเจริญ ช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้น

คำสำคัญ: การบูชา; สังเวชนียสถาน; พระไตรปิฎก

Abstract

The objectives of this research article are 1) 1) to study the sanctuary as it appears in the Tripitaka, 2) to study the form of worship of the sanctuary as it appears in the Tripitaka, and 3) to study and present the development of the form of worship of the sanctuary. Places that appear in the Tripitaka. 1) The research results found that There are two types of worship in Buddhism that the Lord Buddha has shown: Amis worship, worship with objects, Dhamma worship, worship with dhamma (practice). 2) The 4 Sangwechaniyasathan sub-districts in India and Nepal have a long and continuous history since the time of the buddha. It also has great spiritual importance for Buddhists. Sanvechaniyasathan is a specific word used to refer to four important places related to the life of the Lord Buddha in four periods, including Lumbini. Place of birth, Bodh Gaya, place of enlightenment, Sarnath, place of first sermon and Kusinara. Place of His Majesty's Parinirvana. 3) These four places were seen by the buddhist community. Having gone to see that It will stimulate the mind to think and be conscious and remember the Buddha. Remember his teachings. Remembering the disciples who remembered and continued to teach. The mind is inclined to apply the teachings in daily life. To be careless. The buddha therefore praised worship as the most auspicious. Because it is a factor promoting life development Helps life to prosper Help raise your life to a higher level. and helps to have a higher mind

Keyword: Worship; holy Places; Tipitaka

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพัฒนาตน คุณค่าของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาจะวัดคุณค่าจากการกระทำ (กรรม) หรือความประพฤติ มิได้วัดจากชาติกำเนิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.สู (ไทย); 25/142/532) คุณค่าของมนุษย์เกิดจากการพัฒนาตน การฝึกฝน อบรมตนเองอยู่เสมอ ซึ่งพระพุทธศาสนาสรรเสริญผู้ที่พัฒนาตน ฝึกฝนตนดีแล้วว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/84/451) สังเวชนียสถาน 4 ตำบล ณ ประเทศอินเดีย และเนปาล ประกอบด้วย สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่า ดินแดนพุทธภูมิ เป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนปรารถนาที่จะเดินทางไปถวายการสักการะ เพื่อยังให้เกิดความเจริญใจด้วยศรัทธาเสมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ผู้แสวงบุญส่วนใหญ่เชื่อว่าการเดินทางแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน 4 ตำบล เป็นการสั่งสมบุญบารมีตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ปัจจุบันการเดินทางจากประเทศไทยมายังสังเวชนียสถาน 4 ตำบลสะดวกขึ้นมากกว่าอดีต ชาวไทยจึงมีโอกาสในการเดินทางมาแสวงบุญเป็นจำนวนมาก และสามารถเลือกวิธีการเดินทาง ได้แก่ 1) การเดินทางเป็นหมู่คณะ ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมมากที่สุดเพราะได้รับความสะดวกในเรื่องของการเดินทาง ที่พัก อาหาร และกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างที่อยู่ในประเทศอินเดีย-เนปาล 2) การเดินทางเป็นส่วนตัว ซึ่งจะต้องติดต่อที่พัก อาหาร การเดินทางเองทั้งหมด หรือจะติดต่อผ่านวัดไทยในประเทศอินเดีย ส่วนใหญ่กิจกรรมที่ทำในระหว่างการแสวงบุญ ณ สังเวชนีย-สถานทั้ง 4 นั้น ได้แก่ (1) กิจกรรมภาคปริยัติ คือ การบรรยายของพระธรรมทูตเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติ

ประวัติของพุทธสถานแต่ละแห่งพระอริยสาวกต่าง ๆ หลักธรรมคำสอนที่สอดคล้องกับสังเวชนียสถาน และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน (2) กิจกรรมภาคปฏิบัติ คือ การถวายความเคารพด้วยอามิสบูชา ได้แก่ การถวายเครื่องสักการะต่าง ๆ เช่น การกล่าวคำบูชาสังเวชนียสถาน การบูชาด้วยดอกไม้และธูปเทียน การปิดทองคำเปลว การพรมน้ำอบน้ำหอม การถวายสังฆทาน การถวายภัตตาหารเช้า - เพล และการทอดผ้าป่าสามัคคี เป็นต้น และการถวายความเคารพด้วยปฏิบัติบูชา ได้แก่การไหว้พระสวดมนต์ การเจริญสติภาวนา การนั่งสมาธิ การเดินจงกรมขณะกระทำประทักษิณรอบพุทธสถาน การแผ่เมตตา อธิษฐานจิต เป็นต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า กิจกรรมที่กระทำในช่วงเวลาจาริกแสวงบุญของชาวไทยนั้นดำเนินไปตาม หลักไตรสิกขา ภาวนา 4 คือ การให้ทาน การรักษาศีล การอบรมจิต และการเจริญปัญญา คุณค่าที่ได้จากการจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน 4 ตำบล 1) คุณค่าต่อบุคคล ได้แก่ ละเว้นความชั่ว เร่งกระทำความดี ทั้งกาย วาจา ใจ มีความไม่ประมาท เกิดปีติสุข มีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ซึ่งคุณค่าต่อบุคคลเหล่านี้ สอดคล้องกับคำกล่าวของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2560) ในหนังสือตามทางพุทธกิจ ซึ่งสรุปความได้ดังนี้ เมื่อได้มาสู่สังเวชนียสถานก็จะได้รับความรู้สึกร่มเย็น เบิกบาน ผ่องใส ทั้งกายและใจซึ่งอันนั้นจะเป็นบุญเป็นกุศลจะทำให้ชีวิตมีความสดชื่น เบิกบานครบถ้วน เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย เพราะว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักธรรมที่เป็นหัวใจ เป็นหลักกลาง หรือเป็นข้อสรุปทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า หัวใจของพระพุทธศาสนา เกิดคุณค่าต่อตนเอง คือ จิตใจของเราต้องมีความแช่มชื่นเบิกบานผ่องใส จะแสดงออกมาทางกาย วาจา ออกมาในชีวิตความประพฤติการดำเนินชีพทั้งหมด และคุณค่าต่อสังคม ได้แก่ กระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนมีความตื่นตัวในการศึกษาปริยัติ และปฏิบัติธรรมมากขึ้น ทำให้สังคมชาวพุทธเข้มแข็ง รักษาไว้ ซึ่งพระรัตนตรัยทั้งในตน และในสังคม ทำให้เกิดการเชื่อมโยงของกลุ่มชาวพุทธ ขยายความเป็นกัลยาณมิตร และเพิ่มความสามัคคี พร้อมทั้งเกิดคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา ได้แก่ การสืบทอดพระสัทธรรม ส่งเสริมการศึกษาด้านปริยัติธรรม และการปฏิบัติธรรม เจริญภาวนา ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็งมั่นคงสืบไป

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย ได้เล็งเห็นการบูชาของผู้แสวงบุญที่มีศรัทธาอันแรงกล้านั้น เมื่อกลับมาดำเนินชีวิตประจำวันได้นาคุณค่าที่ได้จากการแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันโดยการพัฒนาตนเป็นการพัฒนาความประพฤติของบุคคลที่ได้รับการอบรมดีแล้ว มีพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจาด้วยความสำรวมระวัง ผู้แสวงบุญที่หมั่นอบรม พัฒนาตนเอง ด้วยการฝึกฝนตามหลักจิตภาวนา และปัญญาภาวนาดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตที่เป็นสมาธิ เบิกบาน ผ่องใส ประกอบด้วยปัญญาในการคิด ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ตามหลักของเหตุของผล และน้อมนำไปทางกุศล ทั้งนี้เพราะเหตุแห่งการได้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของสังเวชนียสถานดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษารูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานในพระไตรปิฎก เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบูชาในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาการบูชาสังเวชนียสถานในพระไตรปิฎก
3. เพื่อศึกษารูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ด้านเนื้อหา ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานที่ปรากฏในพระไตรปิฎ กล่าวคือ ศึกษาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย อรรถกถา งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การนำหลักธรรมหรือมรรควิธีมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิต ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของหลักธรรมข้ออื่นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ขั้นตอนที่ 2 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างแนวทางข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็นและจัดหมวดหมู่ตามความมุ่งหมาย วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุปและแนวทาง การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ คือ การรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ระหว่างการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง และสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นเชื่อมโยงเป็นบทสรุปแนวทาง

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ ทั้งจากเอกสารวรรณกรรม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอรูปแบบแนวทาง การนำเสนอผลการศึกษาเชิงวิชาการเกี่ยวกับรูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานด้วยรูปเล่มรายงานวิจัยหรือบทความตีพิมพ์เผยแพร่

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การบูชาในพระไตรปิฎก การบูชาคือ การยกย่องเชิดชู ด้วยความบริสุทธิ์ใจ การบูชาเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากเป็นการแสดงถึงคุณความดี การรู้สึกถึงคุณค่าของคนที่มีคุณความดี สมควรแก่การบูชา การบูชานั้นเมื่อจะว่าไปแล้วทางพระพุทธศาสนาทำกล่าวไว้ 5 ลักษณะคือ 1) สกฺกโต การสักการะ

2) ครุกโต การทำความเคารพ 3) มานิโต การแสดงความนับถือ 4) ปูชิโต การบูชา 5) อปจิโต ความนอบน้อม พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงถูปารหบุคคล คือบุคคลที่ควรสร้างสถูปเจดีย์ถวายเป็นสถานที่บรรจุอัฐิธาตุแก่พระอานนท์ว่า คือ 1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นถูปารหบุคคล 2) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นถูปารหบุคคล 3) พระสาวกของพระตถาคตเป็นถูปารหบุคคล 4) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นถูปารหบุคคล (พระไตรปิฎก-ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/207/153-154) ข้อหน้าสังเกตุพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการสร้างสถูปเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของพระราชาผู้สวรรดตท่ามกลางการครองฆราวาส แต่ไม่ทรงอนุญาตการสร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุของภิกษุปุถุชนที่มีศีล ก็ตอบว่า จะเป็นสิ่งไม่น่าอัศจรรย์ ถ้าทรงอนุญาตให้สร้างเพื่อภิกษุปุถุชนทั้งหลาย อย่างในตามพปัณณิทวีปก็คงจะไม่มีสถานที่พอสร้างสถูปเป็นแน่ ถ้าสร้างถวายภิกษุปุถุชนเป็นสิ่งไม่น่าอัศจรรย์ พระเจ้าจักรพรรดิอุบัติเพียงพระองค์เดียว สถูปของพระองค์เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์สำหรับภิกษุปุถุชนผู้มีศีลจะจัดสักการะถวายอย่างใหญ่โตดุจจัดถวายภิกษุผู้ปรินิพพานก็ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.อ.(บาลี); 2/206/190, อง.จตุกก.อ.(บาลี); 247/445)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การบูชาสังเวชนียสถานในพระไตรปิฎก สังเวชนียสถาน หมายถึง สถานที่ตั้งแห่งความสังเวช สถานที่เนื่องด้วยพุทธประวัติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนควรไปดูเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดความไม่ประมาท จะได้เร่งขวนขวายประกอบกุศลกรรมและสำหรับศรัทธาจะได้จาริกไปชมเพื่อเพิ่มพูนปสาทะ กระทำสักการะบูชา อันจะนำให้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อันประกอบด้วย 1) ชาตสถาน หมายถึง สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ คือ อุทยานลุมพินี 2) อภิสัมพุทธสถาน หมายถึง สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ ควงโพธิ์ที่ตำบลพุทธคยา 3) ธัมมจักกัปปวัตตนสถาน หมายถึง สถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เรียกปัจจุบันว่า สารนาถ 4) ปรินิพพุตสถาน หมายถึง สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คือ สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา

นอกจากสังเวชนียสถาน 4 ตำบลดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่ามีสถานที่ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติและสถานที่ที่ทรงแสดงปาฏิหาริย์อีกหลายแห่งที่ได้มารวมอยู่บนเส้นทางการจาริกแสวงบุญของชาวพุทธ เช่น ราชคฤห์ ไวสาลี สังกัสสะ นาลันทา สาวัตถี พาราณสี เป็นต้นอย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยฉบับนี้จะศึกษาเฉพาะสังเวชนียสถาน 4 ตำบล คือ ลุมพินี สถานที่ประสูติในประเทศเนปาล พุทธคยาสถานที่ตรัสรู้ สารนาถสถานที่แสดงปฐมเทศนา และกุสินาราสถานที่เสด็จปรินิพพาน ซึ่งสามแห่งหลังนี้ตั้งอยู่ในเขตประเทศอินเดียเท่านั้น เกี่ยวกับสังเวชนียสถาน 4 ตำบลนั้น ได้ทรงตรัสถึงเมื่อพระอานนท์กราบทูลว่าครั้นพระพุทธเจ้าล่วงลับไปแล้วจะทำให้ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ทุกสารทิศไม่ได้พบประกันเพราะไม่ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าได้มีรับสั่งฝากพระอานนท์ไว้ว่า อานนท์ สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู คือ พระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ผู้มีศรัทธาควรไปยัง ณ สถานที่ใด เพื่อยังให้เกิดความเจริญใจด้วยศรัทธาเสมือนเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลาย สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูสังเวชนียสถาน 4 แห่ง คือ 1) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า

‘ตถาคตประสูติในที่นี้’ 2) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้’ 3) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้’ 4) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้’ ภิกษุทั้งหลาย สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้แลเป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/118/180)

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า รูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การบูชาในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มี 2 ประการ คือ อามิสบูชา บูชาด้วยสิ่งของ ธรรมบูชา บูชาด้วยธรรม (การปฏิบัติ) ขณะพระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสีหไสยาอยู่บนพระแท่นภายใต้ร่มไม้สาละ 2 ตันนั้น ต้นสาละทั้งสองออกดอกบานสะพรั่งเต็มต้น ร่วงหล่นโปรยปรายตกลงมาบูชาพระพุทธองค์ดอกไม้ทิพย์ จุรณจันทน์ทิพย์ ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกลงมาบูชาพระพุทธองค์ ทั้งดนตรีทิพย์และสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศบูชาพระพุทธองค์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า "พระองค์ยังไม่จัดว่าเป็นอันได้รับการบูชาด้วยการบูชานี้ แต่พระองค์จะชื่อว่าเป็นอันได้รับการบูชาจากบริษัท 4 ก็ด้วยการที่บริษัทปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ สำหรับอานิสงส์จากการสักการนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง 4 นั้น ได้แก่ การเพิ่มคุณค่าทางจิตใจ ช่วยตอกย้ำความศรัทธา เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ความปลาบปลื้มใจ มีความสุข สงบ เย็น เกิดปีติภายในใจ เกิดความรู้สึกสะเทือนใจเมื่อระลึกถึงการจากไปของพระพุทธองค์ ระลึกรู้ถึงพระมหากรุณาธิคุณ เกิดแรงกระตุ้นและมีพลังทางใจในการสร้างความดี ยังความไม่ประมาท พร้อมที่จะน้อมนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติ และนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน 4 ตำบลด้วยความศรัทธา และน้อมนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาตน ฝึกฝนใจ เพื่อเพิ่มคุณค่าในตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2547)

อภิปรายผล

1. หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระพุทธศาสนา ได้มีผู้เลื่อมใสมากมายทั้งที่เข้ามาขอบรรพชาอุปสมบทก็มี ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์ก็มี ต่อมาได้กลายเป็นกลุ่มเป็นสังคม เรียกกันว่าพุทธบริษัท 4 คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แม้ว่าปัจจุบันนี้พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จะไม่มีภิกษุณีไปแล้วก็ตาม ยังเหลืออยู่เฉพาะ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา ก็ตาม แต่ทั้ง 3 บริษัท ก็ยังเป็นหลักให้พระพุทธศาสนาต่อไปอีก โดยแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายบรรพชิต และฝ่ายคฤหัสถ์ และทั้ง 2 ฝ่ายก็มีความเกี่ยวเนื่องกันเกื้อกูลกันมาตลอด ทั้งนี้เพราะอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักปฏิบัติ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่าในวงพุทธบริษัท เป็นที่ทราบกันดีว่าคฤหัสถ์กราบไหว้เคารพพระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุ

สงฆ์ ก็แสดงความเคารพกันตามลำดับความแก่อ่อนโดยพรรษา หรือตามลำดับอายุสมาชิกภาพในหมู่สงฆ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542)

2. พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้มีการ สักการะ เคารพ นับถือ บูชากันตามลำดับการบวชก่อนหลัง เช่น การกราบไหว้ ลุกรับ ทำอัญชลีกรรม สามีจิกรรม ให้แบ่งอาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ภัตตาหารอันเลิศ ตามลำดับพรรษา หากหมู่ชนที่อยู่ด้วยกันในสังคม ไม่รู้จักนำแนวคิดเรื่องการบูชา กราบไหว้และ ความเคารพไปใช้ ปัญหาเรื่องความแตกแยกในหมู่คณะ ซึ่งเกิดมาจากความไม่ยอมรับนั้นถือกันย่อมจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน จะเห็นได้ว่าการไม่เคารพบูชากันเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกกัน และที่เกิดขึ้นในสมัยต่าง ๆ เกิดจากเหตุสำคัญ 2 เรื่อง คือ 1) มีแนวความคิดเห็นต่างกัน 2) แนวความคิดทางการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือนกัน สอดคล้องกับพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ) ได้กล่าวไว้ว่า ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ภิกษุ สามเณรมีการบูชา กราบไหว้ เคารพนับถือกัน รู้จักช่วยเหลือกัน มีความพร้องเพรียงกัน โดยประพฤติปฏิบัติตามธรรมะที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันและกันเรียกว่า สาราณียธรรม 6 ประการ คือ 1) ตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนภิกษุสามเณร (เมตตากรรม) 2) ตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนภิกษุสามแณร (เมตตาวจีกรรม) 3) ตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนภิกษุสามเณร ((เมตตามโมกรม) 4) แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม (สาธารณโภคี) 5) รักษาศีลบริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนภิกษุสามเณร(มีสีลสามัญญตา) 6) มีความเห็นร่วมกันได้กับภิกษุสามเณรอื่น ๆ (มีทิฏฐิสามัญญตา) (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), 2542)

3. การบูชานั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตร พอสรุปความได้ว่า ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเรียกท่านพระอานนท์มาแล้วตรัสว่า "อานนท์ ทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จุรณแห่ง จันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลง ในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือบูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่าง ยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า"เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่" อานนท์ เธอทั้งหลายพึง สำเหนียกอย่างนี้แล" สอดคล้องกับพระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม ได้กล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสการบูชาว่ามี 2 ประการเท่านั้น คือ 1) อามิสบูชา การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และ 2) ปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน ในหนังสือมังคลัตถทีปนี ภาค 1 พระสิริมังคลาจารย์ได้รวบรวมคำสอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในเรื่องการบูชาว่า อามิสบูชายังมีผลมากถึงเพียงนี้ มิจำต้องกล่าวถึงปฏิบัติบูชา เพราะผู้ใดบูชาตถาคตด้วยการถึงสรณะ รับศีล สมาทานอุโบสถศีล ใครจะสามารถพรรณนาผลของการบูชาของกุลบุตรนั้นชื่อว่าบูชาตถาคตอย่างยิ่งยวด แท้จริงเมื่อครั้งที่พระตถาคตเจ้าบรรทมทอดพระเนตรดูมหาสักการะ ที่พุทธบริษัทตั้งแต่

พื้นปฐพีจนถึงขอบจักรวาล ตั้งแต่ขอบจักรวาลจนถึงพรมโลก ทำสักการะเราด้วยความพยามอย่างยิ่งใหญ่ แล้วทรงแสดงสักการะนั้นแก่พระอานนท์แล้วตรัสว่า อานนท์ บริษัทชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นบนอบด้วยสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ พระองค์ตรัสอีกว่า เรามิได้ทำการหมอบกราบแทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทีปังกรแล้วทำอภินิหาริย์ เพื่อต้องการมาลา ของหอม ดนตรี และสังคีตก็หาไม่ เรามิได้บำเพ็ญบารมีเพื่อสิ่งนี้เพราะฉะนั้นเราจึงไม่เป็นผู้ที่บริษัทบูชาด้วยเหตุนั้นเลย ที่ตรัสอย่างนี้เพราะประสงค์ความตั้งมั่นแห่งพระศาสนา ก็ถ้าพระองค์ไม่ทรงคัดค้านอย่างนั้นต่อไปในอนาคตพวกภิกษุจะไม่รักษาศีล ไม่เจริญสมาธิให้เต็มที่ จักมัวแต่ชักชวนอุปัฏฐากของตนทำอามิสบูชา เพราะอามิสบูชาไม่อาจจะดำรงพระศาสนาได้แม้เพียงต้มข้าวยาดู ถึงวิหาร หรือเจดีย์ตั้งพัน ก็ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ ผู้ทำได้เฉพาะอานิสงเท่านั้น ส่วนสัมมาปฏิบัติเป็นการปฏิบัติที่สมควรด้วยฉะนั้นจึงทรงคัดค้านอามิสบูชาแล้วทรงอนุญาตปฏิบัติบูชาจึงตรัสว่า อานนท์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จะเป็นใครก็ตามถ้าปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรม ชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคตด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ฉะนั้นอานนท์เธอทั้งหลายจงปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมเกิด (พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม, 2554)

องค์ความรู้ใหม่

ชาวพุทธส่วนใหญ่ มีความเชื่อเรื่องการกราบไหว้ บูชา สักการะ เคารพ บูชา สถูป เจดีย์ ทางศาสนาทำให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต จะเห็นได้จากการประกอบพิธีทางศาสนา มักจะมีการเวียนเทียนตามสถานที่สำคัญในวัดเช่น สถูป เจดีย์ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุบรรจุพระธาตุ หรือเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้า เช่นการประกอบพิธีเวียนเทียนวันมามบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ฉะนั้นชาวพุทธส่วนมากจึงให้ความสำคัญต่อสถานที่ต่างๆ ที่มีความสำคัญทางศาสนาทางความเชื่อของเขา จึงได้มีการสร้างพระธาตุเจดีย์ และเจดีย์ต่างๆ ในสถานที่มีความสำคัญ ๆ เพื่อให้ประชาชนทั่ว ๆไปได้กราบไหว้ บูชา ได้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี และเกิดความสามัคคีกลมเกลียว เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ได้ก่อเกิดวิถีวัฒนธรรมการบูชากราบไหว้ กล่าวคือ

1. การบูชาด้วยวัตถุและปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยวัตถุ คือ เครื่องของหอม พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า อานนท์ ชนเหล่าใดจักบูชาด้วยดอกไม้ ของหอม จุณ จักอภิวาท หรือทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำของชนเหล่านั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขตลอดกาลนาน เป็นต้น ส่วนปฏิบัติบูชา คือ การให้ความสำคัญและตระหนักในใจในหลักธรรม ผู้ใดปฏิบัติตามธรรม ผู้นั้นชื่อว่าบูชาตถาดตอย่างแท้จริง

2. การเคารพบุชาบุคคลที่ควรบูชา ที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงถูปารหบุคคล คือ บุคคลที่ควรบรรอัฐิไว้ในสถูป มี 4 ประเภท คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระเจ้าจักรพรดิ นอกจากนี้ การระลึกคุณธรรมในพระพุทธองค์ พระธรรมและพระสงฆ์ หรือหลักธรรมที่ปรากฏเกิดในสถานที่สำคัญ ๆ เช่น สังเวชนียสถาน ได้แก่ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช เหล่านี้เป็นต้นคือ พระรัตนไตร เช่น สถานที่ตถาคตประสูติ สถานที่ตถาคตตรัสรู้ สถานที่ตถาคตแสดงปฐมเทศนา สถานที่ตถาคตปรินิพพาน สถานที่ทั้ง 4 ตำบลนี้แล ควรที่พุทธบริษัท 4 ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในตถาคตจะได้เห็นให้เกิดความสังเวช อนึ่งชนเหล่า

ใดไปยังสังเวชนียสถานเหล่านี้ด้วยความเลื่อมใส ชนเหล่านั้นครั้นทำกาละไปแล้วจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ บุคคลที่ควรบูชา การที่คนเรามีความปรารถนาความสุข ความเจริญ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึงควรตระหนักให้ดีในเรื่องของการบูชาโดยเฉพาะการบูชาคุณความดีของคนที่ควรบูชาเช่นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์สาวก พระมหากษัตริย์

3. การบูชามิติสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระสถูป เดิมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศศาสนาที่ใด หากนำพระบรมธาตุไปด้วย ก็จะนำพระบรมธาตุบรรจุในพระเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้คนเคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ สถูปสมัยก่อนเป็นโครงสร้างซึ่งเป็นที่นับถือสูงสุดเพราะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ ปัจจุบัน สถูปได้พัฒนามาเป็นเจดีย์ มีทั้งสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุหรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเพื่อเป็นที่ระลึก หรือใช้ในลักษณะเป็น "สัญลักณ์"... สิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์ (สิ่ง)นั้นเรียกได้ว่าเป็น "เจดีย์" แบ่งพระเจดีย์ออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2) บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังเวชนียสถาน 4 แห่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสให้พุทธศาสนิกชนไปกราบไหว้บูชาเพื่อปลงธรรมสังเวช เมื่อระลึกถึงพระองค์ คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ปรินิพพาน และแสดงปฐมเทศนา แม้ที่สุดเครื่องบริขารของพระพุทธเจ้ามีบาตร จีวร เป็นต้น 3) ธรรมเจดีย์ ได้แก่ การจารึกข้อธรรมไว้บูชา ในขั้นเดิมมักเลือกเอาข้อธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา 4) อุเทสิกเจดีย์ ได้แก่พุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับสามอย่างข้างต้นเช่นพระพุทธรูปเป็นต้น

4. วัฒนธรรมแห่งการบูชา คือ ก่อเกิดรูปแบบวัฒนธรรมการ บูชา กราบไหว้ สังเวชนียสถาน 4 แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน ตามโอกาสอันสมควร พระพุทธรูป หรือสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น จะไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์ ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์ เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลดไหล่ หุบร่ม ถอดรองเท้า กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ เป็นต้น

การบูชาเป็นคุณธรรมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกัน ช่วยให้ชีวิตมีความเจริญ ความสำคัญของการบูชานั้นก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยเลยเฉพาะการบูชาพระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ท่านเป็นผู้ที่ควรบูชาอย่างยิ่งเพราะเป็นปูชเนยยบุคคลชั้นสูง ควรแก่การบูชา เป็นมงคลแก่ชีวิต ส่งเสริมให้มีชีวิตที่ดีงาม เจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน การบูชาจึงเป็นแรงจูงใจให้ชาวพุทธได้ประพฤติปฏิบัติ ตามหลักคำสอนทางศาสนาเป็นกาปฏิบัติบูชา ผลของการบูชาย่อมเกิดแก่ผู้บูชาเองตามสมควรแก่การปฏิบัติ เป็นผลดีต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

สรุป

ชาวพุทธมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบูชาดังนี้คือ 1) การได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่นบูชาพระพุทธเจ้าโดยตรงเป็นการระลึกถึงพระพุทธคุณที่ทรงมีต่อสัตว์โลกทั้งพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณและพระมหากรุณาคุณ และการบูชาต่อพระอริยสงฆ์สาวก เชื่อว่าผลของการบูชาจะทำให้เกิดในสุคติ 2) การได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น

มารดาบิดา ครู อาจารย์ พระมหากษัตริย์เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้มีพระคุณต่อเราจัดเป็นนาบุญของผู้บูชา เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อท่าน ซึ่งการบูชากันและกันอย่างนี้กลับกลายเป็นสายสัมพันธ์ที่กลมเกลียวที่มีต่อกันของคนในสังคม 3) ได้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะเชื่อว่า การได้สร้างสถานที่คารบูชา การได้สักการะนับถือ เคารพ บูชา การปฏิบัติธรรม เป็นพุทธบูชา เป็นการสืบต่ออายุพระศาสนา ความสำคัญของการบูชานั้นก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยเฉพาะการบูชาพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ท่านเป็นผู้ที่ควรบูชาอย่างยิ่งเพราะเป็นปูชเนยยบุคคลชั้นสูง ควรแก่การบูชา ควรแก่การทำบุญด้วย การมีโอกาสได้บูชาท่านเหล่านี้เป็นมงคลแก่ชีวิตการบูชานับเป็นหลักการเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ส่งเสริมให้มีชีวิตที่ดีงามเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน การบูชาจึงเป็นแรงจูงใจให้ชาวพุทธได้ประพฤติปฏิบัติ ตามหลักคำสอนทางศาสนาเป็นกาปฏิบัติบูชาผลของการบูชาย่อมเกิดแก่ผู้บูชาเองตามสมควรแก่การปฏิบัติ ในที่นี่รวมไปถึงการบูชาสิ่งที่มนุษย์เกี่ยวข้องด้วยเช่น ต้นไม้ ภูเขาเป็นต้น ทำให้ไม่มีการทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะกลัวเกิดภัยพิบัติแก่ตนเองที่ตนเข้าใจว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางธรรมชาติจะดลบันดาลให้ การบูชาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนนับถือ กราบไหว้ บูชา อันเป็นผลถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมของคนไทย เรื่องการปฏิบัติบูชานั้นท่านได้กล่าวไว้ในอรรถกถามหาปรินิพพานสูตรว่า การปฏิบัติธรรมสมควรแก่โลกุตตรธรรม 9 อย่าง ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ธรรมโดยความได้แก่ บัญญัติทางมารยาทคือศีล การสมาทานธุดงค์ สัมมาปฏิบัติจนถึงโคตรภูญาณ ใครปฏิบัติได้พระองค์ตรัสว่าเป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง เพราะฉะนั้นบรรพชิตผู้ล่วงละเมิดคารวะ 6 เลี้ยงชีวิตด้วยการแสวงหาที่ไม่เหมาะสม หาชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ส่วนบรรพชิตผู้ไม่ละเมิดสิกขาบท เลี้ยงชีพโดยชอบ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม ส่วนผู้ทำเวร 5 อกุศลกรรมบถ 10 ไม่ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ธรรมส่วนผู้ใดถึงสรณะ รักษาศีล รักษาอุโบสถเดือนละ 8 ครั้ง ให้ทานทำการบูชาด้วยของหอม ด้วยระเบียบดอกไม้ บำรุงมารดาบิดาและสมณชีพราหมณ์ผู้ทรงธรรมชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้:

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า รูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานในพระไตรปิฎก ส่งผลดีเพราะการบูชาด้วยการปฏิบัติบูชา เป็นต้น ศาสนาของเราก็จะรุ่งเรือง ดุจพระจันทร์เต็มดวงกลางท้องฟ้า ฉะนั้น แม้ว่าในกาลก่อนพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็สรรเสริญปฏิบัติบูชาเหมือนกัน การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยอามิสบูชาแม้พระองค์จะไม่สรรเสริญเพราะไม่เป็นเหตุตั้งมั่นแห่งพระศาสนาชาวพุทธก็ควรบูชาเพราะเป็นการบำเพ็ญบารมีให้แก่ตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้บูชาบุคคลที่ควรบูชาหรือสถานที่ซึ่งควรบูชานับเป็นบุญอย่างยิ่งแก่ผู้บูชา เมื่อละโลกไปแล้วย่อมไปสู่โลกสวรรค์ การบูชาอย่างนี้ก็ล้วนเป็นประโยชน์แก่ผู้บูชาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังนั้น กระทรวง

วัฒนธรรมควรส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวหรือสนับสนุนการบูชาเคารพในพระรัตนตรัยและพุทธสถานให้มาก เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของสังคมผู้ใฝ่ในบุญกุศล

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้จาริกแสวงบุญต่อการเดินทางไปจาริกแสวงบุญยังสังเวชนียสถานทั้ง 4 ตำบลว่ามีประการใดบ้าง

2.2 ควรมีการศึกษาถึงเหตุผลและแรงจูงใจในการจาริกแสวงบุญมากกว่าหนึ่งครั้งว่ามีเหตุผลหรือแรงจูงใจประการใดบ้าง เนื่องจากผู้แสวงบุญจำนวนมากที่เดินทางไปแสวงบุญยังประเทศอินเดีย และเนปาลมากกว่าหนึ่งครั้ง

บรรณานุกรม

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ฌาณสิทธิ). (2542). *มงคล 38 ประการ.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2547). *จาริกบุญจาริกธรรม,* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวยจำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *ธรรมนูญชีวิต.* กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *จารึกอโศก.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). *ตามทางพุทธกิจ.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม. (2554). *พระพุทธเจ้า: บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาหมวด สุกุกธมฺโม. (2546). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชรัตนรังสี. (2550). *สู่แดนพระพุทธองค์.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

An Analytical Study of the Role of Female Lay Buddhist in the Preservation of Buddhism

[1]จันทรา บริกส์, [2]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน)

และ [3]พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที)

[1]Jantra Briggs, [2]Phrakhrusiriratanabundit (Sooksan Sukhawatthano)

and [3]Phramethivorayan (Saipetch Vachiravethi)

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: happy_kmn@hotmail.com

Received: January 11, 2025; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 25, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบทบาทของอุบาสิกาในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาบทบาทของอุบาสิกาในสังคมปัจจุบัน และ 3) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาวิเคราะห์พรรณนานำเสนอเป็นแนวทางองค์ความรู้ใหม่ ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทของอุบาสิกาในพระไตรปิฎก คือ การอุปถัมภ์ปัจจัย 4 สร้างศาสนสถาน เผยแผ่พุทธธรรม ปกป้องพระพุทธศาสนา ตั้งมั่นอยู่ในทาน ศีล ภาวนา 2) บทบาทของอุบาสิกาในสังคมปัจจุบัน มี 3 ด้านคือ (1) พัฒนาในการดำเนินชีวิตส่วนบุคคล ได้แก่ การมีสรณะขอเข้าถึงพระรัตนตรัย การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญปัญญา การมีเมตตา (2) พัฒนาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับสังคมได้แก่ สังคหวัตถุ 4 (3) พัฒนาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้แก่ อุบาสกธรรม 5 ธรรมเพื่อความเจริญ 7 ประการ 3) บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา คือ (1) ในด้านการประพฤติส่วนตนได้แก่ การสนใจใฝ่ธรรม การให้ทาน การรักษาศีล การไม่ทอดทิ้งการฟังพระสัทธรรม การปฏิบัติกัมมัฏฐาน การเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย การฟังธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษการไม่แสวงหาทักษิณาทานนอกพุทธศาสนา การทำอุปการะในพระพุทธศาสนาก่อนเป็นเบื้องต้น (2) ในด้านการสร้างประโยชน์ต่อสังคมได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 และ (3) ในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา ในบรรดาพุทธบริษัททั้ง 4 อุบาสิกา เป็นสาวิกา

ของพระศาสดา มีและบทบาทสำคัญ รับภาระการอุปถัมภ์ค้ำชู และรักษาพระศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้สถานภาพเท่าเทียมกันในด้านมีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมชั้นสูงสุดได้

คำสำคัญ: บทบาท; อุบาสิกา; การธำรงรักษา

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study the role of upasikas in the Tripitaka, 2) to study the role of upasikas in today's society, and 3) to analyze the role of upasikas in maintaining buddhism. The research method is the documentary research study, analysis, description, and presentation as a guideline for new knowledge. The research results found that 1) The role of upasika in the Tripitaka Consisting of patronizing 4 factors, building religious places. Spread the buddhadharma protect buddhism be firm in giving, precepts, and meditation. 2) The role of upasikas in today's society has 3 aspects: (1) Development in personal life including having refuge to access the Triple Gem, giving alms, keeping the precepts, developing wisdom, having compassion (2) Development in living life related to society, including Sangha Vatthu 4 (3) Development in living life related to buddhism, including upasaka. 5 Dharmas for 7 Prosperity 3) The role of upasikas in maintaining buddhism has 3 aspects: (1) in personal conduct, namely paying attention to the dhamma, giving alms, keeping the precepts and not abandoning listening to the true dhamma. Meditation practice being a person who has faith in the Triple Gem Listening to the dhamma without thinking about arguing or focusing on it is punishable by not seeking merit outside of buddhism. Making patronage in buddhism is the primary basis. (2) In terms of creating benefits for society, including the 4 principles of Sangha Vatthu and (3) in supporting Buddhism include giving alms, keeping the precepts, and practicing meditation. Among the four buddhists, the upasikas were the disciples of the buddha. has and plays an important role take on the burden of patronage and preserve religion. The Buddha praised them for equal status in terms of having the potential to attain the highest level of dhamma.

Keywords: Role; Female Lay; Preservation

บทนำ

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า ผู้หญิงก็มีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ถือเป็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา เป็นก้าวแรกของพระพุทธศาสนา สตรีที่มีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีมีประมาณ 700 คน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา.(ไทย); 28/240-241/220) แต่ละคนนั้นมิใช่มีพฤติกรรมในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์นี้เท่านั้น แม้แต่ในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นก็ยังมีพฤติกรรมเหมือนกัน ที่เรียกว่า บุพกรรม พฤติกรรมเหล่านั้นแสดงให้เห็นวัฒนธรรม ประเพณี สิทธิ และหน้าที่ต่าง ๆ ตลอดจนถึงอุปนิสัยใจคอของสตรีที่พบในหลักฐานอ้างอิงดังกล่าว พฤติกรรมหรือบทบาทของสตรีในวรรณคดีบาลีที่จะนำมากล่าวนั้นจะแบ่งออกเป็น ฐานะหรือหน้าที่ของความเป็นบุตร ภรรยา สะใภ้ มารดา เป็นต้น เป็นอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของครอบครัวในสังคมไทย ความสำเร็จของครอบครัวเป็นอย่างไร ถ้าครอบครัวดีสังคมก็ดี ถ้าหากไม่มีแม่บ้าน ขาดแม่บ้าน ก็เหมือนสุภาษิตที่ว่า “ขาดพ่อ

เหมือนถ่อหัก ขาดแม่เหมือนแพแตก” แม้ว่าจะประสบความสำเร็จได้แต่ก็อาจจะช้า แต่ถ้าหากมีทั้งพ่อและแม่อยู่ร่วมกัน บุตรก็มีความสุขกายสบายใจ เหตุผลจากที่กล่าวมาคือความสำเร็จของครอบครัว และบทบาทของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของคนในครอบครัว (มนตรี สิระโรจนานันท์, 2561) หากพูดถึงอุบาสิกากับบทบาทในสังคมปัจจุบัน อุบาสิกาหรือสตรีสมัยใหม่มีการพัฒนาตัวเองเพื่อทันต่อยุคสมัยและสังคมมากขึ้น มีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่พึ่งพาตนเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งคู่ชีวิตเสมอไป ซึ่งปัจจุบันผู้หญิงเป็นที่ยอมรับในสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำงานในสายอาชีพต่าง ๆ เช่น หมอ ตำรวจ ทหาร เป็นต้น จากอาชีพที่ยกตัวอย่างมานี้ล้วนแล้วแต่เป็นอาชีพที่ส่วนใหญ่ผู้ชายมักจะทำกันทั้งสิ้นแต่ผู้หญิงก็สามารถทำงานสายนี้ได้เช่นกัน (ฉัตรกุมาลย์ กบิลสิงห์, 2539)

ในสังคมสมัยพุทธกาล อุบาสิกามีฐานะทางสังคมไม่เท่าบุรุษ มีการจำกัดสิทธิทางสังคมบางอย่าง คือ สตรีถูกมองว่าเป็นเพียงทรัพย์สมบัติหรือสิ่งของชิ้นหนึ่งเท่านั้น สตรีไม่อาจดูแลตัวเองได้ ต้องมีบุรุษคุ้มครอง ตอนอยู่ในครอบครัวจะอยู่ภายใต้การดูแลของพ่อ แต่พอแต่งงานแล้วจะอยู่ภายใต้การดูแลของสามี เมื่อแก่เฒ่าจะอยู่ภายใต้การดูแลของลูกชาย สตรีไม่ได้รับสิทธิในการศึกษาคัมภีร์และประกอบพิธีศาสนา มีความเชื่อว่า สตรีไม่สามารถไปสวรรค์ได้ด้วยผลบุญของตน แต่จะไปสวรรค์ได้ด้วยการเชื่อฟังสามีของตน สตรีมีหน้าที่ผู้ดูแลเครื่องนุ่งห่ม จัดแจงอาหาร ดูแลบ้านเรือน เมื่อสามีหารายได้มา ภรรยาจะเป็นคนดูแลด้านการใช้จ่ายและตรวจตราดูความจำเป็นต่างๆ ของครอบครัว สตรีในสังคมพราหมณ์ตอนอยู่ในครอบครัวจะอยู่ภายใต้การดูแลของพ่อ แต่พอแต่งงานแล้วจะอยู่ภายใต้การดูแลของสามี เมื่อแก่เฒ่าจะอยู่ภายใต้การดูแลของลูกชาย พราหมณ์กำหนดสถานภาพและบทบาทของบุรุษและสตรีไว้ว่า บุรุษเท่านั้นที่มีสิทธิ์ศึกษาพระเวทและเป็นผู้ประกอบพิธีหรือใช้บทสวดจากพระเวทได้ ถ้าสตรีสวดจะได้รับโทษอย่างรุนแรง สตรีไม่มีความรู้ในเรื่องศาสนาและถือว่าเป็นมลทิน สตรีจึงจัดอยู่ในระดับเดียวกับวรรณะศูทร ซึ่งถือว่าเป็นวรรณะไม่บริสุทธิ์และต่ำสุด (บรรจบ บรรณรุจิ, 2539)

บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในสมัยพุทธกาลนั้นมีความมุ่งมั่นต่อพระพุทธศาสนาในฐานะที่ต้องการสำเร็จมรรคผลนิพพานโดยตรง มิได้ต้องการเพียงแค่บุญหรือสวรรค์เท่านั้น เช่น การบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของอุบาสิกาที่มีบทบาทต่อการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา โดยศึกษาบทบาทต่างๆของอุบาสิกาที่มีต่อครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ การศึกษาในพระไตรปิฎก และพัฒนารูปแบบของอุบาสิกาที่มีต่อบทบาทต่อการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของอุบาสิกาในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาบทบาทของอุบาสิกาในสังคมปัจจุบัน
3. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ด้านเนื้อหา ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับอุบาสิกา กล่าวคือ ศึกษาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย อรรถกถา งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การนำหลักธรรมหรือมรรควิธีมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตของอุบาสิกา ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของหลักธรรมข้ออื่นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ขั้นตอนที่ 2 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างแนวทางข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็นและจัดหมวดหมู่ตามความมุ่งหมาย วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุปและแนวทาง การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ คือ การรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ระหว่างการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง และสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นเชื่อมโยงเป็นบทสรุปแนวทาง

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ทั้งจากเอกสารวรรณกรรม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอรูปแบบแนวทาง การนำเสนอผลการศึกษาเชิงวิชาการ ด้วยรูปเล่มรายงานวิจัยหรือบทความตีพิมพ์เผยแพร่

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ของอุบาสิกา คือ การยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต อุบาสิกาจึงมีความใกล้ชิดและมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนามากที่สุด กล่าวคือ

วัตถุประสงค์ที่ 1 บทบาทของอุบาสิกาในพระไตรปิฎก พบว่า สถานภาพทางสังคมของอุบาสิกาในสังคมสมัยพุทธกาลพอสรุปได้ ดังนี้ 1) สตรีผู้เป็นมารดาถ้าสามารถให้กำเนิดบุตรชายยิ่งจะทำให้สถานภาพของสตรีคนนั้นเด่นขึ้นทั้งในฐานะที่เป็นภรรยาและมารดา บทบาทที่สำคัญของสตรีผู้เป็นมารดามีหน้าที่สำคัญคือ การให้กำเนิดบุตรธิดา ทำการเลี้ยงดูบุตรธิดาและอบรมให้เป็นคนดี หากสามารถให้กำเนิดบุตรชายจะทำให้ฐานะของหญิงนั้นได้รับการยกย่องในสังคม เนื่องจากตระกูลสามีย่อมสืบต่อไปได้ด้วยบุตรชาย 2) สตรีผู้เป็นภรรยาที่ดีในสังคมพราหมณ์ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง จะต้องไม่นอกใจสามี การทอดทิ้งสามีที่วรรณะเดิมต่ำกว่าแล้วไปมีสามีใหม่ที่มีวรรณะสูงกว่า จะถูกประณามว่าเป็นหญิงนอกใจสามี จะต้องเห็นสามีเหมือนเทพเจ้าและรับใช้สามีทั้งในยามสุข

และยามทุกข์ จะต้องเชื่อฟังคำสั่งของสามี ภรรยาควรตื่นเช้าบูชาเทพเจ้า กวาดบ้าน ถูบ้าน จัดบ้านให้สะอาดเป็นระเบียบ และต้องจงรักภักดีต่อบิดามารดาของตนและบิดามารดาของสามีด้วย 3) สตรีผู้เป็นลูกสาวถือว่าเป็นภาระเป็นความกังวลของพ่อแม่ เพราะหากเมื่อถึงเวลาอันควรแล้ว หญิงที่พ่อแม่ไม่สามารถหาคู่ครองจัดการแต่งงานให้ได้ก็จะเป็นความอับอายของวงศ์ตระกูล การมีลูกสาวจึงเป็นความกังวลของความทุกข์ของพ่อแม่ เพราะตามประเพณีที่เชื่อถือกันว่า บุตรชายเท่านั้นที่จะประกอบพิธีกรรมให้กับบิดาที่ล่วงลับไป 4) สตรีผู้เป็นลูกสะใภ้ต้องปรนนิบัติต่อญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามีด้วย ทั้งที่เป็นพ่อสามี แม่สามี ป้าลุงคือให้ปฏิบัติต่อญาติฝ่ายสามีเหมือนกับปฏิบัติต่อสามีของตน ทำให้เห็นว่า ลูกสะใภ้ทำหน้าที่ในบ้านสามีค่อนข้างหนัก 5) สตรีผู้เป็นหญิงรับใช้ส่วนมากเป็นหญิงในครอบครัวอยากจน ถูกกำหนดให้อยู่ในวรรณะศูทร ที่ต้องทำงานหนักและมีหน้าที่รับใช้คนในวรรณะทั้ง 3 ที่เหลือ 6) สตรีผู้เป็นหญิงโสเภณี ส่วนมากจะมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น สถาบันกษัตริย์ สถาบันทหาร สถาบันศาสนา พ่อค้าจากต่างเมือง โสเภณีบางคนได้รับการยกย่องให้มีเกียรติสูงส่งในสังคม 7) สตรีผู้เป็นนักบวชสตรีในสังคมพราหมณ์มี 4 ประเภท คือ ตาปสินี ปริพาชิกา นางนิครนถ์ (นิคัณฐี) และอาชีวิกา 8) สตรีผู้เป็นขัตติยานีมีความเกี่ยวข้องกับวรรณะกษัตริย์ หากเป็นพระอัครมเหสีหรือพระเทวี ก็จะมีหน้าที่ปรนนิบัติดูแลพระเจ้าแผ่นดินให้ได้รับความสำราญพระทัย แต่ถ้าเป็นคนมีความรู้ก็อาจได้ช่วยแบ่งเบาพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ แต่ถ้าเป็นราชกุมารีคงจะมีบทบาทด้านราชกิจไม่มากนักเนื่องจากายังทรงพระเยาว์อยู่

สถานภาพและบทบาทของอุบาสิกาในพระไตรปิฎก ประกอบด้วยการอุปถัมภ์ปัจจัย 4 สร้างศาสนสถาน เผยแผ่พุทธธรรม ปกป้องพระพุทธศาสนา ตั้งมั่นอยู่ในทาน ศีล ภาวนา ซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ 1) อุบาสิกาในฐานะหญิงชาวบ้าน คือ สตรีผู้เป็นมารดามีหน้าที่สำคัญในการให้กำเนิดลูกและต้องเลี้ยงดูจนเติบโต เมื่อถึงวัยอันควรแม่ต้องหาคู่ครองให้ แม่มีบทบาทสำคัญในการให้ความอบอุ่นใจแก่ลูกๆ มาก มีความใกล้ชิดกับลูกมากกว่าพ่อ สถานะของแม่ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาถือว่าดีกว่าในสังคมพราหมณ์ เนื่องจากจะให้กำเนิดลูกชายหรือลูกสาวก็ได้ทั้งคู่ สตรีที่เป็นภรรยามีความสำคัญในฐานะคู่ชีวิตของสามี สามีจะต้องให้เกียรติด้วยการไม่นอกใจและเลี้ยงดูให้อยู่ดีกินดี สตรีผู้เป็นลูกสะใภ้มีความสำคัญในฐานะผู้จะให้กำเนิดทายาทเพื่อสืบต่อสกุลของสามี นางต้องทำหน้าที่ดูแลสามีและญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามี และสตรีผู้เป็นลูกสาวถือเป็นที่รักของพ่อแม่เหมือนกับลูกชาย ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาจะให้ความสำคัญกับลูกสาวใกล้เคียงกับลูกชาย ในสมัยพุทธกาล สตรีที่แต่งงานแล้วมีบุตรจะได้รับการยอมรับนับถือในสถานะที่สูงกว่าสตรีในสถานภาพอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นป้า อาหญิง น้าสาว หรือพี่สาว 2) อุบาสิกาในฐานะหญิงผู้ประกอบอาชีพ คือ สตรีผู้เป็นเป็นหญิงรับใช้มีหน้าที่รับใช้เจ้านาย รับค่าตอนแทนเล็กๆ น้อยๆ ฐานะทางสังคมค่อนข้างต่ำ สตรีผู้เป็นโสเภณีเป็นหญิงที่มีฐานะค่อนข้างดี แต่ไม่ค่อยเป็นที่ชอบใจของภรรยาทั้งหลาย หญิงโสเภณีมักถูกมองไม่ค่อยดีนัก โดยเฉพาะเรื่องความมีราคะแรงกล้า สตรีผู้เป็นหญิงเฝ้าสุสานทำหน้าเผาศพ เป็นหน้าที่ที่ต้องมีจิตอาสาจึงมีคนนับถือมากพอสมควร หญิงเหล่านี้ต้องทำงานเพื่อรับค่าจ้าง จึงถือว่าทำงานค่อนข้างหนัก 3) อุบาสิกาในฐานะพุทธสาวิกาได้แก่ ภิกษุณีและอุบาสิกา ภิกษุณีเป็นนักบวชสตรีที่มีบทบาทโดดเด่นและได้รับการยอมรับในสังคมมากกว่านักบวชสตรีพวกอื่นๆ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญแก่ภิกษุณีไม่น้อยไปกว่าภิกษุ

ออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ ส่วนอุบาสิกาเป็นหญิงชาวบ้านผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ทำหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรมและเป็นกำลังหลักในการบำรุงพระพุทธศาสนา 4) อุบาสิกาในฐานะสาวิกาของนักบวชนอกศาสนามี 2 ประเภท คือ ปริพาชิกาและอุปัฏฐายิกา สตรีเหล่านี้นับถือนักบวชนอกศาสนา ทำหน้าที่ถวายปัจจัย 4 และฟังคำสั่งสอน นางปริพาชิกาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถามีบทบาทไม่ค่อยดีนักกับพระพุทธศาสนา เนื่องจากถูกใช้เป็นเครื่องมือทำลายชื่อเสียงของพระพุทธเจ้า 5) อุบาสิกาในฐานะขัตติยานี คือ พระมเหสี พระชายาและพระราชธิดา เป็นหญิงที่เชื่อกันว่าได้ทำบุญมาแล้วในอดีตชาติ พระนางส่วนมากจะมีใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเป็นกำลังหลักในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ในสังคมพราหมณ์สตรีไม่ได้มีอิสระด้วยตนเอง ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ชายอยู่ตลอดเวลา มองจากคนภายนอกอาจเป็นเรื่องของการกีดกันเสรี ภาพหรือการกดขี่ แต่เรื่องนี้สตรีทั้งหลายก็ไม่ค่อยถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสตรีทั้งหลายยินดีและพอใจที่จะอยู่ในสภาพเช่นนี้ ต่อเมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก พระพุทธองค์เป็นบุคคลที่เปลี่ยนแปลงท่าทีที่สังคมมีต่อสตรี ทรงยกย่องสถานภาพของสตรีในรูปแบบต่างๆ บทบาทด้านนี้ทำให้พราหมณ์ไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ที่ 2 บทบาทของอุบาสิกาในสังคมปัจจุบัน พบว่า บทบาทของอุบาสิกาในยุคปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นอย่างมาก ในหลาย ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็น บทบาทนอกบ้าน และบทบาทในบ้าน จึงทำให้บทบาทของอุบาสิกาในสังคมปัจจุบัน มี 3 ด้านคือ (1) พัฒนาในการดำเนินชีวิตส่วนบุคคลได้แก่ การมีสรณะขอเข้าถึงพระรัตนตรัย การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญปัญญา การมีเมตตา (2) พัฒนาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับสังคมได้แก่ สังคหวัตถุ 4 (3) พัฒนาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้แก่ อุบาสกธรรม 5 ธรรมเพื่อความเจริญ 7 ประการ โดยรวมแล้วสภาพหน้าที่ความเป็นมนุษย์ เราทุกคนทุกเพศต้องการให้สังคมประเทศชาติของเราเจริญมั่นคงมีความร่มเย็นเป็นสุข ก็ทำได้โดยทำครอบครัวแต่ละครอบครัวนี้ให้ดี โดยเฉพาะเมื่อเป็นบิดา มารดา เพราะเป็นผู้ที่จะสร้างโลก คือ สังคมมนุษย์ทุกระดับต้องเป็นมนุษย์ที่ดีที่จะสร้างโลกที่ดี สร้างสังคมที่ดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550) ผู้หญิงในในฐานะที่เป็นอุบาสิกาสมัยใหม่หลาย ๆ คนจะมีบทบาทหน้าที่การงานทำได้หลายๆ อย่าง ทำให้หลาย ๆ คนต้องมีการพัฒนาตัวเองแทบจะทุก ๆ เรื่องเพื่อให้ทันต่อยุคและเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบาทการเป็นผู้นำในองค์กรที่ดีผู้หญิงคนหนึ่งในนั้นที่ได้ โอกาสเป็นสิ่งที่ท้าทายเป็นอย่างมาก เพราะการทำงาน ร่วมกับคนหรือ การบริหารบุคคลในองค์กร โดยเฉพาะการตัดสินใจสิ่งที่สำคัญ ๆ มักเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และการที่จะเสริมให้ผู้หญิงก้าวไปสู่ การเป็นผู้นำนั้น ก็ต้องสละในหลาย ๆ สิ่งโดยเฉพาะเวลาที่มีให้กับครอบครัวโดยเฉพาะในสังคมไทย นั้นหลาย ๆ บ้านก็ยังคงเห็นว่าผู้หญิงควรดูแลงานในบ้านเป็นหลัก ฉะนั้น ความเข้าใจของคนในบ้าน จะต้องมาเป็นอันดับ 1 และมองเป้าหมายในทิศทางเดียวกันเสียก่อน ก่อนที่เราจะไปต่อสู้ภายนอก แต่ปัจจุบันนั้น ผู้หญิงต้องทำงานได้แทนจะทุกอย่าง ไม่มีข้อจำกัด แม้กระทั่งต้องไปทำงานนอกสถานที่ หมดยุคที่ผู้หญิงจะเป็นช้างเท้าหลังไปเสียแล้ว การก้าวสู่ผู้หญิงในยุคดิจิตอล โลกที่มีทั้งโลก ภายในบ้านนอกบ้าน และโลกสังคมออนไลน์จะต้อง คิดใหม่ ทำใหม่ คอนเซปต์เวิร์กกิ้งวูเมน เวิคกิ้งมัม แอนด์เวิคกิ้งออนโซ

เชียล น่าจะเหมาะกับผู้หญิงสมัยนี้ที่ได้รับโอกาสดี ๆ และขอเป็น กำลังใจให้กับสตรีนักสู้ทุก ๆ คนจากใจให้ประสบความสำเร็จ ดั่งตั้งใจ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทในบ้าน หรือบทบาทนอกบ้าน

วัตถุประสงค์ที่ 3 บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีไว้ เช่น บทบาทของมารดา ภรรยา ลูก รวมทั้งมีคำสอนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสตรีทั้งโดยตรงและโดยอ้อมหากศึกษาสำรวจคัมภีร์ทั้งหมดโดยตลอดแล้ว อาจกล่าวได้ว่าโดยการเปรียบเทียบกับข้อความที่สรรเสริญหรือพูดถึงสตรีในแง่บวกมีมากกว่า ในด้านการประพฤติส่วนตนของอุบาสิกา ได้แก่ การสนใจใฝ่ธรรม การให้ทาน การรักษาศีลการไม่ทอดทิ้งการฟังพระสัทธรรม การปฏิบัติกัมมัฏฐาน การเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย การฟังธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษการไม่แสวงหาทักษิณาทานนอกพุทธศาสนา การทำอุปการะในพระพุทธศาสนาก่อนเป็นเบื้องต้น (2) ในด้านการสร้างประโยชน์ต่อสังคมได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 อุบาสิกาต้องดำเนินชีวิตด้วยหลักการสงเคราะห์ ด้วย ทาน คือการให้ คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ด้วยวาจาเป็นที่รัก ดูดดื่มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี กล่าวคำจริงให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี กระทำการประพฤติประโยชน์ คือขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ ประโยชน์ส่วนรวมตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม แก่คนในสังคม เป็นผู้มีความเสมอต้นเสมอปลาย ความมีตนเสมอ ปฏิบัติตนสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541) และ (3) ในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา ในบรรดาพุทธบริษัททั้ง 4 อุบาสิกา เป็นสาวิกาของพระศาสดา มีและบทบาทสำคัญ รับภาระการอุปถัมภ์ค้ำชู และรักษาพระศาสนาไม่ด้อยไปกว่า พุทธบริษัทหมู่อื่น พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้สถานภาพเท่าเทียมกันในด้านมีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมชั้นสูงสุดได้ อุบาสิกาในสังคมไทยปัจจุบันมีบทบาทชัดเจนในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้านปัจจัยสี่ ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา มีอิสระตามรัฐธรรมนูญให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือโดยไม่รบกวนบุคคลอื่น มีอุบาสิกาตั้งสถาบันแม่ชีไทย บวชภิกษุณี ตั้งสำนักสอนสมาธิวิปัสสนาอย่างแพร่หลาย สตรีในสมัยพุทธกาลมีการศึกษาน้อย แต่ในปัจจุบันสตรีมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองทั้งการศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้ยกฐานะ หรือสถานภาพของสตรีให้ความเสมอภาคเท่าเทียมกันกับบุรุษ เช่น ตั้งภิกษุณีและอุบาสิกาในเอตทัคคะเหมือนกับภิกษุและอุบาสกเช่นกันด้านการเผยแผ่ สตรีปัจจุบันมีเทคโนโลยีช่วยได้กว้างขวางกว่าในสมัยพุทธกาล

อภิปรายผลการวิจัย

1. บทบาทของอุบาสิกาในพระไตรปิฎก หลักสำคัญของอุบาสิกา คือ การยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต อุบาสิกาจึงมีความใกล้ชิดและมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนามากที่สุด ท่าทีของสังคมที่มีต่ออุบาสิกา คือ ถือว่าเป็นอุปัฏฐายิกาของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ 1) คนอื่นที่ไม่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธองค์และพระสงฆ์ก็จะอาศัยอุบาสิกาช่วยแนะนำ อุบาสิกาคนสำคัญ คือ นางวิสาขาจะเดินทางไปวัดวันละ 2 เวลา คือ เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ย่อมใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นต้นไป เมื่อไปภายหลังแต่เวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือปัญจเภสัช และอัฐบาน ไปถวายเป็นประจำ เวลามีคนนิมนต์ให้ไปฉันตามบ้านเรือนก็ต้องเชิญอุบาสิกาผู้รู้ใจพระภิกษุไปช่วยดูแล เนื่องจากอุบาสิกาจะเป็นผู้รู้ความชอบใจของพระสงฆ์และรู้กิจที่ควรกระทำแก่พระสงฆ์ 2) อุบาสิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงนี้ หากเป็นสาวรุ่นยังไม่มีสามี บางครั้งจะได้รับ พระมหากรุณาจากพระเจ้าแผ่นดินให้ดำรงอยู่ในฐานะเชษฐธิดา ทำให้นางได้รับการดูแลอย่างดีจากฝ่ายบ้านเมือง ที่ปฏิบัติเช่นนี้เพราะทรงมีศรัทธาในพระพุทธเจ้านั่นเอง) 3) อุบาสิกาจะได้รับการยกย่องในฐานะผู้หนักแน่นในการปฏิบัติธรรม แม้จะประสบกับทุกข์สาหัสก็จะไม่กระทำในสิ่งที่ผิด เช่น กรณีพระนางสามาวดีถูกพระนางมาคันทิยาเผาจนตายพร้อมกับหญิงบริวารอุตตราอุบาสิกาแม้จะถูกนางสิริมาตักน้ำมันที่เดือดพล่านรดก็ไม่โกรธ พระนางมัลลิกาชายาของพันธุลเสนาบดี แม้ว่าสามีและลูกชายทั้ง 32 คนจะถูกสังหารจากผู้ไม่หวังดี แต่นางก็ระงับความเสียใจไว้แล้วทำหน้าที่อังคาสพระพุทธองค์และภิกษุด้วยความเคารพ อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตเกี่ยวกับสถานะของอุบาสิกาในพระไตรปิฎกอยู่ 2 ประการ สอดคล้องกับสง่า หล่อสำราญได้กล่าวไว้ว่า 1) ส่วนมากเป็นอุบาสิกาผู้มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ช่วยรับภาระในการเผยแผ่ธรรมด้วยการชักชวนหรือให้โอกาสในการศึกษาธรรม ทั้งคนในครอบครัวและคนอื่นๆ ทำให้บทบาทของอุบาสิกาโดดเด่นกว่าสตรีที่นับถือศาสนาอื่น ซึ่งสตรีเหล่านั้นส่วนมากจะมีบทบาทเน้นหนักไปที่การรับใช้สามีและพ่อแม่สามี ด้านศาสนาก็เป็นแต่เพียงผู้ถวายการอุปถัมภ์บำรุงนักบวชนอกศาสนาที่ตนนับถือเท่านั้น ไม่ค่อยมีการนำเสนอบทบาทด้านอื่นๆ 2) อีกประการหนึ่ง การทำหน้าที่ของอุบาสิกานี้มักจะไม่เป็นที่พอใจของผู้นับถือศาสนาอื่น ทั้งที่เป็นนักบวชและที่เป็นสาวกสาวิกา จึงปรากฏเรื่องกระทบกระทั่งกันอยู่บ่อยๆ ที่ร้ายแรงที่สุดคือกรณีนางมาคันทิยาเผาพระนางสามาวดีและหญิงบริวารไปพร้อมกับเรือน และอุบาสิกาเหล่านี้ก็มักจะไม่แสดงอาการโกรธแค้นแต่อย่างใด สุดท้ายหญิงที่ปองร้ายเหล่านั้นก็จะพ่ายแพ้ไปเอง (สง่า หล่อสำราญ, 2540) และสอดคล้องกับ

2. บทบาทของอุบาสิกาในสังคมปัจจุบัน อุบาสิกาได้มีส่วนในการสร้างศาสนสถาน การเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ด้วยการให้ทาน และปัจจัย 4 สิ่งของจำเป็นแก่ภิกษุสงฆ์ การเสนอบัญญัติสิกขาบท การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเกื้อกูลปัจจัย 4 แก่พระภิกษุ มีสติทั้ง ทางกาย ศีล จิต และปัญญาในการปฏิบัติธรรมไม่ว่าบุรุษเพศ อิตถีเพศหรือเพศหญิง มีวัตถุประสงค์เหมือนกันคือลดความเห็นแกตัวให้มากที่สุด ลดความสำคัญมั่นหมายให้หมายเอง ลดตัวตนคือ ลดทิฏฐิ ตัณหา มานะ สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตของอุบาสิกา

มี 3 ด้านดังนี้คือ 1) หลักพุทธธรรมสำหรับการประพฤติตนของอุบาสิกาได้แก่ หลักทานศีลภาวนากล่าวโดยสรุปได้ว่า ในการประพฤติตนของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา อุบาสิกาเป็นผู้มีสรณะคือมีพระรัตนตรัย คือมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ที่ระลึก เรียกว่าไตรสรณะ น้อมใจระลึกถึงคุณและยึดถือเป็นหลักเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตและประพฤติปฏิบัติตนนำจิตเข้าสู่กุศลยั้งใจออกจากอกุศล ด้วยการดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบแห่งศีล 5 ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาจิตและเกิดปัญญา รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มีปัญญาหยั่งรู้เหตุรู้ผล เป็นนาถกรณธรรม 10 คือธรรมอันกระทำที่พึ่ง ธรรมสร้างที่พึ่ง คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้ เป็นผู้มีความรักความเมตตาปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ทั่วหน้า เป็นผู้หมั่นฝึกอบรมจิตภาวนาให้จิตมีการพัฒนาเจริญขึ้นด้วยการปฏิบัติกัมมัฏฐาน กิริยามารยาทนุ่มนวล วาจาสุภาพอ่อนหวานมีวจีสุจริต พูดคำจริง ไม่พูดจาส่อเสียด จิตใจงดงามมีเมตตาเอื้ออารีแก่คนทั่วหน้า ไม่อิจฉาริษยา พยาบาท (มานพ นักการเรียน, 2545)

3. หลักพุทธธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่หลักอุบาสกธรรม 5 และหลักธรรมเพื่อความเจริญ 7 ประการ สอดคล้องกับเรืองอุไร กุสลาศัยได้กล่าวไว้ว่า อุบาสิกาเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยและยึดถือในการทำความดีเป็นผู้ประพฤติดีมีวินัยไม่ก่อเวรภัยได้ฝึกมรรยาทอันงดงาม ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่วมุ่งหวังผลจากการงานไม่ใช่จากโชคลางและสิ่งที่ตื่นกันว่าขลังศักดิ์สิทธิ์ ไม่แสวงหาบุญนอกเขตหลักพุทธศาสนา ทำการขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาก่อนด้วยการหมั่นเยี่ยมเยียนพบพระภิกษุสมณะ ฟังพระสัทธรรมตามกาล สนใจใฝ่ธรรม ศึกษาอธิศีล มีศีล 5 เป็นข้อปฏิบัติควบคุมความประพฤติตนเอง เป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระภิกษุ ฟังธรรมด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคำสอน ไม่แสวงหาหลักคำสอนนอกพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ขวนขวายในการบำรุงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น (เรืองอุไร กุศลาสัย, 2535) สอดคล้องกับ พระศรีปริยัติโมลีที่ได้ศึกษาไว้ว่า สตรีที่ได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีก็เท่ากับว่าพระพุทธองค์ได้ยกฐานะสตรีให้สูงขึ้น มีบทโดยเห็นว่าหญิงและชายมีสิทธิ์เท่าเทียมกันในการที่จะศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม ปกป้องพระศาสนาและสามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกัน ในด้านบทบาทและหน้าที่ พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีและบุรุษมีบทบาทแตกต่างกันไปตามธรรมชาติ เช่น สตรีมีหน้าที่และบทบาทในการเป็นภรรยา เป็นมารดาเป็นอุบาสิกาในขณะที่บุรุษมีหน้าที่และบทบาทในการเป็นสามี เป็นบิดาเป็นอุบาสิกา ที่ดีของพระพุทธศาสนาทั้งสตรีและบุรุษต่างก็สามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมและพระพุทธศาสนาและประเทศชาติได้เท่าเทียมกันตามสถานภาพแห่งหน้าที่และบทบาทของตน (พระศรีปริยัติโมลี และคณะ, 2533)

องค์ความรู้ใหม่

จากการได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของอุบาสิกาในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้เผยแผ่คำสอน นอกเหนือจากแนวทางปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงปฏิรูปความเชื่อเรื่องสิทธิสตรี คุณค่าและความสำคัญของสตรี โดยพระองค์ทรงยอมรับว่า

ผู้หญิงก็มีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชายได้ และทรงเปิดพื้นที่ทางศาสนาให้แก่สตรี และนี้เองที่ทำให้สตรีที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้สิทธิการบวชและเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และทำให้เห็นศักยภาพหรือความสามารถของสตรีที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้ชัดเจน อุบาสิการในวัฒนธรรมพระพุทธศาสนามีความประพฤติเรียบร้อยสุจริต รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนมีความประพฤติที่ดีงาม มีจิตใจที่โอบอ้อมอารีเป็นที่รักใคร่ของกัลยาณมิตร และคนในครอบครัวเป็นที่รักของคนทั่วไป และมีอารมณ์อุปนิสัยสุขุมใจเย็น เป็นคนชอบช่วยเหลือแบ่งปันปราศจากความตระหนี่ มีวาจาสัตว์ตลอดชีวิต เป็นผู้ไม่ประมาณเป็นคนดี เสมอต้นเสมอปลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง และชอบสร้างบุญกุศล บริจาคทาน กล่าวโดยรวมบทบาทของอุบาสิกานำพาสังคมเกิดความสุขสงบ กล่าวคือ

1. เกิดการยอมรับในสถานะและความสามารถ บทบาทสำคัญของสตรีในฐานะผู้ให้การสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาจนได้รับการยอมรับ อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้านปัจจัยสี่ เป็นกำลังสำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา ยกย่องจากสังคม บางท่านมีประวัติได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคล

2. ชัดเจนในหน้าที่ หน้าที่หลัก คือ การดูแลคนใกล้ตัว การปรนนิบัติสามีพร้อมบุตรธิดา ปฏิบัติต่อบิดามารดาของสามี ดุจดังบิดามารดาของตน เป็นผู้ที่สร้างความอบอุ่นและความรักความสามัคคีของผู้คนที่เกี่ยวข้อง มีเคารวะธรรมเชื่อฟังบิดามารดา เป็นผู้มีสติปัญญาและความสามารถ มีกุศลโลบายในการแนะนำคนอื่นให้เกิดปัญญาตามได้ หน้าที่รอง คือ การสังเคราะห์เกื้อกูลเพื่อนร่วมโลกในฐานะมนุษย์ด้วยกัน

3. เป็นบริษัท 4 ในพระพุทธศาสนา ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ที่มีความแน่วแน่มั่นคงหันมานับถือพระรัตนตรัย เป็นผู้อนุเคราะห์ตนและผู้อื่นด้วยหลักพุทธธรรม เช่น มีหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์สงเคราะห์หรือเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ร่วมสังคม เป็นเครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกันตามหลักสังคหวัตถ ๔ สร้างความรักความสามัคคีได้เป็นแนวทางการเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์ เพื่อการอยู่ร่วมกัน

4. เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ สตรีและบุรุษก็ร่วมกันพัฒนาเคียงบ่าเคียงไหล่กันมาตลอด ปัจจุบันผู้หญิงหรืออุบาสิกาสามารถพัฒนาตนเป็นผู้นำได้ เกิดผู้นำทางเลือกที่หลากกลายตามองค์กรและตามหน่วยงานต่างๆ จึงเกิดการรวมกลุ่มสตรีชั้นนำทั่วโลก ช่วยพัฒนาสังคมให้เจริญได้ พระพุทธเจ้าทรงมีคำสอนและเปิดพื้นที่ทางศาสนา ไม่ถือว่าสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอ หรือมีความสามารถด้อยกว่าบุรุษดังความเชื่อในสมัยของคนในสังคมสมัยนั้น แต่พระองค์กลับปฏิบัติต่อสตรีเช่นเดียวกับบุรุษ ปฏิบัติต่อสตรีอย่างยุติธรรม เช่น ทรงให้สิทธิแก่บุรุษและสตรีเสมอกันในการฟังธรรม ทรงประทานคำสอนอย่างเดียวกันในทั้งสองฝ่าย ทรงให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนาในการเข้าเป็นนักบวชหรือเป็นภิกษุณี

5. ทูตธรรมเชื่อมประสานสังคมได้ง่าย อุบาสิกาหรือสตรีจะได้รับการยอมรับในการเป็นผู้ประสานติดต่อหรือรับฟังปัญหา เพราะความเป็นผู้อ่อนโยนสุภาพตามหลักธรรมที่หล่อหลอม ขัดเกลา อุปนิสัย ให้เป็นผู้มีจิตใจ

โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแพร่ ได้กลายเป็นผู้เชื่อมความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมได้ทุกยุคทุกสมัย เป็นเครื่องมือช่วยค้ำชูโลก มีกลไกลหลัก เหมาะสำหรับสังคมในยุคสมัยนี้อย่างมาก เป็นผู้ที่เชื่อมประสานให้ครอบครัว สังคมพัฒนาอย่างยั่งยืน บนความเหมาะสม ถูกต้อง และลดตัวลดตน และเป็นเสมือนเกาะป้องกันหรือเป็นกำแพงป้องกันความขัดแย้ง หรือทำให้ขัดแย้งลดน้อยลงได้หรือเบาบางลงด้วยอำนาจแห่งคุณธรรมที่ปรากฏในอุบาสิกาหรือสตรีเหล่านั้น

สรุป

อุบาสิกาหรือสตรีเป็นผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย คนใกล้ชิดพระพุทธศาสนาที่เป็นสตรีหรือผู้หญิงคฤหัสถ์ที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนาโดยประกาศตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นที่พึงตลอดชีวิตด้วยการกล่าวสรณคมณ์ สตรีหรือผู้หญิงทุกชนชั้นและทุกอาชีพที่มีความศรัทธาเลื่อมใส และประกาศตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิตแม้แต่ผู้หญิงที่ดำเนินชีวิตในเงามืด ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง แม้ปฏิบัติถือศีลเพียงวันเดียวส่วนในวันอื่น ๆ จะไปดำเนินชีวิตอย่างไรก็แล้วแต่ก็เป็นอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาในทางพุทธศาสนา ไม่ได้มองเรื่องเพศวิถีหรือเพศภาวะเพราะวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละคนเป็นการดำเนินชีวิตไปตามหน้าที่ของคนคนหนึ่งเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันอุบาสิกาก็ยังเป็นผู้มีความสนใจใฝ่ธรรมและเป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้:

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า การดำเนินชีวิตและบทบาทของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตส่วนตน การดำเนินชีวิตด้านสังคม การดำเนินชีวิตด้านพระพุทธศาสนา ความรู้จากงานวิจัยนี้จะทำให้อุบาสิกาในสมัยปัจจุบันได้ทราบถึงการดำเนินชีวิตและบทบาทที่สำคัญ ๆ ของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาและนำมาเป็นแนวทางในการประพฤติตน การดำเนินชีวิตส่วนสังคม การดำเนินชีวิตส่วนพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 อิทธิพลของกระแสวัตถุนิยมในสมัยปัจจุบันมีผลกระทบต่อความศรัทธาในหลักพุทธธรรม สังคมจะอยู่กันอย่างไร

2.2 กระแสวัตถุนิยมกับการประพฤติตนของผู้หญิงในสังคมปัจจุบันจะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขที่แท้จริงได้อย่างไร

บรรณานุกรม

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2547). *พระพุทธเจ้ากับการยกสถานภาพของสตรี.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัทสหธัมมิก จำกัด.

ฉัตรกุมาลย์ กบิลสิงห์. (2539). *สตรีในสมัยพุทธกาล.* กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

ดวงกมล ทองคณารักษ์. (2547). *บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2539). *ภิกษุณี: พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2541). *สตรีในคัมภีร์ตะวันออก.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระดุษฎี เมธงฺกุโร. (2533). *ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *ชีวิตคู่มีคุณค่า 4.* กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.

พระศรีปริยัติโมลี และคณะ. (2533). *สตรีในพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สุถีคล่องการยิงอนุสรณ.

มนตรี สิระโรจนานันท์. (2561). *สตรีในพระพุทธศาสนา.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานพ นักการเรียน. (2545). *พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เรืองอุไร กุศลาสัย. (2535). *สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

สง่า หล่อสำราญ. (2540). *มหาสาวิกาสมัยพุทธกาล.* กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.

อัมพร หวังในธรรม. (2532). *การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพสตรีในพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม: ศึกษาเฉพาะสตรีชาวไทยพุทธและสตรีชาวไทยมุสลิม 6 ชุมชนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนากับการพัฒนา: มหาวิทยาลัยมหิดล.

รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Management Model of Wat, Pracha, Rath Happiness Creation Project of Monasteries at Hantra Sub-District, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

[1]พระครูใบฎีกาประเทือง กนฺตจาโร (มีสมเดช), [2]พระครูสุตวุฒิคุณบัณฑิต (สุนันท์ รุจิเวทย์) และ [3]สุภัทรชัย สีสะใบ

[1]Phrakrubaidika Prathueang Kantajaro (Misomdet), [2]Phra Khru Sutawutthikun Bundit(Sunan Rujiwiwat) and [3]Suphattharachai Sisabai

[1,2,3]คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: prathueangmisomdet.24@gmail.com

Received: January 2, 2025; **Revised:** April 15, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป 2) เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัด และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากการวิเคราะห์ SWOT พบว่า จุดแข็งคือ การให้ความสำคัญจากเจ้าคณะจังหวัด จุดอ่อนคือ วัดส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจและวิสัยทัศน์ในการบริหารโครงการ โอกาสคือ ศรัทธาของประชาชน และอุปสรรคคือ ปัญหาเศรษฐกิจ 2) กระบวนการในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามทฤษฎี PDCA ด้านการวางแผน คือ มีการศึกษาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ด้านการลงมือปฏิบัติ มีการแบ่งหน้าที่ให้พระสงฆ์ ด้านการตรวจสอบ มีการจัดทีมที่ปรึกษามาให้คำปรึกษา และด้านการปรับปรุงแก้ไข มีการพัฒนาวัดควรคำนึงถึงความเป็นอยู่หรืออัตลักษณ์ของแต่ละวัดเป็นสำคัญ 3) รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัดประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบไป

ด้วย ด้านป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป คือป้ายชื่อวัด มีขนาดเหมาะสม ด้านการจัดการจราจร ป้ายจราจร และที่จอดรถ คือมีการการสำรวจพื้นที่ ด้านการจัดระบบคลังวัสดุสงฆ์ และการควบคุมการเบิกจ่าย- จ่ายสิ่งของ คือการจัดทำแผนคลังวัสดุสงฆ์ ด้านห้องน้ำ คือการออกแบบห้องน้ำเหมาะสมตามมาตรฐานสาธารณสุข ด้านจัดการขยะ คือการให้ความรู้และฝึกอบรมในการจัดการขยะ ด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป คือการพัฒนาพื้นที่สีเขียว เน้นการพัฒนาพื้นที่สีเขียว ด้านระบบไฟฟ้า และการป้องกันอัคคีภัย คือการออกแบบระบบไฟฟ้า ด้านโรงครัว คือวางแผนทำพื้นที่ให้สะสาง และด้านอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด คือการวางแผนและออกแบบ วางแผนและออกแบบอาคาร

คำสำคัญ: รูปแบบ; บริหารจัดการ; โครงการ

Abstract

This research article aims to: 1) study the general conditions, 2) examine the management process of the Temple-Civil State-Happiness Creation Project, and 3) propose a management model for the Temple-Civil State-Happiness Creation Project in Hantra Sub-district, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. This study employed qualitative research methodology, collecting data through in-depth interviews with 18 key informants. The data was analyzed using descriptive analysis, systematically organized and classified. The research findings revealed that: 1) Regarding the general conditions of the temple-civil state-happiness creation project management in Hantra Sub-district, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, SWOT analysis showed that the key strength was the importance given by the provincial sangha chief, while the weakness was that most temples lacked understanding and vision in project management. The opportunity lay in public faith, and the obstacle was economic problems. 2) The management process of the temple-civil state-happiness creation project in hantra Sub-district, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, following the PDCA theory, consisted of: in Planning, studying strategic development plans related to the project; in doing, assigning duties to monks; in checking, establishing consulting teams to provide guidance; and in acting, developing temples with primary consideration given to the living conditions and unique identity of each temple. 3) The management model for the temple-civil state-happiness creation project in hantra sub-district, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province consists of the following aspects temple signage, entrance area, and brief temple layout appropriately sized temple name signs traffic management, traffic signs, and parking area surveying monastic supplies inventory system and disbursement control development of monastic material storage plans restrooms design of appropriate restrooms according to public health standards waste management providing knowledge and training in waste management general environment development of green spaces with emphasis on green area expansion electrical systems and fire prevention electrical system design kitchen planning for organized space temple buildings and facilities planning and design of buildings within the temple grounds.

Keywords: Model; Administration; Project.

บทนำ

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและแหล่งความรู้ที่สำคัญของสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต ในยุคก่อนที่จะมีการสร้างโรงเรียน วัดทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอน นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ประชุมและชำระจิตใจของผู้คน วัดยังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน ในฐานะที่เป็นแหล่งรวบรวมคำสอนทางพุทธศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชาวพุทธ วัดจึงเปรียบเสมือนแหล่งรวบรวมและสร้างวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนค่านิยมและความเชื่อร่วมกันของสังคมไทย กลายเป็นแนวทางในการกำหนดบรรทัดฐานและพฤติกรรมของคนในสังคม ดังนั้น คนไทยจึงควรร่วมกันทำนุบำรุงรักษาวัดให้คงอยู่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจทั้งในยามทุกข์และสุข โดยมีชุมชนเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชม (กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา, 2545) พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี โดยวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันทางสังคมที่ให้การอบรมสั่งสอนประชาชนในด้านคดีโลกและคดีธรรม รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเผยแผ่ธรรม การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนด้านจิตใจ สร้างเสริมศีลธรรมและสติปัญญา ซึ่งเป็นรากฐานของความสุขและความเจริญของสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมวิถีชีวิตไทยจนเป็นเอกลักษณ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การเคารพผู้ใหญ่ มีน้ำใจ ความกตัญญู ความอดทน และความอารมณ์ดี โดยทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทยในทุกด้าน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2527)

พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและศูนย์กลางความศรัทธาของประชาชน ส่งเสริมศีลธรรมและความสามัคคีในชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมและการเรียนรู้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน หลักธรรมในพระพุทธศาสนามุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านกายและจิต ใช้คุณธรรมและสติปัญญาในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตน ชุมชน และชาติ พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) วัดเป็นศูนย์รวมชุมชนและการศึกษาในอดีต แต่บทบาทต่อชุมชนลดลงในปัจจุบัน โครงการ "วัดสร้างสุข" เริ่มในปี พ.ศ. 2556 โดยสมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) และ สสส. มีเป้าหมายสร้างวินัยและความสุขในชุมชนผ่านหลัก 5ส พร้อมเผยแพร่แนวทางการพัฒนาให้วัดและชุมชนสะอาด สวยงาม และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยปี พ.ศ. 2561 ได้พัฒนาเป็น "โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข" เพื่อส่งเสริมวัดเป็นสถานที่ร่มเย็นและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีเป้าหมายพัฒนาวัดทั่วประเทศ 24,000 แห่งภายในปี พ.ศ. 2565 เพื่อสร้างสังคมที่ดีและยั่งยืน (เรวัตร์ ชาตรีวิศิษฏ์, 2010)

ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีวัดอยู่ทั้งสิ้น 518 วัด เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จำนวน 496 วัด วัดในสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต จำนวน 22 วัด อำเภอพระนครศรีอยุธยา มีวัดอยู่ทั้งสิ้น 78 วัด เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จำนวน 77 วัด วัดในสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต จำนวน 1 วัด ส่วนคณะสงฆ์ในเขตการปกครองตำบลหันตรามีวัดอยู่ทั้งสิ้น 12 วัด เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จำนวน 12 วัด (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2567) แต่จำนวนวัดที่ได้มีการพัฒนาสาธารณูปการให้

เข้ากับลักษณะวัดสร้างสุขตามกิจกรรม 5 ส ตามโครงการวัด ประชา รัฐสร้างสุข ในการดำเนินการส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาวัดอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการขาดบุคลากร ขาดวัสดุอุปกรณ์ หรือการขาดการบริหารจัดการที่ดี ที่จะทำให้วัดเป็นวัดสร้างสุขอย่างสมบูรณ์ เหตุผลเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน เพราะเมื่อสถานที่ไม่อำนวย ขาดความเป็นสัปปายะก็จะส่งผลต่อสภาพจิตใจการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และนอกจากนั้นประชาชนก็อาจจะไม่ยินดีเข้าไปใช้สถานที่วัดหรือในที่สุดไม่เข้าวัดนั่นเอง แต่ยังเป็นที่น่ายินดีอยู่ว่ายังมีวัดอีกจำนวนหนึ่งที่เข้าลักษณะของวัดสร้างสุข มีการเน้นมีกิจกรรม 5 ส เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมเป็นสัปปายะ เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและบุคคลทั่วไปจากทั่วสารทิศ บางวัดมีชื่อเสียงในด้านความงาม บางวัดมีชื่อเสียงในด้านการอนุรักษ์ศิปลวัฒนธรรม แต่วัดเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีลักษณะเป็นสัปปายะ ควรแก่การศึกษาเพื่อนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบของการจัดการวัดให้เป็นวัดสร้างสุขแก่ชุมชนและประเทศชาติต่อไปได้ด้วยปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยมุ่งศึกษาการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข เพื่อพัฒนาสาธารณูปการของวัดให้เป็นสถานที่สัปปายะ เป็นสถานที่เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นสถานที่พักผ่อน เป็นสถานที่สร้างความสุขทั้งทางกายและทางใจทั้งแก่พระสงฆ์และประชาชนทั่วไปอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาตราบนานเท่านาน จากที่กล่าวมาข้างต้น

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตลอดจนศึกษากระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพื่อเสนอแนะรูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่จะนำไปขยายผลในระดับประเทศของคณะกรรมการด้านสาธารณูปการ มหาเถรสมาคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเนื้อหาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารแนวคิดทฤษฎี หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องที่แสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึง รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 1) ศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไปการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการวิเคราะห์ SWOT ใน 4 ด้าน คือ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค 2) ศึกษากระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้แก่ PDCA มี 4 ด้าน ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ การปรับปรุงการดำเนินการ 3) แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 9 รูปแบบ คือ รูปแบบด้านป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป รูปแบบด้านการจัดการจราจร ป้ายจราจร และที่จอดรถ รูปแบบด้านการจัดระบบคลังวัสดุสงฆ์ และการควบคุมการเบิกจ่าย จ่ายสิ่งของ รูปแบบด้านห้องน้ำ รูปแบบด้านจัดการขยะ รูปแบบด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป รูปแบบด้านระบบไฟฟ้า และการป้องกันอัคคีภัย รูปแบบด้านโรงครัว และรูปแบบด้านอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม/พื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ในประเด็นที่เกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บมูลภาคสนามมาจัดทำข้อมูล เพื่อทำการวิเคราะห์ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย กลุ่มตัวแทนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย กลุ่มเจ้าคณะผู้ปกครอง กลุ่มตัวแทนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข กลุ่มตัวแทนหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และกลุ่มตัวแทนนักวิชาการทางการจัดการเชิงพุทธ

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ 1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารแนวคิดทฤษฎี หนังสือ รายงานการวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ 2) นำความรู้ที่ได้รับมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการที่จะสร้างเครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม และแบบ

สัมภาษณ์ 3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการที่จะสร้างเครื่องมือเพื่อให้ได้มาซึ่งรูปแบบ 4) ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ 5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อที่ปรึกษาวิจัยเพื่อขอรับคำชี้แนะและนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข 6) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อคณะผู้เชี่ยวชาญเพื่อรับการตรวจสอบและนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข 7) จัดพิมพ์เครื่องมือฉบับสมบูรณ์ที่เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คณะผู้วิจัยจึงได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

ระยะที่หนึ่ง เป็นขั้นตอนการเตรียมการสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้ 1) ทำการนัดหมายวันเวลาที่จะไปขอสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) ขอหนังสือนำจากผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ 3) ส่งหนังสือนำและแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญล่วงหน้าอย่างน้อย 7 วัน 4) เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

ระยะที่สอง เป็นขั้นตอนการดำเนินการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ 1) แนะนำตัวผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสร้างความคุ้นเคย 2) แจ้งวัตถุประสงค์ของการมาสัมภาษณ์ และอธิบายลำดับขั้นตอนในการสัมภาษณ์ 3) ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการใช้เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูป ในขณะทำการสัมภาษณ์เพื่อใช้อ้างอิงในการสรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร และเชิงคุณภาพ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคณะผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง)Structure Interview) โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) และสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1

1. ด้านจุดแข็ง จุดแข็งของการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ การให้ความสำคัญจากเจ้าคณะจังหวัด การแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนงานอย่างเป็นระบบ มีการประชุมและอบรมเพื่อพัฒนาวัดตามหลัก 5 ส วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และจิตใจของชุมชน มีศาสนสถานที่มั่นคงและเหมาะสมสำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ โครงการนี้ยังได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและหน่วยงานราชการอย่างดี

2. ด้านจุดอ่อน จุดอ่อนของการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ วัดขาดความเข้าใจและวิสัยทัศน์ในการบริหารโครงการ ทำให้ขาดการกำหนดเป้าหมายและแผนงานที่ชัดเจน การวางแผนและการจัดการพื้นที่ยังไม่เป็นระเบียบ ส่งผลให้การพัฒนาพื้นที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน งบประมาณและการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐไม่เพียงพอ ทำให้การดำเนินงานล่าช้า การจัดสรรพื้นที่ไม่เหมาะสม ขาดความร่มรื่นและความสวยงาม การบูรณปฏิสังขรณ์ล่าช้าเนื่องจากขาดทุนทรัพย์และทักษะของช่าง บุคลากรขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการโครงการ ส่งผลให้การดำเนินงานไม่มีประสิทธิภาพ ขาดกลไกการตรวจสอบและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ทำให้ไม่สามารถติดตามความก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาได้ทันท่วงที และ ขาดการสนับสนุนและความร่วมมือจากชุมชน ส่งผลให้โครงการไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างเต็มที่

3. ด้านโอกาส โอกาสของการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข พบว่า ประชาชนศรัทธาในพระพุทธศาสนาและสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับวัดอย่างดี วัดเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ โดยมีไวยาวัจกรและคณะกรรมการวัดดูแลการเงินและการก่อสร้าง เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยในการประชาสัมพันธ์และการเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายเด็กและเยาวชนเรียนรู้การปฏิบัติงานด้วยวิธี 5 ส และพร้อมเป็นจิตอาสาช่วยพัฒนาวัดและชุมชนชุมชนเรียนรู้จากโครงการและนำไปปฏิบัติทำให้ชุมชนเป็นระเบียบเรียบร้อย ช่วยสนับสนุนการพัฒนาวัด และมีการมอบรางวัลแก่วัดและพระภิกษุสามเณรที่มีผลงานดีเด่นในการบริหารจัดการโครงการ

4. ด้านอุปสรรค อุปสรรคของการบริหารจัดการโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา ปัญหาเศรษฐกิจ ประชาชนต้องเร่งทำมาหากิน ทำให้ขาดการสนใจเข้าวัด และวัดขาดงบประมาณสนับสนุน ส่งผลให้การพัฒนาและก่อสร้างล่าช้า สังคมเมือง ความเป็นอยู่แออัดและขาดความสนใจในการพัฒนาวัด เทคโนโลยีราคาสูง และการก่อสร้างไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ ความสนใจของผู้เกี่ยวข้อง คนในชุมชน หน่วยงานราชการและเอกชนไม่ให้ความสนใจอย่างเต็มที่ ทำให้การพัฒนาวัดไม่ต่อเนื่องและขาดการสนับสนุน การขาดบุคลากร วัดมีพื้นที่มากแต่ขาดบุคลากรที่เพียงพอในการจัดการ การขาดทักษะและความรู้ บุคลากรขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการ ทำให้การดำเนินงานล่าช้า การขาดงบประมาณ ขาดทุนทรัพย์สำหรับก่อสร้างและซ่อมแซม ส่งผลให้การพัฒนาไม่เป็นไปตามแผน การขาดการตรวจสอบและประเมินผล ขาดกลไกในการตรวจสอบ ทำให้ไม่สามารถติดตามความก้าวหน้าและปัญหาได้อย่างทันท่วงที ปัญหาขอบเขตโครงการ ขอบเขตของโครงการกว้าง ทำให้การดำเนินงานมีค่าใช้จ่ายสูง และต้องการการสนับสนุนที่มากขึ้น

สรุปได้ว่า สรุปผลของการวิเคราะห์ SWOT ประกอบด้วย จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ซึ่งเป็นสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้ทราบถึงปัญหาสาเหตุและปัจจัยที่สำคัญต่อการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

วัตถุประสงค์ที่ 2

1. ด้านการวางแผน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักการบริหาร PDCA ด้านการวางแผน เริ่มต้นจากการศึกษาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของวัดและชุมชนเพื่อประเมินทรัพยากร กำหนดกลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม วางแผนการดำเนินงานและจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งตั้งเกณฑ์การประเมินผลเพื่อวิเคราะห์และพัฒนากระบวนการในอนาคต

2. ด้านการลงมือปฏิบัติ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักการบริหาร PDCA ด้านการลงมือปฏิบัติ การพัฒนาวัดและการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับพื้นที่ การจัดการที่เป็นขั้นตอนโดยผู้เชี่ยวชาญ เน้นการสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์เป็นหลัก การร่วมมือกับหน่วยงานและชุมชน การดูแลรักษาความสะอาดโดยพระสงฆ์และชาวบ้าน รวมถึงการมอบหมายหน้าที่ตามเขตพุทธาวาส ธรรมาวาส และสังฆาวาสให้ชัดเจน

3. ด้านการตรวจสอบ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักการบริหาร PDCA ด้านการตรวจสอบ ประกอบด้วย 1. จัดทีมที่ปรึกษามาให้คำปรึกษา 2. ควบคุมตรวจงานในรูปของคณะกรรมการ เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ 3. เจ้าอาวาสเป็นผู้ตัดสินใจและควบคุมเอง 4. การติดสินใจและการควบคุมงานสาธารณูปการเป็นไปตามกฎระเบียบทุกอย่าง 5. ควบคุมงานโดยผู้เชี่ยวชาญ 6. เป็นภารหน้าที่ของพระสังฆาธิการทุกระดับในการกำกับดูแลรักษาทรัพยากร

4. ด้านการปรับปรุงแก้ไข จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักการบริหาร PDCA ด้านการปรับปรุงแก้ไข ประกอบด้วย วิเคราะห์สาเหตุแต่ละปัญหาการพัฒนาวัด การพัฒนาวัดเน้นตามกฎระเบียบ 3. การพัฒนาวัดต้องดูที่ภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ การพัฒนาวัดเน้นเรื่องกาลเวลา การพัฒนาวัดควรคำนึงถึงความเป็นอยู่หรืออัตลักษณ์ของแต่ละวัดเป็นสำคัญ ผลการแก้ไขปัญหาการพัฒนาวัดให้รักษาความสะอาดให้มีความเหมาะสมกับเป็นวัดอาราม การแก้ไขปัญหาการพัฒนาวัดได้อาศัยลูกศิษย์ที่เคยได้บวชเรียนมาช่วยวัด

สรุปได้ว่ากระบวนการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา ตามหลักการ PDCA ดังนี้การศึกษาพบว่ากระบวนการบริหารจัดการประกอบด้วย 4 ด้านหลัก ในด้านการวางแผน (Plan) มีการศึกษาแผนยุทธศาสตร์เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของวัดและชุมชน รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ด้านการปฏิบัติ (Do) เน้นการพัฒนาและบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งปลูกสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญ โดยเฉพาะอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ มีการร่วมมือกับชุมชนในการดูแลรักษาความสะอาด ในด้านการตรวจสอบ (Check) มีการจัดตั้งทีมที่ปรึกษาและ

คณะกรรมการควบคุมงาน โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ตัดสินใจหลักและมีการกำกับดูแลโดยพระสังฆาธิการทุกระดับ ส่วนด้านการปรับปรุง (Act) มีการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและพัฒนาตามกฎระเบียบ โดยคำนึงถึงภูมิประเทศ กาลเวลา และอัตลักษณ์ของแต่ละวัด รวมถึงการอาศัยความร่วมมือจากศิษย์เก่าที่เคยบวชเรียนในการพัฒนาวัด2) องค์ประกอบรูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักสังคหวัตถุ 4

วัตถุประสงค์ที่ 3

1. รูปแบบที่ 1 ป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป ประกอบด้วย 1) ป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดมีป้ายชื่อที่มีขนาดเหมาะสม มองเห็นชื่อวัดและอ่านได้อย่างชัดเจน 2) จัดทำแปลนวัด แผนผัง ระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่เป็นสังฆาวาส และพุทธาวาส 3) การออกแบบแผนผังของวัด ควรจัดพื้นที่หลัก โดยกำหนดพื้นที่สำหรับอาคารหลัก 4) การจัดระเบียบแผนผังของวัด ควรจัดทำแผนผังที่ชัดเจน ใช้แบบแปลนที่ชัดเจนในการจัดระเบียบพื้นที่วัด และ 5) การขออนุญาตและการอนุมัติ การขออนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยื่นเอกสารขออนุญาตการก่อสร้าง

2. รูปแบบที่ 2 การจัดการจราจร ป้ายจราจร และที่จอดรถ ประกอบด้วย 1) การสำรวจพื้นที่ โดยการสำรวจพื้นที่ภายในวัด และการวิเคราะห์ความต้องการ 2) การออกแบบแผนผังทางสัญจร โดยการออกแบบเส้นทางหลัก และการจัดการพื้นที่การจราจร 3) การพัฒนาทางสัญจร โดยการสร้างและปรับปรุงทางสัญจร และการติดตั้งสัญญาณและป้ายบอกทาง 4) การดูแลรักษาและบำรุงรักษา โดยการตรวจสอบและ และการทำความสะอาด และ 5) การติดตามและประเมินผล โดยการติดตามการใช้งาน และการปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ

3. รูปแบบที่ 3 การจัดระบบคลังวัสดุสงฆ์ และการควบคุมการเบิกจ่าย - จ่ายสิ่งของ ประกอบด้วย 1) การจัดทำแผนคลังวัสดุสงฆ์ สร้างแผนการจัดการคลังวัสดุที่ครอบคลุมประเภทวัสดุที่จำเป็น 2) การจัดทำรายการวัสดุ บันทึกรายการวัสดุทั้งหมดในคลังอย่างเป็นระเบียบ แยกตามหมวดหมู่ 3) การกำหนดพื้นที่จัดเก็บ จัดพื้นที่จัดเก็บวัสดุอย่างชัดเจนและเป็นระเบียบ 4) การตรวจสอบสต๊อกประจำเดือน ดำเนินการตรวจสอบสต๊อกวัสดุประจำเดือนเพื่อให้แน่ใจว่าวัสดุไม่ขาดแคลนและอยู่ในสภาพดี และ 5) การควบคุมการเบิกจ่าย กำหนดระเบียบการเบิกจ่ายวัสดุ

4. รูปแบบที่ 4 ห้องน้ำ ประกอบด้วย 1) การออกแบบห้องน้ำ จัดทำแผนการออกแบบห้องน้ำที่เหมาะสมตามมาตรฐานสาธารณสุข โดยคำนึงถึงความสะดวกสบายและการใช้งานของผู้ใช้ทั้งหมด 2) การก่อสร้างห้องน้ำ ดำเนินการก่อสร้างห้องน้ำตามแผนการออกแบบที่ได้กำหนดไว้ 3) ระบบระบายน้ำ ติดตั้งระบบระบายน้ำที่มีประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันปัญหาน้ำขังและการเกิดกลิ่นไม่พึงประสงค์ 4) การทำความสะอาด วางแผนและจัดทำตารางการทำความสะอาดห้องน้ำอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรักษาความสะอาดและสุขอนามัย และ 5) การติดตั้งอุปกรณ์ ติดตั้งอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น ชักโครก, อ่างล้างมือ, กระดาษชำระ และสบู่ล้างมืออย่างเพียงพอ

5. รูปแบบที่ 5 การจัดการขยะ ประกอบด้วย 1) การให้ความรู้และฝึกอบรม การให้ความรู้และฝึกอบรมเป็นส่วนสำคัญในการจัดการขยะ 2) การจัดการขยะอันตราย ควรกำหนดแนวทางที่ชัดเจนในการจัดเก็บ

ขยะอันตรายแยกจากขยะทั่วไป 3) การรีไซเคิลและการใช้ซ้ำ การส่งเสริมการรีไซเคิลและการใช้ซ้ำถือเป็นแนวทางสำคัญเพื่อจัดการขยะอย่างยั่งยืน 4) การจัดกิจกรรมและการแข่งขัน การจัดกิจกรรมและการแข่งขันภายในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการขยะเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และ 5) การประชาสัมพันธ์และสร้างความตระหนัก

6. รูปแบบที่ 6 สภาพแวดล้อมทั่วไป ประกอบด้วย 1) การพัฒนาพื้นที่สีเขียว เน้นการพัฒนาพื้นที่สีเขียวภายในวัดและชุมชน 2) การจัดการน้ำเสีย เน้นการจัดการน้ำเสียอย่างมีประสิทธิภาพ 3) การอนุรักษ์พลังงาน มุ่งเน้นการอนุรักษ์พลังงานอย่างยั่งยืน 4) การอนุรักษ์น้ำ มุ่งเน้นการอนุรักษ์น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ และ 5) การจัดการเสียงรบกวน มุ่งเน้นการจัดการเสียงรบกวนอย่างมีประสิทธิภาพ

7. รูปแบบที่ 7 ระบบไฟฟ้า และการป้องกันอัคคีภัย ประกอบด้วย 1) การออกแบบระบบไฟฟ้า ออกแบบระบบไฟฟ้าให้มีความปลอดภัยและเพียงพอต่อการใช้งาน 2) การติดตั้งอุปกรณ์ไฟฟ้า ติดตั้งอุปกรณ์ไฟฟ้าที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน 3) การตรวจสอบระบบไฟฟ้า ดำเนินการตรวจสอบระบบไฟฟ้าเป็นประจำ 4) การติดตั้งป้ายเตือนภัย ติดตั้งป้ายเตือนภัยและป้ายชี้ทางออกฉุกเฉินในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงข้อมูลและดำเนินการได้อย่างรวดเร็วในกรณีเกิดเหตุ และ 5) การตรวจสอบความปลอดภัย ดำเนินการตรวจสอบความปลอดภัยของระบบไฟฟ้าและการป้องกันอัคคีภัยเป็นระยะ

8. รูปแบบที่ 8 โรงครัว ประกอบด้วย 1) วางแผนทำพื้นที่ให้สะสาง 2) โรงครัวนั้นทางวัดร่วมกับชุมชนได้จัดทำความสะอาดพื้นที่ 3) การออกแบบและก่อสร้างโรงครัว ออกแบบและก่อสร้างโรงครัวให้มีการจัดวางที่เหมาะสม 4) การจัดหาวัสดุและอุปกรณ์ จัดหาและติดตั้งวัสดุอุปกรณ์ที่มีคุณภาพและเหมาะสมสำหรับการใช้งานในโรงครัว และ 5) การควบคุมและดูแลสุขอนามัย วางแผนการควบคุมและดูแลสุขอนามัยในโรงครัวอย่างเข้มงวด

9. รูปแบบที่ 9 อาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด ประกอบด้วย 1) การวางแผนและออกแบบ วางแผนและออกแบบอาคารเสนาสนะให้เหมาะสมกับการใช้งาน 2) การตรวจสอบสภาพอาคาร ดำเนินการตรวจสอบสภาพของอาคารเสนาสนะอย่างสม่ำเสมอ 3) การบำรุงรักษา จัดทำแผนการบำรุงรักษาอาคารเสนาสนะอย่างเป็นระบบ 4) การติดตั้งอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก ติดตั้งอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นภายในอาคาร แล 5) การจัดการพื้นที่ภายใน การจัดการพื้นที่ภายในอาคารให้เหมาะสมกับการใช้งานและกิจกรรมต่าง ๆ

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วยจุดแข็งหลายประการ 1) มีจุดแข็งหลายประการ ได้แก่ (1) การให้ความสำคัญจากเจ้าคณะจังหวัด พัฒนาวัดตาม 5 ส (2) มีศาสนสถานมั่นคง เหมาะสมสำหรับศูนย์การเรียนรู้ (3) สงเสริมให้วัดมีความเข้มแข็ง เหมาะสมกับการเป็นศูนย์กลาง (4) วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ และนำการพัฒนาจิตใจของชุมชน และ (5) มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ พัฒนาวัดอย่างเป็นระบบ มีจุดอ่อนดังนี้คือ 1) วัดส่วนใหญ่ขาด

ความเข้าใจและวิสัยทัศน์ในการบริหารโครงการ 2) ขาดการวางแผนที่ดีในการพัฒนาพื้นที่ 3) ขาดงบประมาณและการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ 4) การจัดสรรพื้นที่ยังไม่เหมาะสม และ 5) การบูรณปฏิสังขรณ์ช้าเพราะขาดทุนทรัพย์และทักษะช่าง มีโอกาสดังนี้ คือ 1) ศรัทธาของประชาชน 2) การจัดหาทุนทรัพย์จากประชาชน 3) การใช้เทคโนโลยีทันสมัย 4) การศึกษาและการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน และ 5) การมอบรางวัลและการส่งเสริม และมีอุปสรรคหลายประการดังนี้คือ 1) ปัญหาเศรษฐกิจ 2) สังคมเมือง 3) ความสนใจของผู้เกี่ยวข้อง 4) การขาดบุคลากร และ 5) การขาดงบประมาณ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดธีรภัทร์ นาถสีโล (นาคกลั่น) (2565) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ของคณะสงฆ์ จังหวัดปทุมธานี” ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี พบว่า คณะสงฆ์มีจุดแข็ง ได้แก่ มีศาสนสถานมั่นคง เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน มีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรม 5 ส. และดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ จุดอ่อนคือ บางวัดไม่สามารถบริหารจัดการเรื่องการเงินได้ ขัดแย้งระหว่างบ้านกับวัด ขาดการกำกับดูแลเอาใจใส่อย่างต่อเนื่อง และขาดพื้นที่สีเขียว โอกาส ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนในพื้นที่ร่วมกันทำบุญบริจาคทรัพย์ และจัดกิจกรรม ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล และประชาชนศรัทธาในตัวพระสงฆ์ อุปสรรค ขาดการสนับสนุนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาช่วยเหลืองานคณะสงฆ์อย่างต่อเนื่อง ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการสูง

2. กระบวนการในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า มี 4 กระบวนการใหญ่ ได้แก่ 1) กระบวนการการวางแผน 2) กระบวนการการลงมือทำ 3) กระบวนการการตรวจสอบ และ 4) กระบวนการการปรับปรุงแก้ไข สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดปรีชา จิรนาโค (บัวผัด) (2565) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการสาธารณูปการของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 14” ผลการวิจัยพบว่า หลักการและวิธีการ การจัดการสาธารณูปการของวัดในพระพุทธศาสนาจากหลักการและวิธีการ การจัดการสาธารณูปการของวัดในพระพุทธศาสนาด้านการวางแผน ด้านการจัดองค์กรด้านการชี้นำและด้านการควบคุม เป็นกระบวนการของการกำหนดทิศทางและวัตถุประสงค์ขององค์กร กำหนดแผนทั้งในระยะสั้น กลาง และยาว แล้วแต่ความเหมาะสมของแต่ละงาน การนำแผนไปปฏิบัติให้เกิดผลซึ่งจัดทำเป็นเอกสารที่ระบุ วิสัยทัศน์ ภารกิจ และการจัดการสาธารณูปการต่าง ๆ ในการดำเนินงานขององค์การหนึ่ง ๆ เป็นแผนที่เป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินงานขององค์กรสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการประสานงานและกำกับติดตามการดำเนินงานในส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญ แผนงานหลักและแผนงานอื่น ๆ ที่จะนำมาปฏิบัติ มาบูรณาการเพื่อให้สามารถเชื่อมโยงสอดรับกับหลักการบริหารขององค์กร เพื่อให้องค์การบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ตามจุดมุ่งหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินงานการตัดสินใจในด้านต่าง ๆ ก็มีทั้งข้อดีและข้อจำกัด การจัดทำรูปแบบการจัดการสาธารณูปการของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 14 อย่างเป็นระบบ เพื่อไปพัฒนาองค์กรไปสู่ทิศทางเป้าหมายที่ชัดเจน โดยครอบคลุมถึงแนวทางการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ที่ทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ย่อมเป็นคุณประโยชน์องค์กร การจัดการสาธารณูปการของวัดในพระพุทธศาสนา

3. รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า รูปแบบที่ 1 ป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดมีป้ายชื่อ

ที่มีขนาดเหมาะสม มองเห็นชื่อวัดและอ่านได้อย่างชัดเจน รูปแบบที่ 2 การสำรวจพื้นที่ โดยการสำรวจพื้นที่ภายในวัดและการวิเคราะห์ความต้องการ รูปแบบที่ 3 การจัดทำแผนคลังวัสดุสงฆ์ สร้างแผนการจัดการคลังวัสดุที่ครอบคลุมประเภทวัสดุที่จำเป็น รูปแบบที่ 4 การออกแบบห้องน้ำ จัดทำแผนการออกแบบห้องน้ำที่เหมาะสมตามมาตรฐานสาธารณสุข โดยคำนึงถึงความสะดวกสบายและการใช้งานของผู้ใช้ทั้งหมด รูปแบบที่ 5 การให้ความรู้และฝึกอบรม การให้ความรู้และฝึกอบรมเป็นส่วนสำคัญในการจัดการขยะ รูปแบบที่ 6 การพัฒนาพื้นที่สีเขียว เน้นการพัฒนาพื้นที่สีเขียวภายในวัดและชุมชน รูปแบบที่ 7 การออกแบบระบบไฟฟ้า ออกแบบระบบไฟฟ้าให้มีความปลอดภัยและเพียงพอต่อการใช้งาน รูปแบบที่ 8 วางแผนทำพื้นที่ให้สะสาง และ รูปแบบที่ 9 การวางแผนและออกแบบ วางแผนและออกแบบอาคารเสนาสนะให้เหมาะสมกับการใช้งาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิสิฐพัชราจาร (ไชยยา เขมสิริ) (2557) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการสาธารณูปการของพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบุรี” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาการจัดการสาธารณูปการของพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบุรี ได้มาจากบริบทของจังหวัดเพชรบุรีซึ่งเป็นจังหวัดที่มีศิลปวัฒนธรรมและงานสกุลช่างเมืองเพชร ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ดังนั้น การดำเนินการก่อสร้างพัฒนาต่าง ๆ ต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยให้เหมาะสม และดำเนินการตามแบบแปลนที่ได้รับอนุญาต จึงได้รูปแบบการพัฒนาการจัดการสาธารณูปการของพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบุรี ที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน 6 ประการ คือ 1) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนาของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 2) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะของแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอสมควรแก่สภาพท้องถิ่นและก่อสร้างตามแบบแปลน 3) ควบคุมการก่อสร้างโดยให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ 4) ควบคุมการเงินและบัญชีรายรับรายจ่ายให้เป็นไปตามหลักบัญชี 5) ควบคุมการจัดการ ศาสนสมบัติให้เป็นไปตามกฎกระทรวง 6) ควบคุมการทำเอกสารต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามระเบียบของทางราชการ

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ 1: การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัด

การบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัด ประกอบด้วยการบริหารใน 9 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบด้านป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป รูปแบบด้านการจัดการจราจร ป้ายจราจร และที่จอดรถ รูปแบบด้านการจัดระบบคลังวัสดุสงฆ์ และการควบคุมการเบิกจ่าย จ่ายสิ่งของ รูปแบบด้านห้องน้ำ รูปแบบด้านจัดการขยะ รูปแบบด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป รูปแบบด้านระบบไฟฟ้า และการป้องกันอัคคีภัย รูปแบบด้านโรงครัว และรูปแบบด้านอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด โดยใช้ระบบการบริหารจัดการตามทฤษฎี PDCA มี 4 ด้าน ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงการดำเนินการ ซึ่งจะช่วยให้การบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดมีประสิทธิภาพและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

1. รูปแบบด้านป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป มีแปลนวัด แผนผัง ระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่เป็นสังฆาวาส และพุทธาวาส คือ การวางแผนก่อนการดำเนินโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข จัดทำแปลนวัด แผนผัง ระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่เป็นสังฆาวาส และพุทธาวาส การดำเนินการในรูปแบบของเครือข่ายในการบริหารจัดการ เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ดำเนินการจัดทำป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัด ให้มีขนาดเหมาะสม มองเห็นชื่อวัดและอ่านได้อย่างชัดเจน

2. รูปแบบด้านการจัดการจราจร ป้ายจราจร และที่จอดรถ ป้ายจราจร และที่จอดรถ ถนนทางเข้าและถนนภายในวัด สะอาด สวยงาม ไม่มีสิ่งปฏิกูล อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้สะดวก และปลอดภัย คือ ถนนทางเข้าและถนนภายในวัด เป็นจุดที่จะสร้างศรัทธา ต้องสะอาด ไม่มีขยะ พัฒนาถนนไม่ให้ขรุขระ ไม่เป็นหลุมเป็นบ่อ ปลอดภัยแก่ผู้สัญจร มีการวางแผนเตรียมการในการพัฒนาถนน และทางสัญจร ให้พร้อมใช้งาน และจัดทำป้ายจราจรภายในวัด

3. รูปแบบด้านการจัดระบบคลังวัสดุสงฆ์ และการควบคุมการเบิกจ่าย จ่ายสิ่งของ โดยเริ่มจากการจัดทำแผนคลังวัสดุที่ครอบคลุมประเภทวัสดุที่สำคัญ เช่น อุปกรณ์การปฏิบัติธรรม เครื่องใช้ในครัว และสิ่งของที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์และชุมชน การบันทึกรายการวัสดุจะถูกจัดระเบียบตามหมวดหมู่ เพื่อความสะดวกในการควบคุมและตรวจสอบการตรวจสอบสต๊อกประจำเดือนช่วยให้มั่นใจว่าวัสดุไม่ขาดแคลนและอยู่ในสภาพดี การควบคุมการเบิกจ่ายจะมีระเบียบที่ชัดเจน รวมถึงการกรอกใบเบิกจ่ายและการลงชื่ออนุมัติ เพื่อป้องกันการใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสม การกำหนดความรับผิดชอบชัดเจนในการจัดการวัสดุและการเบิกจ่ายช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระเบียบ การจัดทำบันทึกการเบิกจ่ายละเอียดช่วยในการติดตามและตรวจสอบ การตรวจสอบและรายงานผลการเบิกจ่ายทำให้สามารถประเมินการใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการวัสดุคงคลังจะมีการตรวจสอบระดับสต๊อกและการสั่งซื้อใหม่เมื่อจำเป็น และการฝึกอบรมบุคลากรเกี่ยวกับการจัดการวัสดุช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพสูงสุด

4. รูปแบบด้านห้องน้ำ จำเป็นต้องมีการวางแผนที่ชัดเจนและการดำเนินการที่เป็นระบบ การตั้งคณะทำงานที่มีความรู้ การจัดทำโครงสร้างการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ การฝึกอบรมและการประชาสัมพันธ์ รวมถึงการตรวจสอบและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ การจัดการขยะอันตราย, การรีไซเคิล, และการจัดกิจกรรม

เพื่อกระตุ้นความสนใจของชุมชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้โครงการบรรลุเป้าหมายในการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

5. รูปแบบด้านจัดการขยะ จำเป็นต้องมีการวางแผนที่ชัดเจนและการดำเนินการที่เป็นระบบ การตั้งคณะทำงานที่มีความรู้ การจัดทำโครงสร้างการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ การฝึกอบรมและการประชาสัมพันธ์ รวมถึงการตรวจสอบและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ การจัดการขยะอันตราย, การรีไซเคิล, และการจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นความสนใจของชุมชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้โครงการบรรลุเป้าหมายในการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

6. รูปแบบด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป เน้นการพัฒนาสภาพแวดล้อมทั่วไปอย่างยั่งยืน การพัฒนาพื้นที่สีเขียวมุ่งเน้นการปลูกต้นไม้และสวนสมุนไพร เพื่อสร้างบรรยากาศที่ร่มรื่นและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การจัดการน้ำเสียมีการติดตั้งระบบบำบัดน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันมลพิษทางน้ำและรักษาความสะอาด การอนุรักษ์พลังงานส่งเสริมการใช้พลังงานอย่างประหยัดด้วยการติดตั้งโซลาร์เซลล์และหลอดไฟ LED การจัดการเสียงรบกวนมีการจำกัดเสียงจากกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อลดผลกระทบต่อชุมชน การจัดการขยะมุ่งเน้นการแยกขยะและตั้งจุดเก็บขยะให้สะดวก การดูแลความสะอาดโดยการตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ การอนุรักษ์น้ำส่งเสริมการใช้และรีไซเคิลน้ำอย่างประหยัด การจัดตั้งคณะทำงานด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อดูแลสภาพแวดล้อมและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลสภาพแวดล้อม พร้อมการประเมินผลและติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่องเพื่อความยั่งยืน

7. รูปแบบด้านระบบไฟฟ้า และการป้องกันอัคคีภัย การออกแบบระบบไฟฟ้าจะต้องมีความปลอดภัยและเพียงพอต่อการใช้งาน โดยคำนึงถึงมาตรฐานการติดตั้งและการจัดวางสายไฟอย่างเหมาะสม สำหรับการติดตั้งอุปกรณ์ไฟฟ้า เช่น สวิตช์และเต้าเสียบ จะต้องเป็นไปตามมาตรฐานและมีคุณภาพสูงเพื่อลดความเสี่ยงจากอุบัติเหตุ การตรวจสอบระบบไฟฟ้าต้องทำเป็นประจำเพื่อหาข้อบกพร่องและซ่อมแซมให้เรียบร้อย การติดตั้งระบบป้องกันอัคคีภัย เช่น สปริงเกอร์และถังดับเพลิง จะต้องทำในพื้นที่ที่เสี่ยง พร้อมทั้งจัดทำแผนการอพยพและฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอ การติดตั้งป้ายเตือนภัยและป้ายชี้ทางออกฉุกเฉินจะช่วยให้ผู้ใช้บริการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว บุคลากรต้องได้รับการฝึกอบรมในการใช้อุปกรณ์ดับเพลิงและการจัดการเหตุไฟไหม้ รวมถึงตรวจสอบและบำรุงรักษาอุปกรณ์ดับเพลิงอย่างสม่ำเสมอ วางแผนการจัดการระบบไฟฟ้าให้มีประสิทธิภาพและติดตั้งเบรกเกอร์หรือฟิวส์ที่มีความสามารถในการป้องกันการลัดวงจร และดำเนินการตรวจสอบความปลอดภัยของระบบไฟฟ้าและการป้องกันอัคคีภัยอย่างสม่ำเสมอ

8. รูปแบบด้านโรงครัว โรงครัวเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาดและสะดวก มุ่งเน้นการพัฒนาและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้โรงครัวเป็นพื้นที่ที่สะอาดและเป็นระเบียบ เริ่มจากการวางแผนพื้นที่ให้สะอาดโดยการคัดแยกสิ่งของที่ไม่จำเป็นออกและจัดหาสิ่งของที่ขาดให้ครบถ้วน การจัดทำโครงการตามหลัก 5 ส เพื่อให้การทำงานมีระเบียบเรียบร้อย สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน และสร้างวินัยในกลุ่มบุคลากรหลังจากได้รับนโยบายโครงการได้จัดประชุมเพื่อวางแผนการดำเนินการและการให้ความรู้ตามหลัก 5 ส โดยแบ่งความรับผิดชอบพื้นที่และลงมือปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ รวมถึงการจัดทำความสะอาดและการจัดเรียงสิ่งของในโรงครัวอย่างเป็น

ระเบียบ เพื่อให้สะดวกในการใช้งาน และสร้างความสะอาดตามมาตรฐาน ทั้งนี้ยังมีกระบวนการควบคุมสุขอนามัยอย่างเข้มงวดเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นและรักษามาตรฐานอาหารอย่างสูงสุด

รูปแบบด้านอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด เน้นการพัฒนาอาคารเสนาสนะเพื่อความสะดวกและความปลอดภัยของผู้ใช้บริการ การวางแผนและออกแบบจะต้องมีความเหมาะสมกับการใช้งานและกิจกรรมทางศาสนา โดยออกแบบให้สวยงาม สะดวกสบาย และปลอดภัย รวมถึงการตรวจสอบสภาพอาคารอย่างสม่ำเสมอเพื่อตรวจหาและแก้ไขข้อบกพร่องเพื่อความปลอดภัย การบำรุงรักษาอาคารจะถูกจัดทำแผนอย่างเป็นระบบ รวมถึงการติดตั้งระบบไฟฟ้า ประปา และระบายอากาศที่มีคุณภาพเพื่อความสะดวกและปลอดภัย การจัดการพื้นที่ภายในอาคารจะต้องสอดคล้องกับกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญและนั่งสมาธิการติดตั้งระบบป้องกันอัคคีภัยและการติดตั้งป้ายบอกทางช่วยเพิ่มความปลอดภัย ส่วนการออกแบบการเข้าถึงจะต้องรองรับทุกกลุ่มผู้ใช้ รวมถึงการฝึกอบรมบุคลากรเพื่อการบำรุงรักษาที่มีประสิทธิภาพ และการประเมินผลและปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้การจัดการอาคารเสนาสนะตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้ดีที่สุด

สรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา " พบว่า สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการ จากการวิเคราะห์ SWOT พบว่า จุดแข็งคือการให้ความสำคัญจากเจ้าคณะจังหวัด มีศาสนสถานมั่นคง และวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน จุดอ่อนคือวัดส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจและวิสัยทัศน์ในการบริหารโครงการ ขาดการวางแผนที่ดี และขาดงบประมาณ โอกาสคือศรัทธาของประชาชน การใช้เทคโนโลยีทันสมัย และการมีส่วนร่วมของเยาวชน ส่วนอุปสรรคคือปัญหาเศรษฐกิจและการขาดบุคลากร กระบวนการบริหารจัดการตามหลัก PDCA ประกอบด้วย ด้านการวางแผน มีการศึกษาแผนยุทธศาสตร์และวิเคราะห์สถานการณ์ ด้านการลงมือทำ มีการแบ่งหน้าที่พระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการตรวจสอบ มีทีมที่ปรึกษาและการควบคุมโดยคณะกรรมการ และด้านการปรับปรุง เน้นการพัฒนาตามอัตลักษณ์ของแต่ละวัด และรูปแบบการบริหารจัดการประกอบด้วย 9 ด้าน ได้แก่ รูปแบบด้านป้ายชื่อวัด บริเวณหน้าวัด และแผนผังวัดโดยสังเขป รูปแบบด้านการจัดการจราจร ป้ายจราจร และที่จอดรถ รูปแบบด้านการจัดระบบคลังวัสดุสงฆ์ และการควบคุมการเบิกจ่าย จ่ายสิ่งของ รูปแบบด้านห้องน้ำ รูปแบบด้านจัดการขยะ รูปแบบด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป รูปแบบด้านระบบไฟฟ้า และการป้องกันอัคคีภัย รูปแบบด้านโรงครัว และรูปแบบด้านอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด แต่ละด้านมีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน เน้นการวางแผน การออกแบบ การดูแลรักษา และการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละวัดและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคณะสงฆ์ และหน่วยงานภาครัฐ ควรจัดให้มีการอบรมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณสถานเบื้องต้น โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมาเป็นวิทยากร เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถานและสามารถนำความรู้ไปเผยแพร่ต่อได้ ควรมีการปรับปรุงกฎระเบียบต่างๆ ให้มีความยืดหยุ่นและเอื้อต่อการจัดการประโยชน์ในพื้นที่วัด เพื่อให้การบริหารจัดการโครงการเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ประการที่สาม ควรผลักดันให้การดำเนินโครงการนี้เป็นนโยบายระดับมหาเถรสมาคม เพื่อให้วัดทุกแห่งในสังฆมณฑลมีแนวทางการปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน และควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นมาดูแลรับผิดชอบการบริหารจัดการโครงการโดยตรง เพื่อให้การดำเนินงานมีความชัดเจน ต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรม ข้อเสนอแนะเหล่านี้จะช่วยยกระดับการดำเนินโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขให้ประสบความสำเร็จและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อวัดและชุมชนในพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดอื่น ๆ

2.2 ควรศึกษาการพัฒนาพุทธนวัตกรรมในการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของวัดในตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดอื่น ๆ

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). *วัดจะมีส่วนรับภาระและจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.

กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. (2545). *คู่มือการพัฒนาวัด: อุทยานการศึกษาในวัดลานวัด ลานใจลานกีฬา*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.

พระครูปลัดปรีชา จิรนาโค (บัวผัด). (2557). *รูปแบบการจัดการสาธารณูปการของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 14.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชมหาวิทยาลัย.

พระครูวิสิฐพัชราจาร (ไชยยา เขมสิริ). (2557). *การพัฒนาการจัดการสาธารณูปการของพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสังฆรักษ์อนันต์ สุทฺธิมโน (บู่บาง). (2564). *รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัดประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปลัดธีรภัทร์ นาถสีโล (นาคกลั่น). (2565). *รูปแบบการบริหารจัดการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ของคณะสงฆ์ จังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจินตวัฒน์ จารุวฑฺฒโน (วิจารณ์ปรีชา). (2563). *รูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาทวี โพธิเมธี. (2564). *การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณูปการตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของจังหวัดนนทบุรี*. ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

เรวัตร์ ชาตรีวิศิษฏ์. (2010). แนวคิดทฤษฎีกิจกรรม 5 ส ให้สัมฤทธิ์ผลนั้นมาจากคน. *People for Quality*. 17(156), 96-112.

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2567). *จำนวนวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. สืบค้น 25 มีนาคม 2567 จาก https://aya.onab.go.th/cms/s26/u287

การออกแบบอักษรขอมไทยทางพุทธศาสนาเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมทางจิตวิญญาณด้วยการฝึกสติ

Designing Khom Thai Script in a Buddhist Context to Enhance Spiritual Engagement through Mindfulness Practice

[1]ฟาริดา วิรุฬหผล, [2]มารุต พิเชษฐวิทย์, [3]กรีธา ธรรมเจริญสถิตย์, [4]พีระพล ชัชวาลย์, [5]นวภรณ์ ศรีสราญกุลวงศ์ และ[6]ภาณุวัฒน์ กาหลิบ

[1]Farida Virunhaphol, [2]Marut Pichetvit ,[3]Kreetha Thumcharoensathit, [4]Peerapol Chatchawan, [5]Nawaporn Srisarankullawong and [6]Panuwad Kalip

[1,2,3,4,5,6]คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

[1,2,3,4,5,6]Faculty of Fine and Applied Arts, Suan Sunandha Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email:farida.vi@ssru.ac.th

Received: January 31, 2025; **Revised:** April 22, 2025; **Accepted:** April 24, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาและพัฒนาชุดอักษรขอมไทย "TLK Sati" สำหรับบริบทพุทธศาสนายุคดิจิทัล เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงพุทธธรรมและพัฒนาสติผ่านการอ่านเขียน การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักขรวิทยา นักออกแบบตัวอักษร และนักปฏิบัติธรรม โดยใช้เครื่องมือวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบวิเคราะห์เอกสาร และแบบสอบถาม รวบรวมข้อมูลจากเอกสารโบราณในฐานข้อมูลหอสมุดแห่งชาติและจารึกในวัดสำคัญ 8 แห่ง อายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-24 ได้แก่ วัดพระเชตุพน วัดสุทัศน์ และวัดอรุณประเมินประสิทธิภาพผ่านการสัมภาษณ์ผู้รู้และผู้ใช้อักษรขอมไทย 20 ท่าน ประกอบด้วยนักวิชาการพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญอักขรวิทยา และนักปฏิบัติธรรม พร้อมแบบสอบถามนักศึกษาที่สนใจอักษรขอม 120 คน โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลวิจัยพบว่า "TLK Sati" ออกแบบตามแนวคิดสติปัฏฐาน 4 พัฒนาจากรูปแบบขอมบรรจงลักษณะเหลี่ยม เน้นเส้นหางยาวและหัวอักษรชัดเจนช่วยให้ผู้อ่านใช้สมาธิมากขึ้น สอดคล้องกับการฝึกสติ ชุดอักษรนี้มีความแตกต่างจากชุดอักษรขอมไทยทั่วไปที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะการออกแบบที่เน้นลักษณะเส้นที่ส่งเสริมการจดจ่อ ตอบสนองการฝึกสติตามหลักพุทธศาสนา ชุดอักษรนี้ได้รับการออกแบบเป็นต้นแบบการฝึกอ่านเขียนมีแม่แบบและลำดับลากเส้นตามหลักอักขรวิทยาดั้งเดิม TLK Sati รักษาเอกลักษณ์และความศักดิ์สิทธิ์ของอักษรขอมไทยโบราณพร้อมเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งานบนสื่อดิจิทัลลักษณะเฉพาะของชุด

อักษรช่วยให้ผู้ใช้ จดจ่อมากขึ้นทั้งในการอ่านและเขียน เป็นการฝึกสติในตัว งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาอักษรโบราณให้เป็นเครื่องมือฝึกสติและศึกษาพระธรรมในยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: ขอมไทย; พุทธศาสนา; การออกแบบตัวอักษร; สื่อดิจิทัล; การฝึกสติ

Abstract

This research article studies and develops the Thai Khmer font "TLK Sati" for Buddhist contexts in the digital era, aiming to promote access to Buddhist teachings and to develop mindfulness through reading and writing. This qualitative research targets paleography experts, typeface designers and Buddhist practitioners, using research tools including semi-structured interviews, document analysis forms, and questionnaires. Data was collected from ancient documents in the National Library database and inscriptions from 8 important temples dating from the 22nd-24th Buddhist centuries, including Wat Phra Chetuphon, Wat Suthat, and Wat Arun. Performance was evaluated through interviews with 20 experts and users of Thai Khmer script, including Buddhist scholars, paleography specialists, and Buddhist practitioners, along with questionnaires from 120 students interested in Khmer script. Descriptive statistics were used for data analysis. Results showed that "TLK Sati" was designed based on the Four Foundations of Mindfulness concept, developed from formal angular Khmer script, emphasizing long tails and clear letter heads to help readers concentrate more, aligning with mindfulness practice. This font set differs from existing Khom Thai fonts through its design focus on stroke characteristics that enhance concentration, supporting mindfulness practices according to Buddhist principles. This font set was designed as a template for reading and writing practice, with patterns and stroke sequences following traditional paleographic principles. Findings show that TLK Sati preserves the identity and sacred qualities of ancient Thai Khmer script while enhancing usability in digital media. The distinctive features of this font set help users focus more during both reading and writing processes, inherently training mindfulness. This research creates new knowledge in developing ancient scripts as tools for mindfulness practice and studying Buddhist teachings in the digital age.

Keywords: Khom Thai; Buddhism; Typeface Design; Digital Media; Mindfulness Practice

บทนำ

ความเป็นมาและบริบทของปัญหาการศึกษา การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งสำรวจและวิเคราะห์อักษรขอมไทยที่ปรากฏในเอกสารโบราณทางพุทธศาสนาและจารึกในศาสนสถานสำคัญ โดยได้เลือกแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และอักขรวิทยา ประกอบด้วยคัมภีร์ใบลานจากหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 15 เล่ม และจารึกในวัดสำคัญที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-24 จำนวน 8 แห่ง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวราราม และวัดอรุณราชวราราม ตามที่ สันติ เล็กสุขุม (2554) ได้ระบุไว้ว่าเป็นแหล่งที่พบตัวอักษรขอมไทยที่มีความสมบูรณ์และแสดงเอกลักษณ์ของรูปแบบการเขียนไว้อย่างชัดเจน สำหรับคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับหลักสติปัฏฐานแม้จะไม่มีคัมภีร์เฉพาะเรื่องสติปัฏฐานโดยตรง แต่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ล.11.3) ที่มีบทเกี่ยวกับการเจริญสติปัฏฐาน และคัมภีร์ธรรมบท (ล.1) ที่มีการกล่าวถึงหลักการเจริญสติ

ในการนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาการวิจัยคัมภีร์ใบลานและสมุดไทยที่จารด้วยอักษรขอมไทยในหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งบางส่วนมีการบันทึกพระสูตรและคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา โดยนำหลักสติปัฏฐานจากพระไตรปิฎกมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์และออกแบบตัวอักษร โดยเฉพาะมหาสติปัฏฐานสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/373/301) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการเจริญสติไว้ 4 ฐาน ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา อันเป็นวิธีการปฏิบัติที่นำไปสู่การดับทุกข์โดยตรง ดังพุทธพจน์ที่ว่า "เอกายโน อยำ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานำ วิสุทฺธิยา..." (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(บาลี); 10/373/301) หมายถึง "ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์..." เป็นที่น่าสังเกตว่า คัมภีร์ใบลานที่บันทึกด้วยอักษรขอมไทยมักใช้รูปแบบตัวอักษรที่มีลักษณะพิเศษ คือมีความประณีต เส้นหางยาว และมีการจัดวางที่เป็นระเบียบ อันสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเนื้อหาและความเคารพต่อพระธรรมคำสอนของผู้จาร

การศึกษาอักษรขอมไทยในบริบทพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นอักษรที่ใช้บันทึกพระธรรมคำสอนมาอย่างยาวนาน และมีลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับมิติทางจิตวิญญาณของพุทธศาสนา การพัฒนาชุดอักษรขอมไทยให้สามารถใช้งานในสื่อดิจิทัลโดยยังคงรักษาคุณค่าทางจิตวิญญาณและการส่งเสริมการฝึกสติไว้ จึงเป็นความท้าทายที่มีความสำคัญยิ่งในยุคปัจจุบัน

แนวคิดด้านอักขรวิทยาและการออกแบบตัวอักษร การศึกษานี้อาศัยหลักการด้านอักขรวิทยา (Typography) เป็นพื้นฐานสำคัญ โดยเฉพาะการทำความเข้าใจโครงสร้างและองค์ประกอบของตัวอักษรขอมไทย มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้ศึกษาวิจัยและรวบรวมความรู้ด้านอักขรวิทยาไทยไว้ กรรณิการ์ วิมลเกษม (2547) ได้อธิบายถึงลักษณะเฉพาะของอักษรขอมไทยว่ามีองค์ประกอบสำคัญคือ เส้นโครงสร้าง (structure) หัวอักษร (serif) และเส้นหาง (tail) ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ลักษณะเหล่านี้ไม่เพียงมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ แต่ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาด้วย นอกจากนี้ การศึกษายังใช้ทฤษฎีด้านการอ่านตัวอักษร (Readability Theory) ของ ประเสริฐ ศีลรัตนา (2551) ซึ่งกล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถในการอ่าน ได้แก่ ขนาดตัวอักษร ระยะห่างระหว่างตัวอักษร น้ำหนักเส้น และความแตกต่างระหว่างรูปและพื้น ซึ่งต้องนำมาพิจารณาในการออกแบบชุดอักษรสำหรับสื่อดิจิทัล

แนวคิดด้านพุทธศาสนาและการฝึกสติ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2553) ได้อธิบายหลักสติปัฏฐาน 4 ว่าเป็นหลักการฝึกสติให้ระลึกรู้ทันปัจจุบัน มีความต่อเนื่อง และมีสมาธิ โดยผ่านการระลึกรู้ในกาย เวทนา จิต และธรรม การศึกษานี้ได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์กับการออกแบบตัวอักษร โดยมุ่งให้การอ่านและเขียนอักษรขอมไทยเป็นเครื่องมือในการฝึกสติ เพราะต้องอาศัยความจดจ่อ ความต่อเนื่อง และสมาธิในการรับรู้และถ่ายทอด พระเทพวิสุทธิเมธี (2550) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอักษรขอมไทยกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาว่า การจารและอ่านคัมภีร์ด้วยอักษรขอมไทยถือเป็นการบูชาพระธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องอาศัยความสำรวมและจิตใจที่สงบ การออกแบบตัวอักษรจึงควรคำนึงถึงบริบททางพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์นี้ด้วย

แนวคิดด้านการออกแบบดิจิทัล ในด้านการออกแบบดิจิทัล งานวิจัยนี้อาศัยแนวคิดด้านการออกแบบตัวอักษรดิจิทัล (Digital Typography) ตามที่ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (2556) ได้เสนอไว้ว่า การออกแบบตัวอักษรสำหรับสื่อดิจิทัลต้องคำนึงถึงข้อจำกัดและศักยภาพของอุปกรณ์แสดงผล การแสดงตัวอักษรบนหน้าจอที่มีความละเอียดต่างกัน และพฤติกรรมการอ่านในสื่อดิจิทัลที่แตกต่างจากสิ่งพิมพ์ นอกจากนี้ ยังนำหลักการด้านจิตวิทยาการรับรู้ทางสายตา (Gestalt Principles) มาใช้ในการออกแบบ โดย วิรุณ ตั้งเจริญ (2554) ได้อธิบายว่าการรับรู้ของมนุษย์เกิดจากการเห็นภาพรวม ก่อนที่จะแยกแยะรายละเอียด ดังนั้นการออกแบบตัวอักษรควรคำนึงถึงสัดส่วน ความสมดุล และจังหวะที่ทำให้ผู้อ่านสามารถจดจำและแยกแยะตัวอักษรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดด้านอักขรวิทยาและการออกแบบตัวอักษร การศึกษานี้อาศัยหลักการด้านอักขรวิทยา (Typography) เป็นพื้นฐานสำคัญ โดยเฉพาะการทำความเข้าใจโครงสร้างและองค์ประกอบของตัวอักษรขอมไทย มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้ศึกษาวิจัยและรวบรวมความรู้ด้านอักขรวิทยาไทยไว้ กรรณิการ์ วิมลเกษม (2547) ได้อธิบายถึงลักษณะเฉพาะของอักษรขอมไทยว่ามีองค์ประกอบสำคัญคือ เส้นโครงสร้าง (structure) หัวอักษร (serif) และเส้นหาง (tail) ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ลักษณะเหล่านี้ไม่เพียงมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ แต่ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาด้วย นอกจากนี้ การศึกษายังใช้ทฤษฎีด้านการอ่านตัวอักษร (Readability Theory) ของ ประเสริฐ ศีลรัตนา (2551) ซึ่งกล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถในการอ่าน ได้แก่ ขนาดตัวอักษร ระยะห่างระหว่างตัวอักษร น้ำหนักเส้น และความแตกต่างระหว่างรูปและพื้น ซึ่งต้องนำมาพิจารณาในการออกแบบชุดอักษรสำหรับสื่อดิจิทัล

แนวคิดด้านพุทธศาสนาและการฝึกสติ งานวิจัยนี้ได้นำหลักสติปัฏฐาน 4 จากมหาสติปัฏฐานสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/373-405/301-441) มาเป็นรากฐานแนวคิดสำคัญในการออกแบบชุดอักษร โดยพระสูตรนี้ได้แสดงวิธีปฏิบัติเพื่อพัฒนาสติและสมาธิผ่านฐานทั้ง 4 คือ กายานุปัสสนา (การตามดูกาย) เวทนานุปัสสนา (การตามดูเวทนา) จิตตานุปัสสนา (การตามดูจิต) และ ธัมมานุปัสสนา (การตามดูธรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/373/301) ซึ่งแปลว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน 4" โดยเฉพาะในส่วนของอานาปานสติ (การมีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก) ที่ระบุไว้ในกายานุปัสสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/375-387/303-321) ซึ่งเน้นความสำคัญของความต่อเนื่องของสติและการจดจ่อ ได้นำมาประยุกต์กับการออกแบบตัวอักษรให้ช่วยส่งเสริมสภาวะจิตที่จดจ่อและต่อเนื่อง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2553) ได้อธิบายหลักสติปัฏฐาน 4 ว่าเป็นหลักการฝึกสติให้ระลึกรู้ทันปัจจุบัน มีความต่อเนื่อง และมีสมาธิ โดยผ่านการระลึกรู้ในกาย เวทนา จิต และธรรม การศึกษานี้ได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์กับการออกแบบตัวอักษร โดยมุ่งให้การอ่านและเขียนอักษรขอมไทยเป็นเครื่องมือในการฝึกสติ เพราะต้องอาศัยความจดจ่อ ความต่อเนื่อง และสมาธิในการรับรู้และถ่ายทอด

แนวคิดด้านการออกแบบดิจิทัล ในด้านการออกแบบดิจิทัล งานวิจัยนี้อาศัยแนวคิดด้านการออกแบบตัวอักษรดิจิทัล (Digital Typography) ตามที่ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (2556) ได้เสนอไว้ว่า การออกแบบตัวอักษรสำหรับสื่อดิจิทัลต้องคำนึงถึงข้อจำกัดและศักยภาพของอุปกรณ์แสดงผล การแสดงตัวอักษรบนหน้าจอที่มีความละเอียดต่างกัน และพฤติกรรมการอ่านในสื่อดิจิทัลที่แตกต่างจากสิ่งพิมพ์ นอกจากนี้ ยังนำหลักการด้านจิตวิทยาการรับรู้ทางสายตา (Gestalt Principles) มาใช้ในการออกแบบ โดย วิรุณ ตั้งเจริญ (2554) ได้อธิบายว่าการรับรู้ของมนุษย์เกิดจากการเห็นภาพรวม ก่อนที่จะแยกแยะรายละเอียด ดังนั้นการออกแบบตัวอักษรควรคำนึงถึงสัดส่วน ความสมดุล และจังหวะที่ทำให้ผู้อ่านสามารถจดจำและแยกแยะตัวอักษรได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบูรณาการแนวคิดทั้งสามด้านนี้ ทำให้การออกแบบชุดอักษร "TLK Sati" มีพื้นฐานทางทฤษฎีที่แข็งแกร่ง สามารถตอบสนองทั้งด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การส่งเสริมการฝึกสติตามหลักพุทธศาสนา และการใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะของอักษรขอมไทยที่ใช้ในบริบททางพุทธศาสนาและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาอักษรขอมไทยให้สามารถส่งเสริมการฝึกสติผ่านกระบวนการอ่านและเขียน

2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาอักษรขอมไทยให้สามารถส่งเสริมการฝึกสติผ่านกระบวนการอ่านและเขียน ตามหลักสติปัฏฐาน 4 ในพระพุทธศาสนา

3. เพื่อออกแบบและพัฒนาชุดอักษร "TLK Sati" ที่รักษาเอกลักษณ์ของอักษรขอมไทยดั้งเดิม และมีประสิทธิภาพในการใช้งานบนสื่อดิจิทัล

4. เพื่อประเมินประสิทธิภาพและคุณค่าของชุดอักษร "TLK Sati" ในด้านการส่งเสริมการฝึกสติและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอักษรขอมไทยในยุคดิจิทัล

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบผสมผสาน โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อรวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้ในการพัฒนาชุดอักษรขอมไทย "TLK Sati" ที่บูรณาการหลักสติปัฏฐานสำหรับสื่อดิจิทัล นอกจากนั้นยังได้ทำการออกแบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การศึกษาได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แบบเจาะจง (Purposive Sampling) และแบบสโนบอล (Snowball Sampling) จำนวน 20 ท่าน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่:ผู้เชี่ยวชาญด้านอักขรวิทยาและเอกสารโบราณ จำนวน 7 ท่าน ประกอบด้วยนักวิชาการจากหอสมุด

แห่งชาติ กรมศิลปากร และสถาบันการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญด้านจารึกและอักษรโบราณไทย โดยเลือกจากผู้ที่มีผลงานวิชาการหรือประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 10 ปี นักออกแบบตัวอักษร จำนวน 6 ท่าน ที่มีประสบการณ์การออกแบบฟอนต์สำหรับอักษรโบราณและมีผลงานที่ได้รับการยอมรับในวงการออกแบบ นักปฏิบัติธรรมและนักวิชาการด้านพุทธศาสนา จำนวน 7 ท่าน โดยเน้นผู้ที่มีประสบการณ์การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 ไม่น้อยกว่า 5 ปี และมีความคุ้นเคยกับการใช้สื่อดิจิทัลในการศึกษาและเผยแผ่ธรรม เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลได้ยึดการวิจัยเชิงคุณภาพด้านศิลปวัฒนธรรมควรอาศัยความเชี่ยวชาญหลากหลายสาขาเพื่อให้ได้มุมมองที่ครอบคลุมและลึกซึ้ง

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) แบ่งเป็น 3 ชุด ตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยมีประเด็นหลักดังนี้ ชุดที่ 1 สำหรับผู้เชี่ยวชาญด้านอักขรวิทยา: ประเด็นเกี่ยวกับประวัติ พัฒนาการ และลักษณะเฉพาะของอักษรขอมไทย ชุดที่ 2 สำหรับนักออกแบบตัวอักษร: ประเด็นเกี่ยวกับหลักการออกแบบตัวอักษรสำหรับสื่อดิจิทัลและการอนุรักษ์อัตลักษณ์ ชุดที่ 3 สำหรับนักปฏิบัติธรรม: ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวอักษรกับการเจริญสติตามหลักสติปัฏฐาน

ขั้นตอนที่ 3 แบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) ใช้สำหรับการศึกษาคัมภีร์ใบลานและจารึกที่เขียนด้วยอักษรขอมไทย โดยบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับ: ชื่อเอกสาร หมายเลขทะเบียน แหล่งที่มา และอายุสมัย ลักษณะตัวอักษร รูปแบบการเขียน น้ำหนักเส้น และองค์ประกอบทางกราฟิก เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักสติปัฏฐาน 4

ขั้นตอนที่ 4 แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Guidelines) ใช้สำหรับการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกแบบชุดอักษร โดยกำหนดประเด็นหลักในการสนทนา ได้แก่: ปัญหาและความท้าทายในการใช้อักษรขอมไทยในสื่อดิจิทัล แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอักษรขอมไทยให้เข้ากับยุคดิจิทัล การบูรณาการหลักสติปัฏฐานกับการออกแบบตัวอักษร

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้: การศึกษาเอกสารชั้นต้น ได้แก่ คัมภีร์ใบลานจากหอสมุดแห่งชาติจำนวน 15 เล่ม และจารึกในวัดสำคัญ 8 แห่ง ที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-24 โดยใช้แบบวิเคราะห์เอกสารในการบันทึกข้อมูล เน้นการศึกษาลักษณะเฉพาะของอักษรขอมไทยและความสัมพันธ์กับเนื้อหาทางพุทธศาสนา การสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลทั้ง 20 ท่าน โดยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ล่วงหน้าและขออนุญาตบันทึกเสียงการสนทนา การสัมภาษณ์ดำเนินการในสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวก ใช้เวลาสัมภาษณ์ 60-90 นาทีต่อท่าน การจัดประชุมกลุ่มย่อย 1 ครั้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสานเสวนาจากทั้ง 3 กลุ่ม รวม 12 ท่าน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการออกแบบชุดอักษร "TLK Sati" การประชุมใช้เวลา 3 ชั่วโมง และมีการบันทึกวิดีโอตลอดการประชุม แบบสอบถาม ให้นักศึกษาผู้สนใจในการอ่านเขียนอักษรไทยตอบแบบสอบถามจำนวน 120 คน

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ถอดเทปการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยแบบคำต่อคำ (Verbatim Transcription) จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นหลักที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย สร้างรหัสข้อมูล (Coding) และวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่างๆ ตีความข้อมูลและสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical Conclusion) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัย และด้านทฤษฎี สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักสติปัฏฐาน ผู้วิจัยได้ใช้กรอบการวิเคราะห์ตามที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 7 การบูรณาการหลักสติปัฏฐานกับการออกแบบอักษรขอมไทย การบูรณาการหลักสติปัฏฐาน 4 กับการออกแบบชุดอักษรขอมไทย "TLK Sati" การบูรณาการนี้สะท้อนให้เห็นว่า ตัวอักษรขอมไทยไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการบันทึกพระธรรมคำสอน แต่ยังเป็นสื่อที่ช่วยส่งเสริมการเจริญสติตามหลักพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด "เอกายนมรรค" ในมหาสติปัฏฐานสูตรที่เน้นความสำคัญของสติในการพัฒนาปัญญาและการหลุดพ้นจากความทุกข์ การนำหลักสติปัฏฐานมาบูรณาการกับการออกแบบชุดอักษรขอมไทยดิจิทัล จึงเป็นการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมกับเทคโนโลยีร่วมสมัย โดยยังคงรักษาแก่นของหลักธรรมและคุณค่าทางจิตวิญญาณไว้ได้อย่างสมบูรณ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 รูปแบบและลักษณะของอักษรขอมไทยที่ใช้ในบริบททางพุทธศาสนา โดยเฉพาะในคัมภีร์ใบลานที่บันทึกหลักธรรมสำคัญเกี่ยวกับสติปัฏฐาน พบว่า 1.1) ลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของอักษรขอมไทยในเอกสารโบราณทางพุทธศาสนา จากการศึกษาคัมภีร์ใบลานจากหอสมุดแห่งชาติจำนวน 15 เล่ม และจารึกในวัดสำคัญ 8 แห่ง พบว่า อักษรขอมไทยที่ใช้ในการบันทึกคัมภีร์ทางพุทธศาสนามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากอักษรขอมดั้งเดิมของกัมพูชา สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมไทย โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้: 1.2) ลักษณะทางกายภาพ อักษรขอมไทยมีรูปแบบเส้นที่อ่อนช้อยกว่าอักษรขอมดั้งเดิม โดยเฉพาะในส่วนของเส้นหาง อีกทั้งยังมีการเพิ่มหัวอักษรที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งไม่ปรากฏในอักษรขอมของกัมพูชา นอกจากนี้อักษรขอมไทยยังมีระบบการเขียนสระและวรรณยุกต์ที่ผสมผสานระหว่างอิทธิพลขอมและไทย ทำให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างจากอักษรขอมดั้งเดิม 1.3) พัฒนาการตามยุคสมัย พัฒนาการของอักษรขอมไทยสามารถแบ่งได้เป็นสามยุคสำคัญ โดยเริ่มจากอักษรขอมไทยสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19-20) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับอักษรขอมโบราณ แต่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบบางประการให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย ต่อมาในสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 20-23) อักษรขอมไทยได้พัฒนารูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะในคัมภีร์ใบลานที่มีการจารในช่วงปลายอยุธยา แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของการศึกษาพระธรรมวินัย และสุดท้ายคืออักษรขอมไทย

สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-ปัจจุบัน) ซึ่งมีความประณีตและมีแบบแผนชัดเจน โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3-4 ที่มีการฟื้นฟูการศึกษาพระไตรปิฎกและภาษาบาลี ซึ่งเป็นยุคทองของการจารคัมภีร์ด้วยอักษรขอมไทย

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การพัฒนาอักษรขอมไทยให้สามารถส่งเสริมการฝึกสติผ่านกระบวนการอ่านและเขียน ตามหลักพระพุทธศาสนา มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาทางพุทธศาสนา ลักษณะพิเศษของอักษรขอมไทยที่ใช้ในบันทึกทางพุทธศาสนามีความแตกต่างกันตามประเภทและความสำคัญของเนื้อหา โดยคัมภีร์ที่บันทึกพระสูตรสำคัญ มักใช้ตัวอักษรที่มีความประณีตเป็นพิเศษ แสดงถึงความเคารพและความสำคัญของเนื้อหา ในขณะที่การบันทึกคัมภีร์เกี่ยวกับวิปัสสนากรรมฐานมักมีการใช้ตัวอักษรที่มีช่องไฟและสัดส่วนที่เป็นระเบียบ ซึ่งไม่เพียงแต่ให้ความสวยงามเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการอ่านอย่างมีสมาธิ สอดคล้องกับเนื้อหาที่ต้องการความจดจ่อและการพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ส่วนจารึกในศาสนสถานมักใช้อักษรขอมไทยที่มีความสง่างามและทรงพลัง สอดคล้องกับบริบทของเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมคำสอนและประวัติศาสตร์ อันแสดงถึงความศรัทธาและความปรารถนาให้พระธรรมคำสอนดำรงอยู่ยาวนาน

วัตถุประสงค์ที่ 3 การออกแบบและพัฒนาชุดอักษร "TLK Sati" ที่รักษาเอกลักษณ์ของอักษรขอมไทยดั้งเดิม และมีประสิทธิภาพในการใช้งานบนสื่อดิจิทัล เป็นการบูรณาการหลักสติปัฏฐานกับการออกแบบชุดอักษรขอมไทยสำหรับสื่อดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและการประชุมกลุ่มย่อย นำไปสู่การบูรณาการหลักสติปัฏฐาน 4 กับการออกแบบชุดอักษรขอมไทย "TLK Sati" ดังนี้: 3.1) การบูรณาการหลักกายานุปัสสนา การประยุกต์หลักสติปัฏฐานในการออกแบบตัวอักษร "TLK Sati" ได้คำนึงถึงหลายองค์ประกอบที่ส่งเสริมการฝึกสติ โดยเริ่มจากการออกแบบโครงสร้างตัวอักษรที่ส่งเสริมความตระหนักรู้ในอิริยาบถขณะอ่านและเขียน ทำให้ผู้ใช้เกิดการรับรู้ถึงกายานุปัสสนาผ่านการควบคุมมือและสายตา รวมถึงการกำหนดน้ำหนักเส้นและสัดส่วนที่ช่วยให้การอ่านมีจังหวะสอดคล้องกับการหายใจ ตามหลักอานาปานสติ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการเจริญสติ นอกจากนี้ยังมีการออกแบบช่องไฟและการจัดวางที่เป็นระเบียบ เพื่อส่งเสริมการจดจ่อในปัจจุบันขณะ อันเป็นหัวใจสำคัญของการเจริญสติตามหลักพุทธศาสนา ทำให้การอ่านและเขียนอักษรขอมไทยกลายเป็นการฝึกสติไปในตัว 3.2) การบูรณาการหลักเวทนานุปัสสนา การประยุกต์หลักจิตตานุปัสสนาและเวทนานุปัสสนาในการออกแบบตัวอักษร "TLK Sati" ให้ความสำคัญกับการออกแบบให้ตัวอักษรมีคุณลักษณะที่ช่วยสร้างความรู้สึกสงบและเป็นกลาง ไม่กระตุ้นความรู้สึกตึงเครียดหรือหย่อนยาน สอดคล้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางในพุทธศาสนา ทำให้ผู้ใช้สามารถเฝ้าสังเกตสภาวะจิตของตนเองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การออกแบบยังคำนึงถึงการใช้เส้นและรูปทรงที่ส่งเสริมการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นขณะอ่านหรือเขียน ช่วยให้ผู้ใช้สามารถรับรู้ถึงเวทนาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ อันเป็นการฝึกเวทนานุปัสสนาไปในขณะที่กำลังใช้งานตัวอักษร 3.3) การบูรณาการหลักจิตตานุปัสสนา การประยุกต์หลักกายานุปัสสนาในการออกแบบตัวอักษร "TLK Sati" ได้คำนึงถึงหลายองค์ประกอบที่ส่งเสริมการฝึกสติ โดยเริ่มจากการออกแบบโครงสร้างตัวอักษรที่ส่งเสริมความตระหนักรู้ในอิริยาบถขณะอ่านและเขียน ทำให้ผู้ใช้เกิดการรับรู้ถึงกายานุปัสสนาผ่านการควบคุมมือและสายตา

รวมถึงการกำหนดน้ำหนักเส้นและสัดส่วนที่ช่วยให้การอ่านมีจังหวะสอดคล้องกับการหายใจ ตามหลักอานาปานสติ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการเจริญสติ นอกจากนี้ยังมีการออกแบบช่องไฟและการจัดวางที่เป็นระเบียบ เพื่อส่งเสริมการจดจ่อในปัจจุบันขณะ อันเป็นหัวใจสำคัญของการเจริญสติตามหลักพุทธศาสนา ทำให้การอ่านและเขียนอักษรขอมไทยกลายเป็นการฝึกสติไปในตัว 3.4) การบูรณาการหลักเวทนานุปัสสนา การประยุกต์หลักจิตตานุปัสสนาและเวทนานุปัสสนาในการออกแบบตัวอักษร "TLK Sati" ให้ความสำคัญกับการออกแบบให้ตัวอักษรมีคุณลักษณะที่ช่วยสร้างความรู้สึกสงบและเป็นกลาง ไม่กระตุ้นความรู้สึกตึงเครียดหรือหย่อนยาน สอดคล้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางในพุทธศาสนา ทำให้ผู้ใช้สามารถเฝ้าสังเกตสภาวะจิตของตนเองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การออกแบบยังคำนึงถึงการใช้เส้นและรูปทรงที่ส่งเสริมการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นขณะอ่านหรือเขียน ช่วยให้ผู้ใช้สามารถรับรู้ถึงเวทนาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ อันเป็นการฝึกเวทนานุปัสสนาไปในขณะที่กำลังใช้งานตัวอักษร 3.5) การบูรณาการหลักธัมมานุปัสสนา การประยุกต์หลักธัมมานุปัสสนาในการออกแบบตัวอักษร "TLK Sati" ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างองค์ประกอบที่กระตุ้นความตื่นรู้และลดความฟุ้งซ่าน เช่น การใช้มวลและระยะห่างที่เหมาะสม ซึ่งช่วยลดนิวรณ์โดยเฉพาะถีนมิทธะ (ความหดหู่ซึมเซา) และอุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) อันเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเจริญปัญญา นอกจากนี้ การออกแบบยังคำนึงถึงรายละเอียดตัวอักษรที่ช่วยให้ผู้ใช้เกิดสมาธิจดจ่อกับเนื้อหา โดยไม่เกิดการคิดวอกแวก ทำให้สามารถพิจารณาธรรมในธรรมได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการรับรู้ถึงความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสภาวธรรมต่างๆ ตามหลักไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนา การประยุกต์หลักธรรมกับการออกแบบตัวอักษร "TLK Sati" ได้มีการถ่ายทอดความหมายและแก่นของพระธรรมผ่านลักษณะของตัวอักษร ที่แสดงถึงความไม่เที่ยง ความไม่ใช่ตัวตน โดยการออกแบบให้ตัวอักษรมีความละเอียดอ่อนที่สะท้อนหลักพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ ยังมีการใช้ลักษณะเส้นและมวลที่สะท้อนหลักไตรลักษณ์ ทั้งอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ทำให้ผู้ใช้เกิดการตระหนักรู้ถึงความจริงตามธรรมชาติขณะที่กำลังอ่านหรือเขียน อีกทั้งการออกแบบยังสร้างความสมดุลระหว่างความเป็นเอกลักษณ์ของอักษรโบราณกับความร่วมสมัย เพื่อสื่อถึงธรรมะที่เป็นอกาลิโก คือความจริงที่ไม่ขึ้นกับกาลเวลา สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

วัตถุประสงค์ที่ 4 ประเมินประสิทธิภาพและคุณค่าของชุดอักษร "TLK Sati" ในด้านการส่งเสริมการฝึกสติและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอักษรขอมไทยในยุคดิจิทัล พบว่า ผลการพัฒนาชุดอักษร "TLK Sati" และการประเมินประสิทธิภาพการใช้งาน 4.1) ลักษณะของชุดอักษร "TLK Sati" มีลักษณะสำคัญคือเป็นชุดอักษรขอมไทยดิจิทัลครบชุด ประกอบด้วยพยัญชนะตัวเต็ม 35 ตัว ตัวเชิง 36 สระจม 63 รูป สระลอย วรรณยุกต์ 2 รูปแบบ และเลขไทย 10 แบบ มีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานระหว่างความดั้งเดิมของอักษรขอมไทยในคัมภีร์โบราณสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กับความเรียบง่ายที่เหมาะกับสื่อดิจิทัล นอกจากนี้ยังมีค่าความหนาของเส้นที่สม่ำเสมอมากขึ้นโดยมีความหนาบางแตกต่างกันไม่มากนัก (low contrast stroke) เพื่อความชัดเจนบนหน้าจอที่มีความ

ละเอียดต่างกัน และที่สำคัญคืออักษรแต่ละตัวมีเอกลักษณ์ไม่ได้เหมือนกันทุกตัวอักษร เพราะต้องการสื่อถึงแนวคิดการใช้ลักษณะเส้นและมวลที่สะท้อนหลักไตรลักษณ์ ทั้งอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา หรือความไม่สมบูรณ์ซึ่งเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง 4.2) ผลการทดสอบการใช้งานกับกลุ่มตัวอย่าง ผลการทดสอบการใช้งานชุดอักษร "TLK Sati" กับกลุ่มผู้ใช้จริงแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพและคุณค่าของชุดอักษรนี้ในบริบทที่หลากหลาย โดยนักศึกษาและผู้สนใจด้านพุทธศาสนา (n=120) ที่ทดลองใช้ชุดอักษรในการอ่านพระสูตรและเอกสารทางพุทธศาสนา พบว่าร้อยละ 87.5 รายงานว่าช่วยเพิ่มสมาธิและความเข้าใจในเนื้อหา สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุดอักษรในการส่งเสริมการเรียนรู้ ในขณะเดียวกัน ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน (n=65) รายงานว่าการอ่านข้อความด้วยชุดอักษร "TLK Sati" ช่วยส่งเสริมสภาวะจิตที่สงบและมีสติร้อยละ 92.3 ซึ่งยืนยันความสำเร็จในการออกแบบที่สอดคล้องกับหลักสติปัฏฐาน นอกจากนี้ การทดสอบความอ่านง่ายบนอุปกรณ์ดิจิทัลต่างๆ พบว่ามีประสิทธิภาพดีที่ขนาด 14 พอยต์ขึ้นไป โดยมีความชัดเจนและอ่านง่ายทั้งบนจอคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์พกพา แสดงให้เห็นว่าชุดอักษรนี้สามารถตอบสนองความต้องการในการใช้งานบนสื่อดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความสำคัญของอัตลักษณ์อักษรขอมไทย กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ผลการศึกษาลักษณะเฉพาะของอักษรขอมไทยในเอกสารโบราณพบว่า อักษรขอมไทยมีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ศานติ ภักดีคำ (2557) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาษาและอักษรขอมในจารึกของไทย และชี้ให้เห็นว่าอักษรขอมไทยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมไทยมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งานในการบันทึกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะ สอดคล้องกับงานวิจัยของพิสิฐ เจริญวงศ์ (2560) ที่กล่าวถึงความสำคัญของอักษรขอมในฐานะเป็นภาษาจารึกพระธรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ในแง่ของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การพัฒนาชุดอักษร "TLK Sati" จึงมิใช่เพียงการถ่ายทอดรูปแบบอักษรโบราณสู่รูปแบบดิจิทัลเท่านั้น แต่ยังเป็นการตีความและถ่ายทอดจิตวิญญาณของอักษรขอมไทยที่มีความเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น สอดคล้องกับงานวิจัยของประคอง นิมมานเหมินท์ (2558) ที่เสนอว่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมควรให้ความสำคัญกับการถ่ายทอด "แก่นสาร" ของวัฒนธรรมนั้นๆ มากกว่าเพียงแค่ "รูปแบบภายนอก" เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมยังคงมีชีวิตและสามารถสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีความหมาย

2. การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการออกแบบอักษรศาสตร์ การนำหลักสติปัฏฐานมาบูรณาการกับการออกแบบชุดอักษรถือเป็นแนวทางที่มีความแปลกใหม่และน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกแบบให้ตัวอักษรแต่ละตัวมีเอกลักษณ์ไม่เหมือนกันทุกตัว เพื่อสะท้อนหลักไตรลักษณ์ ทั้งอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งเป็นการสะท้อนแนวคิดเรื่องความไม่สมบูรณ์แบบและความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งผ่านรูปแบบตัวอักษร ในพระไตรปิฎก มหาสติปัฏฐานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/373-399) ได้กล่าวถึง

หลักการฝึกสติที่แบ่งออกเป็น 4 ฐาน คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา เป็นวิธีการสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเพื่อพัฒนาจิตใจให้เกิดความตั้งมั่น เข้าใจความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ การนำหลักการนี้มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบตัวอักษรจึงเป็นการบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ได้อย่างน่าสนใจ สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2559) ที่เสนอว่าหลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวางในทุกศาสตร์และยังคงทันสมัยเสมอ การออกแบบที่ได้รับอิทธิพลจากหลักธัมมานุปัสสนา โดยเฉพาะการสะท้อนหลักไตรลักษณ์ในรูปแบบของตัวอักษรที่ไม่สมบูรณ์แบบ

3. ผลกระทบของรูปแบบตัวอักษรต่อสมาธิและการเรียนรู้ ผลการทดสอบการใช้งานที่พบว่าผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานร้อยละ 92.3 รายงานว่าการอ่านข้อความด้วยชุดอักษร "TLK Sati" ช่วยส่งเสริมสภาวะจิตที่สงบและมีสติ เป็นข้อค้นพบที่น่าสนใจและสอดคล้องกับงานวิจัยของสมภาร พรมทา (2561) ที่ศึกษาเกี่ยวกับผลของรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาพุทธธรรมที่มีต่อความเข้าใจและการนำไปปฏิบัติ ซึ่งพบว่ารูปแบบการนำเสนอมีผลต่อทัศนคติและความสนใจของผู้เรียนอย่างมีนัยสำคัญ จากผลการศึกษาที่ว่า นักศึกษาและผู้สนใจด้านพุทธศาสนา (n=120) ร้อยละ 87.5 รายงานว่าชุดอักษร "TLK Sati" ช่วยเพิ่มสมาธิและความเข้าใจในเนื้อหา สอดคล้องกับหลักการในมหาสติปัฏฐานสูตรที่กล่าวถึงการมีสติกำกับในทุกอิริยาบถ ซึ่งรวมถึงการอ่านด้วย ดังที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎก "ภิกษุเมื่อเดินก็รู้ชัดว่าเราเดิน เมื่อยืนก็รู้ชัดว่าเรายืน เมื่อนั่งก็รู้ชัดว่าเรานั่ง เมื่อนอนก็รู้ชัดว่าเรานอน หรือเธอตั้งกายไว้ด้วยอาการอย่างใดๆ ก็รู้ชัดอาการอย่างนั้นๆ" (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 10 ข้อ 376) การที่ผู้ใช้มีสมาธิและความเข้าใจเพิ่มขึ้นจากการใช้ชุดอักษรที่ออกแบบตามหลักสติปัฏฐานจึงเป็นหลักฐานที่สนับสนุนว่าการออกแบบได้บรรลุวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการมีสติขณะอ่าน

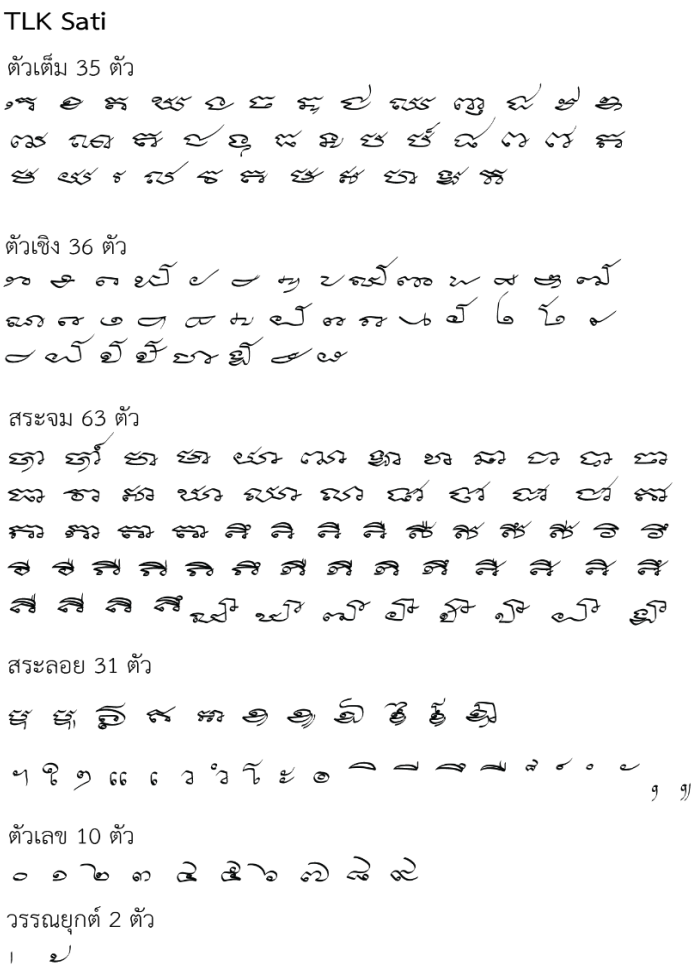
4. ความท้าทายในการประยุกต์ใช้ชุดอักษรโบราณในสื่อดิจิทัล ตามที่เสนอในผลการวิจัย สอดคล้องกับแนวคิดของชนินทร์ ชมะโชติ (2563) ที่เสนอว่าการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัลควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ใช้งานจริง เพื่อให้ผลงานตอบสนองความต้องการที่แท้จริงและได้รับการยอมรับในวงกว้าง การพัฒนาชุดอักษรขอมไทย "TLK Sati" บนพื้นฐานหลักสติปัฏฐานสำหรับสื่อดิจิทัลเป็นการบูรณาการระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม หลักพุทธธรรม และเทคโนโลยีดิจิทัล ที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการเข้าถึงเนื้อหาพุทธธรรมในรูปแบบที่ร่วมสมัย ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงผลกระทบเชิงบวกต่อสภาวะจิตและการเรียนรู้ของผู้ใช้ แม้จะมีความท้าทายบางประการที่ต้องพัฒนาต่อไป สอดคล้องกับ อักษรขอมไทยในบริบทพุทธศาสนามีความสำคัญเชิงจิตวิญญาณ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอิทธิพลของศิลปะและสัญลักษณ์ทางศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาโดย Smith (2020) และ Brown (2021) พบว่าการออกแบบอักษรใหม่ที่ยังคงเอกลักษณ์เดิมช่วยให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมทางอารมณ์มากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและความศรัทธา สอดคล้องกับงานวิจัยของ Lee et al. (2022) พบว่าความสามารถในการอ่านของอักษรขอมไทยเพิ่มขึ้นเมื่อมีการปรับขนาดและความคมชัดให้เหมาะสมกับสื่อดิจิทัล สอดคล้องกับหลักการออกแบบดิจิทัลของ Spiekermann (2014) พบว่าการใช้สีและองค์ประกอบกราฟิกที่เหมาะสมช่วยเพิ่มความรู้สึกจิตวิญญาณของผู้อ่าน

5. การเผยแพร่ในรูปแบบโอเพนซอร์ส (Open Source) ชุดอักษร "TLK Sati" ได้รับการเผยแพร่ในรูปแบบโอเพนซอร์สภายใต้ลิขสิทธิ์ SIL Open Font License (OFL) ซึ่งอนุญาตให้ผู้ใช้สามารถนำไปใช้งาน ดัดแปลง และแจกจ่ายต่อได้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย แต่ต้องคงไว้ซึ่งข้อกำหนดเรื่องลิขสิทธิ์และการอ้างอิงถึงผู้พัฒนาเดิม การเผยแพร่ในลักษณะนี้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาในเรื่องการให้ธรรมเป็นทาน (ธรรมทาน) คลังข้อมูลงานวิจัยและผลงานวิชาการของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมผลงานวิจัยที่ได้รับการยอมรับในแวดวงวิชาการ ทำให้ชุดอักษรสามารถเข้าถึงผู้สนใจในวงกว้าง โดยเฉพาะนักวิชาการและนักศึกษาด้านศิลปะ การออกแบบ และพุทธศาสนศึกษา เว็บไซต์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ในส่วนของผลงานวิจัยและนวัตกรรมการออกแบบ แพลตฟอร์มแบ่งปันฟอนต์ที่ได้รับความนิยมในวงกว้าง ทำให้ผู้ใช้ทั่วไปสามารถค้นหาและนำไปใช้งานได้สะดวก ระบบคลังข้อมูลดิจิทัลของสถาบันการศึกษาและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

6. การใช้งานในสถาบันทางพุทธศาสนา สำนักปฏิบัติธรรมได้นำชุดอักษร "TLK Sati" ไปใช้ในสื่อประกอบการสอนวิปัสสนากรรมฐานและเอกสารประกอบการปฏิบัติธรรม โดยวิทยากรและผู้นำการปฏิบัติธรรมให้ความเห็นว่าชุดอักษรช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติและการเรียนรู้หลักธรรม สำนักพิมพ์เผยแพร่พระพุทธศาสนาได้นำชุดอักษรไปใช้ในการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะและคัมภีร์พุทธศาสนาฉบับปริวรรต โดยได้รับการตอบรับจากผู้อ่านในแง่ของความสวยงามและความเหมาะสมกับเนื้อหาในระดับดี

7. การใช้งานในโครงการดิจิทัลไลเซชันคัมภีร์โบราณ โครงการนำร่องในการปริวรรตคัมภีร์ใบลานสำคัญ โดยใช้ชุดอักษร "TLK Sati" ในการแสดงผลควบคู่กับภาพถ่ายต้นฉบับดิจิทัล ทำให้ผู้ใช้สามารถศึกษาเนื้อหาของคัมภีร์โบราณได้สะดวกมากขึ้น การพัฒนาแอปพลิเคชันมือถือสำหรับการศึกษาคัมภีร์โบราณ ซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากผู้ใช้ในช่วงทดลองใช้งาน

8. ผลกระทบและการประเมินการใช้งานจริง ผลกระทบด้านการศึกษาและเผยแพร่พุทธธรรม การสำรวจความคิดเห็นจากผู้ใช้งานจริงในช่วง 6 เดือนหลังการเผยแพร่ พบว่าส่วนใหญ่เห็นว่าชุดอักษร "TLK Sati" ช่วยสร้างความน่าสนใจให้กับเนื้อหาพุทธธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ใช้อายุ 18-35 ปี การสัมภาษณ์ผู้สอนธรรมะและผู้เชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติวิปัสสนา พบว่าการใช้ชุดอักษรที่ออกแบบตามหลักสติปัฏฐานช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการสอนธรรม คือการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีสติและความตั้งใจในการศึกษา ผลกระทบด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม การประเมินจากผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกทางวัฒนธรรมให้ความเห็นว่าโครงการนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของการอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ (creative conservation) ที่ไม่เพียงเก็บรักษารูปแบบมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังทำให้มีชีวิตและเข้าถึงได้สำหรับคนรุ่นใหม่ มีแผนการนำเสนอผลงานวิจัยในการประชุมวิชาการระดับชาติด้านมรดกทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัลที่จะจัดขึ้นในอนาคต เพื่อเผยแพร่แนวคิดและกระบวนการพัฒนาชุดอักษรให้แก่ผู้สนใจในวงกว้าง

ภาพที่ 1 : ชาร์ทแสดงอักษรในชุด TLK Sati ที่ได้ทำการสร้างด้วยโปรแกรมสำเร็จ (สันติ เล็กสุขุม, 2554); (การสำรวจของกรมศิลปากร, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

ที่ได้คือรูปแบบอักษร ชุด TLK Sati มีลักษณะพิเศษที่เน้นความชัดเจนของโครงสร้างตัวอักษร โดยชุดอักษรนี้ประกอบด้วยรูปแบบพยัญชนะจำนวน 44 ตัว สระจำนวน 32 รูป วรรณยุกต์ 4 รูป และตัวเลข 10 ตัว โดยมีการออกแบบที่เน้นความสมดุลระหว่างความเป็นอักษรโบราณกับการใช้งานในสื่อดิจิทัลลักษณะสำคัญของชุดอักษร TLK Sati ได้แก่ การเพิ่มน้ำหนักของเส้นหลักเพื่อความชัดเจนบนจอดิจิทัล การปรับสัดส่วนระหว่างหัวอักษรและเส้นหางให้เหมาะสมกับการอ่านในระบบดิจิทัล และการออกแบบให้สระและวรรณยุกต์มีความสอดคล้องกับตัวอักษรหลัก รวมถึงการแยกสระลอยและสระจมให้มีความชัดเจนและใช้งานได้ง่ายบนระบบดิจิทัล

สรุป

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของอักษรขอมไทยในบริบทพุทธศาสนาและการออกแบบอักษรที่สามารถสะท้อนถึงมิติทางจิตวิญญาณของศาสนา ในขณะที่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพในสื่อดิจิทัล ผลการศึกษาพบว่าการออกแบบอักษรขอมไทยให้เหมาะสมกับสื่อร่วมสมัยต้องอาศัยการรักษาเอกลักษณ์ทางศิลปะดั้งเดิมควบคู่กับการปรับปรุงให้มีความชัดเจน อ่านง่าย และรองรับการแสดงผลบนแพลตฟอร์มดิจิทัล แนวทางที่นำเสนอในงานวิจัยนี้ช่วยให้สามารถพัฒนาอักษรที่สามารถตอบโจทย์ทั้งด้านศิลปะและการใช้งานในโลกดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบอักษรไทยโบราณสำหรับสื่อดิจิทัล ไม่เพียงแต่ช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังช่วยส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้ทางพุทธศาสนาให้เข้าถึงผู้คนในยุคปัจจุบันมากขึ้น การออกแบบอักษรที่มีความสมดุลระหว่างความงามและฟังก์ชันการใช้งานช่วยให้ผู้ใช้งานมีประสบการณ์ที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการอ่านเอกสารดิจิทัล แอปพลิเคชัน หรือเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าแนวทางการออกแบบอักษรไทยโบราณสามารถนำไปต่อยอดเพื่อพัฒนาอักษรประเภทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมิติทางวัฒนธรรมและศาสนา อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้ในสื่อเพื่อการศึกษาหรือการนำเสนอข้อมูลที่ต้องการสร้างบรรยากาศเชิงศิลปะและจิตวิญญาณให้กับผู้อ่าน ในอนาคตควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำอักษรดั้งเดิมไปใช้ในสื่อที่มีการโต้ตอบสูง เช่น เทคโนโลยีเสมือนจริง (VR) หรือความเป็นจริงเสริม (AR) เพื่อให้สามารถเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมไทยได้อย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยสรุป งานวิจัยนี้นำเสนอแนวทางใหม่ในการออกแบบอักษรไทยโบราณเพื่อให้สามารถนำไปใช้ในสื่อดิจิทัลได้อย่างเหมาะสมและสร้างคุณค่าทางศิลปะและจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในภาคการศึกษา การเผยแพร่ศาสนา และการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยให้คงอยู่และเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย อักษรขอมไทยมีความสำคัญเชิงศิลปะและจิตวิญญาณในพุทธศาสนา และสามารถพัฒนาให้รองรับการใช้งานในสื่อดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยที่มีการสอนด้านอักขรวิทยา และหน่วยงานที่ดูแลการพัฒนาสื่อดิจิทัลด้านศาสนา ควรนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาแบบอักษรดิจิทัลที่มีรากฐานมาจากอักษรขอมไทย นำไปใช้ในการออกแบบสื่อการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา เช่น แอปพลิเคชัน เว็บไซต์ และสื่อดิจิทัล และพัฒนาโครงการอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้ตัวอักษรไทยโบราณในสื่อสมัยใหม่ เพื่อให้เข้าถึงผู้ใช้งานได้มากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การพัฒนาแบบอักษรขอมไทยสำหรับสื่อมัลติมีเดียแบบโต้ตอบ เนื่องจากสื่อมัลติมีเดียที่มีปฏิสัมพันธ์ เช่น แอนิเมชัน อินโฟกราฟิก หรือเกม สามารถช่วยให้ผู้ใช้เข้าถึงองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาได้ดียิ่งขึ้น การออกแบบอักษรขอมไทยให้สามารถใช้งานได้ในรูปแบบนี้จะช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้ใช้

2.2 แนวทางการออกแบบอักษรขอมไทยสำหรับแพลตฟอร์มเสมือนจริง (VR) และความเป็นจริงเสริม (AR) ด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีเสมือนจริงและ AR มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น การศึกษาแนวทางการใช้อักษรขอมไทยในสื่อเหล่านี้จะช่วยให้เกิดนวัตกรรมที่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสารทางศาสนาได้อย่างลึกซึ้งขึ้น

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2560). *โครงการสำรวจและขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมวดงานช่างฝีมือดั้งเดิม*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรรณิการ์ วิมลเกษม. (2547). *พัฒนาการของตัวอักษรไทยและอักษรขอมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กาญจนา แก้วเทพ. (2560). *การศึกษาการรับสื่อในบริบทวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนินทร์ ชมะโชติ. (2563). *การอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาย โพธิสิตา. (2552). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พลับลิชชิ่ง.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2553). *วิธีวิทยาวิจัยเชิงคุณภาพด้านศิลปวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2559). *การรับรู้และทัศนคติของคนไทยต่ออักษรโบราณในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2558). *การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไทย: แนวคิดและวิธีการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ ศีลรัตนา. (2551). *ทฤษฎีด้านการอ่านตัวอักษร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พงษ์ศักดิ์ ผกามาศ และคณะ. (2564). *ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการนำเสนอสื่อกับคลื่นสมองของผู้ปฏิบัติสมาธิ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พระเทพวิสุทธิเมธี. (2550). *คัมภีร์ใบลานกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2543). *การเผยแพร่พุทธธรรมในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน. (2562). *การประยุกต์หลักไตรลักษณ์ในการออกแบบเชิงพุทธ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิสิฐ เจริญวงศ์. (2560). *อักษรขอมในประเทศไทย: ศิลปะ ความเชื่อ และการใช้งาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติ-ชน.

ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาบาลี. (2565). ภาษาและพระพุทธศาสนา. *สัมภาษณ์*. 15 กุมภาพันธ์.

ผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อดิจิทัล. (2566). การออกแบบอักษรดิจิทัล. *สัมภาษณ์*. 10 มกราคม.

ผู้เชี่ยวชาญท่านที่ 4. (2565). อักขรวิทยา. *สัมภาษณ์*. 25 กุมภาพันธ์.

ผู้เชี่ยวชาญท่านที่ 15. (2565). การปฏิบัติธรรม. *สัมภาษณ์*. 10 มีนาคม.

ผู้เชี่ยวชาญท่านที่ 17. (2565). พุทธศาสนา. *สัมภาษณ์*. 15 มีนาคม.

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสตร์. (2565). พุทธศาสนาในยุคดิจิทัล. *สัมภาษณ์*. 25 พฤศจิกายน.

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม. (2566). การพัฒนาชุดอักษรสำหรับสื่อดิจิทัล. *สัมภาษณ์*. 5 กุมภาพันธ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รายงานการประชุม. (2565). *การประชุมคณะกรรมการโครงการดิจิทัลไลเซชันคัมภีร์ใบลาน*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2554). *จิตวิทยาการรับรู้ทางสายตาและการออกแบบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2557). *การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.

ศานติ ภักดีคำ. (2557). *ภาษาและอักษรขอมในจารึกของไทย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สถาบันวิปัสสนาธุระ. (2565). *รายงานผลการจัดทำสื่อการสอนดิจิทัลเพื่อการเผยแพร่พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิปัสสนาธุระ.

สมภาร พรมทา. (2561). รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาพุทธธรรมที่มีผลต่อความเข้าใจและการนำไปปฏิบัติ. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา*. 25(2), 78-96.

สันติ เล็กสุขุม. (2554). *รูปแบบศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุจิตรา อ่อนค้อม. (2563). การประยุกต์หลักสติปัฏฐานในการเรียนรู้. *วารสารศึกษาศาสตร์*. 31(1), 45-58.

สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2556). *การออกแบบตัวอักษรดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: สมาคมนักออกแบบแห่งประเทศไทย.

สุนทรี โคมิน และอภิชาติ พงษ์เกษม. (2562). *การพัฒนาฟอนต์ไทยสำหรับแพลตฟอร์มดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Brown, R. (2021). Typography and Spirituality: Effects of Font Design on Religious Experience. *Journal of Typography Research*. 15(2), 127-145.

Dharmalingam, K. & Raghavan, S. (2022). *Cultural Conservation in the 21st Century*. Singapore: Asia Heritage Foundation.

Kabat-Zinn, J. (2019). Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, and Future. *Psychological Inquiry*. 30(2), 144-156.

Lee, S., Park, J., & Wang, L. (2022). Legibility of Traditional Scripts in Digital Media. *Digital Humanities Quarterly*. 16(3), 245-267.

Lin, K. & Thompson, C. (2023). Sustainable Typography Framework: Guidelines for Cultural Heritage Scripts. *Design Studies*. 84(1), 101-122.

Lupton, E. (2020). *Thinking with Type: A Critical Guide for Designers, Writers, Editors, & Students*. New York: Princeton Architectural Press.

Smith, J. (2020). Emotional Engagement with Traditional Typography in Digital Media. *Typography Journal*. 42(3), 215-233.

Spiekermann, E. (2014). *Typography and Spirituality in Digital Age*. Berlin: FontShop Publishing.

Thongthamachart, P. (2021). Traditional Wisdom in Contemporary Context: A Case Study of Thai Cultural Heritage. *Asian Culture Studies*. 18(2), 89-105.

Williamson, K. & Chen, T. (2021). Challenges in WebFont Development for Complex Script Systems. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*. 27(4), 2245-2256.

สารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี

The Essence of Dvaravati: History Value and Dhamma in Suphanburi Province.

[1]เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, [2]พระครูสถิตธรรมาลังการ,
[3]พระปลัดยุทธนา มาลาวังโส, [4]วิกานดา ศรีศักดา และ [5]ภาศิณี โกมลมิศร์
[1]Penphan Fuangfooloy, [2]Phrakrusathitdhammalangkarn,
[3]Phrapalad Yuttana Malawangso, [4]Wiganda Srisakda and [5]Pasinee Komolmitr
[1,2,3,4,5]วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3,4,5]Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavityalaya University.
[1]Corresponding Author's Email: penphan.fua@mcu.ac.th
Received: March 2, 2025; **Revised:** April 14, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และคุณค่าแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี 2) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี และ3) เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้สารัตถะแห่งทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีพื้นที่วิจัยในอำเภออู่ทอง และอำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม คณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองแล้วนำวิเคราะห์เพื่ออภิปรายผลและเสนอแนะด้วยการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า 1) ประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดี ปรากฏร่องรอยการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ปรากฏอยู่ในพื้นที่บริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นสิ่งสร้างคุณค่าทางจิตใจ ความภาคภูมิใจกับร่องรอยโบราณสถานที่ยังหลงเหลืออยู่ 2) การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาซึ่งดินแดนแห่งนี้เคยเจริญรุ่งเรืองเป็นถึงเมืองท่าสำคัญ เป็นประตูแห่งการค้าขาย การแพร่กระจายของศาสนาและวัฒนธรรมอันหลากหลาย รวมถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่ประเทศไทย 3) การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ ชุดความรู้ เพื่อส่งเสริมให้เมืองโบราณอู่ทองเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมโบราณ ร่วมถึงการสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ ทั้งหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงคุณค่าแห่งรอยธรรมของอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรีต่อไป

คำสำคัญ: สารัตถะ; ทวารวดี; รอยธรรม

Abstract

This research article aims to: 1) Study the history, archaeological evidence, and cultural values of the Dvaravati civilization in Suphanburi Province. 2) Analyze the connection of Buddhism within the Dvaravati civilization in Suphanburi Province. 3) Develop educational media that convey the essence of the Dvaravati civilization in Suphanburi Province. This research article is a qualitative research, study conducted in U Thong District and Mueang Suphanburi District, Suphanburi Province. The research tools included surveys, interviews, and focus group discussions. The researchers collected data firsthand, then analyzed, interpreted, and presented the findings through descriptive writing. The study found that: 1) Historical and archaeological evidence reveals traces of the spread of Buddhism within the Dvaravati civilization, particularly in the area of the ancient city of U Thong, Suphanburi Province. These remnants offer spiritual value and a sense of pride in the remaining ancient sites. 2) The analysis of Buddhism's influence shows that this area once flourished as a major port city, serving as a gateway for trade, religious dissemination, and diverse cultural exchange. It was a crucial point in the spread of Buddhism from India to Thailand. 3) The development of educational media and knowledge sets aims to promote U Thong Ancient city as a learning center and cultural tourism destination. Building collaborative networks between public and private sectors is also crucial to preserving the spiritual heritage and enduring values of the Dvaravati civilization in Suphanburi Province.

Keywords: Essence; Dvaravati; Dhamma

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ เป็นความพยายามหาคำตอบด้วยวิธีการสืบสวนค้นหาความจริง ต่างจากการเล่าเรื่องแบบเทพนิยายหรือนิทานปรัมปราที่เล่าต่อ ๆ กันมา โดยสิ่งที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ได้ไต่สวนนั้นคือการกระทำของมนุษย์ ผ่านการเดินทางไปยังสถานที่ที่เคยเกิดเหตุการณ์และใช้หลักฐานในการยืนยัน ไม่เพียงเท่านั้นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ยังแสดงถึงความพยายามวิพากษ์และตีความหลักฐานด้วย (พุทธพล มงคลวรรณ, 2561) ความพยายามอธิบายและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์พัฒนาการของบ้านเมืองได้ในหลาย ๆ ด้าน การอธิบายและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ยังสัมพันธ์กับกรอบแนวคิด มุมมอง ซึ่งในการหาคำตอบที่แตกต่างกันไป การศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันให้ความสำคัญกับแนวพินิจประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง ประวัติศาสตร์ความคิด และประวัติศาสตร์ระยะยาวมากขึ้น ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดีเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นเมื่อราว 2,000 ปีก่อน จนถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วย แม้แต่องค์ความรู้เกี่ยวกับ “พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารดี” (เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, 2565) พบประเด็นการเปลี่ยนแปลงของข้อเท็จจริงด้วยเช่นกัน ด้วยผู้ศึกษาด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีค้นพบหลักฐานใหม่ที่นำไปสู่บทสรุปใหม่เพิ่มขึ้น

ความพยายามสืบสวนว่า อารยธรรมทวารวดี คืออะไร มีแหล่งกำเนิดอยู่ที่ใด เคลื่อนมาจากไหน มีลักษณะเป็นอย่างไร จากการศึกษาในเบื้องต้น ได้พบบันทึกในเอกสารจีน อ้างถึงเป็นครั้งแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 7 ในนามว่าโตโลโปตี้ หรือ จุยล่อพัดตี้ ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ตีความว่าเป็นรัฐในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา จึงมีผู้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า เมืองหลวงของทวารวดีจะต้องอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งใน 5 จุดนี้ คือ นครปฐม อยุธยา ลพบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี (ธิดา สาระยา, 2537) ซึ่งหลักฐานเกี่ยวกับทวารวดีที่พบ เป็นรูปแบบ

ศิลปกรรมจากคติความเชื่อในทางพุทธศาสนา นักประวัติศาสตร์เรียกศิลปะแบบที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นว่า ศิลปะแบบทวารวดี ดังนั้นศิลปะแบบทวารวดีจึงสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสังคมภายใต้บริบทของพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมทวารวดี โดยมีพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมร่วมกัน จากการสำรวจของสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี ได้ขุดค้นพบภาชนะดินเผาบรรจุเหรียญเงินสมัยทวารวดีจำนวน 9 เหรียญ ในเขตพื้นที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในจำนวนนี้มีเหรียญเงิน 3 เหรียญที่ปรากฏจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต จำนวน 2 บรรทัด อ่านว่า “ศฺรีทฺวารวดี ศฺวรปุณยา” แปลว่าการบุญของพระเจ้าศรีทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 (เขมชาติ เทพไชย, 2557) นอกจากนั้น ยังพบหลักฐานว่าในตัวเมืองอู่ทองและนอกเมือง มีโคกเนินดินเป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ ตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ ไม่น้อยกว่า 20 แห่ง จากการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณอู่ทองเป็นจำนวนมากพบว่าเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี ส่วนโบราณวัตถุที่พบในตัวเมืองและนอกเมืองอู่ทอง ถูกค้นพบโดยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างชาติ ให้ความสนใจศึกษาเรื่องราวของเมืองอู่ทอง และได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับบทบาทของเมืองอู่ทองไว้อย่างน่าสนใจ เช่น ศาสตราจารย์ฌอง บวซเซอลีเยร์ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2540) ตั้งข้อสมมติฐานไว้ว่าราชธานีของอาณาจักรฟูนันอาจอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณเมืองอู่ทอง ขณะที่รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลโภดม (2549) ได้กล่าวไว้ในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องอู่ทอง เมืองสร้างสรรค์การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม: ผ่านหลักฐานพระพุทธศาสนาสมัยเริ่มแรกและรอยลูกปัด ณ เมืองโบราณอู่ทองและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง สุพรรณบุรี ระหว่างวันที่ 7-8 กันยายน 2556 สรุปได้ว่า เมืองอู่ทองและปริมณฑลคือบริเวณศูนย์กลางของรัฐหรือแคว้นสำคัญที่พัฒนาขึ้นในสมัยสุวรรณภูมิ เพราะมีโบราณสถานวัตถุสนับสนุนมากกว่าที่อื่น ๆ สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่ถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่เป็นอัตลักษณ์ของวิถีชีวิตคนไทย เป็นรูปแบบการเรียนรู้รากเหง้าประวัติศาสตร์ความเป็นตัวตนของชนชาติไทยอย่างแท้จริง และเพื่อลดทอนการครอบงำของพหุวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดของ วินัย พงศ์ศรีเพียร (2543) ที่กล่าวไว้ว่า “..ความเข้าใจแก่นแท้ของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาติ เป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น เพราะประวัติศาสตร์ทำให้เราได้รู้ว่า ลักษณะเฉพาะของสังคมของเราในปัจจุบันได้พัฒนาขึ้นมาบนพื้นฐานของอะไรบ้าง..” ดังนั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ นอกจากจะเป็นการแสวงหาความหมายที่แฝงอยู่ในเหตุการณ์ของอดีตแล้ว ยังได้เรียนรู้ วิธีการบันทึกของนักประวัติศาสตร์ ในแต่ละยุครู้ระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการสร้างองค์ความรู้ ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์ วัฒนธรรมประเพณี โดยนำพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมผสานจากการหลอมรวมกันทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เป็นรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะของศิลปวัฒนธรรมทวารวดี ที่เชื่อมโยงความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม คติความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกันจากข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้นนั้น กล่าวได้ว่า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ มีอายุในราวยุคเหล็ก ยุคสุวรรณภูมิ ฟูนัน อมรวดี ทวารวดี อู่ทอง เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การนำคุณค่าประวัติศาสตร์และอารยธรรมทวารวดีสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างรายได้ให้กับชุมชน ท้องถิ่น

และประเทศ เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม เป็นการดึง “จุดเด่น” ของสิ่งที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์หรือศิลปวัฒนธรรมมาสร้างเป็น “จุดขาย” ที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี พัฒนาพื้นที่แหล่งเรียนรู้อารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี ขับเคลื่อนสู่การท่องเที่ยวเชิงมรดกท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวของแผนพัฒนาจังหวัดสุพรรณบุรี

โครงการวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และคุณค่าแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี 2) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในยุคอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี และ3) เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้สารัตถะแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้มีการบูรณาการระหว่างศาสตร์ คือการพัฒนาสังคม มนุษยศาสตร์ และพระพุทธศาสนา เป็นต้น วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยร่วมกับหน่วยงานภายนอก เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวสุพรรณบุรี เป็นต้น คณะผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยกับชุมชนในพื้นที่และภาคีเครือข่ายมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น โครงการวิจัยนี้ จะช่วยให้เกิดองค์ความรู้พื้นฐานก่อให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และคุณค่าแห่งอารยธรรมทวารวดี ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในยุคอารยธรรมทวารวดีของพื้นที่ต่างๆ ของโบราณสถานและโบราณวัตถุกับพระพุทธศาสนาในจังหวัดสุพรรณบุรี นำไปสู่การพัฒนาสื่อการเรียนรู้สารัตถะแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี ที่เป็นประโยชน์ต่อ นักเรียน นักศึกษา ประชาชน และผู้ที่สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และคุณค่าแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี
2. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้สารัตถะแห่งทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง สารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) โดยมีกระบวนการศึกษาข้อมูลร่วมกับการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย ในการรวบรวมข้อมูลวิจัย มีรายละเอียดประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงเอกสาร (Document Research) แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมทวารวดี เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี จากหนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความ บันทึกจากห้องสมุด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักศิลปากร ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจ (survey) หลักฐานทางโบราณคดี เช่น เจดีย์ อิฐ เนินดิน และร่องรอยหลักฐานอารยธรรมทวารวดีที่ยังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ขั้นตอนที่ 3 การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่แบบเจาะจง (สารัตถะจากอะไร ที่บ่งบอกอารยธรรมทวารวดี (เรื่องเล่า) การเล่าเรื่องผ่านอาณาจักรที่ล่มสลาย The Lost Kingdom) จากการสัมภาษณ์กลุ่มประชาชนในพื้นที่ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย 1) ผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมทวารวดี 2) ปราชญ์ท้องถิ่น และ3) เจ้าหน้าที่สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี จำนวน 8 คน ทั้งในพื้นที่วิจัยและที่ตั้งของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ

ขั้นตอนที่ 4 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการทำงานร่วมกัน จากการสนทนากลุ่มประชาชนในพื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย 1) ผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมทวารวดี 2) ปราชญ์ท้องถิ่น และ3) เจ้าหน้าที่สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี

ขั้นตอนที่ 5 นำผลการศึกษาวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จัดทำเป็นโมเดล นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัย จัดทำเป็นสื่อการเรียนรู้ และตีพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่มเอกสาร

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 การศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และคุณค่าแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ข้อมูลทั้งเชิงเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนามเมืองโบราณ อู่ทอง พบว่าการเคลื่อนอารยธรรมทวารวดี เกิดมาจากการเชื่อมโยงเส้นทางการค้าขายในอดีต ซึ่งพ่อค้าได้นำสินค้าเดินทางเข้ามาพร้อมกับพระภิกษุและกลุ่มพราหมณ์ที่นำหลักศาสนาและวัฒนธรรม เกิดการซึมซับและหลอมรวมขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา วิถีชีวิต ความเชื่อกันขึ้นมาในรูปแบบที่ผสมผสานขึ้นใหม่ผ่านช่วงเวลาเกือบ 600 ปี และขยับขยายย้ายจุดศูนย์กลางไปตามบริบทของความเจริญในแต่ละช่วงเวลาและในแต่ละชุมชนนั่นเอง จนเริ่มมีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาผสมกลมกลืนจนเกิดการคาบเกี่ยวและทำให้ความโดดเด่นของอารยธรรมทวารวดีจางลง แต่ก็มิได้หายไปจากพื้นที่แต่อย่างใด อารยธรรมทวารรวดียังคงสถิตอยู่ ณ ดินแดนเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะหลงเหลือเพียงซากปรักหักพังของโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือแม้แต่แค่คำบอกเล่าต่อ ๆ กันมา

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า การเผยแผ่อารยธรรมจากอินเดียสู่ในภูมิภาคนี้ สืบเนื่องมาจากพ่อค้าชาวอินเดียเดินทางเข้ามาติดต่อกับชาวพื้นเมืองด้วยการแจกของขวัญ แจกยารักษาโรค แจกเครื่องรางป้องกันภัยอันตราย (ผาสุก อินทราวุธ, 2542) จากนั้นจึงฝึกหัดเรียนภาษาพื้นเมือง แล้วจึงลงหลักปักฐานสร้างครอบครัว แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันไปในตัว (ชิน อยู่ดี, 2510) รวมถึงการนำหลักศาสนาของกลุ่มพราหมณ์และพระภิกษุออกมาเผยแพร่อารยธรรมจากอินเดียเช่นเดียวกัน

ผู้วิจัยพบว่า ประเทศไทยเพิ่งจะมาศึกษา ร่องรอยอารยธรรมทวารวดี ได้ราว 140 ปี โดยเฉพาะแหล่งที่พบโบราณสถานและโบราณวัตถุ ที่มีอายุมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-11 ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ร่วมกับการบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองโบราณอู่ทอง สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ก็เป็นเพียงแนวคิดหรือความเชื่อที่ได้รับจากข้อมูลที่ได้ศึกษามาเท่านั้น และจากการศึกษาเชิงเอกสารทำให้ผู้วิจัยสรุปรายละเอียดข้อมูลได้ ดังนี้

1. จากการศึกษาพบหลักฐานว่า เมืองโบราณอู่ทองมีร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดียมาตั้งแต่ตอนปลายของยุคเหล็กช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-5 สมัยราชวงศ์โมริยะ-ศุงคะ จนถึงสมัยคุปตะและสมัยหลังคุปตะ

2. หลักฐานสำคัญทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุด คือ พระพุทธรูปดินเผาถือบาตร 3 องค์และพระพุทธรูปนาคปรก ที่เป็นประติมากรรมศิลปะอมราวดีตอนปลาย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10

3. เจดีย์และวิหารหลายหลังบริเวณเมืองโบราณอู่ทองเป็นศิลปะสมัยราชวงศ์ปาละ มีลักษณะศิลปกรรมของพระพุทธศาสนามหายาน เช่น การยกเก็จในแต่ละด้านของเจดีย์ พระพุทธรูปสำริดจากเจดีย์หมายเลย 11

4. เมืองต่าง ๆ มีความเจริญตามสายน้ำ เพราะสะดวกในการเดินทางเพื่อทำการค้าขาย ซึ่งอาจารย์ศรีศักร ยังกล่าวสนับสนุนว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เพราะอยู่ในทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมและมีร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ มากที่สุด

5. นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีตั้งสมมติฐานว่า เมืองโบราณอู่ทอง เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี โดยเสนอว่าทั้งสุพรรณบุรีและนครปฐมต่างก็เป็นเมืองท่าชายฝั่งเหมือนกัน และมีความเห็นว่าพระเจ้าหรรษะวรมัน ที่ปรากฏในแผ่นจารึกเป็นพระนามของกษัตริย์ที่ครองเมืองอู่ทอง อาจไม่ใช่กษัตริย์แห่งอาณาจักรเจนละ นอกจากนี้ยังพบจารึกบนฐานธรรมจักรจารึกพระนามของพระมเหสีของพระมหากษัตริย์ ทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานั้นมีการปกครองระบบกษัตริย์อยู่แล้ว

6. นักประวัติศาสตร์ตั้งข้อสันนิษฐานว่า นครปฐม เป็นราชธานีแรก ก่อนจะเคลื่อนตัวไปยังเมืองต่าง ๆ

7. นักโบราณคดีชาวอังกฤษ มีความเห็นว่า อาณาจักรทวารวดีนั้นอยู่ที่เมืองอู่ทอง ซึ่งก่อนหน้านี้เคยเป็น ฟูนัน มาก่อน การได้รับอิทธิพลจากฟูนัน จนพัฒนาเป็นทวารวดี และที่สำคัญเมืองอู่ทอง ไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่ชุมชนมีการเคลื่อนตัวย้ายไปถิ่นที่อื่น ๆ

8. มีผู้คนอาศัยที่บริเวณเมืองอู่ทองตั้งแต่ยุคหินใหม่มาแล้ว ด้วยเมืองอู่ทองนี้เป็นเมืองโบราณที่สำคัญและโดดเด่นในเรื่องการติดต่อค้าขาย เพราะเมืองอู่ทองเป็นจุดเชื่อมระบบการติดต่อทางน้ำ เช่น ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน แม่น้ำท่าว้า และแม่น้ำท่าจีน

9. ภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-12 พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระเจ้าอโศกมหาราชต้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้ส่งสมณทูต 9 สาย เดินทางออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยสายที่ 8 ด้วยการนำของพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งก็คือ พม่า ไทย กัมพูชา ในปัจจุบัน

10. ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 พระพุทธศาสนาในอินเดียอ่อนแอลง เพราะถูกแทรกแซงจากศาสนาอื่นๆ จนเสื่อมลงและสูญหายไปจากอินเดียในที่สุด แต่เจริญรุ่งเรืองในดินแดนต่างๆ ตามที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมถึงเมืองโบราณอู่ทองด้วยเช่นกัน

11. กรมศิลปากรสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีภายในและภายนอกเขตคูเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ ไม่น้อยกว่า 20 แห่ง

วัตถุประสงค์ที่ 2 การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดี สรุปได้ว่า สภาพภูมิประเทศของเมืองโบราณอู่ทองมีลักษณะเป็นแหล่งเมืองท่าชายฝั่งและเป็นเมืองการค้าขายสินค้ามีทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมนักบวชผู้เดิน ทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการพัฒนาของชุมชนต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย กระแสความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองและความมั่นคงไปด้วยทรัพยากรที่มากมาย ส่งผลให้กลุ่มพ่อค้าวานิช นักบวชผู้สืบทอดการเผยแผ่ศาสนา และนักเดินทางแสวงโชค เดินทางเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้อย่างมากมาย ชุมชนเมืองอู่ทองเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยยุคเหล็กต่อมามีการแพร่เข้ามาของ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม พราหมณ์และพระพุทธศาสนา พร้อมกับการค้าขายที่เชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนของประเทศต่างๆ เพราะเป็นเมืองท่าที่สำคัญ มีการฝังตัวของบุคคลภายนอกที่เข้ามาให้กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ของสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการขยายอำนาจ ถ่ายทอดอำนาจ สร้างระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำบนความแปลก ความแตกต่าง รวมถึงความกลมกลืนและการหล่อหลอมทางพระพุทธศาสนา จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่ามีผู้คนอาศัยอยู่เป็นกลุ่มๆ ในบริเวณภาคกลางสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นทำให้เชื่อได้ว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวารวดีอย่างมาก ช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16

วัตถุประสงค์ที่ 3 การพัฒนาสื่อการเรียนรู้สารัตถะแห่งทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โบราณวัตถุ จากนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศร่วมกับการวิเคราะห์บริบทเชิงพื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักฐานที่จะเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ เพื่ออธิบายการเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ของพื้นที่วิจัยเพื่อนำเสนอ สารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยจัดกิจกรรมสานเสวนา ในประเด็นสารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมทวารวดี ปราชญ์ท้องถิ่น และประชนชนผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม พร้อมทั้งร่วมกันอภิปราย (ร่าง) แผ่นพับชุดความรู้ “รอยธรรมแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี”

เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียสู่เมืองโบราณอู่ทอง (สุพรรณบุรี) และการผลิตวิดิทัศน์เพื่อสื่อสารองค์ความรู้สู่สาธารณะ เผยแพร่ออกสู่วงวิชาการและองค์กรแห่งการเรียนรู้ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และคุณค่าแห่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า เมืองโบราณอู่ทองมีร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดียมาตั้งแต่ตอนปลายของยุคเหล็กช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-5 สมัยราชวงศ์โมริยะ-ศุงคะ เรื่อยมาจนถึงสมัยคุปตะและสมัยหลังคุปตะ ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นก็แพร่กระจายเข้ามาพร้อมกับการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ สอดคล้องกับช่วงเวลาที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 มีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.อ.(บาลี); 1/58, มหาวํส.(บาลี); 1/6/82) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งคนไทยเชื่อว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐมและเมืองอู่ทอง (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) แล้วประดิษฐานพระพุทธศาสนาจนเป็นปึกแผ่นแพร่หลาย และการพบหลักฐานทางโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัดหลากสีทั้งหินและแก้ว เหรียญกษาปณ์ทองแดงของจักรพรรดิวิคโตรินุส กษัตริย์ของจักรวรรดิโรมัน และมีความสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 13 (ผาสุก อินทราวุธ, 2542) รวมถึงหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุด คือ พระพุทธรูปดินเผาถือบาตร 3 องค์ และพระพุทธรูปนาคปรก ที่เป็นประติมากรรมศิลปะอมราวดีตอนปลาย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 ซึ่งในช่วงเวลานั้นมีพ่อค้าชาวพุทธจากลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี เดินทางเข้ามาติดต่อค้ากับชาวทวารวดี ได้นำเอาพระพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียใต้เขามาเผยแพร่ให้ชุมชนโบราณที่เมืองอู่ทอง อีกทั้งการศึกษาค้นคว้าของสุภาพรรณ ณ บางช้าง (2529) พบจารึกคาถา เย ธมฺมา 2 หลักที่ไทรบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8-11 อาจจัดเป็นจารึกของไทยด้วยก็ได้ เนื่องจากบริเวณที่พบเคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทยมาก่อน การค้นพบว่าเจดีย์และวิหารหลายหลังบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง ส่วนมากเป็นศิลปะสมัยราชวงศ์ปาละ ซึ่งมีลักษณะศิลปกรรมของพระพุทธศาสนามหายาน เช่น การยกเก็จในแต่ละด้านของเจดีย์ พระพุทธรูปสำริดจากเจดีย์หมายเลย 11 สันนิษฐานว่าเมืองต่าง ๆ มีความเจริญตามสายน้ำ เพราะสะดวกในการเดินทางเพื่อทำการค้าขาย เมืองโบราณอู่ทอง ถือเป็นศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เพราะอยู่ในทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมและมีร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ มากที่สุด ส่วนเมืองนครชัยศรี จะเจริญอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 จากหลักฐานองค์ประกอบ ศรีศักร วัลลิโภดม (2549) ชี้ให้เห็นว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มน้ำจรเข้สามพัน เคยเป็นศูนย์กลางของรัฐฟูนันที่ชื่อว่า โตโลโปตี้ (To-Lo-Po-Ti) ที่นำมาซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแห่งนี้เช่นกัน สอดคล้องกับสมมติฐานของ ฌอง บวสเซอลิเยร์ ที่ว่าเมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี และหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่จำนวนมาก มีลักษณะที่เป็นสมัยเจนละ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่นครปฐม และการย้ายศูนย์กลางเมืองท่านี้เอง ด้วยเหตุจากการขยายตัวของเมืองและภัยจากอ่างเก็บน้ำและเขื่อนพังทลายเกิดความเสียหายอย่างหนัก ผู้คนจึงเคลื่อนย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่อื่นๆ และเป็นสาเหตุที่ทำให้เมืองอู่

ทองต้องโรยราเสื่อมสภาพลงไป พระเจ้าหรรษะวรมัน ในแผ่นจารึกเป็นพระนามของกษัตริย์ที่ครองเมืองอู่ทองไม่ใช่กษัตริย์แห่งอาณาจักรเจนละ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานั้นมีการปกครองในระบบกษัตริย์อยู่แล้ว ภาษาสันสกฤตคำว่า “ทวราวดี” แปลว่า “ด้วยประตู” ซึ่งหมายถึง เมืองท่า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับเมืองทวารกา ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะ ในมหากาพย์เรื่องมหาภารตะ

ศาสตราจารย์ฌอง บวสเซอลีเยร์ ตั้งสมมติฐานว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองหลวงของรัฐทวารวดี สอดคล้องกับหลักฐานการพบจารึกพระนามกษัตริย์ทวารวดีบนแผ่นทอง (สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี, 2545) ซึ่งสังคมทวารวดีครอบคลุมปริมณฑลที่กว้างไกลกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐ ประชากรในสังคมทวารวดีแม้จะมีลักษณะร่วมบางประการทางศิลปะวัฒนธรรมอันมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง แต่ก็แตกต่างกันในเชิงชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเดิมเชื่อว่าชนเผ่ามอญซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดี ประเด็นอาณาจักรทวารวดีนั้นอยู่ที่เมืองอู่ทอง ซึ่งก่อนหน้านี้เคยเป็นฟูนัน มาก่อน การได้รับอิทธิพลจากฟูนัน จนพัฒนาเป็นทวารวดี และที่สำคัญเมืองอู่ทอง ไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่ชุมชนมีการเคลื่อนตัวย้ายไปถิ่นที่อื่น ครอริทซ์ เวลส์ ได้ทำการขุดค้นที่เมืองอู่ทอง พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้เคยอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรฟูนัน เมื่อฟูนันเสื่อมไปแล้วจึงเกิดเป็นทวารวดีขึ้นมา และหลักฐานที่แสดงว่าเมืองอู่ทองไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ดร.ธิดา สาระยา (2538) ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อู่ทอง-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าพัฒนาการของรัฐ (ศรี) ทวารวดีสัมพันธ์สืบเนื่องกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเล ตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงซึ่งมีชื่อปรากฏในเอกสารจีนว่า ฟูนัน

2. การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยการอภิปรายในประเด็นต่อไปนี้

2.1 ประเด็นความเชื่อมโยงตามหลักฐานทางภูมิศาสตร์ พบว่าดินแดนบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ มีลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์ที่แบ่งได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ผืนแผ่นดินใหญ่ (Mainland) ตั้งอยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดียและทิศใต้ของประเทศจีน ที่สำคัญอยู่ติดกับทะเล เช่น พม่า ไทย สิงค์โปร์ เขมร และเวียดนาม ผืนแผ่นดินคาบสมุทร (Peninsula) ติดต่อกับทะเล มีลักษณะเป็นแหลมใหญ่ยาวยื่นลงไปในทะเลมี 3 ส่วน คือ คาบสมุทรพม่า คาบสมุทรมลายู และคาบสมุทรอินโดจีน และผืนแผ่นดินที่เป็นเกาะ (Islands) เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในทะเล หรืออยู่ในมหาสมุทร เช่น มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ประเทศไทยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เกื้อกูลให้ได้รับประโยชน์จากลมทะเล เอื้อต่อการค้าด้วยเรือทางทะเล เป็นจุดหมายปลายทางของเส้นทางคมนาคมค้าขาย เมืองโบราณอู่ทองอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล ทำให้มีฐานะเป็นเมืองท่าการค้าขายทางทะเลที่สำคัญ สอดคล้องกับคุณธิดา สาระยา (2532) ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อู่ทอง-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรม นับเป็นพัฒนาการของอารยธรรมทวารวดีกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเลบริเวณปากแม่น้ำโขงที่เรียกว่า ฟูนัน อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม (2549) สนับสนุนว่าเมืองโบราณอู่ทองเป็น

ศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดีนั้นอยู่ที่เมืองอู่ทอง อีกทั้งการกระจายตัวอยู่ตามลำน้ำและลุ่มน้ำเก่า ที่เป็นสาขาหรือต้นสายน้ำของแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ว่าการค้าทางทะเลมีเส้นทางที่เป็นย่านของเมืองท่าและสถานีการค้าขายสู่ดินแดนภายใน ที่พิจารณาจากองค์ประกอบทั้งหลายแล้วเห็นว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มน้ำจรเข้สามพัน ซึ่งสันนิษฐานว่าลุ่มน้ำจรเข้สามพันนี้เคยเป็นศูนย์กลางของรัฐฟูนันที่ชื่อว่าโตโลโปตี้ (To-Lo-Po-Ti) ที่นำมาซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแห่งนี้เช่นกัน

2.2 ประเด็นความเชื่อมโยงตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จากบันทึกการเดินทางของพระภิกษุเหี้ยนจัง (Hiuan Tsang) หรือพระถังซัมจั๋ง เดินทางจากจีนไปสืบศาสนาในอินเดีย โดยทางบกในปี พ.ศ.1172 และเดินทางกลับจีนในปี พ.ศ. 1188 ในบันทึกกล่าวถึงหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่อยู่ระหว่างพม่ากับเขมร ปรากฏชื่อคือ โถ-โล-โป-ตี ซึ่งนักวิชาการตีความว่าเป็นชื่อของอาณาจักรที่ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ทวารวดี และจากบันทึกการเดินทางของพระภิกษุอี้จิง (I-Tsing) พระภิกษุชาวจีนที่เดินทางไปแสวงบุญโดยทางน้ำราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้กล่าวว่าได้เดินทางออกจากเมืองกวางตุ้ง (Canton) ไปยังประเทศอินเดียโดยผ่านท่าเรือของอาณาจักรที่สำคัญหลายแห่งและปรากฏชื่อ ทวารวดี (Dvaravati) ด้วย ต่อมานายปอล เปลลิโยต์ (Paul Pelliot) ศึกษาเกี่ยวกับเส้นทางสายไหมของประเทศจีนและประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถัง พบว่ากล่าวถึงชื่อของอาณาจักรหนึ่งคือ ฉวนโลโปตี (Tchouan -lo po-ti) หรือ โถ-โล-โป-ตี ซึ่งแน่ใจว่าตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ทวารวดี ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การศึกษาขุดค้นเรื่องชุมชนโบราณในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทยไว้มาก ทำให้ภาพของชุมชนสมัยอู่ทองมีความแจ่มชัดขึ้นและเป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นถึงสภาพสังคมสมัยทวารวดีอู่ทองว่ามีอยู่จำนวนมากและกินบริเวณอย่างกว้าง ทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของแหล่งชุมชนต่างๆ ว่าในอดีตที่ แม้ว่าหลักฐานจะมีแค่พุทธศตวรรษที่ 8-9 แต่ก็ชี้ให้เห็นร่องรอยกลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และพบว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้งเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ สอดคล้องกับหลักฐานของศาสตราจารย์ฌอง บวสเซอลีเยร์ ตั้งสมมติฐานว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองหลวงของรัฐทวารวดี เพราะพบจารึกพระนามกษัตริย์ทวารวดีบนแผ่นทอง (สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี, 2545) สังคมทวารวดีครอบคลุมปริมณฑลที่กว้างไกลกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐ ประชากรในสังคมทวารวดีแม้จะมีลักษณะร่วมบางประการทางศิลปะวัฒนธรรมอันมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง แต่ก็แตกต่างกันในเชิงชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเดิมเชื่อว่าชนเผ่ามอญซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดี

2.3 ประเด็นความเชื่อมโยงตามร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี โดยแบ่งช่วงยุคอารยธรรมทวารวดีออกเป็น 4 สมัย คือ 1) สมัยก่อนทวารวดีตอนต้น (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 - 11) ในช่วงนี้ปรากฏการรับอิทธิพลของศิลปะอินเดีย ได้แก่ ศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะ และศิลปะหลังคุปตะ การพบรูปเคารพแสดงอิทธิพลศิลปกรรมอมราวดี ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 เชื่อมโยงว่าพุทธศาสนานิกายมหาสังฆิกะน่าจะมีบทบาทที่เมืองอู่ทองในระยะเวลาช่วงนั้น 2) สมัยทวารวดีตอนต้น (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 13) พบหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่จำนวนมาก มีลักษณะที่เป็นศิลปะสมัยเจนละ และเชื่อว่าในช่วง

พุทธศตวรรษที่ 11-12 เมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางทางการค้า และสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการย้ายศูนย์กลางเมืองท่าทางการค้า เพราะอ่างเก็บน้ำและเขื่อนพังทลาย ทำให้น้ำไหลเข้าท่วมเมืองโบราณอู่ทองจนได้รับความเสียหายอย่างมากมาย 3. สมัยทวารวดีตอนกลาง (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 - 15) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2519) ได้ทรงนิพนธ์บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี นับเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงศิลปะในภาคกลางของประเทศไทย และได้ทรงกล่าวไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดี ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองอู่ทองว่า "เมืองท้าวอู่ทองเห็นว่าเป็นเมืองใหญ่มีกำแพงเมือง 2 ชั้น มีสระใหญ่ ๆ ขุดไว้หลายสระข้างในเมืองมีโคกอิฐ ซึ่งน่าจะเป็นวัดวาของเก่ามากมายหลายแห่งเจดีย์ยังคงรูปอยู่ก็มีบ้าง พบพระพุทธรูปที่มีฝีมือช่างคนเดียวกันกับที่พบที่พระปฐมเจดีย์" ซึ่งคาดว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 4) สมัยทวารวดีตอนปลาย (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 - 18) เป็นช่วงเวลาที่ศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลงแล้ว อาจเป็นเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมได้เข้ามาแทนที่ โดยเฉพาะในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี อย่างไรก็ตามกลุ่มชนของทวารวดีหรือผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทหรือมหายานดั้งเดิมยังคงไม่ได้หายไปไหนและยังคงอยู่สืบเนื่องมาโดยตลอด สอดคล้องกับแนวคิดของสุจิตต์ วงศ์เทศ (2548) ที่ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 พบว่ารัฐทวารวดี (อู่ทอง) มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทางตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณที่มีความเกี่ยวดองเป็น "เครือญาติ" กับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ และแนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดีของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2510) ก็ทรงเห็นว่า "สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึงสุพรรณบุรี

2.4 ประเด็นเส้นทางและความเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนา เมืองโบราณอู่ทอง มีร่องรอยหลักฐานการตั้งชุมชนมาก่อนราว 2,500 ปี โดยใช้ลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้สามพันเป็นเส้นทางหลัก นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า เมืองโบราณอู่ทองได้รับอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครอง เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโลกระหว่างจีนกับอินเดีย เชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน ลำน้ำท่าว้า แม่น้ำท่าจีน ให้มีความสัมพันธ์กับการค้าระหว่างชุมชนที่ห่างไกล พัฒนาการและการมีตัวตนของอารยธรรมทวารวดี เกิดจากการขยายตัวของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้ทะเล มีอายุมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-11 แต่เริ่มมีการศึกษาราว 140 ปีที่ผ่านมา การค้นพบเหรียญเงินและศิลาจารึก “ศรีทวารวตี ศวรปุณยะ” และนักโบราณคดีทั้ง พอล วิทลีย์ และฌอง บวสเซอลีเยร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2540) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ทวารวดี อยู่ที่เมืองอู่ทอง ศิลปวัฒนธรรมของสังคมทวารวดีมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง มีการปกครองแบบกษัตริย์ มีระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำ การเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูตมีพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมากับเรือขนส่งสินค้า เพื่อเผยพระพุทธศาสนาใน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม หลักฐานที่เป็นโบราณสถานภายในตัวเมืองอู่ทองและภายนอก ที่มีร่องรอยสถูปเจดีย์ศิลปะทวารวดีหรือศิลปะอมราวดีตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 8-10 สอดคล้องกับแนวคิดของ ผาสุก อินทราวุธ (2548) ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีทวารวดี ได้เสนอบทบาทสำคัญของเมืองอู่ทองในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์ทวารวดี ด้วยเมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองศูนย์กลางการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างถิ่น ทั้งทางตะวันตกและ

ตะวันออก ได้พบโบราณวัตถุสำคัญ ๆ หลายประเภท เช่น ลูกปัดหิน เป็นสินค้าที่มาจากอินเดียในสมัยราชวงศ์โมริยะ-ศุงคะ นอกจากนี้ยังพบลูกปัดหิน ลูกปัดแก้ว เครื่องประดับทองคำ เมืองอู่ทองจึงเปรียบเหมือนเมืองท่าโบราณในสมัยทวารวดี และเมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองศูนย์กลางทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด เพราะพบประติมากรรม เช่น แผ่นดินเผารูปพระสงฆ์อุ้มบาตร และภาพปูนปั้น พระพุทธรูปนาคปรกมีรูปแบบคล้ายกับศิลปะสมัยอมราวดี งานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมทางศาสนาเป็นจำนวนมาก ที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนานิกายเถรวาท พุทธศาสนามหายาน และศาสนาพราหมณ์ โดยเมืองอู่ทองน่าจะเป็นเมืองหลวงของรัฐทวารวดีในยุคแรก

3. การพัฒนาสื่อการเรียนรู้สารัตถะแห่งทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยการจัดกิจกรรมสานเสวนา ในประเด็นสารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมทวารวดี ปราชญ์ท้องถิ่น และประชนชนผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม จัดทำแผ่นพับองค์ความรู้เรื่อง “รอยธรรมแห่งอยารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี” พร้อมทั้งนำเสนอชุดความรู้ “สารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี” เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าในการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียสู่เมืองโบราณอู่ทอง (สุพรรณบุรี)

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง สารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี พบคุณค่าที่ได้คือ

1. เป็นแหล่งเรียนรู้อารยธรรมทวารวดี จากร่องรอยหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุในพื้นที่อำเภออู่ทอง จังหวัดุพรรณบุรี โดยเฉพาะบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง ทั้งข้อมูลเชิงเอกสารและข้อมูลเชิงประจักษ์ ทำให้พื้นที่ในบริเวณนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่า (Tourism)

2. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ศาสนา ร่องรอยหลักฐานการเข้ามาของพระพุทธศาสนา การเจริญรุ่งเรืองด้วยการสร้างโบราณสถานและโบราณวัตถุ ทั้งพระพุทธรูป สถูปเจดีย์ และการแพร่กระจายไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ที่ล้วนเป็นการเสริมสร้างคุณค่าทางจิตใจอย่างมั่นคงสืบเนื่องมิได้ขาดสาย จวบจนถึงปัจจุบัน (Knowledge)

3. คุณค่าของการมีตัวตนและการยอมรับ ซึ่งความมีอยู่ของพระพุทธศาสนา รวมถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ จากการเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิต และจรรโลงจิตใจของประชาชนไม่ว่าจะมาจากดินแดนแห่งใด เชื้อชาติไหน ทุกคนให้การยอมรับหลักสัจธรรมแห่งพระพุทธศาสนา คือ หลักพระไตรลักษณ์หรือหลักธรรมะ (Dhamma)

แผนภาพที่ 1 : สารัตถะแห่งทวารวดี: ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี

สรุป

จากการศึกษา ประวัติศาสตร์ คุณค่า และรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นไปเพื่อการรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่เคยศึกษาคนคว้าเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดี โดยเฉพาะบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะร่องรอยหลักฐานทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่ นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีต่างลงความเห็นว่าเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้นกระแสของพระพุทธศาสนาแห่งอารยธรรมทวารวดี และตั้งมั่นอยู่หลายร้อยปี และมิได้เสื่อมสลายไปแต่อย่างใด หากแต่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ต่อไปเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาร่องรอยอารยธรรมทวารวดี ด้านประวัติศาสตร์ ด้านคุณค่าและรอยธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี และการจัดกิจกรรมสัมมนาวิเคราะห์ความเชื่อมโยงองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี ได้สร้างคุณค่ารวม 3 ด้านด้วยกัน คือ ด้านองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่ทุกคนสามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน และด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี ซึ่งทำให้จังหวัดสุพรรณบุรียังคงความเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาได้ยาวนานจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยสามารถนำไปถอดบทเรียนเชิงพื้นที่ หรือกรณีศึกษาให้กับผู้เรียนด้านสังคมศาสตร์ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ทั้งในระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ดังนั้น สถาบันการศึกษาควรนำไปดำเนินการจัดศึกษา จัดการความรู้เชิงพื้นที่ สร้างประสบการณ์การเรียนรู้

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรวิจัยเรื่องการศึกษาโบราณคดีของชุมชนอารยธรรมทวารวดีเมืองโบราณอู่ทอง เพราะเป็นการศึกษาเฉพาะจงจงเชิงพื้นที่ ซึ่งมีความหลากหลายและการไหลเลื่อนของช่วงเวลา

บรรณานุกรม

เขมชาติ เทพไชย. (2557). *โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

ชิน อยู่ดี. (2510). *สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ธิดา สาระยา. (2537). *วัฒนธรรมทวารวดีกับการคลี่คลายของเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา, รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ธิดา สาระยา. (2538). *(ศรี) ทวารวดี: ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ผาสุก อินทราวุธ. (2548). *สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ผาสุก อินทราวุธ. (2542). *ทวารวดี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี*. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *จาริกบุญ–จารึกธรรม*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พุทธพล มงคลวรรณ. (2561). *การวิเคราะห์ตามแนวความคิดประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย. (2565). *การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี*. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2543). *ครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดี*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2549). *ประวัติศาสตร์ โบราณคดี: เมืองอู่ทอง*. กรุงเทพฯ: ด่านสุธาการพิมพ์.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2545). *คนไทยมาจากไหน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2529). *วิวัฒนาการงานเขียนบาลีในประเทศไทย: จารึก ตำนาน พงศาวดาร สาส์น ประกาศ*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี. (2545). *โบราณคดีเมืองอู่ทอง*. นนทบุรี: สหมิตรพริ้นติ้ง.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2510). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ศิวพร.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2519). *รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี* อ้างอิงใน *เมืองอู่ทอง นิทานโบราณคดี*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

Guidelines Developing Technological Leadership in a Changing Era for Administrators of Private Schools in the Moei Basin Group Under the Tak Provincial Education Office.

[1]พงศ์เทวัญ สุปรีย์ทวีบูรณ์ และ [2]ประจบ ขวัญมั่น

[1]Pongtawan Supretaweeboon and [2]Prachob Kwanman

[1,2]คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

[1,2]Faculty of Education, Kamphaeng Phet Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: 654140127@live.kpru.ac.th

Received: January 26, 2025; **Revised:** April 19, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน 2) เปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันตามประสบการณ์และขนาดของสถานศึกษา 3) หาแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน เป็นงานวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย จำนวน 205 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางของเครจซี่และมอร์แกน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ การทดสอบค่าที การหาค่าความแปรปรวนทางเดียว เขียนบรรยาย นำเสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามประสบการณ์ในการปฏิบัติงานภาพรวมไม่แตกต่างกัน และขนาดของสถานศึกษาภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก พบว่าการวิจัยนี้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคพลิกผัน โดยศึกษาจาก 5 ด้านหลัก ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ ทักษะทางเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสาร และการทำงานเป็นทีม ภายใต้กรอบแนวคิด VUCA (ความผันผวน ความไม่แน่นอน

ความสลับซับซ้อน และความคลุมเครือ) ซึ่งช่วยสะท้อนบทบาทผู้นำที่ต้องมีความสามารถในการปรับตัวและใช้เทคโนโลยีอย่างมียุทธศาสตร์ ผลวิจัยมีคุณค่าต่อการพัฒนาศักยภาพผู้บริหาร โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการอบรม การประเมินตนเอง และการออกแบบนโยบายการศึกษา ช่วยยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษาเอกชน และเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ; เทคโนโลยี; โรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย; ยุคพลิกผัน; VUCA

Abstract

This research article aimed to: (1) study technology leadership in the disruptive era; (2) compare technology leadership in the disruptive era based on work experience and school size; and (3) propose guidelines for developing technology leadership in the disruptive era. The study employed a mixed-methods research design. The sample consisted of 205 participants, including school administrators and teachers from private schools in the Lum Nam Moei group. The sample size was determined using the Krejcie and Morgan table. Research instruments included questionnaires and interviews. Data were analyzed using statistical software, with statistical methods such as mean, standard deviation, frequency distribution, percentage, independent t-test, and one-way ANOVA. The results were presented in a descriptive format.The findings revealed that: (1) the overall level of technology leadership in the disruptive era among administrators of private schools in the Lum Nam Moei group under the Office of the Provincial Education in Tak Province was high; (2) there was no statistically significant difference in overall technology leadership based on work experience, whereas a statistically significant difference was found based on school size at the .05 level; and (3) the proposed guidelines for developing technology leadership among private school administrators in the disruptive era focused on five core dimensions: vision, technological literacy, creativity and innovation, communication, and teamwork. These were framed within the VUCA model-volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity-highlighting the need for leaders to be strategically adaptive and capable of utilizing technology effectively. This research contributes new knowledge regarding the characteristics of technology leadership among private school administrators in times of disruption. The results have practical value for enhancing leadership potential and can be applied in training programs, self-assessment tools, and the formulation of educational policies. Ultimately, they support the improvement of private school management and preparedness for future changes with greater efficiency.

Keywords: Leadership; Technology; Lum Nam Moei Private Schools;
Disruptive Era; VUCA

บทนำ

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีดิจิทัล การแข่งขันด้านต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร ทำให้ได้รับผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญจนเกิดสถานการณ์ของยุค โลกพลิกผัน หรือ VUCA WORLD ที่จะต้องเข้าใจ เตรียมพร้อมรับมือสำหรับผู้บริหารหรือผู้นำ องค์กรให้รีบเปลี่ยนแปลงเสียก่อนมิฉะนั้นอาจจะถูกบังคับให้เปลี่ยนแปลงได้ (ศศิมา สุขสว่าง, 2560) ซึ่งแผนปฏิบัติการดิจิทัลเพื่อการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2563 - 2565) เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแตกต่างไปจากเดิมอย่างรวดเร็ว ทำให้ทุก องค์กรได้รับผลกระทบทั้งความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน

(Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) ที่เรียกว่า VUCA WORLD การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ บุคลากร หน่วยงานหรือองค์กรทุกภาคส่วนจะต้องก้าวทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา นำไปสู่องค์กรแห่งเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อช่วยเพิ่มคุณภาพประสิทธิภาพ การแก้ปัญหา และการบริหารจัดการ การขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านการส่งเสริมและพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลในด้านการจัดการศึกษาจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพด้านการตัดสินใจเชิงบริหารจัดการ การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอน ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ผ่านระบบดิจิทัลที่มีความสะดวก รวดเร็วมากขึ้น โดยเข้าถึงทุกที่ ทุกเวลา และทุกอุปกรณ์ “Anywhere, Anytime, Any Device” ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงการทำงานในสถานศึกษาภายใต้ข้อมูลเดียวกันได้อย่างรวดเร็ว ตามวิสัยทัศน์ เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่มีประสทธิภาพส่งให้ครอบคลุมทั่วถึง ทุกคนได้เข้าถึงโอกาสในการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างความเสมอภาคด้านการศึกษา ยกระดับคุณภาพของเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพของการบริหารจัดการให้ก้าวสู่การเป็นองค์กรดิจิทัล ผลิต พัฒนากำลังคนที่มีคุณภาพให้เป็นผู้มีทักษะการเรียนรู้ การวิจัย นวัตกรรม เทคโนโลยีดิจิทัล สามารถพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ได้ ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563)

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของการจัดการศึกษาในยุคพลิกผันมีความท้าทายเกิดขึ้น อย่างรอบด้านหลากหลายมิติ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ทางด้านวิชาการ และวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ตามความต้องการ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ สามารถเลือกประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม สามารถเตรียมความพร้อมเพื่อมุ่งสู่ตลาดแรงงาน หรือมุ่งสู่การศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่อไปได้ เป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา คือการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เป็นผู้บริหารการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ นับเป็นหัวใจ สำคัญของการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ประสบความสำเร็จ ตอบสนองการจัดการศึกษาที่มี คุณภาพในยุคพลิกผัน ผู้บริหารการศึกษามีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการคิดค้น ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยี เพื่อยกระดับการทำงานในห้องเรียนให้ดีขึ้น ส่งเสริม สนับสนุน การสอนให้ผู้เรียนค้นพบองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง จัดระบบการบริหารจัดการ ในสถานศึกษา มุ่งเน้นงานหลักของครูผู้สอน และผู้อำนวยการสถานศึกษาจากบทบาทดังกล่าว ผู้บริหารการศึกษาจึงต้องเป็นผู้ที่มีศักยภาพ มีสมรรถนะในการปฏิบัติงานที่สูงขึ้นตามระดับวิทยฐานะที่คาดหวัง และต้องมีความสามารถในการพัฒนาผู้เรียน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ให้มีสมรรถนะเต็มตามศักยภาพ เพื่อร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา, 2564) หากผู้บริหารการศึกษา ไม่ปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคพลิกผัน ก็จะทำให้เกิดปัญหาตามมาในอนาคตได้ (วิภา แตงไทย,2560) โดยอาศัยหลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล คือหลักธรรมที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นผู้นำที่รอบคอบและมีคุณธรรม โดย ธัมมัญญุตา ช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจสาเหตุของความสำเร็จในงานการศึกษา เช่น การนำเทคโนโลยีมาปรับใช้, อัตถัญญุตา ช่วยประเมินผลลัพธ์ของนโยบายหรือโครงการที่

ดำเนินการ, อัตตัญญุตา ส่งเสริมให้ผู้บริหารรู้ศักยภาพของตนและทีมงาน, มัตตัญญุตา ช่วยบริหารทรัพยากรอย่างเหมาะสม, กาลัญญุตา สนับสนุนการวางแผนการใช้เวลาให้มีประสิทธิภาพ, ปริสัญญุตา ช่วยเข้าใจชุมชนการศึกษาในยุคดิจิทัล ทั้งผู้เรียน ผู้สอน และผู้ปกครอง และ ปุคคลปโรปรัญญุตา ส่งเสริมการบริหารที่เหมาะสมกับบุคลากรแต่ละกลุ่ม ทำให้ผู้บริหารสามารถขับเคลื่อนการศึกษาสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ดังนั้น ประสิทธิผลของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ดีย่อมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับภาวะผู้นำของผู้บริหารการศึกษาด้วย การบริหารโรงเรียนเอกชน ผู้บริหารโรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการบริหารและมีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาภายในโรงเรียน ตามที่กฎหมายกำหนดโดยนำโยบาย กฎ ระเบียบ เกณฑ์และมาตรฐานที่กำหนดโดยรัฐมาดำเนินตามแนวทาง เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ให้เกิดประสิทธิภาพ รวมทั้งบริหารงานด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหาร ผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องมีความพร้อมจะปรับเปลี่ยนบทบาทในการบริหารโรงเรียน ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผู้บริหารโรงเรียนต้องมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีทักษะความสามารถของผู้นำในการกระตุ้น ปรับเปลี่ยนศักยภาพ ค่านิยม และทัศนคติในการทำงานของผู้ตามให้มีความมุ่งมั่นจงรักภักดีต่อองค์การ โดยที่ผู้ตามให้ความร่วมมือร่วมใจอย่างเต็มศักยภาพ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์การ ผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีบทบาทที่สำคัญที่สุด ในการที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันจะนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย การสร้างภาวะผู้นำในตัวของผู้บริหารโรงเรียนจึงมีความสำคัญยิ่ง (สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดตาก, 2560) พบว่า กลยุทธ์ด้าน การพัฒนาระบบการบริหารจัดการในแต่ละปีมีโครงการหลายโครงการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศใน สถานศึกษา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สถานศึกษาในสังกัดมีข้อมูลสารสนเทศที่มีความถูกต้อง สมบูรณ์เป็น ปัจจุบัน สามารถนำมาใช้ในการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิ ภาพสูงสุด บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจ ในการรวบรวม จัดเก็บ วิเคราะห์ประมวลผลและจัดทำข้อมูลสารสนเทศทางการศึกษา เพื่อสร้างความ ตระหนักและเล็งเห็นถึงความสำคัญของงานข้อมูลสารสนเทศให้แก่ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรทางการศึกษา

จากการดำเนินงานตามโครงการของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมยได้พบปัญหา ผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนมีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ไม่เข้าใจระบบโปรแกรมการจัดทำข้อมูลสารสนเทศ จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นคุณภาพการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่ควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริม พัฒนาและการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษา ผู้วิจัยจึง สนใจศึกษาเรื่อง แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้บริหารสถานศึกษาพัฒนาตนเองและพร้อม ขับเคลื่อนองค์กร พัฒนาบุคลากรในสถานศึกษา สามารถบูรณาการเทคโนโลยีกับการจัดการศึกษาอย่างมี ประสิทธิภาพและเพิ่มสมรรถนะเกี่ยวกับเทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อให้สถานศึกษาเกิดคุณภาพอย่างยั่งยืนตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

2. เพื่อเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันตามประสบการณ์และขนาดของสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

3. เพื่อหาแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการค้นคว้าอิสระเรื่อง แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาด้วยวิธีการสืบค้นจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ หนังสือและวารสาร ในประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎีการบริหารการศึกษา และการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา เป็นต้น และ มีการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย 1) ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย จำนวน 428 คน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางเครจซี และมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970) และแบ่งเป็นสัดส่วน จำนวน 205 คน ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.993 และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารการศึกษาที่มีประสบการณ์บริหารงานไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษขึ้นไป จำนวน 2 คน 2) ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสบการณ์บริหารงานไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษขึ้นไป จำนวน 5 คน 3) ศึกษานิเทศก์ที่มีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษขึ้นไป จำนวน 5 คน 4) นักวิชาการศึกษา หรืออาจารย์ผู้สอนระดับมหาวิทยาลัย ที่มีตำแหน่งทางวิชาการผู้ช่วยศาสตราจารย์ขึ้นไป หรือมีผลงานวิจัยศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ลักษณะของแบบสอบถามเป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) และ แบบสัมภาษณ์โครงสร้าง (Structured interview) โดยมีประเด็นที่ครอบคลุมเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) ขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมแบบสอบถามในรูปแบบ Google Form กับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย และ 2) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 17 คน บันทึกข้อมูลตามที่ต้องการด้วยตนเอง ทั้งแบบออนไลน์ และตามสถานที่ ที่กำหนด

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ การทดสอบค่าที (t-test Independent) และการหาค่า ความแปรปรวนทางเดียว (F-test) : one-way Anova)

ขั้นตอนที่ 6 สรุปผลการศึกษาวิจัย 1) นำข้อมูลสภาพและปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา ที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยมีวิเคราะห์และเปรียบเทียบผลการวิจัยจำแนกตามประสบการณ์การทำงานและขนาดของสถานศึกษา 2) นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 17 คน มาวิเคราะห์ (Content Analysis) หาแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตากพบว่า

1.1 ด้านการมีวิสัยทัศน์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ส่วนใหญ่ระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านการมีวิสัยทัศน์อยู่ในระดับมาก การปฏิบัติที่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน ด้านการมีวิสัยทัศน์สูงที่สุดคือ ผู้บริหารสถานศึกษามีการกำหนดทิศทาง การจัดการศึกษา โดยใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรม ตามวิสัยทัศน์ของสถานศึกษาไว้ อย่างชัดเจน รองลงมาคือ ผู้บริหารสถานศึกษาสื่อสารภารกิจหลักขององค์การที่มาจากแรงบันดาลใจ วิสัยทัศน์ ระบบ ค่านิยม ผู้บริหารโรงเรียนมีการเผยแพร่วิสัยทัศน์ ทำให้ทราบจุดหมายปลายทาง เห็นภาพขององค์กรได้ชัดเจน

1.2 ด้านทักษะทางเทคโนโลยีและดิจิทัล ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าส่วนใหญ่ระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านทักษะทางเทคโนโลยีและดิจิทัลอยู่ในระดับมาก การปฏิบัติที่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน ด้านทักษะทางเทคโนโลยีและดิจิทัลสูงที่สุดคือ ผู้บริหารสถานศึกษาตระหนักถึงจริยธรรมและมารยาทในการใช้อินเทอร์เน็ต รองลงมาคือ ผู้บริหารสถานศึกษามีความรู้ความเข้าใจมีทักษะในการใช้งานเทคโนโลยีสารสนเทศ และนวัตกรรม ในการบริหารและเป็นแกนนำในการพัฒนาการศึกษาด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการทำวิจัยในชั้นเรียน พร้อมทั้งให้คำปรึกษาและแนะนำในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและนวัตกรรม ในการแก้ปัญหาการจัดการศึกษาในชั้นเรียน

1.3 ด้านทักษะทางความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าส่วนใหญ่ระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านทักษะทางความคิดสร้างสรรค์ และ

นวัตกรรมอยู่ในระดับมาก การปฏิบัติที่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน ด้านทักษะทางความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมสูงที่สุดคือ ผู้บริหารสถานศึกษามีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่องค์กร รองลงมาคือ ผู้บริหารสถานศึกษาใช้โปรแกรมประยุกต์ สื่อ Social Media ในการติดต่อสื่อสาร บริหารจัดการ ประสานงานกับครู บุคลากร และสนับสนุนให้ใช้ในการจัดการเรียนการสอน เช่น Line, Facebook, Google Applications, Twitter, Blog เป็นต้น ผู้บริหารสถานศึกษาใช้เครือข่ายสื่อ Social Mediaเช่น Line, Facebook, Google Applications, Twitter, Blog เป็นต้น ในการติดต่อสื่อสาร สร้างเครือข่ายกับหน่วยงานต้นสังกัด ผู้ปกครอง ผู้นำท้องถิ่น ผู้บริหารหน่วยงานอื่นๆ

1.4 ด้านทักษะการสื่อสาร ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ส่วนใหญ่ระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านทักษะการสื่อสาร อยู่ในระดับมาก การปฏิบัติที่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านทักษะการสื่อสารสูงที่สุดคือ ผู้บริหารสถานศึกษามีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในรูปแบบใหม่ รองลงมาคือ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้ที่ยอมรับและเปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของบุคลากรหรือผู้เกี่ยวข้องในโรงเรียน ผู้บริหารมีความ สามารถ ในการนำสารสนเทศจากการสื่อสารไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าส่วนใหญ่ระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก การปฏิบัติที่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วมสูงที่สุดคือ ผู้บริหารสถานศึกษามีความสามารถในการประสานงาน รองลงมาคือ ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้มีความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกันในองค์กร ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้มีความไว้วางใจซึ่งกันและกันมีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดตาก ในภาพรวม

ด้านที่	รายการ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	ด้านการมีวิสัยทัศน์	4.35	0. 44	มาก
2	ด้านทักษะทางเทคโนโลยีและดิจิทัล	4.32	0. 42	มาก
3	ด้านทักษะทางความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม	4.31	0. 39	มาก
4	ด้านทักษะการสื่อสาร	4.31	0. 42	มาก
5	ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วม	4.35	0. 42	มาก
รวมเฉลี่ย		**4.33**	**0. 37**	**มาก**

จากตารางที่ 4 พบว่าภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน ($\bar{X}$) ของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (= 4.33, S.D. = 0. 37) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ส่วนใหญ่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันอยู่ในระดับมาก ด้านที่มี

ระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน สูงที่สุดคือ ด้านการมีวิสัยทัศน์ ($\overline{X}$ = 4.35, S.D. = 0. 44) รองลงมาคือ ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วม ($\overline{X}$ = 4.35, S.D. = 0. 42) ด้านทักษะทางเทคโนโลยีและดิจิทัล ($\overline{X}$ = 4.32, S.D. = 0. 42) ด้านทักษะการสื่อสาร ($\overline{X}$ = 4.31, S.D. = 0. 42) และด้านที่มีระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันต่ำที่สุดอยู่ในระดับมาก คือด้านทักษะทางความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม ($\overline{X}$ = 4.31, S.D. = 0. 39)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ตามประสบการณ์ และขนาดของสถานศึกษา พบว่า

2.1 ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี ในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน พบว่า ในภาพรวมผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานต่างกันมีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันไม่แตกต่างกัน

2.2 ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี ในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา พบว่า ในภาพรวมสถานศึกษาที่มีขนาดต่างกัน พบว่าแตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านของภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดของสถานศึกษาพบว่าทุกด้านแตกต่างกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อหาแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก พบว่า

3.1 ด้านการมีวิสัยทัศน์ พบว่าอันดับแรก ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดวิสัยทัศน์ในองค์กรและสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลในองค์กร รองลงมาได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาสร้างความเข้าใจร่วมกันว่าองค์กรต้องมีการพัฒนาด้านใดบ้างจึงให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและทำให้ตระหนักในการให้บรรลุเป้าหมาย และผู้บริหารสถานศึกษามีการสร้างค่านิยมในการรับองค์กรโดยกำหนดทิศทางในการพัฒนาให้เป็นเอกลักษณ์มีความเป็นหนึ่งเดียวกันและกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งเดิมให้เป็นสิ่งใหม่ที่ดีและพัฒนาก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ

3.2 ด้านทักษะทางเทคโนโลยี และดิจิทัล พบว่าอันดับแรก ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาควรอบรมการใช้เทคโนโลยีและดิจิตอลของครู และให้ครูต้องผลิตสื่อการเรียนการสอนให้อยู่ในรูปแบบดิจิตอล เช่น Google classroom Microsoft เต็มและโมดูล รองลงมาได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาให้การสนับสนุนและการเข้าถึงสื่อเทคโนโลยีจัดหาเครื่องมือจำเป็นเช่นคอมพิวเตอร์แท็บเล็ตหรือโปรแกรมซอฟต์แวร์และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตที่รวดเร็วและเสถียรให้กับครูและผู้เรียนเพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาสื่อการ เรียนรู้ได้อย่างเต็มที่และ ผู้บริหารสถานศึกษาเปิดโอกาสให้ครูผู้สอนเสนอประเด็นการอบรมเพื่อร่วมพัฒนาทักษะทางเทคโนโลยี

สารสนเทศและดิจิตอลที่สามารถนำมาพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่หลากหลายโดยเริ่มจากเนื้อหาที่เข้าใจง่ายตามลำดับ

3.3 ด้านทักษะความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรม พบว่าอันดับแรก ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาจัดอบรมและพัฒนาทักษะด้านนวัตกรรมแก่บุคคลการพัฒนานวัตกรรมในสถานศึกษาจะสำเร็จได้ต้องอาศัยบุคคลที่มีทักษะการคิดสร้างสรรค์ดังนั้นการจัดอบรมหรือให้ครูและบุคลากรมีโอกาสเรียนรู้เทคนิคหรือแนวคิดใหม่ๆ ในด้านนวัตกรรมจะช่วยให้สร้างนวัตกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ในโรงเรียน รองลงมาได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาการสนับสนุนสร้างนวัตกรรมภายในสถานศึกษาและส่งเสริมให้ครู นักเรียนเข้าร่วมโครงการนวัตกรรม เช่นเปิดโอกาสให้ได้พัฒนาและนำเสนอผลงานสนับสนุนการประกวดหรือนำเสนอผลงานวิจัยหรือโครงงานที่พัฒนาขึ้น และผู้บริหารสถานศึกษาต้องศึกษานวัตกรรมที่เหมาะสมและมีประโยชน์ต่อสถานศึกษาและนำมาใช้บูรณาการกับสถานศึกษาให้เหมาะสม ตามลำดับ

3.4 ด้านทักษะการสื่อสาร พบว่าอันดับแรก ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมทักษะการเจรจาและการแก้ปัญหาการสื่อสารที่ดีไม่เพียงแค่ส่งข้อมูลแต่ยังรวมถึงการรับฟังปัญหา และหาทางออกที่สร้างการลดความขัดแย้งในองค์กร รองลงมาได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีทักษะในการพูดเพื่อการสื่อสารหลายระดับ เช่นระดับตนเองระดับบุคคลระดับกลุ่มย่อยระดับเทคโนโลยีระดับชุมชนระดับมวลชน และ ผู้บริหารสถานศึกษาสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่เปิดกว้างสนับสนุนให้ทุกคนกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลจากกันอย่างเปิดเผยโดยไม่ต้องกังวลว่าจะถูกตำหนิทำให้บุคลากรทุกระดับรู้สึกมีส่วนร่วมในการพัฒนา ตามลำดับ

3.5 ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วม พบว่าอันดับแรก ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการให้สมาชิกทุกคนได้มีโอกาสในการเสนอแนวคิดหรือข้อเสนอแนะและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับงานที่ทำหรือโครงการที่ดำเนินอยู่โดยการรับฟังและให้ความให้ทราบกับความคิดเห็นของสมาชิกจะช่วยสร้างความรู้สึกว่าทุกคนมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จ รองลงมาได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษามีการตั้งเป้าหมายร่วมกันกำหนดเป้าหมายทีมที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการตั้งและยอมรับร่วมกันการมีเป้าหมายร่วมกันช่วยให้มีความรู้สึกถึงความเป็นทีมและสติสร้างความผูกพันทางอารมณ์ให้เกิดขึ้นในทีม และ ผู้บริหารสถานศึกษาสร้างความเข้าใจว่าทีมไม่ใช่การแข่งขันเอาผลงานแต่การทำงานเป็นทีมเป็นการทรงประกาศให้ทุกคนมีส่วนร่วมคิดวางแผนปฏิบัตินิเทศติดตามปรับปรุงแก้ไข และร่วมติชมผลงานเพื่อความมีประสิทธิภาพ ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผลการวิจัยออกมาเป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่าปัจจุบันเป็นยุคแห่งดิจิตอลการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของมนุษย์มากขึ้นมีการ

เปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่รวดเร็วเมื่อเทียบกับการเปลี่ยนแปลงในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เจษฎา ชวนะไพศาล (2563) ได้ทำการวิจัย เรื่องแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษากลุ่มสหวิทยาเขตทวารวดี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุพรรณบุรี พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้การเป็นผู้นำด้านวิสัยทัศน์ การเป็นพลเมืองในยุคดิจิทัล ความเป็นเลิศในการปฏิบัติอย่างมืออาชีพ การปรับปรุงอย่างเป็นระบบ และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กัลยวรรธน์ ตะเภาทอง (2564) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การศึกษาภาวะผู้นำเชิงเทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 พบว่าภาวะผู้นำเชิงเทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 พบว่า ครูมีความคิดเห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำเชิงเทคโนโลยี ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อยพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการเป็นพลเมืองในยุคดิจิทัล รองลงมา คือ ด้านการปฏิบัติที่เป็นเลิศอย่างมืออาชีพ ด้านการมีวิสัยทัศน์ และด้านการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบโลกยุคดิจิทัล ส่วนด้านที่ค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการปรับปรุงอย่างเป็นระบบ

2. การเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชน กลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และขนาดของสถานศึกษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 จำแนกตามประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน พบว่า ในภาพรวมผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานต่างกันมีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยออกมาเป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้บริหารสถานศึกษามีการพัฒนาตนเองในการใช้สื่อเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง มีการปรับตัวให้ทันยุคทันทำเหตุการณ์ในการบริหารยุคพลิกผันในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปวีณา บุทธิจักร์ (2564) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 21 ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 21 จำแนกตามประสบการณ์ในการทำงานของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน โดยรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน

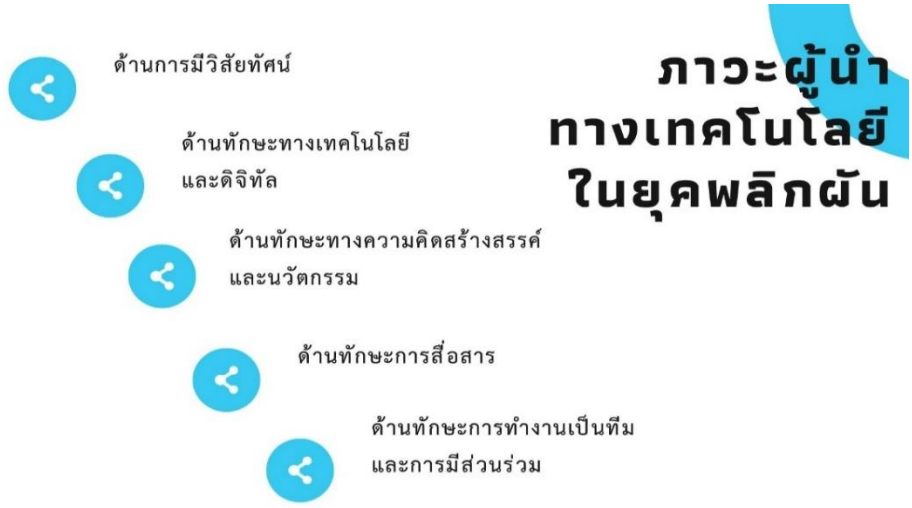
2.2 จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา พบว่า ในภาพรวมสถานศึกษาที่มีขนาดต่างกัน พบว่าแตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านของภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน จำแนกตามขนาดของสถานศึกษาพบว่าทุกด้านแตกต่างกัน ผลการวิจัยออกมาเป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าการบริหารงานในสถานศึกษาที่มีความแตกต่างกัน และการมีองค์ประกอบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทางเทคโนโลยีสารสนเทศ และนวัตกรรมทางการศึกษาที่ทันสมัย อีกทั้งผู้บริหารยังจำเป็นที่จะเล็งเห็นถึงความสำคัญในการใช้เทคโนโลยีเข้ามาบริหารจัดการ พัฒนาการศึกษาให้กับครูและบุคลากรภายใน

สถานศึกษา มีวิสัยทัศน์ ที่แน่วแน่ในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในสถานศึกษา เพื่อการพัฒนาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอาซีซ๊ะ ยีหะมะ (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนศูนย์เครือข่ายธารามิตร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต 1 พบว่า ผลการเปรียบเทียบตามทัศนะของครูต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนศูนย์เครือข่ายธารามิตร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานีเขต 1 จำแนกตามขนาดของโรงเรียน พบว่าภาพรวมแตกต่างกัน

2.3 แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก พบว่าอันดับแรก ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดวิสัยทัศน์ในองค์กร และสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลในองค์กร ผู้บริหารผู้บริหารสถานศึกษาควรอบรมการใช้เทคโนโลยี และดิจิทัลของครู และให้ครูต้องผลิตสื่อการเรียนการสอนให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัล เช่น Google classroom Microsoft ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการอบรมและพัฒนาทักษะด้านนวัตกรรมแก่บุคคลการพัฒนา นวัตกรรมในสถานศึกษาจะสำเร็จได้ต้องอาศัยบุคคลที่มีทักษะการคิดสร้างสรรค์ดังนั้นการจัดอบรมหรือให้ครูและบุคลากรเรียนรู้เทคนิคหรือแนวคิดใหม่ๆในด้านนวัตกรรมจะช่วยให้สร้างนวัตกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมทักษะการเจรจาและการแก้ปัญหา การสื่อสารที่ดีไม่เพียงแค่ส่งข้อมูล แต่ยังรวมถึงการรับฟังปัญหา และหาทางออกที่สร้างการลดความขัดแย้งในองค์กร ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการให้สมาชิกทุกคนได้มีโอกาสในการเสนอแนวคิดหรือข้อเสนอแนะและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับงานที่ทำหรือโครงการที่ดำเนินอยู่โดยกา รรับฟังและให้ความให้ทราบกับความคิดเห็นของสมาชิกจะช่วยสร้างความรู้สึกว่าทุกคนมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จ อาจเป็นเพราะว่าในยุคดิจิทัล บทบาทของภาวะผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี เพื่อกำหนดนโยบายและแผนงานที่เหมาะสมกับบริบทขององค์กร นอกจากนี้ จำเป็นต้องมีการประเมินผลและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เทคโนโลยีช่วยยกระดับการบริหารและการปฏิบัติงานในองค์กร ผู้บริหารต้องใช้ทักษะดิจิทัลเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้บุคคลสามารถเข้าถึงและใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทักษะเหล่านี้ครอบคลุมถึงการใช้งานอินเทอร์เน็ต ในการจัดการข้อมูล การสื่อสารผ่านช่องทางดิจิทัล และการสร้างเนื้อหาใหม่ๆ ซึ่งจำเป็นต่อการทำงานและการเรียนรู้ในยุคปัจจุบัน ทักษะดังกล่าวช่วยให้บุคคลปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลและสามารถแข่งขันได้ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และการมีความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนางานและแก้ไขปัญหา โดยกระบวนการคิดสร้างสรรค์ช่วยให้องค์กรสามารถออกแบบและพัฒนาผลงานที่มีความแปลกใหม่ บูรณาการเข้ากับการทำงานหรือการเรียนรู้ได้ ในการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและ การทำงานเป็นทีมถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารองค์กรอย่างยั่งยืน ผู้นำต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในทีมงาน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมและบรรลุเป้าหมายร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สิงห์คำ ยอดปานันท์ (2562) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารการเปลี่ยนแปลงในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขต

พื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 38 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์จะสามารถมองเห็นภาพในอนาคตของสถานศึกษา สามารถกำหนดวิสัยทัศน์สถานศึกษา อธิบายวิสัยทัศน์ของสถานศึกษาให้ครูและบุคลากรเข้าใจตรงกัน มองเห็นภาพวิสัยทัศน์ของสถานศึกษาได้ชัดเจน โน้มน้าว จูงใจให้ยอมรับวิสัยทัศน์ ตระหนักถึงความสำคัญของวิสัยทัศน์ พร้อมอุทิศตนทำงานให้บรรลุเป้าหมายวิสัยทัศน์ของสถานศึกษา และผู้บริหารสถานศึกษาได้กำกับครูและบุคลากรในการกำหนดกลยุทธ์ แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มลฤดี นิลทัพ (2564) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 38 พบว่า ผู้บริหาร และคณะครูควรศึกษากระบวนการพัฒนานวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ของ สถานศึกษาขนาดเดียวกันที่ประสบความสำเร็จ โดยการสนับสนุนให้สถานศึกษามีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษา Best Practice ในโรงเรียนขนาดเดียวกัน หรือขนาดใหญ่กว่า นอกจากนี้สำนักงานเขตพื้นที่ควรเปิดโอกาสให้ผู้บริหารได้เรียนรู้ฝึกประสบการณ์ โดยมีการร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนเครือข่ายที่มีขนาดใหญ่กว่าหรือเท่ากัน แต่มีผลการดำเนินงานระดับดีเยี่ยม เพื่อใช้ในการนำมาพัฒนาโรงเรียนของตน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภคินี ศรีสุไชย (2563) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุรินทร์ เขต 3 พบว่าผู้บริหารสถานศึกษาต้องพัฒนาทีมงานให้เข้มแข็งมีการประสานงาน ติดตามการทำงานสม่ำเสมอ สร้างบรรยากาศในการมีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอน เพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1: ภาพแสดงแผนภาพภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน

1. ด้านการมีวิสัยทัศน์ สอดคล้องกับหลักธรรม สุตะ (ความรอบรู้จากการศึกษาและฟังมาก) และ ปัญญา (การรู้เห็นตามความเป็นจริง) ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ต้องอาศัยการเปิดรับข้อมูลข่าวสารรอบด้าน เพื่อสามารถวางแผนและกำหนดทิศทางที่เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

2. ด้านทักษะทางเทคโนโลยีและดิจิทัล เชื่อมโยงกับ ธัมมะ (รู้หลักการและเหตุผล) และ ปัญญา ผู้นำจำเป็นต้องเข้าใจและวิเคราะห์การใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องตามหลักการ ไม่เพียงแค่รู้วิธีใช้ แต่ต้องรู้เป้าหมายและผลกระทบในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในองค์กร

3. ด้านทักษะทางความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม เกี่ยวข้องกับ ขันติ (ความอดทนในการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ) และ จาคะ (การเสียสละความคิดเดิมเพื่อสิ่งที่ดีกว่า) การสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยความพยายาม ความกล้า และการเปิดใจต่อความเปลี่ยนแปลง

4. ด้านทักษะการสื่อสาร สะท้อนหลัก สัจจะ (ความจริงใจ ซื่อสัตย์ และพูดในสิ่งที่ถูกต้อง) ผู้นำที่มีภาวะการสื่อสารที่ดี ต้องสามารถถ่ายทอดวิสัยทัศน์ และโน้มน้าวใจผู้อื่นด้วยความซื่อสัตย์ โปร่งใส และเข้าใจง่าย

5. ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับ สีละ (การมีวินัยทางจริยธรรม) และ จาคะ ผู้นำต้องมีจริยธรรมในการทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักเสียสละเพื่อทีม และสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

สรุป

ผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคดิจิทัล ที่มีประสิทธิภาพในยุค VUCA จำเป็นต้องควบคู่กับคุณธรรมและจริยธรรม หลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการหล่อหลอมผู้นำที่มีคุณลักษณะสมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการอบรม การประเมินตนเอง และการพัฒนานโยบายด้านการศึกษาหรือองค์กรในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ควรนำการศึกษาแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ไปกำหนดเป็นแนวทางเพื่อการนำไปสู่การปฏิบัติโดยปรับประยุกต์ใช้ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของแต่ละสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาเอกชน อันได้แก่ ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ ควรมีการประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเข้ามามีส่วนร่วมการดำเนินงานเกี่ยวกับเทคโนโลยีในยุคพลิกผัน ที่ถูกต้องและ

มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สถานศึกษา ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการติดตาม ประเมินผล การดำเนินงานการบริหารการใช้เทคโนโลยีในยุคพลิกผัน ในทุกด้านอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก เหตุเพราะจะช่วยพัฒนารูปแบบหรือแนวทางที่เป็นระบบในการเสริมสร้างศักยภาพของผู้บริหารให้มีทักษะที่เหมาะสมในยุคดิจิทัล

2.2 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุคพลิกผันของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก เหตุเพราะสามารถนำไปใช้เพื่อวางแผนการฝึกอบรมหรือกำหนดนโยบายในการสนับสนุนผู้บริหารให้พัฒนาภาวะผู้นำได้ตรงจุด อีกทั้งยังช่วยให้ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมการทำงานร่วมกับบุคลากรและการสร้างความร่วมมือที่ขับเคลื่อนการศึกษาในยุคพลิกผันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

ปวีณา บุทธิจักร์. (2564). *ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 21.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา: คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

ภคินี ศรีสุไชย. (2563). *แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุรินทร์ เขต 3.* วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

มลฤดี นิลทัพ. (2564). *แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 38.* วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

วิภา แตงไทย. (2560). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาธิการ, สำนักงาน. (2560). *รายงานการปฏิบัติงานของสำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดตาก พ.ศ. 2560.* สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก.

ศศิมา สุขสว่าง. (2560). การพัฒนาตัวเองเพื่อเตรียมตัวสู่โลก VUCA World. สืบค้น 27 กรกฎาคม 2566 จาก https://www.sasimasuk.com/16769554

สิงห์คำ ยอดปานันท์. (2562). *ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหาร การเปลี่ยนแปลงในสถานศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 38.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อาซีซ๊ะ ยีหะมะ. (2560). *ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนศูนย์เครือข่ายธารามิตร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต 1.* การค้นคว้าอิสระหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.

Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities, Educational and Psychological Measurement. *Theravāda Buddhism.* 30(3), 607-610.

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย

Home-Based learning Activities to Enhance Goal-Setting Skills of Early Childhood

[1]ธนัชชา สุวรรณพันธ์, [2]จิตรา ชนะกุล, [3]กิตติศักดิ์ เกตุนุติ,
[4]สุดาเรศ ศิริสิทธิ์ธนภาค และ [5]วัชรีย์ ร่วมคิด

[1]Tanatcha Suwannaphan, [2]Chittra Chanagul, [3]Kittisak Ketunuti
[4]Sudares Sirisittanapak and [5]Watcharee Ruamkid

[1,2,4]คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
[3]คณะการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
[5]คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
[1,2,4]faculty of education, Mahasarakham University.
[3]UTCC School of Early, Childhood Education.
[5]faculty of education, Loei Rajabhat University.
[1]Corresponding Author's Email: 63010870002@msu.ac.th

Received: February 12, 2025; **Revised:** April 16, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน สำหรับเด็กปฐมวัย โดยเน้นทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย 2) เพื่อเปรียบเทียบทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย 3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย ในการเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ เป็นเด็กปฐมวัยที่มีอายุระหว่าง 4-6 ปี โรงเรียนบ้านดอนแดง จำนวน 12 คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง จำนวน 6 ชุด และแบบสังเกตทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยจำนวน 4 ด้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลคือ สถิติ Wilcoxon sign test ผลการวิจัยพบว่า เด็กปฐมวัย ที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่า 1) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จได้ 2) เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน

เพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย สูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) ผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อชุดกิจกรรมในระดับดี ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเด็กปฐมวัย โดยเฉพาะทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ ผ่านความร่วมมือระหว่างครูและผู้ปกครอง ซึ่งสามารถขยายผลไปสู่ การจัดการศึกษาในบริบทจริง ทั้งในระดับชั้นเรียนและภายในครอบครัวได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: การเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน; การมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ; เด็กปฐมวัย

Abstract

The purpose of this research is 1) to study the organization of learning activities using the home as a base for early childhood, focusing on the skills of goal-setting skills for success of preschool children. 2) To compare the goal-setting skills for success before and after the implementation of home-based learning activities for early childhood. 3) To study the satisfaction of parents regarding the organization of home-based learning activities for early childhood to goal-setting skills for success. The sample group consisted of early childhood aged 4 to 6 years from Ban Don Daeng School, totaling 12 children, selected through purposive sampling. The research instruments included 6 sets of home-based learning activities for parents and 4 observation forms for assessing early childhood's goal-setting skills. Data were analyzed using mean calculation. Standard deviation and the statistical method used for data analysis is the Wilcoxon sign test. The research findings revealed that early childhood who participated in home-based learning activities to enhance their goal-setting skills for success. The research findings indicate that 1) organizing home-based learning activities for children enhances their goal-setting skills for success, 2) early childhood who participated in home-based learning activities to enhance their goal-setting skills showed significantly higher levels of achievement compared to before the intervention at the .05 level, and 3) parents expressed a high level of satisfaction with the activity set. The research results reflect that organizing home-based learning activities is an effective approach to developing preschool children, particularly in goal-setting skills, through collaboration between teachers and parents. This approach can be appropriately expanded to real educational contexts, both in classrooms and within families.

Keywords: Home-Based Learning; Goal-Setting Skills for Success; Early Childhood

บทนำ

เด็กปฐมวัยตั้งแต่แรกเกิดถึง 6 ปี เป็นช่วงเวลาที่มีพัฒนาการรวดเร็วและละเอียดอ่อนในทุกด้าน การส่งเสริมพัฒนาการอย่างเหมาะสมจึงมีความสำคัญ World Health Organization (2020) ได้สรุปแนวทางการดูแลเด็กในช่วงวัยแรกเกิดถึง 8 ปี ว่าการพัฒนาเด็กควรเกิดจากความร่วมมือของครอบครัวและชุมชน มีแนวทางที่สอดคล้องกันในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทักษะของเด็ก การสนับสนุนจากผู้ปกครองและคุณครู มีความสำคัญในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและหลากหลายโดยเน้นการพัฒนาอย่างเหมาะสมตามวัยของเด็ก สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาปฐมวัย (2562) ที่ได้กำหนดให้ผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก โดยสนับสนุนให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาทักษะของเด็ก รวมถึงการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้น ด้วยเหตุนี้พ่อแม่ผู้ปกครอง

จึงมีบทบาทสำคัญในการร่วมมือกับโรงเรียน เพื่อให้บุตรหลานมีพัฒนาการสมวัย สอดคล้องกับการใช้หลักธรรม อิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ รักในสิ่งที่ทำ), วิริยะ (ความเพียรพยายาม), จิตตะ (ความตั้งใจจริง), และ วิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรอง) ถือเป็นแนวทางที่สามารถประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาเด็กปฐมวัยได้อย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดพื้นฐานแห่งความสำเร็จที่มั่นคงในชีวิตของเด็ก ทั้งในด้านการเรียนรู้ การดำรงชีวิต และการพัฒนาศักยภาพอย่างสูงสุดในอนาคต

การพัฒนาเด็กปฐมวัยในยุคปัจจุบันต้องพัฒนาทักษะที่จำเป็นหลายด้าน โดยเฉพาะทักษะชีวิตไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม อารมณ์ การสื่อสาร การคิดแก้ปัญหา คิดสร้างสรรค์ เป็นต้น การพัฒนาทักษะเหล่านี้สามารถทำได้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในบ้านและที่โรงเรียน ซึ่งผู้ปกครองและครูมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ และทักษะพื้นฐานที่สำคัญอีกทักษะหนึ่งในการพัฒนาเด็กไปสู่ความสำเร็จในชีวิต คือทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ หลายกลุ่มได้ให้เป็นความสำเร็จสูงสุดสำหรับเด็กปฐมวัย จากการวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย 2560 พบว่าในมาตรฐานที่ 5 มีคุณธรรม จริยธรรม และมีจิตใจที่ดีงาม ตัวบ่งชี้ที่ 5.4 สภาพที่พึงประสงค์สำหรับเด็กอายุ 4-6 ปี คือ ทำงานที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ ซึ่งก่อนที่จะทำงานให้สำเร็จได้นั้น เด็กต้องมีการตั้งเป้าหมายสู่ความสำเร็จก่อน สอดคล้องกับ Angela Duckworth (2016) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ "grit" หรือความมุ่งมั่น รวมถึงการตั้งเป้าหมายและการมีวินัยในการทำตามแผนที่วางไว้จนสำเร็จ ว่าความมุ่งมั่นหรือการมีเป้าหมายในการทำกิจกรรมจะเป็นตัวผลักดันให้ประสบความสำเร็จ และยังสอดคล้องกับ พีชาณิกา เพชรสังข์ (2559) ที่สรุปว่าการมุ่งเป้าหมายนั้นมีความสำคัญต่อบุคคลเนื่องจากเมื่อบุคคลมีเป้าหมายก็จะทำให้บุคคลสามารถควบคุมตนเอง ควบคุมทิศทางการทำงานให้ไปสู่เป้าหมายได้โดยอาศัยความพยายาม ไม่ย่อท้อและมีความหวังว่าจะบรรลุเป้าหมายได้ ซึ่ง บุญชนก ธรรมวงศา (2563) ได้กล่าวถึงจุดสำคัญว่าต้องมีเป้าหมายในใจที่ชัดเจนว่าตัวเองกำลังทำอะไร และจะไปถึงเป้าหมายอย่างไร เนื่องจากเด็กต้องใช้ทักษะนี้ระหว่างการมีส่วนร่วมในชั้นรับฟังความเห็นผู้อื่น เพื่อตั้งเป้าหมายและกำหนดแนวทางเรียนรู้ ไปจนปรับเปลี่ยนวิธีเรียนรู้ไปตามจุดแข็งจุดอ่อนของตน รวมทั้งต้องเอาชนะใจตนเองเพื่อทำตามเป้าหมายที่ตั้งใจให้ได้

การมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ จึงหมายถึงการจัดการงานให้เสร็จ ตั้งแต่การตั้งเป้าหมาย จัดลำดับความสำคัญของงาน เริ่มต้นลงมือทำ การไม่ติดกับปัญหาเล็กน้อยจนลืมภาพรวมของงาน การคาดการณ์ผลของการกระทำ การติดตามสะท้อนผลจากการกระทำเพื่อปรับปรุงงานให้ดีขึ้น นวลจันทร์ จุฑาภักดีกุล และคณะ (2560) อีกทั้งสุภาวดี หาญเมธี (2561) ยังได้กล่าวถึงทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จไว้ว่า คือ ความพากเพียรเพื่อบรรลุเป้าหมาย ความใส่ใจในเรื่องเวลา ความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง และติดตามความก้าวหน้าของเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่น อดทนเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ไม่ว่าจะมีอุปสรรคใด ๆ ก็พร้อมฝ่าฟันจนสำเร็จ

การส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ ควรเริ่มต้นตั้งแต่ปฐมวัย ซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือผู้ปกครองและครูผู้สอน โดยเฉพาะผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูใกล้ชิดกับเด็กและมีอิทธิพลต่อพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กเป็นอย่างมาก ซึ่งในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย (2560) ได้กล่าวถึงแนวทาง

การจัดประสบการณ์ให้เด็กได้คิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจลงมือกระทำ และนำเสนอความคิด โดยผู้สอนหรือผู้จัดประสบการณ์เป็นผู้สนับสนุนอำนวยความสะดวก และเรียนรู้ร่วมกับเด็ก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ผู้ปกครองต้องมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาเด็ก สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 คือเด็กต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนพร้อมกันไปอย่างต่อเนื่องทั้งบ้าน โรงเรียน ชุมชน และสังคม โดยโรงเรียนต้องสื่อสารทำความเข้าใจทุกฝ่าย ทั้งพ่อแม่ ชุมชน และสังคม เพื่อให้ประสานความร่วมมือกับทุกฝ่ายในการพัฒนาผู้เรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544) ดังนั้นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ เพื่อให้ผู้ปกครองได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศักยภาพของลูกที่บ้านจึงเป็นสิ่งจำเป็น

รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาเด็กมีหลายวิธี ซึ่งวิธีการหนึ่งคือใช้บ้านเป็นฐานในการเรียนรู้ ซึ่งครูเป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้ให้พ่อแม่ได้สนับสนุนการเรียนรู้ของเด็ก พ่อแม่ได้เรียนรู้ฝึกฝน การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็ก ทำให้เด็กได้รับการพัฒนา ชัชวาลย์ ลิ้มรัชตะกุล และพิมวิภา บุบผาสุก (2565) สอดคล้องกับ Epstein (1997) ที่ได้เสนอแนวทางในการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาว่ามีหลายวิธี เช่น การให้ความรู้กับผู้ปกครองเกี่ยวกับพัฒนาการเด็ก (parenting) การเป็นอาสาสมัคร (volunteering) การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้ปกครองไปจัดการเรียนรู้ที่บ้าน (learning at home) เป็นต้น ซึ่งธิดา พิทักษ์สินสุข (2564) ได้กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน เป็นแนวคิดที่ว่า “เด็กอยู่ที่ไหน การเรียนรู้อยู่ที่นั่น” เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ให้เด็กได้คิด ตัดสินใจ ลงมือทำ มีความกระตือรือร้น ซึ่งบทบาทที่สำคัญของครูคือ การออกแบบกิจกรรมให้ผู้ปกครองได้ทำร่วมกับเด็ก โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือ การพัฒนาเด็กโดยเคารพเวลาของครอบครัว ให้คำแนะนำและช่วยเหลือผู้ปกครองแต่ละครอบครัวอย่างเท่าเทียมกัน ส่วนบทบาทผู้ปกครองคือ การได้รับทราบถึงวิธีการสนับสนุน ให้กำลังใจและวิธีการช่วยเหลือเด็กที่บ้าน การสนทนาเกี่ยวข้องกับงานในห้องเรียนและการบ้าน มีความเข้าใจโปรแกรมการเรียนการสอนในแต่ละปี และจากสิ่งที่เด็กจะเรียนรู้ในแต่ละเรื่อง และเห็นคุณค่าในทักษะการเรียนการสอนไปในทิศทางเดียวกับครู ดังนั้นการจัดการศึกษาโดยใช้บ้านเป็นฐานในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมของครอบครัวที่ดำเนินอยู่เป็นปกติ จึงเป็นวิธีที่เหมาะสมในการพัฒนาเด็กร่วมกันระหว่างครูและผู้ปกครอง สอดคล้องกับ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2548) (อ้างถึงใน วรรธนา นันตาเขียน, 2553) ที่ระบุว่า กิจกรรมในครอบครัว นอกจากจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ยังสร้างความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรับผิดชอบร่วมกันและมีเป้าหมายร่วมกันใน การทำงาน เช่น งานบ้าน งานสวน งานอดิเรก ฯลฯ เป็นต้น

จากการที่ผู้วิจัยทำหน้าที่ครูผู้ดูแลเด็กปฐมวัย ได้พบว่า เด็กส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในการตั้งเป้าหมายและการวางแผนขั้นตอนในการทำกิจกรรม การควบคุมตนเอง การจดจ่อ ทำให้ไม่สามารถทำกิจกรรมได้สำเร็จตามเป้าหมาย ผู้วิจัยได้ลงเยี่ยมบ้านและสัมภาษณ์ผู้ปกครอง พบว่า ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นกับเด็กปฐมวัยในปัจจุบันคือ เด็กขาดการฝึกฝนทักษะที่เกี่ยวข้องกับการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ อีกทั้งผู้ปกครองยังขาดความเข้าใจในการส่งเสริมให้เด็กทำงานอย่างมีเป้าหมาย รู้จักการวางแผน การประเมินผลหรือการเปรียบเทียบผลงานกับเป้าหมาย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดการพัฒนาทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จสำหรับเด็กปฐมวัยโดยผู้ปกครองมีส่วนร่วม ซึ่ง Epstein (1995) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาเด็ก

จะต้องเพิ่มทักษะและความรู้ ให้ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการเด็กและการอบรมเลี้ยงดู มีการสื่อสารระหว่างบ้านและโรงเรียน มีการช่วยเหลือเด็กให้เกิดการเรียนรู้ที่บ้าน เปิดโอกาสให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก สอดคล้องกับ ธันย์ สุภาแสน (2563) ได้กล่าวว่า บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาโดยใช้บ้านเป็นฐาน สามารถกระทำได้โดยโรงเรียนและผู้ปกครองต้องมีความเข้าใจในบทบาทของตน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองให้มีบทบาทต่อการพัฒนาการศึกษาในโรงเรียน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัยจะช่วยเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จได้หรือไม่ ซึ่งงานวิจัยนี้จะเป็นแนวทางสำหรับผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องในการเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จสำหรับเด็กปฐมวัยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย โดยเน้นทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย
2. เพื่อเปรียบเทียบทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย ในการเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งเกี่ยวเนื่องกับวิทยานิพนธ์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เลขที่ 343-297/2567 วันที่ 5 มิถุนายน 2567

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย โดยเน้นทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเรียนชาย-หญิง อายุระหว่าง 4-6 ปี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 ที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนบ้านดอนแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต 1 จำนวน 24 คน 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 12 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัย คือ นักเรียนชาย-หญิง อายุระหว่าง 4-6 ปี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 ที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนบ้านดอนแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต 1 จำนวน 12 คน อายุระหว่าง 4-5 ปี จำนวน 6 คน อายุระหว่าง 5-6 ปี จำนวน 6 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม โรงเรียนบ้านดอนแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต 1 (Field Study)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญนักเรียนชาย-หญิง อายุระหว่าง 4-6 ผู้ปกครอง จำนวน 12 ครอบครัว (Key Informant)

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยเครื่องมือและวิธีการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย มี 3 ชนิด ประกอบด้วย

4.1 ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง จำนวน 6 ชุด

4.2 แบบสังเกตทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย 4 ด้าน

4.3 แบบประเมินความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนที่วางไว้ต่อไปนี้

5.1 ผู้วิจัยส่งจดหมายขอความร่วมมือในการดำเนินการวิจัยจากโรงเรียนบ้านดอนแดง ซึ่งส่งโดยตรงมีผู้อำนวยการโรงเรียนรับรองเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้และคัดเลือกผู้ปกครอง จำนวน 12 ครอบครัว โดยใช้เกณฑ์ดังนี้

5.1.1 ผู้ปกครองมาด้วยความสมัครใจ ให้ความร่วมมือได้ครบตามเวลา

5.1.2 ผู้ปกครองมีอุปกรณ์เทคโนโลยี มีอินเตอร์เน็ต สามารถติดต่อสื่อสารกับคุณครู และถ่ายรูปถ่ายวิดีโอส่งผ่านทางไลน์ได้ เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน สำหรับเด็กปฐมวัยโดยเน้นทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ

5.1.3 ผู้ปกครองสามารถอ่านออก-เขียนได้

5.2 ผู้วิจัยประชุมผู้ปกครองชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีปฏิบัติ การจัดกิจกรรมโดยใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน เพื่อให้กลุ่มตัวอย่าง รับรู้ มีความเข้าใจในการใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง

5.3 ผู้วิจัยนำแบบสังเกตพฤติกรรมทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยไปสังเกตเด็กในกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ การปั้นดินน้ำมันก่อนการใช้ชุดกิจกรรมโดยใช้บ้านเป็นฐาน

5.4 ผู้ปกครองดำเนินการใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองจำนวน 6 ชุด เป็นเวลา 6 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 5 วัน เพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยผู้วิจัยลงเยี่ยมบ้านสังเกตพฤติกรรมทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย และพูดคุย สัมภาษณ์ผู้ปกครองทุกสัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 วัน

ขั้นตอนที่ 6 เมื่อเสร็จสิ้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน ครบทั้ง 6 ชุด ผู้วิจัยได้ทำ การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกตพฤติกรรมทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย หลัง การจัด

กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานในกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ การปั้นดินน้ำมัน โดยใช้แบบสังเกตทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย

ขั้นตอนที่ 7 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตก่อนและหลังมาวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ โดยใช้สูตร Wilcoxon sing test และข้อมูลที่ผู้ปกครองประเมินพฤติกรรมทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จนำมาประกอบการวิเคราะห์ด้วย ภาพ/วิดิโอ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย โดยเน้นทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย ข้อมูลเชิงปริมาณแสดงทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยที่ได้รับ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน ประกอบด้วย

1.1 ข้อมูลเชิงปริมาณแสดงทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย โดยรวม 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการตั้งเป้าหมาย ด้านการวางแผนสู่เป้าหมาย ด้านการควบคุมตนเอง และด้านการประเมินเป้าหมาย

1.2 ข้อมูลเชิงปริมาณแสดงทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย โดยรวม 4 ด้าน โดยแบ่งช่วงอายุ 4-5 ปี และ 5-6 ปี ได้แก่ ด้านการตั้งเป้าหมาย ด้านการวางแผนสู่เป้าหมาย ด้านการควบคุมตนเอง และด้านการประเมินเป้าหมาย

ผลการศึกษาทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน ผู้วิจัยได้นำผลคะแนนจากการสังเกตทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ร้อยละ และสถิติที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลคือ สถิติ Wilcoxon sign test โดยอธิบายได้ดังนี้

1. กลุ่มเด็กอายุ 4-5 ปี เด็กปฐมวัยอายุระหว่าง 4-5 ปี มีผลคะแนนทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จโดยด้านการตั้งเป้าหมายก่อนการทดลอง มีคะแนนเฉลี่ย 4.50 อยู่ในระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 7.83 อยู่ในระดับดี ด้านการวางแผนสู่เป้าหมาย ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 3.83 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 7.00 อยู่ระดับดี ด้านการควบคุมตนเอง ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 4.5 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 6.17 อยู่ระดับดี ด้านการประเมินเป้าหมาย ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 4.50 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 7.67 อยู่ระดับดี รวมทุกด้านก่อนการทดลอง มีคะแนนเฉลี่ย 17.33 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 28.67 อยู่ระดับดี แสดงให้เห็นว่าการจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการเปรียบเทียบลำดับคะแนนด้วยสถิติ Wilcoxon signed-rank test พบว่าคะแนนหลัง การทดลองเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในทุกด้าน

2. กลุ่มเด็กอายุ 5-6 ปี เด็กปฐมวัยอายุระหว่าง 5-6 ปี ผลคะแนนทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จโดยด้านการตั้งเป้า หมายก่อนการทดลอง มีคะแนนเฉลี่ย 6.00 อยู่ในระดับดี หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 8.17 อยู่ในระดับดี ด้านการวางแผนสู่เป้าหมาย ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 4.00 อยู่ระดับพอใช้ หลังการ

ทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 8.00 อยู่ระดับดี ด้านการควบคุมตนเอง ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 4.5 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 8.17 อยู่ระดับดี ด้านการประเมินเป้าหมาย ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 5.33 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 8.17 อยู่ระดับดี รวมทุกด้านก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 19.83 อยู่ระดับดี หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 32.51 อยู่ระดับดี แสดงให้เห็นว่าการจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะได้อย่างมีประสิทธิภาพผลการเปรียบเทียบลำดับคะแนนด้วยสถิติ Wilcoxon signed-rank test พบว่าคะแนนหลังการทดลองเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในทุกด้านโดยภาพรวมของเด็กปฐมวัยทั้งสองกลุ่มอายุ มีผลคะแนนสูงขึ้น อธิบายได้ดังนี้กลุ่มเด็กอายุ 4-6 ปี

เด็กปฐมวัยอายุระหว่าง 4-6 ปี มีผลคะแนนทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จโดยด้านการตั้งเป้าหมายก่อนการทดลอง มีคะแนนเฉลี่ย 4.58 อยู่ในระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 8.00 อยู่ในระดับดี ด้านการวางแผนสู่เป้าหมาย ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 3.92 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 7.50 อยู่ระดับดี ด้านการควบคุมตนเอง ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 3.75 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 7.17 อยู่ระดับดี ด้านการประเมินเป้าหมาย ก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 4.25 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 7.92 อยู่ระดับดี รวมทุกด้านก่อนการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 16.5 อยู่ระดับพอใช้ หลังการทดลองมีคะแนนเฉลี่ย 30.59 อยู่ระดับดี แสดงให้เห็นว่าการจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะได้อย่างมีประสิทธิภาพผลการเปรียบเทียบลำดับคะแนนด้วยสถิติ Wilcoxon signed-rank test พบว่าคะแนนหลังการทดลองเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในทุกด้านประเมินความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง ประกอบด้วย ดังนี้ข้อมูลทั่วไปของผู้ปกครอง ผู้ปกครองทั้งหมด 12 คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด มีอายุระหว่าง 31-60 ปี โดยส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 41-50 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่คือปริญญาตรี ความสัมพันธ์กับเด็กส่วนใหญ่เป็นมารดา และอาชีพส่วนใหญ่คือรับจ้าง ความพึงพอใจของผู้ปกครอง ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง ลำดับความพึงพอใจมากที่สุดคือ ลักษณะกิจกรรมที่ให้ผู้ปกครองและเด็กทำร่วมกัน มีความเหมาะสมกับวัยของเด็ก มีความพึงพอใจเฉลี่ยอยู่ที่ 4.92 อยู่ในระดับ มากที่สุด และลำดับความพึงพอใจน้อยที่สุดคือ ตัวหนังสืออ่านง่าย รูปแบบตัวอักษรชัดเจน และขั้นตอนในการทำกิจกรรมมีการอธิบายชัดเจน ง่ายต่อการนำไปใช้ มีความพึงพอใจเฉลี่ยอยู่ที่ 4.42 อยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งสะท้อนถึงความเหมาะสมและประโยชน์ของกิจกรรมในการพัฒนาทักษะเด็กปฐมวัย

จากการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่พบปะกับเด็กและผู้ปกครองในการทำกิจกรรมโดยใช้บ้านเป็นฐานในระยะเวลา 6 สัปดาห์ ประกอบด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. ข้อมูลเชิงคุณภาพสะท้อนผลการใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย อายุ 4–6 ปี ในระดับอนุบาลปีที่ 2 และ 3 ผู้ปกครองได้ใช้ชุดกิจกรรมที่ประกอบด้วย 6 กิจกรรมหลัก ได้แก่ งานบ้านหรรษา งานเล่น งานครัว งานสวน หนูน้อยรักษ์โลก และงานประดิษฐ์ ดำเนินการต่อเนื่องเป็นเวลา 6 สัปดาห์ ผลการดำเนินงานพบว่า ผู้ปกครองมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่ากิจกรรมช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและ

พัฒนาทักษะของเด็กอย่างเห็นได้ชัด ผู้ปกครองสะท้อนว่า เด็กมีความสุข สนุกกับกิจกรรม และสามารถวางแผนหรือสื่อสารความต้องการได้ดีขึ้น ขณะที่ผู้ใหญ่เองได้ใช้เวลาร่วมกับเด็กมากขึ้น เช่น การทำงานบ้าน ฟังนิทาน และทำกิจกรรมที่ช่วยลดเวลาการใช้โทรศัพท์ของเด็ก กิจกรรมมีความยืดหยุ่น เหมาะกับการทำที่บ้าน และส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกทั้งในเด็กและผู้ปกครองจากข้อมูลเชิงคุณภาพที่ผู้ปกครองได้สะท้อนผลการใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง พบว่า ผู้ปกครองมีความพึงพอใจในชุดกิจกรรม ชุดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรม ทำให้เห็นพัฒนาการที่ดีขึ้นของลูก

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ความคิดเห็นต่อทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานในครั้งนี้ ดำเนินการกับผู้ปกครองของเด็กปฐมวัยชั้นอนุบาลปีที่ 2 และ 3 อายุ 4–6 ปี โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กใน 4 ด้าน ได้แก่ การตั้งเป้าหมาย การวางแผน การควบคุมตนเอง และการประเมินเป้าหมาย ผู้ปกครองได้ร่วมดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องเป็นเวลา 6 สัปดาห์ และให้ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกันในด้านพัฒนาการของเด็กในด้านการตั้งเป้าหมาย ผู้ปกครองพบว่าเด็กสามารถเลือกสิ่งที่ต้องการทำได้อย่างชัดเจน เช่น การเลือกประดิษฐ์ของเล่นหรือวางแผนกิจกรรมของตนเอง เด็กเริ่มมีความมั่นใจในการสื่อสารความตั้งใจ เช่น “หนูจะปั่นจักรยานหลังอาหาร” หรือ “วันนี้หนูอยากล้างจานให้สะอาด” บางรายสะท้อนว่าเดิมเด็กจะรอคำสั่งจากผู้ใหญ่ แต่หลังทำกิจกรรมสามารถตั้งเป้าหมายได้ด้วยตนเองด้านการวางแผนสู่เป้าหมาย พบว่าเด็กมีพัฒนาการในการเรียงลำดับความคิดและวางแผนกิจกรรม เช่น คิดล่วงหน้าว่าต้องเตรียมอะไรบ้างเมื่อจะทำงานครัว หรือสามารถจัดลำดับก่อน–หลังของกิจกรรม เช่น “ทำการบ้านเสร็จแล้วค่อยช่วยงานบ้าน” ผู้ปกครองหลายรายกล่าวตรงกันว่า เด็กเริ่มมีระบบความคิดที่เป็นขั้นเป็นตอนมากขึ้นจากการร่วมทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 1 : ตัวอย่างการตั้งเป้าหมาย วางแผนร่วมกับผู้ปกครอง

1. ด้านการควบคุมตนเอง ผู้ปกครองสะท้อนว่าเด็กมีพัฒนาการในเรื่องความตั้งใจและความพยายามอย่างต่อเนื่อง เช่น จากเดิมที่ทำกิจกรรมไม่จบหรือขาดสมาธิ เด็กเริ่มสามารถทำกิจกรรมให้เสร็จ เช่น วาดรูประบายสีจนเสร็จ และมีสมาธิกับกิจกรรมที่ทำ นอกจากนี้ เด็กบางคนสามารถอดทนต่อสิ่งรบกวน เช่น การไม่เปลี่ยนกิจกรรมแม้มีเพื่อนชวนเล่นอย่างอื่น แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการด้านความมุ่งมั่นและการควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ดีขึ้น

2. ด้านการประเมินเป้าหมาย ผู้ปกครองหลายคนสังเกตว่า เด็กสามารถสะท้อนผลงานของตนเองได้ เช่น การตรวจสอบผลงาน เปรียบเทียบกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ และบอกวิธีปรับปรุงหรือพัฒนาตนเองได้ นอกจากนี้ยังเห็นถึงความภาคภูมิใจและความสุขของเด็กเมื่อสามารถทำงานได้สำเร็จ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 2 : ตัวอย่างการประเมินเป้าหมาย

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสามารถเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยพัฒนาทักษะการตั้งเป้าหมาย การวางแผน การควบคุมตนเอง และการประเมิน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความสำเร็จในอนาคต ผลสะท้อนจากผู้ปกครอง ตลอดจนการลงเยี่ยมบ้านและการสัมภาษณ์ร่วมกับผู้บริหารและครูหลังดำเนินกิจกรรมครบ 6 สัปดาห์ พบว่าเด็กมีพัฒนาการที่ชัดเจน โดยกิจกรรมทั้ง 6 ชุดสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้กับชีวิตประจำวัน ทำให้เด็กเห็นประโยชน์และความสำคัญของทักษะการมุ่งเป้าหมายอย่างชัดเจน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ ได้พัฒนาขึ้นบนของแนวคิดการให้ผู้ปกครองมีเป้าหมายและส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก ยอมรับและเคารพความแตกต่างของแต่ละครอบครัว ประกอบด้วยเนื้อหาและกิจกรรมที่เน้นให้เด็กและผู้ปกครองได้ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยผู้วิจัยออกแบบชุดกิจกรรมโดยคำนึงถึงบริบทของครอบครัว ความพร้อมของผู้ปกครองในการเข้าร่วมกิจกรรม ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองมีองค์ประกอบคือ ชื่อกิจกรรม วัตถุประสงค์ การดำเนินกิจกรรม สื่ออุปกรณ์ และการประเมินผลที่ชัดเจน ผู้ปกครองสามารถทำความเข้าใจและนำไปใช้ได้ง่าย กรอบของการจัดกิจกรรมที่กำหนดไว้ในคู่มือมีความ

ยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนตามบริบทหรือสถานการณ์ของครอบครัว เช่น ปรับเวลา สถานที่หรืออุปกรณ์ที่ใช้ทำในการทำกิจกรรม สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ตามสถานการณ์ (Situated Learning Theory) ของ Lave & Wenger (1991) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นดีที่สุดเมื่ออยู่ในบริบทที่เป็นธรรมชาติและสัมพันธ์กับชีวิตจริง ผู้ปกครองสามารถปรับใช้กิจกรรมได้ในทุกช่วงเวลา โดยไม่จำเป็นต้องมีอุปกรณ์หรือการเตรียมการที่ซับซ้อน อีกทั้งชุดกิจกรรมเน้นให้ผู้ปกครองและเด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกันโดยมีการตั้งเป้าหมายที่นำไปสู่ความสำเร็จ วางแผนและประเมินผลการทำกิจกรรม โดยผู้วิจัยคอยแนะนำการใช้ชุดกิจกรรมและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อยู่เคียงข้างผู้ปกครอง สร้างกำลังใจ กำลังความคิด ช่วยขจัดปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น จึงทำให้ผู้ปกครองมั่นใจในการใช้ชุดกิจกรรมมากขึ้น

2. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐาน มีทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จสูงขึ้นกว่าก่อนการจัดกิจกรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 เนื่องจากกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย เป็นกิจกรรมที่เน้นให้เด็กและผู้ปกครองทำกิจกรรมร่วมกันอย่างมีเป้าหมาย ผ่านชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครอง ที่เด็กคุ้นเคยในกิจวัตรประจำวัน เช่น กิจกรรมงานบ้าน ผู้ปกครองชวนลูกตั้งเป้าหมายในสิ่งที่เด็กเลือกและอยากทำ มีการวางเป้าหมายความสำเร็จ วางแผนในสิ่งที่จะทำร่วมกับเด็กเป็นขั้นตอน โดยเด็กวาดภาพ หรือผู้ปกครองช่วยบันทึกเป้าหมายและการวางแผน ทบทวนเป้าหมาย แผนงาน ก่อนทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ชัดเจนมากขึ้น เช่น น้องไข่มุก อายุ 4-5 ปี เลือกที่จะล้างจาน โดยวางแผนกวาดเศษอาหารทิ้งก่อน ล้างด้วยน้ำยาล้างจานและน้ำสะอาด นำไปเก็บในชั้นวางจาน เป็นต้น ซึ่งในระหว่างทำกิจกรรมผู้ปกครองคอยแนะนำ ช่วยเหลือและร่วมทำกิจกรรมกับเด็ก ตลอดจนให้กำลังใจเมื่อทำได้สำเร็จและให้เด็กได้ทบทวนปัญหาและกระบวนการที่ทำให้เด็กประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับจริยา ทรงนิพิฐกุล (2562) กล่าวว่า ทฤษฎีระบบชีวนิเวศวิทยาส่งผลต่อพัฒนาการในทุกด้านของเด็ก กระบวนการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมกับครูในการพัฒนาเด็กไปในทิศทางเดียวกันย่อมส่งผลต่อการพัฒนาเด็กได้ดีขึ้น สอดคล้องกับ บัณฑิตา อินสมบัติ, อนงค์นารถ ยิ้มช้าง, สุชานาฎ ไชยวรรณะ (2564) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้ปกครอง ในการพัฒนาทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จที่สำคัญคือ การส่งเสริมพัฒนาการจากกิจวัตรประจำวัน จะช่วยให้เด็กรู้ว่าในแต่ละวันต้องทำอะไรบ้าง เพื่อให้กลายเป็นกิจวัตรที่ต้องทำในแต่ละวัน หรือให้ทางเลือกเพื่อให้เด็กมีโอกาสในการเลือกตัดสินใจ โดยไม่ใช้การบังคับ หรือใช้การเจรจาต่อรองเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมเด็กด้วยการให้เด็กทำในสิ่งที่ชอบ และสิ่งสำคัญคือให้การสนับสนุนที่เพียงพอเพื่อให้เด็กประสบความสำเร็จ ดังนั้นผู้ปกครองจำเป็นต้องสังเกต และให้การช่วยเหลือสนับสนุนอย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง จนกว่าเด็กจะเกิดความชำนาญและมีพัฒนาการที่ดีขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้พบปะพูดคุยกับผู้ปกครองในวันจันทร์และวันศุกร์ ทางโทรศัพท์และกลุ่มไลน์ติดตามเยี่ยมบ้านเพื่อให้คำปรึกษาและอำนวยความสะดวกให้กับผู้ปกครองเมื่อเกิดความไม่เข้าใจเกี่ยวกับการทำกิจกรรมร่วมกับเด็กขณะอยู่ที่บ้านด้วย สอดคล้องกับ Haynes (1993) ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาเด็กปฐมวัย สอดคล้องกับ ธิดา พิทักษ์สินสุข (2565) ที่กล่าวว่า สัมพันธภาพที่ดี คือกุญแจสำคัญในการทำงานร่วมกันระหว่างครูและผู้ปกครองเพราะจะทำให้ผู้ปกครองมีความมั่นใจในแนวทางการอบรมเลี้ยงดูมากขึ้น

3. ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองอยู่ในระดับดี โดยผู้ปกครองมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันคือชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่เด็กมีความคุ้นเคย และผู้ปกครองสามารถทำร่วมกับเด็กโดยไม่ยุ่งยาก ซึ่งมีการออกแบบและขั้นตอนการจัดกิจกรรมในลักษณะปลายเปิด มีความยืดหยุ่นปรับตามบริบทของแต่ละครอบครัว เนื้อหาสั้นกระชับ รูปเล่มและสีสันสวยงาม มีภาพประกอบเนื้อหาทำให้เข้าใจได้ง่าย ตัวอักษรใหญ่อ่านง่าย สอดคล้องกับ Nunrana (2015) ที่กล่าวว่าชุดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีควรมีการออกแบบให้สวยงาม มีรูปปก เนื้อหา รูปภาพประกอบ เพื่อดึงดูดผู้อ่าน ขนาดตัวอักษรควรมีขนาดที่เหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่าง รวมทั้งสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดกิจกรรมเป็นสื่อที่หาได้ง่ายภายในบ้าน และผู้วิจัยได้จัดเตรียมสื่อ อุปกรณ์เพื่อสนับสนุนให้ผู้ปกครองและเด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น งานบ้าน งานเล่น งานครัว งานสวน งานหนูน้อยรักษ์โลก งานประดิษฐ์ เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่

จากการดำเนินการวิจัยเรื่องการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัย ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงประเด็นเชิงลึกและข้อค้นพบที่ไม่ได้ปรากฏอยู่ในวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยอย่างชัดเจน แต่อยู่ในลักษณะขององค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการสะท้อนมุมมองประสบการณ์ และการปฏิบัติจริงของผู้วิจัยในฐานะครูผู้ดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิดกับเด็กและผู้ปกครอง โดยสามารถสรุปเป็นข้อเสนอเชิงแนวคิดได้ดังนี้

ประการแรก ผู้วิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานไม่ควรถูกมองเพียงเป็นกิจกรรมเสริมจากโรงเรียน แต่ควรยกระดับเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของเด็กปฐมวัยผ่านการดำเนินชีวิตประจำวันของครอบครัว โดยเน้นให้กิจกรรมสอดคล้องกับบริบทจริง เช่น งานบ้าน งานสวน งานครัว ฯลฯ ซึ่งเป็นการบูรณาการการเรียนรู้เข้ากับวิถีชีวิต ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ มีเป้าหมาย และเห็นคุณค่าของการลงมือทำร่วมกับครอบครัว

ประการที่สอง ผู้วิจัยเสนอแนวคิดว่า การฝึกฝนทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จในเด็กปฐมวัยควรได้รับการปลูกฝังในลักษณะ “วิถีปกติ” ของชีวิตในครอบครัว มากกว่าจะเป็นเพียงกิจกรรมเฉพาะช่วงเวลาหรือในบริบทของโรงเรียนเท่านั้น ซึ่งแนวทางนี้จะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมการตั้งเป้าหมายเล็ก ๆ ในชีวิตประจำวัน และการมีความภูมิใจในผลลัพธ์ของตนเอง โดยมีผู้ปกครองเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้อย่างเข้าใจและให้กำลังใจ

จากข้อค้นพบข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานมีศักยภาพอย่างยิ่งในการเป็นแนวทางส่งเสริมทักษะชีวิตที่สำคัญให้กับเด็กปฐมวัย หากได้รับการออกแบบอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทครอบครัว และมีการสนับสนุนจากครูและผู้ปกครองอย่างมีคุณภาพ จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาเด็กอย่างรอบด้านและยั่งยืน

สรุป

กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัยเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จนั้น สามารถส่งเสริมมีทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ ซึ่งแสดงพฤติกรรมให้เห็นทั้งในด้านตั้งเป้าหมาย วางแผนสู่ความสำเร็จ ควบคุมตนเองและประเมินเป้าหมายของตนเองได้ เนื่องจากผู้ปกครองเป็นบุคคลสำคัญและมีอิทธิพลต่อการส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก มีความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนร่วมลงมือทำกิจกรรมกับเด็กอย่างมีเป้าหมาย ให้กำลังใจสนับสนุนเพื่อให้เด็กบรรลุเป้าหมาย อีกทั้งการจัดกิจกรรมเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานเป็นการส่งเสริมศักยภาพของเด็กเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับเด็กปฐมวัยเพื่อเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จ จึงเป็นแนวทางที่ครูและผู้ปกครองสามารถนำไปพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสามารถเสริมสร้างทักษะการมุ่งเป้าหมายสู่ความสำเร็จของเด็กปฐมวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

สำหรับครูปฐมวัย ควรนำแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ของเด็ก โดยเน้นกิจกรรมที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของครอบครัว และสามารถประเมินผลได้อย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับผู้ปกครอง ควรนำชุดกิจกรรมที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างเป้าหมายร่วมกับบุตรหลาน สนับสนุนให้เด็กลงมือทำตามลำดับขั้นตอน และประเมินผลด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างวินัย ความภาคภูมิใจ และแรงจูงใจภายในของเด็ก

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรนำชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่างอื่น โดยผู้ปกครองที่หลากหลายอาชีพ เพื่อดูว่ารูปแบบการจัดกิจกรรมดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐานเหมือนกันหรือแตกต่างกัน

2. ควรนำชุดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานสำหรับผู้ปกครองที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ไปเปรียบเทียบกับรูปแบบคู่มือผู้ปกครองในการจัดกิจกรรมแบบอื่นๆ เพื่อจะได้คู่มือผู้ปกครองในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม

บรรณานุกรม

จริยา ทรงนิพิฐกุล. (2562). *บทบาทของผู้ปกครองกับการจัดการศึกษาปฐมวัยในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร. สืบค้น 27 ตุลาคม 2567 จาก http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/2417

ชัชวาลย์ ลิ้มรัชตะกุล และ พิมวิภา บุบผาสุข. (2565). การจัดการเรียนรู้โดยใช้บ้านเป็นฐานบูรณาการกับการสอนในรูปแบบห้องเรียนกลับด้าน เพื่อพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัยในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 16*(4), 22–34.

ธันย์ สุภาแสน. (2563). *การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดกิจกรรมพัฒนาการเด็กปฐมวัย โรงเรียนอนุบาลเอกชน จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต วิทยาลัยครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

ธิดา พิทักษ์สินสุข. (2562). วิกฤตปฐมวัยกระทบอนาคต. *วารสารการจัดการทางการศึกษาปฐมวัย. 1*(1), 77–89.

นวลจันทร์ จุฑาภักดีกุล และคณะ. (2560). *การพัฒนาและหาค่าเกณฑ์มาตรฐานเครื่องมือประเมินการคิดเชิงบริหารในเด็กปฐมวัย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

บัณฑิตา อินสมบัติ, อนงค์นารถ ยิ้มช้าง และ สุชานาฎ ไชยวรรณะ. (2564). ผู้ปกครองกับการประเมินทักษะสมองเพื่อชีวิตที่สำเร็จของเด็กปฐมวัย. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 15*(2), 29–38.

บุญชนก ธรรมวงศา. (2563). *Self-regulation: มีเป้าหมาย กำกับตัวเอง หักห้ามใจ ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน*. สืบค้น 17 พฤศจิกายน 2567 จาก https://thepotential.org/knowledge/self-regulation/

พระราชบัญญัติการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2562. (2562). *ราชกิจจานุเบกษา*. สืบค้น 16 พฤษภาคม 2567 จาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th

พีชาณิกา เพชรสังข์. (2559). *การพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างพฤติกรรมการเรียนโดยใช้ทฤษฎีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และทฤษฎีการตั้งเป้าหมายสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรธนา นันตาเขียน. (2553). *ผลของการให้ความรู้การทำกิจกรรมในครอบครัวสำหรับผู้ปกครองผ่านระบบอินเทอร์เน็ตเพื่อการพัฒนาจิตสาธารณะของเด็กปฐมวัย*. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภาวดี หาญเมธี. (2561). *คู่มือพัฒนาทักษะสมอง EF Executive Functions สำหรับครูปฐมวัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน).

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยพุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

Duckworth, A. (2016). *Grit: The power of passion and perseverance*. N.D.: An Imprint of Simon & Schuster.

Epstein, J. P. (1995). *School/family/community partnerships: Caring for the children*. N.D.: Publisher.

Haynes, N. M., & Comer, J. P. (1993). The Yale school development program: Process, outcomes, and policy implications. *Urban Education. 28*(2), 166-199.

Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. U.K: Cambridge University Press.

World Health Organization. (2020). Nurturing care for early childhood. World Health Organization. Retrieved 25 July 2024 from https://www.who.int/publications/i/item/nurturingg-care-for-early-childhood

แนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

Guidelines for quality assurance operations within the digital age of private schools in the Moei River basin group under the Tak Provincial Education Office.

[1]จันทร์คำ ชุมภู และ [2]ประจบ ขวัญมั่น

[1]ChanKhum Chumpoo and [2]Prajob Kwanmun

[1,2]คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

[1,2]Faculty of Education, Kamphaeng Phet Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: 654140126@live.kpru.ac.th

Received: January 25, 2025; **Revised:** April 19, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล 2) เพื่อเปรียบเทียบสภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล 3) เพื่อหาแนวทางพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสานวิธี กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย จำนวน 205 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ กระบวนการหาคุณภาพเครื่องมือ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ การทดสอบค่าที (t-test Independent) การหาค่าความแปรปรวนทางเดียว (F-test) : one-way Anova) นำเสนอผลวิจัยเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมยสังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตากในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก 2) ปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ได้แก่ ผู้บริหาร ครูและบุคลากรทาง การศึกษายังขาดการส่งเสริมหรือการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การทำความเข้าใจในการจัดทำแผนการจัดการศึกษา การวางแผนการประเมินและการตรวจสอบไม่ชัดเจน มอบหมายหน้าที่รับผิดชอบไม่ชัดเจน และขาดความต่อเนื่องในการประเมินผล 3) ผลการเปรียบเทียบสภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดสถานศึกษาและประสบการณ์การทำงานภาพรวมไม่แตกต่างกัน 4) แนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก พบว่า

ควรจัดบุคลากรเข้ารับการอบรมและสัมมนาเกี่ยวกับงานประกันคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ควรจัดทำคู่มือแผนการจัดการศึกษา ควรกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนและสอดคล้องกับเป้าหมาย ควรติดตามความก้าวหน้าตามปฏิทินและระยะเวลาที่กำหนด และควรสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม และควรกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: แนวทางการดำเนินงาน; การประกันคุณภาพการศึกษา; ยุคดิจิทัล; โรงเรียนเอกชน; อริยสัจ 4

Abstract

The purposes of this research were to (1) study the conditions and the problems of internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office, (2) compare the conditions of internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office classified by school size and working experience, and (3) find the guidelines to develop internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office. The samples consisted of 205 administrators and teachers of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office. The research instruments were a questionnaire and an interview. The data were analyzed using mean (¯("X")), standard deviation S.D.), frequency distribution (f), percentage (%), t-test, F-test, and One-Way ANOVA. The results revealed that (1) In general, the conditions of internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office were at the high level. (2) The problems of internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office were that teachers and educational personnel did not encourage community and inform organizations the educational quality assurance. The development of staff training for educational planning was quite limited. Evaluation planning was not clear. Job assignment was not clear. The evaluation was inconsistent. (3) The comparison of the conditions of internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office classified by school sizes and working experiences was found that there was no difference. (4) The development guidelines of internal quality assurance operation in digital era of private schools in Lumnammoei cluster under Tak Provincial Educational Office were that personnel should be allowed to have trainings in educational quality assurance continuously. The manual of educational management should be set. The indicators should be clear and meet the goals. The monitoring should be scheduled. The collaborative environment should be set.

Keywords: Development Guidelines; Quality Assurance System; Digital Era; Private School; The four noble truth

บทนำ

การพัฒนานวัตกรรมและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างก้าวกระโดด ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีอย่างฉับพลัน ซึ่งนอกจากจะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและยังส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ที่ต้องเผชิญกับเทคโนโลยีดิจิทัลในชีวิตประจำวันมากมาย ทั้งด้านการเรียนการสอนในสถานศึกษา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเดินทาง การใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการบริหารและการจัดการการทำงานเทคโนโลยีสารสนเทศ จึงเกี่ยวข้องกับทุกเรื่องในชีวิตประจำวัน ดังนั้น

ผู้บริหารการศึกษารุ่นใหม่จึงควรเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้รู้เท่าทันและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและประเทศต่อไป ซึ่งเป็นบทบาทของการศึกษาที่ต้องพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีทักษะและความรู้ในเรื่องดังกล่าว

กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายในการพัฒนาคุณภาพและยกระดับมาตรฐานการศึกษา มีการจัดทำแผนพัฒนาดิจิทัล เพื่อการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้มีการพัฒนาการบริหารจัดการให้ก้าวสู่การเป็นหน่วยงานดิจิทัล โดยมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ในกระบวนการทำงานและการให้บริการภาครัฐ เพื่อให้เกิดการปฏิรูปกระบวนการทำงานและขั้นตอนการให้บริการที่มีประสิทธิภาพ ถูกต้อง รวดเร็ว มีการผลิตและพัฒนากำลังคนด้านเทคโนโลยีดิจิทัล (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2564) และการประกันคุณภาพภายในมีข้อจำกัด ปัญหาด้านครูและบุคลากรที่ยังขาดความรู้ มีความเข้าใจไม่ตรงกัน และยังไม่ให้ความร่วมมืออย่างเพียงพอ ครูผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา ขาดการ มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาระบบคุณภาพภายใน และการเตรียมรับการประกันภายนอก ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน และนักเรียนยังมิได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรมเพียงพอ นอกจากนี้ ยังพบปัญหาด้านการประสานงานของหน่วยงานต่างๆ ในกระทรวงฯ ปัญหาด้านการนำผลการประกันคุณภาพภายในไปใช้ปรับปรุงพัฒนา และการเผยแพร่ผลการประเมินต่อสาธารณชน ยังกระทำจำกัดและไม่เห็นเป็นรูปธรรม ทำให้ข้อสังเกตหรือข้อเสนอแนะจากการประเมินคุณภาพภายนอก ไม่เกิดการนำไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาหรือยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาเท่าที่ควร รวมถึงระบบการประเมิน คุณภาพภายนอกของ สมศ.หน่วยงานต้นสังกัด และสถานศึกษายังขาดความเชื่อมโยง ต่อกัน ส่งผลให้การนำผลการประเมินไปใช้ยังไม่เป็นรูปธรรมและเป็นที่เข้าใจตรงกัน การนำธรรมมาใช้ในการขจัดอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโดยอาศัยหลักอริยสัจ 4 ในการวิเคราะห์ปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นในงานประกันคุณภาพ เช่น การยอมรับความจริงในปัญหาคุณภาพการศึกษา (ทุกข์) ค้นหาสาเหตุของปัญหาหรือข้อบกพร่อง (สมุทัย) และหาวิธีการแก้ไข (นิโรธ) ผ่านกระบวนการหรือวิธีการที่เหมาะสม (มรรค) โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนในการดำเนินงานการจัดทำงานคุณภาพภายในยุคดิจิทัล

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก มีสถานศึกษาโรงเรียนเอกชน ทั้งหมด จำนวน 24 แห่ง (ปีการศึกษา 2566) ซึ่งทุกแห่งต้องดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมรับการประเมินคุณภาพสถานศึกษาโดยต้นสังกัดและการประเมินคุณภาพภายนอก สถานศึกษาในสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อการบริการ จัดการอย่างเป็นระบบ โดยจัดทำระบบสารสนเทศที่ประกอบด้วยข้อมูลด้านบุคลากร ผู้เรียนหลักสูตร แผ่นงาน โครงการ กิจกรรม และเครือข่ายชุมชน เพื่อให้สามารถบูรณาการข้อมูลไปใช้ประโยชน์ได้คลอบคลุม อีกทั้งยังพบปัญหาในการพัฒนาครูและบุคลากรให้มีความเข้าใจ และสามารถดำเนินการจัดกระบวนการพัฒนาการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในยุคดิจิทัล อีกทั้งยังควรจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา แผนปฏิบัติการประจำปีที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตลอดจนขาดการจัดทำแผนงานโครงการ และกิจกรรมที่คลอบคลุมครบถ้วน ตามวงจรคุณภาพเดมมิ่ง (PDCA) นอกจากนี้จากการติดตามตรวจสอบคุณภาพภายใน

ของสถานศึกษาผู้ประเมินได้มีข้อเสนอแนะให้สถานศึกษาจัดทำระบบบริหารจัดการโดยมุ่งผลสัมฤทธิ์และควรมีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์และพันธกิจของสถานศึกษา ควรมีการส่งเสริมให้มีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้รายวิชา แผนการเรียนรายภาคตามสาระหน่วยการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สถานศึกษาควรมีการกำกับ ดูแลและส่งเสริมให้แก้ปัญหาในลักษณะของการศึกษา ทั้งนี้ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ได้ดำเนินการตามกรอบมาตรฐานการศึกษา กระบวนการและผลผลิต ผลลัพธ์ ที่เกิดจากการดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นสำคัญ ซึ่งทางสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ได้ดำเนินการส่งเสริมพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยระบบการประกันคุณภาพการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาคุณภาพ ด้านการติดตาม ตรวจสอบ และด้านการประเมินคุณภาพ ซึ่งจากรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยสนใจศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ว่ามีองค์ประกอบใดบ้าง ที่ส่งผลต่อการบริหารงานประกันคุณภาพภายภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาจังหวัดตาก ซึ่งเป็นกลไกในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคมเพื่อนำข้อมูลที่ได้ ไปพัฒนาปรับปรุงระบบงานประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา และเป็นแนวทางพัฒนาสถานศึกษาตามระบบการประกันคุณภาพการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

2. เพื่อเปรียบเทียบสภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดของสถานศึกษาและประสบการณ์การปฏิบัติงาน

3. เพื่อหาแนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ มีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาด้วยวิธีการสืบค้นจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ หนังสือและวารสาร ในประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎีการบริหารการศึกษา และการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา เป็นต้น และ มีการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย 1) ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย จำนวน 428 คน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางเครจซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) และแบ่งเป็นสัดส่วน จำนวน 205 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารการศึกษาที่มีประสบการณ์บริหารงาน ไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษไป จำนวน 2 คน 2) ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสบการณ์บริหารงานไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษขึ้นไป จำนวน 5 คน 3) นักวิชาการศึกษา หรืออาจารย์ผู้สอนระดับมหาวิทยาลัย ที่มีตำแหน่งทางวิชาการ ระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ขึ้นไป และมีความรู้เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา จำนวน 3 คน 4) ศึกษานิเทศก์ ที่มีประสบการณ์ด้าน การประกันคุณภาพการศึกษาไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษไป จำนวน 2 คน 5) ครูวิชาการหรือครูผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพการศึกษาที่มีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษไป จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามเป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) แบบเลือกตอบหลายคำตอบ (Multiples response) และแบบสัมภาษณ์โครงสร้าง (Structured interview) โดยมีประเด็นที่ครอบคลุมเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) ขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมแบบสอบถามในรูปแบบ Google Form กับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย และ 2) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 17 คน บันทึกข้อมูลตามที่ต้องการด้วยตนเอง ทั้งแบบออนไลน์ และตามสถานที่ที่กำหนด

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ การทดสอบค่าที (t-test Independent) และการหาค่า ความแปรปรวนทางเดียว (F-test) : one-way ANOVA)

ขั้นตอนที่ 6 สรุปผลการศึกษาวิจัย 1) นำข้อมูลสภาพและปัญหาการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา ที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยมีวิเคราะห์และเปรียบเทียบผลการวิจัยจำแนกตามประสบการณ์การทำงานและขนาดของสถานศึกษา 2) นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 17 คน มาวิเคราะห์ (Content Analysis) หาแนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีสภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในมากที่สุด ได้แก่ ด้านการติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ด้านการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา ด้านการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ด้านการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ด้านการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา และด้านการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

1.1 ด้านการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษาแต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก รองลงมา คือ สถานศึกษามีการประชุมเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับมาก และสถานศึกษาเสนอร่างมาตรฐานการศึกษาต่อคณะกรรมการให้ความเห็นชอบร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก

1.2 ด้านการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษากำหนดกลยุทธ์และตัวชี้วัดความสำเร็จของแผนพัฒนาการจัดการศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ สถานศึกษาส่งเสริมผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้มีบทบาทในการดำเนิน งานจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา อยู่ในระดับมาก และสถานศึกษามีการตรวจสอบ ติดตามผลจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก

1.3 ด้านการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ข้อที่มีสภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษามีการวางแผนการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี โดยศึกษาจากแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นหลัก อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ สถานศึกษาแต่งตั้งคณะกรรมการ/ผู้รับชอบโครงการ/กิจกรรมตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการ อยู่ในระดับมากที่สุด และสถานศึกษาสรุปผลการดำเนินงานของกิจกรรมโครงการในแผนปฏิบัติการประจำปีอยู่ในระดับมาก

1.4 ด้านการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษาการประชุมวางแผนชี้แจงขั้นตอน วิธีการ กำหนดปฏิทิน สร้างความเข้าใจ เตรียมการและร่วมมือในการประกันคุณภาพภายใน อยู่ในระดับมาก รองลงมา คือ สถานศึกษาประเมินผลและตรวจสอบการดำเนินโครงการ/กิจกรรม

ครบทุกโครงการ/กิจกรรม อยู่ในระดับมาก และสถานศึกษาประเมินและตรวจสอบสอดคล้องตามมาตรฐานการศึกษาและตัวบ่งชี้คุณภาพการศึกษาที่สถานศึกษากำหนด อยู่ในระดับมาก

1.5 ด้านการติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษามีการส่งเสริมสนับสนุนให้ครู ดำเนินการโครงการ/กิจกรรม ตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปีอยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ สถานศึกษามีสรุปผลการดำเนินงานข้อมูลการติดตามผลการดำเนินการอย่างเป็นระบบ และเป็นปัจจุบันอยู่ในระดับมากที่สุด และสถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการติดตามผลการดำเนินการโครงการ/กิจกรรม ตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปีอยู่ในระดับมาก

1.6 ด้านการจัดทำรายงานผลประเมินตนเองของสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ทุกข้ออยู่ในระดับมาก โดยสภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษาแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภาระงานอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ สถานศึกษานำเสนอรายงานประจำปีของสถานศึกษาให้กับคณะกรรมการสถานศึกษาพิจารณาอย่างเป็นระบบอยู่ในระดับมาก และสถานศึกษารายงานผลและเปิดเผยข้อมูล ผลการดำเนินงานให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง และหน่วยงานต้นสังกัดรับทราบ อยู่ในระดับมาก

1.7 ด้านการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สภาพการดำเนินงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ สถานศึกษาวางแผน พัฒนาการดำเนินของสถานศึกษาตามกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาให้มีคุณภาพ อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ สถานศึกษานำผลการดำเนินของสถานศึกษาตามกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาให้มีคุณภาพ เป็นการปรับปรุงและพัฒนาอยู่ในระดับมาก และสถานศึกษาออกแบบพัฒนาการดำเนินของสถานศึกษาตามกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาให้มีคุณภาพอยู่ในระดับมาก

2. ผลการวิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตากที่พบมากที่สุด 3 อันดับ ในแต่ละด้าน ดังนี้

2.1 ด้านการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการส่งเสริมหรือการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาแก่ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รองลงมาคือ ครูและบุคลากรทางการศึกษามี การรับรู้และเข้าใจเรื่องงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาค่อนข้างน้อย และมีการส่งเสริมให้ผู้ปกครองหรือชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในงานประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาค่อนข้างน้อย

2.2 ด้านการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการพัฒนาผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในการจัดทำแผนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาค่อนข้างน้อย รองลงมา คือ มีการเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีส่วนร่วมในการ

จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย และ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับครูและบุคลากรทางการศึกษา และดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาไม่ชัดเจน

2.3 ด้านการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการพัฒนาผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแผนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาค่อนข้างน้อย รองลงมา คือ มีการส่งเสริมให้ผู้ปกครองหรือชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาค่อนข้างน้อย และมีการจัดทำบันทึกการดำเนินงานตามแผนตามแผนการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อยและไม่ชัดเจน

2.4 ด้านการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการวางแผนการประเมินและตรวจสอบการดำเนินงานตามแผนการจัดการศึกษาไม่ชัดเจน รองลงมา คือ มีการเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีส่วนร่วมในการประเมินและตรวจสอบการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย และมีการนำผลการประเมินไปปรับใช้และแก้ไขค่อนข้างน้อย

2.5 ด้านการติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการวางแผนการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อยและไม่ชัดเจน รองลงมา คือ มีการส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีส่วนร่วมในการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย และมีการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนส่วนร่วมในการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย

2.6 ด้านการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการมอบหมายงานให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาดำเนินงานจัดทำจัดส่งรายงานการประเมินตนเองค่อนข้างน้อย รองลงมา คือ มีช่องทางการเผยแพร่รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษาต่อสาธารณชนไม่หลากหลายวิธีการ

2.7 ด้านการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ข้อที่มีปัญหามากที่สุด คือ มีการวางแผนการประเมินผลการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพไม่ต่อเนื่องและไม่ชัดเจน รองลงมา คือ การส่งเสริมสนับสนุน การประเมินผลการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพไม่ต่อเนื่อง และมีการติดตาม ประเมินผลการประเมินผลการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพไม่ต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า

ผลการเปรียบเทียบสภาพการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดสถานศึกษาและประสบการณ์การทำงาน ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา ในภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

2. การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามประสบการณ์ ในภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า

ผลการหาแนวพัฒนาการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละด้าน ดังนี้

1. ด้านการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรจัดบุคลากรเข้ารับการอบรมและสัมมนาเกี่ยวกับงานประกันคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง รองลงมา คือ สถานศึกษาควรสร้างสื่อความรู้ที่สามารถทำความเข้าใจง่าย และสถานศึกษาควรให้มีช่องทางสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในรูปแบบออนไลน์

2. ด้านการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรจัดการอบรมและพัฒนาทักษะการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา รองลงมา คือ สถานศึกษาควรสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการสร้างความเข้าใจ และสถานศึกษาควรนำแผนปฏิบัติการสู่ที่ปฏิบัติที่ชัดเจน

3. ด้านการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรจัดทำคู่มือแผนการจัดการศึกษา รองลงมา คือ สถานศึกษาควรจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแผนพัฒนา และสถานศึกษาควรนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผล ผ่านระบบเทคโนโลยีต่างๆ

4. ด้านการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนและสอดคล้องกับเป้าหมาย รองลงมา คือ สถานศึกษาควรใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการประเมินทั้งออนไลน์และออนไซต์ ในการรวบรวมข้อมูลที่ครบถ้วน และสถานศึกษาควรปรับปรุงและพัฒนาตามผลการประเมิน

5. ด้านการติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรติดตามความก้าวหน้าตามปฏิทินและระยะเวลาที่กำหนด รองลงมา คือ สถานศึกษาควรประเมินและสรุปผลการดำเนินงาน และสถานศึกษาควรกำหนดปฏิทินการดำเนินงาน

6. ด้านการจัดทำรายงานผลประเมินตนเองของสถานศึกษา พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรวางแผนการทำงานและกำหนดระยะเวลาอย่างเหมาะสม รองลงมา คือ สถานศึกษาควรติดตามและให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะเป็นระยะๆ ตามรอบการปฏิบัติงาน เช่น รายไตรมาส ราย 6 เดือน หรือ ราย 9 เดือน และสถานศึกษาควรจัดสรรงานตามความสามารถและความเชี่ยวชาญของแต่ละคน โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการ

7. ด้านการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง พบว่า อันดับแรก คือ สถานศึกษาควรวางแผนพัฒนาตามผลการประเมิน รองลงมา คือ สถานศึกษาควรส่งเสริมให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม และสถานศึกษาควรกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

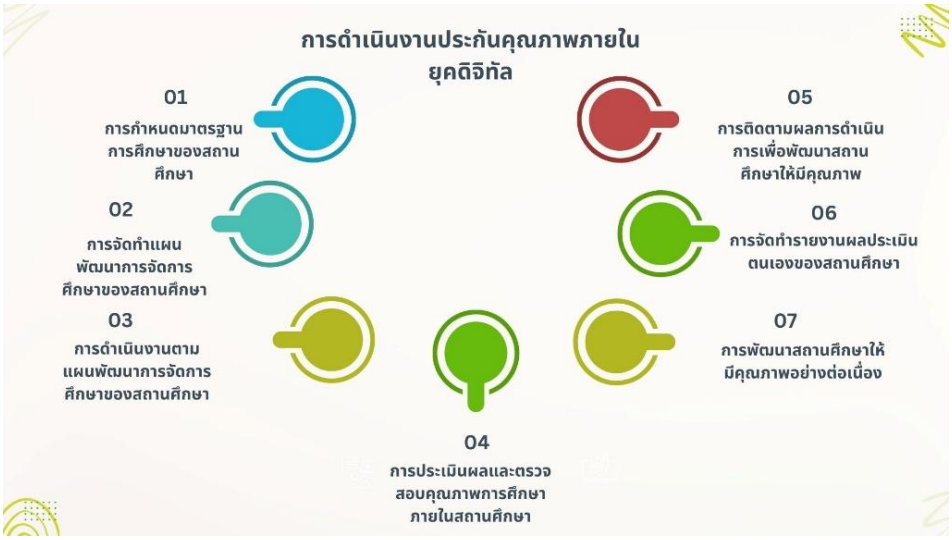
อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตากในภาพรวม พบว่าอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก สถานศึกษาได้ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษากำหนด กลยุทธ์และตัวชี้วัดความสำเร็จของแผนพัฒนาการจัดการศึกษา วางแผนการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีโดยศึกษาจากแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นหลัก ประชุมวางแผนชี้แจงขั้นตอน วิธีการ กำหนดปฏิทิน สร้างความเข้าใจเตรียมการและร่วมมือในการประกันคุณภาพภายใน ส่งเสริมสนับสนุนให้ครู ดำเนินการโครงการ/กิจกรรมตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปี แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภาระงาน รวมทั้งวางแผนพัฒนาการดำเนินของสถานศึกษาตามกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชารีฟาฮ์ ปทาน (2566) ได้ศึกษาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลพบุรี เขต 2 พบว่าภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระทรวง ศึกษาธิการได้ออกกฎกระทวงว่าด้วยหลักเกณฑ์การประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวง การประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์และวิธีการประกันคุณภาพ ข้อ 3 ให้สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาแต่ละระดับและประเภทการศึกษา รวมทั้ง การปฏิบัติตามกฎกระทวง จึงทำให้สถานศึกษาได้ดำเนินการกำหนดมาตรฐานและเป้าหมายการดำเนินงานตามมาตรฐานการศึกษาให้ครอบคลุมทุกระดับการศึกษา ดำเนินการวิเคราะห์มาตรฐานการศึกษาหลักสูตรสถานศึกษา จุดเน้น บริบทความต้องการ ทิศทางการจัดการศึกษาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของสถานศึกษา นำมากำหนดเป็นมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาและประกาศใช้มาตรฐานการศึกษาโดยผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของวิทวัส หาหอม (2567) ได้ศึกษาแนวทางการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดศูนย์การศึกษาพิเศษ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมประสิทธิภาพที่ 7 จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ด้านการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษา ของสถานศึกษา มีสภาพการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพในสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก สถานศึกษามีการสนับสนุนครูในการสร้างเครื่องมือวัดและประเมินผล ตามความต้องการในการจัดประสบการณ์ การวางแผนการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน จัดประสบการณ์การเรียนรู้ นำผลจากประเมินของครูและการประเมินระดับชาติ ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาการศึกษาและส่งเสริมให้ครูนำผลการประเมินมาใช้การพัฒนาผู้เรียน เพื่อนำไปใช้แก้ไขปัญหาการดำเนินงานในสถานศึกษา

2. ปัญหาการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก มีการพัฒนาผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในการจัดทำแผนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาค่อนข้างน้อย นอกจากนี้มีการเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย และมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับครูและบุคลากรทางการศึกษา และดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาไม่ชัดเจน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ครูและบุคลากรทางการศึกษาขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการทำแผนการจัดการศึกษา และการวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบโดยการกำหนดบทบาทของบุคลากร วิธีดำเนินการที่ไม่ชัดเจน รวมถึงการสะท้อนความต้องการของชุมชนในทิศทางที่ชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิทวัส หาหอม (2567) ได้ศึกษาแนวทางการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดศูนย์การศึกษาพิเศษ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมประสิทธิภาพที่ 7 จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ผู้บริหารและบุคลากรขาดการวิเคราะห์สภาพ ปัญหา อย่างเป็นระบบโดยใช้ข้อมูลตามสภาพจริง การกำหนดวิธีการดำเนินงานที่มีหลักวิชาหรือข้อมูลที่อ้างอิง ไม่ครอบคลุมทุกด้าน และยังไม่มีการนำเอาข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์สภาพและปัญหาภายใน และภายนอกของสถานศึกษามาใช้ในการจัดทำแผนการจัดการศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิวัฒน์ น้อยพิทักษ์ (2563) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสภาพ ปัญหาและแนวทางพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดสกลนคร พบว่า อัธยาศัยโดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายข้อจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก ได้แก่ ด้านทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมใน การจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ด้านมีการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความจำเป็นอย่างเป็นระบบ และด้านแผนพัฒนาสะท้อนความต้องการของชุมชนสอดรับกับวิสัยทัศน์และเป้าหมายมีทิศทางที่ชัดเจน

3. การดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล ของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมย สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา ในภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้การดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลของโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมยไม่ได้แตกต่างกันเมื่อพิจารณาตามขนาดของสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในบริบทอื่นที่ชี้ให้เห็นว่ามาตรฐานที่กำหนดในระดับหน่วยงานกำกับดูแลส่งผลให้ทุกสถานศึกษาดำเนินงานในลักษณะใกล้เคียงกัน โดยไม่ขึ้นอยู่กับขนาดหรือทรัพยากรของสถานศึกษา การดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัลในโรงเรียนเอกชนกลุ่มลุ่มน้ำเมยไม่ได้แตกต่างกันเมื่อพิจารณาตามประสบการณ์การทำงานของบุคลากร สาเหตุหลักน่าจะมาจากการปฏิบัติงานที่อิงตามกรอบมาตรฐานและนโยบายที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับสามารถดำเนินงานได้ในระดับที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในบริบทอื่นที่ให้ผลลัพธ์ลักษณะเดียวกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ มาหะมะบาคอรี มาซอ (2564) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานราธิวาส เขต 3 พบว่า ผลการเปรียบเทียบการบริหารงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานราธิวาส เขต 3 จำแนกตามตัวแปรอายุโดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน และจำแนกตามตัวแปรขนาดสถานศึกษาโดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1: การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยุคดิจิทัล

1. การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา คือ สถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อกำหนดมาตรฐานการศึกษา โดยเสนอร่างมาตรฐานต่อคณะกรรมการเพื่อรับความเห็นชอบจากผู้เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอก อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในยังมีปัญหา เช่น ครูและบุคลากรมีความเข้าใจน้อย ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมต่ำ รวมถึงขาดการสื่อสารและการประชุมที่ชัดเจน จึงควรจัดอบรมและสัมมนาให้บุคลากรอย่างต่อเนื่อง สร้างสื่อความรู้ที่เข้าใจง่าย ใช้ช่องทางออนไลน์สื่อสาร และส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชนและผู้ปกครองในการกำหนดมาตรฐานและเป้าหมายการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน.

2. การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา คือ สถานศึกษากำหนดกลยุทธ์และตัวชี้วัดความสำเร็จของแผนพัฒนาการจัดการศึกษา พร้อมส่งเสริมและตรวจสอบให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีบทบาทในการดำเนินงานตามแผน แต่พบปัญหาความรู้ในการจัดทำแผนที่ยังน้อย การมีส่วนร่วมของครูและบุคลากรต่ำ และบทบาทหน้าที่ที่ไม่ชัดเจน จึงควรจัดอบรมพัฒนาทักษะในการจัดทำแผน ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมช่วยให้การวางแผนแม่นยำและรวดเร็ว พร้อมนำแผนไปปฏิบัติอย่างชัดเจนเพื่อให้สามารถประเมินผลได้อย่างต่อเนื่อง

3. การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา คือ การจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษาพัฒนาจากแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยส่งเสริมให้ครูดำเนินการตามแผนและกิจกรรมที่กำหนด แต่ยังพบปัญหาครูและบุคลากรขาดความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานตามแผน การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนต่ำ และการบันทึกการดำเนินงานไม่ชัดเจน จึงควรจัดทำคู่มือแผนการศึกษา อบรมเชิงปฏิบัติการ และใช้เทคโนโลยีในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ

4. การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา คือ สถานศึกษาจัดประชุมเพื่อชี้แจงขั้นตอนการดำเนินงาน สร้างความเข้าใจ และเตรียมการประกันคุณภาพภายในอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังขาดแผนการประเมินที่ชัดเจน มีส่วนร่วมในการประเมินต่ำ และขาดการนำผลการประเมินไปปรับปรุง จึงควรกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนตามเป้าหมาย ใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการประเมิน และปรับปรุงพัฒนาตามผลการประเมินเพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

5. การติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ สถานศึกษาดำเนินการประเมินผลและตรวจสอบความสอดคล้องของกิจกรรมต่าง ๆ ตามมาตรฐานการศึกษาและตัวบ่งชี้คุณภาพ แต่ยังขาดแผนการติดตามผลที่ชัดเจน มีส่วนร่วมของครู บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชนต่ำ และไม่มีเครื่องมือในการติดตามผลที่มีประสิทธิภาพ จึงควรดำเนินการติดตามผลตามปฏิทินและระยะเวลาที่กำหนด พร้อมทั้งประเมินและสรุปผลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความต่อเนื่อง

6. การจัดทำรายงานผลประเมินตนเองของสถานศึกษา สถานศึกษารายงานผลการดำเนินงานต่อผู้ที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานต้นสังกัดเพื่อความโปร่งใสและใช้ปรับปรุงการดำเนินงาน แต่ยังพบปัญหาการมอบหมายงานไม่ชัดเจน ขาดการอบรมและการจัดเตรียมข้อมูล และช่องทางเผยแพร่รายงานที่จำกัด จึงควรวางแผนการทำงานและกำหนดระยะเวลาอย่างเหมาะสม พร้อมติดตามและให้คำแนะนำ จัดสรรงานตามความสามารถ และแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อให้ข้อมูลครบถ้วนและครอบคลุมทุกด้าน

7. การพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง คือ สถานศึกษาดำเนินการพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาให้มีคุณภาพต่อเนื่อง แต่ยังขาดการวางแผนและการประเมินผลที่ชัดเจน การติดตามและประเมินผลไม่เป็นระบบ และการสนับสนุนยังไม่เพียงพอ จึงควรวางแผนพัฒนาตามผลการประเมิน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

สรุป

การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมีหลายแนวทางสำคัญ โดยเริ่มจากการจัดอบรมและสัมมนาให้บุคลากรเกี่ยวกับการประกันคุณภาพและการใช้สื่อออนไลน์ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมมือกับชุมชนและผู้ปกครองในการกำหนดมาตรฐานการศึกษานั้นสำคัญ การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาควรใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อความแม่นยำและความรวดเร็ว รวมถึงการดำเนินงานตามแผนอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง การประเมินผลการดำเนินงานต้องมีตัวชี้วัดที่ชัดเจนและการปรับปรุงตามผลการประเมิน นอกจากนี้ยังต้องติดตามผลการดำเนินการและทำรายงานผลประเมินตนเองโดยการวางแผนและติดตามอย่างเหมาะสม การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาควรทำอย่างต่อเนื่อง โดยมีการวางแผนพัฒนาตามผลการประเมินและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย การดำเนินการตามแนวทางเหล่านี้จะช่วยพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน.

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดควรนำผลวิจัยด้านการพัฒนาสถานศึกษาอย่างต่อเนื่องมากำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติหรือนโยบายด้านการพัฒนาสถานศึกษาเอกชนเพื่อให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้มีความตระหนักในการปฏิบัติงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาจะส่งผลให้คุณภาพผู้เรียน คุณภาพการบริหารจัดการและคุณภาพด้านการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดหรือสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาควรจัดทำคู่มือแนวทางพัฒนาการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในให้สถานศึกษาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน ผู้บริหารสถานศึกษาเอกชน อันได้แก่ ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ ควรที่จะนำผลการวิจัยด้านการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาเพื่อกำหนดเป็นแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการทำแผนและการติดตามตรวจสอบการดำเนินงานตามแผนพัฒนาของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่องจะให้มีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นอันจะส่งผลต่อการบริหารจัดการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมเข้ามารับรู้รับทราบมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับ แนวทางการส่งเสริมการกำหนดมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด เหตุเพราะการกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจนตรงตามเป้าหมายที่สถานศึกษากำหนด สามารถทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับ แนวทางการดำเนินงานการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียยุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด เหตุเพราะบุคลากรทางการศึกษามีส่วนช่วยในการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

ชารีฟาฮ์ ปทาน. (2566). *การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลพบุรี เขต 2.* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชเทพสตรี.

ธีรภัทร ภัทรสกล. (2566). *แนวทางการบริหารงานวิชาการตามหลักอริยสัจ 4 ของโรงเรียนในกลุ่มสหวิทยเขตสวนเทพรัตน์ทีปไท้เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดปทุมธานี.* วิทยานิพนธ์ครุสารทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มาหะมะบาคอรี มาซอ. (2564). *การบริหารงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระถมศึกษานราธิวาส เขต 3.* ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.

วิทวัส หาหอม (2567). *แนวทางการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดศูนย์การศึกษาพิเศษ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมประสิทธิภาพที่ 7 จังหวัดพิษณุโลก*. ครุศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

วิวัฒน์ น้อยพิทักษ์. (2563). *สภาพ ปัญหาและแนวทางพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดสกลนคร.* ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

ศึกษาธิการจังหวัดตาก, สำนักงาน. (2566). *รายผลการดำเนินงานประจำปี 2566.* ตาก: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก.

สภาศึกษา, สำนักงานเลขาธิการ. (2561). *สภาวะการศึกษาไทยปี 2559/2560 ปฏิรูปการศึกษาไทยเพื่อก้าวสู่ยุคThailand 4.0.* กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ.* กรุงเทพ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร.

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. (2565). *รายงานการประเมินคุณภาพการศึกษาและการพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.).

แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร

The Development Guideline for Promotion of Procurement Competencies in Educational Institution under Kamphaeng Phet Secondary Educational Services Area Office.

[1]เกียรติก้อง ศรีทรรศนีย์ และ [2]บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์

[1]Kiatkong Sritassanee and [2]Bandhit Chatwirote

[1,2]คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

[1,2]Faculty of Education, Kamphaeng Phet Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: 644140122@live.kpru.ac.th

Received: January 21, 2025; **Revised:** April 16, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาสมรรถนะและปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา 2) เปรียบเทียบสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา 3) หาแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะ การปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร เป็นงานวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา จำนวน 113 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ .911 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงความถี่ การหาค่าความแปรปรวนทางเดียว (F-test) : one-way Anova) การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) สมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่พบมากที่สุดในแต่ละด้าน ได้แก่ ขาดการคำนึงถึงส่วนรวม ขาดความเข้าใจในระเบียบวิธีการที่ชัดเจน และมองข้ามความเห็นของทีม และปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่พบมากที่สุดในแต่ละด้าน ได้แก่ ขาดการคำนึงถึงส่วนรวม ขาดความเข้าใจในระเบียบวิธีการที่ชัดเจน และมองข้ามความเห็นของทีม 2) ผลการเปรียบเทียบสภาพสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา จำแนกตามประสบการณ์และขนาดสถานศึกษาภาพรวมไม่แตกต่างกัน 3) แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ พบว่า ควรจัดสรรตำแหน่งผู้ปฏิบัติงานด้านการเงินพัสดุในสถานศึกษาควรจัดทำผังขั้นตอนการดำเนินงานพัสดุ ควรเข้ารับการอบรมและอัพเดทข้อมูลเกี่ยวกับพัสดุ และควรมีความเชื่อใจ เชื่อมั่นซึ่งกันและกัน

คำสำคัญ: แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างสมรรถนะ; งานพัสดุ; โรงเรียนมัธยม

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the performance competency and problems of procurement officer in school, 2) to compare the performance competency of procurement officer in school, 3) to propose guidelines for competency development of procurement officer in school under the Kamphaeng Phet Secondary Education Service Area Office. The sample consisted of 113 participants, including school administrators and procurement officers in school. The instruments were a questionnaire and interview form.The reliability coefficient (Cronbach's alpha) of the questionnaire was .911. Data were analyzed by using statistical software, percentage, mean, standard deviation, distribution of frequency, sorting, and (F-test): one-way Anova and content analysis.The research results revealed as follows; 1. The overall performance competency of procurement officer in school under the Kamphaeng Phet Secondary Educational Service Area Office were rated at a high level. 2. The most common issues affecting performance competencies in each aspect included a lack of consideration for the collective benefit, unclear understanding of procedural regulations, and overlooking team opinions. 3. There were no significant differences in the performance evaluation of teachers and staff across various experience levels and school sizes in the Kamphaeng Phet Secondary Educational Service Area. 4. According to the guidelines for competency development of procurement officer in school, it was found that 1) It is recommended to allocate specific positions for procurement officer in school, 2) should have create workflow diagrams for procurement processes, 3) should have participate in training programs and regularly update procurement-related knowledge, and 4) should have cultivated mutual trust and confidence among team members.

Keywords: Development guidelines of competency; Procurement office; Secondary school

บทนำ

การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยส่งผลให้องค์กรบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้นั้น ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีสมรรถนะที่โดดเด่นในหลายด้าน ทั้งด้านความรู้ความสามารถตามสายงาน ทักษะที่เหมาะสมกับภาระหน้าที่ และมีเจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ สมรรถนะเป็นความสามารถของบุคคลที่ซ่อนอยู่ภายในแต่ละบุคคลทั้งที่สังเกตได้และไม่ได้ อย่างไรก็ตามการส่งเสริมสมรรถนะสามารถผลักดันให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาแล้วนำมาใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จได้ โดยการใช้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ เจตคติ จริยธรรม บุคลิกภาพ คุณลักษณะต่างๆของบุคคลนั้นและต้องประยุกต์ใช้สมรรถนะในการทำงานด้วย และสมรรถนะเป็นคุณลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคล ประกอบด้วย ความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ บุคลิกต่างๆ ที่สามารถสังเกตได้และไม่สามารถสังเกตได้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ชัษษพณช์ จันวงค์เดือน และวริญรดา บรรหาร, 2565) เมื่อความสามารถในการปฏิบัติงานสูงขึ้น อาจนำไปสู่โอกาสในการกระทำทุจริตในการดำเนินงานต่างๆ ดังนั้นการปฏิบัติดีตามหลักธรรมฆราวาสธรรม 4 คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตสำหรับผู้ปฏิบัติ ถือเป็นแนวทางกำกับการดำเนินชีวิตของคน เป็นหลักธรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตให้สูง

มีคุณค่ามากขึ้น ประกอบด้วยความประพฤติ 4 ประการ คือ 1) ความซื่อสัตย์สุจริต ความจริงใจ 2) การฝึกฝนตน การข่มใจ บังคับควบคุมจิตใจตนเอง 3) การอดทนมุ่งมั่น หมั่นเพียรในการทำกิจใดๆ และ 4) การเสียสละ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อแบ่งปัน ผู้ที่สามารถปฏิบัติตามหลักฆราวาสธรรม 4 ประการนี้ จะเป็นเหตุให้บังเกิดผลแห่งความสุขทางกาย และความสุขทางใจขึ้น เกิดเป็นผลแห่งความสุขของฆราวาส (นิติกร วิชุมา, 2564)

การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างส่วนงานต่างๆ และบุคคลากรในองค์การ โดยมีการกำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบให้อย่างชัดเจน ตามหลักการที่เรียกว่า POSDCORB ซึ่ง Budgeting หรือการงบประมาณถือเป็นหัวใจหลักส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการองค์กร เพื่อให้ผลการดำเนินงานตามภารกิจขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ (สมภพ ฉิมสุข, 2565) งานงบประมาณมีส่วนส่งเสริมให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อฝ่ายบริหารไม่ว่าจะเป็นในรูปองค์การทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นองค์การด้านธุรกิจหรือองค์การด้านการศึกษาก็ตาม เพราะว่างบประมาณมีส่วนสำคัญทำให้การทำงานสำเร็จไปสู่วัตถุประสงค์หลักขององค์การ ส่งผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังสามารถเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ กำกับ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานด้านอื่นทีเกี่ยวข้อง (สิริพร โยศรีธา, 2564)

หน่วยตรวจสอบภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ได้ประเมินโรงเรียนในสังกัด ซึ่งมีผลการประเมินตามเกณฑ์และแบบประเมินที่กรมบัญชีกลางและสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด บุคลากรผู้ปฏิบัติงาน ด้านการเงิน บัญชี พัสดุ ซึ่งสามารถสรุปผลการประเมินเป็น 3 ระดับได้ดังนี้ ร้อยละ 14.28 มีผลการปฏิบัติอยู่ในระดับ ดีมาก ร้อยละ 57.14 มีผลการปฏิบัติอยู่ในระดับ ดี และร้อยละ 28.57 มีผลการปฏิบัติอยู่ในระดับ พอใช้ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร, 2565) การเปลี่ยนแปลงบุคลากรที่ปฏิบัติงานพัสดุอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านระเบียบ วิธีการ ข้อกำหนดต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานด้านพัสดุสอดคล้องกับยุคสมัยที่เทคโนโลยีมีผลต่อการดำเนินงาน ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าบุคลากรผู้ปฏิบัติงานด้านการเงิน บัญชี พัสดุบางส่วนต้องได้รับการเสริมความรู้ สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานและพัฒนาทักษะ ด้านเทคโนโลยีและการสั่งสมประการณ์ในการปฏิบัติงาน รวมถึงความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทั้งยังไม่ปรากฏข้อเสนอแนะหรือแนวทางในการส่งเสริมให้กลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่อยู่ในระดับต่ำกว่าให้ได้รับการพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น.

ข้อจำกัดหลายด้านที่สถานศึกษาไม่มีบุคลากรปฏิบัติงานด้านพัสดุโดยเฉพาะ จึงต้องอาศัยครูผู้สอนในโรงเรียนปฏิบัติงานด้านพัสดุ หากคำนึงถึงสมรรถนะในการปฏิบัติงานพัสดุนั้น ถือว่าผู้ปฏิบัติงานต้องเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มต้น และต้องใช้เวลาในการสั่งสมความเชี่ยวชาญ จึงส่งผลผลกระทบอย่างยิ่งต่อการดำเนินการจัดซื้อจัดจ้างในสถานศึกษา เพียงแต่ต้องอาศัยความรอบรู้ ทักษะ ความสามารถด้านเทคโนโลยี และเจตคติในการทำงานอันเป็นบุคลิกเฉพาะบุคคล จึงจะสามารถดำเนินการตามขั้นตอนงานพัสดุ และ การดำเนินงานของสถานศึกษาเกิดความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรม มีการวางแผนการดำเนินงานและมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งจะทำให้การจัดซื้อจัดจ้างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล มีการส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการ

จัดซื้อจัดจ้างภาครัฐซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งเพื่อป้องกันปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบในการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ ซึ่งจะเป็นแนวทางนำไปใช้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาโดยมีการเสริมสร้างสมรรถนะให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงานในปัจจุบันมากยิ่งขึ้นและเหมาะสมกับการบริหารงานพัสดุของผู้บริหารแต่ละโรงเรียน ซึ่งจะทำให้ทราบถึงสมรรถนะ ปัญหาสมรรถนะรวมถึง การเสริมสร้างสมรรถนะในส่วนที่ควรพัฒนาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการดำเนินงานของผู้ปฏิบัติงานพัสดุ ในสถานศึกษาและให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อหน่วยงานต้นสังกัดได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาบุคคลากรผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสมรรถนะและปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร
2. เพื่อเปรียบเทียบสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร
3. เพื่อหาแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร เป็นวิจัยแบบผสมผสาน มีวิธีดำเนินงานวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาด้วยวิธีการสืบค้นจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ หนังสือและวารสาร ในประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎีการบริหารการศึกษา และสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ เป็นต้น และ มีการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร 1) ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ปีการศึกษา 2566 จำนวน 160 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางเครจซีและมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970) และแบ่งเป็นสัดส่วน จำนวน 113 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย 1) ผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาที่มีความรู้ความสามารถและมีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ในการปฏิบัติงานด้านพัสดุ และได้รับรางวัลเพชรพัสดุ จำนวน 5 คน 2) ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสบการณ์ด้านพัสดุและส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานพัสดุให้ได้รับรางวัลเพชรพัสดุ จำนวน 5 คน 3) ผู้อำนวยการกลุ่มงานการเงินและสินทรัพย์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 4 คน 4) ผู้อำนวยการกองคลัง หรือหัวหน้างานพัสดุและสินทรัพย์หน่วยงานอื่นๆ จำนวน 3 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับสมรรถนะและปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ลักษณะของแบบสอบถามเป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) โดยมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ .911 และการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) โดยมีประเด็นที่ครอบคลุมเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) ขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมแบบสอบถามในรูปแบบ Google Form กับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย และ 2) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 17 คน บันทึกข้อมูลตามที่ต้องการด้วยตนเอง ทั้งแบบออนไลน์ และตามสถานที่ที่กำหนด

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงความถี่ การหาค่าความแปรปรวนทางเดียว (F-test) : one-way Anova) เปรียบเทียบสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุด้วยวิธี LSD

ขั้นตอนที่ 6 สรุปผลการศึกษาวิจัย 1) นำข้อมูลสมรรถนะและปัญหาสมรรถนะที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยมีวิเคราะห์และเปรียบเทียบผลการวิจัยจำแนกตามประสบการณ์การทำงานและขนาดของสถานศึกษา 2) นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 17 คน มาวิเคราะห์ (Content Analysis) หาแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะ การปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสมรรถนะและปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร พบว่า

1.1 สมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการบริการที่ดี ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม ด้านการทำงานเป็นทีม ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ และสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการสั่งสมความเชี่ยวชาญในงานอาชีพ ตามลำดับ

1.1.1 ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุบริหารจัดการและทุ่มเทเวลา ตลอดจนทรัพยากร เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่อภารกิจของหน่วยงานตามที่วางแผนไว้ อยู่ในระดับมากที่สุด และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุทำงานสำเร็จตามเป้าหมายที่ผู้บังคับบัญชากำหนด หรือเป้าหมายของหน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่ในระดับมาก

1.1.2 ด้านการบริการที่ดี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สภาพการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุเป็นที่ปรึกษาที่มีส่วนช่วยในการตัดสินใจที่ผู้รับบริการไว้วางใจ อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุให้การบริการที่เป็นมิตร สุภาพ อยู่ในระดับมาก ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุสามารถให้ความเห็นที่หลากหลายทั้ง ปัญหา โอกาส และประโยชน์แก่ผู้รับบริการ อยู่ในระดับมาก

1.1.3 ด้านการสั่งสมความเชี่ยวชาญในงานอาชีพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ทุกข้ออยู่ในระดับมาก โดยสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้บริหารสนับสนุนให้เกิดบรรยากาศแห่งการพัฒนา ความเชี่ยวชาญในองค์กรด้วยการจัดสรรทรัพยากร เครื่องมือ อุปกรณ์ที่เอื้อต่อการดำเนินงานด้านพัสดุ อยู่ในระดับมาก รองลงมา คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุศึกษาหาความรู้ สนใจเทคโนโลยีและองค์ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับงานด้านพัสดุ อยู่ในระดับ และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุมีความรอบรู้ในเทคโนโลยีหรือองค์ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับงานด้านพัสดุซึ่งอาจมีผลกระทบต่อ การปฏิบัติหน้าที่ราชการของตน อยู่ในระดับมาก

1.1.4 ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรม และจริยธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบว่าด้วยงานด้านพัสดุอย่างสุจริตไม่เลือกปฏิบัติ อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทางราชการ อยู่ในระดับมาก และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุรักษาคำพูด มีสัจจะ และดำเนินตามระเบียบขั้นตอนทางพัสดุอย่างน่าเชื่อถือ อยู่ในระดับมาก

1.1.5 ด้านการทำงานเป็นทีม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุสนับสนุนการตัดสินใจของทีม และทำงานในส่วนที่ตนได้รับมอบหมาย อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุเสริมสร้างความสามัคคีในทีมโดยไม่คำนึงความชอบหรือไม่ชอบส่วนตน อยู่ในระดับมาก และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุให้ความร่วมมือกับผู้อื่นในทีมด้วยดี อยู่ในระดับมาก

1.2 ปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับน้อย โดยปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านการสั่งสมความเชี่ยวชาญในงานอาชีพ อยู่ในระดับน้อย รองลงมา คือ ด้านการทำงานเป็นทีม อยู่ในระดับน้อย และด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม อยู่ในระดับน้อย ด้านการบริการที่ดี อยู่ในระดับน้อยและด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ อยู่ในระดับน้อย ตามลำดับ

1.2.1 ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุเลือกทำงานตามความต้องการของตนเอง โดยไม่คำนึงถึงส่วนรวม อยู่ในระดับน้อย รองลงมาคือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุศึกษาระบบ ขั้นตอน วิธีการ

ทำงาน แต่ไม่มีการปรับเปลี่ยนหรือลดความซับซ้อน อยู่ในระดับน้อย และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุ ติดตามและประเมินผลงานของตน ไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน อยู่ในระดับน้อย

1.2.2 ด้านการบริการที่ดี โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุขาดความพยายามทำความเข้าใจวิธีการต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานด้านพัสดุได้ตรงตามความต้องการที่แท้จริงของผู้รับบริการ อยู่ในระดับน้อย รองลงมา คือผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุไม่สามารถแนะนำวิธีการ ในการดำเนินด้านพัสดุให้กับบุคลากรที่มาติดต่อได้ประโยชน์สูงสุด อยู่ในระดับน้อย และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุสร้างความไม่พึงพอใจให้แก่บุคลากรที่มาติดต่อ อยู่ในระดับน้อย

1.2.3 ด้านการสั่งสมความเชี่ยวชาญในงานอาชีพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุไม่มีเวลาเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบว่าด้วยงานพัสดุอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในระดับน้อย รองลงมา คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุขาดการนำวิชาการ ความรู้ หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานด้านพัสดุ อยู่ในระดับน้อย และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดจากการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการปฏิบัติงานด้านพัสดุ อยู่ในระดับน้อย

1.2.4 ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรม และจริยธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุให้ความเห็นด้านหลักปฏิบัติด้านงานพัสดุ ไม่ชัดเจน อยู่ในระดับน้อย รองลงมา คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุไม่สละเวลาส่วนตน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทางราชการ อยู่ในระดับน้อย และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุไม่กล้าตัดสินใจปฏิบัติหน้าที่โดยยึดระเบียบเกี่ยวกับงานด้านพัสดุเป็นหลัก แม้อาจก่อความไม่พึงพอใจให้แก่ผู้เสียประโยชน์ อยู่ในระดับน้อย

1.2.5 ด้านการทำงานเป็นทีม โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ปัญหาสมรรถนะ การปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุมองข้ามความเห็นของสมาชิกในทีมและไม่ใส่ใจเรียนรู้จากผู้อื่น อยู่ในระดับน้อย รองลงมา คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุไม่คำนึงความชอบหรือไม่ชอบส่วนตน ในการเสริมสร้างความสามัคคีในทีม อยู่ในระดับน้อย และผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุขาดความร่วมมือกับผู้อื่นในทีม อยู่ในระดับน้อย

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อเปรียบเทียบสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร พบว่า

2.1 ผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีความคิดเห็นต่อสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีความคิดเห็นต่อสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม และด้านการทำงานเป็นทีมแตกต่างกัน โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.2 ผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษามีขนาดต่างกัน มีความคิดเห็นต่อสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ไม่แตกต่างกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อหาแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร พบว่าแนวทางการสร้างเสริมสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร

3.1 ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ พบว่า สถานศึกษาควรจัดสรรตำแหน่งผู้ปฏิบัติงานด้านการเงินพัสดุในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งข้าราชการ สถานศึกษาควรจัดสรรตำแหน่งผู้ปฏิบัติงานด้านการเงินพัสดุในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งข้าราชการ และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรรับรู้และเข้าใจเป้าหมายของสถานศึกษาอย่างชัดเจน

3.2 ด้านการบริการที่ดี พบว่า สถานศึกษาควรจัดทำแผนผังขั้นตอนการดำเนินงานพัสดุในรูปแบบโปสเตอร์ หนังสือเวียน แจ้งในที่ประชุม และแชร์ไฟล์ในออนไลน์ ผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรมีความยืดหยุ่น แต่ต้องเน้นระเบียบ แม่นยำ และโปร่งใส และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรมีความรู้เพียงพอต่อการให้บริการ

3.3 ด้านการสั่งสมความเชี่ยวชาญในอาชีพ พบว่า ผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรเข้ารับการอบรมและอัพเดทข้อมูลต่างๆจากหน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำ ผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรเข้าร่วมกลุ่มงานพัสดุใน facebook และหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตัวเอง และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรเข้าร่วมรับฟังจากวิทยากรผู้ออกกฎหมายโดยตรงและเรียนรู้จุดประสงค์ของการออกระเบียบต่างๆ และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรศึกษาข้อมูลและทำความเข้าใจจากกรณีตัวอย่างในการศึกษาและเข้าใจระเบียบจากประสบการณ์ตรง

3.4 ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม พบว่า สถานศึกษาควรส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนรู้ระเบียบ รู้โทษ และประโยชน์ สถานศึกษาควรดำเนินตามกระบวนการและระเบียบพัสดุแม้ได้ของช้าแต่ถูกต้อง และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรตรวจทานความถูกต้องเรียบร้อยของงานอย่างสม่ำเสมอ

3.5 ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม พบว่า สถานศึกษาควรส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนรู้ระเบียบ รู้โทษ และประโยชน์ สถานศึกษาควรดำเนินตามกระบวนการและระเบียบพัสดุแม้ได้ของช้าแต่ถูกต้อง และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรตรวจทานความถูกต้องเรียบร้อยของงานอย่างสม่ำเสมอ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา ในภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มศักยภาพ โดยเป็นที่ปรึกษาช่วยในการตัดสินใจที่ผู้รับบริการไว้วางใจ ทั้งได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารส่งเสริมบรรยากาศแห่งการพัฒนาความเชี่ยวชาญในองค์กรด้วยการจัดสรรทรัพยากร เครื่องมือ อุปกรณ์ที่เอื้อ

ต่อการดำเนินงานด้านพัสดุ นอกจากนี้ยังปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบว่าด้วยงานด้านพัสดุอย่างสุจริตโดยไม่เลือกปฏิบัติ และการสนับสนุนการตัดสินใจของทีมและทำงานในส่วนที่ตนได้รับมอบหมาย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและทุ่มเทอย่างเต็มศักยภาพ มีความรู้ด้านระเบียบพัสดุพร้อมที่จะแบ่งปันความรู้กับเพื่อนร่วมงานอย่างภาคภูมิใจ รวมทั้งได้รับการส่งเสริมจากผู้บริหารให้มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลัดดาวัลย์ จำเริญพัฒน์ (2564) ที่ได้ศึกษาการส่งเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านพัสดุของครูในโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัดภาคเหนือ พบว่า ระดับสมรรถนะการปฏิบัติงานของบุคลากรในสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก คือ บุคลากรในสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์ มีความตื่นตัวในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์กร มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มที่ตามเส้นทางความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ และมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตำแหน่งงานที่ตนเองทำอยู่ จึงทำให้มีความพยายามที่จะปฏิบัติงานของตนให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุมาลี ประชุม (2564) ได้ศึกษาประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านพัสดุของครูในโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัดภาคเหนือ พบว่า ด้านความถูกต้อง อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติงานด้านพัสดุมีการดำเนินงาน ด้านการจัดหาพัสดุตรงตามความต้องการ การควบคุมการลงทะเบียนคุมพัสดุที่จัดหาทุกครั้ง และเก็บหลักฐานอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เจษฎา ใจคำ (2567) ได้ศึกษาสมรรถนะของผู้บริหารที่ส่งผลต่อสมรรถนะการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จังหวัดเชียงราย เขต 2 พบว่า ด้านการทำงานเป็นทีม อยู่ในระดับมาก คือ ครูมีการสนับสนุนให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ สนับสนุนเสริมแรงให้กำลังใจแก่เพื่อนร่วมงาน การปรับตัวเข้ากับผู้อื่นหรือทีมงาน แสดงบทบาท การเป็นผู้นำหรือ ผู้ตาม ได้อย่างเหมาะสมในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อสร้างและดำรงสัมพันธภาพของสมาชิก ตลอดจนพัฒนาการจัดการศึกษาให้บรรลุสำเร็จตามเป้าหมาย และปัญหาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร การปฏิบัติหน้าที่แล้วเสร็จตามระยะเวลาที่กำหนด การขาดความพยายามที่จะทำความเข้าใจถึงวิธีการต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานด้านพัสดุได้ตรงตามความต้องการที่แท้จริงของผู้รับบริการ ทั้งไม่สามารถแนะนำวิธีการในการดำเนินด้านพัสดุให้กับบุคลากรที่มาติดต่อได้ประโยชน์สูงสุด และการสร้างความพึงพอใจให้แก่บุคลากรที่มาติดต่อ การให้ความเห็นด้านหลักปฏิบัติด้านงานพัสดุไม่ชัดเจน รวมถึงการไม่สละเวลาส่วนตน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทางราชการ และการไม่กล้าตัดสินใจ ปฏิบัติหน้าที่โดยยึดระเบียบเกี่ยวกับงานด้านพัสดุเป็นหลักโดยอาจก่อความไม่พึงพอใจให้แก่ผู้เสียประโยชน์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการปฏิบัติตามระเบียบและลำดับขั้นตอนอย่างเคร่งครัด โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของทางราชการเป็นสำคัญ การสร้างความเข้าใจ ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกัลยาณมิตรจึงเป็นสาเหตุให้เกิดความพึงพอใจ และความไว้ใจ ทำให้เกิดข้อผิดพลาดในการทำงานลดลง สอดคล้องกับ ไพฑูรย์ ขุนทองและคณะ (2564) ได้ศึกษาแนวทางการบริหารงานพัสดุและสินทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2 พบว่า การจัดหาพัสดุมีระยะเวลาไม่เหมาะสม ไม่สามารถได้รับพัสดุทันต่อการใช้งาน เกิดปัญหาจากงานพัสดุจัดซื้อพัสดุไม่ทันผู้รับบริการ หรือคณะครูเกิดความสับสน และไม่เข้าใจระยะเวลาในการยื่นเอกสาร

และลำดับขั้นตอนในการจัดทำเอกสาร การจัดซื้อจัดจ้างในแต่ละครั้ง จึงเกิดปัญหาดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ กาญจน์สมิดา โสภัณนา และธัชชัย จิตรนันท์ (2565) ได้ศึกษาการพัฒนาแนวทางการบริหารงานพัสดุและสินทรัพย์ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาร้อยเอ็ด พบว่า ผู้รับผิดชอบงานพัสดุ มีความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนไม่ชัดเจน ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่บ่อยทำให้การดำเนินงานไม่ต่อเนื่องและไม่เป็นปัจจุบัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การเปรียบเทียบสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา จำแนกตามประสบการณ์การทำงาน ในภาพรวมไม่แตกต่างกัน แต่มีด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม และด้านการทำงานเป็นทีมแตกต่างกัน เมื่อจำแนกตามขนาดสถานศึกษา ในภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่สถานศึกษากำหนด ในตอนเริ่มต้นอาจมองไม่เห็นภาพมุมกว้างของสถานศึกษา ทำให้เกิดมุมมองที่ต่างกับผู้ที่มีประสบการณ์มาก ด้านการยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์และการปลูกฝัง ความถูกต้องตั้งแต่เริ่มต้น ส่งผลให้กระบวนการคิดของแต่ละบุคคลยึดถือตามแบบอย่างที่ตนได้เรียนรู้เป็นหลัก และด้านการทำงานเป็นทีม การที่มีบุคลากรหลากหลายช่วงอายุในทีม ส่งผลให้การกำหนดเป้าหมายความสำเร็จของแต่บุคคลต่างกัน สถานศึกษาได้กำหนดปริมาณงานเพียงพอต่อผู้ปฏิบัติงานพัสดุ ส่งผลให้การดำเนินงาน การบริการในสถานศึกษาที่มีบุคลากรมากไม่มีความแตกต่างกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วันชัย ไชยทองคำ (2565) ได้ศึกษาการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัสดุ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พบว่า ประสบการณ์การทำงานต่างกันมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัสดุ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ประสบการณ์การทำงานต่างกันมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพราะคนที่มีประสบการณ์การทำงานมากกว่า มีประสบการณ์การทำงานที่เชี่ยวชาญในการทำงานจึงปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องแม่นยำ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศราวุธ จันทร์วิเศษ (2563) ได้ศึกษาการบริหารงานพัสดุในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 33 โดยเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูปฏิบัติงานพัสดุ เกี่ยวกับการบริหารงานพัสดุในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 33 จำแนกตามขนาดของโรงเรียน พบว่าโดยรวมไม่แตกต่างกัน ทั้งผู้บริหารและครูผู้ปฏิบัติงานพัสดุที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ตามระเบียบกระทรวงการคลัง ว่าด้วยการจัดจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารภาครัฐ พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นระเบียบแนวปฏิบัติเดียวกัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร มีแนวทางดังนี้ สถานศึกษาควรจัดสรรตำแหน่งผู้ปฏิบัติงานด้านการเงินพัสดุในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งข้าราชการ สถานศึกษาควรจัดทำแผนผังขั้นตอนการดำเนินงานพัสดุในรูปแบบ โปสเตอร์ หนังสือเวียน แจ้งในที่ประชุม และแชร์ไฟล์ในออนไลน์ ผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรเข้ารับการอบรมและอัพเดทข้อมูลต่างๆจากหน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำ สถานศึกษาควรส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนรู้ระเบียบ รู้โทษ และประโยชน์ สถานศึกษาควรดำเนินตาม

กระบวนการและระเบียบพัสดุแม้ได้ของช้าแต่ถูกต้อง และผู้ปฏิบัติงานพัสดุควรมีความเชื่อใจ เชื่อมั่นซึ่งกันและกัน และให้ความสำคัญกับทุกคนในทีม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การพัฒนาบุคลากรตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งทำให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารส่งเสริมการพัฒนาความรู้และจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการรู้และงานด้านพัสดุ รวมถึงกำหนดปฏิทิน แสดงขั้นตอนการดำเนินงานอย่างชัดเจน นำสื่อออนไลน์มาช่วยเผยแพร่ ทำให้ผู้ต้องการใช้ทรัพยากรทั้งกรณีจัดซื้อหรือจัดจ้าง ตรงตามความต้องการ มีความโปร่งใส ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจและความสบายใจต่อผู้ปฏิบัติงาน และเข้าถึงแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านพัสดุทั้งระเบียบ และระบบการดำเนินงานที่มีอยู่อย่างหลากหลายในรูปแบบออนไลน์ ทั้งเป็นสื่อที่เป็นการบันทึกการอบรมในสื่อออนไลน์ หรือช่องทางในการปรึกษาหารือตามกลุ่มไลน์ต่างๆ และมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำหน้าที่ในส่วนที่ตนรับผิดชอบไม่บกพร่อง ใส่ใจความความคิดเห็นของผู้อื่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ วาสนา เก้าเอี้ยน (2562) ได้ศึกษาแนวทางพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัดสุโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 3 พบว่า ผู้บริหารจัดการอบรมให้ความรู้วิธีการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัสดุให้ดี เร็ว มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพมายิ่งขึ้นและทำให้ผู้รับบริการพึงพอใจ ผู้บริหารสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่พัสดุไปศึกษาดูงานการทำงานของเจ้าหน้าที่พัสดุที่ประสบความสำเร็จว่ามีวิธีการทำงานอย่างไรและผู้บริหารสร้างความตระหนักแก่เจ้าหน้าที่พัสดุให้เห็นความสำคัญของหน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานพัสดุ สุมาลี ประชุม (2564) ได้ศึกษาประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านพัสดุของครูในโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัดภาคเหนือ พบว่า เจ้าหน้าที่พัสดุมีการวางแผนการจัดซื้อจัดจ้างอย่างเป็นระบบ โปร่งใส มีการเผยแพร่บนเว็ปไซต์ ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และหนังสือราชการที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด ต้องปฏิบัติด้วยความโปร่งใส เปิดเผย ตรงไปตรงมา เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียรับรู้ข้อมูล สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชลดา ตั้งโซ๊ะ (2564) ได้ศึกษาการพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานของข้าราชการศาลยุติธรรมในสังกัดสำนักศาลยุติธรรมประจำภาค 7 พบว่า การสังสมความเชี่ยวชาญในงานอาชีพ ผู้ปฏิบัติงานพัสดุติดตามเทคโนโลยีองค์ความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ ด้วยการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติราชการ ศึกษาหาความรู้ หรือองค์ความรู้ใหม่ๆในสายอาชีพ นำวิชาการความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้ แก้ปัญหาที่อาจนเกิดจากการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการได้ และหมั่นทดลองวิธีการทำงานแบบใหม่ เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานและความรู้ความสามารถของตนให้ดียิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยเรื่องแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ผู้วิจัยพบองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ โดยการรวบรวมและสังเคราะห์งานวิจัย ได้เป็นโมเดลสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา 5 ด้าน ดังนี้

ภาพที่ 1 : ภาพแผนภาพสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา

1. การมุ่งผลสัมฤทธิ์ หมายถึง การปฏิบัติงานพัสดุให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดลำดับความสำคัญและบริหารเวลาได้ดี และใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการเพิ่มคุณภาพงาน โดยปัญหาที่พบส่วนมากเป็นการปฏิบัติงานที่ล่าช้าหรือไม่ทันกำหนด ซึ่งมีแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุโดยการจัดทำแผนงานที่ชัดเจนและใช้ระบบติดตามงานอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การบริการที่ดี หมายถึง การให้แสดงออกด้วยความสุภาพและเต็มใจ โดยสร้างความพึงพอใจและตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับบริการ รวมทั้งสามารถให้ข้อมูลหรือคำแนะนำด้านพัสดุที่ถูกต้องและชัดเจน โดยปัญหาส่วนมากที่พบ คือผู้รับบริการไม่เข้าใจขั้นตอนการปฏิบัติที่ชัดเจนพร้อมกับคำแนะนำหรือการให้บริการไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริง ซึ่งมีแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ เน้นการพัฒนาทักษะการสื่อสารและปรับปรุงมาตรฐานการบริการอย่างสม่ำเสมอ

3. การสั่งสมความเชี่ยวชาญในอาชีพ หมายถึง ความกระตือรือร้นในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่เกี่ยวข้องการหน้าที่รับผิดชอบด้านพัสดุ ศึกษาความรู้ด้านเทคโนโลยีใหม่ๆที่สามารถเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและ ติดตามระเบียบหรือข้อกำหนดใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานสูงสุด อุปสรรคสำคัญในการปฏิบัติงาน คือ บุคลากรขาดโอกาสพัฒนาตนเองอย่างตรงประเด็นความต้องการ ซึ่งปรากฏแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ โดยผู้บริหารจัดหาโอกาสศึกษาดูงานและการอบรมทักษะที่เกี่ยวข้องกับระเบียบพัดสุ

4. การยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม หมายถึง การปฏิบัติตามระเบียบและขั้นตอนอย่างเคร่งครัด

มีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ และตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ขององค์กรและผู้รับบริการ ปัญหาส่วนมากที่พบ คือ การปฏิบัติงานทั้งที่ความเข้าใจในระเบียบไม่เพียงพอ ซึ่งปรากฏแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ โดย การจัดอบรมระเบียบพัสดุและเพิ่มการใช้ระบบออนไลน์เพื่อลดความผิดพลาด

5. การทำงานเป็นทีม หมายถึง การสร้างความร่วมมือและสนับสนุนทีมงาน ปรับตัวเข้ากับทีมที่มีความหลากหลายแบ่งปันข้อมูล ความรู้ และหน้าที่อย่างเหมาะสม ปัญหาส่วนมากที่พบ คือ การขาดการสื่อสารและความร่วมมือ ปรากฏแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุ โดยการส่งเสริมกิจกรรมสร้างทีมและการประชุมที่มีประสิทธิภาพ

สรุป

การปฏิบัติงานพัสดุให้เกิดประสิทธิภาพต่อสถานศึกษาต้องมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีและบริหารเวลาอย่างมีระเบียบขั้นตอนที่ชัดเจน รวมถึงการพัฒนาทักษะการสื่อสารและบริการให้ดีขึ้นเพื่อรองรับความต้องการของผู้รับบริการ การมุ่งมั่นเรียนรู้และพัฒนาความเชี่ยวชาญอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการติดตามระเบียบใหม่ๆ จากหน่วยงานต้นสังกัด จะช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพในการทำงาน โดยการอบรมพัฒนาและจัดกิจกรรมสร้างทีมให้มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ปฏิบัติงานและการสื่อสารที่ดีภายในทีม อีกทั้งการยึดมั่นในจริยธรรมและความถูกต้องตามระเบียบจะช่วยสร้าง ความโปร่งใสและลดข้อผิดพลาดในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาควรจัดทำคู่มือการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ให้สถานศึกษาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน สถานศึกษาควรกำหนดรูปแบบหรือกระบวนการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา โดยกำหนดผังขั้นตอนการดำเนินงาน และเอกสารประกอบการเบิกจ่ายอย่างชัดเจน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การทำงานอย่างเป็นระบบ สถานศึกษาสามารถนำไปใช้ประโยชนในการสร้างเสริมสมรรถนะผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา เพื่อให้ สอดคล้องสภาพการปฏิบัติงานจริงโดยมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาสามารถนำแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะผู้ปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา ไปประยุกต์เข้ากับการทำงานและการพัฒนาตนเอง เพื่อให้สามารถพัฒนาความสามารถและมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถนำแนวทางบริหารการการเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา ไปปรับปรุงกระบวนการนิเทศ ติดตาม ประเมินผลและสะท้อนผลการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยรายสถานศึกษาเกี่ยวกับ การใช้แนวทางในการเสริมสร้างสมรรถนะผู้ปฏิบัติงานพัสดุ ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เหตุเพราะการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษาส่วนใหญ่ผู้ปฏิบัติไม่มีความรู้ความสามารถในการรับผิดชอบงานพัสดุโดยตรง

2.2 ควรมีการวิจัยรายสถานศึกษาเกี่ยวกับ แนวทางในการเสริมสร้างสมรรถนะ รายด้าน ซึ่งประกอบไปด้วย 5 ด้าน 1) การมุ่งผลสัมฤทธิ์ 2) การบริการที่ดี 3) การสั่งสมความเชี่ยวชาญในอาชีพ 4) การยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมและจริยธรรม และ 5) การทำงานเป็นทีมในการปฏิบัติงานพัสดุในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เหตุเพราะว่า เมื่อมีการศึกษาวิจัยเฉพาะด้านจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะการปฏิบัติงานพัสดุได้อย่างมีประสิทธิภาพและตรงตาม ความต้องการของผู้ปฏิบัติงานอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

กาญจน์สมิดา โสภัณนา และธัชชัย จิตรนันท์. (2565). การพัฒนาแนวทางการบริหารงานพัสดุและสินทรัพย์ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาร้อยเอ็ด. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์.* 6(2).381-397.

เจษฎา ใจคำ. (2567). *สมรรถนะของผู้บริหารที่ส่งผลต่อสมรรถนะการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนจังหวัดเชียงราย เขต 2.* วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

ชลดา ตั้งโช๊ะ. (2564). *การพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานของข้าราชการศาลยุติธรรมในสังกัดสำนักงานศาลยุติธรรม ประจำภาค 7.* ภาคนิพนธ์รัฐประสาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนานาชาติแสตมฟอร์ด.

ชัษษพณชิ์ จันวงค์เดือน และวริญรดา บรรหาร. (2565). หลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรฐานสมรรถนะ. *วารสารครุทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.* 2(2), 91-105.

นิติกร วิชุมา. (2564). สุขนิยมตามหลักฆราวาสธรรม 4. *วารสารเสฏฐวิทย์ปริทัศน์.* 1(3), 23-32.

ไพฑูรย์ ขุนทอง และคณะ (2564). แนวทางการบริหารงานพัสดุและสินทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2. *วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์.* 38(1), 98-111.

ลัดดาวัลย์ จำเริญพัฒน์. (2564). *สมรรถนะการปฏิบัติงานของบุคลากรในสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์.* วิทยานิพนธ์รัฐประสาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

วันชัย ไชยทองคำ. (2565). *การเรียนรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัสดุ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.* สารนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

วาสนา เก้าเอี้ยน. (2562). *แนวทางพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัสดุโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต3 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.* วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

ศราวุธ จันทร์วิเศษ. (2563). *การบริหารพัสดุในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 33.* วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

สมภพ ฉิมสุข. (2565). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานงบประมาณของสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดน่าน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.* วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ: มหาวิทยาลัยพะเยา.

สิริพร โยศรีธา. (2564). แนวทางการบริหารงานงบประมาณของสถานศึกษาอำเภอลานสัก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุทัยธานี เขต 2. *วารสารวิจัยวิชาการ*. 4(3), 91-101.

สุมาลี ประชุม. (2564). *การส่งเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านพัสดุของครูในโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัดภาคเหนือ.* วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร. (2565). *รายงานผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ 2565.* กำแพงเพชร: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร.

เทคนิคการพัฒนาสติด้วยการเดินจงกรม: สมาธิในชีวิตประจำวันตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร

Techniques for Mindfulness Development through Walking Meditation: Meditation in Daily Life according to the Teachings of Luang Por Viriyang Sirindharo

[1]ศรัณภัสร์ วรกัมพลรัตน์

[1]Saranbhasara Varakamponratana

[1]สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Program in Buddhist Psychology, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: srn650114699@gmail.com

Received: December 3, 2024; **Revised:** December 16, 2024; **Accepted:** December 29, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการพัฒนาสติผ่านการเดินจงกรมตามหลักพุทธจิตวิทยา โดยศึกษาจากคำสอนของพระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร หลักสูตรครูสมาธิ และประสบการณ์การปฏิบัติจริง ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การเดินจงกรมเป็นวิธีการพัฒนาจิตใจที่มีประสิทธิภาพ ที่ช่วยพัฒนาสติและพลังจิตผ่านการกำหนดรู้อิริยาบถ อันนำไปสู่การเกิดคุณธรรมสำคัญสามประการ ได้แก่ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ และความเมตตา การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างกายกับจิตในหลายระดับ ทั้งระดับบุคคลและสังคม ผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนประโยชน์ของการเดินจงกรม โดยพบว่าช่วยพัฒนาการทำงานของสมอง ลดความเครียด และส่งเสริมสุขภาพหัวใจและหลอดเลือด ในระดับบุคคล การเดินจงกรมช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและสมรรถภาพของจิตใจ เช่น ความสงบ ความอดทน ความอ่อนโยน และการมีสมาธิ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสุขภาพกายและคุณภาพชีวิต การประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบัน เช่น สถานที่ทำงาน สถาบันการศึกษา และสถานพยาบาล แสดงให้เห็นว่าสามารถผสมผสานเข้ากับกิจวัตรประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ช่วยลดความเครียด ปัญหาสุขภาพจิตและปัญหาสังคม ในระดับสังคม ช่วยสร้างบรรยากาศของสันติ สงบ อดทน และมีเมตตา ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมสันติสุข ดังนั้น การเดินจงกรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตใจและสร้างสุขภาวะทั้งระดับบุคคลและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธจิตวิทยา สาระสำคัญหลายประการเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจผ่านการเดินจงกรมตามหลักพุทธจิตวิทยามีประโยชน์ในการประยุกต์ตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขอันเกิดจากผลของการเดินจงกรม

คำสำคัญ: การเดินจงกรม; การพัฒนาจิตใจ; เทคนิคการทำสมาธิ; หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร

Abstract

This academic article aims to present the concept of mindfulness development through walking meditation based on Buddhist psychology, studied from the teachings of Ajahn Viriyang Sirindharo, Meditation Instructor Course, and actual practical experiences. The study demonstrates that walking meditation is an effective method of mental development that helps develop mindfulness and mindpower through awareness of physical movement, leading to the emergence of three important virtues: rationality, responsibility, and compassionateness. practice also helps create balance between body and mind at various levels, both personal and social. Scientific research supports the benefits of walking meditation, finding that it helps develop brain function, reduce stress, and promote cardiovascular health. At the individual level, walking meditation helps enhance moral qualities and mental capabilities, such as calmness, patience, gentleness, and concentration, resulting in changes in both physical health and quality of life. Application in current contexts, such as workplaces, educational institutions, and healthcare facilities, shows that it can be integrated effectively into daily routines, providing an important approach to resolving conflicts, reducing stress, mental health issues, and social problems. At the social level, it helps create an atmosphere of peace, calmness, patience, and compassion, leading to mutual understanding, reducing conflicts, and promoting peace. Therefore, walking meditation is a crucial tool for developing the mind and creating well-being at both personal and social levels, consistent with human development concepts in Buddhist psychology. Many key aspects of mental development through walking meditation based on Buddhist psychology are beneficial for application according to the objectives of various activities to promote understanding and peaceful coexistence in society, arising from the effects of walking meditation.

Keywords: Walking Meditation; Mental Development; Meditation Technique; Luang Por Viriyang Sirindharo

บทนำ

ในสังคมปัจจุบันที่ก้าวไปอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเทคโนโลยีและวัตถุ ความเจริญเติบโตดังกล่าวมักจะทำให้เกิดปัญหาในระดับบุคคลและสังคมตามมาด้วยเป็นเหมือนแพคเกจที่ต้องอยู่ด้วยกัน โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจและความสมดุลในการดำเนินชีวิต Suzuki (2018) ได้กล่าวว่า ในยุคปัจจุบันการพัฒนาจิตใจมักถูกละเลยไปในขณะที่การพัฒนาทางวัตถุเติบโตอย่างรวดเร็ว ปัญหาดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อทั้งในระดับบุคคล โดยเกิดความเครียด ปัญหาสุขภาพจิต และการขาดความสมดุลระหว่างกายและใจ และส่งผลกระทบในระดับสังคม เช่น ปัญหาความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน และการขาดความสงบสุข สอดคล้องกับรายงานขององค์การอนามัยโลก (WHO, 2023) ที่พบว่าปัญหาสุขภาพจิตทั่วโลกเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 ในช่วงสถานการณ์โควิด-19 โดยเฉพาะอาการวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า

การเดินจงกรมเป็นวิธีการพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธศาสนาและพุทธจิตวิทยาที่มีมาแต่โบราณ ดังปรากฏว่ารัตนจงกรมเจดีย์ใกล้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมืองคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดียในปัจจุบัน เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงเดินจงกรมตลอดสัปดาห์ที่ 3 หลังการตรัสรู้ เรื่องการเดินจงกรมนี้พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2560) อธิบายว่าเป็นวิธีการพัฒนาจิตที่ครอบคลุมทั้งกาย จิต และปัญญา โดยเฉพาะการพัฒนาสติผ่านการเคลื่อนไหวในอิริยาบถเดิน สอดคล้องกับแนวคิดของ Shapiro and Carlson (2009) ที่เสนอว่าการเจริญสติผ่านการเคลื่อนไหวเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาจิตใจและการยกระดับคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าประชาชนเผชิญกับความท้าทายในการรักษาสมดุลระหว่างการทำงานและการดูแลสุขภาพจิต ซึ่งสุภาพ อิ่มอ้วน ปิยะฉัตร สอนศิริและ ขนิษฐา นิคมรัตน์ (2565) พบว่าคนวัยทำงานมีความเครียดสูงและมีเวลาที่จำกัดในการดูแลสุขภาพ ขณะที่ผลการศึกษาของ Wilson et al. (2021) พบว่านักเรียนและนักศึกษามีปัญหาด้านสมาธิและการเรียนรู้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ Khoury et al. (2023) รายงานว่าบุคลากรทางการแพทย์มีความเครียดสูงจากการทำงาน อันสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการหาวิธีการดูแลสุขภาพจิตที่สามารถทำได้ง่ายและใช้เวลาน้อย

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาและเผยแผ่วิธีการเดินจงกรมที่ง่ายจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากวิธีการที่ง่าย ใช้เวลาน้อย และไม่ต้องใช้อุปกรณ์ใดเป็นพิเศษ จะเอื้อให้คนในกลุ่มต่างสามารถปฏิบัติได้สะดวก ทั้งนี้ พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) (2560) ได้พัฒนาวิธีการเดินจงกรมให้เหมาะสมกับคนยุคใหม่ โดยเน้นความเรียบง่ายและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งงานวิจัยของ Davidson and Dahl (2022) พบว่าการเดินอย่างมีสตินำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาที่สำคัญ ทั้งการเพิ่มขึ้นของสารเซโรโทนิน การลดลงของฮอร์โมนความเครียด และการพัฒนาของเซลล์ประสาทในสมอง การศึกษานี้จึงมุ่งหวังที่จะนำเสนอการเดินจงกรมตามแนวทางหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโรซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน เพื่อเป็นทางเลือกในการพัฒนาสุขภาพจิตที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

โลกาภิวัฒน์ที่เทคโนโลยีและวัตถุก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การพัฒนาภายนอกมากกว่าการพัฒนาภายในจิตใจ ส่งผลให้เกิดปัญหามากมายในสังคม อันเป็นผลจากความเครียด สุขภาพจิต และความขัดแย้ง สมเด็จพระญาณวชิโรดม วิ. (วิริยังค์ สิรินฺธโร) แนะนำการเดินจงกรมเป็นศาสตร์การพัฒนาจิตที่มีมาในพุทธกาล ซึ่งดูแลทั้งกาย จิต และปัญญาไปพร้อมกันจึงเป็นวิธีการที่น่าสนใจในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม เพราะการเดินจงกรมสามารถลดความเครียด เพิ่มสารในสมอง พัฒนาเซลล์ประสาท สร้างความสมดุลให้ชีวิต ซึ่งเป็นวิธีนี้ง่าย สะดวกและมีประสิทธิภาพ ไม่ต้องใช้อุปกรณ์ สามารถทำได้ทุกที่ทุกเวลา เหมาะสำหรับคนในยุคปัจจุบันที่มีความจำเป็นต้องดูแลสุขภาพจิต

พุทธจิตวิทยากับการเดินจงกรม

ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2563) ได้อธิบายว่า หลักพุทธจิตวิทยาเป็นการศึกษาและพัฒนาจิตตามแนวพุทธศาสตร์ โดยมีเป้าหมายเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งการเดินจงกรมถือเป็นหนึ่งในวิธีการพัฒนาจิตที่สำคัญ วัดป่าเจริญราช (ม.ป.ป.) เผยแผ่การเดินจงกรมว่า การปฏิบัติสมาธิกรรมฐานของพระพุทธเจ้ากำหนดให้เดินจงกรมก่อนนั่งสมาธิทุกครั้ง โดยใช้เวลาในการเดินจงกรมและนั่งสมาธิอย่างสมดุล เช่น เดินจงกรม 5 นาทีก่อนนั่งสมาธิ 5 นาที เดินจงกรม 15 นาทีก่อนนั่งสมาธิ 15 นาที เดินจงกรม 30 นาทีก่อนนั่งสมาธิ 30 นาที และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (2564) ได้อธิบายไว้ว่า การเดินจงกรมตามหลักพุทธจิตวิทยามีกระบวนการพัฒนาจิต 4 ขั้นตอน ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดความตระหนักรู้ในการเคลื่อนไหวและพัฒนาสติ รวมถึงเข้าใจธรรมชาติของเวทนา สภาวะจิต และความเป็นจริงตามธรรมชาติ การเดินจงกรมเป็นวิธีปฏิบัติที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างกายกับจิต และช่วยให้เกิดความต่อเนื่องของสติและสมาธิได้

ดีกว่าการนั่งสมาธิในบางกรณี เนื่องจากการเคลื่อนไหวของร่างกายช่วยป้องกันการง่วงนอนและความหดหู่ ดังปรากฏในโมคคัลลานสูตร อังคุตตรนิกายสัตตกนิบาต (ออนไลน์) ว่าพระพุทธเจ้า แนะนำการเดินจงกรมแก่พระโมคคัลลานะเป็นวิธีที่ 7 เพื่อแก้อาการง่วงในระหว่างนั่งสมาธิ

นอกจากนี้ พระพรหมบัณฑิต (2564) ได้เชื่อมโยงหลักการทางพุทธจิตวิทยากับการเดินจงกรม โดยอธิบายว่าการเดินจงกรมช่วยพัฒนาองค์ประกอบสำคัญของจิตตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ สติ (ความระลึกรู้) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) และสมาธิ (ความตั้งมั่นของจิต) ซึ่งงานวิจัยของพระมหาสุริยา มหาปญฺโญ (2565) ที่ศึกษาผลของการเดินจงกรมต่อการพัฒนาสติและสมาธิในกลุ่มนิสิตมหาวิทยาลัย พบว่าผู้ปฏิบัติมีคะแนนด้านสติ สัมปชัญญะ และสมาธิสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญหลังการฝึกเดินจงกรมเป็นเวลา 8 สัปดาห์ เช่นเดียวกับการศึกษาของ Anālayo (2023) ที่วิเคราะห์การเดินจงกรมในคัมภีร์พุทธศาสนาและพบว่าเป็นวิธีปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาสติและสมาธิ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างความรู้สึกตัวทางกายกับการตั้งมั่นของจิต

การเดินจงกรมเป็นวิธีการพัฒนาจิตที่สำคัญตามหลักพุทธจิตวิทยา โดยพัฒนาองค์ประกอบสำคัญของจิต ได้แก่ สติ สัมปชัญญะ และสมาธิ ผ่านกระบวนการปฏิบัติที่เชื่อมโยงกายกับจิต นักวิชาการและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่าน อาทิ พระพรหมคุณาภรณ์ พระมหาสมปอง และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายถึงความสำคัญของการเดินจงกรมในการพัฒนาจิตผ่านขั้นตอนต่างๆ มีงานวิจัยที่พบว่าการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสามารถช่วยเพิ่มระดับสติ สัมปชัญญะ และสมาธิได้อย่างมีนัยสำคัญ และยังช่วยป้องกันความง่วงนอนและความหดหู่ ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการนั่งสมาธิ จึงเป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ สามารถเข้าใจธรรมชาติของจิตตนเอง และมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดคือความหลุดพ้นจากความทุกข์ตามหลักพุทธศาสนา

แนวทางการปฏิบัติการเดินจงกรมในชีวิตประจำวัน

การเดินจงกรมในบทความนี้ นำเสนอแนวทางของสมเด็จพระญาณวชิโรดม วิ. (วิริยังค์ สิรินฺธโร) ซึ่งเป็นวิธีที่ท่านปรับให้ง่ายเพื่อให้ทุกคนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน การเดินจงกรมเป็นวิธีการฝึกสมาธิที่สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ช่วยให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญา ผู้ปฏิบัติควรทำอย่างสม่ำเสมอและค่อยเป็นค่อยไป โดยไม่เร่งรีบหรือคาดหวังผลเกินไป เมื่อปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จะเห็นผลในด้านความสงบของจิตใจและการมีสติในชีวิตประจำวันมากขึ้น โดยมีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

1. สถานที่

- ปฏิบัติในสถานที่ที่มีความสงบ มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่ร้อนหรือเย็นจนเกินไป ไม่พลุกพล่านจนเกินไป และมีพื้นราบเรียบ

- ความยาวของทางเดินจงกรมประมาณ 3-5 เมตร โดยกำหนดจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดให้ชัดเจน

2. ระยะเวลา

- กำหนดระยะเวลาเดิน 15-30 นาทีขึ้นอยู่กับความเหมาะสม

- เลือกช่วงเวลาที่เหมาะกับการใช้ชีวิตปกติของผู้ปฏิบัติ

3. วิธีปฏิบัติ

- ท่าการเดินจงกรมที่ถูกต้องเริ่มจากการยืนตรงให้มั่นคง มือขวาวางทับมือซ้ายที่หน้าท้อง
- จังหวะการเดินเป็นไปตามการก้าวเดินปกติ
- สายตามองตรงไปข้างหน้าในระยะประมาณ 1-2 เมตร ไม่ควรก้มหน้าหรือเงยหน้าจนเกินไปเพราะจะเมื่อยคอและทำให้เสียสุขภาพได้
- บริกรรมพุทโธในใจระหว่างเดิน ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับการก้าวเท้า ไม่จำเป็นต้องควบคุมความนึกคิด แต่คอยรู้ตัวแล้วนำจิตกลับมาที่คำบริกรรม
- เริ่มเดินโดยก้าวเท้าขวาและบริกรรม “พุทโธ” ในใจ ไม่ต้องเปล่งเสียงออกมาหรืออยู่ในลำคอ
- เดินจนใกล้ถึงจุดที่กำหนดให้กลับตัว จึงหยุดเดินก่อนถึงจุดกลับตัว ไม่ยืนทับเส้นหรือเดินเลยเส้นและกลับตัวโดยหันเท้าไปทางขวาเป็นมุมฉาก ตามด้วยก้าวเท้าซ้ายมาวางเสมอกัน เท้าสองข้างห่างกันเล็กน้อยเพื่อการทรงตัวที่มั่นคง หันเท้าขวาเป็นมุมฉากอีกครั้ง ตามด้วยเท้าซ้าย ผู้ปฏิบัติจะหันไปทางจุดเริ่มต้น
- ระหว่างกลับตัวให้บริกรรมตามปกติโดยไม่ต้องคำนึงถึงการยกเท้า ก้าวเท้า หรือวางเท้า เมื่อยืนมั่นคงดีแล้วจึงเริ่มเดินด้วยการก้าวเท้าขวาก่อน โดยยังคงบริกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำเช่นนี้กลับไปกลับมาจนครบเวลา
- หากระหว่างเดิน เกิดความง่วง ความเมื่อยล้า หรือความฟุ้งซ่าน ให้ใช้วิธีปรับจังหวะการเดินให้เร็วขึ้นเล็กน้อยหรือช้าลง
- หากการทรงตัวไม่ดี สามารถหยุด โดยยืนนิ่งๆ มีสติอยู่กับการทรงตัวสักครู่ แล้วจึงเริ่มเดินใหม่
- การแก้ไขอุปสรรคเหล่านี้ต้องทำด้วยความอดทนและไม่ยึดติดหรือกังวลว่าทำสำเร็จหรือไม่

นอกจากนี้ ยังสามารถประยุกต์กับการเดินไปในที่ต่าง ๆ ตามปกติในชีวิตประจำวันได้ โดยไม่ต้องนำมือมาวางที่หน้าท้อง เพียงเดินตามปกติพร้อมบริกรรมในใจ มีสติระวังสิ่งกีดขวาง

การเดินจงกรมกับการพัฒนาสติ

การเดินจงกรมเป็นรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติสมาธิในอิริยาบถเดิน มีลักษณะเฉพาะตัวคือการเดินกลับไปกลับมาในระยะทางที่กำหนด พระธรรมมงคลญาณ (วิริยังค์ สิรินธโร, 2560) กล่าวว่าการเดินจงกรมมีความสำคัญต่อการฝึกสติโดยตรง เนื่องจากในระหว่างการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจะต้องรักษาความรู้ตัวว่ากำลังก้าวเดินด้วยจังหวะที่เป็นธรรมชาติของผู้ปฏิบัติแต่ละคน โดยจุดกลับตัวมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะต้องใช้สติในการหยุดและเปลี่ยนทิศทาง นับเป็นการพัฒนาสติให้มีกำลังมากขึ้นไปพร้อมๆ กัน ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องตระหนักรู้จังหวะการก้าวเท้าหรือจังหวะการเดิน เนื่องจากการเดินจงกรมตามแนวทางของพระอาจารย์วิริยังค์ สิรินธโร เป็นส่วนหนึ่งการเป็นปฏิบัติสมาธิขั้นพื้นฐานที่เป็นสมาธิไฮเทค เน้นการปฏิบัติที่กลมกลืนกับการใช้ชีวิตประจำวัน ปฏิบัติง่ายแต่ได้ผลจริง และยังช่วยให้สุขภาพเข็งแรง ทั้งนี้ จุดกลับตัวเป็นจุดที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสติอย่างชัดเจน เพราะหากผู้ปฏิบัติขาดสติเมื่อถึงจุดที่ต้องหยุดก็จะเดินเลยไป และไม่สามารถ

กลับตัวได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น จุดกลับตัวจึงเป็นโอกาสอันดีที่ผู้ปฏิบัติจะได้ฝึกและพัฒนาสติให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการฝึกสมาธิแบบอานาปานสติร่วมกับการฝึกสร้างจินตนาการในเด็กผู้ชายอายุระหว่าง 9-12 ปีของ อรวรรณ จันทร์มณ (2557) ว่า การฝึกสมาธิสามารถช่วยส่งเสริมความสามารถในการควบคุมสติ การรับรู้และการจดจ่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเดินจงกรมเป็นวิธีการฝึกสติที่มีประสิทธิภาพ ในช่วงการกลับตัวต้องมีสติมากเป็นพิเศษ จึงสามารถพัฒนากำลังแห่งสติได้อย่างต่อเนื่องจากการเดินกลับไปกลับมาอย่างรู้ตัว อันเป็นฐานที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

อีกทั้งยังมีสาระสำคัญที่สนับสนุนแนวคิดในการพัฒนาจิตใจผ่านการเดินจงกรมตามหลักพุทธจิตวิทยา ได้แก่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2560) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลในชีวิตว่า การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แบบ ไม่ควรเน้นเพียงการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากจิตใจเป็นตัวสั่งการให้กายกระทำเรื่องต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต การฝึกจิตจะช่วยให้มนุษย์มีความสุข สงบ และสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างมีสติ นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างมาก เพราะการพัฒนาจิตใจควรควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่น ร่างกาย ปัญญา ศีลธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้เกิดความสมดุลและความสมบูรณ์ประสานกลมกลืนในการดำเนินชีวิต ทุกอย่างจึงควรพัฒนาไปด้วยกันอย่างสอดคล้องผสานกัน ซึ่ง Shapiro and Carlson (2009) ชี้ให้เห็นความสำคัญของสติต่อการพัฒนาจิตและการยกระดับคุณภาพชีวิตว่า การพัฒนาสติและการเพิ่มความตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะ เป็นสิ่งสำคัญและเป็นรากฐานในการพัฒนาจิต ทำให้คุณภาพชีวิตของบุคคลดีขึ้น ซึ่งแบ่งคร่าว ๆ ดังนี้

1. การพัฒนาสติ (Mindfulness) เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทางจิตวิญญาณ เนื่องจากการฝึกพัฒนาสติ เป็นรากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาทางจิตวิญญาณ โดยช่วยให้บุคคลมีความตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะมากขึ้น และสามารถเข้าถึงความเป็นจริงของชีวิตได้อย่างลึกซึ้ง

2. การฝึกสติช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคลในหลากหลายด้าน เช่น ลดความเครียดเพิ่มความผาสุกทางอารมณ์ มีความเข้าใจ และพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น

3. การฝึกสติเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาจิตใจในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น การเพิ่มความเมตตา การมีเหตุผลมากขึ้น การลดอารมณ์ลบ และการพัฒนาปัญญาความเข้าใจ

การประยุกต์ใช้การเดินจงกรมในปัจจุบัน

การประยุกต์ใช้การเดินจงกรมในบริบทต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาจิตใจ สามารถทำได้อย่างหลากหลายเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน โดยสามารถปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในบริบทของที่ทำงาน สามารถช่วยลดความเครียดจากการทำงานและเพิ่มสมาธิในการทำงาน ช่วงบ่ายได้ ดังที่มีผลการตรวจภาพการทำงานสมองในผู้ที่ปฏิบัติสมาธิ เพื่อยืนยันประโยชน์ของสมาธิด้านการควบคุมอารมณ์ และผ่อนคลายความเครียด พบการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง โดยเฉพาะสมองที่เกี่ยวกับความจำ ซึ่งมี

ผลต่อความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ และพบวงจรสมองที่เกี่ยวข้องกับความเห็นอกเห็นใจของผู้ที่ปฏิบัติสมาธิมานานทำงานมากกว่าผู้ที่เพิ่งเริ่มฝึก ซึ่งเป็นการยกระดับจิตใจให้มีความเมตตา (บริษัท เมดิ แอนด์ เวลเนส จำกัด, 2565) ซึ่ง Klatt, Buckworth and Malarkey (2009) ระบุว่า มีการนำการเดินจงกรมมาใช้ในองค์กรเพื่อลดความเครียดและเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของพนักงาน โดยจัดให้มีเวลาสำหรับการเดินจงกรมในช่วงเวลาพักในสถานที่ทำงาน นอกจากสถานทำงานแล้ว Jennings, et al. (2013) ระบุว่ายังมีการนำการเดินจงกรมไปใช้เป็นกิจกรรมเสริมสำหรับโรงเรียนและสถานศึกษา เพื่อฝึกสติและสมาธิของนักเรียน การฝึกปฏิบัติในวัยเรียนจะช่วยปลูกฝังสมาธิและวินัยให้แก่เยาวชน ช่วยให้นักเรียนมีความพร้อมทางด้านอารมณ์และจิตใจในการเรียนรู้

ในด้านสุขภาพ การเดินจงกรมถือเป็นการออกกำลังกายอย่างเบาที่เหมาะกับผู้ป่วยในระยะพักฟื้น โดยเฉพาะผู้ที่มีปัญหาด้านการทรงตัวหรือผู้ที่ต้องการฟื้นฟูการเดิน การเดินอย่างมีสติจะช่วยเพิ่มความมั่นคงในการทรงตัวและส่งเสริมการหายของโรค ดังที่ งานวิจัยของ สมพร กันทรดุษฎี-เตรียมชัยศรี (2550) พบว่า การเดินจงกรมช่วยลดความดันโลหิตและความเครียดในผู้ป่วยความดันโลหิตสูง และยังมีการนำการเดินจงกรมมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการบำบัดรักษาผู้ป่วยโรคทางกายและโรคทางจิต เช่น โรคซึมเศร้า โรควิตกกังวล เป็นต้น Segal, Williams and Teasdale (2002) ระบุว่าการเดินจงกรมเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นการออกกำลังกายที่ไม่หักโหมและช่วยฝึกการทรงตัว อีกทั้งยังช่วยชะลอความเสื่อมของสมองจากการมีสติกำหนดรู้อยู่กับการเคลื่อนไหว ไม่เดินเลยจุดที่กำหนด ผู้สูงอายุสามารถปฏิบัติได้ในบริเวณบ้านหรือสวนสาธารณะที่มีพื้นราบเรียบ นอกจากนี้ การเดินจงกรมยังสามารถจัดเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันในครอบครัวในช่วงเย็นหรือวันหยุด ทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างสมาชิกในครอบครัวและบรรยากาศแห่งความสุขสงบของการอยู่ร่วมกัน

การเดินจงกรมเป็นวิธีการฝึกสติที่ประยุกต์ใช้ได้ทั้งในที่ทำงาน โรงเรียนและที่บ้าน เป็นต้น โดยมีประโยชน์มากมาย ได้แก่ การลดความเครียด มีสติมากขึ้นทำให้ประสิทธิภาพการทำงานเพิ่มขึ้น สามารถฝึกสมาธิให้เยาวชนทำให้มีสมาธิในการเรียน ช่วยฟื้นฟูผู้ป่วยสุขภาพทั้งทางกายและจิต และยังเหมาะสำหรับผู้สูงอายุในการชะลอความเสื่อมของสมอง นอกจากนี้ ยังใช้เป็นกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ในครอบครัว การเดินจงกรมจึงเป็นการปฏิบัติที่ส่งเสริมทั้งสุขภาพกายและจิตอย่างองค์รวม

อานิสงส์ของการเดินจงกรม

การศึกษาพระไตรปิฎก พบว่า มีหลายพระสูตรที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมไว้ อาทิ ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมว่า “ประโยชน์ของการเดินจงกรมคือ ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ท้องไม่ผูก ย่อยอาหารดี และช่วยให้นอนหลับสบาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สง.ขุ.(ไทย); 15/206/393) ในอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมไว้ว่า “ผู้เดินจงกรมจะมีร่างกายแข็งแรง มีความอดทน มีสุขภาพดี และมีความเพียร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.เอก.(ไทย); 20/42/80) และในธัมมปทัฏฐกถา ได้กล่าวถึงพระ

อรหันต์องค์หนึ่งซึ่งมีพละกำลังและความแข็งแรงเพราะการเดินจงกรมอย่างสม่ำเสมอ (ธรรมบท อรรถกถา, (ไทย); 1/280/77) จะเห็นได้ว่า พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมไว้หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างสุขภาพกายที่แข็งแรง การช่วยในการย่อยอาหาร การนอนหลับสบาย รวมถึงการเสริมสร้างพละกำลังและความอดทน ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ต่อทั้งสุขภาพกายและจิตใจ

นอกจากนี้ วัดป่าเจริญราช (ม.ป.ป.) และพระมหาสมภพ โชติปญฺโญ (2566) กล่าวว่า อานิสงส์ของการเดินจงกรมที่สำคัญมี 5 ประการ ได้แก่ เพิ่มความอดทนต่อการเดินทางไกล พัฒนาความเพียร ลดการเจ็บป่วย ช่วยในการย่อยอาหาร ทำให้สมาธิตั้งมั่นยาวนาน จะอาจกล่าวโดยรวมได้ว่า การเดินจงกรมนอกจากจะส่งเสริมสุขภาพกายและใจอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดความพียร และเป็นฐานให้การทำสมาธิมั่นคงมากขึ้นอีกด้วย

ผู้เขียนได้นำมาสรุปลงในตารางข้างล่างเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปอานิสงส์ของการเดินจงกรม

กาย	จิต	ปัญญา
ลดการเจ็บป่วย ท้องไม่ผูก ย่อยอาหารดี	มีสติที่แข็งแกร่ง เป็นฐานทำให้สมาธิมั่นคงมากขึ้น	ตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะมากขึ้น
ช่วยให้นอนหลับสบาย สุขภาพกายที่แข็งแรง	ลดความเครียด เพิ่มความผาสุกทางอารมณ์ และพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น	สามารถเข้าถึงความเป็นจริงของชีวิตได้อย่างลึกซึ้ง
มีความอดทน มีสุขภาพดี และมีความเพียร	เพิ่มความเมตตา การลดอารมณ์ลบ	พัฒนาคุณธรรมสำคัญ ได้แก่ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ ความเมตตา
มีพละกำลังและความแข็งแรง	ยกระดับคุณภาพชีวิต	สร้างบรรยากาศของสันติ

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้เขียนได้พบสาระสำคัญหลายประการเกี่ยวกับการพัฒนาสติผ่านการเดินจงกรมที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ง่าย ๆ ตามหลักพุทธจิตวิทยาที่อยู่ในแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร ดังนี้

1. สมาธิในชีวิตประจำวัน สามารถปฏิบัติได้ในทุกขณะของกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ ไม่ต้องมีพิธีกรรม ไม่จำเป็นต้องทำกิริยาที่ผิดจากปกติ เพียงมีสติขณะก้าวเดิน พร้อมบริกรรมเพื่อควบคุมความคิดและอารมณ์

2. พุทธจิตวิทยา การเดินจงกรมช่วยพัฒนาสติให้แข็งแกร่งและมีพลังจิตหรือกำลังใจที่หนักแน่นมั่นคง อันนำไปสู่การเกิดคุณธรรมสำคัญ เช่น ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ และความเมตตา มีกระบวนการพัฒนาจิตตามหลักพุทธจิตวิทยาผ่านการเดินจงกรม ที่นำเสนอแนวทางการปฏิบัติการเดินจงกรมในชีวิตประจำวันอย่างเป็นระบบ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจธรรมชาติของกาย เวทนา สภาวะจิต และความเป็นจริงตามธรรมชาติ (กาย เวทนา จิต ธรรม อันเป็นสัมมาสติที่เกิดจากการเจริญสติปัฏฐาน)

3. การประยุกต์มีหลากหลายกรณี เช่น ในที่ทำงาน สถานศึกษา การรักษาผู้ป่วย การดำเนินชีวิตในครอบครัว รวมถึงการเดินในระหว่างทำกิจประจำวัน ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพกายที่ดี สุขภาพจิตที่ดี และมีปัญญาในการรับมือกับปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ ได้ดี ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยเรื่องการฝึกสติ การปฏิบัติกรรมฐาน หรือสุขภาพของผู้ป่วย ที่มีการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นทั้งสิ้น

บทสรุป

การเดินจงกรมเป็นวิธีการพัฒนาจิตใจที่มีประสิทธิภาพตามแนวคิดของพุทธจิตวิทยา ด้วยการเน้นฝึกสติจากสมาธิผ่านการเคลื่อนไหวในอิริยาบถ คือ การเดิน ผลการศึกษาพบว่า การเดินจงกรมมีประโยชน์หลากหลายทั้งในระดับบุคคลและสังคม ในระดับบุคคล การเดินจงกรมช่วยแก้ความเครียด ทำให้ความวิตกกังวลน้อยลง และแก้อาการซึมเศร้าได้ แล้วยังช่วยปรับสมดุลในระบบประสาทอัตโนมัติ พัฒนาการเชื่อมโยงของระบบประสาทในสมอง ลดความเสี่ยงต่อโรคหัวใจและหลอดเลือด ในระดับสังคม การส่งเสริมการเดินจงกรมสามารถช่วยลดภาระทางสุขภาพและการรักษาพยาบาล รวมถึงเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนี้ การเดินจงกรมยังช่วยพัฒนาสติและกำลังใจ (พลังจิต) อันนำไปสู่คุณธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ และความเมตตา รวมถึงช่วยสร้างความสมดุลระหว่างกายและจิตใจทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยในระดับบุคคล การเดินจงกรมช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและสมรรถภาพของจิตใจ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสุขภาพกายและคุณภาพชีวิต สำหรับในระดับสังคม การเดินจงกรมช่วยสร้างบรรยากาศของสันติสุข ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

ดังนั้น การเดินจงกรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตใจและสร้างสุขภาวะทั้งระดับบุคคลและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธจิตวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาปัจจุบันที่การพัฒนาทางด้านวัตถุเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่การพัฒนาจิตใจได้ถูกละเลยไปนั้น การนำการเดินจงกรมมา

ประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมจึงเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในทุกระดับ เพื่อส่งเสริมการเดินจงกรมในสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บริษัท เมดิ แอนด์ เวลเนส จำกัด. (2565). *สมาธิสำหรับทุกคน*. 18(157), 1-15. สืบค้น 15 สิงหาคม 2557 จาก http://www.medi.co.th/news_detail2.php?q_id=199

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). พุ*ทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 47). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2563). *พุทธจิตวิทยา: หลักพุทธศาสตร์ในการพัฒนาจิตใจมนุษย์.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

พระพรหมบัณฑิต. (2564). หลักพุทธจิตวิทยาในการเจริญสติ ใน พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร และคณะ (บรรณาธิการ). *ธรรมบรรยายว่าด้วยการเจริญสติ.* พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุริยา มหาปญฺโญ. (2565). ผลของการเดินจงกรมต่อการพัฒนาสติและสมาธิในนิสิตมหาวิทยาลัย: การศึกษากึ่งทดลอง. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 29(2), 45-62.

พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร. (2560). *หลักสูตรครูสมาธิ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

วัดป่าเจริญราช. (ม.ป.ป.). *การเดินจงกรม.* สืบค้น 27 ธันวาคม 2567 จาก https://www.watpacharoenrat.org/บทความวัดป่าเจริญราช/การเดินจงกรม.html

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (2564). *คู่มือการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธโฆษานุวัตร.

สมพร กันทรดุษฎี-เตรียมชัยศรี. (2550). ผลของการเดินจงกรมและการเจริญสติต่อความดันโลหิตและความเครียดในผู้ป่วยความดันโลหิตสูง. *วารสารพยาบาลศาสตร์.* 25(3), 45-56.

สุภาพ อิ่มอ้วน, ปิยะฉัตร สอนศิริ, และ ขนิษฐา นิคมรัตน์. (2565). ผลของการเดินจงกรมต่อการควบคุมความดันโลหิตในผู้ป่วยที่มีประวัติความดันโลหิตสูงวิกฤต. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ.* 45(1), 47-60.

องค์การอนามัยโลก. (2566). *รายงานสุขภาพจิตโลก: การเปลี่ยนแปลงสุขภาพจิตเพื่อทุกคน.* เจนีวา: องค์การอนามัยโลก.

อรวรรณ จันทร์มณ. (2557). ผลของการฝึกสมาธิแบบอานาปานสติร่วมกับการฝึกสร้างจินตนาการต่อระดับสมาธิของเด็กที่มีความเสี่ยงสมาธิสั้น. *วารสารพยาบาลตำรวจ.* 6(1), 56-70.

Anālayo, B. (2023). Walking Meditation in Early Buddhist Texts: A Study of Cankama Practice. *Mindfulness.* 14(3), 766-778. Retrieved 27 November 2024 from https://doi.org/10.1007/s12671-023-02087-7

Davidson, R.J., & Dahl, C.J. (2022). The neuroscience of mindfulness meditation. *Nature Reviews Neuroscience*. 23(3), 137-150. Retrieved 27 November 2024 from https://doi.org/10.1038/s41583-021-00519-3

Jennings, P. A., Snowberg, K. E., Coccia, M. A., & Greenberg, M. T. (2013). Improving classroom learning environments by Cultivating Awareness and Resilience in Education (CARE): Results of a randomized controlled trial. *School Psychology Quarterly.* 28(4), 374.

Khoury, B., et al. (2023). Mindful walking for stress reduction among healthcare professionals: A randomized controlled trial. *Journal of Psychosomatic Research.* 156. Retrieved 27 November 2024 from https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2022.110831

Klatt, M. D., Buckworth, J., & Malarkey, W. B. (2009). Effects of low-dose mindfulness-based stress reduction (MBSR-ld) on working adults. *Health education & behavior.* 36(3), 601-614. Retrieved 27 November 2024 from https://doi.org/10.1177/1090198108317627

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse.* New York: Guilford Press. Retrieved 27 November 2024 from https://psycnet.apa.org/record/2002-12064-000

Shapiro, S. L., & Carlson, L. E. (2009). *The art and science of mindfulness: Integrating mindfulness into psychology and the helping professions. Washington, DC: American Psychological Association.* Retrieved 27 November 2024 from https://doi.org/10.1037/11885-000

Suzuki, S. (2018). *Zen Mind, Beginner's Mind: Informal talks on Zen meditation and practice.* Boulder: Shambhala Publications.

Wilson, J., et al. (2021). Effects of mindful walking on learning and attention in students. *Educational Psychology Review.* 33(2), 367-388. Retrieved 27 November 2024 from https://doi.org/10.1007/s10648-020-09564-9

เปมสูตร : มิติของความรักในพระพุทธศาสนา

Pema Sutta : Dimension of Love in Buddhism

[1]ณิชาพัฒฐ์ เฌอมาพงศ์ และ[2]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน)

[1]Nichapat Chermapong and[2]Phrakru Sirirattanabandit (Suksan Sukwattano)

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: 6601101060@mcu.ac.th

Received: October 31, 2024; **Revised:** December 30, 2024; **Accepted:** January 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอการศึกษามิติของความรักในบริบทพระพุทธศาสนาและสังคมปัจจุบัน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ "เปมสูตร" ซึ่งกล่าวถึงลักษณะของความรักหรือ "เปมะ" ที่สามารถนำไปสู่ความสุขหรือความทุกข์ ขึ้นอยู่กับวิธีการจัดการและเข้าใจบริบทความรักนั้น ๆ ในมิติของสังคมปัจจุบัน ความรักได้รับการตีความในแง่สังคมวิทยาและจิตวิทยา โดยในมิติทางสังคมวิทยา ความรักถือเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่มีผลต่อโครงสร้างสังคม เช่น ครอบครัวและสถาบันทางสังคม ในทางจิตวิทยา ความรักส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึก และจิตใจมนุษย์ ความคาดหวังในความสัมพันธ์และการแสวงหาความรักสามารถนำไปสู่ความสมหวังหรือความเจ็บปวดได้ ในพระพุทธศาสนาระบุว่า ความรักเกิดจากเหตุปัจจัย แต่ก็อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ มี 4 มิติ คือ 1) เปมะ: ความรักเริ่มแรกที่ได้รับจากครอบครัว 1) เสน่หา: ความรักของหนุ่มสาว 1) ฉันทะ: ความรัก ความพึงพอใจที่จะอยู่ร่วมกัน 1) เมตตา: ความรักที่ปรารถนาดีให้บุคคลที่ตนรักนั้นมีความสุข ความรักในทางจิตวิทยาเห็นว่าเป็นความต้องการเบื้องต้น เป็นความรู้สึกทางใจ ส่วนมิติทางสังคมมองเห็นว่า ความรักเป็นความต้องการของมนุษย์ในการสร้างครอบครัว การดำรงเผ่าพันธุ์ หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ คือ ศีล 5, ทิศ 6 และ ขัคควิสาณสูตร ธรรมเหล่านี้สอนให้มองเห็นแง่มุมที่เป็นทุกข์โทษของความรัก และการออกจากทุกข์โทษของความรักด้วยการปฏิบัติจนบรรลุมรรคผล

คำสำคัญ: เปมสูตร; ความรัก; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article presents a study on the dimensions of love within the context of Buddhism and contemporary society, beginning with an analysis of the "Pema Sutta," which describes the characteristics of love or "Pema." Love can lead to either happiness or suffering depending on how it is managed and understood that love. In the context of contemporary society, love is interpreted through sociological and psychological perspectives. Sociologically, love is the foundation of relationships that affect social structures, such as families and social institutions. Psychologically, love influences human emotions and mental states; expectations in relation-

ships and the pursuit of love can lead to fulfillment or heartache. In Buddhism, it is stated that love arises from causes and conditions but remains subject to the law of the Three Marks of Existence (Tilakkhaṇa). Love is viewed through four dimensions: 1) Pema: The initial love received from the family. 2) Sineha: Romantic love between young people. 3) Chanda: Love and satisfaction in being together. 4) Metta: Altruistic love that wishes happiness for the person one loves. Psychologically, love is seen as a fundamental need and a mental feeling, whereas sociologically, love is viewed as a human need for building families and continuing the lineage. The Buddhist principles applied include the Five Precepts (Sīla 5), the Six Directions (Disā 6), and the Khaggavisāṇa Sutta. These teachings highlight the dangers of attachment in love and guide practitioners to transcend love through spiritual practice, ultimately achieving enlightenment.
Keywords: Pema Sutta; Love; Buddhism

บทนำ

ความรักเป็นมิติทางสังคมที่สำคัญนับตั้งแต่แรกเกิด โดยในสังคมมนุษย์มักจะมีความยึดมั่นว่า ความรักเป็นพื้นฐานของทุกชีวิต ทุกคนเกิดมาย่อมได้สัมผัสกับความรัก โดยมีความรักเป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ เช่น ความรักของพ่อแม่ ความรักของญาติพี่น้อง ความรักของเพื่อน และความรักของคนรัก ความผูกพันทางด้านความรักส่งผลกระทบนานัปการ เช่น ทารกที่อยู่ในครรภ์หากได้รับการดูแล ได้รับความรัก และความเอาใจใส่จาก ผู้เป็นแม่จะส่งผลให้ทารกมีพัฒนาการ และการเจริญเติบโตที่ดี ความรักไม่ใช่แค่อารมณ์ความรู้สึก แต่ยังเกี่ยวข้องไปถึงสารเคมีในสมอง เมื่อตกอยู่ในภวังค์แห่งความรัก และอาจทำอะไรโดยที่ไม่รู้ตัว ซึ่งการทำงานของสมองจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มสารเคมีที่ชื่อว่า “โมโนเอมีน” ได้แก่ โดปามีน (Dopamine) เป็นสารแห่งความสุขที่จะหลั่งออกมา หลังรู้สึกพึงพอใจ อีพิเนฟริน (Epinehrine) หรือที่เรารู้จักกันในชื่อ อะดรีนาลีน จะกระตุ้นให้เราเกิดความรู้สึกตื่นเต้น เขินอาย และมีความพึงพอใจ (โรงพยาบาลเพชรเวช, 2567)

มิติของความรักทางด้านจิตวิทยาพบว่า ได้มีการวางรูปแบบของความรักไปหลายทาง มีทั้งแบบเน้นเรื่องความรู้สึกรักของเฉพาะเพศตรงข้าม หรือ หนุ่มสาว และความรักทุกรูปแบบที่บุคคลมีต่อกัน ไม่ใช่ความรักที่เน้นแค่คู่รักที่หมายถึงเรื่องกาม (sex) เท่านั้น หากแต่มีองค์ประกอบด้านอื่นๆ ร่วมด้วย ดังเช่นที่ โรเบิร์ต สเติร์นเบิร์ก (Robert Sternberg) อาจารย์ภาควิชาจิตวิทยาประจำมหาวิทยาลัยเยล อธิบายองค์ประกอบของความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความรัก ได้นำเสนอทฤษฎีสามเหลี่ยมของความรัก กล่าวถึงธรรมชาติ และบริบทของความรักว่า มีองค์ประกอบ 3 ประการ (อยุษกร งามชาติ, 2558) ได้แก่ ความใกล้ชิดเป็นองค์ประกอบด้านอารมณ์ คือ มีความคุ้นเคยใกล้ชิดกัน, ความเสน่หา เป็นองค์ประกอบด้านแรงจูงใจ เกิดจากแรงขับภายในระบบของร่างกาย และความผูกมัด เป็นองค์ประกอบด้านความคิด คือการตัดสินใจที่จะรักหรือมีพันธะทางใจหรือทางสังคมต่อกัน

การไม่รู้เท่าทันธรรมชาติของความรักมักสร้างปัญหาในสังคม พบว่าสาเหตุอันดับหนึ่งที่ทำให้บุคคลฆ่ากันตายมากที่สุดคือผิดหวังในเรื่องความรัก (ถอดรหัส จากความรักสู่ฆาตกรรมในไทยแนวโน้มสูงขึ้น, 2565) วิทยา นาควัชระ ได้กล่าวถึงความรักไว้ว่า รัก คือ อารมณ์ ความรู้สึก ทัศนคติที่ดีๆ ที่เกิดขึ้นกับคนรัก โดยปรารถนาให้คนที่รักมีความเบิกบาน สดชื่น แจ่มใส สร้างสรรค์ เมื่อปัจเจกบุคคลมีความรักเป็นอารมณ์ จึง

มีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ อาจมากขึ้น น้อยลง หรือหมดไปได้ การรู้เท่าทันความรัก คือการรู้จักรักออย่างมีสติ รู้เท่าทันธรรมชาติของความรักมากขึ้น แต่หากไม่รู้เท่าทันธรรมชาติของความรัก ก็จะทำให้เกิดความทุกข์จากความรัก ที่รักไม่เป็น ซึ่งจะทำให้เกิดความคิดและพฤติกรรมเกี่ยวกับความรักที่แสดงออกเบี่ยงเบนไปจากสิ่งที่ควรเป็น กลายเป็นความทุกข์ต่างๆ (วิทยา นาควัชระ, 2548)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรัก หากแต่ว่าต้องรักให้เป็น เริ่มต้นด้วยพระพุทธเจ้ารักในโพธิญาณ ทุ่มเทปัจจัยลงไปในโพธิญาณ เสด็จดำเนินไปทุกหนทุกแห่งเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมอันเป็นเครื่องมือที่จะนำชาวโลกไปสู่ความรักที่แท้ (ว.วชิรเมธี, 2558)

บริบทแห่งความรักในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเข้าใจว่าทุกข์มักเกิดจากสิ่งที่รัก พร้อมยกย่องความกตัญญูและเมตตาในฐานะคุณธรรมสากลที่ส่งเสริมความรักที่ปราศจากเงื่อนไขและเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

พระพุทธศาสนายอมรับธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชน และมีการพิจารณาต่อไปว่าในกรณีที่ธรรมชาติของปุถุชนนั้นมีข้อบกพร่องหรือมีโทษ สอนถึงการปรับปรุงแก้ไข ในกรณีที่มีความรักตามธรรมชาติของปุถุชน จะให้เป็นไปในลักษณะที่ไม่เกิดโทษแก่ผู้อื่นและสังคม แต่ให้ดำเนินไปในทางที่ดีงาม ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ชีวิตและแก่สังคมนั้นให้อยู่กันด้วย ความสงบสุขในกรอบในขอบเขตของจริยธรรมที่ดีงาม ความรักในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องตามความเป็นไปในสังคมมนุษย์ซึ่งเป็นความรักแบบสากล (Universal love) คือ ความเมตตา ความปรารถนาดี ความเห็นอกเห็นใจ เป็นความรักที่หวังดีปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นอย่างจริงใจ มองทุกคนเป็นเพื่อน และไม่ต้องการสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นความรักที่เสมอในสรรพสัตว์ทั้งหลาย พระพุทธศาสนามีความรักให้กับทุกคน ไม่เลือกชนชั้น และมีความเสมอภาค นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับสังคมไม่แบ่งแยก เอารัดเอาเปรียบกัน

ความรักแบบเปมะ เป็นปกติของสังคมมนุษย์ สิ่งอันเป็นที่รัก ได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตรอำมาตย์ ญาติ หรือผู้ร่วมสายโลหิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.จู.(ไทย); 30/421/420) และการแสดงธรรมที่ทรงสอนก็ให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความรักแบบเปมะ โดยตรัสสอนผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด คือ พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา มิตร ญาติ สายโลหิต คนรัก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.ย.(ไทย); 38/244/254) เปมะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เคหสิตเปมะ หมายถึง ความรักอันอาศัยเรือน ได้แก่ รักกันโดยฉันทะ เป็นความเนื่องถึงกัน เป็นญาติกัน เป็นคนร่วมเรือนเดียวกัน ความรักฉันพ่อแม่ลูก ญาติพี่น้อง และสามีภรรยา เป็นความรักที่สูงส่งกว่าแบบเสน่หา ราคะ ตัณหา เพราะประกอบด้วย คุณธรรม หรือความรับผิดชอบต่างๆ เข้ามาควบคุม จึงมีอิทธิพลอยู่เหนือความใคร่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการไม่รู้เท่าทันธรรมชาติของความรักเป็นต้นเหตุแห่งความยุ่งยาก มักสร้างปัญหาให้กับตนเองและสังคม หากแต่ว่าเมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์จากเปมสูตรและพระไตรปิฎก ก็พบว่าความรัก ในพระพุทธศาสนาเป็นมิติที่งดงามป้องกันปัญหาในสังคมได้ดี ดังที่ได้นำเสนอในบทความนี้

เปมสูตร

คำว่า เปมะ นั้นเป็นความรักเริ่มแรกที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลว่าด้วยความรักและความชัง เป็นปฐมความรัก ดังปรากฏในเปมสูตร “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้ย่อมเกิด ...ความรักเกิดเพราะความรัก ...ความชังเกิดเพราะความรัก ...ความรักเกิดเพราะความชัง ความชังเกิดเพราะความชัง ...อธิบายความได้ว่า ความรักเกิดเพราะความรัก คนอื่นๆ ประพฤติดีต่อบุคคลที่รัก เขาจึงเกิดความรักในคนเหล่านั้น ความรักเกิดเพราะความรักเป็นอย่างนี้, ความชังเกิดเพราะความรัก คนอื่นๆ ประพฤติไม่ดีต่อบุคคลที่รัก เขาจึงเกิดความชังในคนเหล่านั้น ความชังเกิดเพราะความรัก เป็นอย่างนี้, ความรักเกิดเพราะความชัง คนอื่นๆ ประพฤติไม่ดีต่อบุคคลที่ชัง เขาจึงเกิดความรักในคนเหล่านั้น ความรักเกิดเพราะความชัง เป็นอย่างนี้, ความชังเกิดเพราะความชัง คือ คนอื่นๆ ประพฤติดีต่อคนที่ชัง เขาจึงเกิดความชังในบุคคลเหล่านั้น ความชังเกิดเพราะความชัง เป็นอย่างนี้

... สมัยใด ภิกษุสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ อยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน สมัยนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะความรัก ... แม้ความรักที่เกิดเพราะความชัง ... แม้ความชังที่เกิดเพราะความรัก ... แม้ความชังที่เกิดเพราะความชัง ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ แม้ความชังที่เกิดเพราะความชังเป็นอันภิกษุนั้นละได้เด็ดขาด ...

... ภิกษุชื่อว่าไม่ยึดถือ เพราะ ไม่เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณโดยความเป็นอัตตา

... ภิกษุชื่อว่าโต้ตอบ เพราะไม่ด่าโต้ตอบคนที่ด่า ไม่โกรธตอบคนที่โกรธ ไม่เถียงโต้ตอบคนที่เถียง

... ภิกษุชื่อว่าบังหวนควัน คือ เมื่อไม่มีตัณหาว่า ‘เราเป็น’ เราเป็นผู้เที่ยง ‘เราเป็นผู้ไม่เที่ยง’ จึงไม่มี ‘เราพึงเป็นอย่างนี้ อย่างนั้น’ ได้ชื่อว่า บังหวนควัน

... ภิกษุชื่อว่าไม่ลุกโพลง คือเมื่อไม่มีตัณหาที่ยึดมั่นในขันธ์ 5 “เราเป็นด้วยขันธปัญจกนี้” ตัณหาว่า

ภิกษุชื่อว่าไม่ถูกไฟไหม้ เพราะละอัสมิมานะได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ... (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/200/314-319)

ข้อความในพระสูตรกล่าวถึงการเกิดขึ้นของความรักและความชัง อย่างไรก็ตามในตอนท้ายของพระสูตรได้สรุปว่า หากแต่เมื่อไรที่ลงมือปฏิบัติ จนกระทั่งตัดกามและอกุศลธรรมทั้งหลายได้ บรรลุฌานทั้ง 4 มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เพราะละสุขและทุกข์ จึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ในวาระนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะความรัก ...แม้ความรักที่เกิดเพราะความชัง ...แม้ความชังที่เกิดเพราะความรัก ...แม้ความชังที่เกิดเพราะความชัง ย่อมไม่บังเกิดขึ้น เพราะละได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีรากเหง้า เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นความรักหรือความชัง สามารถละได้เด็ดขาด

และท้ายพระสูตรยังมีอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า เมื่อ แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เข้าถึงความไม่มีอัตตา อยู่ในปัจจุบันจึงละสุขและทุกข์ได้ ดังนั้นจึงไม่มีความรัก ความชัง สามารถ ละได้เด็ดขาด ตัด

รากถอนโคน ทำให้เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ละอวิชชา คือความที่ไม่รู้แจ้งใน โลภะ โทสะ โมหะ จึงไม่ยึดถือ ไม่โต้ตอบ ไม่มีตัณหา (บังหวนควัน) ไม่ลุกโพลง

ไม่ยึดถือ คือ ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีอัตตาใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ไม่โต้ตอบ เพราะไม่ด่าโต้ตอบคนที่ด่า ไม่โกรธตอบคนที่โกรธ ไม่เถียงโต้ตอบคนที่เถียง เป็นผู้บังหวนควัน คือ ไม่มีตัณหาจึงไม่ยึดมั่นว่า ‘เราเป็น’ เราเป็นผู้เที่ยง ‘เราเป็นผู้ไม่เที่ยง’ ‘เราพึงเป็นอย่างนี้ ไม่ลุกโพลง เมื่อไม่มีตัณหาที่ยึดมั่นในขันธ์ 5 ชื่อว่าไม่ถูกไฟไหม้

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เพราะละอัสมิมานะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/200/314-319) ได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ในเปมสูตร แสดงให้เห็นนิยามของความรักทั้งในแง่ลบ และในแง่บวก ทำให้เห็นพลัง และอานุภาพของความรัก ว่ามีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์ บ่งบอกถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติของความรักนั้นเป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ ที่จะมีทั้งดี และไม่ดี และสามารถบรรลุถึง อุดมคติที่เหนือกว่ารักด้วยการฝึกจิต โดยปราศจากการอ้างอิงสิ่งเหนือธรรมชาติ จนกระทั่งตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะละได้เด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นความรักหรือความชังที่เกิดเพราะสาเหตุใดก็ตาม เพราะการฝึกจิตจนถึงปัญญาวิมุตติเปรียบเสมือนเรือที่เราใช้ข้ามถึงฝั่งพระนิพพาน เมื่อบรรลุถึงฝั่งแล้ว ควรที่จะมีที่พักพิงให้อยู่สบาย คือ เจโตวิมุตติ จากการเจริญฌานและสมาธิกันเป็นปกติ ให้อยู่เป็นสุข เจโตวิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้นแห่งจิต หลุดพ้นด้วยสมาธิขั้นลำดับฌาน แต่ก็ยังมีมีการกำเริบของกิเลสได้อีก ไม่ใช่การหลุดพ้นจากกิเลสอย่างแท้จริง ส่วนปัญญาวิมุตนั้นท่านเป็นผู้มีเจโตวิมุตติที่ไม่กำเริบอีกด้วยการกำจัดอวิชชาด้วยปัญญานั่นเอง

เปมสูตรนั้น เป็นหลักธรรมเริ่มแรก อธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า ความรักที่ปรากฏในเปมสูตร เป็นความรักที่อาศัยเรือน คือ มีเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน คือเป็นความรักที่เกี่ยวเนื่องกัน เช่น มารดาบิดารักบุตร สามีรักภรรยา พี่ชายรักน้องชาย เพื่อนรักเพื่อน ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) ได้อธิบายความเพิ่มเติมว่า เปมะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เคหสิตเปมะ หมายถึง ความรักอันอาศัยเรือน ได้แก่ รักกันโดยฉันทะเป็นความเนื่องถึงกัน เป็นญาติกัน เป็นคนร่วมเรือนเดียวกัน ความรักฉันพ่อแม่ลูก ญาติพี่น้อง และสามีภรรยา เป็นความรักที่สูงส่งกว่าแบบเสน่หา ราคะ ตัณหา เพราะประกอบด้วยคุณธรรมหรือความรับผิดชอบต่างๆ เข้ามาควบคุม จึงมีอิทธิพลอยู่เหนือความใคร่(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

ความรักในรูปแบบของเปมะ ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงความทุกข์ ไม่สามารถฝืนกฎแห่งไตรลักษณ์ได้ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทุกสิ่งนั้นอยู่ภายใต้กฎของวัฏสงสารเช่นกัน คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เมื่อบุคคลที่ยังไม่สามารถยอมรับความจริงในข้อนี้ได้ เกิดความยึดติดในสิ่งที่ตนรัก ยึดมั่นว่าเป็นของตน จึงทำให้เกิดความทุกข์ ดังเช่น นางกีสาโคตรมี มีความรักต่อบุตร เมื่อบุตรของนางนั้นสิ้นอายุขัยก่อนวัยอันควร ต้องมาจากไปนางจึงสติฟั่นเฟือนอุ้มศพของลูกนางร้องไห้ไปทั่วนคร เพื่อขอให้มีผู้ช่วยชุบชีวิตของลูกให้ฟื้นขึ้นมาได้ ในขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ นางจึงไปขอให้พระพุทธองค์นั้นช่วยชุบชีวิตลูกของนางกลับคืนมา พระพุทธองค์จึงบอกให้นางไปหาเมล็ดผักกาดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตาย นางจึงไปหาสอบถามจาก

บ้านต่างๆ แต่ก็ไม่ได้เมล็ดดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตรัสว่า บ้านที่ไม่มีคนตายนั้นไม่มี ความตายเป็นสิ่งที่สรรพสัตว์นั้นไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ หลังจากได้ฟังธรรมนางจึงได้ตัดสินใจออกบวชและบำเพ็ญกิจทางพระศาสนาจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.เถรี.(ไทย); 26/464/631)

ผู้เขียนมองเห็นว่าเปมสูตรต้องการนำเสนอข้อคิดให้เห็นความเป็นไปที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์ ยอมรับว่าความรักนั้นมีอยู่จริง หากแต่ว่าไม่ใช่สาระ หรือแก่นสารที่แท้จริง หรือ ไม่ใช่ความจริงอันสูงสุด หากแต่มีความจริงแท้ที่เหนือกว่ารัก จะปรากฏเมื่อละสุขและทุกข์ได้ เพราะการปฏิบัติโดยออกจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว แล้วบรรลุฌาน 4 ตามลำดับ ฯลฯ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เพราะสุขและทุกข์ดับไปก่อน ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ คือความหลุดพ้นด้วยอำนาจการฝึกจิต ปัญญาวิมุตติ คือความหลุดพ้นด้วยอำนาจการเจริญปัญญา อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน จึงละเรื่องความรักและความชังได้เด็ดขาด ไม่มีอุปาทานยึดมั่นถือมั่น ไม่มีอัตตา ในขันธ์ 5 คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่โต้ตอบ เพราะไม่ด่าโต้ตอบคนที่ด่า ไม่โกรธตอบคนที่โกรธ ไม่บังหวนควัน คือ ไม่มีตัณหาไม่ยึดมั่นตัวตน ไม่ลุกโพลง คือ เมื่อไม่มีตัณหาที่ยึดมั่นในขันธ์ 5 ชื่อว่าไม่ถูกไฟไหม้ เพราะละอัสมิมานะได้เด็ดขาด

มิติของความรักในสังคมปัจจุบัน

ทุกสังคมมีความรัก มนุษย์นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ความรักจะเกิดขึ้นได้ต้องเกิดจากมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมความรักเป็นความผูกพันทางอารมณ์ มี 3 ด้าน คือ ความรู้สึก ความคิด และการกระทำ ด้านความรู้สึกรักใคร่ รู้สึกชอบ รู้สึกเป็นสุขที่ ได้อยู่ใกล้ ด้านความคิด เป็นการมองผู้ที่ตนรักในแง่ดี มองเห็นคุณค่าและความหมายของผู้ที่เรารัก ปรารถนาจะทำให้คนที่เรารักมีแต่ความสุข ส่วนในด้านการกระทำ เป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างอ่อนโยน มีการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน (อุสา สุทธิสาคร, 2558)

1) มิติในด้านสังคมวิทยา

มนุษย์มีความผูกพันกับสังคมอย่างใกล้ชิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่ อริสโตเติ้ล นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของกรีกได้กล่าวไว้ว่า "มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Human being is social animal)" เพราะมนุษย์มีการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเป็นหมวดหมู่ เนื่องจากมนุษย์ต้องทำกิจกรรมร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแต่ละชีวิตต่างก็ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุข ความมั่นใจ และความปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอ (มนุษย์เป็นสัตว์สังคม, 2567)

การอยู่กับสังคมในทางพระพุทธศาสนานั้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมอันเป็นแนวทาง ในการเสริมสร้างสังคมเอาไว้ 6 อย่างด้วยกัน คือ สาราณียธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ.(ไทย); 14/54/60) ได้แก่ (1) เมตตามโนกรรม หมายถึง การคิดดี และปรารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกัน (2) เมตตาวจีกรรม หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี (3) เมตตากายกรรม การทำความดีต่อกัน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้าย (4) สาธารณโภคี หมายถึง การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว (5) สีลสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆอย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพ

ของบุคคล ไม่ก้าวก่ายหน้าที่กัน (6) ทิฏฐิสามัญญตา มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

ในสังคมทั่วไปจะแบ่งประเภทหรือรูปแบบของความรักเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ตามกลุ่มคนที่อยู่ด้วยกัน คือ ความรักของครอบครัว ความรักของเพื่อน ความรักของหนุ่มสาว

1. **ความรักของครอบครัว** หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคม ประกอบด้วยสามี ภรรยา และหมายรวมถึงลูกด้วย เป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มนุษย์สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เพื่อเป็นตัวแทนของสถาบันทางสังคมที่จะปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554). ความรักในมิติของสังคมล้วนแต่เริ่มมาจากครอบครัว ซึ่งหากเปรียบในทาง พระพุทธศาสนาแล้วก็เปรียบได้กับเปมะ ความรักทางครอบครัวและเครือญาติ สมาชิกที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวที่มีความรัก ความ อบอุ่นได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้บทบาทหน้าที่สังคมให้มีคุณธรรมจริยธรรม ย่อมเป็นสมาชิกที่คุณภาพของสังคม
2. **ความรักของเพื่อน** กลุ่มเพื่อนนอกจากจะเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ยังเป็นความรักอีกรูปแบบหนึ่งที่มนุษย์เราขาดไม่ได้เช่นกัน นั้นคือความรักในรูปแบบของเพื่อนที่มีต่อกัน ดูแลกันและกัน และรู้สึกปลอดภัยเมื่ออยู่กันในกลุ่ม
3. **ความรักของหนุ่มสาว** เป็นความผูกพันทางอารมณ์ ที่แสดงใน 3 ด้านคือ ความรู้สึก ความคิด และการกระทำ ด้านความรู้สึกเป็นความรู้สึกรักใคร่ รู้สึกชอบ รู้สึกเป็นสุขที่ได้อยู่ใกล้ ด้านความคิด เป็นการมองผู้ที่ตนรักในแง่ดี มองเห็นคุณค่าและความหมายของผู้ที่เรารัก มีแต่ความสุข ด้านการกระทำเป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างอ่อนโยน มีการดูแลเอาใจใส่ การสัมผัส กอด จูบ และการมีเพศสัมพันธ์ แต่เมื่อผิดหวังจะกลายเป็นเรื่องที่ร้ายแรง (อุสา สุทธิสาคร, 2558)

สรุปความได้ว่า ในมิติของสังคมนั้น ความรักมี 2 ประเภท ได้แก่ (1) ความรักแบบไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ เป็นความรักแบบครอบครัว มีความรักที่ยาวนานและมั่นคง (2) ความรักฉันท์คู่รัก เป็นความรักที่ประกอบด้วยความต้องการอยู่ในนั้น เมื่อผิดหวังมักจะทำให้เกิดปัญหาดังที่มีข่าวอยู่ในสังคมเป็นประจำ

2) มิติในด้านจิตวิทยา

จิตวิทยา หมายถึง การศึกษาเรื่องของวิญญาณ หรือจิต ในทางจิตวิทยานั้นมองเห็นว่า ความรักคือความพึงพอใจ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว เป็นพลังที่ประสมกลมกลืนกันอย่างงดงามของโลก ความรักที่มีปรากฏทางด้านจิตวิทยานั้นมีนักจิตวิทยากล่าวไว้หลายท่าน แต่ในบทความนี้จะได้ขอนำเสนอนักจิตวิทยา บางคนเท่านั้น เช่น ซิกมันด์ ฟรอยด์, อิริค ฟอรมม์ และอับราฮัม มาสโลว์ มีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

ฟรอยด์ มองสิ่งที่เรียกกันว่า “ความรัก” นั้น ฟรอยด์บอกว่ามันเป็นเรื่องของกาม หรือ เซ็กซ์ต่างหากส่วนความรัก หรือเลิฟวิ่งนั้น ฟรอยด์กล่าวว่า “เรายังรู้จักมันน้อยมาก...” นั่นหมายความว่า สิ่งที่เรียกว่า “ความรัก” ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็น “ความใคร่” ทั้งนั้นเลย และความใคร่ มนุษย์ย่อมมีทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย ต่างกันก็แต่ว่าใครจะแสดงออกซึ่งความใคร่ของตนได้นุ่มนวลหรือดิบด้านกว่ากันเท่านั้นเอง (กิติกร มีทรัพย์, 2524) ความรักเริ่มต้นได้หลายทาง เบื้องต้นแรงดึงดูดอาจจะมีปรากฏ เพียงผ่านความปรารถนา แรง

ดึงดูดของความรักถูกกระตุ้นด้วยพลังงานแรงขับจากจิตไร้สำนึก (ปราโมทย์ เชาวศิลป์, 2526) ซึ่งฟรอยด์เรียกว่า ลีบีโด แรงขับเหล่านี้เป็นพัฒนาการทางเพศที่เริ่มตั้งแต่แรกเกิด

อิริค ฟอรมม์ กล่าวว่าความรัก มีความหมายได้กว้างขวาง ความรักมิได้มาจากเซ็กซ์ (ความใคร่) อย่างเดียว แต่มีที่มาจากหลายแหล่งต่างๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรักเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และไม่ใช่สัตว์ที่มีปัญหาต่อไป ความรักก็คือเรื่องของการรักตัวเอง ใครทำให้เกิดความพึงใจได้ความรักก็เกิดขึ้น ความรักนอกจากจะมีเพื่อรักตัวเองแล้วยังมีเพื่อผู้อื่นด้วย และการรักตัวอง กับการรักผู้อื่นนั้นมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ คนเราจะไม่รู้จักรักใครเลย ถ้าไม่รู้จักรักตัวเองก่อน (ปราโมทย์ เชาวศิลป์, 2526)

อับราฮัม มาสโลว์ มองว่า อะไรที่เป็นแรงจูงใจให้มนุษย์กระทำการในสิ่งต่างๆ เช่น การมีความรัก ซึ่งมีคำตอบว่า เพราะมนุษย์มีแรงจูงใจและมีความต้องการ ดังนั้น มาสโลว์ ที่กล่าวถึงความต้องการของมนุษย์ที่เป็นแรงจูงใจให้มนุษย์กระทำสิ่งต่างๆ เชื่อว่า มนุษย์จะมีความต้องการในขั้นต่ำสุดก่อน เมื่อได้รับการตอบสนองความต้องการในขั้นนี้จนเป็นที่พอใจแล้วก็จะเกิดความต้องการในขั้นสูงต่อไป ความต้องการในขั้นต่ำกว่าจะต้องได้รับการตอบสนองเสียก่อนเสมอ มนุษย์จึงเกิดความต้องการขั้นสูงได้ ดังนี้

1. ความต้องการเพื่อสนองตอบแรงขับทางกาย เช่น น้ำ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย
2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ความกลัวการสูญเสียและอันตรายทั้งปวง
3. ความต้องการความรักหรือสังคม ความต้องการสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความรักระหว่างคู่รัก พ่อแม่ลูก เพื่อน สามี-ภรรยา ความต้องการได้รับความชมเชยจากผู้อื่น
4. ความต้องการความนิยมนับถือในตนเอง ความภูมิใจตนเอง และผู้อื่นยกย่องนับถือตัวเรา ความต้องการมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี
5. ความต้องการพัฒนาศักยภาพของตน ความต้องการขั้นสงสุดของมนุษย์และความ ต้องการที่จะได้รับผลสำเร็จในเป้าหมายชีวิตของตน (กิติกร มีทรัพย์, 2524)

จะเห็นได้ว่า ความรักเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ การที่คนมีความรัก ไม่ได้ถูกมองถึงแค่เพียงการมีคู่เท่านั้น ในปัจจุบันความรักก็ยังถูกมองอย่างหลากหลาย ความรักหมายถึง การมีใจผูกพันด้วยความห่วงใย มีใจผูกพันด้วยความเสน่หา มีใจผูกพันฉันชู้สาว ความรักอาจหมายถึงความต้องการอย่างเสน่หา และความสัมพันธ์ทางเพศ ความรักที่มีเพศเข้ามาเกี่ยวข้องในทุกชีวิตของมนุษย์นั้นล้วนแต่มีความต้องการ ซึ่งความต้องการนี้จะมากหรือน้อย หรือมีความรุนแรงหนักเบาแล้วแต่บุคคล จาการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์พบว่ามีความรักหลายรูปแบบ และหลายระดับ เช่นเดียวกับที่ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงไว้ แต่ในพระพุทธศาสนามองเห็นความรักว่าเป็นความต้องการ เป็นตัณหา ดังเช่นในวิถีของปฏิจจสมุปบาท ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะมีความต้องการที่จะแสวงหาเพื่อสนองความอยาก เกิดขึ้นได้กับคนทุกคนที่ยังเป็นปุถุชน คือ คนที่ยังมีกิเลสประเภทนี้อยู่ เพียงแต่มากน้อยไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับการควบคุมจิตใจ ความรักในพระพุทธศาสนาระบุไว้ชัดเจนว่าไม่ได้ถูกผูกไว้กับแค่คนสองคน แต่ผูกไว้กับปัญญา

มิติของความรักในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธความรัก มองเห็นว่าความรักเป็นธรรมดาของโลก ความรักเกิดจากปัจจัยหลายอย่างรวมกัน ต้นกำเนิดของความรักในพระพุทธศาสนา กล่าวถึงอัคคัญญสูตรที่จำแนกกำเนิดของโลกและชีวิต ความปรากฏเป็นเพศหญิงและชาย ดังเนื้อความในอัคคัญญสูตรว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อสัตว์เหล่านั้นบริโภคข้าวสาลีซึ่งเกิดสุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถ่ มีข้าวสาลีนั้นเป็นภักษา มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกาย หยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันและอวัยวะเพศหญิง อวัยวะเพศชาย ปรากฏขึ้นกล่าวกันว่า หญิงเพ่งดูชายและชายก็เพ่งดูหญิงนานเกินไป เมื่อชนทั้ง 2 เพศต่างเพ่งดูกันและกันนานเกินไป ก็เกิดความกำหนัดขึ้น ความเร่าร้อนก็ปรากฏขึ้นในกาย เพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย ชนเหล่านั้นจึงได้เสพเมถุนธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/126/92)

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนากล่าวถึงในเบื้องต้นเป็นความต้องการ อยากได้ อยากมี อยากเป็น และเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดังเช่น ในปิยวรรคสูตร กล่าวว่าผู้ที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด การไม่เห็นสิ่งเป็นที่รัก เป็นทุกข์ การพบเห็นสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ เพราะฉะนั้นบุคคลไม่ควรทำ สิ่งไรๆ ให้เป็นที่รัก เพราะการพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์ระทม ผู้ที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด ความโศกเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยก็เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ผู้พ้นจากสิ่งเป็นที่รักได้เด็ดขาด ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ.(ไทย); 25/210-212/98)

ประเภทของความรักมี 4 มิติ

มิติที่ 1 เปมะ เป็นรูปแบบของความรักในพระพุทธศาสนา “ความรัก”เกิดจาก สาเหตุ 2 ประการ คือ (1) ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน (2) ด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบันเหมือนดอกอุบลเกิดขึ้นในน้ำ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขุ.ชา.ทุก.(ไทย); 27/174/111) ดอกอุบลนั้นจะเจริญงอกงามได้ต้องอาศัยน้ำ เปรียบเสมือนกับความรัก เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การที่มนุษย์เราโตขึ้นนั้นเกิดขึ้นได้เอง หากปราศจากความรักขาดคนดูแลเอาใจใส่ ทารก ในเผ่าพันธุ์มนุษย์คงหมดโอกาสในการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ความรักแบบเปมะนั้นยังรวมไปถึงความรักที่เกี่ยวพันกับบุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน หรือมีปฏิสัมพันธ์กัน ดังเช่น บิดา มารดา พี่ชาย พี่สาว น้องสาว น้องชาย ลุง ป้า น้า อา บุตร ฯลฯ

ในเปมสูตร สิ่งที่เกิดแก่ความรัก (1) ความรักเกิดเพราะความรัก คนอื่นประพฤติสิ่งต่างๆ เช่น พูดจาด้วยถ้อยคำที่ดีงามต่อคนที่เรารักเรา ก็เลยรักคนอื่นด้วย (2) ความชังเกิดเพราะความรัก คนอื่นพูดประพฤติสิ่งต่างๆ เช่น พูดจาด้วยถ้อยคำไม่ดีก็ คิดประทุษร้ายคนอื่น (3) ความรักเกิดเพราะความชัง คนอื่นประพฤติสิ่งต่างๆ เช่น พูดจาไม่ดีต่อคนที่ตนเกลียด ก็เลยรักคนนั้นด้วย (4) ความชังเกิดเพราะความชัง คนอื่นประพฤติสิ่งต่างๆ เช่น การพูดจาไม่ดีต่อคนที่ตนเกลียด ก็เลยเกลียดคนนั้นด้วย ทั้งนี้ความรักในรูปแบบของเปมะ หรือความรักแบบคนในครอบครัวนั้น ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงความทุกข์ได้

มิติที่ 2 เสน่หา เป็นรูปแบบของความรักที่มีตัวประกอบจากตัณหาเป็นตัวนำทางไป ซึ่งเราต้องรู้เท่าทัน อาจกล่าวได้ว่า “เสน่หา” เป็นความรักที่เจือด้วยตัณหา เป็นความรักฝ่ายอกุศล เป็นความรักที่เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ เข้ามาปรุงแต่ง จึงทำให้เกิดความคิดว่านั้นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่า ความรักนั้นเอง เป็นความรักที่ต้องการ ความอยากได้มาครอบครอง มีพื้นฐานมาจากโลภะ ความรักที่เกิดจากการปรุงแต่งด้วยความเสน่หาประกอบด้วย ปัจจัยที่เป็นตัณหา 3 อย่าง ได้แก่ (1) กามตัณหา หมายถึง ความอยากได้ เช่น เมื่อ มนุษย์เรานั้นรักใครแล้ว เป็นความรักที่เจือปนนั้น ย่อมอยากได้บุคคลที่ต้องการนั้นมาครอบครองเป็นของตน (2) ภวตัณหา หมายถึง ความอยากเป็น เช่น การอยากเป็นรักของคนที่เรารัก หรือความอยาก เป็นสิ่งอื่นๆ ที่เราต้องการที่จะเป็น เมื่อได้เป็นแล้วใจคงเป็นสุข (3) วิภวตัณหา หมายถึง ความไม่อยาก เป็น เช่น การที่เราไม่อยากเป็นคนที่ถูกทอดทิ้งหรือคนที่ไม่ได้รับซึ่งความรักจากบุคคลที่เราต้องการรัก ดังนั้นจึงเห็นแล้วว่า สเน่หา เป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่าเป็นความรักปรุงแต่งจากตัณหา อันได้แก่ ความอยากมี ความอยากเป็น และความไม่อยากเป็น นั้นเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/305/263)

มิติที่ 3 ฉันทะ ฉันทะนั้นเป็นความพึงพอใจในการอยู่ร่วมกัน เป็นตัวการที่ทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลที่ประสงค์จะอยู่ด้วยกันในข้างตนนั้นต้องแปรเปลี่ยน หากอยู่ด้วยกันแล้วไร้ซึ่งความพึงพอใจ ความสัมพันธ์นั้นก็ไม่อาจจะยืนยาวได้

ก) ในปฐมสังวาสสูตร กล่าวการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยา 4 ประการ คือ

1) สามีผีอยู่ร่วมกับภรรยาผี สามีผู้ที่ไม่ปฏิบัติศีล 5 อยู่ร่วมกับภรรยาผู้ไม่ปฏิบัติศีล 5

2) สามีผีอยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา สามีผู้ที่ไม่ปฏิบัติศีล 5 อยู่ร่วมกับภรรยาผู้ปฏิบัติศีล 5

3) สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภรรยาผี สามีผู้ปฏิบัติศีล 5 อยู่ร่วมกับภรรยาผู้ไม่ปฏิบัติศีล 5

4) สามีเทวดาอยู่ร่วมกับ ภรรยาเทวดา สามีผู้ปฏิบัติศีล 5 อยู่ร่วมกับภรรยาผู้ปฏิบัติศีล 5 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/305/263)

หลักธรรมที่ใช้ในการอยู่ร่วมกันนั้นที่ขาดไม่ได้ คือ ฆราวาสธรรม 4 (ธรรมสำหรับฆราวาส หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์) คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ และสมชีวิธรรม 4 ประการ เป็นสิ่งที่สามีภรรยาหรือบุคคลที่ครองรักกันควรมีคู่กัน เพื่อความ เหมาะสม ไม่มีความขัดแย้งในอนาคต คือ (1) มีศรัทธาเสมอกัน มีความเชื่อที่เหมือนกัน หรือในเรื่องเดียวกัน (2) ศีลที่เสมอกัน มีหลักธรรมหรือคุณธรรมทางใจที่เสมอกัน (3) มีจาคะเสมอกัน มีความเสียสละที่เท่าเทียมกัน (4) มีปัญญาเสมอกัน มีความรู้ที่เท่าเทียมกัน พูดคุยกันรู้เรื่อง

ข) การอยู่ร่วมกันแบบมิตรสหาย ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงมิตรที่น่าคบหาใน “มิตตสูตร 3 ประการ คือ (1) ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก (2) ช่วยทำสิ่งที่ทำได้ยาก (3) อดทนต่อสิ่งที่ทำได้ยาก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:องฺ.ติก.(ไทย); 20/136/385) มิตรที่แท้สามารถให้ได้แม้ในสิ่งที่ไม่น่าจะให้ในสิ่งที่เป็นไปได้ยาก และมีความอดทนต่อสิ่งต่างๆ ได้ ไม่มีอะไรมาบั่นทอนความสัมพันธ์ได้

การอยู่ร่วมกันแบบมิตรสหาย ก็ควรอยู่ร่วมกับมิตรแท้ บุคคลที่เป็นมิตรมีใจดี 4 จำพวกนี้ คือ

1) **มิตรมีอุปการะ โดยเหตุ 4 ประการ** คือ (1) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว (2) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว (3) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้ (4) เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโภคทรัพย์ให้ 2 เท่าของทรัพย์ที่ต้อง**การในกิจนั้น**

2) **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** โดยเหตุ 4 ประการ คือ (1) บอกความลับแก่เพื่อน (2) ปิดความลับของเพื่อน (3) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย (4) แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้

3) **มิตรแนะนำประโยชน์** โดยเหตุ 4 ประการ คือ (1) ห้ามมิให้ทำความชั่ว (2 แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี (3) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (4) บอกทางสวรรค์ให้

4) **มิตรมีความรักใคร่** โดยเหตุ 4 ประการ คือ (1) ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน (2) พอใจความเจริญของเพื่อน (3) ห้ามปรามคนที่นินทาเพื่อน (4) สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/260-264/209-211)

สรุปได้ว่าความรักแบบฉันทะคือ ความรักที่เกิดจากความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเป็น และสถานะความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่นั้นดีอยู่แล้ว ยินดีที่จะอยู่ร่วมกันทั้งในสถานะคนรักและสถานะของเพื่อนที่อยู่ร่วมกันในสังคมนั้นเอง

มิติที่ 4 เมตตา

เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เรียกว่า เมตตา และควรแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ เปรียบเหมือนกับเราแผ่เมตตาให้กับคนที่ เรารัก คนที่เราชอบความรัก ความเยื่อใย ความเอ็นดู ไมตรีจิตความรู้สึกที่เป็นมิตร ความปรารถนาดี ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความผูกมิตรความเป็นผู้รักใคร่ ความปรารถนาให้เขามีความสุข แผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงมีสุขทั่วหน้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.วิ.(ไทย); 35/643/427)

เมตตาอัปปมัญญา” หมายถึง ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ มีจิตใจที่เท่าเทียมกันในสัตว์ทั้งหลาย ทั่ว ๆ กัน คือแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์โดยเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งชั้นวรรณะ แผ่เมตตาไปทั่วทุกทิศเท่าๆ กัน

การเจริญพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีความปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งปวง อย่างเสมอกัน โดยไม่แบ่งแยกหมู่คณะ มิตร ศัตรู ดี เลว เป็นต้น ดังพุทธพจน์ “อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตชนิดไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง ผู้แผ่เมตตา จะยืน เดิน นั่ง หรือนอน ควรตั้งสตินี้ไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่ง่วง นักปราชญ์เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหาร ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฏฐิ มีศีล ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว ก็จะไม่เกิดในครรภ์อีกต่อไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม.(ไทย); 5/150-152/52) รักอันประเสริฐ คือความรักด้วยพรหมวิหาร 4 อยู่ในฝ่ายของฉันทะ เป็นกุศลธรรม เป็นความรักที่ทำให้การให้กลายเป็นความสุข เป็นความรักเพื่อผู้อื่น โดยไม่ต้องรอรับผลตอบแทนใดๆ เพราะความที่ไม่ต้องมีตัวเราเข้าไป

รับผลกระทบใดๆ จึงทำให้ผู้มีความรักอย่างประเสริฐเป็นคนมีความสุข มีความเบิกบานในจิตใจอย่างยิ่ง ในยามปกติก็มีจิตบันเทิงอยู่ด้วยเมตตา อยากให้คนทั้งหลายมีความสุข เมื่อเขาทุกข์ร้อนก็กรุณาอยากให้พ้นจากความทุกข์, เมื่อคนทั้งหลายเจริญรุ่งเรืองประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นก็พลอยยินดีด้วยมุทิตาจิต, แม้ยามพ้นวิสัยที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลอะไรได้ ก็วางใจสงบด้วยอุเบกขา

องค์ความรู้ใหม่

การบูรณาการหลักศีล 5 เพื่อพัฒนาความรักตนเองในมิติของการพัฒนาความรักตนเองอย่างเป็นระบบ โดยไม่ได้มองเพียงแค่ข้อห้ามทางศีลธรรม แต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ ได้แก่ การพัฒนาความเมตตาผ่านการไม่เบียดเบียน, การสร้างความซื่อสัตย์และความไว้วางใจผ่านการไม่ลักทรัพย์, การรักษาความสัมพันธ์ที่ดีผ่านการประพฤติชอบในกาม, การสื่อสารอย่างจริงใจผ่านการไม่พูดเท็จ และการพัฒนาสติและสมาธิผ่านการไม่ดื่มสุราและของมึนเมา

การประยุกต์ใช้หลักทิศ 6 ในการพัฒนาความสัมพันธ์ในฐานะยุทธศาสตร์การสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลในสังคม โดยเฉพาะการเชื่อมโยงให้เห็นว่าทิศ 6 เป็นหน่วยพื้นฐานที่เล็กที่สุดแต่สำคัญที่สุดของสังคม, เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพ และเป็นกลไกการสร้างความสมดุลระหว่างการอนุเคราะห์และการตอบแทน

การตีความใหม่เกี่ยวกับการออกจากความรักในขัคควิสาณสูตร คือการอธิบายว่าการออกจากความรักไม่ใช่การเห็นแก่ตัว แต่เป็นการเห็นโทษของความรักที่เกิดจากตัณหาและทิฏฐิ, เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน และเป็นจุดเริ่มต้นของการบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกในระดับที่สูงขึ้น

การเชื่อมโยงมิติต่างๆ ของความรักในพระพุทธศาสนา คือการแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาความรักตนเองผ่านศีล 5, การพัฒนาความรักผู้อื่นผ่านทิศ 6 และการเข้าใจและปล่อยวางความรักที่เป็นกิเลสผ่านขัคควิสาณสูตร

องค์ความรู้ใหม่เหล่านี้แสดงให้เห็นมุมมองที่ลึกซึ้งและเป็นระบบเกี่ยวกับการพัฒนาความรักในพระพุทธศาสนา ที่ครอบคลุมทั้งการพัฒนาตนเอง การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการบรรลุเป้าหมายสูงสุดทางธรรม โดยไม่ได้ปฏิเสธความรักแต่สอนให้เข้าใจและใช้ความรักอย่างถูกต้องเหมาะสม

หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้เกี่ยวกับความรัก

1. การนำหลัก ศีล 5 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความรักตนเอง

การนำหลักธรรมศีล 5 ในการพัฒนาความรักตนเอง เป็นความรักที่เป็นระเบียบวินัยในตนเอง และต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่นรวมไปถึงสัตว์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ศีล 5 ไม่เพียงแต่เป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมความสงบสุขในชีวิต แต่ยังเป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความรักในตนเองและผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้นพบใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ศีล 5 มีบทบาทสำคัญในการสร้างสมดุลทั้งด้านจิตใจและความสัมพันธ์ในสังคม โดยสามารถพัฒนาเป็นแนวทางปฏิบัติได้ดังนี้:

ส่งเสริมความเมตตาต่อตนเองและผู้อื่น: ปาณาติปาตา เวรมณี (การละเว้นจากการทำร้ายชีวิต) สามารถแปลเป็นแนวทางปฏิบัติในการแสดงความเมตตาและดูแลสิ่งแวดล้อม เช่น การสนับสนุนโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติ

สร้างความซื่อสัตย์และยุติธรรม: อทินนาทานา เวรมณี (การไม่ลักทรัพย์) ช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจในความสัมพันธ์ เช่น การจัดการทรัพยากรครอบครัวอย่างโปร่งใส

รักษาความสัมพันธ์ที่ซื่อสัตย์: กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี (การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม) สามารถประยุกต์ใช้ในการสร้างความมั่นคงและความไว้วางใจในชีวิตคู่

สร้างวัฒนธรรมการพูดที่จริงใจ: มุสาวาทา เวรมณี (การไม่พูดเท็จ) ช่วยส่งเสริมการสื่อสารที่ตรงไปตรงมาในทุกความสัมพันธ์

ส่งเสริมสุขภาวะจิต: สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี (การละเว้นจากสิ่งเสพติด) ช่วยพัฒนาสติและสมาธิในชีวิตประจำวัน

ประโยชน์ของการรักษาศีล 5 คือทำให้อายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน จะมีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ลูก หลาน สามีและภรรยาจะอยู่รวมกันด้วยความผาสุก ไม่มีผู้เบียดเบียน คำพูดมีเสน่ห์ เป็นที่จับใจไพเราะด้วยวาจาสัตย์ จะเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาด มีสติ ไม่เป็นที่ระแวงสงสัย

2. การนำหลัก ทิศ 6 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความรักผู้อื่น

มนุษย์มีหน้าที่ และมีการปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่นๆ หน้าที่ที่พึงปฏิบัติแบ่งได้เป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่อนุเคราะห์ และฝ่ายที่ที่ได้รับการอนุเคราะห์ ซึ่งหลักการของบทบาทในสถานภาพต่างๆ เป็นแนวทาง สำหรับนำไปปฏิบัติ กิจของมนุษย์เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ ตั้งแต่เกิดจนตาย ทิศ 6 เป็นการอนุเคราะห์และบำรุงเป็นคู่ ๆ กับบุคคลที่เราต้องเกี่ยวข้อง ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น 6 ทิศ ดังนี้

ความสัมพันธ์ครอบครัว: บิดา-มารดาคือทิศเบื้องหน้า การแสดงความกตัญญูผ่านการดูแลและตอบแทนพระคุณเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความมั่นคงในครอบครัว

ความสัมพันธ์ในสถานศึกษา: ครู-ศิษย์คือทิศเบื้องขวา การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่สนับสนุนความเมตตาและเคารพซึ่งกันและกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ชีวิต: สามี-ภรรยาคือทิศเบื้องหลัง การแสดงออกถึงความรักและความเอาใจใส่ช่วยเสริมสร้างชีวิตคู่ที่มั่นคง

มิตรภาพในสังคม: มิตรสหายคือทิศเบื้องซ้าย การส่งเสริมความสามัคคีผ่านการช่วยเหลือและแบ่งปัน

การสนับสนุนทางศาสนา: คฤหัสถ์-พระสงฆ์คือทิศเบื้องบน การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาช่วยเสริมสร้างศีลธรรมในสังคม

ความสัมพันธ์ในที่ทำงาน: นายจ้าง-ลูกจ้างคือทิศเบื้องล่าง การบริหารจัดการที่เน้นความเป็นธรรมและเมตตากรุณา

ทิศ 6 เป็นการพัฒนาความรักผู้อื่นอย่างสมบูรณ์ รูปแบบการปฏิบัติในทิศ 6 จะต้องอาศัยความรัก ความรัก ความเคารพ และความมีเมตตากรุณาระหว่างกัน การกำหนดให้พระสงฆ์เป็นทิศเบื้องบน เพื่อผดุงศีลธรรม พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องทิศ 6 เอาไว้ใน สิงคาลกสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/267/212) ทิศ 6 เป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนกระทั่งครอบคลุมไปทั่วแผ่นดินชมพูทวีปในเวลาต่อมา ทิศ 6 คือ หน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด สำคัญที่สุด หากบุคคลในแต่ละทิศปฏิบัติตนตามหน้าที่ ซึ่งมีอยู่ประจำทิศได้สมบูรณ์จริงๆ แล้ว ย่อมสามารถที่จะ ทำให้สังคมส่วนใหญ่ เจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม

3. การออกจากความรักตามหลักธรรมในขัคควิสาณสูตร

ความรักในขัคควิสาณสูตร มีสาเหตุ 2 ประการ คือ ความรักด้วยอำนาจตัณหา และ ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ เนื้อหาในพระสูตร เป็นคำกล่าวของพระปัจเจกพุทธเจ้าหลายๆ พระองค์ เป็นการเห็นโทษ ในความรัก“ ... บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก ไม่เบียดเบียนสัตว์หนึ่งสัตว์ใดในบรรดาสัตว์เหล่านั้น ไม่ต้องการบุตร (แล้ว) จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า (บุคคลเมื่อเพ่งเห็นโทษอันเกิดจากความรัก จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด) ... ความรักย่อมมีแก่ผู้มีความเกี่ยวข้อง... บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี มีใจผูกพันย่อมทำประโยชน์ให้เสื่อมไปได้ ... กอไผ่กว้างใหญ่เกาะเกี่ยวกันไว้ ฉันใด ความห่วงใยในบุตรและทารก ก็กว้างใหญ่เกาะเกี่ยวไว้ ฉันนั้น บุคคลเมื่อไม่เกี่ยวข้องเหมือนหน่อไผ่ จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด ... (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.สุ.(ไทย); 25/35-70/507-517)

ผู้ประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรดของพระปัจเจกพุทธเจ้า หมายถึง (1) ความประพฤติในอิริยาบถ 4 (2) ความประพฤติในอายตนะภายในและภายนอก (3) ความประพฤติในสติปัฏฐาน (4) ความประพฤติในสมาธิ คือฌาน 4. (5) ความประพฤติในอริยสัจ 4. (6) ความประพฤติในอริยมรรค (7) ความประพฤติในสามัญญผล 4 (7) ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก และสามารถละตัณหาได้ ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ละกิเลสได้สิ้นเชิง ดำเนินทางสายเอกกล่าวคือสติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 และตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เหมือนแรดมีนอเดียว ไม่มีนอที่ 2

สรุปใจความได้ว่า เป็นการเห็นโทษอันเกิดจากความรัก เป็นหนทางเดียวที่จะนำไปสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน การหลีกเร้นไปแต่ผู้เดียวนั้นไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว หากแต่เมื่อบรรลุมรรคผลแล้ว กิจสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก

สรุป

ในทางพระพุทธศาสนา ความรักมีความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่าการยึดมั่นหรือการครอบครอง "เปมะ" ซึ่งเป็นคำที่ใช้บ่งบอกถึงความรักในพระพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น พ่อแม่ลูก หรือคู่รัก แต่ยังชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติที่แท้จริงของความรักว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุปัจจัย ความรักสามารถนำไปสู่ความสุขหรือความทุกข์ ขึ้นอยู่กับการเข้าใจและจัดการอย่างเหมาะสม การนำกฎไตรลักษณ์มาพิจารณาในบริบทของความรักช่วยให้บุคคลสามารถปล่อยวางความยึดมั่น และมองเห็นความรักในแง่มุมที่

เป็นกลางและสร้างสรรค์ ในบริบทสังคม ความรักเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความสมานฉันท์และความมั่นคงในสังคม พระพุทธศาสนามองว่าความรักในครอบครัวและสังคมเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา คุณค่าของหลักธรรม เช่น ศีล 5 ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติธรรม แต่ยังเป็นกรอบแนวทางที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ในระดับบุคคลและสังคม การไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือการพูดความจริงสามารถสร้างความไว้วางใจในความสัมพันธ์ การประพฤติตนในกรอบศีลช่วยให้ความรักดำเนินไปอย่างยั่งยืนและปราศจากปัญหา หรือแม้แต่หลักธรรมในทิศ 6 ก็เป็นยุทธศาสตร์ที่สามารถนำมาปรับใช้ในความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคมได้อย่างดี การปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละบทบาท เช่น การดูแลบิดามารดา การเคารพครูอาจารย์ และการส่งเสริมความสามัคคีในกลุ่มเพื่อน สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลและมั่นคง อีกทั้งขัคควิสาณสูตร ก็แสดงให้เห็นถึงวิธีการออกจากความรักที่เป็นทุกข์ โดยการละวางจากความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่จีรัง การปฏิบัติตามแนวทางนี้สามารถช่วยให้บุคคลพัฒนาจิตใจสู่ความสงบสุขและความอิสระทางจิตวิญญาณ อันจะทำให้เข้าถึงโลกุตตรธรรม เป็นการเข้าสู่ทางสายเดียว และประพฤติไปคนเดียวเหมือนนอแรด ฉันนั้น

บรรณานุกรม

กิติกร มีทรัพย์. (2524). *ความหมายแห่งรัก.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นหมาก.

ถอดรหัส จากความรักสู่ฆาตกรรมในไทย แนวโน้มสูงขึ้น. (2565). สืบค้น 20 มกราคม 2567จาก workpointTODAY https://workpointtoday.com › domestic-violence-2

ปราโมทย์ เชาวศิลป์. (2526). *คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์.* กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พริ้นติ้ง แมส โปรดั๊ก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม. (2567). สืบค้น 21 มกราคม 2567 จาก https://www.kroobannok.com/12093

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โรงพยาบาลเพชรเวช. *จิตวิทยาความรัก.* สืบค้น 19 มกราคม 2567 จาก https://www.petcharavejhospital.com/en/Article/article_detail/Theory-of-love

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

ว. วชิรเมธี. (2558). *มหัศจรรย์แห่งรัก.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เทน้ำ เทท่า จำกัด.

วิทยา นาควัชระ. (2548). *วิธีคิดให้ชีวิตเป็นสุข.* กรุงเทพฯ: กู๊ดบุ๊ค.

อยุษกร งามชาติ. (2558). *จิตวิทยาความรัก.* กรุงเทพฯ: หจก. ภาพพิมพ์.

อุสา สุทธิสาคร. (2558). *จิตวิทยาในวัยรุ่น.* กรุงเทพฯ: หจก. สามลดา.

สุขภาวะ: การศึกษาเรื่องวิกาลโภชนสิกขาบทตามบทโภชนวรรคในพระวินัยปิฎก

Well-being: A Study on the Evening Dietary Precepts according to the Dietary Section in Vinaya Pitaka

[1]แม่ชีนิลรัตน์ หงษ์ทอง, [2]พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเมธี) และ
[3]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน)

[1]Maechee Nilrut Hongthong, [2]Phra Methivorayan (Saiphet Wachiramethi) and
[3]Phra khrusiriratanabandit (Suksan Sukwattano)

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyala University.

[1]Corresponding Author's Email: applekorpai@gmail.com

Received: December 4, 2024; **Revised:** January 17, 2025; **Accepted:** January 23, 2025

บทคัดย่อ

ในการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการปฏิบัติแก่ภิกษุในการบิณฑบาตและฉันภัตตาหารไว้อย่างเหมาะสม เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้ฝึกกายและจิตให้ฉันภัตตาหารแค่เพียงพอต่อการดำรงชีพ การปฏิบัติตามบทโภชนวรรคในพระวินัยปิฎกนั้น จะสร้างความเลื่อมใส ศรัทธาในจริยวัตรที่งดงาม ให้แก่ผู้ที่พบเห็น และป้องการการถูกตำหนิจากผู้อื่น โดยพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ วิกาลโภชนสิกขาบท ว่าด้วยการฉันโภชนะในเวลาวิกาล ซึ่งทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันภัตตาหารในยามวิกาล ซึ่งการกำหนดดังกล่าว 1) เป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมในด้านสุขภาพและจิตใจ 2) เป็นการฝึกกายและจิตให้ลดละเลิกกิเลส ส่งผลให้ภิกษุสงฆ์มีสุขภาพที่ดี สมบูรณ์ แข็งแรง และ 3) เป็นการบริหารจัดการเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมต่อไป

คำสำคัญ: สุขภาวะ; การฉันภัตตาหาร; วิกาลโภชนสิกขาบท; โภชนวรรค

Abstract

In the study of the Tipitaka, the Buddha established appropriate principles for monks regarding alms collection and food consumption. These principles were designed to help monks train their body and mind by consuming only enough food for sustenance. Observing the regulations outlined in the Bhojanavagga section of the Vinaya Pitaka not only inspires faith and admiration for the monks' graceful conduct among laypeople but also prevents criticism from others. The Buddha prescribed the Vikāla-bhojana Sikkhāpada, a disciplinary rule prohibiting monks from consuming food during inappropriate times (after noon). This regulation is based on the following considerations: 1) Health and Mental Well-being: It promotes physical and mental health. 2) Discipline and Detachment: It helps monks train

their body and mind to reduce and abandon cravings, fostering good health and vitality. 3) Efficient Time Management: It ensures effective use of time, benefiting both the individual and society. By adhering to these principles, monks uphold a practice that is beneficial for their spiritual progress and serves as an example to others.
Keywords: Well-Being; Consuming Food; Evening Dietary Precepts; Dietary Section

บทนำ

อาหารถือเป็นปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต การจัดหาอาหารและการรับประทานอาหารจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สำหรับภิกษุสงฆ์จะรับอาหารจากการบิณฑบาตหรือจากบุคคลที่นำมาถวาย ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักบางส่วนในการบิณฑบาต การรับอาหาร และการบริโภคอาหารไว้ในบทโภชวรรค โดย “โภชนะ” หมายถึง ของฉัน, ของกิน, โภชนะทั้ง 5 ที่กล่าวถึงบ่อยในพระวินัย เฉพาะอย่างยิ่งในโภชนวรรค ได้แก่ ข้าวสุก ขนมสด ขนมแห้ง ปลา เนื้อ (ปณฺจ โภชนานิ: โอทโน กุมฺมาโส สตฺตุ มจฺโฉ มํสํ) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) ซึ่งการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยในทางพระพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เป็นจริยาวัตรพื้นฐาน เพื่อให้เกิดการฝึกฝนตนเองให้เจริญในธรรม และสร้างความน่าเลื่อมใสให้แก่ผู้ที่พบเห็น การมีความรู้ความเข้าใจในพระวินัยปิฎกจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างมาก เพื่อให้สามารถประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

บทโภชนวรรค 10 สิกขาบท ตามพระวินัยปิฎก

การตั้งชื่อว่า “โภชนวรรค” เป็นการตั้งตามความของสิกขาบทในวรรคที่ว่าด้วยเรื่องโภชนะทั้ง 10 สิกขาบท คำว่า “โภชนะ” แปลว่า ของบริโภค ของฉัน ซึ่งตามวรรคนี้ หมายถึง ของขบเคี้ยว ของฉัน คือข้าวสุก ขนมกุมมาศ (ขนมสด) ข้าวตู (ขนมแห้ง) ปลา เนื้อ และของที่ต้องเคี้ยวอย่างอื่น ที่เป็นยาวกาลิก ยกเว้นของที่เป็นยามกาลิก สัตตาหกาลิก และยาวชีวิก เมื่อภิกษุรับประเคนของเหล่านี้แล้ว ฉันได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น หากเก็บไว้ค้างคืน ต้องรับประเคนใหม่ก่อนจึงจะฉันได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา.(ไทย); 2/203-268/365-417)

โภชนวรรค 10 สิกขาบทนี้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. อาวสถปิณฑสิกาขาบท ว่าด้วยการฉันภัตตาหารในที่พักแรม: ภิกษุไม่เป็นไข้ พึงอยู่ฉันภัตตาหารในที่พักแรมได้มื้อเดียว ถ้าฉันเกินกว่านั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์

2. คณโภชนสิกขาบท ว่าด้วยการฉันคณโภชน: ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันคณโภชนะนอกสมัย สมัยในข้อนั้นคือ สมัยที่เป็นไข้ สมัยที่ถวายจีวร สมัยที่ทำจีวร สมัยที่เดินทางไกล สมัยที่โดยสารเรือ มหาสมัย สมัยที่เป็นภัตตาหารของสมณะ นี้เป็นสมัยในข้อนั้น

3. ปรัมปรโภชนสิกขาบท ว่าด้วยการฉันปรัมปรโภชน: ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันปรัมปรโภชนะนอกสมัย สมัยในข้อนั้นคือ สมัยที่เป็นไข้ สมัยที่ถวายจีวร สมัยที่ทำจีวร นี้เป็นสมัยในข้อนั้น

4. กาณมาตุสิกขาบท ว่าด้วยมารดาของนางกาณา: เมื่อทายกนำขนมหรือข้าวตู มาปวารณาภิกษุผู้เข้าไปถึงตระกูล ภิกษุผู้ต้องการพึงรับได้เต็ม 2-3 บาตร ถ้ารับเกินกว่านั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ครั้นรับเต็ม 2-3 บาตรแล้ว เมื่อนำออกจากที่นั้นแล้วพึงแบ่งปันกับภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นการทำที่สมควรในเรื่องนั้น

5. ปฐมปวารณาสิกขาบท ว่าด้วยการบอกห้ามภัตตาหารข้อที่ 1: อนึ่ง ภิกษุใดฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว เคี้ยวของเคี้ยว หรือฉันของฉันที่ไม่เป็นเดน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

6. ทุติยปวารณาสิกขาบท ว่าด้วยการบอกห้ามภัตตาหารข้อที่ 2: ภิกษุใดรู้อยู่ แต่ต้องการจะจับผิดนำของเคี้ยวหรือของฉันที่ไม่เป็นเดนไปปวารณา ภิกษุผู้ฉันแล้วบอกห้ามภัตตาหารแล้ว โดยกล่าวรบเร้าว่า “นิมนต์เถิดขอรับ ท่านจงเคี้ยวหรือจงฉันก็ได้” เมื่อเธอฉันแล้ว ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์

7. วิกาลโภชนสิกขาบท ว่าด้วยการฉันโภชนะในเวลาวิกาล: ภิกษุใดเคี้ยวของเคี้ยว หรือฉันของฉันในเวลาวิกาล ต้องอาบัติปาจิตตีย์

8. สันนิธิการกสิกขาบท ว่าด้วยการสะสมโภชนะ: ภิกษุใดเคี้ยวของเคี้ยว หรือฉันของฉันที่เก็บสะสมไว้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

9. ปณีตโภชนสิกขาบท ว่าด้วยการออกปากขอโภชนะอันประณีต: อนึ่ง ภิกษุใดไม่เป็นไข้ออกปากขอโภชนะอันประณีตเช่นนี้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม มาเพื่อตนแล้วฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

10. ทันตโปนสิกขาบา ว่าด้วยการรับประเคนอาหารนอกจากน้ำและไม้ชำระฟัน: อนึ่ง ภิกษุใดกลืนอาหารที่ยังไม่มีผู้ถวายให้ล่วงลำคอ นอกจากน้ำและไม้ชำระฟัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ที่มาของการกำหนดสิกขาบท

ในสมัยพุทธกาลได้มีภิกษุบางรูปได้กระทำพฤติกรรมบางอย่างซึ่งส่งผลให้มีผู้ตำหนิ ติเตียน เมื่อความทราบถึงพระพุทธองค์ ท่านจึงไต่ถามเพื่อสอบหาข้อเท็จจริง เมื่อทรงทราบแน่ชัดว่ามีภิกษุบางรูปได้กระทำการอันไม่เหมาะสม จึงได้วางพระบัญญัติขึ้นตามแต่ละเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้ประพฤติ ปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย และสร้างความเลื่อมใสให้แก่ผู้ที่พบเห็น โดยจะปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำการอันเป็นการล่วงละเมิดพระบัญญัติที่กำหนดไว้ในโภชนวรรคสิกขาบท

โดยสิกขาบทที่บัญญัติไว้ในโภชนวรรค สิกขาบทที่ 1 – 3 จะเป็นการกำหนดภัตตาหารที่ภิกษุสามารถฉันได้และไม่สามารถฉันได้ เช่นภัตตาหารในที่พักแรม จะไม่สามารถฉันติดต่อกัน 2 วัน, คณโภชนะและปรโภชนะจะสามารถฉันได้เฉพาะในสมัย ยกเว้นในกรณีที่ได้มีการกำหนดไว้ในอนุบัญญัติ สิกขาบทที่ 4 กาณมาตุสิกขาบท จะเป็นกำหนดปริมาณภัตตาหารที่ภิกษุสามารถรับบิณฑบาตได้ สิกขาบทที่ 5 และ 6 เป็นเรื่องการบอกห้ามภัตตาหาร เมื่อบอกห้ามภัตตาหารแล้วจะไม่สามารถฉันภัตตาหารอีกได้ ยกเว้นภัตตาหารที่เป็นเดนภิกษุไข้ จึงจะสามารถฉันได้ สิกขาบทที่ 7 จะเป็นการห้ามฉันโภชนะในเวลาวิกาล ซึ่งเป็นการกำหนดช่วงเวลาในการฉันภัตตาหาร สิกขาบทที่ 8 จะเป็นการห้ามการสะสมอาหาร สิกขาบทที่ 9 เป็นการห้ามการ

ออกปากขอโภชนะอันประณีต และสิกขาบทที่ 10 จะเป็นการกำหนดให้ฉันได้เฉพาะภัตตาหารที่มีผู้ประเคนถวาย

ทั้งนี้การกำหนดโภชนวรรคทั้ง 10 สิกขาบท ล้วนเป็นไปเพื่อให้การบิณฑบาตและการฉันภัตตาหารของภิกษุเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีสติในขณะขบฉัน รู้จักประมาณตนในการบริโภค ลดกิเลสในการฉันภัตตาหาร เพื่อป้องกันการมั่วเมา ลุ่มหลง ในรสชาตของอาหาร โดยกำหนดให้ฉันอาหารแต่พอประมาณ ไม่ให้ฉันมากจนเกินความต้องการของร่างกาย ไม่ให้ฉันอาหารในยามวิกาล ไม่ให้สะสมอาหาร และไม่ให้ฉันภัตตาหารที่ประณีต

วิกาลโภชนสิกขาบท - การงดการบริโภคในยามวิกาล

วิกาลโภชนาสิกขาบท เป็นสิกขาบทที่กำหนดอยู่ในโภชนวรรค ตามพระวินัยปิฎก โดย “วิกาล” หมายถึง ผิดเวลา, ในวิกาลโภชนสิกขาบท (ห้ามฉันอาหารในเวลาวิกาล) หมายถึง ตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนถึงก่อนอรุณวันใหม่ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561)

ทั้งนี้การงดการบริโภคในยามวิกาล มิได้กำหนดเฉพาะในโภชนวรรค เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ถือปฏิบัติเท่านั้น แต่อุบาสกและอุบาสิกาซึ่งถือศีล 8, สามเณรซึ่งถือศีล 10, และภิกษุณีซึ่งถือศีล 311 ต่างก็มีบทกำหนดให้งดเว้นการบริโภคอาหารในยามวิกาลเช่นกัน

จึงเห็นได้ว่า การงดเว้นการบริโภคในยามวิกาล ถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยการงดการบริโภคดังกล่าว มิได้เป็นเพียงแค่การงดการบริโภคอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นการส่งเสริมให้เราลดกิเลสในการบริโภค ซึ่งเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร

แนวคิดที่ 1 ปุตตมังสสูตร ว่าด้วยเนื้อบุตร

พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวว่า อาหาร 4 อย่าง คือ กวฬิงการาหาร ที่หยาบหรือละเอียด, ผัสสาหาร, มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหาร เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ที่เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.นิ.(ไทย); 16/63/119-123)

กวฬิงการาหาร หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง: อาหารคือคำข้าว อาหารที่เข้าปาก กลืน กิน เคี้ยว บุคคลพึงเห็น กวฬิงการาหาร เปรียบเหมือนเนื้อบุตร เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้กวฬิงการาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ราคะซึ่งเกิดจากกามคุณ 5 ได้แล้ว สังโยชน์ซึ่งเป็นเครื่องชักนำอริยสาวกให้มาสู่โลกนี้อีกก็ไม่มี

ผัสสาหาร: อาหารคือ ผัสสะของอายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ บุคคลพึงเห็น ผัสสาหาร เปรียบเหมือนแม่โคที่ไม่มีหนังหุ้ม เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ผัสสาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้เวทนา 3 ประการ เมื่อกำหนดรู้เวทนา 3 ประการได้แล้ว ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งไปกว่านี้

มโนสัญเจตนาหาร: อาหารของจิตที่คิดในเรื่องอดีต ที่เป็นสัญญาเก่า บุคคลพึงเห็น มโนสัญเจตนาหาร เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้มโนสัญเจตนาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ตัณหา 3 ประการ เมื่อกำหนดรู้ตัณหา 3 ประการได้แล้ว ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งไปกว่านี้

วิญญาณาหาร: อาหารของวิญญาณ ที่เข้าไปตั้งอยู่ใน 4 ธาตุของขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร บุคคลพึงเห็น วิญญาณาหาร เปรียบเหมือนนักโทษประหาร เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้วิญญาณาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้นามรูปได้ เมื่อกำหนดนามรูปได้แล้ว ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งไปกว่านี้

หากเรามีความยินดี ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก ในอาหาร 4 ย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป เนื่องจากการทานอาหาร ไม่ได้เป็นเพียงการบริโภคอาหารที่จับต้องได้เท่านั้น แต่คือการรับรู้ตามผัสสะของอายตนะ 6 เกิดสัญญาและวิญญาณ ทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด

แนวคิดที่ 2 หลักอปัณณกปฏิปทา 3

อปัณณกปฏิปทา 3 ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด, ปฏิปทาที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดพ้นจากทุกข์อย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด

1. อินทรียสังวร - การสำรวมอินทรีย์ คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6

2. โภชเนมัตตัญญุตา - ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

3. ชาคริยานุโยค (การหมั่นประกอบความตื่น ไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557) โดยหลักธรรมดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ใน อปัณณกสูตร ว่าด้วยข้อปฏิบัติไม่ผิด ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ ชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด และชื่อว่าปรารภเหตุเพื่อความสิ้นอาสวะ ธรรม 3 ประการ คือ

1. คุ้มครองทวารในอินทรีย์
2. รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร
3. ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนืองๆ

ภิกษุชื่อว่าคุ้มครองทวารในอินทรีย์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือปฏิบัติ เพื่อสำรวมในจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คือ อภิชฌา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) และโทมนัส (ความทุกข์ใจ) ครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู ฯลฯ ดมกลิ่นด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ปฏิบัติเพื่อสำรวมในมนินทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะพึงเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามนินทรีย์ ถึงความสำรวมในมนินทรีย์

ภิกษุชื่อว่ารู้ประมาณในการบริโภคอาหาร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้

เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า “เราจักกำจัดเวทนาเก่า และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และความอยู่ผาสุกจักมีแก่เรา”

ภิกษุชื่อว่าประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนืองๆ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นตัวขัดขวางด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นตัวขัดขวางด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดุจราชสีห์โดยข้างเบื้องขวาซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ หมายใจว่าจะลุกขึ้นในมัชฌิมยามแห่งราตรี ลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นตัวขัดขวางด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก.(ไทย); 20/16/159-160)

ตามหลัก “โภชเนมัตตัญญุตา” ความรู้จักประมาณในการบริโภค หลักธรรมดังกล่าว เป็นหลักธรรมที่สอนให้เรามีความระมัดระวัง มีความยับยั้งชั่งใจ มีสติในการบริโภค โดยควรฉันภัตตาหารแค่เพียงพอกับการดำรงอยู่ของร่างกาย เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา รู้จักประมาณในการบริโภค ซึ่งหากฉันภัตตาหารตามหลักดังกล่าว ก็จะทำให้เราสามารถรักษาสุขภาพทางกาย และสุขภาพทางจิต อีกทั้งส่งเสริมให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลาในการบริโภคอาหาร

แนวคิดที่ 3 “กกจูปมสูตร” ว่าด้วยอุปมาด้วยเลื่อย

“กกจูปมสูตร” ว่าด้วยอุปมาด้วยเลื่อย ตามโอปัมมวรรค ประโยชน์ของการฉันอาหารมื้อเดียว พระพุทธเจ้า ทรงกล่าวว่า “เราฉันอาหารมื้อเดียว เราเมื่อฉันอาหารมื้อเดียว ย่อมรู้สึกว่ามี อาพาธน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก มาเถิด แม้พวกเธอก็จงฉันอาหารมื้อเดียว แม้เธอทั้งหลายเมื่อฉันอาหารมื้อเดียว จักรู้สึกว่ามีอาพาธน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู.(ไทย; 12/225/236)

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ชักชวนให้ภิกษุทั้งหลาย ฉันภัตตาหารมื้อเดียว เนื่องจากการฉันมื้อเดียวจะเป็นการช่วยลดความเจ็บป่วยของร่างกาย มีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง อันจะช่วยส่งเสริมให้สามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนั้นบุคคลที่ฝึกทานอาหารมื้อเดียว จะเป็นการช่วยล้างความยึดติดในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ในกามคุณ 5

แนวคิดที่ 4 ไตรสิกขา: หลักการสำคัญของการพัฒนามนุษย์

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถือเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ

1. ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีล ก็คือวินัย โดยวินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ เป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา จัดระเบียบความเป็นอยู่การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะสม

เมื่อคนมีพฤติกรรมที่ดีตามวินัยแล้วก็เกิดเป็นศีล ช่วยป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่ไม่ดี และเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์

2. สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ เป็นการฝึกการละอกุศลจิต และสร้างกุศลจิตให้เกิดขึ้น

3. ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง ตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นการรับรู้ให้ตรงตามความเป็นจริง ตลอดจนการรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง รู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง 3 ประการนี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม หากเราสามารถฝึกฝนตนเองได้ ก็จะนำเขาสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดีงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดีงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค

โดยการฝึกการงดรับประทานอาหารในยามวิกาล ก็คือการฝึกการรักษาศีล ให้เราเป็นบุคคลที่มีความอดทนอดกลั้นต่อความหิว และต่อกิเลสตัณหา เมื่อเราสามารถควบคุมตนเองให้รักษาศีลได้ เราก็จะสามารถพัฒนาตนเองให้มีความอดทนอดกลั้นต่อกิเลสตัณหาต่างๆ ในเรื่องที่ใหญ่ขึ้น เป็นการฝึกในด้านพฤติกรรม เป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การฝึกจิต และฝึกการรู้แจ้งตามความเป็นจริง เพื่อการบรรลุธรรมในอนาคต

แนวคิดที่ 5 “Being Hungry Makes You Healthy”

จากหนังสือ “Being Hungry Makes You Healthy (ยิ่งหิวยิ่งสุขภาพดี)” ซึ่งเขียนโดย นายแพทย์โยะชิโนะริ นะงุโม (Yoshinori Nagumo) เขาได้กล่าวว่า มนุษย์ในอดีตไม่ได้มีอาหารที่อุดมสมบูรณ์เหมือนในปัจจุบัน การมีอาหารทานวันละมื้อก็ถือว่ามีโชคแล้ว ดังนั้นร่างกายจึงมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง โดยเมื่อเรารู้สึกหิว ไม่มีอาหารทาน จะมียีน “เซอร์ทูอิน” ออกมาซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอต่างๆ ภายในร่างกาย และในขณะเดียวกันร่างกายก็จะผลิต Growth Hormone ออกมา ซึ่ง Growth Hormone เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เรามีร่างกายที่อ่อนเยาว์ ซึ่งเป็นกระบวนการเพื่อการอยู่รอด แต่กลไกดังกล่าวนี้จะไม่เกิดเมื่อร่างกายอิ่ม ดังนั้นร่างกายของเราจึงแก่ลงไปเรื่อยๆ สรุปคือ การกินมากไปคือสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคภัยต่างๆ

โดยกระบวนการดังกล่าว สามารถอธิบายในเชิงหลักการทางวิทยาศาสตร์ดังนี้

1. ปากทางเข้าลำไส้เล็ก จะมีเซ็นเซอร์เตรียมรอรับอาหารอยู่ ถ้าไม่มีอาหารไหลลงมา ลำไส้เล็กก็จะรีบหลั่งฮอร์โมนสำหรับย่อยอาหาร โมลิติน (Molitin) ออกมา ทำให้กระเพาะอาหารบีบตัว เพื่อส่งของกินที่อาจจะตกค้างอยู่ในกระเพาะอาหารเข้าไปในลำไส้เล็ก เรียกว่า “การบีบตัวเมื่อหิว” และเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดอาการท้องร้อง

2. เมื่อกระเพาะรู้ตัวว่าหิว จะหลั่งฮอร์โมนเกรลิน (Ghrelin) ออกมา เกรลินจะถูกหลั่งออกมาจากเยื่อบุกระเพาะอาหารซึ่งถูกกระตุ้นเพราะความหิว โดยจะออกฤทธิ์ที่สมองส่วนไฮโปทาลามัส (Hypothalamus) ทำให้เกิดความอยากอาหาร ขณะเดียวกันก็จะออกฤทธิ์ที่ต่อมใต้สมอง ทำให้หลั่ง Growth Hormone ออกมา ซึ่ง Growth Hormone มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฮอร์โมนที่ทำให้กลับไปเป็นหนุ่มสาว” ดังนั้น ตอนที่ท้องกำลังร้องเพราะความหิว ร่างกายจะอ่อนเยาว์ขึ้น จากฮอร์โมนที่ทำให้กลับเป็นหนุ่มสาว

3. ตอนที่ท้องกำลังร้อง ความสามารถในการอยู่รอดอันยอดเยี่ยมกำลังพลุ่งพล่านขึ้นมา เพราะ “ยีนเซอร์ทูอิน” ที่มีชื่อว่า “ยีนต่ออายุขัย” หรือ “ยีนที่ทำให้อายุยืน” กำลังทำงาน

จากการทดลองกับสัตว์หลายชนิดพบว่า เมื่อลดปริมาณอาหารลง 40% จะทำให้อายุยืนขึ้น 1.5 เท่า และการนอนที่ดีคือ นอนในช่วงร่างกายผลิต Growth Hormone ได้ดีที่สุด นั่นก็คือ ช่วงเวลาระหว่าง สี่ทุ่มถึงตีสอง

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ร่างกายของคนเรานั้น ถูกออกแบบมาให้เหมาะสมต่อการบริโภคอาหารแค่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย หากเราบริโภคจนเกินความพอดี ก็จะเกิดไขมันส่วนเกินสะสมตามส่วนต่างๆของร่างกาย และเป็นต้นเหตุให้เกิดโรคต่างๆตามมา การงดการบริโภคอาหารในยามวิกาล จึงเหมือนเป็นการในร่างกายได้พักจากการเผาผลาญอาหาร และทำให้ยีนเซอร์ทูอิน และ Growth Hormone ได้ทำหน้าที่ของตนเอง ทำให้ร่างกายได้นำสารอาหารมาใช้ซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ และทำให้ร่างกายอ่อนเยาว์ลง ส่งผลให้เรามีร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรคภัยมากยิ่งขึ้น

วิเคราะห์คุณค่าของวิกาลโภชนสิกขาบท

ปัจจุบัน คนส่วนใหญ่จะบริโภคอาหารไม่เป็นเวลา ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และความจำเป็นต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ในประเทศไทย เราสามารถหาอาหารรับประทานได้ตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เราสามารถบริโภคอาหารได้โดยไม่จำกัดปริมาณและเวลา อีกทั้งอาหารที่มีให้บริโภคก็มีความหลากหลาย มีรูปร่างหน้าตา และรสชาติที่น่ารับประทาน หลายคนจึงไม่ได้บริโภคอาหารเพียงเพื่อบรรเทาความหิว หรือบริโภคเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น แต่เป็นการบริโภคตามใจตนเอง และบริโภคในปริมาณที่เกินความจำเป็นของร่างกาย

การงดการบริโภคอาหารในยามวิกาล ตามวิกาลโภชนสิกขาบท ทำให้เราสามารถรับประทานอาหารได้เมื่ออรุณรุ่งจนถึงเที่ยงวันเท่านั้น จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างมาก เนื่องจาก

1. การมีเวลาที่จำกัดในการบริโภค ทำให้เราสามารถบริโภคอาหารได้ในปริมาณที่จำกัด เป็นการลดการบริโภคตามใจตนเอง หรือตามกิเลส

2. พระพุทธเจ้า ได้กำหนดบทพิจารณาอาหารไว้ดังนี้ “เรายอมพิจารณาโดยแยบคาย แล้วฉันบิณฑบาต ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเมามัน เกิดกำลังพลังทางกาย ไม่ให้เป็นไปเพื่อประดับ ไม่ให้เป็นไปเพื่อตกแต่ง แต่ให้เป็นไปเพียงเพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อความเป็นไปได้แห่งอัตภาพ เพื่อความสิ้นไปแห่งความลำบากทางกาย เพื่ออนุเคราะห์แห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการทำอย่างนี้ เรายอมระงับเสียได้ซึ่งทุกขเวทนาเก่า คือความหิว และไม่ทำทุกขเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น อนึ่ง

ความเป็นไปโดยสะดวกแห่งอัตภาพนี้ด้วย ความเป็นผู้หาโทษมิได้ด้วย และความเป็นอยู่โดยผาสุกด้วยจักมีแก่เรา ดังนี้ เพื่อเป็นการเตือนสติก่อนการฉันภัตตาหาร เราจึงควรมีความระมัดระวังในการบริโภค และฉันภัตตาหารอย่างเหมาะสม

3. เมื่อภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารตามปุตตมังสสูตร การบริโภคจึงมิได้หมายความเพียงการรับประทานอาหารเท่านั้น แต่หมายถึงการับรู้ถึงอายตนะ 6 เกิดเป็นสัญญาและวิญญาณ เมื่อเราบริโภคโดยใช้หลักโภชเนมัตตัญญุตา และไตรสิกขา การบริโภคจึงต้องรู้จักประมาณในการบริโภค พร้อมทั้งฝึกกายและจิต และใช้ปัญญาให้บริโภคอย่างเหมาะสม ซึ่งเมื่อเราปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวก็จะไม่เกิดการบริโภคที่เกินความจำเป็นที่ส่งผลให้เกิดโรคภัย ทำให้ภิกษุสงฆ์มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง เอื้อต่อการบำเพ็ญบารมี เพื่อให้เจริญในธรรมต่อไป

4. เมื่อภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารตามกกจูปมสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ชักชวนให้ภิกษุทั้งหลายฉันภัตตาหารมื้อเดียว จะเป็นการช่วยลดความเจ็บป่วยของร่างกาย มีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง อันจะช่วยส่งเสริมให้สามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนั้นบุคคลที่ฝึกทานอาหารมื้อเดียว จะเป็นการช่วยล้างความยึดติดในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ในกามคุณ 5

5. หากพิจารณาตามแนวคิด “Being Hungry Makes You Healthy” จะเห็นได้ว่า ร่างกายของคนเราถูกออกแบบมาให้เหมาะสมต่อการบริโภคอาหารแค่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย หากเราบริโภคจนเกินความพอดี ก็จะเกิดไขมันส่วนเกินสะสมตามส่วนต่างๆของร่างกาย และเป็นต้นเหตุให้เกิดโรคต่างๆตามมา การงดการบริโภคอาหารในยามวิกาล จึงเหมือนเป็นการในร่างกายได้พักจากการเผาผลาญอาหาร และทำให้ยีนเซอร์ทูอิน และ Growth Hormone ได้ทำหน้าที่ของตนเอง ทำให้ร่างกายได้นำสารอาหารมาใช้ซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ และทำให้ร่างกายอ่อนเยาว์ลง ส่งผลให้เรามีร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรคภัยมากยิ่งขึ้น

6. หากพิจารณาในเรื่องของเวลา เวลาถือเป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ในแต่ละวันทุกคนจะมีเวลาในการดำเนินชีวิตที่เท่ากันคือ 24 ชั่วโมงเท่านั้น การพิจารณาดำเนินกิจกรรมต่างๆ จึงต้องมีการบริหารจัดการเพื่อจัดสรรเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆอย่างเหมาะสม โดยคนส่วนใหญ่ จะมีกิจกรรมหลักในแต่ละวันคือการกิน และการนอน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและใช้เวลาในแต่ละวันไปค่อนข้างมาก หากเรางดการรับประทานอาหารในยามวิกาล จะทำให้เรามีเวลาที่เหลือจากการที่เคยรับประทานอาหารมื้อเย็น มื้อค่ำ หรือมื้อดึก รวมทั้งมีเวลาที่เพิ่มขึ้นจากการที่เราไม่ต้องเสียเวลาในการเตรียมอาหารเพื่อการบริโภค

7. พระพุทธเจ้าได้แนะนำให้ภิกษุนอนวันละ 4 ชั่วโมง และแนะนำให้ทานอาหารในช่วงรุ่งอรุณของวันใหม่จนถึงเที่ยงวัน ดังนั้นหากเราสามารถปฏิบัติตามหลักดังกล่าว เราก็จะมีเวลาที่เพิ่มขึ้นในการทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น การศึกษาธรรมะ การปฏิบัติธรรม การเจริญภาวนา และการบำเพ็ญบารมี เป็นต้น

สรุป

การบริโภคอาหาร ถือเป็นเรื่องที่สำคัญในการดำรงชีพ เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตในแต่ละวัน การบิณฑบาตถือเป็นกิจอย่างหนึ่งของภิกษุสงฆ์ ซึ่งการบิณฑบาต และการฉันภัตตาหารเป็นเรื่องที่แสดงออกถึงจริยวัตรอันงดงาม พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการบิณฑบาตและการฉันภัตตาหารไว้ในบทโภชนวรรค ในพระวินัยปิฎก ซึ่งหลักการดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ที่มักน้อย และละซึ่งกิเลสตัณหาของภิกษุสงฆ์ การฉันภัตตาหารตามวิกาลโภชนสิกขาบท เป็นการฝึกฝนตนเองไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล โดยให้ฉันภัตตาหารในช่วงเวลาอรุณรุ่งจนถึงเที่ยงวันเท่านั้น ซึ่งเป็นการจำกัดเวลาในการฉันภัตตาหารและก่อนการฉันภัตตาหารจะต้องมีการพิจารณาอาหาร นอกจากนั้นในการฉันภัตตาหารควรเป็นไปตามหลักโภชเนมัตตัญญุตาและไตรสิกขา ซึ่งเป็นการบริโภคโดยใช้สติและปัญญาในการบริโภค เป็นการพิจารณาธรรมจากการฉันภัตตาหาร โดยเมื่อเราฝึกฝนการฉันภัตตาหารให้เป็นไปตามหลักที่เหมาะสม เราจะสามารถควบคุมกายและใจให้ละจากกิเลส ตัณหา ลดอกุศลกรรมที่จะเกิดขึ้น และสร้างกุศลธรรมอย่างต่อเนื่อง

การงดการฉันภัตตาหารในยามวิกาล เป็นการลดจำนวนมื้ออาหารในการบริโภค ให้เราบริโภคอาหารเพียงแค่ที่ร่างกายต้องการ ทำให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ และเมื่อร่างกายแข็งแรงก็จะทำให้เราสามารถปฏิบัติธรรมได้ดียิ่งขึ้น และเมื่อเราลดการบริโภคอาหารในยามวิกาล จะทำให้เรามีเวลาที่เหลือจากการจัดหาและบริโภคอาหาร ทำให้มีเวลาเหลือที่จะทำกิจกรรมอื่นๆได้มากขึ้น สามารถบริหารจัดการเวลาในแต่ละวันได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม เป็นการบริหารทรัพยกรเวลาอย่างชาญฉลาด เกิดผลประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง พุทธศาสนิกชนจึงควรลงมือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งผลจากการปฏิบัติก็ได้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์แล้ว โดยหลักธรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบหลักธรรมเหล่านั้นแล้วนำมาสั่งสอน เพื่อให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดความเจริญแก่ตนและส่วนรวม

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นวลนภา ยุคันตพรพงษ์. (2565). การทานอาหารมื้อเดียวที่ปรากฏในกกจูปมสูตร. *วารสารวิชาการสถาบัน. พัฒนาพระวิทยากร.* 5(2), 211-221.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?. ไตรสิกขา: หลักการสำคัญของการพัฒนามนุษย์.* สืบค้น 25กันยายน 2566 จาก https://www.watnyanaves.net/en/book-reading/116/10

วรากรณ์ สามโกเศศ. (20 มกราคม 2558). *ยิ่งหิวยิ่งสุขภาพดี.* สืบค้น 24 กันยายน 2566 จาก https://libdoc.dpu.ac.th/article/V1179.pdf

รูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐาก: กรณีศึกษาวัดตรีวิสุทธิธรรม

A Model of Cancer Patient Treatment by Gilanupatthak Monk: A Case Study of Wat Trivisudhidham

[1]ณัชปภา ประธานทิพย์

[1]Nachpapha Prathantip

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's E-mail: nachpapha.p@hotmail.com

Received: December 7, 2024; **Revised:** December 28, 2024; **Accepted:** December 29, 2024

แหล่งข้อมูลนี้ปกป้องลิขสิทธิ์ ขอระงับการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

บทคัดย่อ

วัดตรีวิสุทธิธรรม จังหวัดสุพรรณบุรี ได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งควบคู่กับการแพทย์แผนไทย โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เพื่อเป็นทางเลือกในการรักษาที่เน้นการบรรเทาทุกข์ทั้งทางกายและจิตใจ ภายใต้การนำของพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ (หลวงพ่อไก่) การรักษาใช้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดย 1) การบำบัดโรคเป็นองค์รวมและเป็นการกำจัดความทุกข์ มีจุดมุ่งหมายที่รักษาโรคทางกายผ่านการใช้สมุนไพร โภชนบำบัดและการออกกำลังกาย ควบคู่ไปกับการเยียวยาโรคทางจิตใจด้วยธรรมโอสถ การสวดมนต์ การทำสมาธิและกิจกรรมจิตอาสา 2) ผู้ให้การรักษายึดมั่นในหลักคุณธรรม มีความรู้ทั้งด้านยา โภชนาการ หลักธรรมต่างๆ และมุ่งเน้นให้การพยาบาลที่เหมาะสมอย่างเท่าเทียม ซึ่งปณิธาน "รักษาคน รักษาธรรม" ของพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์นำไปสู่การสร้างโรงพยาบาลแพทย์แผนไทย พระพิทักษ์สหโรคาเพื่อรองรับผู้ป่วยจำนวนมากที่ต้องการการดูแลรักษาแบบแนวองค์รวม โดยยึดหลักการดูแลสุขภาพทั้งทางกาย จิต ปัญญา และสังคม อันเป็นแนวทางเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกและสร้างกำลังใจให้ผู้ป่วย เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและสงเคราะห์ของภาครัฐ การเยียวยารูปแบบนี้ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านกายและจิต เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการดูแลผู้ป่วยมะเร็งในทางพระพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้

คำสำคัญ: การเยียวยาผู้ป่วยมะเร็ง; การแพทย์วิถีพุทธ; การแพทย์แผนไทย; การแพทย์ทางเลือก; วัดตรีวิสุทธิธรรม

Abstract

Wat Trivisudhidham in Suphan Buri Province has applied Buddhist principles to treat cancer patients in conjunction with Thai traditional medicine, free of charge, as an alternative treatment that emphasizes alleviating both physical and mental suffering. Under the leadership of Phra Khru Pithaksasanawong (Luang Pho Kai), the treatment uses Buddhist concepts, 1) Healing is a blessing and an elimination of suffering. The aim is to treat physical diseases through the use of herbs, nutritional therapy and exercise, along with treating mental diseases with Dhamma medicine, chanting, meditation and volunteer activities. 2) The caregivers adhere to moral principles, have knowledge of medicine, nutrition, various Dhamma principles and focus on providing appropriate and equal nursing care. Phra Khru Pithaksasanawong's aspiration of "Treating People, Preserving Dhamma" led to the establishment of Phraphithaksaharoka Thai Traditional Medicine Hospital to accommodate a large number of patients who require holistic care, adhering to the principles of taking care of physical, mental, intellectual and social health, which is a proactive approach to spreading Dhamma and encouraging patients to enhance their quality of life and reduce the burden on the government sector. This form of healing is a cultural heritage of body and mind, a Buddhist way of life and care for cancer patients that is worth preserving.

Keywords: Cancer Patient Treatment; Buddhist Medicine; Thai Traditional Medicine; Alternative Medicine; Wat Trivisudhidham

บทนำ

ปัจจุบันความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมไปอย่างสิ้นเชิง ผลกระทบของความก้าวหน้าส่งปัญหาจากความทันสมัยสู่อิทธิพลในการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คน ความสะดวกสบายมาพร้อมกับปัญหา "โรคไม่ติดเชื้อเรื้อรัง" (Non-Communicable Disease) ซึ่งเป็นโรคที่มีอุบัติการณ์การเสียชีวิตสูงที่สุดในโลก โดยเฉพาะโรคมะเร็ง จัดเป็นอันดับที่ 2 มีอัตราการเสียชีวิต 1 ใน 6 คนของผู้ป่วยที่เป็นมะเร็งทั้งหมด คือมีจำนวนโดยประมาณสิบล้านคนต่อปี และมีผู้ป่วยใหม่เพิ่มขึ้นมากกว่าสิบล้านคนในปี พ.ศ. 2565 ด้วย (World Health Organization, 2022) การรักษาโรคมะเร็งขึ้นอยู่กับชนิด ตำแหน่งและระยะของโรค รวมถึงอายุ และการแพร่กระจายของโรค โดยทั่วไป ได้แก่ การผ่าตัด เคมีบำบัด การฉายรังสี และมีดผ่าตัดที่ใช้รังสี แม้จะมีความก้าวหน้าทางการรักษา แต่โรคมะเร็งยังคงเป็นปัญหาสุขภาพที่สำคัญ ส่งผลให้มีการวิจัยและพัฒนาวิธีการรักษาใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง (Kartan, 2021) มีนัยยิ่งในแผนการรักษาโรคมะเร็งยังคงมีเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพเพื่อให้ผู้ป่วยมะเร็งมีคุณภาพชีวิตหรือโอกาสในการรอดชีวิตมีมากขึ้น

ประสบการณ์ของผู้ป่วยโรคมะเร็งต่อการรับรู้วิธีการวินิจฉัย วิธีการรักษาและผลของการรักษาโรค เป็นทั้งฝันร้ายและความท้าทายให้ต้องปรับตัวยอมรับต่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิต ผู้ป่วยส่วนใหญ่เกิดความวิตกกังวล มีความสิ้นหวังในชีวิต บางรายที่มีการเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกายหรือภาพลักษณ์จนอาจมีปัญหาในการยอมรับจากสังคมผู้ใกล้ชิด อีกทั้งความกลัวการกลับเป็นโรคซ้ำอีกในอนาคต ด้วยภาวะความเจ็บป่วยทางกาย (กายิกโรค) ส่งผลกระทบให้เกิดความเจ็บป่วยทางใจ (เจตสิกโรค) การใช้หลักพุทธธรรมจึงเป็นเหตุผลจำเป็นในการดูแลผู้ป่วยมะเร็ง การปฏิบัติทางศาสนาควบคู่ไปกับการรักษาโรคมะเร็งช่วยเสริมสร้างความผาสุกเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Well-Being) ผู้ป่วยมีความพึงพอใจในการรักษาด้วยการแพทย์แบบ

แหล่งข้อมูลนี้ไม่สงวนลิขสิทธิ์ ยกเว้นการใช้งานเพื่อการค้า (Non-Commercial)

ผสมผสาน ทำให้มีสภาพจิตใจที่หนักแน่นขึ้น มีทัศนคติต่อโลกดีขึ้น และมีอาการเจ็บป่วยจากโรคมะเร็งดีขึ้น (Poonthananiwatkul et al., 2016) วัดไทยจึงยังคงเป็นแหล่งช่วยเหลือด้านสาธารณสงเคราะห์เพื่อบำบัดความทุกข์ของโรคทางกาย-จิต-สังคม ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนตลอดมา

วัดตรีวิสุทธิธรรม เดิมชื่อ สำนักสงฆ์ไตรรงค์วิสุทธิธรรม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดป่าสระกระโจม เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ก่อตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2553 ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลสระกระโจม อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี มี พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ (สมศักดิ์ ญาณคุตโต) หรือ หลวงพ่อไก่ เป็นเจ้าอาวาส (วัดตรีวิสุทธิธรรม, 2555) ท่านเป็นพระสงฆ์ปฏิบัติเนสัชชิก หรือ เนสัชชิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตร คือเว้นนอน อยู่ด้วยเพียง 3 อิริยาบถ นั่ง ยืน เดิน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ให้การเยียวยารักษาผู้ป่วยมะเร็งด้วยการแพทย์ดั้งเดิมวิถีพุทธและได้ผลดี จึงมีการบอกต่อๆ กันไป โดยในปัจจุบันมีผู้สนใจติดต่อขอเข้ารับการรักษาโรคและอาการต่างๆ เป็นจำนวนมาก และกำลังก่อสร้างโรงพยาบาลแพทย์แผนไทย พระพิทักษ์สหโรคา (คลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์, 2567) ซึ่งนับเป็นโรงพยาบาลแพทย์แผนไทยเอกชนแห่งแรกของไทย รักษาผู้ป่วยโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย พัฒนาต่อยอดจากคลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์

พระสงฆ์ที่ให้การพยาบาลผู้ป่วยไข้แก่คนในสังคม หรือ “พระคิลานุปัฏฐาก” เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เนื่องจากต้องมีความรู้เรื่องโรค สาเหตุของการเกิดโรคและวิธีการรักษา ซึ่งคือปัจจัยที่สำคัญของการรักษาผู้ป่วย สิ่งที่น่าสนใจ คือ ความรู้ด้านสมุนไพรนับเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่มีความสำคัญ มีรากฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา เป็นวิธีการรักษาที่มีมาตั้งแต่ในอดีต การเยียวยารักษาโรคต่างๆ มีการประยุกต์หลักพุทธธรรมประกอบการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ หรือควบคู่กับพิธีกรรม การใช้สมาธิ และการทำกิจกรรมอื่นๆ พระคิลานุปัฏฐากมักจะก่อตั้งและดำเนินการเอง ด้วยมองเห็นปัญหาความทุกข์ของผู้ป่วย และให้การรักษาโดยไม่ใช่เพื่อการค้า (สุพิมล ศรศักดา, 2553) ในทำนองนี้ วิชิต เปานิล (2546) กล่าวสนับสนุนว่า กระบวนทัศน์ในพุทธศาสนามีความชัดเจน มีความสอดคล้องกับสังคมไทย มีลักษณะเป็นองค์รวม แตกต่างจากกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจน ดังนั้น แนวทางการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งตามบริบททางพระพุทธศาสนาจึงเป็นการเหมาะสมที่สุดที่จะเลือกใช้เติมเต็มช่องว่างทางการรักษาแบบแผนปัจจุบัน หากแต่ยังไม่มีการศึกษารูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม

การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา (1) กระบวนการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรมเป็นอย่างไรบ้าง (2) การเยียวยารักษาโรคของพระคิลานุปัฏฐากในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีแนวคิดด้านใด และ (3) การวิเคราะห์แนวคิดรูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม ซึ่งวิธีการศึกษามีดังต่อไปนี้

แหล่งข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ ขอระงับการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

1. กระบวนการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม

การเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม มีลักษณะเป็นการแพทย์แผนไทยหรือการแพทย์ดั้งเดิมวิถีพุทธที่บูรณาการไปกับการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นในที่นี้จึงเลือกที่จะศึกษา (1) ข้อมูลการรักษาโรคมะเร็งด้วยการแพทย์ทางเลือก และ (2) กระบวนการรักษาของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม ดังนี้

1.1 การรักษาโรคมะเร็งด้วยการแพทย์ทางเลือก

การรักษาโรคมะเร็งด้วยการแพทย์ทางเลือกและการแพทย์แผนตะวันออกนั้นอิงอยู่บนแนวทางการรักษาตามความเชื่อว่าโรคเกิดจากความไม่สมดุลกันของระบบต่างๆ ในร่างกาย และการใช้ชีวิตที่ผิดพลาดในอดีต ซึ่ง อ้อมบุญ วัลลิสุต (2556) กล่าวว่า

“ในตำราอายุรเวทได้มีการกล่าวถึงมะเร็งว่าเป็นเนื้องอกที่เกิดจากการอักเสบหรือไม่อักเสบก็ได้..... สาเหตุของการเกิดมะเร็ง เกิดจากการบาดเจ็บของผิวชั้นที่หกที่เรียกว่า โรหิณี (Epithelium) ของกล้ามเนื้อและหลอดเลือด.....แต่ละคนเกิดมะเร็งแตกต่างกันไป แล้วแต่ปัจจัยเสี่ยงและพันธุกรรม ทำให้มีการตอบสนองต่ออาหารชนิดเดียวกันได้ต่างกัน.....หลักของการรักษามะเร็งตามตำราอายุรเวทมี 4 อย่างคือ (1) การบำรุงสุขภาพ (2) การรักษาโรค (3) การฟื้นคืนสู่สภาพปกติ และ (4) แนวทางเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Approach) ที่สำคัญคือต้องหาสาเหตุของการเจ็บป่วยที่ทำให้เกิดการขาดความสมดุลนั้น แก้ไขส่วนที่ขาดและลดส่วนที่เกิน ซึ่งสมุนไพรหลายๆ ชนิดจะเข้าไปช่วยระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ และบำรุงร่างกายไปด้วยพร้อมๆ กัน สมุนไพรออกฤทธิ์ ดังนี้ (1) ระงับการสร้างเส้นเลือดใหม่ (2) ยับยั้งการเจริญของเซลล์มะเร็ง (3) ระงับการอักเสบ (4) ซ่อมแซมสารพันธุกรรม (5) ต้านการแพร่กระจายและกำจัดอนุมูลอิสระ และ (6) ยับยั้งจุลชีพ”

แนวทางการรักษาแบบดั้งเดิมที่ใช้สมุนไพรตามตำราอายุรเวทนี้ มุ่งเน้นการดูแลทั้งทาง (1) การป้องกันโรคมะเร็งที่อาจมีเพิ่มขึ้นโดยเป็นการตัดต้นตอเส้นทางหรือปัจจัยที่ทำให้เซลล์มะเร็งขยายและกระจายตัว (2) การรักษาโรคมะเร็ง คลอบคลุมทั้งสาเหตุที่เกิดจากสารอักเสบในร่างกายและจากสารพันธุกรรม หรือมะเร็งที่ไม่ได้มีสาเหตุหลักมาจากการอักเสบของร่างกาย (3) การฟื้นฟูสุขภาพ ด้วยการบำรุงร่างกายทำให้กลไกการปกป้องตัวเองและการซ่อมแซมของร่างกายที่มีอยู่แล้วทำงานได้ดียิ่งขึ้น

1.2 กระบวนการรักษาโรคมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม

การรักษาโรคมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรมนั้น พบว่า พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ ให้การเยียวยาผู้ป่วยมะเร็ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 แต่ในปัจจุบันให้การรักษาทุกโรค ในพื้นที่ 150 ไร่ เป็นพื้นที่วัด 75 ไร่ และสวนสมุนไพร 75 ไร่ สมุนไพรมีทั้งปลูกเองและซื้อจากชาวบ้านในแหล่งที่มีคุณภาพดี สูตรยาดั้งเดิม 30 เปอร์เซ็นต์ และ พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์คิดเอง 70 เปอร์เซ็นต์ มีการบันทึกไว้ทั้งหมดแล้ว จำนวนผู้ป่วยมะเร็งมีมากกว่า 100 คนต่อปี ส่วนใหญ่ผ่านการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน คือ ยาเคมีบำบัด ฉายแสง มีประมาณเกือบ 10 เปอร์เซ็นต์ที่มุ่งมั่นรักษากับพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์เพียงอย่างเดียว ทางวัดรับผู้ป่วยทุกคนไม่เคยปฏิเสธใคร มีเงื่อนไขคือระหว่างเยียวยารักษาต้องบวช และถือศีล 8 พักอยู่ที่วัดอย่างน้อย 10 วัน อนุญาตให้มีญาติมาพักกับผู้ป่วยเพื่อคอยดูแล 1 คน ควรโทรศัพท์นัดหมายกับเจ้าหน้าที่ก่อนเดินทางไปวัดตรีวิสุทธิธรรม

แหล่งข้อมูลนี้ไม่สมบูรณ์ เว้นระยะการแพร่แพร่และการอ้างอิง (Retracted)

เพื่อกำหนดวันที่จะเข้ากราบนมัสการพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ (วัดตรีวิสุทธิธรรม, 2555) หลังได้รับอนุญาตเข้าทำการรักษา ผู้ป่วยจะเข้าสู่กระบวนการเยียวยารักษาโรคมะเร็งของวัดตรีวิสุทธิธรรม (คลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์, ม.ป.ป.) ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1.2.1 รูปแบบการรักษา

วัดตรีวิสุทธิธรรมมีคลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์ ให้การรักษาผู้ป่วยทั้งแบบไป-กลับ และแบบค้างคืนที่วัด คือการบวชถือศีล8 ทำกิจกรรมตามแผนการรักษาที่หมอยาและหมอหัตถการกำหนดให้ในแต่ละวัน มีลักษณะขั้นตอนการรักษาผู้ป่วยคล้ายโรงพยาบาลทั่วไป คือ การลงทะเบียนประวัติแรกรับ การคัดกรองและวินิจฉัยโรค การรักษาทางยาและหัตถการต่างๆ การติดตามอาการ และการจำหน่ายกลับบ้าน สำหรับการจัดเตรียมยาสมุนไพรจะมีจิตอาสาที่วัดเป็นผู้ช่วยปรุงยาเอง ด้วยการต้ม (1) ต้มสกัดตัวยาให้เข้มข้น (2) ต้มเคี่ยวธรรมดา ซึ่งจะใช้เวลาต่างกัน ทำให้สามารถควบคุมความเข้มข้นได้ตามมาตรฐานตำหรับยาแผนไทย นอกจากนี้ รูปแบบการรักษาอาการและโรคต่างๆ เน้นการล้างพิษทุกส่วนออกจากร่างกาย การปรับสมดุลธาตุ การรักษาทางกายและทางจิตใจไปพร้อมๆ กันกับการปฏิบัติธรรมทางศาสนา และการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีในการเตรียมตัวกลับคืนสู่สังคม เพื่อเป็นแนวทางที่พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ได้มีปณิธานให้วัดตรีฯ มีลักษณะ “การรักษาแบบองค์รวม” (Holistic Care)

1.2.2 ลักษณะการวินิจฉัยและแนวทางการรักษา

1) การคัดกรองโรคและการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเจ็บป่วย หลังจากผู้ป่วยถือบวชศีล8 เรียบร้อยแล้ว ผู้ป่วยจะได้รับบริการชั่งน้ำหนัก วัดความดัน สอบถามโรคทางพันธุกรรม อุบัติเหตุ การรักษาโรคมะเร็งในอดีต ความผิดปกติของสีอุจจาระและปัสสาวะ ซึ่งหมอยาจะนำข้อมูลส่งปรึกษาพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ ทุกวันในช่วงเย็น เพื่อวางแผนการรักษา

2) การรักษาด้วยยาจากสมุนไพรชนิดต่างๆ สูตรยากินจะแตกต่างกันตามชนิดของมะเร็ง การรักษานี้ต้องอยู่วัดอย่างน้อย 3 คอร์ส (10 วันต่อ 1 คอร์ส) หรือประมาณ 30 วัน สำหรับผู้ป่วยมะเร็งระยะ 3 - 4 หรือระยะสุดท้ายที่มีความเข้มข้นสูง เฉลี่ยประมาณ 10 คอร์ส โดยมีขั้นตอนดังนี้

ก. การล้างสารเคมีจากการรักษาเดิมออกก่อน เรียกว่า การถ่ายน้ำเหลือง-น้ำเลือด ในที่นี้ น้ำเหลือง คือ ระบบภูมิคุ้มกัน เนื่องจากผู้ป่วยมะเร็งทุกชนิดที่เคยรักษาด้วยยากินและเคมีบำบัดจากการแพทย์แผนปัจจุบันจะมีสารตกค้างในร่างกาย ทำให้ร่างกายอ่อนแอและอาจติดเชื้อโรคง่าย การขับถ่ายสารเคมีออกทางอุจจาระจะทำให้ถ่ายอุจจาระหลายครั้งต่อวัน หรือมีอาการคลื่นไส้อยากอาเจียน นาน 3 วัน น้ำเหลืองจึงจะสะอาด

ข. การบำรุงน้ำเหลืองกลับเข้าไปในร่างกายด้วย “P-Herb” ในวันที่ 4 จะกินยาบำรุงชนิดเม็ด ชนิดผง และชนิดแคปซูล การกินยาทุกวันเพื่อให้ร่างกายสร้างภูมิคุ้มกัน ร่างกายจะแข็งแรงมากขึ้น

ค. ยาสมุนไพรรักษามะเร็ง โดยทั่วไปตำหรับยามีประมาณ 28 สูตร การเลือกใช้จะขึ้นอยู่กับชนิดของมะเร็ง ซึ่งโรคอื่นๆ จะใช้ยาแตกต่างกันออกไป การรับยาสมุนไพรเพื่อการรักษา จะรับเช้า และเย็น เวลา 6.45 – 7.30 น. และ 16.00 – 16.45 น.

แหล่งข้อมูลนี้ไม่เสียบรูป และรูปภาพแพร่แต่ภาพร้อยกรอง (retrated)

ง. การบำบัดโรคเฉพาะที่ จะมีรูปแบบการล้างพิษด้วยการสูดดมสมุนไพรต้ม อบตัวด้วยความร้อนเหมือนการอยู่ไฟของสตรีหลังคลอด การนั่งเตาถ่านอบสมุนไพรเพื่อรักษาอวัยวะในอุ้งเชิงกราน ได้แก่ มดลูกในสตรี และต่อมลูกหมากในบุรุษ รวมถึงโรคริดสีดวงทวาร เป็นต้น ก่อนกินยา การบำบัดเฉพาะที่ และหัตถการจะให้นึกถึงบุญคุณครูบาอาจารย์ที่ให้แนวทางการรักษาโดยสวดคำอธิษฐาน “นะโมพุทธายะ มะอะอุ อะ สัง วิ สุ โร ปุสะพุภะ” 3 ครั้ง

จ. การรักษาด้วยหัตถการต่างๆ ในแต่ละคนจะมีจำนวนครั้ง และความถี่ที่แตกต่างกันไปวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ป่วยกลับไปใช้ชีวิตได้เหมือนเดิมที่เร็วขึ้น ได้แก่ (1) การนวดบำบัด นวดแผนไทย นวดตัวด้วยน้ำมันร้อนและใช้เท้าเหยียบนวดไปตามร่างกาย เพื่อให้ร่างกายมีการเคลื่อนไหว (2) การฝังเข็มของแพทย์แผนจีน คือให้ธาตุลมและธาตุไฟ เคลื่อนไหว ร่างกายจะสามารถซ่อมแซมโรคเองได้ ถ้าเกิดความสมดุลของธาตุที่เป็นปกติ (คลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์, ม.ป.ป.)

ฉ. กิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ (1) การสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น และสวดอิติปิโส 108 จบ (2) การทำสมาธิบำบัด จิตที่สงบร่างกายจะหลั่งสารความสุขออกมา (3) พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญใส่บาตร การถวายภัตตาหารและสังฆทานแก่พระสงฆ์ และการอุทิศส่วนกุศล และ (4) การอบรมจากวิปัสสนาจารย์ เช่น ความรู้เรื่องชีวิตประจำวัน สอนธรรมะ ความรู้ด้านโภชนาการ (วัดตรีทิพสุทธิธรรม, 2555)

ช. การดูแลรักษาสุขภาพทั่วไป ด้วย (1) การออกกำลังกายด้วยท่า “ฤาษีดัดตน” (2) โภชนาการ เน้นการรับประทานอาหารมังสวิรัติที่โรงทาน (3) กิจกรรมจิตอาสา สามารถทำได้ทุกเวลาที่ว่าง เช่น กวาดลานวัด ทำความสะอาดคลินิกแพทย์แผนไทย ล้างห้องน้ำ ช่วยเหลือผู้สูงอายุ เพื่อการสร้างกุศล ลดผลกรรมในอดีตและอุทิศผลบุญให้แก่เจ้ากรรมนายเวร (วัดตรีทิพสุทธิธรรม, 2555)

3) การติดตามและการประเมินผลการรักษา

ก. การติดตามการรักษา แยกตามกลุ่มอาการ (1) กลุ่มอาการหนัก หมอยาจะเยี่ยมไข้ทุกวันเพื่อการปรับยา (2) กลุ่มที่มีอาการดีขึ้นแล้ว จะติดตามทุกคอร์ส หรือประมาณ 10 วันต่อครั้ง (3) กลุ่มที่มีอาการแทรกซ้อนหรือผิดปกติ จะแนะนำให้ติดต่อห้องยาและรอสอบถามได้ทันที (4) กลุ่มผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะให้การรักษาแบบประคับประคอง ทั้งนี้ ทางวัดได้จัดให้มีการตรวจสุขภาพจากเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลในชุมชนที่เป็นอาสาสมัคร เช่น การตรวจระดับน้ำตาลในเลือด การวัดความดันโลหิต และการตรวจมะเร็งปากมดลูกโดยแพทย์แผนปัจจุบัน

ข. การประเมินผลการรักษาผู้ป่วยจะดูจากสภาพความเป็นจริง เช่น สุขภาพร่างกายมีความแข็งแรง สีอุจจาระ/ปัสสาวะ ปกติ (ตรวจตับ/ไต) ความดันโลหิต ร่วมกับการประเมินจากผลมะเร็งทางห้องทดลอง และพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ร่วมวินิจฉัย หากกรณีเป็นผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ให้การรักษาแบบประคับประคอง แนะนำให้ญาติพาผู้ป่วยไปนอนฟังสวดมนต์ทุกวัน ไม่เน้นการกินยามาก แต่เน้นให้สร้างบุญกุศลที่วัด นำทางผู้ป่วยเข้าสู่ระยะสุดท้ายของชีวิต ให้เคลื่อนไหวธาตุในร่างกายด้วยการช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุด ด้วยพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์คาดหวังให้วัดเป็นเมืองสุขภาพ การจัดให้การเยียวยาผู้ป่วยแบบองค์รวม เพื่อให้ผู้ป่วยกลับไป

แหล่งข้อมูลสังเคราะห์ ปลอมปน อย่างมากเพื่อแพร่และการยืนยัน (Retracted)

ใช้ชีวิตได้เหมือนเดิม ผลจากการรักษาทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคแล้วทำการบอกต่อ เป็นการดึงคนเข้าหาศาสนา เพิ่มช่องทางการเผยแพร่ศาสนา อีกทั้ง บางส่วนกลับมาเป็นอาสาสมัครมีทั้งแบบประจำและแบบไป – กลับ

ผู้ป่วยที่ได้รับอนุญาตให้กลับบ้าน มีคำแนะนำดังนี้ (1) ควรไปรับการตรวจทางแพทย์แผนปัจจุบัน เช่น การตรวจเลือดค่ามะเร็งทางห้องทดลอง ในอดีตทุก 3 คอร์สก่อนกลับบ้านทางวัดจะพาไปตรวจค่ามะเร็งในเลือด แต่ปัจจุบันทุนอุดหนุนไม่เพียงพอจึงให้ผู้ป่วยกลับไปตรวจค่ามะเร็งในเลือดเอง (2) การกินยาสมุนไพรต่อเนื่อง ที่ควรกินประจำคือ ยาถ่ายน้ำเหลือง (ขับออกทางอุจจาระ) ยาบำรุงน้ำเหลือง และ ยาขับพิษทางปัสสาวะ หากต้องการซื้อยาไปกินเอง ควรซื้อจากที่หมอยาจัดให้ เนื่องจากทุกชนิดผ่านมาตรฐานทางยา ซึ่งผู้ผลิตได้รับใบอนุญาตจากกรมแพทย์แผนไทย และมีราคาถูกกว่าตามท้องตลาด บางชนิดมีสรรพคุณมากกว่า เพราะตัวยาต้องคำนึงถึงระยะเก็บเกี่ยวด้วย (3) ถ้าทำได้ควรกลับมาตรวจที่คลินิกของวัดทุกเดือน (4) การป้องกันการกลับไปเป็นซ้ำ แนะนำการปฏิบัติธรรมต่อเนื่อง การสวดมนต์ ปฏิบัติศีล 8 หรือ ศีล 5 ให้บริสุทธิ์ต่อเนื่อง เพราะจิตมีความสำคัญ เนื่องจากโรคมะเร็งเกิดจากวิบากกรรมในอดีต (วัดตรีวิสุทธิธรรม, 2555)

นอกจากนี้ พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ยังให้ใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา “อิทธิบาท 4” เพื่อให้ผู้ป่วยและพุทธศาสนิกชนใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (วัดตรีวิสุทธิธรรม, 2555) ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้ (1) “ฉันทะ” ได้แก่ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่รักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป (2) “วิริยะ” ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย (3) “จิตตะ” ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝักใฝ่ไม่ ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ (4) “วิมังสา” ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหา เหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ทั้งนี้ “อิทธิบาท 4” ยังเป็นพรหรือธรรมอันมาปรารถนา ที่ควรปลูกฝังและให้เกิดมีขึ้น เรียกว่า จตุรพิธพร หรือพร 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ โดย (1) “อายุ” คือ พลังที่หล่อเลี้ยงทรงชีวิตให้สืบต่ออยู่ได้ยาวนาน ได้แก่ อิทธิบาท 4 (2) “วรรณะ” คือ ความงามเอิบอิ่มผ่องใสน่าเจริญตาเจริญใจ ได้แก่ ศีล (3) “สุขะ” คือ ความสุข ได้แก่ ฌาน 4 และ (4) “พละ” คือ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้ข่มขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามปลอดโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ ไม่มีกิเลสหรือความทุกข์ใดๆ จะสามารถเบียดคั้นครอบงำ ได้แก่ วิมุตติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะ หรืออรหัตตผล

เมื่อพิจารณากระบวนการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม พบว่ามีแนวทางดังนี้ (1) กระบวนเยียวยาผู้ป่วยมีลักษณะเน้นผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง ให้แผนการรักษาตามโรคและปัญหาที่เป็น (2) มีความสอดคล้องกับการแพทย์ดั้งเดิมแบบอายุรเวท ที่ให้การรักษา ฟื้นฟูสุขภาพ บำรุงร่างกายและสนับสนุนทางจิตวิญญาณ (3) สมุนไพรและยาต่างๆ จากแหล่งคุณภาพได้มาตรฐาน และมีความปลอดภัย (4) ผู้ให้การรักษาหรือหมอยาเป็นผู้มีความรู้และผ่านการอบรมแพทย์แผนไทยจากกระทรวงสาธารณสุข (5) มีระบบการตรวจคัดกรองโรค วางแผนการรักษา ให้การรักษา การตรวจติดตาม และคำแนะนำการปฏิบัติตัวเมื่อกลับบ้าน ซึ่งคล้ายกับระบบสาธารณสุขจากภาครัฐบาล (6) เป็นทางเลือกของการรักษาและฟื้นฟู

แหล่งบริการผู้ป่วยนอกแผนไทยและการอบรมแพทย์แผนไทย (Outpatient)

สุขภาพ สอดคล้องแนวพุทธวิถี กาย-ใจ หรือแบบองค์รวมทางการรักษา (7) มีแนวทางการสร้างเครือข่ายที่ดีของพุทธศาสนิกชนแห่งความช่วยเหลือ (8) สามารถช่วยลดช่องว่างทางการรักษาพยาบาลได้เป็นอย่างดี รวมทั้งการลดภาระค่าใช้จ่ายของภาครัฐฯ วัดและพระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านสมุนไพรและการเยียวยาผู้ป่วยด้วยพุทธวิธีต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเติมเต็มระบบสุขภาพของคนในสังคมไทย

2. การเยียวยารักษาโรคของพระคิลานุปัฏฐากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่ามีการใช้ยาจากสมุนไพรในการรักษาโรคในอาโรคยศาลกว่า 100 แห่ง ซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ของอาณาจักรขอม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมาตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงสุโขทัย องค์ความรู้การแพทย์แผนไทยได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องของธาตุสี่และขันธ์ห้า และได้พัฒนามาตลอดช่วงประวัติศาสตร์ของประเทศ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, ม.ป.ป.) วัดไทยจึงเป็นที่พักพิงของผู้เดินทางผ่านไปมา เป็นที่บำบัดเยียวยารักษาผู้ป่วยโรคทางกายและเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของคนในชุมชนตลอดเรื่อยมา ซึ่งในปัจจุบันเรายังสามารถพบเห็นงานวิจัยหลายชิ้นที่สนับสนุนความคงอยู่ของพระหมอซึ่งให้การเยียวยารักษาผู้ป่วยโรคต่างๆ เช่น การบำบัดผู้ติดยาเสพติด ผู้ป่วยโรคมะเร็ง เป็นต้น ความเชี่ยวชาญในด้านสมุนไพรเป็นความสามารถเฉพาะส่วนบุคคลที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์ไว้ ความเกี่ยวข้องของพระหมอในฐานะที่เป็นพระคิลานุปัฏฐากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงสมควรได้ค้นหาคำตอบ ในที่นี้จะได้ศึกษาในประเด็นความหมายและลักษณะพระคิลานุปัฏฐาก รูปแบบการรักษา ลักษณะการวินิจฉัยและแนวทางการรักษาดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายและลักษณะพระคิลานุปัฏฐาก

จาก พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของ “คิลานุปัฏฐาก” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ไว้ดังนี้ คิลาน-, คิลานะ อ่านว่า คิลานะ- เป็นคำนาม มาจากภาษาบาลี แปลว่า คนเจ็บ และ อุปัฏฐาก อ่านว่า อุปัดถาก, อุบปัดถาน เป็นคำนาม มาจากภาษาบาลี แปลว่า ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร, ถ้าเป็นหญิงใช้ อุปัฏฐายิกา เมื่อนำสองคำมาประสมรวมกันแล้ว “คิลานุปัฏฐาก” จึงหมายถึง ผู้บำรุงหรือดูแลพระภิกษุสามเณรอาพาธ หรือ ผู้พยาบาลคนป่วย ได้แก่ ผู้รับใช้เวลาเจ็บไข้, ผู้พยาบาล ในทางพระธรรมวินัยท่านหมายถึง ภิกษุสามเณรที่ทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกันในเวลาอาพาธ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “พวกเธอไม่มีมารดาไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพึงพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอจักไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลภิกษุอาพาธเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา.(ไทย); 5/365/240) นัยนี้ให้ความหมายว่า ผู้ใดที่ประสงค์จะเป็นผู้ดูแลในยามที่พระพุทธเจ้าเจ็บป่วย ท่านให้ผู้นั้นช่วยดูแลรักษาพระภิกษุผู้ป่วยไข้ด้วย บ่งชี้ว่า การพยาบาลหรือบำบัดโรคภัยไข้เจ็บของพระสงฆ์ เท่ากับเป็นการได้อุปัฏฐากพระพุทธองค์ หรือจะเป็นผู้มีจิตใจอันเป็นบุญกุศลอย่างมากในอานิสงส์นี้

แหล่งข้อมูลยังไม่เผยแพร่ อยู่ระหว่างการพิจารณาเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

คุณสมบัติของผู้ที่เหมาะสมในการดูแลผู้ป่วยนั้น มีพุทธพจน์ตรัส กล่าวถึง “คิลานุปัฏฐาก” ว่ามี 5 ประการ ดังนี้ (1) เป็นผู้สามารถประกอบยา (2) การรู้จักของแสลงและไม่แสลง คือกันของแสลงออก นำของไม่แสลงเข้าไปให้ (3) มีจิตเมตตาพยาบาลไข้ ไม่เห็นแก่อามิส (4) เป็นผู้ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ เขฬะ หรือของที่อาเจียนออกไปเสีย (5) เป็นผู้สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้เห็นแจ้ง สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมีกถาในกาลทุกเมื่อ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก.(ไทย); 22/124/204) พระสงฆ์ที่ให้การเยียวยาหรือให้การพยาบาลผู้ป่วย ควรจะต้องเป็นผู้มีความรู้ทางยา จนถึงระดับมีความสามารถในการปรุงยาได้ด้วยตนเอง รู้ว่ายาและอาหารชนิดใดเหมาะสมและเป็นโทษแก่การรักษา มีจริยธรรมของการเป็นผู้อยู่ในฐานะแพทย์หรือพยาบาล สามารถสนทนา บรรยายหรืออธิบายเกี่ยวกับธรรมได้สอดคล้องกับ ศิวนาถ ยอดสุวรรณ์ (2562) ที่ศึกษาหลักพุทธธรรมที่มีต่อการแพทย์แผนไทย พบว่า เพื่อการมีจิตสำนึกที่จะรักษาคนไข้ ให้มีความเมตตากับคนไข้ด้วยการคิดค่ารักษาอย่างเป็นธรรม ปราศจากความโลภ ไม่เห็นแก่ได้ ทำกิจกรรมเยี่ยมไข้เพื่อให้กำลังใจคนป่วย คนประสบทุกข์ มีปิยวาจา มีบุพพัยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนไข้ และบริหารสถานพยาบาลด้วยวิสัยทัศน์และมีความชำนาญในงาน

2.2 รูปแบบการรักษา ในแนวทางการเยียวยาผู้ป่วยของพระคิลานุปัฏฐากจำเป็นต้องมีความรู้เรื่องโรคและประเภทของผู้ป่วยเพื่อให้การวินิจฉัยแยกโรคและให้การรักษาที่ถูกต้องครบถ้วน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงจำแนกโรคออกเป็น 2 จำพวก คือ (1) โรคทางกาย และ (2) โรคทางใจ แม้โรคทางกายอาจไม่เกิดขึ้นกับบางคนได้ แต่โรคทางใจนั้นหาได้ยากที่จะไม่เกิดขึ้นกับคนใดเลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/157/217) และ คนไข้ 3 ประเภท ดังข้อความที่ว่า คนไข้ 3 จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก 3 จำพวกเป็นไฉน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.เอกก.(ไทย); 20/22/169) คือ

2.2.1 คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลย

2.2.2 คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมหายจากอาพาธนั้นได้

2.2.3 คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะ จึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึง หายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย

บรรดาคนไข้ 3 จำพวกนั้น คนไข้ใดได้โภชนะที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้นเมื่อไม่ได้ย่อมไม่หายและได้คนพยาบาลที่เหมาะสม จึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย เพราะอาศัยคนไข้นี้แล เราจึงอนุญาตอาหารสำหรับภิกษุไข้ อนุญาตยาสำหรับ

แหล่งข้อมูลนี้ไม่สงวนลิขสิทธิ์ ขอรับบริการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

ภิกษุไข้และอนุญาตคนพยาบาลสำหรับภิกษุไข้ก็เพราะอาศัยคนไข้นี้ คนไข้แม้อื่น ๆ ก็ควรได้รับการพยาบาลด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.เอกก.(ไทย); 20/22/170)

รูปแบบการรักษาในสมัยพุทธกาลจึงมีแนวทางตามการตรวจวินิจฉัยแยกโรค ได้แก่ โรคทางกายและโรคทางใจ โดยเชื่อว่าแม้มนุษย์เราอาจมีสุขภาพกายที่แข็งแรงแต่สามารถเกิดมีความเจ็บป่วยทางจิตใจได้เสมอ ทั้งนี้ในการแบ่งประเภทคนไข้ 3 ประเภท ได้แก่ (1) คนไข้ที่ได้รับหรือไม่ได้รับการดูแลรักษาก็ไม่มีโอกาสหายจากโรค (2) คนไข้ที่ได้รับหรือไม่ได้รับการดูแลรักษาก็สามารถหายจากโรคเองได้ (3) คนไข้ที่ได้รับการดูแลรักษาจึงจะหายจากโรค หากไม่ได้รับการดูแลรักษาจะไม่สามารถหายจากโรคได้ นัยของการจัดประเภทผู้ป่วยด้วยการพิจารณาถึงสภาพความพร้อมของปัจจัยในการรักษาและระดับความรุนแรงของโรค นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงเป็นผู้ที่มีความเสมอภาคเกี่ยวกับการดูแลรักษาคนไข้ทุกประเภทอย่างเท่าเทียมกัน คือไม่ควรปฏิเสธการรักษาใครเลยแม้จะรู้ว่าจะหายจากโรคหรือไม่ หรือโรคอาจหายเองได้ก็ตาม

2.3 ลักษณะการวินิจฉัยและแนวทางการรักษา

2.3.1 ลักษณะการวินิจฉัย คือการพิจารณาสาเหตุของการเกิดโรค ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ให้นิยามความหมายของสมุฏฐานของการเกิดโรค หมายถึงการรู้ที่ตั้งแรกของการเกิดโรคอันเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วย ประกอบด้วย 8 สมุฏฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/87/134) ดังนี้ (1) ดี (อวัยวะภายใน) (2) เสมหะ (เมือกของลำคอหรือลำไส้) (3) ลม (ภายในกาย) (4) ประชุมกันเกิดขึ้น (5) ฤดูแปรปรวน (6) การบริหารไม่สม่ำเสมอ (7) การบาดเจ็บ (8) เกิดจากผลกรรม (บาป) การวินิจฉัยโรคของพระพุทธเจ้าคือการนำข้อมูลจากการคัดกรองประเภทของโรคและสาเหตุการเกิดโรค ที่มาจากทั้งภายในและภายนอกร่างกาย แล้วจึงพิจารณาให้การรักษา

2.3.2 แนวทางการรักษาในสมัยพุทธกาลมีชีวกโกมารภัจจ์ เป็นแพทย์ให้การรักษาทั้งยาสมุนไพรและการผ่าตัด ดังตัวอย่าง การตรวจความผิดปกติให้กับภรรยาเศรษฐีที่เมืองสาเกต ที่มีอาการปวดศีรษะเรื้อรัง รักษาด้วยยาสมุนไพรผสมเนยใสเสร็จนัตถุ์เข้าในจมูก การตรวจและให้การรักษาโรคกับพระเจ้าพิมพิสารที่ทรงประชวรโรคริดสีดวงทวาร การตรวจรักษาโรคติดเชื้อในสมองให้แก่เศรษฐีชาวพระนครราชคฤห์ที่เจ็บป่วยด้วยอาการปวดศีรษะซึ่งแพทย์ท่านอื่นคาดคะเนว่าจะเสียชีวิตภายใน 7 วัน แต่สามารถรอดชีวิตได้ด้วยการผ่าตัดสมองแล้วดูแลหลังผ่าตัดด้วยการจัดท่านอน และการตรวจความผิดปกติของร่างกายอย่างละเอียด อาการอาหารไม่ย่อย ขับถ่ายไม่ออก ซูบซีด ผิวพรรณเศร้าหมอง วินิจฉัยโรคเนื้องอกลำไส้แล้วให้การผ่าตัดรักษาช่องท้องให้กับเศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา.(ไทย); 5/129-133/134-144) เช่นเดียวกันกับ พรศรี บุญสายบัว (2563) ได้ทำการศึกษา พบว่าพระพุทธเจ้าให้การรักษาผู้ป่วยด้วยยาสมุนไพรที่ได้จากพืช สัตว์ แร่ธาตุตามธรรมชาติ ขบวนการรักษาได้แก่ วินิจฉัยโรคโดยการวิเคราะห์สาเหตุ มีการศึกษาสรรพคุณของยา และให้การรักษาด้วยยากิน ยาทา ตามจำนวนและขนาดที่ต้องการ รวมทั้งการรักษาด้วยการผ่าตัด เช่น ผ่าตัดฝี ตัดเนื้องอก

นอกจากการรักษาโรคทางกายแล้ว โรคทางใจที่อาจเป็นผลต่อโรคทางกาย ต้องใช้ธรรมโอสถรักษา ได้แก่ “โพชฌงค์ 7” เป็นหลักปฏิบัติเพื่อยกระดับจิตใจของผู้ป่วยให้เข้มแข็งอดทนในการต่อสู้กับความเจ็บป่วย

แหล่งข้อมูลนี้ไม่สงวนลิขสิทธิ์ อนุญาตให้ใช้เพื่อการศึกษาเผยแพร่และการอ้างอิง (Attribution)

3 ระดับ คือ ดูจิต ยกจิต และข่มจิต ซึ่ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2565) กล่าวไว้ว่า โพชฌงค์เป็นธรรมที่สำคัญ แปลว่าองค์แห่งการตรัสรู้ หมายถึง (1) รู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลาย ชำระใจให้หมดกิเลส ความรู้ที่เป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์ (2) ปัญญาที่ทำให้ตรัสรู้นี้ทำให้เกิดความตื่น พ้นจากความประมาทมัวเมา ความยึดติดต่างๆ (3) ทำให้จิตใจของผู้นั้นมีสภาพจิตที่ดีแม้กายป่วยแต่ใจไม่ป่วย เป็นจิตใจที่มีความสุขและช่วยผ่อนคลายจากโรคนั้น มี 7 ประการ คือ (1) “สติ” ความระลึกได้ เป็นเครื่องดึงจิตไว้กับสิ่งนั้นๆ (2) “ธัมม-วิจยะ” หรือ ธรรมวิจัย คือการเลือกเฟ้น หรือใช้ปัญญาไตร่ตรองความจริง ความถูกต้อง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล (3) “วิริยะ” ความเพียร ความกล้าหาญ ใจสู้ ไม่ท้อแท้ (4) “ปีติ” ความอิ่มใจ ซาบซึ้ง ปราบปลื้ม เป็นอาหารหล่อเลี้ยงที่สำคัญของจิตใจ (5) “ปัสสัทธิ” ความผ่อนคลาย หรือสงบเย็น ไม่กระสับกระส่าย ไม่เครียด (6) “สมาธิ” ความตั้งจิตมั่น หรือแน่วแน่อยู่กับสิ่งนั้นๆ (7) “อุเบกขา” ความวางเฉย มีจิตที่เป็นกลาง ไม่เอนเอียง เป็นความเฉยรู้ ดั่งนี้การมี “สติ” จะนำมาซึ่งประโยชน์ในการส่งต่อกันไปตามลำดับ เป็นธรรมที่หนุนเนื่องกัน ช่วยให้บรรลุถึงจุดหมาย และ “ปีติ” ช่วยส่งเสริมให้มีความสุขกายเสริมความสุขใจด้วย จึงมีสุขภาพที่ดีพร้อมทั้งสองด้าน

จากข้อความข้างต้น การเยียวยารักษาโรคของพระคิลานุปัฏฐากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีหลักฐานการตรวจวินิจฉัย วิเคราะห์แยกโรค แล้วให้การรักษาทั้งการใช้ยากิ ยาทา ฯลฯ ที่หาได้จากธรรมชาติ ด้วยวิธีการต่างๆ รวมทั้งการผ่าตัดรักษาโรคทางกาย วัตถุประสงค์ที่จะสงเคราะห์คนในสังคมให้เกิดความไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียด และโรคทางใจที่ให้ความสำคัญกับการมีสติ มีเป้าหมายให้สามารถใช้เวลาในการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อการหลุดพ้น พระคิลานุปัฏฐากให้การดูแลพยาบาลพระสงฆ์อาพาธเปรียบเสมือนการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า นับเป็นการปฏิบัติอันได้กุศลยิ่ง ความทุกข์จากความเจ็บป่วยของคนในสังคม เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ทำหน้าที่ให้การสาธารณสงเคราะห์ จากความสัมพันธ์แนบแน่นในวัฒนธรรมไทย พระคิลานุปัฏฐากเป็นผู้มีความรู้ในการเยียวยารักษาโรค คือ รู้ประเภทของโรคที่เกิดขึ้น รู้วิธีการรักษา การปรุงยา สิ่งต้องห้าม การปฏิบัติตัวหรือการแนะนำธรรม การรักษาใจคือการรักษากาย รวมทั้งการมีจริยธรรมทางการรักษา คือ ให้ความเท่าเทียมกันสำหรับผู้ป่วยทุกคน แม้ผู้ป่วยสามารถหายจากโรคทางกายได้เอง แต่อาจเป็นโรคทางใจซึ่งต้องใช้ธรรมโอสถเป็นเครื่องเยียวยา

3. วิเคราะห์แนวคิดรูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม

การเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งที่วัดตรีวิสุทธิธรรมเกิดจากความดำริของพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ (หลวงพ่อไก่) โดยใช้หลักธรรมบำบัดแบบองค์รวม ประกอบด้วย (1) การรักษาร่างกายด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทย และ (2) การรักษาจิตใจด้วยธรรมโอสถ ตามแนวความคิด “รักษาคน เพื่อรักษาธรรม” ทำให้ผู้ป่วยแข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถกลับไปเป็นกำลังสำคัญให้กับครอบครัวและสังคมไทย ซึ่งโรงพยาบาลแพทย์แผนไทย พระพิทักษ์สหโรคา กำลังทำการก่อสร้างเป็นโรงพยาบาลขนาดกลาง รองรับผู้ป่วยแบบค้างคืนได้ประมาณประมาณ 60 เตียง มีการรักษาที่เป็นระบบ มีมาตรฐาน มีประสิทธิภาพ ได้รับการรับรองจากกรมการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข ให้การรักษาโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย และจะเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

แหล่งข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ ขอระงับการเผยแพร่และการอ้างอิง (Abstract Only)

ทางการแพทย์แผนไทยในอนาคต ซึ่งแนวคิดรูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม สามารถวิเคราะห์ตามบริบทคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

3.1 แนวคิดของการเยียวยารักษาผู้ป่วย มีความสำคัญต่อภาพรวมการให้บริการเป็นอย่างยิ่ง

3.1.1 แนวคิดเรื่องการรักษาเป็นบุญ

จากคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงกล่าวไว้ใน “คิลานสูตร” มีนัยของ “พระคิลานุปัฏฐาก” ว่าการพยาบาลหรือการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บของพระสงฆ์ด้วยกัน เสมอเหมือนเป็นการได้อุปัฏฐากพระพุทธองค์ หรือจะเป็นผู้มีจิตใจอันเป็นบุญกุศลอย่างมากในอานิสงส์นี้ ซึ่งตามความหมายของ “บุญ” หมายถึงการกระทำดีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ในที่นี้ บุญกิริยาวัตถุ คือที่ตั้งแห่งการทำบุญเรื่องที่จัดเป็นการทำความดี หลักการทำความดี ทางทำความดี มี 10 ข้อ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564: 93-94) ได้แก่ (1) ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ (2) สีลมัย ด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (3) ภาวนามัย ด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา (4) อปจายนมัย ด้วยการประพฤติอ่อนน้อม (5) เวยยาวัจจมัย ด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ (6) ปัตติทานมัย ด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (7) ปัตตานุโมทนามัย ด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (8) ธัมมัสสวนมัย ด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้ (9) ธัมมเทสนามัย ด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ (10) ทิฏฐุชุกัมม์ ด้วยการทำความเห็นให้ตรง

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2565) กล่าวถึงเรื่องการรักษาให้ผู้ป่วยว่าผู้รักษาก็ได้รับด้วยเช่นกัน ได้แก่ ประโยชน์ที่ได้จากการสังเกตชีวิตมนุษย์ทำให้เกิดการพัฒนาด้านการรับรู้อย่างมีสติที่มาพร้อมกับสัมปชัญญะคือความรู้ และช่วยให้ปัญญา เก็บข้อมูลไว้เป็นข้อมูลสำหรับระลึกใช้ ได้ฝึกพัฒนา แก้ปัญหาและปรับปรุงตัวเอง สามารถสร้างความเพลิดเพลินมีปีติสุข จึงถือว่างานรักษาผู้ป่วยคือเครื่องมืออันประเสริฐในการพัฒนาชีวิต หากตั้งใจในจุดหมายสูงสุดเช่นวิถีของพระโพธิสัตว์ มุ่งหมายต่อโพธิญาณ มีปณิธานว่าจะต้องทำให้สำเร็จ ยอมสละได้แม้กระทั่งชีวิต มั่นคงในความดี นอกจากนี้ ในแนวคิดแบบพระอรหันต์คือผู้บริสุทธิ์ ฝึกเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า เป็นผู้ซึ่งไม่มีอะไรที่ต้องทำเพื่อตนเองอีก เพราะเป็นผู้บรรลุจุดหมายแล้ว ละสิ้นตัวตนแล้ว จึงเป็นบุคคลที่มีจิตใจสมบูรณ์ มีความสุขอยู่ในตัวตลอดเวลา

ตามคำกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับปณิธานของพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ พระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม ว่า “รักษาคน เพื่อรักษาธรรม” อันหมายถึง การเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งเป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดของท่าน สอดรับกับปณิธานในการใฝ่ธรรมของพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์คือ ท่านปฏิบัติเนสัชชิก จึงเป็นการทำความเพียรในธรรม และเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา มิได้เพื่อผลทางการค้าหรือลาภสักการะ ตั้งแต่แรกเริ่มก่อสร้างวัดพระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์มีเป้าหมายเพื่อให้วัดเป็นแหล่งสุขภาพของชุมชน จนสามารถยกระดับการยอมรับทางสังคม ให้เป็นคลินิกการแพทย์พิทักษ์ศาสนวงศ์ และโรงพยาบาลแพทย์แผนไทย พระพิทักษ์สหโรคา ตามลำดับ รวมทั้งเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านการเยียวยาผู้ป่วย ญาติและพุทธศาสนิกชนที่ยินดีในอานิสงส์นี้

แหล่งข้อมูลอ้างอิงสงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ห้ามมิให้มีการเผยแพร่และการใช้งานอื่น (Retracted)

3.1.2 แนวคิดเรื่องการรักษาโรคเป็นการกำจัดความทุกข์ ที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย ญาติ หรือผู้เกี่ยวข้อง หากแต่ในหลักพุทธธรรมได้ให้ขอบเขตของคำว่า “ทุกข์” ไว้ว่า “บรรดาอริยสัจ 4 นั้น ทุกขอริยสัจ เป็นอย่างไร คือ ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสเป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์ อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/33/50) ณ.ที่นี้ ในการมองเห็นความทุกข์ของผู้ป่วยและคนในสังคมนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2565) กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนา มอง “ความไม่สบาย” ว่าเป็นโรคของชีวิต ซึ่ง “โรค” เป็นคำที่ใช้แทนคำว่า “ทุกข์” เป็นปัญหาของมนุษย์ทุกคน โดยหลักการเยียวยารักษา ใช้หลักอริยสัจ 4 ดังนี้คือ (1) ทุกข์ ได้แก่โรค (2) สมุทัย แปลว่า เหตุของโรค หรือสมุฏฐานของโรค (3) นิโรธ คือ ภาวะหายจากโรค และ (4) มรรค ได้แก่ยาและกระบวนวิธีใช้บำบัดโรคหรือทำให้หายโรคนั้น เมื่อทุกข์อยู่ที่ชีวิต กายกับใจนี้ ต้องมองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”

รูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม เป็นไปตามประเภทของโรคและอาการของผู้ป่วย สอดคล้องกับ “โรคสูตร” คือ โรคที่เกิดขึ้นมี 2 ชนิด แก่ผู้ป่วย ได้แก่โรคทางกาย และโรคทางใจ ซึ่ง (1) โรคทางกาย ใช้สมุนไพรและหัตถการต่างๆ โภชนบำบัด การออกกำลังกาย (2) โรคทางใจ ใช้ธรรมโอสถ การสวดมนต์ การทำสมาธิ พิธีกรรมทางศาสนา และการทำจิตอาสา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งที่วัดตรีวิสุทธิธรรม มีลักษณะ “ใช้หลักธรรมะบำบัดแบบองค์รวม” คือ การใช้สมุนไพรเป็นการแพทย์ดั้งเดิมที่มีรากฐานความคิดจากพระพุทธศาสนา ในเรื่อง ธาตุสี่ และขันธ์ห้า การปรับสมดุลของธาตุในร่างกาย ควบคู่ไปกับการปฏิบัติธรรม เพื่อให้ร่างกายหลั่งสารแห่งความสุข เป็นแนวทางเดียวกันกับความสำคัญของ “ปีติ” ความอิ่มใจ จะช่วยเป็นอาหารใจ คือ เป็นการส่งเสริมให้มีความสุข เพื่อความสมบูรณ์ของสุขภาพทั้งสองด้าน คือด้านกายและด้านใจ

3.2 แนวคิดคุณลักษณะของผู้ให้การรักษา

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ไว้ว่าพระคิลานุปัฏฐากต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติของผู้ให้การรักษา โดยจำแนกออกเป็น

3.2.1 คุณสมบัติด้านความรู้ ในการเป็นผู้ดูแลหรือพยาบาลผู้ป่วยไข้ ได้แก่ (1) ความรู้เรื่องยา สามารถจัดยาหรือปรุงยาเองได้ (2) ความรู้เรื่องอาหารว่าชนิดใดเหมาะสมและเป็นโทษแก่การรักษา (3) ความรู้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า สามารถสนทนา บรรยายหรืออธิบายเกี่ยวกับธรรมได้ นอกจากนี้ หากให้การรักษาโรคหรือเป็นแพทย์ จะต้องมีความรู้เพิ่มมากขึ้น คือ (4) สมมุติฐานหรือสาเหตุของโรค (5) ประเภทของโรค และ (6) แนวทางการรักษาโรค สำหรับ พระคิลานุปัฏฐากที่วัดตรีวิสุทธิธรรมนั้น ท่านมีความรู้ด้านสมุนไพรในการเยียวยาผู้ป่วยโรคมะเร็งเป็นอย่างดี มีรูปแบบการเยียวยาผู้ป่วย สอดคล้องกับ “คิลานสูตร” คือมีการแยกประเภทของผู้ป่วยมะเร็งเป็นระดับต่างๆ การรักษาด้วยยาสมุนไพรที่แตกต่างกันออกไป มีทั้งหมด 28 สูตร แต่ที่เหมือนกันคือการล้างพิษสารเคมีจากเคมีบำบัดออกจากร่างกายก่อนการรักษาโรค ยาสมุนไพรที่ใช้เยียวยาผู้ป่วยมะเร็งที่วัดตรีวิสุทธิธรรม ได้รับการรับรองจากกรมแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุขได้

แหล่งข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ ขอระงับการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

มาตรฐานการผลิตเทียบเท่ายาแผนปัจจุบัน โดยเป็นสมุนไพรที่วัดปลูกเองในสวนขนาด 75 ไร่ และซื้อมาจากแหล่งคุณภาพที่พิจารณาระยะการเก็บเกี่ยวเพื่อให้ได้คุณภาพสูงสุด

3.2.2 คุณสมบัติด้านจิตใจ ได้แก่ (1) มีจริยธรรมของการเป็นผู้อยู่ในฐานะแพทย์หรือพยาบาล คือมีจิตเป็นกุศลให้การเยียวยาแม้ต้องพบเจอในสิ่งน่ารังเกียจของผู้ป่วย (2) ให้การรักษาโดยไม่เห็นแก่สินจ้างรางวัล (3) ให้การรักษาผู้ป่วยทุกคนเท่าเทียมกัน แม้ว่าหากต้องคำนึงถึงปัจจัยในการรักษาไม่ว่าจะเป็นเรื่องยา อาหาร หรือให้การดูแลพยาบาลแล้วผู้ป่วยจะหายหรือไม่ก็ตาม เช่นเดียวกันกับการศึกษาของ ศิวนาถ ยอดสุวรรณ์ (2562) เกี่ยวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อการแพทย์แผนไทย พบว่า การมีจิตสำนึกที่จะรักษาคนไข้ มีความเมตตากับคนไข้ด้วยการคิดค่ารักษาอย่างเป็นธรรม ปราศจากความโลภ ไม่เห็นแก่ได้ และทำกิจกรรมคิลานุปัฏฐากเยี่ยมไข้เพื่อให้กำลังใจคนรอบข้าง มีปิยวาจาต่อคนไข้ และมีมนุษย์สัมพันธ์

จากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา คือให้การเยียวยากับผู้ป่วยทุกประเภท แม้ว่าให้การเยียวยารักษาโรคแล้วโรคนั้นๆ อาจจะไม่หายก็ตาม เฉกเช่นการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งที่วัดตรีวิสุทธิธรรมที่ได้ให้การดูแลผู้ป่วยมะเร็งในระยะสุดท้ายแบบประคับประคอง ไม่ได้เน้นการกินยามากนั้น เพราะอาจจะกระทบความสุขสบายทางกาย แต่มุ่งเน้นให้ผู้ป่วยปฏิบัติธรรมเพื่อเพิ่มความสุขทางจิตใจ และพร้อมเผชิญหน้ากับวาระสุดท้ายของชีวิตภายใต้ความอบอุ่นจากญาติที่ดูแลใกล้ชิด

สรุป

รูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของวัดตรีวิสุทธิธรรม เกิดจากปณิธานของพระคิลานุปัฏฐากที่เป็นท่านเจ้าอาวาส คือ พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ (หลวงพ่อโก่) ท่านเป็นผู้มีความรู้ทั้ง 1) ทางโลกคือ โรคภัยไข้เจ็บและแนวทางการรักษาด้วยการแพทย์ดั้งเดิมวิถีพุทธ และ 2) ทางธรรม คือประกอบไปด้วยจริยธรรมที่ดีงามของการเป็นผู้ให้การพยาบาลผู้ป่วยไข้ ใฝ่ในธรรมอันสูงสุด ปฏิบัติตนตามกรอบของพระธรรมวินัย ซึ่งนอกจากความรู้ความชำนาญในงานแล้ว ท่านเป็นผู้ก่อตั้งวัดให้เป็นสถานพยาบาลด้วยตนเอง มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำด้วยการมีวิสัยทัศน์ “รักษาโรค รักษาธรรม” โดยให้การเยียวยาผู้ป่วยโรคทางกาย ควบคู่ไปกับการรักษาใจ หรือ แบบองค์รวมทางการรักษา

แม้ว่า พระคิลานุปัฏฐาก ในปัจจุบันมีภาพลักษณ์ที่อาจต้องเปลี่ยนแปลงไปตามระดับความทุกข์หรือความคาดหวังของคนในสังคม บริบทด้านศาสนสงเคราะห์ด้วยเมตตาธรรม เพื่อวัตถุประสงค์ในการดูแลพระภิกษุอาพาธและผู้ป่วยทุกโรค โดยไม่เลือกเชื้อชาติและศาสนา วัดตรีวิสุทธิธรรม จึงนับว่าเป็นสถานที่ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่น ให้มีสุขภาพที่ดีตามวิถีแบบไทยๆ เป็น “วัดรอบรู้ด้านสุขภาพ” (Health Literate Temple) โดยยึดหลักสำคัญ คือการใช้ทางธรรมนำทางโลก ให้คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี สมบูรณ์ทั้งทางกาย-จิต-ปัญญา-สังคม ซึ่งเป็นแนวทางการเผยแผ่หลักธรรมเชิงรุกให้แก่พุทธศาสนิกชน อีกทั้งเป็นแนวทางการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ป่วย เพื่อให้เกิดความรู้สึกดี และมีกำลังใจในการต่อสู้กับโรคภัยที่กำลังเผชิญอยู่ สามารถช่วยแบ่งเบาภาระของหน่วยงานภาครัฐและส่วนที่เกี่ยวข้องลงได้เป็นอย่างมาก รูปแบบการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งของพระคิลานุปัฏฐากวัดตรีวิสุทธิธรรม จึงถือเป็นมรดกทาง

แหล่งข้อมูลนี้ไม่สงวนลิขสิทธิ์ และอนุญาตให้ใช้เพื่อการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

วัฒนธรรมด้านกายและจิต เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตการดูแลผู้ป่วยมะเร็งในทางพระพุทธศาสนาอันล้ำค่า ซึ่งสมควรแก่การอนุรักษ์ไว้ในการแพทย์วิถีพุทธของสังคมไทย

บรรณานุกรม

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (ม.ป.ป.). *ประวัติและตราสัญลักษณ์.* สืบค้น 5 สิงหาคม 2567 จาก https://www.dtam.moph.go.th/

คลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์. (2567). *ขอเชิญร่วมทอดกฐินสามัคคี ธนาคารกรุงไทย 2566 อานิสงส์ใหญ่ "รักษาคน เพื่อรักษาธรรม"* เพื่อจัดสร้างโรงพยาบาลแพทย์แผนไทย พระพิทักษ์สหโรคา และอุโบสถเจดีย์. สืบค้น 1 สิงหาคม 2567 จาก https://www.facebook.com/pitakclinic

คลินิกการแพทย์แผนไทยพิทักษ์ศาสนวงศ์. (ม.ป.ป.). *เอกสารกำกับยา*. (ม.ป.ท.)

พรศรี บุญสายบัว. (2563). การรักษาโรคของพระพุทธเจ้า. *วารสารพุทธจิตวิทยา*. 5(1), 45-61.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. สืบค้น 4 สิงหาคม 2567 จาก https://dictionary.orst.go.th/index.php

วิชิต เปานิล. (2546). *รายงานการวิจัย เรื่อง พุทธกระบวนทัศน์: เพื่อสุขภาพและการเยียวยาในสังคมไทย*. สืบค้น 10 สิงหาคม 2567 จาก https://kmhsri.or.th/dspace/handle/11228/1687?locale-attribute=th

วัดตรีวิสุทธิธรรม. (2555). *วัดตรีวิสุทธิธรรม พระครูพิทักษ์ศาสนวงศ์ (หลวงพ่อไก่).* สืบค้น 1 สิงหาคม 2567 จาก http://www.visudhidham.com/joomla/index.php

ศิวนาถ ยอดสุวรรณ์. (2562). *การศึกษาจรรยาบรรณแพทย์แนวพุทธที่ปรากฏในตำราแพทย์แผนไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 43). สืบค้น 10 สิงหาคม 2567 จาก https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pra-muan-dhaama.pdf

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2565). *โพชฌงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ. การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). สืบค้น 6 สิงหาคม 2567 จาก https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/31

สุพิมล ศรศักดา. (2553). *พระหมอกับการรักษาโรค: ทางเลือกใหม่ของชุมชน.* สืบค้น 7 สิงหาคม 2567 จาก https://www.mcu.ac.th/article/detail/409

อ้อมบุญ วัลลิสุต. (2556). *การใช้สมุนไพร อายุรเวท รักษามะเร็ง.* สืบค้น 8 สิงหาคม 2567 จาก https://pharmacy.mahidol.ac.th/

แหล่งข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ ขอระงับการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

Kartan, P. (2021). *Advancement in the Cancer Treatment*. Burlington: Delve Publishing.

Poonthananiwatkul, B. et al. (2016). *Cancer patients' experiences of taking herbal medicines and Arokhayasala treatment, Khampramong temple, Sakon Nakhon in Thailand: a qualitative study.* Retrieved 10 August 2024 from https://www.researchgate.net/publiccation/311454251

World Health Organization. (2022). *Cancer*. Retrieved 8 August 2024 from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cancer

แหล่งข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ ขอระงับการเผยแพร่และการอ้างอิง (Retracted)

สภาพปัจจุบันของผญาอีสานบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์

Current State of Isan Phaya on Social Media Area

เฉลิมพล แสงแก้ว และ[2]หอมหวล บัวระภา

[1]Chalermpol Saengkae and[2]Homhuan Buarabha

[1,2]คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

[1,2]Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University.

[1]Corresponding Author's Email: Chalermpol@kku.ac.th

Received: November 25, 2024; **Revised:** December 15, 2024; **Accepted:** December 16, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของผญาอีสานบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ จากการศึกษาพบว่า ผญาอีสานบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์เริ่มปรากฏพร้อมกับการเกิดขึ้นของสื่อสังคมออนไลน์ใน พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ปรากฏสภาพปัจจุบันของผญา 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านรูปแบบเนื้อหา คือ ผญาดั้งเดิม หมายถึง ผญาที่คงรูปแบบเดิมจากต้นฉบับ ผญาผสม หมายถึง ผญาที่ปรับเนื้อของรูปแบบเดิมให้เข้ากับยุคสมัย และผญาแต่งใหม่ หมายถึง ผญาที่แต่งขึ้นใหม่ซึ่งมีเนื้อหาของยุคสมัยปัจจุบัน 2) ด้านกลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้ กลุ่มผู้ใช้ประกอบด้วย กลุ่ม Gen Z (ช่วงอายุ 9 – 26 ปี) กลุ่ม Gen Y (ช่วงอายุ 27 - 41 ปี) กลุ่ม Gen X (ช่วงอายุ 42 - 56) กลุ่ม Baby Boomer (ช่วงอายุ 57 – 75 ปี) กลุ่มผู้อาวุโส (ช่วงอายุ 76 ปี ขึ้นไป) ในสถานภาพ/บทบาท/อาชีพ ดังนี้ พระสงฆ์/สามเณร พิธีกร/ผู้นำประเพณี หมอลำ/นักร้อง/นักแต่งเพลง นักปราชญ์/นักวิชาการ/นักวิจัย นักเรียน/นักศึกษา/ครู/อาจารย์ ส่วนช่องทางการใช้นั้นพบในสื่อพิธีกรรม ประเพณี ความบันเทิง การศึกษาและสื่อสังคมออนไลน์ ที่มีความสะดวกและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในปัจจุบัน และ 3) ด้านการใช้ประโยชน์พบว่า ใช้อบรมสั่งสอน สร้างความบันเทิง อนุรักษ์วรรณกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รณรงค์เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ เป็นเครื่องมือให้การศึกษาและถ่ายทอดความรู้ และใช้แสดงความผูกพันของวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรม ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งหมายถึง เครือข่ายทางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยเป็นการสร้างข้อมูล การแบ่งปันข้อมูล และการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ปรากฏผญา ได้แก่ 1) เฟซบุ๊ก 2) ยูทูบ และ 3) อินตาแกรม

คำสำคัญ: ผญาอีสาน; สภาพปัจจุบัน; สื่อสังคมออนไลน์

Abstract

This academic article aims to study the presence and dynamics of Isan Phaya on social media. The findings reveal that Isan Phaya began appearing on social media around 1996, coinciding with the advent of these platforms. The study identifies three aspects of its manifestation: 1. Content Forms: Traditional Phaya: Preserving the original form from the original texts. Hybrid Phaya: Adapting traditional forms to fit contemporary contexts. Newly Composed Phaya: Created entirely anew, reflecting modern-day themes. 2. User Groups and Usage Channels: The users include individuals from various generational cohorts, such as Gen Z (ages 9–26), Gen Y (ages 27–41), Gen X (ages 42–56), Baby Boomers (ages 57–75), and seniors (aged 76 and above). These users are from diverse roles and professions, including monks/novices, ceremonial hosts/traditional leaders, Molam performers/singers/ songwriters, scholars/researchers, and students/teachers. The usage channels encompass ritual media, traditions, entertainment, education, and social media platforms, which are integrated into contemporary lifestyles due to their convenience. 3. Applications: Isan Phaya is utilized for moral education, entertainment, the preservation of literature and local wisdom, advocacy and public relations, educational tools and knowledge transmission, and expressing the interconnectedness of life in agricultural societies. Social media platforms—primarily Facebook, YouTube, and Instagram—serve as key mediums for creating, sharing, and exchanging information related to Isan Phaya. These platforms facilitate the integration of traditional cultural expressions into modern digital communication, making them a vital part of the evolving social fabric.

Keywords: Isan Phaya; Current condition; Social media

บทนำ

คนภาคอีสาน เป็นผู้มีความมั่งคั่งในน้ำคำเทียบได้กับอัครมหาเศรษฐี ซึ่งจะเห็นได้จาก ผญาหรือผะหยา เป็นกวีนิพนธ์ชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึงความคิดอันเฉียบแหลม งดงาม เรียบง่ายและอบอวลด้วยกลิ่นอายของสังคมชนบท ความสามารถในการจ่ายผญา คือ พูดผญาได้เก่งและคล่องแคล่วนั้น ต้องอาศัยความเป็นพหูสูต รู้มาก ฟังมาก จำได้เก่ง ประกอบกับมีไหวพริบปฏิภาณ (จารุบุตร เรืองสุวรรณ, 2525) ผญามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสานมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ถึงขั้นมีผู้กล่าวไว้ว่า “ผญาเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน” ดังคำผญาที่ว่า “เงินเต็มพา บ่ท่อผญาเต็มปูม” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของผญาได้อย่างชัดเจน จากร่องรอยหลักฐานในเอกสารใบลานที่บันทึกเป็นภาษาโบราณ (ภาษาไทน้อย) เรื่อยมาจนถึงเอกสารหรือหนังสือภาษาไทยในปัจจุบัน

“ผญา” หมายถึง คำพูด สำนวนพูด ภาษิตภาษาอีสาน มีลักษณะลึกซึ้ง ทางความหมาย ไพเราะงดงามและกินใจ แสดงเชาว์ปัญญาอันหลักแหลมของผู้พูด ซึ่งตรงกับภาษาไทยกลางว่า ปัญญา (ในภาษาบาลี) หรือปรัชญา (ในภาษาสันสกฤต) พิมพ์ รัตนคุณสาส์น (2534) ได้กล่าวว่า “ผญา” เป็นคำพูดของนักปราชญ์อีสานโบราณ ถ่ายทอดมาจากคำว่า “ปัญญา” และ “ปรัชญา” ที่มาพร้อมหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสานจึงเปลี่ยนจากปัญญามาเป็นผญา เพื่อให้สะดวกและเหมาะสมกับภาษาถิ่น ปัญญาแปลว่าความรอบรู้ ผญาก็คงมีความหมายเช่นเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

จากการสำรวจสถานภาพเบื้องต้นของผญาพบประเด็นที่น่าสังเกตคือ พื้นที่ในการปรากฏตัวของผญานั้นในอดีตจะปรากฏในใบลานวรรณกรรมต่าง ๆ และในตัวบุคคลของชุมชน กล่าวคือผู้ใหญ่ใช้พูดสั่งสอนผู้น้อย หนุ่มสาวใช้พูดเกี้ยวพาราสีกัน หมอลำใช้ในการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้วิธีจดจำแบบมุขปาฐะ แต่ในปัจจุบันจะปรากฏในหนังสือและในโซเชียลมีเดียเพิ่มมากขึ้น มีงานการศึกษาและงานวิจัยเกี่ยวกับผญาโดยวิธีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยในประเด็นต่าง ๆ การจัดงานสัมมนาวิชาการวรรณกรรมไทยลาว ลาวไทย ครั้งที่ 2 “ฟื้นฟูภูมิปัญญา ผญาพาม่วน” เมื่อปี 2557 การจัดประกวดวงดนตรีพื้นเมืองอีสาน “ฟ้อนลำแคนคอนเทสต์” ตอน มหกรรมลำผญาย่อย ในปี 2562 โดยมหาวิทยาลัยขอนแก่น หนังสือผญาร่วมสมัย ของพระมหาใจ เขมจิตฺโต ผู้มีผลงานดีเด่นวัฒนธรรมสัมพันธ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขาภาษาและวรรณกรรม (ประพันธ์กลอนผญา) จะเห็นว่าผญาเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าที่ได้รับความสนใจตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ถึงจะได้รับความนิยมในแต่ละยุคสมัยมากน้อยแตกต่างกัน วิธีการสืบทอดในอดีตเป็นมุขปาฐะ แต่ปัจจุบันมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเพิ่มมากขึ้น เพราะผญาเป็นกลอนแบบพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากการแต่งของคนในสังคม ที่อยู่รวมกันและใช้วัฒนธรรมร่วมกัน โดยผญาดั้งเดิมได้นำเสนอภาพวิถีความรู้สึกนึกคิดของคนที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมในอดีต มีบทบาทในวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรม แต่ผญาที่แต่งขึ้นใหม่หรือนำมาใช้ใหม่ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทก็เปลี่ยนแปลงไป โดยในปัจจุบันผญาก็จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย พื้นที่การนำเสนอก็ปรับเปลี่ยนจากวิถีสังคมจริงไปสู่การใช้ในพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ดังที่ปรากฏภาพในปัจจุบัน สังคมออนไลน์ช่วยให้ผู้ใช้งานสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้งานคนอื่น ๆ จากหลากหลายพื้นที่ที่มีภูมิหลังที่แตกต่างกัน อันถือว่าเป็นพื้นที่ของการพบปะสังสรรค์ พูดคุย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และยังส่งผลให้เกิดโครงสร้างทางสังคมที่เหนียวแน่น ผลลัพธ์ที่โดดเด่นของโครงสร้างสังคมนี้คือ การสร้างข้อมูลจำนวนมหาศาลและนำเสนอข้อมูลที่เป็นพิเศษสำหรับผู้ใช้งานทั่วไป (Kapoor et al., 2018) พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ จึงมีบทบาทในชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในการแสดงออก พื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น พื้นที่ในการสื่อสาร ที่รวดเร็วเชื่อมต่อถึงกันได้ตลอดเวลา จึงเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และเป็นพื้นที่ที่สำคัญในโลกอนาคต

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าว จึงเล็งเห็นว่าผญามีบทบาทและเป็นสื่อที่ทรงคุณค่าอันสำคัญในวิถีชีวิตของผู้คนภาคอีสานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แม้สังคมและเทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลงไปทำให้ผญาในชีวิตจริงลดน้อยลงไปแต่ผญากลับเริ่มปรากฏให้เห็นในสังคมเสมือนหรือพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน ที่มีการใช้งานและสื่อสารกันของผู้คนหลากหลายกลุ่มอายุ หลากหลายสาขาอาชีพ และหลากหลายสถานภาพทางสังคมบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ จึงเป็นแรงจูงใจสู่การศึกษาสภาพปัจจุบันของผญาอีสานบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ โดยจะศึกษาถึงสภาพปัจจุบันของผญาอีสานบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ ในประเด็นด้านเนื้อหา ด้านกลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้ และด้านการใช้ประโยชน์ โดยใช้แนวคิดคติชนวิทยาในการวิเคราะห์ให้เห็นบริบทของผญาอีสานตั้งแต่อดีตโดยเน้นสภาพปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน การอนุรักษ์และสืบสานวรรณกรรมที่ทรงคุณค่านี้ต่อไปในอนาคต

ผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์

จากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีและสังคมไทยมีการใช้โซเชียลมีเดียจำนวนมากขึ้นและถือเป็นเครือข่ายทางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยเป็นช่องทางในการสร้างข้อมูล การแบ่งปันข้อมูล และการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่สะดวกรวดเร็ว ไร้พรมแดน หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสื่อสังคมออนไลน์ จากการสืบค้นข้อมูลการกำเนิดขึ้นของสื่อสังคมออนไลน์ พบว่า ในปี พ.ศ. 2539 (ค.ศ. 1996) ได้ปรากฏสังคมออนไลน์ ประเภท Pantip ขึ้นและมีการใช้งานในประเทศไทยเป็นประเภทแรก ปี พ.ศ. 2547 (ค.ศ. 2004) เกิด Facebook และ Facebook Messenger ปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) เกิด Youtube ปี พ.ศ. 2549 (ค.ศ. 2006) เกิด Twitter ปี พ.ศ. 2552 (ค.ศ. 2009) เกิด WhatsApp ปี พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010) เกิด Instagram และ ปี พ.ศ. 2557 (ค.ศ. 2014) เกิด Line ขึ้นตามลำดับ กลายเป็น Platform ที่คนเข้ามาพูดคุยกันและสามารถรับรู้ความเป็นมาเป็นไปของคนที่เราเป็นเพื่อนบนโลกออนไลน์ได้ ในส่วนของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในประเทศไทยนั้น พบว่าสื่อสังคมออนไลน์ ยอดนิยมที่คนไทยนิยมในยุคนี้ และมีผู้ใช้งานตามลำดับ ดังนี้ Youtube (ร้อยละ 98.8) Line (ร้อยละ 98.6) Facebook (ร้อยละ 96.0) Facebook Messenger (ร้อยละ 88.4) Instagram (ร้อยละ 67.2) Pantip (ร้อยละ 64.2) Twitter (ร้อยละ 43.0) และ WhatsApp (ร้อยละ 10.6) (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2561)

จากการศึกษาพบว่า ผญาที่ปรากฏในพื้นที่ต่าง ๆ ในสังคมร่วมสมัยยุคสังคมออนไลน์เริ่มต้นในราวปี (พ.ศ. 2539 - 2567) และมีการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ในภายหลังจากที่ปรากฏขึ้นหรือดำเนินการจริงแล้วนั้น ด้านศิลปวัฒนธรรม พบผญาในหมอลำและเพลงลูกทุ่งอีสาน โดยมีการนำผญามาขับร้องใส่ทำนองลำหรือนำมาผญาเข้ามาประกอบส่วนหนึ่งของในเนื้อร้อง โดยเมื่อเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ประเภทยูทูบแล้วพิมพ์คำว่า “ผญา”แล้วกดค้นหาจะพบบทเพลงหรือกลอนลำที่ปรากฏผญา ดังจะเห็นได้จาก 1. ผญากับหมอลำ เช่น ลำกลอน ลำภูไท ลำผญาย่อย เป็นต้น 2) ผญากับเพลงลูกทุ่งหมอลำ เช่น เพลง เว้าผญาแล้วลาจาก (2556), เพลง ผญาฮักจากคนคอย (2558), เพลง ลมพัดไผใจนางคอย (2558), เพลง สัจจาหญิง (2556) เป็นต้น และ 3) ผญากับเพลงลูกทุ่งร่วมสมัย เช่น เพลงพระคุณแม่ (2564), เพลงนกเจ่า (2563), เพลงตอกมัดใจ (2559), เพลงคำแม่ (2564), เพลงคืนมาสาหล่า (2561), เพลงนี้บ่มีผญา (2564), เพลงคำสุดท้าย (2564), เพลงคนโง่ (2563), และเพลงคนของใจ (2562) เป็นต้น จากการศึกษาพบผญาในประเพณีและพิธีกรรมโดยพิธีกรหรือผู้นำพิธีกรรมมีการนำผญามาพูดในงาน เช่น ส่องบุญบั้งไฟ บุญข้าวจี่ เป็นต้น พบผญาใน ศิลปะการแสดง เช่น การประกวดวงโปงลางพื้นเมืองอีสาน การแสดงวัฒนธรรม การแสดงศิลปนิพนธ์ด้านนาฏศิลป์ เป็นต้น ด้านวิชาการและการศึกษา พบผญาในงานประชุมสัมมนา เช่น การประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การสืบทอดทำนองไทยอีสาน, โครงการสานสัมพันธ์วรรณกรรมลาว-ไทย ครั้งที่ 2 “ฟื้นฟูภูมิปัญญาผญาพาม่วน” พบผญาในหนังสือ เช่น หนังสือ พิมพ์กวีศรีอีสาน (2540) หนังสือ ฮีต 12 ฉบับผญา เดือนสิบสอง “บุญกฐิน” (2563) พบผญาในงานวิจัย ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง คือ ภาษาศาสตร์ พุทธศาสตร์ สังคมศาสตร์ วัฒนธรรมศาสตร์ การสื่อสาร ศึกษาศาสตร์ และศิลปะการแสดง โดยการศึกษาผญาในขอบเขตพุทธศาสตร์พบมากที่สุด รองลงมาคือการศึกษาในการกำหนดขอบเขตทางด้านภาษาศาสตร์

ผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ (พ.ศ. 2539 - 2567) สภาพปัจจุบันและดำเนินอยู่ของผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ ที่ได้รับความนิยมในโลกปัจจุบัน จะเห็นพัฒนาการในการใช้ผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์นั้นเริ่มต้นที่ เฟซบุ๊ก (Facebook) ส่วนบุคคลซึ่งเริ่มมีการใช้งานและสื่อสารผญาในปี พ.ศ. 2550 ตามด้วยยูทูบ (Youtube) ที่ปรากฏบัญชีผู้ใช้ที่โพสต์ผญาครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2553 ในส่วนของการใช้งานการสื่อสารผญาด้วยกลุ่ม เฟซบุ๊ก (Facebook Group) และเพจเฟซบุ๊ก (Facebook Page) นั้นพบครั้งแรกในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งปรากฏเพจทั้งหมด จากการสำรวจพบว่ามีการใช้และสื่อสารผญามากที่สุดถึง 101 เพจ และสุดท้ายพบการใช้งานและสื่อสารผญาบนสื่อสังคมออนไลน์ ประเภทอินตาแกรม (Instagram) ครั้งแรกเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2556 มีผู้คนโพสต์ผญามากที่สุดในปี 2560 มากถึง 28 ครั้ง และสามารถจำแนกพื้นที่การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการนำเสนอผญาอีสานออกเป็น 3 พื้นที่หลักจากสถิติการใช้อันได้แก่

ผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ ประเภทเฟซบุ๊ก (Facebook) พบในรูปแบบ Facebook บุคคล, Facebook แฟนเพจ, Facebook กลุ่ม ซึ่งมี Facebook แฟนเพจที่ปรากฏผญามากถึง 101 เพจ เพจที่ตั้งขึ้นนานที่สุด คือ เพจเฟซบุ๊ก “โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม” สร้างเพจวันที่ 28 สิงหาคม 2554 มีผู้ติดตามกว่า 4,750 คน ตามมาด้วยเพจ “ผญาอีสานบ้านเฮา” สร้างเพจวันที่ 21 กันยายน 2554 มีผู้ติดตามกว่า 2,949 คน โดยในปี พ.ศ. 2556 และ พ.ศ. 2557 มีการสร้างเพจเกี่ยวกับผญามากที่สุดปีละ 15 เพจ รองมาคือปี พ.ศ. 2558 จำนวน 13 เพจ โดยเฟซบุ๊ก (Facebook) บุคคลนั้น จะเป็นผญาที่แต่งใหม่ตามที่บุคคลนั้น ๆ ถนัดหรือสนใจ และมีวัตถุประสงค์ในการใช้และสื่อสารแตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นใช้ผญาในเผยแพร่หลักธรรมคำสอน การบอกเล่าเรื่องราวของตน การอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ เป็นต้นในส่วนของกลุ่ม Facebook นั้นพบกลุ่มที่เกี่ยวกับผญา จำนวน 23 กลุ่ม กลุ่มที่สร้างขึ้นนานที่สุด คือ กลุ่ม “ ผญาอีสาน สืบสานบ้านเฮา ฮักบ้านเกิด” สร้างขึ้นเมื่อ 19 มกราคม 2554 เป็นกลุ่มสาธารณะมีสมาชิก 2.6 หมื่นคน ซึ่งมีการพิมพ์เผยแพร่ผญาลงบนเฟซบุ๊ก (Facebook) ด้วยตัวอักษรไทยกลางสมัยปัจจุบัน แต่ให้อ่านออกเสียงสำเนียงพื้นถิ่นภาคอีสานโดยเนื้อหาของผญาประเภทคำสอนที่นำมาเผยแพร่นั้นเป็นคำสอนให้ตนเองมีแรงสู้กับการใช้ชีวิต หรือสอนคนอื่นเมื่อปรากฏเหตุการณ์ที่สอดคล้องมากระทบ และมีการเผยแพร่ผญา ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเพื่อเป็นคติสอนสมาชิกในกลุ่มเฟซบุ๊กด้วย

ทั้งนี้หากผู้เผยแพร่ผญาเป็นกลุ่มพระสงฆ์ก็จะเป็นการนำเสนอบทผญาที่เกี่ยวกับหลักธรรมเพื่อให้ผู้อ่านนำไปปฏิบัติตาม ซึ่งเนื้อหาก็มีทั้งแบบผญาเก่าดังเดิมที่กินใจ และผญาที่แต่งขึ้นมาใหม่ ซึ่งบทบาททางสังคมของผู้พิมพ์เผยแพร่ก็มีทั้งนักเรียน นักศึกษา ครู และพระสงฆ์ เนื้อหาผญาประเภทเกี้ยวพาราสีที่ปรากฏการเผยแพร่นั้น ก็มีทั้งแบบผญาเกี้ยวดั้งเดิม และผญาเกี้ยวที่ปรับให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน เนื้อหาของผญาประเภทอวยพรนั้น ปรากฏผญาอวยพรผูกแขน ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยโบราณ และผญาอวยพรทั่ว ๆ ไป อวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ อวยพรวันเกิด ซึ่งเนื้อหามีทั้งแบบคำอวยพรโบราณ และแบบแต่งขึ้นใหม่ให้เหมาะสมในวาระโอกาสที่ใช้ โดยเนื้อหาจะยาวกว่าผญาอวยพรแบบดั้งเดิมมาก เนื้อหาของผญาประเภทซ่อนความหมายต้องวิเคราะห์และตีความ ปรากฏผญาที่อุปมาอุปไมยให้ผู้อ่านได้คิดหาคำตอบที่ซ่อนอยู่ ไม่ได้สอนหรืออธิบายแบบตรง ๆ ส่วนใหญ่จะมีความหมายและเชื่อมโยงกับหลักศีลธรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเนื้อหา

ของผญาประเภทเบ็ดเตล็ดนั้นปรากฏผญาในลักษณะพรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ ทั่วไปไม่เจาะจงเข้ากับผญาทั้ง 4 ประเภทข้างต้น โดยผู้เผยแพร่จะแต่งขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น เหตุการณ์เชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ระบาด โดยมีการพรรณนาความงามของสิ่งต่าง ๆ การอธิบายเหตุการณ์ การเล่าเรื่องราวของงานบุญประเพณี ซึ่งผญาเหล่านี้จะเป็นกลอนขนาดยาว โดยพบผญาประเภทเบ็ดเตล็ดมากที่สุด รองลงมาคือ ประเภทคำสอน (ผญาคำสอนหรือผญาภาษิต) ประเภทเกี้ยวพาราสี (ผญาเกี้ยวหรือผญาเครือ) ประเภทซ่อนความหมายต้องวิเคราะห์และตีความ (ผญาปริศนาและผญาปรัชญา) และประเภทอวยพร (ผญาอวยพรหรือให้พร) ตามลำดับซึ่งปรากฏผญาตามความสนใจ ตามสภาพเหตุการณ์ผ่านเฟซบุ๊กส่วนบุคคล และตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเฟซบุ๊กหรือเพจเฟซบุ๊กที่จัดตั้ง

ผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ ประเภทยูทูบ (Youtube) ด้วย Youtube เป็นเสมือนพื้นที่ของการส่งผ่านข้อมูลขนาดใหญ่ที่สุดที่เป็นลักษณะของคลิปวิดีโอ สำหรับการเผยแพร่ผญาเอง ก็อาศัยการเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ประเภทยูทูบ (Youtube) ด้วย ซึ่งมีทั้งช่องยูทูบทั่วไปที่มีผญาเข้ามาสอดแทรกช่องยูทูบที่จัดทำขึ้นเพื่อสืบสานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่มีผญาเกี่ยวเนื่อง และช่องยูทูบที่จัดทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เผยแพร่ผญาโดยตรง เนื้อหาของผญามีทั้งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน ผญาอบรมสั่งสอน ผญาร่วมสมัย ผญาเกี่ยวกับการเมือง และประเด็นปลีกย่อยอื่น ๆ สำหรับผญาในยูทูบนั้นปรากฏบัญชีผู้ใช้ที่โพสต์ผญาครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2553 ใช้ชื่อในการนำเสนอว่า “ผญาอีสาน” มีผู้รับชมจำนวน 48,937 views มีโพสต์เกี่ยวกับผญามากที่สุดในปี 2563 มากถึง 40 รายการ รองลงมาคือปี 2564 จำนวน 39 รายการ โดยพบผญาประเภทคำสอน (ผญาคำสอนหรือผญาภาษิต) มากที่สุด รองลงมาคือประเภทเกี้ยวพาราสี (ผญาเกี้ยวหรือผญาเครือ) ประเภทเบ็ดเตล็ด ประเภทซ่อนความหมายต้องวิเคราะห์และตีความ (ผญาปริศนาและผญาปรัชญา) และประเภทอวยพร (ผญาให้พร) ตามลำดับ ซึ่งผญาบนยูทูบนี้ทำให้คนเข้าถึงได้ง่าย และเข้าถึงได้ทั้งในด้านวรรณศิลป์ อารมณ์ความรู้สึกจากน้ำเสียง ความไพเราะจากเนื้อหาที่ฟังและอ่านได้ พร้อมทั้งสามารถส่งต่อไปยังพื้นที่โซเชียลมีเดียประเภทเฟซบุ๊กได้อีกด้วย

ผญาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ ประเภท อินสตาแกรม (Instagram) ด้วยอินสตาแกรม (Instagram) เป็นสื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสาร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความสวยงาม ตลอดจนให้ความบันเทิงจากภาพถ่ายเป็นหลัก ซึ่งได้รับความนิยมจากกลุ่มวัยรุ่นคนรุ่นใหม่เป็นหลัก สำหรับผญาในอินสตาแกรม (Instagram) นั้นปรากฏบัญชีผู้ใช้ที่โพสต์ผญาครั้งแรกเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2556 มีโพสต์ผญามากที่สุดในปี 2560 มากถึง 28 ครั้ง รองลงมาคือปี 2561 จำนวน 26 ครั้ง โดยผญาที่ใช้และสื่อสารบนอินสตาแกรมนี้จะมีภาพประกอบ ซึ่งการมีภาพประกอบผญานี้ ช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพของการบรรยายมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การซึมซับเนื้อหาความหมาย และความงามของตัวบทผญามากขึ้น โดยพบผญาประเภทเกี้ยวพาราสี (ผญาเกี้ยวหรือผญาเครือ) มากที่สุด รองลงมาคือ ประเภทคำสอน (ผญาคำสอนหรือผญาภาษิต) ประเภทเบ็ดเตล็ด ประเภทซ่อนความหมายต้องวิเคราะห์และตีความ (ผญาปริศนาและผญาปรัชญา) ตามลำดับ โดยไม่พบผญาประเภทอวยพร (ผญาให้พร) ด้วยเหตุว่าผู้ใช้อินสตาแกรมส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น จึงใช้และสื่อสารผญาในความสนใจและชื่นชอบของตนเท่านั้นคือผญาเกี้ยวส่วนผญาอวยพรนั้นจะยอมใช้ในกลุ่มผู้อาวุโสผู้เฒ่าผู้แก่เป็นหลักซึ่งชี้ให้เห็นว่าคนรุ่น

ปัจจุบันยังรู้จักและใช้ผญาอยู่โดยปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตและวิถีสังคมในปัจจุบัน สามารถยืนยันได้ว่าผญาจะยังคงอยู่ไม่สูญหายไป

จะเห็นได้ว่าเมื่อประเพณี พิธีกรรม และวิถีชีวิตในสังคมจริงที่เป็นพื้นที่ให้ได้ใช้ผญาได้สูญหายไป ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตโดยการติดต่อสื่อสารด้วยโซเชียลมีเดียได้เข้ามาแทนที่ก็ใช่ว่าผญาจะสูญสิ้นไปด้วยก็หาไม่ ผญาจึงถูกนำมาใช้และสื่อสารบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ในขณะที่มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีดิจิทัลการนำเสนอผญาในรูปแบบเอกสารตำราหรือเอกสารทางวิชาการชนิดรูปเล่มยังคงมีการตีพิมพ์จำนวนมากกว่า 47 เล่ม และงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นผญาอีสานมากกว่า 27 เรื่อง เกิดปรากฏการณ์ของคนในสังคมอีสานและคนในภูมิภาคอื่นมีการเรียนรู้ผญาอีสานและใช้ช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ในการนำเสนอตัวบทผญาประกอบภาพถ่าย หรือประกอบกับบทเพลง ทั้งนี้เมื่อผู้เขียนวิเคราะห์ผญายุคสังคมออนไลน์ พ.ศ. 2539 – 2567 ของผญาแต่ละประเภท ใน 3 ด้าน ค้นพบว่าด้านรูปแบบเนื้อหา การใช้ประโยชน์และพื้นที่ในการใช้มีความแตกต่างจากในอดีตที่ผ่านมาดังจะเห็นได้จากรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผญาประเภทคำสอน (ผญาคำสอนหรือผญาภาษิต)

ด้านที่ 1 ด้านรูปแบบเนื้อหา

1. ผญาแบบดั้งเดิม เช่น “คันเจ้าได้ขี่ช้างอย่าลืมหมู่งัวควาย มันหากคูนคนทางต่างดีคนก้ำ ช้างหากดียามเข้าสงครามขับขี่ ดีเมื่อเข้าเขตค่ายนครกว้างอาจอง ส่วนว่างัวควายนี้กะมีคุณหลายท่า ฮอดยามฝนได้แก่กล้า ยามแล้งได้แก่ฟืน ซึ่งเพจเฟสบุ๊ก ปูมผญา ตักกศิลาอีสาน ได้โฟสเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2556 โดยโฟสนี้ 121 คน แชร์ต่อ 6 ครั้ง มีผู้พิมพ์ข้อความสื่อสารร่วมพูดคุยมากถึง 114 ความเห็น โดยส่วนใหญ่เป็นข้อความสวัสดีทักทาย และส่วนหนึ่งเป็นการโต้ตอบผญากลับมา เช่น ยกตัวอย่างเช่น “พี่น้องเอย มาคือม่วนต้งแต่เช้า พ่น้องเฮาปูมผญา เอาคติออกมาสอน ออนให้หมู่ได้แต่เช้า ยังบ่ทันได้กินข้าว สิหาคำผญาก่อน เหลียวเบิ่งแล้วผญาออน โอ้ยออนซอนแตละมื่อ คือม่วนแท้คักอิหลี พะนะ” และ “แม่นว่าได้กินซ้าง กะบ่ลืมดอกหมูหมา แม่นได้กินพิซซ่า ยังบ่ลืมปลาแดกจ้ำ ยังจดจำคำเพิ่นเว้า อย่าลืมเก่ากะเคยฟัง แม่นอยู่เฮือนใหญ่ปานวัง บ่เคยลืมกระท่อมน้อย พี่น้องเอยแม่นบ่....”

2. ผญาแบบดั้งเดิมเพิ่มเติมผญาแต่งใหม่ (ผสม) โดยมีการเพิ่มบทของผญาให้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมปัจจุบัน เช่น “คันได้กินลาบชิ่นอย่าลืมแจ่วแพวผัก ได้กินพาเงินพาคำอย่าลืมกระเบียนฮ้าง คันได้เดินในห้าง อย่าลืมทางเทียวป่า ได้กินฮอทด๊อกพิซซ่า อย่าลืมซั่วไข่มดแดง” (Facebook: Kuakool Piyawong, 2565)

ผญาผสมยังพบในกลอนลำ เพลงลูกทุ่งหมอลำ เพลงร่วมสมัย เช่น

“...ว่า (แต่) นกเจ่าสิบินเจ้ยเจิดหนี ฮักเฮานี่อยู่คนละก้ำฝ่ายขี้ข้าเงาะป่าบ้าใบ้ บ่ควรคู่รจนาน้อง ใจประสงค์สร้างกลางบ้านกะว่าดง คนใจฟ่งปลิวหายไปตามป่อง ความฮักที่เคยได้จากน้อง บินไปคือนกเจ่า...” (Youtube: นกเจ่า - เก่ง สยาม, 2563)

3. ผญาแบบแต่งขึ้นใหม่ มีการใช้คำภาษาไทยกลางทดแทนภาษาไทยถิ่นอีสานหรือมีคำภาษาอื่น ๆ บางคำในผญาและมีขนาดยาวกว่าผญาดั้งเดิม เช่น “...แม้นสิจนบาทเบี้ย เงินบ่แก่นในถุง อันว่าสองเทวา มิปล่อยดายดูล้า บ่ให้บุตตาน้อย ในอุทรได้อดอยาก หากแต่บืนซอกค้น จนบักหล้าใหญ่มา...” จากเพจเฟซบุ๊กชื่อ “ปูมผญา ตักศิลาอีสาน” (Facebook: ปูมผญา ตักศิลาอีสาน, 2562)

ด้านที่ 2 กลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้

กลุ่มผู้ใช้ประกอบด้วยทุกกลุ่มอายุ ในหลากหลายอาชีพ หลากหลายบทบาทหน้าที่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็น พระสงฆ์ สามเณร ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา บุคคลทั่วไป นักร้องหมอลำ ยูทูบเบอร์ คนไทยเชื้อสายลาวอีสานในต่างประเทศ ผู้ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมอีสาน และนักการเมืองอีสาน เป็นต้น

ช่องทางการใช้ เผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ประเภท Youtube Facebook และ Instagram

ด้านที่ 3 ด้านการใช้ประโยชน์ เพื่ออบรมสั่งสอน สะท้อนวิถีชีวิตของคนอีสาน เผยแพร่วัฒนธรรมการใช้คำผญาให้คนรุ่นหลังได้รู้จักและอนุรักษ์ไว้ ได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เพิ่มจุดเด่น จุดสนใจ ให้เกิดความร่วมสมัยของบทเพลง/กลอนลำ รวบรวมและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบสิ่งพิมพ์ได้

ผญาประเภทเกี้ยวพาราสี (ผญาเกี้ยวหรือผญาเครือ)

ด้านที่ 1 ด้านรูปแบบเนื้อหา

1. ผญาแบบดั้งเดิม เช่น “คันแม่นคืดฮอดอ้าย ให้เหลียวเบิ่งเดือนดาว สายตาเฮาสิก่ายกัน อยู่เทิงฟ้า”(Facebook: เพจ วรรณกรรมอีสาน, 2565)

“ชาย: โอ้ยผู้สาวเอย จั่งผู้จบผู้งามแท้น้อ อ้ายขอพิสั่งนั่งเฮือนเจ้าแน่เด้อ

หญิง: โอ้ย อยู่บ้านได๋เดอ้าย ไขวาจาบอกน้องแหน่ ทางพ่อแม่พี่น้องลุงป้าอยู่สบายอยู่บ้อ

ชาย: อ้ายอยากถามข่าวน้องถามข่าวเถิงปลา ถามข่าวนาถามหาทางข้าวถามข่าวเจ้าว่ามีผัวแล้วหรือบ่ หรือว่ามีแต่ชู้ผัวซ้อนเจ้าบ่มี

แล้วผู้หญิงก็ลำภูไทด้วยกลอนผญาตอบเช่นกันเมื่อจบลำก็พูดผญาว่า

หญิง: อ้ายมาถามข่าวน้องนี่อยู่ภูมิสถาน ใจสำราญสุขอยู่สบายหายฮ้อนน้องนี้เนาในห้องคนเดียวแลงเป่า หาผู้มาปากเว้าแลงเช้า แม่นบ่มีแหล่วอ้ายเอย” (Youtube: ลำภูไท ชุด จีบสาวเข็นฝ้าย, 2552)

2. ผญาแบบดั้งเดิมเพิ่มเติมผญาแต่งใหม่ (ผสม) เช่น ชาย “น้องเอ้ยย บ่อยากพลัดพลาดน้อง อ้ายจำจ่องใจไป อย่าฟ้าวมีชายชม ก่อนพี่ชายผู้ไกลบ้าน คั่นแม่นบุญเคยสร้าง ผลาเฮาเคยได้ฮ่วม คันแม่นคาดสิได้ร่วม ไปแล้วกะต่าวคืน...ดอกนา” หญิง “อ้ายเอย สังมาป่าน้องไว้ กลางไฮ่แกมหมู่กา...เดน้ออ เป็นหยัง สังมาป่าน้องไว้ กลางนาแกมหมู่ไก่ คนคลำคืงยามน้องไข้ ไปไสน้อส่างบ่มา โอ้ยน้อ ส่างมาปะน้องไว้ แนมไปไสมิดอิ่มซิ่มทสังมาป่าน้องถิ่ม กลางบ้านให้เผิ่นหยั่น...” (Youtube: เว้าผญาแล้วลาจาก, 2556)

3. ผญาแบบแต่งขึ้นใหม่ เช่น “โอ้ยน้อ...อ้ายเอย บุญกุศลสร้สงได้ฮ่วมทางดอกจั่งหว่า คงเป็นตาซื่นมื่นทุกคืนเช้าเจ้าว่าใด๋ คันอ้ายไลลืมทิ่มคงขึ้นหนิมให้เขาส่า เป็นคือจั่งมีดพร้าคันฝนได้กะบ่คม...สั้นแหล่ว...พี่เอ้ย” (Instagram: apple_saeng, 2557)

ด้านที่ 2 กลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้

กลุ่มผู้ใช้ Gen Z (ช่วงอายุระหว่าง 9 – 26 ปี) และ Gen Y (ช่วงอายุ 27 - 41 ปี) ผ่านช่องทางโซเชียลมีเดียประเภท Youtube Facebook และ Instagram โดยพบว่ามีการแทรกหรือผสมในกลอนลำ เพลงลูกทุ่ง หมอลำ เพลงร่วมสมัย บทผญายังปรากฏบนภาพหรือประกอบภาพบุคคลหรือภาพที่สื่อเรื่องราวของบทผญานั้น และบทโต้ตอบขนาดยาวของผู้ชายและผู้หญิงในลำการแสดงหรือการประกวดวงโปงลาง

ด้านที่ 3 ด้านการใช้ประโยชน์ เพื่อให้สามารถจดจำและนำไปใช้พูดหรือใช้ในการแสดงได้ในชีวิตจริง สามารถนำไปเผยแพร่ต่อในโซเชียลมีเดียประเภทต่าง ๆ ของบุคคลผู้ใช้ได้ อีกทั้งยังเป็นข้อมูลทดสอบสติปัญญาความสามารถของบุคคลนั้น ๆ ได้ นอกจากนี้ยังใช้ประกอบการตัดสินใจเลือกคู่ครอง และสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนการสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องได้

ผญาประเภทอวยพร (ผญาอวยพรหรือให้พร)

ด้านที่ 1 ด้านรูปแบบเนื้อหา

1. ผญาแบบดั้งเดิม เช่น “แม่สิอวยพรให้ ชัยโยสิทธิโชค โรคอย่ามี ผีอย่าพาน มานอย่าเห็น เวรอย่าเกาะ เคราะห์อย่าใกล้ ให้ไกลข้างห่างเหิน” (Youtube: P.SMART OFFICIAL)

2. ผญาแบบดั้งเดิมเพิ่มเติมผญาแต่งใหม่ (ผสม) เช่น “สุขเสมอหมั้น เสมอมันเคียเก่า ควมเจ็บอย่าสิได้ ควมไข้อย่าสิมี ให้เจ้ายืนยาวหมั้น พันปีอย่าได้หล่า วาสนาให้ส่งยู้ ซูค้ำจนหล่ำรวย” (Facebook: กลุ่มเฟสบุ๊ก ผญาวาที)

3. ผญาแบบแต่งขึ้นใหม่ โดยใช้ภาษาร่วมสมัยและมีคำไทยผสมมากขึ้นแต่พูดใช้สำเนียงลาวอีสาน เช่น “ขอให้พวกพี่น้องจงได้อยู่เกษมสุข อันตรายภายทุกข์โรคภัยอย่ามาม้าง ขอให้สุขเกษมสร้างการงานให้เฮืองฮุ่ง มุ่งหวังหยังกะขอให้สมมาดแม้นเสถียรมั่นคู่สู่คน เด้อพี่น้อง” (ผญาส่องบั้งไฟ)

ด้านที่ 2 กลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้

กลุ่มผู้ใช้ Baby Boomer (ช่วงอายุ 57 – 75 ปี) และมีกลุ่มอายุอื่นที่ใช้และสื่อสารบนโซเชียลมีเดียบ้าง แต่ไม่ได้เป็นการอวยพรให้บุคคลโดยตรงแต่เป็นการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ ผ่านสื่อประเพณีและพิธีกรรมและสื่อโซเชียลมีเดียประเภท Youtube และ Facebook

ด้านที่ 3 ด้านการใช้ประโยชน์ เพื่อการสร้างขวัญกำลังใจและแสดงความปรารถนาดี ยังได้สืบทอดประเพณีในรูปแบบที่เหมาะสมกับยุคสมัย ทำให้จดจำและนำไปใช้พูดหรือใช้ในการแสดงได้ในชีวิตจริง ทั้งสามารถนำไปเผยแพร่ต่อในโซเชียลมีเดียประเภทต่าง ๆ ของบุคคลผู้ใช้ได้ และเป็นแหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนการสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องได้

ผญาประเภทซ่อนความหมายต้องวิเคราะห์และตีความ (ผญาปริศนาและผญาปรัชญา)

ด้านที่ 1 ด้านรูปแบบเนื้อหา

1. ผญาแบบดั้งเดิม เช่น “เจ้าผู้ผักอีตู่ เตี้ยต้นต่ำใบดก กกบ่ทันฝังแน่น ซังมาจี่จุมดอก ฮากบ่ทันหยั่งพื้น ซังมาปิ้นป่งใบ” (Instagram: kamolnit_gam, 2560) “เทียวทางเวิ้ง เหิงหลายมันสิค่ำ มัวแต่กินหมากหว้า มันสิช้าค่ำทาง” (Instagram: phra_jiamrat, 2562) อยากกินข้าวให้ปลูกใส่...ผลานหิน อยากมีศีล..ให้ฆ่าพ่อตีแม่... อยากมีคนมาแวะ...ให้ฆ่าหมู่เดียวกัน อยากมีสีสัน..ให้นอนดินเกลือกฝุ่น อยากอุ่น...ให้อาบน้ำ ยามหนาว อยากกินปลาขาว... ให้แบกแห..เข้าป่าโคก อยากตกนรก... ให้เข้าวัดฟังธรรม... (Facebook: Tub Charin Tharipeng)

ด้านที่ 2 กลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้

กลุ่มผู้ใช้ Gen Y (ช่วงอายุ 27 - 41 ปี) และ Gen X (ช่วงอายุ 42 - 56) ผ่านช่องทางการจัดสัมมนาทางวิชาการและสื่อโซเชียลมีเดียประเภท Youtube Facebook และ Instagram

ด้านที่ 3 ด้านการใช้ประโยชน์ เพื่อให้ผู้อ่านได้คติสอนใจ มีแนวทางและพฤติกรรมที่ดีในสังคม ใช้ฝึกการอ่านเชิงวิเคราะห์การตีความและการเสาะหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม เป็นรูปแบบการเผยแพร่หลักธรรมและสิ่งดีงามทางสังคมและศาสนาโดยใช้ภาษาและวรรณกรรมพื้นถิ่น สามารถจดจำและนำไปใช้พูดหรือใช้ในการแสดงได้ในชีวิตจริง ทั้งสามารถนำไปเผยแพร่ต่อในโซเชียลมีเดียประเภทต่าง ๆ ของบุคคลผู้ใช้ได้ และเป็นแหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนการสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องได้

ผญาประเภทเบ็ดเตล็ด

ด้านที่ 1 ด้านรูปแบบเนื้อหา

1. ผญาแบบดั้งเดิม เช่น “เก้าสิฆ่าสิบสิฆ่า ให้เอาแก่นขะยูงตี อย่าสะเอาบาลี ต่อยตีต่างค้อน (Facebook: แทนคุณ สิรินาโค)

2. ผญาแบบดั้งเดิมเพิ่มเติมผญาแต่งใหม่ (ผสม) เช่น “คัน ส.ส. ได้ขี่ช้าง กางฮ่มเป็นพระยา อย่าลืมไทมัญจาผู้เพิ่นกาเบอร์สองเจ้า เขื่อนน้ำชีสิหมองเศร้า เหงาวังคิดตั้งต่อ หือแม่นเบิดบุญพ่อ จั่งสิก่อรื้อฟื้น ปลาสะอื้นสั่งชี สัจจะในครั้งนี่ ทางมัญจาคีรี ยังคอยมื่อสิแปรเปลี่ยน ทางสี่เลนวงเวียน เขตมัญจาแก้งคร้อ ส.ส.เว้าอย่าเล่าลืมเด้อ พ่อเด้อ (Facebook: เปเป้ ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา)

3. ผญาแบบแต่งขึ้นใหม่ เป็นผญาแบบเบ็ดเตล็ดที่แต่งขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบัน เช่น

“ ...โรคโควิดพิษฮ้าย.....กระจายแผ่ไปหลาย
คนสิตายย้อนหิวโซ.....พ่องโตซุคนพร้อม
เงินออมมาเบิดกลี้ยง.....เหลือแต่เพียงถงเปล่า
คิดขึ้นมาอุกอั่งเอ้า.....ข้าวสารนึ่งกะบ่มี
หากแม่นเป็นอยู่แบบนี้.....ชีวีหมุ่นพังทลาย

ย้านแต่ตายบ่มีเหลือ.....เที่อสิหวิดโควิดม้าง...” ฯลฯ

(Youtube: คืนนามาสร้างแปง Mixing ผญา (คนคอย))

และ “อัศจรรย์ชีวิตนี้ บ่อมี D นำเผิ่น พี่น้องเอย มีแต่ A อ้อยต้อย โอยโตข่อยนี่ทุกข์หลาย” (Instagram: Zamwiss, 2562)

ด้านที่ 2 กลุ่มผู้ใช้และช่องทาง

กลุ่มผู้ใช้ ทุกกลุ่มอายุ ในหลากหลายอาชีพ หลากหลายบทบาท ผ่านช่องทางการใช้สื่อประเพณีและพิธีกรรมและสื่อสังคมออนไลน์ ประเภท Youtube Facebook และ Instagram

ด้านที่ 3 ด้านการใช้ประโยชน์ เพื่อบรรยายความรู้สึกหรือความต้องการของบุคคลโดยใช้วรรณศิลป์พื้นถิ่น ใช้เป็นสื่อประชาสัมพันธ์ในเรื่องต่าง ๆ เช่น บุญประเพณี โรคระบาด เป็นต้น อีกทั้งสามารถจดจำและนำไปใช้พูดหรือใช้ในการแสดงได้ในชีวิตจริง สามารถนำไปเผยแพร่ต่อในสื่อสังคมออนไลน์ ประเภทต่าง ๆ ของบุคคลผู้ใช้ได้ และเป็นแหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนการสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องได้

ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นสามารถเปรียบเทียบเนื้อหาของผญา 3 แบบ โดยขอยกตัวอย่างผญาประเภทคำสอน (ผญาคำสอนหรือผญาภาษิต เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจน ดังนี้

ผญาแบบดั้งเดิม	ผญาแบบดั้งเดิมเพิ่มเติมผญาแต่งใหม่ (แบบผสมผสาน)	ผญาแบบแต่งขึ้นใหม่
“เทียวทางบ่สุดเส้น อย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ ตายขอให้ตายหน้าพุ้น เขาจั่งย้องว่าหาญ” ที่มาจาก Instagram: kaee kaez	“คันได้กินลาบซิ่น อย่าลืมแจ่วแพวผัก ได้กินพาเงินพาคำ อย่าลืมกระเบียนฮ้าง คันได้เดินในห้าง อย่าลืมทางเทียวป่า ได้กินฮอทด๊อกฟิซซ่า อย่าลืมซั่วไข่มดแดง” ที่มาจาก Facebook: Kuakool Piyawong	“...แม้นสิจนบาทเบี้ย เงินบ่แก่นในถุง อันว่าสองเทวา มิปล่อยดายดูล้า บ่ให้บุตตาน้อย ในอุทรได้อดอยาก หากแต่บีนซอกค้น จนบักหล้าใหญ่มา...” เพจ Facebook: ปูมผญาตักศิลาอีสาน

การใช้และการสื่อสารผญาอีสานบนสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบันมีคนรุ่นใหม่และคนวัยกลางคนให้ความสนใจและมีแนวโน้มที่ใช้กันเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะเห็นการใช้ผญาอีสานในสื่อสังคมออนไลน์ทั้งในเฟสบุ๊ก อินตาแกรม และยูทูบ เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน และในปัจจุบันยังเห็นการใช้ผญาอีสานในสื่อสังคมออนไลน์ประเภท ติ๊กต็อก (TikTok) เพิ่มอีกสื่อหนึ่งด้วย และเห็นความน่าสนใจและการเข้าถึงของบุคคลทุกกลุ่มและทุกรุ่นอายุในสื่อประเภท ติ๊กต็อก (TikTok) เนื่องจากมีทั้งภาพ เสียง และตัวอักษรในสื่อเดียวกันใน

เวลาสั้นๆที่เหมาะกับวิถีและความสนใจในการรับสื่อของบุคคลในยุคปัจจุบัน ซึ่งปรากฏการณ์ของการสื่อสารผญาอีสานในพื้นที่สังคมออนไลน์ที่เกิดขึ้นนี้ สามารถ นำคุณค่าและภูมิปัญญาของผญาอีสานมาสืบสาน ส่งเสริม และต่อยอดเพิ่มเติมจากการอนุรักษ์และฟื้นฟู ดังที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้จัดโครงการสานสัมพันธ์วรรณกรรมลาว-ไทย ครั้งที่ 2 “ฟื้นฟูภูมิปัญญาผญาพาม่วน” เมื่อ พ.ศ. 2557 มาแล้ว ซึ่งการสืบสาน ส่งเสริม และต่อยอดผญาอีสานในลำดับถัดไปอาจเป็นโครงการจัดการประกวดการพูดผญาดังเช่นการประกวดวงโปงลางที่มีการจัดการแข่งขันที่ต่อเนื่องและได้รับความนิยมและสนใจในยุคปัจจุบัน

สรุป

สภาพปัจจุบันของผญาอีสานในพื้นที่สังคมออนไลน์ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2539 – 2567 โดยในปี พ.ศ. 2539 ผญาเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในชื่อ ผญาส่องบุญบั้งไฟบ้านยางใหญ่ (2539) ต่อมาหมอลำกลอนโด่งดังเป็นที่ยอมรับ เช่น หมอลำบุญเพ็ง ไผผิวชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง หมอลำ พ.ศ. 2540 ลำภูไท หมอลำเฉลียว สกุลโพน ชุดจีบสาวเข็นฝ้าย สื่อสารบนยูทูบ ปี 2552 หมอลำผมหอม สกุลไทย ศิลปินมรดกอีสาน ปี 2554 ลำผญาเกี้ยวดอนตาล สื่อสารบน ยูทูบปี 2562 เพลง เว้าผญาแล้วลาจาก และเพลง สัจจาหญิง (2556) เพลง ผญาฮักจากคนคอย (2558) ผญาพิธีกรบุญข้าวจี่บ้านสาวะถี (2562) เพลงตอกมัดใจ (2559), เพลงนกเจ่า (2563) ยอดรับชมในยูทูบ 160 ล้านครั้ง เพลงที่ใช้ผญาของแจ็ค ลูกอีสาน 6 เพลง ปี 2561 - 2564 โครงการสานสัมพันธ์วรรณกรรมลาว-ไทย ครั้งที่ 2 “ฟื้นฟูภูมิปัญญาผญาพาม่วน” พ.ศ. 2557 การประกวดวงโปงลางพื้นเมืองอีสาน “มหกรรมลำผญาย่อย” พ.ศ. 2562 วิจัยเกี่ยวกับผญา 27 เรื่อง พ.ศ. 2542 – 2560 หนังสือ/สิ่งพิมพ์เกี่ยวกับผญา จำนวน 47 เล่ม พ.ศ. 2540 – 2563 Pantip พ.ศ. 2539 (ค.ศ. 1996) Facebook และ Facebook Messenger พ.ศ. 2547 (ค.ศ. 2004) Youtube พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) Twitter พ.ศ. 2549 (ค.ศ. 2006) WhatsApp พ.ศ. 2552 (ค.ศ. 2009) Instagram พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010) LINE พ.ศ. 2557 (ค.ศ. 2014)

เฟสบุ๊ก (Facebook) ปรากฏการใช้และสื่อสารผญาครั้งแรก ประมาณปี พ.ศ. 2550 กลุ่มเฟสบุ๊ก (Facebook Group) กลุ่ม “ ผญาอีสาน สืบสานบ้านเฮา ฮักบ้านเกิด” สร้างขึ้นเมื่อ 19 มกราคม 2554 เป็นกลุ่มแรก และเพจเฟสบุ๊ก (Facebook Page) ปรากฏการใช้และสื่อสารผญาครั้งแรก ชื่อ “โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม” พ.ศ. 2554 โดยปี พ.ศ. 2556 และ พ.ศ. 2557 มีการสร้างเพจเกี่ยวกับผญามากที่สุดถึงปีละ 15 เพจ

ยูทูบ (Youtube) ปรากฏการใช้และสื่อสารผญาครั้งแรก 16 กันยายน 2553 ใช้ชื่อในการนำเสนอว่า “ผญาอีสาน” ใช้และสื่อสารผญามากที่สุดในปี 2563 มากถึง 40 รายการ รองลงมาคือปี 2564 จำนวน 39 รายการ

อินตาแกรม (Instagram) ปรากฏการใช้และสื่อสารผญาครั้งแรกโดยชื่อบัญชี bomsukwasan เมื่อ 20 สิงหาคม 2556 โดยพบการใช้และสื่อสารผญามากที่สุดในปี 2560 มีผู้โพสมากถึง 28 ครั้ง รองลงมาคือปี 2561 จำนวน 26 ครั้ง

ด้านเนื้อหา พบรูปแบบเนื้อหาผญา 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) ผญาดังเดิม 2) ผญาแต่งขึ้นใหม่ 3) ผญาแบบผสม (ดั้งเดิม+แต่งใหม่) ซึ่งบันทึกด้วยอักษรไทยกลาง สะกดแบบผสมทั้งตามรูปแบบไทย และตามเสียงแบบลาวอีสาน โดยอ่านออกเสียงลาวอีสาน ปรากฏผญาประเภทคำสอน (ผญาคำสอนหรือผญาภาษิต) มากที่สุด รองลงมาคือ ประเภทเกี้ยวพาราสี (ผญาเกี้ยวหรือผญาเครือ) และประเภทเบ็ดเตล็ด ดังที่จารุวรรณ ธรรมวัตร (2525) ได้กล่าวว่า ผญาเกิดขึ้นพร้อมกับประเพณีลงข่วง ประเพณีลงครกกระเดื่องตำข้าว ประเพณีลงแขก ประเพณีการอ่านหนังสือผูก ประเพณีการเล่นหมอลำ อันเป็นภาพวิถีชีวิตคนอีสานในอดีตที่สูญหายไปแล้วในปัจจุบันที่เหลืออยู่ก็เพียงการเล่นหมอลำเท่านั้น ผญาอีสานที่ใช้ในภาพชีวิตบางส่วนที่หายไป ในปัจจุบันเนื้อหาของคำผญาเหล่านั้นได้มีการกล่าวถึงและบันทึกไว้บนสื่อสังคมออนไลน์อีกครั้งดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ด้านกลุ่มผู้ใช้และช่องทางการใช้ กลุ่มผู้ใช้ Gen Z (ช่วงอายุระหว่าง 9 – 26 ปี) Gen Y (ช่วงอายุ 27 - 41 ปี) Gen X (ช่วงอายุ 42 - 56) Baby Boomer (ช่วงอายุ 57 – 75 ปี) ผู้อาวุโสช่วงอายุ 76 ปี ขึ้นไปโดยประกอบด้วย พิธีกร ผู้นำประเพณี หมอลำ นักร้อง นักแต่งเพลง นักปราชญ์ นักวิชาการ นักวิจัย พระสงฆ์ สามเณร นักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ ผ่านช่องทางการใช้ ประกอบด้วย สื่อพิธีกรรม ประเพณี สื่อเพื่อความบันเทิง สื่อเพื่อการศึกษา สื่อสังคมออนไลน์ ดังเช่นที่ปรากฏข้อมูลในงานวิจัยของพรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547) ที่ศึกษาการวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดผญาอีสาน พบว่า ลักษณะการดำรงอยู่ ได้แก่ การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ การเขียนตำรา การเขียนกลอนลำ การเทศน์ การพูดคุยกันบางโอกาสงานเลี้ยงต้อนรับ การบายศรีสู่ขวัญ การเป็นวิทยากรบรรยาย และการใช้ผญาผ่านสื่ออินเตอร์เน็ต

ด้านการใช้ประโยชน์ ใช้ประโยชน์ในการอบรมสั่งสอน ใช้ประโยชน์ในการสร้างความบันเทิง และความเพลิดเพลิน ใช้ประโยชน์ในการสืบทอด อนุรักษ์วรรณกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้ประโยชน์ในการรณรงค์ เผยแพร่และการประชาสัมพันธ์ ใช้ประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือให้การศึกษาและถ่ายทอดความรู้ ใช้ประโยชน์ในการแสดงความผูกพันของวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรม ดังที่จารุวรรณ ธรรมวัตร (2525) ได้กล่าวว่า ผญาเป็นบทกวีที่รุ่งโรจน์ในวันวาน แต่กลับเลือนรางในปัจจุบัน ยุคที่มหาชนได้เรียนหนังสือตามแผนการศึกษาภาคบังคับ แต่บ่าวสาวยุคใหม่ไม่รู้ว่า ผญา คืออะไร ดังผญาพยากรณ์โลกในอนาคตไว้ว่า “บัดนี้ กาละนับมื้อส่วยหลายปีเป็นอันต่างมาแล้ว” ซึ่งแปลได้ใจความว่า โลกมนุษย์ทุกวันนี้นับแต่วันจะเรียวลง แต่ด้วยคุณค่าและความงามของวรรณกรรมผญาทั้งด้านฉันทลักษณ์และความหมาย ลูกหลานอีสานจึงควรหวนกลับมาเรียนรู้วรรณกรรมผญาภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านี้ให้คงอยู่สืบไป ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่หลงของเก่า ไม่เมาจองใหม่” ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีคติชนวิทยาของ กิ่งแก้ว อัตถากร (2519) ที่ได้กล่าวว่า เมื่อมนุษย์สามารถเจริญก้าวหน้าต่อไปเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง เหตุใดจึงต้องหันกลับไปศึกษาอดีต อันได้แก่ วิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่อีก คำตอบก็คือ “เพราะว่าอดีตเป็นรากเหง้าของปัจจุบัน” มนุษย์สมัยนี้เจริญก้าวหน้าไปอย่างเร่งรุด ทั้งนี้ก็เพราะได้อาศัย “กองทุน” ที่บรรพชนมอบให้ต่อ ๆ กันมา กองทุน คือ ความสำเร็จของชนรุ่นก่อนซึ่งได้ก่อตัวและเพิ่มพูนขึ้นมาเป็นทอด ๆ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ความสำเร็จของมนุษย์ยุคหนึ่ง ๆ มิใช่ยุติลงเพื่อเก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑ์แห่งอดีต หากกลายเป็นกองทุนอันมีชีวิตชีวาสำหรับความสำเร็จในยุคต่อ ๆ มาที่ปัจจุบันใช้คำว่า “ทุนทาง

วัฒนธรรม” ที่นำคุณค่าแห่งภูมิปัญญาในอดีตมาศึกษาสืบสานและต่อยอดให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต สังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กมลมาลย์ คำแสน. (2542). *การศึกษาผญาภาษิตอีสานตามแนวทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมเพื่อการสอนวรรณกรรมท้องถิ่น.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กิ่งแก้ว อัตถากร. (2519). *คติชนวิทยา.* กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศน์ กรมการฝึกหัดครู.

จักรพงษ์ ปุณขันธุ์. (2555). การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมจาก "คำผญา": กรณีศึกษาในเขต อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดสกลนคร.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2520). *ของดีอีสาน.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: การศาสนา.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2525). *ผญาบทกวีของชาวบ้าน.* กาฬสินธุ์: จินตภัณฑ์การพิมพ์.

ซองดูฮี CHANNEL. (24 มิถุนายน 2563). *นกเจ่า - เก่ง สยาม [OFFICIAL MV] [Status update].* สืบค้น 21 กันยายน 2567 จาก https://www.youtube.com/watch?v=Fa1y6D_3B1s

ดาวิทย์ พุทธิไสย. (2554). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริหารงานโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บทผญาภาษิตโบราณอีสาน. [ม.ป.ป.]. สืบค้น 5 ตุลาคม 2567 จาก http://www.sawanbanna.Bizhat .com /phaya/phaya002.htm

บ้านจอมยุทธ. (2543). *วรรณกรรมท้องถิ่น.* สืบค้น 25 มิถุนายน 2567 จาก https://www.Baanjomyut .com/library_7/local_literature/index.html

ปรีชา พิณทอง. (2528). *ไขภาษิตโบราณอีสาน.* อุบลราชธานี: ศิริธรรม.

ปูมผญา ตักศิลาอีสาน. (21 ตุลาคม 2556). *ผญาคำสอน [Status update].* สืบค้น 25 ตุลาคม 2567 จาก https://www. facebook.com/photo?fbid=621723751211665&set=a.598363976880976

พรศิริ ศรีอระพิมพ์. (2551). *การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านการแสดงหมอลำผญา จังหวัดมุกดาหารเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พรสวรรค์ สุวรรณศรี. (2547). *การวิเคราะห์ การดำรงอยู่และการสืบทอดผญาอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต* บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิมพ์ รัตนกุลสาส์น. (2534). *อีสาน: ฉบับลักษณะคำประพันธ์อีสาน.* ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วีณา วีสเพ็ญ. (2557). ผญากับการเรียนการสอน. ใน ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์ (บรรณาธิการ). *ฟื้นฟูภูมิปัญญาผญาพาม่วน.* พิมพ์ครั้งที่ 1. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน). (2562). *รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2561: Thailand internet user profile 2018.* พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

อารี ถาวรเศรษฐ์. (2546). *คติชนวิทยา.* กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

Kapoor, K. et al. (2018). Advances in social media research: past, present and future. *Information Systems Frontiers.* 20(3), 531-558.

Zamwiss. (11 พฤศจิกายน 2562). *อัศจรรย์ชีวิตนี้ บ่อมี D นำเผิ่น พี่น้องเอย [Status update].* สืบค้น 30 มิถุนายน 2567 จาก https://www.instagram.com/zamwiss?igsh=NWI5ZzlkM3hhbno1

Loving-Kindness Meditation with Dhamma Gita for Mental Well-Being of Adolescents

[1]Phra Jirawat Ciravaddhano (Kanapongrussamee) and
[2]Phra Puttipong Namthep (Tidtametho)
[1]International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[2]Wat Buddhamettabunyanuphap, Lumpang Province.
[1]Corresponding Author's Email: ciravaddhano@buddha-mahametta.com
Received: November 11, 2024; **Revised:** December 22, 2024; **Accepted:** December 22, 2024

Abstract

This study explores the combined impact of LKM and Dhamma Gīta music on mental health by fostering emotional resilience, self-compassion, and mindfulness. LKM has been shown to reduce anxiety and stress, while Dhamma Gīta music enhances calmness and emotional regulation. Together, these practices support emotional development, improve relationships, and help adolescents navigate challenges. The findings highlight the potential of integrating these practices into school and community programs to promote mental health and emotional well-being in young people.

The use of Dhamma Gīta (Dhamma songs) in the practice of loving-kindness meditation is an approach that the researcher is interested in, based on a study of suitable Buddhist practices for today's adolescents. Adolescents often exhibit behaviors of acting on impulse and lack patience. To capture their attention and guide them towards Buddhist teachings as a means of nurturing their minds, it is necessary to employ methods that are engaging and easy to understand. Most adolescents enjoy listening to music, so transforming the Buddha's teachings into Dhamma lyrics and setting them to music that resonates with young people can be an effective way to attract their interest and encourage them to practice Dhamma.

The Mindfulness Wisdom & Loving-kindness (MWL) program, developed by the Buddhamahemetha Foundation, uses Dhamma songs as a medium to present teachings and activities within the practice course. The feedback from parents, teachers, and the students themselves has been positive, demonstrating that this approach effectively helps to cultivate mindfulness, understanding, and compassion in adolescents.

Keywords: Loving-Kindness Meditation; Dhamma Gita; Mental Well-Being; Adolescents

Introduction

According to the World Health Organization (WHO, 2024), mental disorders account for around 13% of the global disease burden among people aged 10 to 19 years. Around 10–20% of children and adolescents worldwide experience mental health issues, but their needs are often ignored, especially in low- and middle-income countries (Christian Kieling et al., 2011). Adolescents face a variety of challenges, including homelessness, violence, substance abuse (such as drugs, alcohol, and smoking), and teenage pregnancy, which can lead to unintended pregnancies, STDs, and other health problems. Teenage drug addiction is a particularly serious issue in the United States, where it is considered one of the most pressing public health concerns (Garofoli, 2020).

The pressure to fit in socially and the struggle for independence during adolescence can worsen these problems, often leading to long-term negative outcomes (Refanthira and Hasanah, 2020).

Good mental health is important for adolescents because it shapes their future as adults. In Buddhist teachings, the principles of avoiding evil, doing good, and purifying the mind are emphasized, and the four foundations of mindfulness can help achieve mental clarity. Mindfulness meditation, which is used to reduce stress, benefits adolescents by improving emotional regulation, helping them manage stress, anxiety, sadness, and anger, and enhancing social skills. This supports their mental well-being and helps them get along with others (Pinto et al., 2023). Meditation also boosts cognitive functioning and emotional well-being, making students feel happier and more relaxed (Delavari et al., 2023). Music, too, plays a significant role in emotional expression and regulation for adolescents, as it influences their mood and helps them manage emotions like joy, sadness, and anger. Additionally, bowing, a gesture common in many religious traditions, including Buddhism, is a meaningful practice that helps adolescents connect with their spiritual beliefs. Adolescents who regularly bow to their parents are more likely to engage in spiritual behaviors like abstaining from alcohol and reading religious texts, suggesting that this practice supports their spiritual and mental health (Phra Nicholas Thanissaro, 2010).

However, there is limited research on how the combined practices of mindfulness, loving-kindness meditation, and music impact adolescent mental health. This study aims to explore how these practices can address mental health challenges and promote overall well-being in adolescents.

Adolescents

Adolescence is a complex developmental stage that encompasses significant physical, psychological, and social changes. It serves as the transitional period from childhood to adulthood, characterized by a variety of challenges and transformations influenced by cultural, social, and biological factors. This period plays a key role in shaping identity and autonomy as adolescents strive to balance dependence with increasing independence. The following sections explore the various dimensions of adolescence:

1. Biological and Psychological Changes

Adolescence marks a period of rapid growth and development, as detailed in the research of Ashok Maaan et al. in their study on adolescent sexual behavior (Maaan et al., 2021). The term adolescence is derived from the Latin word adolescere, meaning "to grow" or "to mature," reflecting the essence of this transitional phase. While a universally accepted definition of adolescence does not exist, the World Health Organization (WHO) defines adolescence as spanning from ages 10 to 19, identifying this stage by key characteristics such as:

- Rapid physical growth and maturation
- The onset of sexual maturity and activity
- Cognitive and emotional development, including the evolution of adult-like thinking
- A shift from total socio-economic dependence to increasing independence

2. Social and Cultural Influences

Adolescence is also deeply shaped by social and cultural factors, which vary across different societies. Key aspects include:

a) Risk-Taking and Peer Influence:

Adolescents are often characterized by a tendency for risk-taking and sensation-seeking behaviors, which are driven by emotions that can sometimes override rational decision-making.

This period is marked by a transition from family to peer influence, which becomes more pronounced as adolescents seek independence. Those who have experienced trauma or abuse may be particularly vulnerable, as symptoms of post-traumatic stress can interfere with their coping mechanisms. Community interventions are critical for supporting adolescents with a history of maltreatment, especially in preventing violence in families and relationships and addressing post-traumatic stress disorder (Wekerle et al., 2020).

b) Rights and Responsibilities:

The transition to adulthood involves increasing self-responsibility. While different countries define adolescence differently, it generally spans from ages 14 to 25, with varying rights and obligations. Up to the age of 18, children's rights are emphasized, including the right to appropriate development, education, health care, and protection from harm. As young people approach adulthood, they are granted more autonomy, but educational and civic participation goals are often shaped by the prevailing values of society (Bertram, 2024).

3. Age Range and Developmental Stages

Human life progresses through distinct stages, with adolescence being a particularly crucial period. The World Health Organization defines adolescence as ages 10 to 19, which is subdivided into early (10-14 years), middle (15-17 years), and late (18-19 years) stages. Adolescents undergo significant transitions during this time, moving from dependence on caregivers to greater autonomy, forming their identities, and exploring vocational paths (Shalini et al., 2021).

a) Early Adolescence (Ages 10-13)

- Physical Changes: During early adolescence, children experience rapid physical growth, including the development of secondary sexual characteristics such as body hair, breast development in girls, and testicular enlargement in boys. These changes typically begin earlier in girls (around age 8-9) and later in boys (around age 9-10). Girls usually get their first period around age 12, about 2-3 years after their breast development begins.

- Psychological and Social Changes: Early adolescents often think in concrete, binary terms—right or wrong, good or bad. They may be egocentric, with heightened self-consciousness about their appearance, believing that they are constantly judged by peers. This stage also sees an increased desire for privacy and independence from family, which may lead to testing boundaries and emotional reactions when limits are set.

b) Middle Adolescence (Ages 14-17)

- Physical Changes: Puberty-related physical changes continue, with males experiencing voice deepening and potential acne outbreaks, while most females have completed physical development and established regular menstrual cycles.

- Sexual and Emotional Development: Adolescents in this stage may begin to explore romantic and sexual relationships, and for many, this is a time of questioning sexual identity. Exploration of sexuality, including self-stimulation, is common.

- Cognitive and Emotional Development: The brain continues to mature, particularly the frontal lobes, which are responsible for decision-making, impulse control, and evaluating consequences. However, these areas are not fully developed until the mid-20s. Consequently, while middle adolescents can think abstractly, they are still prone to impulsive behavior driven by strong emotions.

- Social Changes: Adolescents often spend more time with peers and less time with family. Peer pressure intensifies, and concerns about appearance can dominate. Arguments with parents over independence are common.

c) Late Adolescence (Ages 18-21 and Beyond)

- Physical and Cognitive Maturation: By late adolescence, physical development is generally complete, with individuals reaching their adult height. Cognitive maturity continues to develop, leading to better impulse control and the ability to assess risks and rewards more effectively.

- Emotional and Social Development: Late adolescents develop a stronger sense of individuality and become more future-oriented. They begin making decisions that align with their personal values and life goals. Friendships and romantic relationships stabilize, and emotional and physical separation from parents occurs. However, many also develop more adult-like relationships with their parents, seeking advice and engaging in mature discussions.

In Conclusion, Although adolescence is often seen as a time of "storm and stress," it is also a period of significant opportunity for growth and transformation. The challenges faced during this stage, including physical, emotional, and social changes, can be navigated with the right support systems in place. Community interventions and family-based strategies are essential for supporting adolescents through this tumultuous period, especially those with histories of trauma, by promoting resilience, emotional regulation, and positive identity development (Wekerle et al., 2020). The adolescence stage, with its blend of challenges and opportunities, sets the foundation for healthy adulthood.

Mental Well-Being

In a critical review of the definition of well-being for doctors and patients post-COVID-19, well-being is described as "a state of positive feelings and the ability to meet one's full potential," which can be measured both subjectively and objectively using a salutogenic approach (Simons and Baldwin, 2021). Tchiki Davis (2023) further defines well-being as a positive sense of health and vitality, influenced by one's thoughts, emotions, actions, and experiences, and includes feeling happy, healthy, socially connected, and purposeful most of the time.

A definition of mental well-being proposed by Saran Pimthong et al. (2022) emphasizes feelings of well-being alongside functional performance. In their study, a new scale for measuring Thai mental well-being was developed, which incorporates three key components: positive thinking, positive relationships, and positive functioning.

Measurement of Mental Well-Being : The Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS), a widely used measure of mental well-being, focuses on the positive aspects of mental health. This 14-item scale, which offers five categories of responses, produces a single score and has been validated for use in diverse populations. According to Ruth Tennant et al. (2007), the WEMWBS demonstrates high consistency and can differentiate between various population groups due to its flexible scoring system that lacks an upper limit.

In addition, the Thai Mental Well-Being Scale, developed by Saran Pimthong et al. (2022), identifies three core factors that characterize Thai mental well-being: positive emotions, positive thoughts, and positive relationships, with an emphasis on positive functioning. This scale was specifically designed to account for cultural nuances in Thai society.

Psychological Well-Being Scale (PWBS)

The Psychological Well-Being Scale (PWBS), developed by Carol D. Ryff and Corey L. M. Keyes (1995), measures well-being across six components: autonomy, environmental mastery, personal growth, positive relationships with others, purpose in life, and self-acceptance. Each of these components is assessed using a series of 18 items, which help to gauge whether an individual

is thriving in these areas of life. For example, a person with high autonomy is self-determined, able to resist social pressures, and regulates their behavior according to personal standards. In contrast, someone with low autonomy may rely heavily on external expectations and judgments.

The scale, which has been translated into several languages, including Thai, is used to measure well-being among various populations. The Thai version, developed by Yada Thongthammarat (2022), consists of 42 items and was created using a rigorous process that included back-translation, bilingual committees, and pre-testing to ensure cultural relevance and clarity.

Concept of Psychological Well-Being

Psychological well-being is described as a combination of feeling good and functioning effectively in life. It is not about feeling good all the time, but about managing negative emotions (such as disappointment, grief, or failure) in a way that supports sustainable well-being. An overabundance of negative emotions can interfere with a person's ability to function effectively in their daily life, compromising overall well-being (Huppert, 2009).

For the participants in the study, who were Thai women working as practitioners, the researcher used the Thai-specific mental well-being scales—focusing on positive emotions, thoughts, relationships, and functioning. These scales were designed to be concise and appropriate for the time constraints of working women, ensuring that the items were not overly burdensome to complete.

In summary, mental well-being is defined by positive feelings, thoughts, relationships, and functioning, and can be measured using various scales that assess these factors subjectively and objectively. The scales used in the Thai context have been carefully adapted to reflect local cultural norms and provide meaningful insights into the well-being of Thai women in the workforce.

Loving-Kindness Meditation

Loving-kindness (Mettā) is a central concept in Buddhist teachings, particularly in the Metta Sutta, which emphasizes cultivating goodwill, compassion, empathy, and equanimity towards oneself and others. It teaches that by practicing these qualities, one can attain inner peace, happiness, and contribute to the welfare of all beings. Mettā involves treating all beings with kindness, refraining from harm, and radiating boundless love and compassion. It encourages the abandonment of fixed views and desires, leading to liberation from suffering (Ñanamoli Thera, 1998).

In Theravada Buddhism, Mettā is defined as an altruistic desire for the well-being and happiness of others, marked by benevolence, friendliness, and nonviolence. Unlike self-interested amiability, Mettā is about unselfish love and kindness, transcending social, racial, and political barriers. It fosters a mentality of camaraderie and compassion, and its practice can lead to true happiness, as it focuses on self-reliance rather than dependency (Tongsupachok, 2024).

The Karaniya Mettā Sutta further emphasizes cultivating boundless loving-kindness towards all beings, encouraging virtues such as humility, contentment, and frugality. It guides practitioners to overcome ill-will and radiate kindness in thoughts and actions, promoting harmony and well-being for all (The Amaravati Sangha, 2004).

Loving-kindness meditation (LKM), also known as *Metta Bhavana*, is a practice in Buddhism aimed at developing a mental state of loving-kindness and compassion towards all beings. It is the first of the Four Brahma Viharas (divine abodes), which include Metta (loving-kindness), Karuna (compassion), Mudita (appreciative joy), and Uppekha (equanimity) (Thanissaro Bhikkhu, 2004; Venerable Sujiva, 2007). LKM involves cultivating positive

emotions, letting go of negative feelings, and promoting goodwill and compassion, ultimately leading to mental calmness and joy.

Loving-kindness meditation has been shown to have various benefits in both personal and social contexts. Studies have demonstrated its positive effects on mental health and relationships. For example, a study on veterans with post-traumatic stress disorder (PTSD) showed that LKM significantly improved self-compassion, mindfulness, and reduced PTSD symptoms (Kearney et al., 2013). Similarly, a study involving doctors found that LKM enhanced mindfulness, empathy, and communication skills, helping medical professionals better connect with their patients and reduce emotional burnout.

In terms of relationships, LKM has been shown to reduce depression and social negativity while increasing social support. One pilot study found that participants practicing LKM experienced improved relationship quality and mental well-being (Uchino et al., 2016). Another study indicated that even brief LKM interventions could reduce negative attitudes and foster better social connections (Schroter and Jansen, 2022).

Additionally, Buddhist teachings highlight the use of loving-kindness as a powerful tool for conflict resolution. Integrating LKM with mindfulness practices can provide effective solutions for resolving conflicts, aligning with modern conflict-resolution strategies (Venerable Neminda, 2019).

Loving-kindness meditation is a valuable practice that fosters positive emotions, enhances mental health, improves relationships, and can be used in conflict resolution. It cultivates a mindset of compassion and goodwill that benefits both individuals and society as a whole.

Meditation and Dhamma

The importance of gratitude and meditation in promoting mental well-being is emphasized in several Buddhist teachings and contemporary studies. Gratitude is central in the Kataññu Suttas from the Pali Canon, which underscore the significance of acknowledging and acting upon the kindness received from others, such as parents, teachers, and spiritual mentors. True gratitude is not merely a feeling but is expressed through actions, fostering positive mental states and communal bonds. Practicing gratitude enhances emotional resilience, reduces stress, and strengthens social connections. It also creates a cycle of generosity, where individuals inspired by the kindness they receive, engage in acts of kindness themselves (Thanissaro Bhikkhu, 2002).

Buddhism also links gratitude with the concepts of Kuttaññu (recognizing kindness) and Katavedi (expressing gratitude through words and actions), reinforcing that thankfulness should lead to positive responses, like contributing to the community and living ethically (Gratitude and Generosity, 2024).

Contemporary research supports the therapeutic benefits of gratitude and mindfulness. For example, a study on meditation at the Buddhamahametta Foundation found that mindful discussions of gratitude helped executives manage stress, improve health, and foster stronger relationships (Jiwattanasuk, 2021). Similarly, a study on mindful bowing meditation with Dhamma music showed positive effects on the mental health of working women, increasing calmness, happiness, and comfort (Vasuratna, 2024).

Gratitude is also shown to have profound effects on children and adolescents. A study of fifth-graders in Colombia highlighted how children express gratitude in ways that promote their sense of connection and well-being, particularly toward their families (Gordon P. D. Ingram et al., 2023). Furthermore, research has demonstrated that gratitude meditation can enhance emotion regulation and brain-heart coupling, leading to improvements in mental well-being by reducing anxiety and depression (Kyeong et al., 2017).

Combining mindfulness and gratitude interventions can also improve well-being. A study with women found that both gratitude journaling and mindfulness practices significantly reduced stress and depression while increasing happiness (O'Leary and Dockray, 2015). These findings suggest that integrating gratitude with mindfulness may offer a powerful tool for enhancing overall mental health.

In conclusion, gratitude and meditation are powerful tools for enhancing emotional well-being. They are deeply rooted in Buddhist teachings and have been shown in modern research to reduce stress, improve relationships, and foster greater happiness, making them valuable practices for individuals seeking peace and fulfillment in their lives.

Meditation for adolescents

A growing body of research highlights the positive impact of various forms of meditation on the mental health and emotional well-being of young individuals. Several studies have examined different meditation techniques, including mindfulness and loving-kindness meditation, and their effects on children, adolescents, and college students. Here is a summary of key findings from these studies:

Mindfulness Meditation in Schools

In A Randomized Controlled Pilot Trial of Classroom-Based Mindfulness Meditation Compared to an Active Control Condition in Sixth-Grade Children (Britton et al., 2014), a mindfulness meditation intervention was tested with sixth-grade students to evaluate its impact on mental health. The study involved 101 students who were randomly assigned to two groups: one group practiced mindfulness meditation daily during an Asian history class, while the control group engaged in an African history class with a comparable experiential activity. Both groups showed reductions in anxiety, cognitive function, and affect, but there were no significant differences between them. However, the mindfulness group showed a notable reduction in suicidal ideation and thoughts of self-harm compared to the control group. This suggests that mindfulness meditation can be a valuable tool for improving mental health and emotional well-being, particularly in preventing self-harm in adolescents.

Mindfulness for Enhancing Executive Function and Behavior

Another study, Effects of Mindful Awareness Practices on Executive Functions in Elementary School Children (Flook et al., 2010), explored the effects of Mindful Awareness Practices (MAPs) among elementary school children. Involving 64 second- and third-grade children, the study found that those who practiced MAPs for 8 weeks showed significant improvements in executive function (EF), particularly among children who initially displayed poor EF. The MAPs group demonstrated better behaviors and metacognitive skills compared to a control group that did not practice mindfulness. These findings highlight that mindfulness can improve cognitive control and self-regulation, helping children with lower EF develop better behavioral and emotional skills.

Mindfulness for Young Athletes

Young athletes face unique mental health challenges, including pressure from competitive sports, academic expectations, and a lack of support for mental health. In response to these challenges, mindfulness meditation programs have been shown to help reduce stress and improve well-being among young athletes. Research has indicated that mobile mindfulness meditation training effectively alleviates depression, anxiety, and perceived stress, while also boosting self-

esteem. Such programs provide a flexible and accessible approach to addressing mental health concerns in athletes, offering potential benefits for this vulnerable group.

Mindfulness and Art Therapy for Depressed and Anxious Adolescents

In Effects of Group Art Therapy Combined with Breath Meditation on the Subjective Well-Being of Depressed and Anxious Adolescents (Kim and Ki, 2014), a combined approach of art therapy and breath meditation was tested on depressed and anxious adolescents. The study involved 24 high school students who participated in 13 sessions of either combined art therapy and meditation, art therapy alone, or a control group. The results showed that the combined art therapy and breath meditation group experienced significant improvements in well-being, whereas the group focused solely on art therapy also showed positive effects, such as better self-insight and interpersonal relationships. These results suggest that combining mindfulness practices with other therapeutic interventions can be especially beneficial for improving the mental health of adolescents.

Meditation with Music for Young Practitioners

While research on meditation with music is still limited, its potential benefits for young practitioners are worth exploring. Studies examining mindfulness and meditation generally focus on traditional practices, yet incorporating music into meditation could provide a novel approach that combines relaxation with emotional regulation. According to Smith et al. (2020), music may enhance the calming effects of meditation by creating a more engaging experience for young individuals, potentially improving mental health outcomes. Additionally, Aaron H. Rodwin et al. (2023) noted that Mental health challenges among adolescents and young adults (A-YA) are rising, with many avoiding traditional treatments. Music-based interventions show promise for improving emotional well-being and reducing symptoms like anxiety and depression, especially in adolescents. However, their effectiveness for young adults and treatment engagement remains unclear. More research is needed to tailor these interventions culturally and developmentally and to understand how they work and for whom. Music offers a valuable, innovative approach to supporting A-YA mental health.

In conclusion, mindfulness and meditation practices have demonstrated significant potential in improving the mental health and emotional well-being of young individuals across various contexts. From school-based interventions for children (Brown et al., 2018) to mindfulness programs for college students and athletes (Taylor and Green, 2021), evidence suggests that these practices can reduce anxiety, stress, and depression while improving emotional regulation, self-awareness, and behavior. As more studies are conducted, especially on innovative approaches like meditation with music, it will be important to continue exploring how these interventions can be tailored to meet the specific needs of young practitioners (Smith et al., 2020).

Dhamma Gīta

Dhamma Gīta is the fusion of Buddhist teachings with music and audio instruments, designed to enhance practitioners' focus while studying the Dhamma (the Buddha's teachings). This modern approach has gained traction on social media, making the Dhamma more accessible to a wider audience. During the Buddha’s enlightenment, music played a key role in conveying spiritual truths, with chanting and instrumental sounds serving as expressions of the Dhamma. The Buddha used the "Three-stringed lute" as a symbol of spiritual balance, teaching that excess indulgence leads to purposelessness, while extreme restraint results in coldness. In contrast, moderation fosters harmony and righteousness. Thus, music serves as an essential medium for communicating and embodying the principles of the Dhamma Gīta through sound and musical

expression (Phra Somdet Buddhakosajarn (Phra Brahmagunabhorn P.A. Payutto), 1996, Phra Woraponte Varadhammo Tanpoonkiat, 2023).

Music, as part of Dhamma Gīta, uses religious chants, hymns, and Dhamma songs to present Buddhist teachings in an auditory form, helping practitioners absorb and align their minds with the Dhamma. A notable story from the Mahavimana Sutta illustrates how a frog, holding a musical instrument, listened to the Buddha's teachings. The frog's mind became pure, leading to immediate enlightenment and ascension to a higher realm, demonstrating how music in the form of Dhamma Gīta can guide individuals towards spiritual awakening (Duangloy, Phumathon and Phrapalad Raphin Buddhisaro, 2016).

Dhamma Gīta, which incorporates songs inspired by Buddhist teachings, promotes virtues such as peace, loving-kindness, mercy, and faith in the Buddha, Dhamma, and Sangha. These align with the six recollections (Anussati) taught by the Buddha in the Mahanama Sutta (Thanissaro Bhikkhu, 1997). The practice of Budhanusati through Dhamma Gīta fosters joy, connection, and mental clarity, essential for meditation and alleviating stress and suffering. The six recollections include: 1) The Buddha, 2) The Dhamma Gīta, 3) The Sangha, 4) Generosity, 5) Virtues, and 6) The Deities (Deva).

Dhamma Gīta represents a contemporary innovation that combines music with Dhamma teachings to engage younger generations, particularly via social media platforms. This approach provides a source of mental support for those facing emotional struggles, including those contemplating self-harm or suicide. Researchers highlight the importance of using Dhamma Gīta to heal the minds of practitioners by integrating principles from music therapy, which are beneficial for mental well-being. The specific benefits of applying music therapy principles to Dhamma Gīta (Phrakrupaladsumpipatanatheerajarn (Kittiched Siriwattgo) et al., 2024) include:

1. Emotional Management: Music promotes relaxation, happiness, and stress reduction by stimulating the release of serotonin, a neurotransmitter that enhances mood.

2. Boosting Productivity and Creativity: Music increases energy levels and sparks creativity, aiding in work and intellectual tasks.

3. Memory Recall: Music supports memory retention and emotional connections to past experiences.

4. Pain Relief: Music can alleviate physical pain and fatigue, benefiting patients undergoing medical treatments, such as chemotherapy.

5. Meditation Therapy: Dhamma Gīta, with its musical accompaniment, supports meditation by calming the mind and increasing mindfulness, which is crucial for mental stability.

Key Benefits of Dhamma Gīta Through Music

Presenting the Dhamma through music has a positive impact on both physical and mental health, fostering well-being in daily life. When music is carefully selected to align with Dhamma teachings and is played in an appropriate setting, it can enhance listeners' mental and emotional health. The primary benefits of Dhamma Gīta through music (Phra krupaladsumpipatanatheerajarn (Kittiched Siriwattgo) et al., 2024) include:

1. Fostering a Calm and Mindful State: Listening to Dhamma Gīta music helps cultivate a peaceful, mindful state of mind, enabling individuals to focus on their thoughts and experiences more clearly.

2. Enhancing Satisfaction and Happiness: The uplifting qualities of the music help listeners feel happier and more content, motivating them to improve themselves.

3. Reducing Stress and Anxiety: Dhamma Gīta music has a calming effect, reducing stress and anxiety, and promoting a relaxed state of mind.

4. Promoting Meditation: The music associated with Dhamma Gīta helps facilitate meditation by enhancing concentration and allowing for a smooth meditative experience.

5. Supporting Emotional Processing: Music integrated with Dhamma Gīta aids in emotional regulation, helping individuals process and express their emotions in a balanced and healthy way.

6. Strengthening Mental Stability: Engaging with Dhamma Gīta through music improves mental resilience, helping individuals cope with life's challenges and pressures.

In summary, Dhamma Gīta, which combines Buddhist teachings with music, offers a holistic approach to improving well-being, mental health, and spiritual growth. It provides an accessible and therapeutic means of practicing the Dhamma, particularly through music, which helps foster a calm, focused mind, emotional balance, and overall mental stability.

Applying Loving-Kindness Meditation with Dhamma Gita to Enhance Adolescents' Mental Well-Being

Loving-Kindness Meditation (LKM) combined with *Dhamma Gīta* music presents a holistic approach to enhancing adolescents' mental well-being. Rooted in Buddhist philosophy, these practices offer significant psychological and emotional benefits, making them especially useful in addressing the challenges of adolescence.

LKM has been shown to reduce anxiety, depression, and stress by fostering a compassionate mindset that counters self-criticism and negative thinking, which are prevalent during adolescence. Studies suggest that practicing LKM can decrease suicidal thoughts and self-harm among young people (Neff, 2011). Additionally, LKM promotes empathy and compassion, enabling adolescents to build positive relationships and reduce social isolation and bullying (Salzberg, 1995). Moreover, it encourages self-compassion, teaching adolescents to treat themselves with kindness, which enhances emotional resilience and helps them cope with identity struggles and negative emotions (Neff, 2011).

Music inspired by Buddhist teachings, such as *Dhamma Gīta*, helps adolescents achieve a state of calm and mindfulness. Research indicates that calming music fosters focus, promotes inner peace, and reduces stress and anxiety (Sharma and Monteiro, 2016). Beyond stress relief, this type of music also supports emotional expression, providing a therapeutic outlet for processing and regulating emotions effectively (DeNora, 2000).

The Combined Impact of LKM and *Dhamma Gīta* Music: When practiced together, LKM and *Dhamma Gīta* music offer a comprehensive method for enhancing physical, emotional, and spiritual well-being. This combination fosters self-awareness, emotional openness, and kindness while also strengthening emotional resilience and empathy—skills critical for navigating adolescence (Hanh, 1999). Furthermore, the inclusion of music deepens the meditation experience, making it more engaging and accessible for adolescents, thereby improving their focus and overall practice (Bodhi, 2000). To maximize the benefits, these practices should be tailored to resonate with adolescents' unique needs and preferences. Flexibility is key to encouraging participation. Moreover, adapting these practices to cultural contexts and promoting inclusivity are essential for broader acceptance and engagement (Sharma & Monteiro, 2016). Programs integrating LKM and *Dhamma Gīta* music can be incorporated into school wellness initiatives, therapy sessions, and

youth programs, with facilitators receiving adequate training for effective implementation. In summary, The integration of Loving-Kindness Meditation and Dhamma Gīta music provides a promising and holistic approach to supporting adolescents' mental health. By reducing stress, fostering compassion, and enhancing emotional regulation, these practices enable young people to build emotional resilience and navigate their formative years with greater clarity and well-being.

From the review of related research, a program worth exploring further is the Mindfulness Wisdom & Loving-Kindness program by the Buddhamahametta Foundation (2024). This program integrates Loving-Kindness Meditation (LKM) with *Dhamma Gita* music. It includes mindfulness practice sessions for various activities, using *Dhamma Gita* as a medium to help participants, especially adolescents, connect with Buddhist teachings more easily. The approach aligns with their daily lives and behaviors, making the practice more accessible, comfortable, and effective.

Conclusion

In conclusion, Loving-Kindness Meditation (LKM) combined with *Dhamma Gīta* music presents a comprehensive approach to enhancing adolescents' mental well-being, addressing the emotional, psychological, and spiritual challenges they face. By fostering compassion and countering self-criticism, LKM helps reduce stress, anxiety, and depression, while promoting self-compassion, empathy, and stronger social connections. Meanwhile, *Dhamma Gīta* music, inspired by Buddhist teachings, creates a calming and mindful atmosphere that supports emotional regulation and provides a therapeutic outlet for adolescents. Together, these practices enhance self-awareness, emotional resilience, and kindness, equipping young people with the tools to navigate the complexities of adolescence more effectively. Programs like the Mindfulness Wisdom & Loving-Kindness initiative by the Buddhamahametta Foundation (2024) integrate these practices into structured mindfulness sessions using *Dhamma Gīta* music as a medium. These programs make Buddhist teachings more accessible and relevant to adolescents' daily lives, offering a culturally sensitive, engaging, and effective method to support their mental health and overall well-being.

References

Altinyelken, H. K., Hoek L. & Jiang. L. (2020). Improving the psychosocial wellbeing of international students: the relevance of mindfulness. *British Journal of Guidance & Counselling*. 48(4), 524–536.

Allen, B. & Waterman, H. *Stage of Adolescence. American Academy of Pediatrics.* Retrived 1 November 2024 from https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/teen/Pages/Stages-of-Adolescence.aspx

Bertram, H. (2020). *Adolescence-A Cultural-Sociological Perspective. Springer, Cham.* Retrived 1 November 2024 from http://dx.doi.org/10.1007/978-3-030-37900-1_1

Buddhamahametta Foundation. Meditation Practice. (2024). Retrieved 1 November 2024 from https://en.buddha-mahametta.com/meditation-practice/

Bodhi, B. (2000). *The Noble Eightfold Path: Way to the End of Suffering.* Pariyatti Press.

Brown, K., Smith, P. & Miller, R. (2018). *Mindfulness in education: Benefits for children and teachers.* New York: Academic Press.

Britton, W.B. et al. (2014). A randomized controlled pilot trial of classroom-based mindfulness meditation compared to an active control condition in sixth-grade children. *Journal of school psychology.* 52(3), 263–78.

Delavari, H. Talebi, M. E. & Delavari, H. (2023). Transforming education: A review of the benefits of integrating mindfulness and meditation techniques in schools. *English Education Journal*. 14(2), 10-15.

Dariotis, J.K. et al. (2016). A Qualitative Evaluation of Student Learning and Skills Use in a School-Based Mindfulness and Yoga Program. *Mindfulness*. 7(1), 76–89.

Davis. T. *Well-Being Definition, Meaning, and Strategies.* Retrived 1 November 2024 from https://www.berkeleywellbeing.com/what-is-well-being.html

DeNora, T. (2000). *Music in Everyday Life.* Cambridge University Press.

Duangloy, D., Phumathon, M. & Phrapalad Raphin Buddhisaro. (2016). Music in *Tipiṭaka* for Therapy, Marit Making and Enlightenment. *Journal of SaengKhomKham Buddhist Studies*. 1(2), 126-127.

Flook, L.et al. (2010). Effects of Mindful Awareness Practices on Executive Functions in Elementary School Children. *Journal of Applied School Psychology*. 26(1), 70–95.

Gratitude & Generosity. Retrived 1 November 2024 from https://alba.amaravati.org/dhamma/dhamma-reflections/gratitude-and-generosity/

Garofoli, M. (2020). Adolescent Substance Abuse. *Primary Care: Clinics in Office Practice*. 47 (2): 383-394.

Hanh, T. N. (1999). *The Heart of the Buddha's Teaching.* Broadway Books.

Huppert, F. A. (2009). Psychological Well-being: Evidence Regarding its Causes and Consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*. 1(2), 137-164.

Husna, N. N. & Rinjani, D. (2022). The Role of Music In The Life Of Teenagers. *JURNAL SENI MUSIK*. 11(1), 19-25.

Ingram, G. P. D. et al. (June 2023). Gratitude is Thanking Someone, and Happiness Is Showing It": A Qualitative Study of Colombian Children's Perspectives on Gratitude. *Revista Colombiana de Psicología.* 32(2), 33–50.

Innes, K. E. et al. (2017). Meditation and Music Improve Memory and Cognitive Function in Adults with Subjective Cognitive Decline: A Pilot Randomized Controlled Trial. *Journal of Alzheimer's Disease : JED.* 56(3), 899–916.

Jiwattanasuk, N. (2021). A *Process of Development for Peaceful Well-Being of Meditation Practitioners through Buddhist Peaceful Means: A Case Study of Buddhamahametta Foundation, Chiang Rak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya.* Doctoral Dissertation, Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Jiramahasuwan, S. (2024). The Meritorious Audio Environment for Home-Treatment Patients in Chiang Rak Noi Sub-District, Thailand. *The Journal of Sirindhornparithat.* 25(1) , 597-606.

Jones, L. & Lee, H. (2019). The role of music in enhancing mindfulness practices among adolescents. *Journal of Mindfulness Research*. 12(3), 120-130.

Kearney, D. J. et al. (2013). Loving-kindness meditation for posttraumatic stress disorder: a pilot study. *Journal of traumatic stress.* 26(4), 426–434.

Kieling, C. et al. (2011). Child and adolescent mental health worldwide: evidence for action. *Lancet (London, Englang)*. 378(9801), 1515-1525.

Kristin, N. (2011). *Self-Compassion: The Proven Power of Being Kind to Yourself.* William Morrow.

Kim, S. Kim, G. & Ki, J. (November 2014) Effects of group art therapy combined with breath meditation on the subjective well-being of depressed and anxious adolescents. *The Arts in Psychotherapy.* 41(5), 519–526.

Kyeong, S. et al. (July 2017). Effects of gratitude meditation on neural network functional connectivity and brain-heart coupling. *Scientific reports.* 7(1), 5058.

Ladpli, P. & Tongsupachok, S. (2023). Acupuncture Treatment/Dry Needling Technique Through Mindfulness Meditation with Dhamma Music. *Journal of MCU Buddhist Review.* 7(2), 1-12.

Liu, C. et al. (2023). *The effects of short video app-guided loving-kindness meditation on college students' mindfulness, self-compassion, positive psychological capital, and suicide ideation.* Retrived 1 November 2024 from https://doi.org/10.1186/s41155-023-00276-w

Maaan, A. et al. (2021). A study on sexual behaviour practiced by the adolescent and its source of inspiration. *International Journal of Community Medicine and Public Health*. 8(4). Retrived 1 November 2024 from https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20211254

Mahamad, T. E. T. & Zulkifli, N. S. Z. (2022). Pop Music and its Role as a Communicative Medium to Express Emotions among Youth. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences.* 12(11), 1199-1214

Mae Chee Sansanee Sthirasuta. *Meditation with Music Creating Mindfulness Before Starting to Work: Flowers Blooms.* Retrived 1 November 2024 from https://www.youtube.com/watch?v=Y8TV6LS4UUw

Manggalstthatipani Book. (2006). *Number 2.* Bangkok: Mahamakuta-Raja-Vidyalaya Press.

Music and Buddhism. Retrived 1 November 2024 from http://tibetanbuddhistencyclopedia.com/en/index.php/

Ñanamoli Thera. (1998). Metta Sutta: Loving-kindness A II 128. Retrived 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an04/an04.125.nymo.html .

O'Leary, K. & Dockray, S. (2015). The effects of two novel gratitude and mindfulness interventions on well-being. *Journal of alternative and complementary medicine.* 21(4), 243–245.

Phra Nicholas Thanissaro. (2016). Buddhist teen bowing to parents: straddling the border between private and public religion. *Usuteaduslik Ajakiri*. 69(1), 110-126.

Phra Nicholas Thanissaro. (2010). Heaven starts at your parents' feet': Adolescent bowing to parents and associated spiritual attitudes. *International Journal of Children's Spirituality*. 5(4), 295-305.

Phra Somdet Buddhakosajarn (Phra Brahmagunabhorn P.A. Payutto). (1996). *The difference between chanting and singing in Follow the Newly Ordained Monks Go to Study Dhamma.* Dhamma Preaching for Nawaka Batch 1996. Thai Version.

Phra Somdet Budhhakosajarn (P.A. Payutto). (10 June 2023)*Chanting Is a Big Thing. Why Do We Need to Chant? We Have to Know It Clearly.* Retrived 1 November 2024 from https://www.watnyanaves .net/th/album_detail/navaga.

Phra Woraponte Varadhammo Tanpoonkiat. (2023). *A Conceptual Model of Buddhist Dhamma Gīta and Music Therapy for Healthy Mind Enhancement.* Doctoral Dissertation, Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Phrakrupaladsumpipatanatheerajarn (Kittiched Siriwattgo) et al. (2024). *Application of Development of Mental Health for Practitioners in Society through Online Dhamma Gita (Thai Version).* A Research Work. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Pinto, N. V. et al. (2023). School-Based meditation in adolescents: an integrative literature review. *International journal of adolescent medicine and health*. 35(2), 159-165.

Pimthong, S. et al. (2022). Development and Validation of the Thai Mental Well-Being Scale. *Heliyon*. 8(4), 1-6.

Rodwin, A.H. et al. (2022). A Systematic Review of Music-Based Interventions to Improve Treatment Engagement and Mental Health Outcomes for Adolescents and Young Adults. *Child & adolescent social work journal : C & A*. 40, 537-566.

Rambelli, F. (2021). The Dharma of Music: Gagaku and Buddhist Salvation in Medieval Japan. *Japanese Journal of Religious Studies.* 48(1), 45-71.

Refanthira, N. & Hasanah, U. (January 2020). Adolescent Problem in Psychology: A Review of Adolescent Mental Health Studies. *Atlantis Press*. V. 395. Retrived 1 November 2024 from http://dx.doi.org/10.2991/assehr.k.200120.004

Tongsupachok, S. (2024). *Application of Buddhist Loving Kindness (Metta) to The Learning Process In Modern Education in Buddhist Universities.* Doctoral Dissertaion, Graduate School: Mahachulalongkornrajavid- yalaya University.

Ritter, S. & Kelley, K. (2019). A Call to Action Planning: Local Health Department and School Partnerships for Adolescent Sexual Health. *Journal of Public Health Management and Practice*. 25(4), 408-410.

Ryff, C. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology.* 57(6), 1069–1081.

Ryff, C. D. & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology.* 69, 719-727.

Salzberg, S. (1995). *Lovingkindness: The Revolutionary Art of Happiness.* Shambhala Publications.

Sharma, A. & Monteiro, S. (2016). *Mindfulness-Based Interventions for Adolescents.* Springer.

Shalini, S. et al. (2021). Assessment of status of psychological well-being and its determinants among adolescent school students residing in Raipur city, Chhattisgarh. *International Journal of Community Medicine And Public Health*. V. 8. Retrived 1 November 2024 from https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20211763

Scheffel, B. (2003). *Loving-kindness meditation : Meditations to help you love yourself, love others, and create more love and peace in the world*. Gloucester, Master's thesis. Fair Winds Publishing.

Sherry, M., Thomas, P. & Chui, W. H. (2010). International students: a vulnerable student population. *Higher Education.* 60(1), 33–46.

Smith, A., Taylor, J. & Green, M. (2020). *Mindfulness and mental health: An integrative approach.* London: Mindfulness Publications.

Schroter, F. A. & Jansen, P. (2022). Making peace with disliked others: the effects of a short loving-kindness meditation on implicit and explicit emotional evaluations. *BMC Psychology*. 10 (1), 110.

Simons, G. & Baldwin, D. S. (2021). A critical review of the definition of 'wellbeing' for doctors and their patients in a post Covid-19 era". *International Journal of Social Psychiatry.* 67 (8), 984–991.

Taylor, M. & Green, J. (2021). Mindfulness interventions in higher education and sports. *Journal of Psychological Well-Being*. 15(2), 85-95.

Thanissaro Bhikkhu. (2004). *Brahmavihara Sutta:The Sublime Attitudes.* Retrived 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an10/an10.208.than.html

Thanissaro Bhikkhu. (2002). *A i 61 Kataññu Suttas: Gratitude*. Retrived 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an02/an02.031.than.html .

Thanissaro Bhikkhu. (1997). *Mahanama Sutta: To Mahanama.* Retrived 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an11/an11.013.than.html

The Amaravati Sangha. (2004). *Karaniya Metta Sutta: The Buddha's Words on Loving-Kindness.* Retrived 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/kn/snp/snp.1.08.amar.html

Thich Nhat Hanh. *The Music of Mindful Breathing.* Retrived 1 November 2024 from https://www.youtube.com/watch?v=f93haYpyOf4

Thongthammarat, Y. (2022). Developing of the Psychological well-being in Thai version. *Mental Health Knowledge Base*:1-25.

Tennant, R. et al. (2007). The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS): development and UK validation. *Health Qual Life Outcomes*. 5, 1-13.

Uchino, B. N. et al. (2016). Loving-Kindness Meditation Improves Relationship Negativity and Psychological Well-Being: A Pilot Study. *Psychology*. 7(1), 6-11.

Vasuratna, V. (2024). *The Practice of Mindfulness Meditation with Dhamma Gīta for Mental Well-Being: A Case Study of Working Women Practitioners at Buddhamahametta Foundation, Chiang Rak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya.* Doctoral Dissertation, Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Vasuratna, V. Manakul, J. & Jiwattanasuk, N. (2024). The Practice of Mindful Bowing Meditation with Dhamma Music for Enhancing Mental Well-Being. *Journal of MCU Buddhist Review.* 8(1), 189-195.

Venerable Neminda. (2019). *A Buddhist Approach Based on Lovingkindness: The Solution of The Conflict in Modern World.* Doctoral Dissertation, Graduate School: Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.

Venerable Sujiva. (2007). *Loving-kindness Meditation*. Buddha Dharma Education Association Inc.

Waters, T. E. A. et al. (2015). Secure Base Representations in Middle Childhood across Two Western Cultures: Associations with Parental Attachment Representations and Maternal Reports of Behavior Problems. *Developmental Psychology.* 51(8), 1013–1025.

Wekerle, C. et al. (2020). Adolescence: A Window of Opportunity for Positive Change in Mental Health. *First Peoples Child & Family Review*. 3(2), 8-16.

Weare, K. (2013). *Homework Practice Greatly Impacts the Effectiveness of the Course*.London: Education Insights Press.

World Health Organization. Retrived 1 November 2024 from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health

WHO. Global Health Estimates. Retrived 1 November 2024 from https://www.who.int/data/global-health-estimates

Yang, M. (2024). A Crucial Period of Development Impacting Intellect,Personality, and Social Skills. *Interdisciplinary humanities and communication studies.* 1(7). Retrived 1 November 2024 from https://doi.org/10.61173/w4myjk61

Enhancing the Mental Well-Being of Working People by Loving-Kindness Meditation with Dhamma Music

[1]Phra Wirachai Songmetta, [2]Kongsak Improm and[3]Gridchasorn Krueachao
[1]International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[2,3]Buddhamahametta Foundation, Chiangraknoi Ayutthaya.
[1]Corresponding Author's Email: wirachaioffice@gmail.com
Received: October 8, 2024; **Revised:** December 20, 2024; **Accepted:** December 23, 2024

Abstract

This article emphasizes the critical importance of improving mental well-being in the workplace to promote individual well-being and drive organizational performance. It advocates for a comprehensive approach that incorporates practices such as lovingkindness meditation and supportive leadership into organizational policies, addressing common challenges like high stress, strained relationships, and low resilience. Key strategies, including the Employee Assistance Programs and culturally sensitive interventions, are identified as effective means of enhancing productivity, reducing absenteeism, and increasing job satisfaction. This article aims to explore how Loving-Kindness Meditation (LKM) combined with Dhamma music which developed from Mindfulness Wisdom & loving-kindness (MWL) program can enhance the mental well-being of employees. The main objective is to identify how these practices can reduce workplace stress, improve emotional resilience, and foster stronger interpersonal relationships among employees. By integrating LKM and Dhamma music into workplace wellness programs, the article examines how these strategies can lead to increased productivity, reduced absenteeism, and promote both individual well-being and organizational success.
Keywords: Mental Well-Being; Working People; Loving-Kindness Meditation; Dhamma Music

Introduction

Mental health is increasingly recognized as essential for overall well-being and development, shaping our capacity to navigate life's challenges, fulfill our potential, and contribute meaningfully to society. To enhance the mental health of working individuals worldwide, particularly in regions such as Thailand, adopting a comprehensive approach that addresses cultural, social, and workplace factors is vital. This entails prioritizing mental well-being in the workplace and implementing strategies that address factors impacting efficiency, such as poor relationships, high stress levels, insufficient collaboration, low resilience, lack of creativity, and inadequate leadership.

One powerful strategy to address these challenges is the integration of loving-kindness, or compassion, in workplace practices. By fostering a workplace environment rooted in kindness, organizations can improve employee relationships, reduce stress, and promote collaboration. This compassionate approach not only enhances resilience and creativity but also strengthens leadership by fostering supportive interactions.

Embracing loving-kindness meditation is a particularly effective way to enhance the mental well-being of employees. This practice cultivates positive emotions and nurtures a state of unconditional kindness towards oneself and others. By incorporating loving-kindness meditation

into workplace routines, organizations can create a healthier, more productive work environment that significantly improves mental health outcomes for all employees.

Mental Well-Being

Mental well-being is a multifaceted concept that encompasses an individual's emotional, psychological, and social health. It extends beyond the absence of mental illness to include the capacity to recognize and achieve one's potential, effectively cope with daily stresses, perform well at work, and make meaningful contributions to the community.

This comprehensive view of mental well-being incorporates cognitive, emotional, and social dimensions, influenced by a range of factors as follows: 1. Mental well-being involves recognizing and utilizing one's abilities to achieve personal goals and contribute meaningfully to society (Newson et al., 2024). 2. Effectively navigating life's challenges is a crucial aspect of mental well-being, encompassing emotional regulation and resilience in the face of adversity (Gautam et al., 2024). 3. Engaging in meaningful work and contributing to the community are vital for mental well-being, as they foster a sense of purpose and fulfillment (Sarkar et al., 2024). 4. Social support and positive relationships significantly enhance mental well-being by providing emotional support and promoting a sense of belonging (Hartini et al., 2023). Furthermore, from the perspective of psychological well-being, mental well-being emphasizes personal growth, autonomy, and life satisfaction. This includes positive emotions, self-acceptance, and the ability to navigate and manage one's environment effectively (Dhanabhakyam, 2023). While mental well-being is a broad concept, it is crucial to recognize its variability across cultures and individuals. Different societies may prioritize distinct aspects of well-being, and personal experiences can significantly influence mental health. Understanding these differences is essential for developing effective interventions and support systems.

The practice of mental well-being involves a variety of strategies and frameworks designed to improve mental health in diverse settings and populations. This includes the incorporation of mental well-being into educational programs, workplace environments, and community health initiatives, while also addressing the unique needs of vulnerable groups such as older adults and security personnel. The subsequent sections will provide a detailed exploration of these practices, informed by relevant research insights:- 1) Workplace mental health initiatives, such as those implemented by companies like Larsen & Toubro, include comprehensive programs that feature awareness campaigns, counseling services, and support for employees' families. These efforts have produced positive outcomes, including the prevention of potential suicide cases through timely intervention (Shah et al., 2024). And Human resources practices play a vital role in promoting employee engagement and well-being, which in turn contributes to mental health. By integrating mental health support into HR strategies, organizations can enhance their overall performance (Hakiki et al., 2024). 2) Environmental and socio-ecological factors play a significant role in mental well-being. Both natural and built environments, including green spaces, urban design, and community resources, can improve psychological health by reducing stress and fostering social cohesion (Gupta et al., 2024). The eudaimonic model of well-being emphasizes the importance of psychological strengths and capacities, suggesting that engagement with nature and the arts can significantly enhance overall well-being (Ryff, 2023).

Mental well-being is a multifaceted concept encompassing emotional, psychological, and social health, which significantly enhances an individual's overall quality of life. It goes beyond simply being free from mental illness, including the ability to manage stress, work effectively, and contribute to the community. The benefits of mental well-being are extensive, impacting various aspects of life such as physical health, productivity, and social relationships. Research by Sarkar

et al. highlights that mental well-being is crucial for workplace productivity. Individuals with strong mental well-being tend to exhibit improved work performance, creativity, and prosocial behaviors. They are also less likely to experience burnout and occupational hazards, leading to economic advantages through reduced absenteeism and increased job satisfaction (Sarkar et al., 2024). Research by Santini et al. indicates that a study conducted in Denmark found a connection between improved mental well-being and lower healthcare costs, as well as reduced claims for sickness benefits. This underscores the economic advantages of promoting mental well-being (Santini et al., 2021). Additionally, good mental well-being is linked to better physical health outcomes. It contributes to longevity and reduces the risk of chronic diseases by fostering healthy behaviors and effective stress management, both of which are crucial for maintaining physical health (Sarkar et al., 2024; Dhanabhakyam, 2023).

Regarding social and emotional benefits, research by Gautam et al. indicates that mental well-being enhances positive interpersonal relationships and social capital, both of which are essential for emotional support and community engagement. It strengthens an individual's ability to form and maintain constructive relationships, thereby creating a supportive social environment (Gautam et al., 2024). The concept of social capital, which includes networks and social trust, is closely linked to mental well-being. It can help shield individuals from social isolation and improve overall societal functioning (Gautam et al., 2024).

Working People

The concept of "working people" is multifaceted and can be interpreted in various ways depending on the context. Generally, it refers to individuals who participate in activities that require physical or mental effort, typically for financial compensation. However, this definition also encompasses broader social and economic implications. The understanding of this concept is shaped by historical, economic, and social factors, as well as by the evolving nature of work over time.

The term "working people" originates from classical Marxist theory, where it describes laborers within a primarily political, rather than purely theoretical, context. This concept is associated with the idea of surplus extraction by capital, emphasizing that working people are those whose essential consumption is appropriated to facilitate capital accumulation (Shivji, 2017). Pratima Bais found that labor welfare and social security are vital for promoting worker engagement and civic responsibility. The effective implementation of these policies can greatly enhance workers' quality of life and their contributions to society (Bais, 2019). Funbi Ogundipe observed that the nature of work has undergone significant changes, with contemporary definitions encompassing both physical and mental efforts aimed at achieving specific objectives. This evolution mirrors shifts in societal values and an increasing emphasis on worker rights and participation in decision-making processes (Ogundipe, 2023). Despite these changes, work remains a fundamental aspect of human life. Many individuals choose to work even when financial necessity is absent, highlighting a deep connection between work and personal identity (Gini and Sullivan, 1978). Additionally, the legal definition of "worker" is crucial for accessing labor and social security protections. The European Court of Justice has played a key role in shaping this definition, ensuring that workers' rights are consistently upheld across different jurisdictions (Février, 2021).

The significance of working individuals over a five-year period can be analyzed from multiple perspectives, including health impacts, work capacity, career stability, and employment challenges. The following sections explore these aspects, drawing on insights from the provided research papers: 1. The Gutenberg Health Study (GHS) examined the health risks associated with

long working hours over a five-year period. It found that working more than 55 hours per week was linked to increased arterial stiffness, a potential early indicator of cardiovascular issues. However, no significant connection was identified between long working hours and clinically diagnosed cardiovascular events or type II diabetes during the same period (Rossnagel et al., 2022). 2) Research examining German employees found that physical and psychosocial working conditions have a limited effect on work ability over a five-year period. However, for employees in poor health, factors like opportunities for professional development and leadership quality were more influential in maintaining work ability (Burr et al., 2022). Russinova et al. (2018) conducted a longitudinal study on employment stability and mental health among individuals with serious mental illness. The findings revealed that while many participants maintained employment, they frequently experienced work interruptions. The study highlighted that workplace support and job flexibility are essential for sustaining employment, challenging the belief that serious mental illness prevents long-term job stability.

The benefits of being part of the working population encompass a wide range of advantages that include economic, social, and health-related aspects, as follow.:- 1) Economic Benefits, the employment serves as a primary source of income, essential for achieving financial stability. Initiatives like the Earned Income Tax Credit (EITC) in the United States significantly enhance the economic benefits for low-income working families by offering additional financial support, which promotes employment and helps alleviate poverty (Scholz, 1996). Moreover, extending one's professional tenure can significantly impact retirement security by increasing current earnings, allowing for larger contributions to retirement plans, and reducing the length of retirement. This helps ensure that individuals maintain sufficient income during their retirement years (Muldoon and Kopcke, 2008). 2. Social and Psychological Benefits: Employment fosters a sense of purpose and belonging, which are crucial for psychological well-being. It promotes social interactions and a sense of community, both of which are vital for maintaining mental health (Waddell and Burton, 2006). For individuals from working-class backgrounds, participating in collaborative group activities can enhance performance by aligning with their interdependent self-conceptions. This synergistic approach may lead to better outcomes compared to working in isolation (Dittmann, Stephens and Townsend, 2020). 3) Health and Well-being, the employment generally has a positive effect on both physical and mental health. It acts as a form of therapy, mitigating the negative impacts of unemployment and promoting overall well-being. This assertion holds particularly true in nurturing workplaces that follow effective human resource management principles (Ogbonnaya and Daniels, 2017). Organizations that prioritize their workforce's welfare through supportive management practices and health-oriented interventions experience improvements in both productivity and employee morale (Black, 2012).

Obstacles of Being Working People

Identifying these challenges is crucial for developing effective strategies to improve workplace conditions and enhance employee engagement as follows:- 1) Work-Related Barriers: Many employees face challenges related to inflexible work schedules and demanding job responsibilities, which leave little room for personal activities, such as physical exercise. This lack of flexibility can lead to increased stress levels and reduced job satisfaction (Ilić et al., 2024). For individuals diagnosed with specific health conditions, such as systemic sclerosis, environmental factors in the workplace—like low temperatures and physical exertion—can greatly exacerbate symptoms, making it more challenging to maintain employment (Poole et al., 2016). 2) Health-Related Challenges, the individuals with chronic health conditions, such as diabetes, face unique challenges, especially in balancing their healthcare needs with professional responsibilities.

Conflicts between work schedules and necessary nutritional intake or treatment regimens can lead to negative health outcomes and increased absenteeism (Ouhessaine et al., 2024). Individuals with disabilities often encounter a range of physical, cognitive, and social challenges in their work environments. These difficulties may include issues with completing essential job tasks and a lack of appropriate accommodations to support their success (Kulkarni and Lengnick-Hall, 2012). 3) For Socio-Economic Factors, in countries like India, cultural norms and gender roles significantly influence women's experiences in the workforce. Women often face challenges and fewer opportunities, making it more difficult for them to advance in their careers (Sabanna and Bongale, 2023). Additionally, broader economic factors, such as inadequate labor laws and a lack of trust in industrial relations, can pose significant challenges to achieving favorable working conditions (Geluyake, 2019). Furthermore, young workers face unique challenges in developing their career skills and navigating social obstacles. These difficulties can be exacerbated by generational stereotypes that may restrict their job opportunities and professional growth. ("Work and Organizational Issues Affecting Young Workers", 2022). Addressing these issues requires an understanding of the social and economic context, alongside providing targeted support to enhance job opportunities for young people.

Bramavihara 4

The Dhamma that underpins loving-kindness is expressed in the Brahmavihārā Sutta, commonly known as the Metta Sutta or the Discourse on Loving-Kindness. This text is part of the Pali Canon, the earliest and most revered collection of scriptures in Theravada Buddhism. The sutta delineates the practice of the Four Sublime States of Mind, or Four Divine Abodes, which are vital for spiritual development and liberation.

The four Brahmavihārā are: 1) Mettā (Loving-Kindness): This entails fostering limitless, unconditional love for all beings, wishing for their well-being, happiness, and safety, free from discrimination or bias. 2) Karuṇā (Compassion): This practice emphasizes cultivating empathy and actively working to alleviate the suffering of others, with the goal of providing relief and support to those in distress. 3) Muditā (Sympathetic Joy): This involves genuinely feeling joy and happiness for the success and well-being of others, without any trace of jealousy or envy. And 4) Upekkhā (Equanimity): This entails developing a balanced and calm mind in response to both positive and negative experiences, promoting acceptance and non-reactivity to the ups and downs of life (Thanissaro Bhikkhu, 2004).

These qualities are essential for cultivating a loving, compassionate, and balanced mind. By engaging in the Brahmavihārā practice, individuals strive to move beyond self-centeredness, reduce negative emotions, and foster positive attitudes toward all beings. This practice not only enhances personal harmony and peace but also promotes a more compassionate and harmonious world.

Loving-kindness (Mettā) is intricately tied to the four sublime states of mind, known as Brahmavihārā. Each of the twenty-two methods for practicing Mettā bhavana (meditation on loving-kindness) can be cultivated to the level of appana-samadhi, a concentration that facilitates jhana, or deep mental absorption. This makes Mettā a vital approach for achieving mental liberation (Mettā cetovimutti). As the first of the Four Brahmavihārā, Mettā is highlighted in the Karaniya Mettā Sutta with the proclamation, "Brahmam etam viharam idhamahu" - "Here is declared the Highest Life." The Four Brahmavihārā-Mettā (loving-kindness), Karuṇā (compassion), Muditā (sympathetic joy), and Upekkhā (equanimity) - represent the zenith of mundane consciousness. Those who cultivate and abide in these states are safeguarded from life's challenges, navigating existence with the serene composure of a deity, untouched by the

fluctuations of fate and the uncertainties of the world. Mettā serves as the foundational state to be developed first, as it is through this boundless love that the mind first tastes liberation.

In the Buddha's teachings, Mettā, or loving-kindness, is recognized as the first of four contemplative practices aimed at nurturing harmonious relationships with others. The four practices are: (i) Mettā, which translates to "loving-kindness," (ii) Karuṇā, meaning "compassion" or "pity," (iii) Muditā, referring to "joy in others' success," and (iv) Upekkhā, known as "equanimity" or "neutral observation." Together, these four practices are called Divine Abidings (Brahmavihārā), as engaging in any one of them, even for a brief moment, allows individuals to experience a state akin to that of the Highest Gods (the Brahma Deva) (Ñanamoli Thera, 1987).

Loving-Kindness Meditation

Loving-Kindness Meditation (LKM), known as "Metta Bhavana" in Buddhist traditions, is deeply rooted in the teachings of the Buddha and reflects one of the Four Brahmaviharas or "sublime states" (metta, karuna, mudita, upekkha). These are foundational mental qualities essential for spiritual development and harmonious living. Loving-kindness (metta) is specifically characterized as an unselfish, unconditional wish for the happiness and well-being of all sentient beings, free from attachment or discrimination (Bodhi, 2005). Unlike mere affection or sentimentality, metta is expansive, transcending personal relationships to include strangers and even adversaries, embodying the Buddhist ideal of universal compassion.

Loving-Kindness Meditation (LKM) is a profound practice that fosters unconditional kindness and compassion toward oneself and others. It emphasizes cultivating warm feelings of goodwill and generosity, often using visualization techniques, and provides numerous psychological and physical benefits. Studies have demonstrated its ability to enhance emotional well-being, empathy, and prosocial behavior. The following recent research highlights key aspects of LKM: 1.LKM is a traditional meditative practice aimed at cultivating benevolent feelings and aspirations for the well-being of oneself, loved ones, strangers, and all sentient beings (Ramirez et al., 2022). 2.Modern adaptations of LKM often emphasize its role in improving happiness and emotional wellbeing. This reflects trends in positive psychology, where happiness is sometimes prioritized over the original goal of nurturing kindness. Maintaining a balance between these objectives is essential to preserve the core values of LKM (Deng et al., 2024).

The practice typically involves visualizing the special individuals for whom these heartfelt intentions are directed, fostering a warm sense of connection and kindness (Ramirez et al., 2022). And the following studies can be classified the practice of LKM (Loving-Kindness Meditaion):- 1) Effects of Loving-Kindness Meditation**:** Loving-kindness meditation (LKM) is an effective practice for enhancing positive emotions, such as compassion and empathy, while also helping to alleviate negative feelings like stress and anxiety. Research has demonstrated that it can improve mindfulness and compassion, increase positive feelings, and reduce negative emotions and psychological symptoms (Petrovic et al., 2024). Additionally, LKM has been shown to boost overall happiness by enhancing life satisfaction and facilitating emotional processing (Zeng et al., 2022). Moreover, informal LKM practice—applying those wonderful meditative techniques in our daily lives—is associated with reduced psychological distress and loneliness. This indicates that even outside of formal meditation sessions, LKM can significantly enhance our mental well-being (Xie et al., 2024). 2) Applications and Variations of LKM: Incorporating soothing background music during LKM can enhance the experience by fostering greater calm and positive feelings without complicating the practice. This suggests that adding music could be a delightful enhancement to LKM sessions! (Tang et al., 2024). LKM has been adapted into delightful virtual reality experiences that have been shown to enhance mindfulness, compassion, and relaxation,

similar to the calming effects of traditional audio-guided meditations. This highlights the remarkable potential of technology to enrich our meditation journeys (Ramirez et al., 2022).
Loving-Kindness Meditation (LKM) is a practice where individuals cultivate feelings of benevolence and empathy toward themselves and others. Empirical evidence shows that this practice provides diverse psychological and emotional benefits. This discussion explores the various advantages of LKM, drawing on insights from recent research studies. 1.Emotional and Social Benefits: Loving-Kindness Meditation (LKM) has a remarkable ability to enhance positive emotions, including gratitude and forgiveness. Research demonstrates that even a brief session of LKM can significantly elevate feelings of gratitude, particularly in spiritual contexts (Halverson & Petersen, 2024). Additionally, the practice fosters positive feelings and actions that benefit others. While its impact on tangible acts of kindness, such as donations, may vary, LKM consistently enhances feelings of love and compassion, which are essential for promoting helpful behaviors (Valor et al., 2024). 4) Workplace and Professional Benefits: In workplace settings, loving-kindness meditation (LKM) has been shown to reduce stress and burnout while increasing mindfulness, self-compassion, and interpersonal connections. These valuable benefits lead to enhanced job satisfaction and mental well-being, making LKM an excellent practice for fostering employee happiness (Wang et al., 2023). For our dedicated doctors, LKM has proven effective in alleviating communication concerns and reducing defensive medicine practices, all while fostering trust and a strong sense of purpose. This suggests that LKM could enhance professional interactions and help mitigate stress-related behaviors in the medical field (Chen et al., 2024). 5) Enhancements with Music: Incorporating soothing background music into LKM sessions can significantly enhance the experience by evoking positive emotions, such as calmness and warmth, while ensuring that the meditation practice remains accessible and enjoyable (Tang et al., 2024).
While Loving-Kindness Meditation (LKM) offers numerous benefits, it is essential to acknowledge that its impact can vary depending on individual circumstances and personal characteristics. For example, although LKM enhances empathy, it may have limited effects on certain biases, such as weight stigma (Lee et al., 2024). Additionally, some individuals may prefer meditation practices prioritizing happiness over kindness, which could influence their perception of LKM's benefits (Deng et al., 2024). These nuances underscore the need for further research to refine LKM interventions, making them more effective for diverse communities and settings.

Dhamma Music

Dhamma music, has been used as a tool to support meditation and mindfulness, as seen in the Dhammapada texts, specifically in Verse 182, which tells the story of Erakapatta, the Nāga King, shows how celestial music helped soothe and calm his mind, facilitating peace and meditation. While not a central practice in early Buddhism, this example highlights how music was used in some contexts to enhance mindfulness and promote emotional clarity (Buddha, 2020, Dhammapada, Verse 182), encompasses a rich and varied concept with multiple roles and forms within Buddhism. It serves as a tool for religious practice, a means of cultural expression, and a vehicle for social resistance. To fully understand Dhamma music, it is essential to explore its historical, cultural, and spiritual dimensions, as highlighted in the research papers provided. In Buddhist practices, music plays a vital role in rituals and ceremonies, functioning as both an offering and a means to alter consciousness. This is evident in its use to guide or accompany physical movements across various Buddhist cultures, including those in China, Indonesia, and Sri Lanka (Greene, 2002). The concept of 'dhyana' in music, as explored by Zhou Long, reflects the Buddhist idea of oneness and the unity of opposites, such as concentration and the expansion of

consciousness. This illustrates how music can embody and convey complex spiritual concepts (Green, 2007).

Examining Buddhist music across different cultures reveals a rich tapestry of musical expressions that showcase both shared values and unique characteristics. This diversity, extensively documented in various scholarly works and recordings, underscores the global reach and varied interpretations of Dhamma music (Greene et al., 2002).

While Dhamma music is deeply rooted in Buddhist traditions, it also adapts to contemporary contexts, serving as a bridge between the sacred and the secular, as well as the traditional and the modern. This adaptability allows it to remain relevant and impactful across diverse cultures and societies. As a fundamental element of Buddhist practice, Dhamma music plays multiple roles, including spiritual enhancement and cultural expression. It is intricately woven into the rituals, teachings, and cultural practices of Buddhism, creating a unique blend of religious, aesthetic, and social functions. The significance of Dhamma music is reflected in its varied applications and effects across different Buddhist traditions and cultural contexts.

For Spiritual and Ritualistic Significance**,** Dhamma music is often integral to rituals and ceremonies, serving to connect individual identity with the larger religious community while also facilitating altered states of consciousness (Mabbett, 1993). For instance, Buddhist paritta chants are celebrated for promoting mental and physical well-being, aiding in the induction of meditative states that enhance spiritual experiences (Jayaratne, 2010). In Theravāda Buddhism, music is used judiciously, often featuring instruments like drums to accompany chants and rituals. This practice reflects a dedication to maintaining spiritual purity (Laade, 1993).

For Cultural and Aesthetic Dimensions, 1) The diversities of Buddhist music across Asia showcases a rich tapestry of cultural expressions. This variety is thoroughly documented in various recordings and scholarly studies, highlighting both shared values and distinct cultural differences (Greene et al., 2002). In the context of cultural resistance, Dhamma music has proven to be a powerful tool for marginalized communities, such as Dalit women in India. They utilize it to assert their identity and challenge oppressive social structures (Kalyani, 2020).

Dhamma music, particularly Buddhist chanting such as pirit chanting, offers a range of mental and physical health benefits. Scientific research has explored the physiological and psychological effects of this music, highlighting its positive impact. The following sections will detail the specific advantages of Dhamma music, drawing on insights from the relevant research studies:- 1) For Physiological Benefits, listening to Buddhist pirit chants has been shown to reduce heart rate and blood pressure, promoting an alpha state similar to that achieved through meditation. This state is associated with improved immune function and greater emotional well-being. (Jayaratne & Lanka, 2010). Exposure to pirit sounds may influence the structure of water molecules in the body, potentially fostering healthier cells and possibly hindering cancer progression. (Jayaratne, 2010). 2) For Cognitive and Emotional Benefits, 1) Spiritual music, including Dhamma music, can significantly reduce stress levels. Studies on OM chanting, which is similar to Buddhist chanting, have shown a decrease in stress and an improvement in cognitive functions. (Mishra et al., 2017). Consistent listening to meditation music has been linked to improved memory and cognitive function, particularly in individuals experiencing subjective cognitive decline. (Innes et al., 2017). 3) For Social and Psychological Benefits, listening to pirit chants can boost oxytocin levels, promoting greater social trust and compassion. This, in turn, enhances social interactions and reinforces a sense of community (Jayaratne, 2010). Both meditation and listening to music are associated with improved mood, better sleep, and an overall enhanced quality of life. This indicates that Dhamma music can play a role in fostering a more positive psychological state. (Innes et al., 2018).

Enhancing The Mental Well-Being of Working People by Loving-Kindness Meditation with Dhamma Music

To enhance employees' mental well-being, it's crucial to create supportive environments that address both individual and organizational factors. This holistic approach involves exploring the psychological, social, and organizational dynamics that influence mental health in the workplace. Here are key strategies and considerations for promoting mental well-being in professional settings:- 1) Understanding Mental Well-Being in the Workplace, Mental well-being refers to a state where individuals can identify and leverage their strengths, effectively handle daily stressors, work productively, and make meaningful contributions to their community. (Sarkar et al., 2024) Poor mental health can lead to decreased productivity, increased absenteeism, and higher turnover rates, impacting both individuals and organizations (Denis, 2024). 2) Strategies for Enhancing Mental Well-Being, 1) Workplace Interventions: Implementing psychosocial strategies like mindfulness and cognitive-behavioral therapies can improve mental well-being. Focusing these interventions on key individuals within social networks can enhance their positive impact. (Lipovac et al., 2020). 2) Organizational Policies: Developing policies that promote a supportive work culture, equitable resource allocation, and active employee participation can foster a healthier work environment (Ho and Fong, 2023). 3) Dynamic Workplace Well-Being Model: This model emphasizes the significance of balancing demands and resources, practicing self-regulation, and addressing employees' psychological needs to enhance well-being in the workplace. (Grawitch et al., 2017). 4) Challenges and Considerations, Workplace well-being strategies should consider cultural and economic factors, as these can influence the effectiveness of interventions. For instance, informal work environments may require different approaches than those used in formal sectors. (Sarkar et al., 2024).

While enhancing mental well-being in the workplace is crucial, it's important to recognize potential challenges, such as varying workplace cultures and economic conditions, that can affect the success of well-being initiatives. Adapting strategies to suit specific organizational contexts and regularly evaluating their effectiveness can help overcome these challenges and promote a healthier work environment.

Improving employees' mental well-being is essential for both individual and organizational success. Mental health challenges in the workplace can result in decreased productivity, increased absenteeism, and higher turnover rates, all of which adversely affect organizational performance and financial stability. By addressing these issues, we can enhance employees' quality of life and simultaneously improve organizational efficiency and competitiveness. The following sections explore the significance of workplace mental well-being and strategies for promoting it:- 1) Impact of Mental Well-Being on Work Performance, Poor mental health can lead to reduced work performance, burnout, and an increased risk of occupational hazards. (Sarkar et al., 2024). Mental health issues are a leading cause of absenteeism and long-term disability, significantly impacting productivity. (Denis, 2024). 2) Strategies for Enhancing Mental Well-Being, Implementing Employee Assistance Programs (EAPs) can effectively alleviate workplace stress and enhance mental health, leading to increased work efficiency. (Wang & Sheibani, 2024). Supervisor support and leadership are essential for creating a healthy work environment by effectively balancing job demands and resources. (Adi et al., 2022).

The specific benefits of promoting mental well-being among employees can be outlined as follows:- 1) Increased Productivity and Creativity, Improved mental well-being is linked to greater productivity and creativity at work. Mentally healthy employees tend to work more efficiently, exhibit prosocial behaviors, and engage in innovative problem-solving (Sarkar et al., 2024). Employee Assistance Programs (EAPs) have been shown to reduce workplace stress and improve

mental well-being, leading to increased corporate productivity and competitiveness (Wang & Sheibani, 2024). 2) Reduced Absenteeism and Turnover, Mental health issues are a significant contributor to absenteeism. By addressing these concerns, organizations can reduce absenteeism and turnover rates, leading to a more stable workforce. (Denis, 2024). A healthy psychological state promotes high performance while reducing absenteeism and turnover associated with mental health issues (Wang & Sheibani, 2024). 3) Improved Employee Satisfaction and Interpersonal Relationships, Enhanced mental well-being leads to increased job satisfaction and more positive interpersonal relationships, both of which are crucial for a harmonious workplace. (Sarkar et al., 2024). Psychological Capital and Perceived Organizational Support greatly enhance workplace well-being, resulting in higher employee satisfaction (Rengganis et al., 2024). 4) Enhanced Organizational Culture and Support, A supportive organizational culture that prioritizes mental health can help reduce stigma and improve access to mental health resources, fostering a healthier work environment (Sarkar et al., 2024). Supervisor support is crucial for enhancing mental health by fostering effective communication and managing workplace demands (Adi et al., 2022). 5) Economic Benefits and Cost Reduction, Tackling mental health issues can lead to significant cost savings for organizations by reducing healthcare expenses and improving overall work efficiency (Hammer et al., 2022). Implementing mental health interventions can ease the financial strain of workplace stress, which costs billions each year in lost productivity and healthcare expenses. (Hammer et al., 2022).

Loving-Kindness Meditation (LKM), rooted in Buddhist principles such as Metta (loving-kindness) and interconnectedness, offers a unique and holistic approach to enhancing mental well-being by fostering compassion, empathy, and emotional resilience. By consciously cultivating benevolent feelings toward oneself and others, LKM creates a mental and emotional environment conducive to reducing stress, promoting psychological balance, and fostering workplace harmony. In professional settings, it helps alleviate burnout, improve interpersonal relationships, and enhance productivity. The integration of Dhamma music further amplifies its effects by creating a calming and meditative atmosphere that deepens relaxation and mindfulness. Together, LKM and Dhamma music provide a cost-effective and transformative strategy for addressing workplace mental health challenges, empowering organizations to cultivate supportive cultures that prioritize employee well-being, emotional stability, and overall job satisfaction.

New Knowledge gained from this article

Based on studies on enhancing mental well-being for employees, various forms of mindfulness practices have been identified. One noteworthy development is the Mindfulness Wisdom and Loving-Kindness (MWL) program, which integrates mindfulness and lovingkindness practices. This program helps employees cultivate wisdom in their work while fostering compassion and mutual support within teams. It creates a lasting sense of love and unity, aligning closely with the teachings of the Buddha (Jiwattanasuk et al., 2024). Reflecting on the Buddha's qualities, sacrifices, and compassion serves as an anchor for employees, inspiring and guiding them in alignment with Buddhist principles. This enables individuals to incorporate these teachings into both their personal and professional lives. Additionally, the Triple Gem (Buddha, Dhamma, and Sangha) acts as a refuge, fortifying their minds and encouraging joyful collaboration within the organization.

Conclusion

In conclusion, prioritizing the mental well-being of employees is not only essential for fostering individual fulfillment but also crucial for driving organizational success in an increasingly complex global workplace. Organizations face pervasive challenges such as high stress levels, poor interpersonal relationships, low resilience, and a lack of creative collaboration among employees. Addressing these challenges requires adopting a holistic approach that integrates lovingkindness meditation, supportive leadership, and inclusive organizational policies. Incorporating practices such as the Mindfulness Wisdom and Loving-Kindness (MWL) program can significantly enhance employees' capacity for compassion and teamwork, fostering a sense of unity and aligning workplace dynamics with foundational principles of mindfulness and kindness. Moreover, targeted strategies, including Employee Assistance Programs, mentorship initiatives, and culturally sensitive workplace models, can improve productivity, reduce absenteeism, and create a more positive organizational culture. Enhancing mental well-being also provides measurable economic advantages, such as reduced healthcare costs associated with stress-related illnesses and improved employee retention. The integration of Buddhist-inspired principles, such as the Triple Gem (Buddha, Dhamma, and Sangha), serves as a guiding framework for cultivating resilience, joy, and ethical collaboration within organizations. Ultimately, prioritizing mental health initiatives is a forward-thinking investment in sustainable development, enabling employees to thrive personally and professionally. By fostering an environment that supports mental well-being, organizations can enhance their effectiveness and competitiveness while contributing to the broader societal goal of creating healthier and more harmonious workplaces.

References

Adi, N. et al. (2022). Role of Supervisor Support in Promoting Mental Health at the Workplace. *Indonesian Journal of Community and Occupational Medicine*. 2(2), 73-74.

Bais, P. (2019). Study of workers in small scale industries. *Hikari Ltd*.. 5(1), 49-54.

Black, C. (2012) Work, health and wellbeing. *Safety and health at work (Occupational Safety and Health Research Institute)*. 3(4), 241-242.

Bodhi, Bhikkhu. (2005). *In the Buddha's Words: An Anthology of Discourses from the Pali Canon*. Wisdom Publications.

Buddha. (2020). *Dhammapada* (Verse 182). In *The Dhammapada: The Sayings of the Buddha* (translated by E. H. Bailey). Wisdom Publications.

Burr, H. et al., (2022). Physical and psychosocial working conditions as predictors of 5-year changes in work ability among 2078 employees in Germany. *International Archives of Occupational and Environmental Health*. 95, 153-168.

Chen, H. et al. (2024). The effects of loving-kindness meditation on doctors' communication anxiety, trust, calling and defensive medicine practice. *Biopsychosocial Medicine*. 18: https://doi.org/10.1186%2Fs13030-024-00307-7

Deng, Y. et al. (2024). *Kindness is lesser preferable than happiness: Investigating interest in different effects of the Loving-kindness and Compassion Meditations.* http://dx.doi.org /10.21203/rs.3.rs-4459312/v1

Denis, M. (2024). Spl20 mental health and occupational health. *Occupational Medicine*. 74(1). https://doi.org/10.1093/occmed/kqae023.0031

Dhanabhakyam, M. (2023). Psychological Wellbeing: Asystematic Literature Review. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*: 603-607.

Dittmann, A., Stephens, M. & Townsend, S. (2020). Achievement is not class-neutral: Working together benefits people from working-class contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*. 119(3), 517-539.

Février, V. (2021). The Concept of Worker in the Free Movement of Workers and the Social Policy Directives: Perspectives from the Case Law of the Court of Justice. *european labour law journal*. 12(1), 177-192.

Gautam, S. et al. (2024). Concept of mental health and mental well-being, it's determinants and coping strategies. *Indian J Psychiatry.* 66(2), S231-S244.

Geluyake, A. (2019). Decent Work: Introducing the Obstacles Ahead. *Islamic Azad University Shiraz Branch*. 5(4), 1-12

Gini, A. and Sullivan, T. (1978). Work: The process and the person. *Journal of Business Ethics (Kluwer Academic Publishers)*. 6(8), 649-655.

Grawitch, J. et al. (2017). Work and wellbeing: Creating a psychologically healthy workplace. *Routledge*. 249-268.

Greene, D. (2002). Body and ritual in Buddhist musical cultures. World of Music (Heinrich-shofen). 44(2), 9-16.

Green, E. (2007). The Impact of Buddhist Thought on the Music of Zhou Long: A Consideration of Dhyana, Contemporary Music Review. *Routledge*. (26), 547-567.

Greene, D. (2002). Buddhism and the musical cultures of Asia: a critical literature survey. *World of Music*. 44(2), 135-175.

Gupta, S. et al. (2024). Clinical practice guidelines on the environment and mental well-being. *Indian Journal of Psychiatry*. 66(2), S372–S390.

Hakiki, R. et al. (2024). Employee Well-being in the Spotlight: The Role of HR in Mental Health Support. *Costing*. 7(4), 7592-7597

Halverson, E. & Petersen, L. (2024). Loving Kindness Meditation: An Intervention to Increase Positivity Following Interpersonal Transgressions. *Forum Pedagogiczne*. 14(1), 85-94.

Hammer, B. (2022). The Missing Link: The Role of the Workplace in Mental Health. *Workplace Health & Safety*. 70(8), 384-384.

Hartini, S. et al. (2023). Psychological Well-Being Ditinjau dari Dukungan Sosial Pada Remaja di Pinggir Rel Kelurahan Tanjung Gusta Medan. *Journal of Education, Humaniora and Social Sciences*. 6(2) https://doi.org/10.34007/jehss.v6i2.1912

Ho, H. & Fong, F. (2023). Workplace Wellness and Mental Health Improvement: The Case of Hong Kong. *Gaps and Actions in Health Improvement from Hong Kong and Beyond.* 295-313

Ilić, P. et al., (2024). Barriers to Physical Activity (PA) in the Working Population: A Review. *Sport Mont Journal*. 22(1), 129-136.

Innes, E. et al. (2017). Meditation and Music Improve Memory and Cognitive Function in Adults with Subjective Cognitive Decline: A Pilot Randomized Controlled Trial. *Journal of Alzheimer's Disease*. 56(3), 899-916

Innes, E. et al., (2018). Effects of Meditation and Music-Listening on Blood Biomarkers of Cellular Aging and Alzheimer's Disease in Adults with Subjective Cognitive Decline: An Exploratory Randomized Clinical Trial. *Journal of Alzheimer's Disease*. 66(3), 947-970.

Jayaratne, C. (2010). *Buddhist paritta (Pirit) chants for mental and physical well being - a scientific approach.* Retrieved 2 July 2024 from https://www.semanticscholar.org/paper/Buddhist-paritta-(Pirit)-chants-for-mental-and-well-Jayaratne-Lanka./acd2f818c56df64c78b4a1b277678191f216d3a9

Jiwattanasuk, N. et al. (2024). *Mindfulness-Based Practice for Multicultural Meditation Practitioners to Develop Mental Well-Being.* Buddhist Research Institute, Mahachulalong-kornrajavidyalaya University.

Kalyani, K. (2020). Thathagata Buddha Songs: Buddhism as Religion and Cultural-Resistance among Dalit Women Singers of Uttar Pradesh. *CASTE: A Global Journal on Social Exclusion*. 1(2), 51-62

Kulkarni, M. & Lengnick-Hall, L. (2012). Obstacles to Success in the Workplace for People with Disabilities: A Review and Research Agenda. *Academy of ManagementBriarcliff Manor.* 12(1), 13115.

Laade, W. (1993). The influence of buddhism on the Singhalese music of Sri Lanka. *Asian Music*. 25, 51-68.

Lee, M. et al. (2024). A brief induction of loving kindness meditation to reduce anti-fat bias. *PLOS ONE*, 19(6), e0302039

Lipovac, D. et al., (2020). Improving Mental Wellbeing in Organizations with Targeted Psychosocial Interventions. *Business Systems Research*. 11(2), 86-98.

Mabbett, I. (1993). Buddhism and Music. *Asian Music.* 25, 9-28

Mishra, S. et al. (2017). Beneficial effects of om chanting on perceived stress, auditory and visual reaction time in private school teachers. *International journal of research in ayurveda and pharmacy*. 8(2), 79-81.

Muldoon, D. & Kopcke, R. W. (2008). Are people claiming Social Security benefits later. *Center for retirement research at Boston College.* Retrieved 20 July 2024 from https://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2008/05/ib8-7.pdf

Ñanamoli Thera (Tr). (1987). *The Practice of Loving-Kindness (Metta) As Taught by the Buddha.* in the Pali Canon.

Newson, J. (2024). MHQ: constructing an aggregate metric of population mental wellbeing. *Population Health Metrics (BioMed Central)*. 22(1), 16.

Ogundipe, F. (2023). What is work?. *Occupational Medicine.* 73(2), 114.

Ogbonnaya, C. & Daniels, K. (2017). *Good work, wellbeing and changes in performance outcomes:Illustrating the effects of good people management practices with an analysis of the National Health Service. What Works Wellbeing.* Retrieved 4 July 2019 from https://www.whatworkswellbeing.org/product/good-work-wellbeing-and-changes-in-performance-outcomes/

Ouhessaine, S. et al., (2024). P-179 the diabetic patient in the workplace: between obstacles and professional reintegration. *Occupational Medicine*. 74(1). https://doi.org/10.1093/occmed/kqae023.0709

Petrovic, J. et al. (2024). The effects of loving-kindness interventions on positive and negative mental health outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review.* https://doi.org/10.1016/j.cpr.2024.102433

Poole, L. et al. (2016). Workplace barriers encountered by employed persons with systemic sclerosis. *Work-a Journal of Prevention Assessment & Rehabilitation.* 55(4), 923-929

Ramirez, M. et al. (2022). Design and Evaluation of a Loving Kindness Virtual Reality Meditation Experience. *Journal of Japan Society for Fuzzy Theory and Intelligent Informatics*. 34(4), 697-709

Rengganis, P. et al. (2024). Enhancing workplace wellbeing: exploring the impact of psychological capital and perceived organizational support in the workplace. *International Journal of Education, Psychology and Counseling*. 9(54), 306-318

Rossnagel, K. et al. (2022). Long working hours and risk of cardiovascular outcomes and diabetes type II: five-year follow-up of the Gutenberg Health Study (GHS). *International Archives of Occupational and Environmental Health*. (95), 303-312.

Russinova, Z. et al. (2018). Predictors of Sustained Employment Among Individuals With Serious Mental Illness: Findings From a 5-Year Naturalistic Longitudinal Study. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 20(9), 669-679.

Ryff, D. (2023). Contributions of eudaimonic well-being to mental health practice. *Mental Health and Social Inclusion.* 27(4), 276-293.

Sabanna, T. & Bongale, A. (2023). Problems Faced by Working Women in India: An Obstacle for Women Work Participation. *International journal of social science and human research*. 06(05). https://doi.org/10.47191/ijsshr/v6-i5-73

Santini, I. et al. (2021). Economics of mental well-being: a prospective study estimating associated health care costs and sickness benefit transfers in Denmark. *European Journal of Health Economics.* 22(7), 1053-1065.

Sarkar, S. et al. (2024). Mental health and well-being at the workplace. *Indian J Psychiatry.* 66 (l 2), S353-S364.

Scholz, K. (1996). In-Work Benefits in the United States: The Earned Income Tax Credit. *The Economic Journal*. 106(434), 156-169.

Shah,,D. et al. (2024). P-436 mental health wellbeing practices at a large indian conglomerate. *Occupational Medicine*. 74(1) https://doi.org/10.1093/occmed/kqae023.1150

Shivji, G. (2017). The Concept of Working People. *SAGE PublicationsSage India.* 6(1), 49-62.

Tang, Q. et al. (2024). The Impacts of Background Music on the Effects of Loving-Kindness Meditation on Positive Emotions. *Behavioral science.* https://doi.org/10.3390/bs140302 04

Thanissaro Bhikkhu. Tr. (2004). Brahmavihara Sutta: The Sublime Attitudes. *PTS*.A. (299) https://www.accesstoinsight.org/ati/tipitaka/an/an10/an10.208.than.html

Valor, C. et al., (2024). Effects of loving-kindness meditation on prosocial behavior: empirical and meta-analytic evidence. *Journal of Social Marketing*. http://dx.doi.org/10.1108/JSOCM-05-2023-0110

Waddell, G. & Burton, K. (2006). *Is Work Good for Your Health and Well-being?*. Retrieved 7 July 2024 from https://cardinal-management.co.uk/wp-content/uploads/2016/04/Burton-Waddell-is-work-good-for-you.pdf

Wang, L. & Sheibani, S. (2024). Exploring the Psychological Health and Work Efficiency of Enterprise Employees under the EAP Perspective. *International journal of social sciences and public administration*. 3(3), 326-332.

Wang, R. et al. (2023). Loving-kindness and compassion meditations in the workplace: A meta-analysis and future prospects. *Stress and Health.* doi: 10.1002/smi.3273

Xie, Q. et al. (2024). Is informal practice associated with outcomes in loving-kindness and compassion training? Evidence from pre-post and daily diary assessments. *Behaviour Research and Therapy.* https://doi.org/10.1016/j.brat.2024.104537

Zeng, X. et al. (2022). Meditation Quality Matters: Effects of Loving-Kindness and Compassion Meditations on Subjective Well-being are Associated with Meditation Quality. *Journal of Happiness Studies*. 24(1), 211-229

Mindfulness Wisdom & Loving-kindness (MWL) Program for Reducing Depression

[1]Phra Nattapon Kittisopano (Teranapattana) and[2]Anutr Chantanaskul
[1]International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[2]Buddhamahametta Foundation, Ayutthaya Province.
[1]Corresponding Author's Email: 6601106044@mcu.ac.th
Received: November 11, 2024; **Revised:** December 22, 2024; **Accepted:** December 22, 2024

Abstract

Depression is a widely prevalent mental health condition that deeply impacts emotional well-being, personal relationships, and overall quality of life. For many individuals, especially in low-and middl Depression is a prevalent mental health condition that significantly impairs emotional well-being, interpersonal relationships, and overall quality of life. In low- and middle-income countries, limited access to adequate treatment exacerbates the challenge, leaving many individuals without effective care. Such as psychotherapy and medication, exist to address depressive symptoms, mindfulnessbased approaches, including loving-kindness meditation, have demonstrated efficacy in enhancing mental health.

The integration of Buddhist meditation practices, particularly *Dhamma gīta*-a form of chanting rooted in mindfulness and wisdom—remains underexplored in the context of depression treatment. This study aims to examine the potential benefits of the Mindfulness Wisdom & Loving-kindness (MWL) Program, which integrates Buddhist teachings, mindfulness meditation, and loving-kindness practices. By addressing this research gap, the MWL Program seeks to offer a sustainable, culturally relevant approach to alleviating depression and improving mental health outcomes, particularly in underserved communities e-income countries, this issue often goes untreated or inadequately addressed. While there are various treatment options available to alleviate depressive symptoms, mindfulness-based interventions, such as loving-kindness meditation, have been shown to be effective in improving mental health. However, the specific use of Buddhist meditation practices, particularly Dhamma gīta, for alleviating depression remains underexplored. This gap highlights the need for further research to examine the potential benefits of integrating Buddhist teachings and meditation techniques in the treatment of depression, offering a potentially sustainable approach to mental health care.

The Mindfulness Wisdom & Loving-kindness Program is a holistic approach that integrates mindfulness meditation, principles of Buddhist wisdom, and loving-kindness practices to address this gap. Drawing from evidence-based techniques like Mindfulness-Based Cognitive Therapy and Buddhist teachings on impermanence, suffering, and non-self, the program aims to cultivate non-judgmental awareness, emotional regulation, and resilience. Key components include mindfulness meditation for reducing rumination, Buddhist wisdom for fostering insight into the transient nature of suffering, and Loving-kindness Meditation for promoting self-compassion and countering negative self-judgment. Extensive research supports the effectiveness of mindfulness and loving-kindness practices in reducing depressive symptoms, enhancing emotional resilience, and improving overall well-being. The MWL program provides a comprehensive, multi-dimensional intervention-integrating mindfulness, wisdom, and loving-kindness for both the prevention and treatment of depression. By fostering mental tranquility,

emotional stability, and compassion, the program offers individuals a sustainable pathway to recovery and a balanced, fulfilling life.
Keywords: Mindfulness; Wisdom; Loving-kindness; MWL Program; Dhamma Gita; Depression

Introduction

Depression is a widespread and severe mental health disorder that significantly impacts individuals' lives, affecting their emotional well-being, relationships, and overall quality of life. It is linked to increased risks of suicide, substance abuse, and physical health issues like heart disease. According to the World Health Organization (2023), depression is part of a broader category of mood disorders, often marked by persistent sadness, hopelessness, and diminished interest in activities. The disorder is more prevalent among women and those who have experienced trauma or stressful life events. Globally, approximately 280 million people suffer from depression, with a significant portion of them not receiving treatment, particularly in low- and middle-income countries. Depression's causes are complex, involving both biological factors (like genetics, hormones, and neurotransmitters) and psychological factors (such as stress, loss, and failure). Research suggests that mindfulness practices, including loving-kindness meditation, can be effective in reducing depressive symptoms. While the specific term "Dhamma Gīta" is not directly found, the Pāli Canon emphasizes Sutta chanting and recitation as a way of preserving and propagating the Dhamma. For example, The practice of chanting the Metta Sutta (The Loving-Kindness Discourse) (Piyadassi Thera, 1999) (protective chants) reflects the use of rhythmic and musical elements in Buddhism and promotes loving-kindness and goodwill towards all beings, creating a protective mental field of compassion and peace.

Therefore, further exploration of mindfulness and loving-kindness meditation through Dhamma Gīta is crucial to understanding its potential benefits in reducing depression. Combining evidence-based techniques like Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) (Giraldi, 2019) with Buddhist principles on impermanence, suffering, and non-self, the program helps individuals become more aware of their thoughts and emotions without judgment, reducing rumination and negative thinking. It also promotes wisdom through insights into the transient nature of suffering, encouraging a more balanced perspective on depressive symptoms. Loving-kindness Meditation (LKM) cultivates self-compassion and alleviates negative self-talk, addressing the core emotional challenges associated with depression. The MWL program serves as both a treatment for existing depression and a preventive measure for those at risk, offering a comprehensive, multidimensional approach to fostering emotional resilience and promoting longterm well-being.

The researcher has studied the MWL (Mindfulness, Wisdom & Loving-kindness) program (Jiwattanasuk, Vasuratna and Deegalle, 2024) developed by Phra Ajarn Kittichesath Sirivaththako, the abbot of Wat Phuttha Metta Bunyanuvapap in Thoen District, Lampang, and the president of the Buddhamahametta Foundation in Chiang Rak Noi, Bang Pa-In District, Ayutthaya. This program integrates mindfulness, vipassana meditation, and Loving-kindness practices to help participants cultivate sustained concentration and wisdom. It is designed to resonate with the behaviors and interests of contemporary society, where people often find enjoyment in listening to music. The program includes the creation of Dhamma songs that incorporate the teachings of the Buddha in an accessible and profound way, promoting kindness and compassion toward others and encouraging individuals to be givers of happiness and well-being to fellow human beings.

Depression

Depression is a complex mental health disorder that significantly impacts an individual's emotion Depression is a complex mental health disorder that profoundly affects an individual's emotional, psychological, and physical well-being. It is characterized by persistent sadness, a lack of interest or pleasure in activities, and symptoms such as changes in appetite, sleep disturbances, fatigue, feelings of worthlessness, and thoughts of death or suicide. Major Depressive Disorder (MDD) is diagnosed when at least five symptoms, including a depressed mood or loss of interest, persist for two weeks or longer. Screening tools such as the PHQ-9 and BDI-PC are commonly utilized for diagnosis. Treatment typically involves psychotherapy, medication (particularly selective serotonin reuptake inhibitors, or SSRIs), or a combination of both, along with ongoing care to prevent recurrence (Falk et al., 2023) al, psychological, and physical well-being. It is characterized by persistent sadness, a lack of interest in activities, and various symptoms such as changes in appetite, sleep disturbances, fatigue, feelings of worthlessness, and thoughts of death or suicide. Major depressive disorder (MDD) requires at least five symptoms, including a depressed mood or loss of interest, lasting for two weeks or more. Screening tools like the PHQ-9 and BDI-PC are commonly used to diagnose MDD. Treatment typically involves psychotherapy, medications (especially SSRIs), or a combination, with ongoing care to prevent recurrence (Falk et al., 2023).

Depression also affects a range of other conditions, including chronic illness, where it is common among individuals with conditions like diabetes, cancer, and heart disease. It can worsen with the progression of illness, exacerbating symptoms and complicating treatment. Depression is particularly challenging to diagnose in older adults, with many cases going undetected. Early diagnosis and treatment are vital, as untreated depression can lead to higher mortality rates and poor treatment adherence (Szczygieł et al., 2018; Rani and Anjum, 2024).

The significant of Depression

Depression is a complex mental health disorder that profoundly affects an individual's emotional, psychological, and physical well-being. It is characterized by persistent sadness, a loss of interest or pleasure in activities, and symptoms such as changes in appetite, sleep disturbances, fatigue, feelings of worthlessness, and thoughts of death or suicide. Major depressive disorder (MDD) requires at least five symptoms, including a depressed mood or loss of interest, lasting for two weeks or more. Screening tools like the PHQ-9 and BDI-PC are commonly used to diagnose MDD. Treatment typically involves psychotherapy, medications (especially SSRIs), or a combination, with ongoing care to prevent recurrence (Falk et al., 2023).

Depression also affects a range of other conditions, including chronic illness, where it is common among individuals with conditions like diabetes, cancer, and heart disease. It can worsen with the progression of illness, exacerbating symptoms and complicating treatment. Depression is particularly challenging to diagnose in older adults, with many cases going undetected. Early diagnosis and treatment are vital, as untreated depression can lead to higher mortality rates and poor treatment adherence (Szczygieł et al., 2018; Rani and Anjum, 2024).

The Symptoms and the Cause of Depression

Depression is a widespread condition that significantly disrupts both work and family life, often manifesting as a lack of motivation, energy, and interest in activities. These symptoms can strain marriages, hinder effective parenting, and damage social relationships. Depression can emerge at any age, and for some, it may be chronic or fluctuate in intensity. It is frequently

associated with other issues such as anxiety, substance abuse, and behavioral challenges. Depression can also contribute to various physical illnesses. While depression is commonly recognized in the general population, its impact on caregivers and parents is less understood. Individuals living with a depressed person often experience negative effects on their own functioning, and families with depressed parents tend to see struggles in academic, social, and personal roles. Depressed parents often find it difficult to parent effectively (Searle, 2011).

A study on lay beliefs about the causes of depression by Lauber et al. (2003) found that difficulties within family relationships (56.6%) were the most frequently cited cause of depression, followed by work-related stress (32.7%) and other unspecified stressors (19.9%). Despite these psychosocial attributions, a significant portion of participants (33%) believed that depression had biological or disease-related causes. These findings suggest that laypeople's beliefs about the origins of depression are influenced more by psychosocial factors than by demographic variables, and emphasize the importance of considering both psychosocial and biological models in developing therapeutic relationships.

Depression is typically seen as resulting from a complex interplay of life events, personal traits, and biological changes, rather than from a single cause. Several key factors contribute to its development:

1. Family History: A family history of depression can increase an individual's risk, suggesting a genetic predisposition.
2. Personality Traits: Certain personality characteristics, such as excessive worry, low self-esteem, perfectionism, sensitivity to criticism, and a generally negative outlook, can make some individuals more prone to depression.
3. Serious Medical Illness: Chronic or severe medical conditions can trigger depression, particularly due to the stress and worry associated with long-term illness.
4. Drug and Alcohol Use: Depression is closely linked with substance abuse. Many individuals with depression also struggle with drug and alcohol use, and vice versa, compounding the mental health challenges they face.
5. Life Events: Prolonged difficulties, such as chronic stress at work, ongoing relationship problems, or social isolation, are more likely to lead to depression than recent events. For individuals already vulnerable to depression due to past trauma or personal factors, life events such as losing a job can act as a trigger.
6. Changes in the Brain: While much research has focused on brain chemistry, depression is not simply a result of a chemical imbalance. Genetic vulnerabilities, severe life stressors, certain medications, and medical conditions can all affect the brain's ability to regulate mood and contribute to depression (Blue, 2024).

In summary, depression is a complex condition with multifactorial causes, including genetic, psychological, and environmental factors. Understanding these diverse influences is essential for providing effective treatment and support.

Mindfulness

Mindfulness, a concept with roots in ancient Buddhist traditions, has gained widespread recognition in Western psychology and medicine for its therapeutic benefits. It is defined by non-judgmental awareness of the present moment, encompassing an individual's thoughts, sensations, bodily states, and surroundings. This practice encourages openness, curiosity, and acceptance, with the goal of improving emotional regulation and overall psychological well-being. Rather than simply aiming for relaxation or emptying the mind, mindfulness involves a conscious effort to pay

attention to experiences as they unfold (Kabat-Zinn, 1990). It has been integrated into various therapeutic approaches and is particularly effective in managing mental health issues like anxiety and depression (Witt and Oh, 2010). In the Buddhist tradition, mindfulness, known as "sati" in Pali, is a central concept in the Tipitaka, the sacred texts of Theravada Buddhism. The *Satipatthana Sutta* (Soma Thera, 1999) is one of the most prominent references on mindfulness, outlining its practice in four main areas: mindfulness of the body (awareness of posture, breath, and physical sensations), mindfulness of feelings (recognizing and understanding emotional responses), mindfulness of the mind (observing mental states, such as distraction or focus), and mindfulness of mental objects (being aware of various mental phenomena like the Five Hindrances and the Four Noble Truths). Through cultivating mindfulness in these areas, the Buddha illustrates how mindfulness leads to deeper insight and spiritual liberation (Soma Thera, 1999). And the Mahāsatipaṭṭhāna Sutta (The Great Discourse on the Foundations of Mindfulness) (Thanissaro Bhikkhu, 2000) is one of the most important teachings in Buddhism. It is found in the Dīgha Nikāya (DN 22) and outlines a comprehensive framework for developing mindfulness (sati) to achieve liberation from suffering. The sutta forms the foundation for many mindfulness-based meditation practices and is central to the practice of Vipassana (insight meditation). The Satipaṭṭhāna Sutta and the Mahāsatipaṭṭhāna Sutta complement each other by serving different purposes. The former is a practical manual for mindfulness meditation, ideal for personal practice and immediate application. The latter provides a more detailed and doctrinally rich context, offering deeper insights into the Four Noble Truths and their connection to mindfulness. Together, these suttas represent a holistic framework for mindfulness practice, balancing practical guidance with doctrinal understanding. Practitioners can begin with the Satipaṭṭhāna Sutta to establish a solid foundation in mindfulness and later explore the Mahāsatipaṭṭhāna Sutta for a deeper understanding of the Buddhist path. Both suttas underscore the transformative power of mindfulness in achieving liberation, making them timeless cornerstones of Buddhist practice and study.

Mindfulness meditation

Mindfulness meditation, originally rooted in Buddhist traditions, emphasizes non-judgmental attention to the present moment and has been adapted for secular use in therapeutic and educational settings. It aims to foster awareness and acceptance of thoughts, emotions, and bodily sensations. Structured programs such as Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) and Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) (Giraldi, 2019) have popularized the practice. Mindfulness, which has gained significant traction in Western societies, has also been integrated into public school curricula. Although mindfulness originated in Buddhist philosophy over 2,500 years ago to alleviate suffering and cultivate inner wisdom, it began gaining attention in the West in the 1970s, particularly for managing stress and chronic pain. (Schwimmer and McDonough, 2018).

Developed by Jon Kabat-Zinn in the late 1970s, mindfulness is now widely recognized as an effective psychological technique. Although it has faced some criticism for commercialization and oversimplification, it is endorsed in clinical guidelines, such as those from the British National Institute for Health and Care Excellence, for treating physical and psychological disorders. The integration of mindfulness with Western science and culture has led to the emergence of "contemplative sciences," a field that includes mindfulness and yoga, aimed at improving well-being and mental peace (García-Campayo et al., 2021).

Research supports the effectiveness of mindfulness-based interventions in managing mental health conditions like anxiety, depression, and stress. Mindfulness meditation has been shown to enhance self-awareness, emotional regulation, and cognitive function, leading to improved quality of life and mental resilience (Cho, 2024). It is also beneficial in reducing symptoms of burnout and secondary traumatization, particularly for caregivers, by fostering compassion satisfaction and enhancing emotional tolerance (Motta, 2023). However, while mindfulness meditation offers significant benefits, it requires consistent practice and dedication, similar to physical exercise, to achieve its full potential.

Mindfulness meditation has proven effective in improving mental health, emotional regulation, and cognitive function. Research shows it enhances brain activity related to attention and emotion regulation (Díez and Castellanos, 2022) and is beneficial in reducing psychological disorders, as seen in studies with educators and schoolchildren (Zhang, 2024). A recent large-scale trial demonstrated that digital mindfulness programs significantly improve well-being, reduce depression, and enhance health-related behaviors (Western and Ainsworth, 2024). Overall, mindfulness is a promising, scalable tool for promoting mental health across various populations, though further research is needed to refine its application.

Mindfulness meditation, rooted in Buddhist traditions, has proven to be an effective tool for improving mental health, emotional regulation, and cognitive function across various settings. Studies show that mindfulness enhances academic performance by improving memory, focus, and concentration, while also reducing anxiety, stress, and depression among students (Kathayat, 2024). Research also highlights mindfulness's positive impact on happiness and well-being, with evidence suggesting that it can alter brain structures related to emotional regulation and attention, thereby contributing to greater life satisfaction (Surya and Ponijan, 2024). Additionally, advanced mindfulness practice, particularly within Theravada Buddhism, has shown to induce profound states of clarity and equanimity, with neuroscientific evidence supporting changes in brain connectivity during these "cessation" events (Lutterveld et al., 2024). Overall, mindfulness meditation offers a valuable approach to enhancing both mental and physical health, with potential for continued exploration, particularly in advanced practices and their neurobiological effects.

Wisdom (Paññā) in Buddhism

In Buddhism, paññā (often translated as "wisdom," "insight," or "discernment") is a central quality on the path to liberation. It is not merely intellectual knowledge, but a deep, transformative understanding of the nature of reality. Paññā enables one to see through the illusions of the world, realizing the three marks of existence (Nyanaponika Thera (2006) impermanence (anicca), unsatisfactoriness (dukkha), and non-self (anatta). It is the wisdom that directly leads to the cessation of suffering (dukkha) and the realization of liberation from samsāra (the cycle of birth, death, and rebirth).

And wisdom can be created by practicing meditation as Vipassanā Meditation (Insight Meditation) which is aimed directly at developing insight into the true nature of reality. Through vipassanā, practitioners cultivate mindfulness (sati) and awareness of the present moment, observing bodily sensations, feelings, thoughts, and mental states. The goal is to penetrate into the three basic facts of existence (Nyanaponika Thera (2006) impermanence (anicca), unsatisfactoriness (dukkha), and non-self (anatta). This practice directly develops paññā, as the meditator gains direct insight into the nature of all phenomena. In vipassanā, one might observe how sensations arise and pass away, recognizing their impermanent nature. With deeper practice, one also begins to discern the unsatisfactory nature of existence (dukkha) and the lack of inherent self (anatta).

i) Anicca (Impermanence): By observing the changing nature of thoughts, feelings, and sensations, one directly sees that all phenomena are transient.

ii) Dukkha (Suffering/Unsatisfactoriness): As one notices the constantly changing nature of sensations, desires, and thoughts, one perceives that attachment to these impermanent things causes suffering.

iii) Anatta (Non-self): Through vipassanā, the meditator recognizes that there is no permanent, unchanging "self" behind experiences. What we call "self" is merely a collection of changing physical and mental phenomena.

The Process of Developing Paññā Through Meditation

The development of paññā through meditation follows a gradual process. It typically unfolds in the following stages of Satipatthana Sutta: The Foundations of Mindfulness (Nyanasatta Thera,1994):

1. **Mindfulness of Breathing (Anapanasati)**:

o The meditator begins by focusing on the breath as a way to calm the mind. Mindfulness of breathing is a foundational practice that helps establish concentration (samādhi).

o As the mind becomes more stable, the meditator may begin to notice sensations in the body, mental states, and emotions more clearly. This heightened awareness creates the conditions for insight.

2. **Mindfulness of Sensations (Vedanānupassanā)**:

o In the next stage, the meditator focuses on bodily sensations. Observing the impermanent nature of sensations—whether pleasant, unpleasant, or neutral—leads to the understanding that everything in the body and mind is in constant flux.

o By recognizing how sensations arise and pass away, one gains insight into anicca (impermanence). This realization is the beginning of paññā, as it shifts one's perception of the world as something stable or permanent.

3. **Mindfulness of Mental States (Cittānupassanā)**:

o The practitioner turns attention to the mind itself, observing thoughts, emotions, and mental formations. One notices how mental states change, from happiness to sadness, from desire to aversion.

o Recognizing the transient nature of thoughts and emotions reveals the unsatisfactory nature of clinging to them, leading to an understanding of dukkha (suffering/unsatisfactoriness).

o This realization helps to weaken attachment to mental states and cultivates a deep sense of equanimity.

4. **Mindfulness of Mental Objects (Dhammanupassanā)**:

o The meditator may begin to observe more subtle mental phenomena, such as concepts, ideas, and the underlying tendencies of the mind (e.g., craving, aversion, ignorance). These are understood as impermanent and not part of a permanent self.

o Here, the meditator may begin to understand anatta (non-self)-the realization that all phenomena, both physical and mental, lack any permanent, independent essence.

o This insight into non-self is key to breaking the attachment to the notion of a "self" that is separate and independent from the world.

Loving-Kindness Meditation

Loving-kindness meditation (LKM) is a traditional practice aimed at cultivating positive emotions like compassion, empathy, and kindness toward oneself and others. It typically involves visualizing individuals who are the focus of these kind intentions. Originally from Buddhist traditions, LKM has been adapted for contemporary uses, including in psychotherapy and mindfulness programs. Research suggests that LKM leads to a variety of psychological benefits, including enhanced positive emotions, reduced stress, and improved emotional processing.

Key findings from recent studies include:

1. LKM and VR Integration: A study by María Alejandra Quiros Ramirez, Paul Vahlenkamp, and Stephan Streuber (2022) explored a Virtual Reality (VR) version of LKM, showing it effectively enhances mindfulness, compassion, and relaxation, comparable to traditional audio meditation. The study highlights the potential of VR as a modern tool to support LKM.

2. Loving-Kindness and Life Satisfaction: A meta-analysis by Xiaodan Gu et al. (2022) suggests that while LKM and compassion meditation (LKCM) can improve life satisfaction, the effect is inconsistent. LKCM shows positive effects in pre-post designs but less so in randomized controlled trials. The type of control condition (e.g., active vs. waitlist) and mediators like self-compassion and positive emotions play significant roles in outcomes.

3. Metta Meditation's Role in Therapy: Research by Simona Ioana Stefan and Stefan G. Hofmann (2019) found that Metta meditation, a form of LKM, is particularly effective in addressing issues like depression and social anxiety. It helps counter negative emotions such as anger, hostility, and self-loathing, and promotes healthier self-images and emotional experiences, enhancing social connectedness and therapy outcomes.

4. Forgiveness and Positive Emotions: A study by Kent C. Halverson and E. Ladewig Petersen (2024) investigated the effects of a single 15-minute LKM intervention on forgiveness. Participants who practiced spiritual LKM reported increased gratitude compared to those in a control group, with borderline effects observed in the secular LKM group. While the intervention did not significantly affect most other psychological measures, it was effective in enhancing positive affect and gratitude.

5. Meta-Analysis of Loving-Kindness Interventions: A meta-analysis by Julia Petrovic et al. (2024) reviewed 23 randomized controlled studies and found that LKM significantly improved mindfulness, compassion, positive affect, negative affect, and psychological symptoms compared to passive control groups. However, when compared to active control groups or alternative treatments, the effects were not significantly different. The results suggest that LKM is effective, particularly when compared to passive controls, but more research is needed to fully understand its relative effectiveness.

6. LKM and Prosocial Behavior: Research by Carmen Valor et al. (2024) examined the impact of brief LKM on prosocial behavior, including donations to strangers. The study found that LKM increased feelings of love but had mixed effects on actual donations. The meta-analysis indicated a small-to-medium effect of LKM on prosocial behavior, with younger participants showing stronger effects. While LKM can foster prosocial emotions, it may not be sufficient to motivate adults to engage in prosocial actions like donations.

In conclusion, LKM has shown promise in enhancing emotional well-being, fostering prosocial emotions, and improving mental health outcomes. However, its impact on actual prosocial behavior and its relative effectiveness compared to other interventions require further investigation.

The practice of Loving-Kindness Meditation

Loving-Kindness Meditation (LKM) is a practice designed to cultivate compassion and kindness toward oneself and others, with proven benefits for emotional well-being, prosocial behavior, and various professional settings. Recent studies have examined its impact in different contexts:

1. LKM and Medical Professionals: A study by Hao Chen et al. (2023) investigated the effects of LKM on doctors in China. After an 8-week intervention, the LKM group showed significant improvements in trust and sense of calling, as well as reductions in communication anxiety and defensive medicine practices. In contrast, the control group showed no significant changes, suggesting that LKM can improve both interpersonal dynamics and professional attitudes in healthcare settings.
2. LKM and Nurse Burnout: Fatemeh Asadollah et al. (2024) examined the impact of LKM on job-related burnout in neonatal intensive care unit (NICU) nurses during the COVID-19 pandemic. Over a month, nurses who practiced LKM three times a week showed a significant reduction in burnout levels compared to those who received mental health education materials. This suggests that LKM may be an effective intervention for reducing burnout in high-stress healthcare environments.
3. Informal Meditation and Mental Health: Qiang Xie et al. (2024) explored the relationship between informal meditation practice and mental health outcomes in a smartphone-based LKM and compassion training program. Their study found that participants who engaged more in informal meditation (outside of structured sessions) experienced small reductions in psychological distress and loneliness, but no significant changes in empathy or prosocial behavior. These results suggest that informal practice can have a beneficial impact on mental health, although the effects on prosocial behavior and empathy remain unclear.

In summary, these studies demonstrate the potential of LKM to improve emotional well-being, reduce burnout, and enhance interpersonal dynamics, particularly in healthcare settings. Further research is needed to understand the causal mechanisms and broader effects of informal practice on mental health and prosocial behavior.

Dhamma Gita

In Mindfulness, Wisdom & Loving-kindness (MWL) program, there is highlight session to integrate the meditation with Dhamma Gita or Dhamma Song which can be described as follows:-

The term "Dhamma Gita" in Buddhism represents the integration of Buddhist teachings with music, providing a unique medium for expressing the Buddha's principles. "Dhamma" refers to the teachings of the Buddha, which are central to Buddhist practice and are encapsulated in texts such as the Dhammapada, a collection of the Buddha's sayings (Kaviratna, 2024). The Dhamma Gita, as explored by Duangloy et al. (2016), uses music to express these teachings, embodying peace and respect for Buddhism while engaging practitioners in an accessible and engaging format. Music's historical connection to Buddhism, such as its role in Siddhartha's meditation before enlightenment, highlights its therapeutic and transformative qualities (Siriwattgo et al., 2024).

Through the fusion of Dhamma and music, the Dhamma Gita serves as a contemporary tool to deepen understanding of Buddhist principles, enhance interest, and make these teachings more widely accessible in modern settings.

The Dhamma Gita, drawing inspiration from the Bhagavad Gita, offers numerous benefits, particularly in areas such as personal growth, education, management, and social harmony. It emphasizes ethical living, self-realization, and the pursuit of knowledge, fostering a more balanced and fulfilling life. These principles not only promote individual development but also contribute to societal well-being and organizational success. By integrating the teachings of the Dhamma Gita into daily life, individuals can navigate challenges, improve self-management, and enhance productivity. This philosophical wisdom, rooted in Indian tradition, provides valuable lessons on managing responsibilities and achieving both personal and professional goals (Agarwal and Singaiah, 2023; Das, 2022).

Buddhism, through its connection with Thai folk music, has long used music as a means to promote virtue and ethics. Folk songs, often incorporating the Dhamma, play a significant role in enhancing morality, documenting societal changes, and reflecting Buddhist teachings. Music, in general, has proven benefits, including emotional management by reducing stress and boosting mood, enhancing productivity and creativity, improving memory recall, and even providing pain relief. These positive effects contribute to mental and physical well-being, making music a valuable tool for fostering a more fulfilling and healthy life (Siriwattgo et al., 2024).

The Effects of Mindfulness on Depression

Mindfulness-based interventions (MBIs), such as Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) and Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR), have gained considerable attention as effective treatments for mental health conditions, especially anxiety and depression. These interventions have been shown to offer relief from symptoms, particularly when compared to passive controls, though their impact may be less pronounced when compared to other active treatments (Bhattacharya and Hofmann, 2023). Research indicates that MBIs are particularly beneficial for individuals who are at risk for or asymptomatic of depression and anxiety, but they may not be sufficient on their own, requiring additional psychological or pharmaceutical treatments for sustained relief (Linardon et al., 2024).

MBIs have also been examined in different populations and settings, showing promising results. For instance, MBIs have been shown to reduce depression in elderly individuals and first-year university students (Lindayani et al., 2020; Skolzkov and Efremova, 2023). A study on university students found that an 8-week MBCT program significantly decreased perceived stress but showed no significant effects on anxiety or depression compared to a wait-list control group (Ritvo et al., 2021).

Research also suggests that resilience plays a key role in the effectiveness of mindfulness in reducing depression, especially when combined with self-compassion (Impact of Mindfulness and Self-Compassion on Anxiety and Depression, 2023). Mindfulness helps to build psychological resilience, which mediates its positive effects on depression, particularly in student populations (Zhang et al., 2024). Mindfulness-based programs have been shown to reduce rumination and worry, which are key emotional regulation mechanisms that contribute to anxiety and depression (Parmentier et al., 2019).

In more specific populations, such as individuals with Parkinson's disease, mindfulness-based cognitive therapy (MBCT-PD) delivered via telehealth showed promising outcomes, improving depression, anxiety, and quality of life (Interian et al., 2023).

Additionally, a study on the potential mechanisms of MBPs on anxiety and depression found that mindfulness might work through various emotional regulation processes, including rumination, self-compassion, and attention control abilities, though the evidence is still preliminary (Maddock and Blair, 2021). Overall, while MBIs are emerging as valuable tools for mental health, future research is needed to refine their effectiveness and explore the long-term benefits and mechanisms of action.

In summary, mindfulness-based approaches have demonstrated efficacy in reducing symptoms of anxiety and depression across a variety of populations and settings. While there is evidence supporting their effectiveness, these interventions are most impactful when combined with other therapeutic methods, and the full range of their benefits, including long-term effects, still requires further investigation.

Integration of Mindfulness Wisdom & Loving-kindness (MWL) Program for Depression Reduction

The Mindfulness, Wisdom & Loving-kindness (MWL) program is a comprehensive approach designed to reduce depression and enhance emotional well-being by integrating mindfulness meditation, Buddhist wisdom, and loving-kindness practices. The program draws from secular mindfulness techniques, such as those used in Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT), to help individuals develop non-judgmental awareness of their thoughts, emotions, and bodily sensations, fostering emotional regulation and reducing rumination—a key factor in the persistence of depression. It also incorporates Buddhist teachings, particularly from the Satipatthana Sutta and Mahasatipatthana Sutta, to deepen participants' understanding of the impermanent and transient nature of suffering (dukkha), which helps reduce attachment to depressive thoughts and promotes wisdom (paññā) through insight into the nature of the mind. Additionally, the program includes Loving-kindness Meditation (LKM), which encourages compassion toward oneself and others, counteracting self-criticism and negative self-judgment often associated with depression. Research supports the effectiveness of both mindfulness and LKM in alleviating depressive symptoms by building resilience, promoting self-compassion, and increasing psychological flexibility. The MWL program is a holistic, multi-dimensional intervention that combines these practices to help individuals manage depression more effectively, fostering greater emotional resilience and well-being.

Conclusion

In conclusion, the Mindfulness, Wisdom & Lovingkindness (MWL) program offers a comprehensive, integrated approach to reducing depression by combining mindfulness meditation, Buddhist wisdom, and loving-kindness practices. By fostering awareness, emotional regulation, and self-compassion, MWL helps individuals break free from cycles of rumination and negative self-judgment that often underlie depressive symptoms. The integration of Buddhist principles, such as impermanence and non-self, deepens participants' understanding of the transient nature of suffering, cultivating wisdom and equanimity. Research highlights the effectiveness of mindfulness and loving-kindness in enhancing emotional resilience and alleviating depression, making the MWL program a promising tool for both the prevention and treatment of depression. As a holistic intervention, the MWL program not only addresses depressive symptoms but also

empowers individuals to achieve lasting mental peace, emotional well-being, and compassion, ultimately providing a pathway to sustained recovery and a more balanced life.

References

Agarwal, P. & Singaiah, G. (2023). The Bhagavad Gita – A Manual for Self-management. *International Journal For Multidisciplinary Research*. Retrieved 1 November 2024 from https://doi.org/10.36948/ijfmr.2023.v05i06.11419

Asadollah, F. et al. (2024). *The Impact of Loving-Kindness Meditation on Job-Related Burnout of Nurses Working in Neonatal Intensive Care Unit. Holistic Nursing Practice.* Retrieved 24 October 2024 from https://doi.org/10.1097/hnp.0000000000000657

Blue, B. (2024). Retrieved 1 September 1 2024 from https://www.beyondblue.org.au/mental-health/depression/causes-of-depressionMaddock, A. & Blair, C. (2021). How do mind-fulness-based programmes improve anxiety, depression and psychological distress? A systematic review. *Current Psychology.* 42(1): 10200–10222.

Bhattacharya, S. & Hofmann, S. G. (2023). Mindfulness-based interventions for anxiety and depression. *Clinics in Integrated Care.* 16(3), 100138.

Chen, H. et al. (2024). *The effects of loving-kindness meditation on doctors' communication anxiety, trust, calling and defensive medicine practice.* Biopsychosocial Medicine. Retrieved 24 October 2024 from https://doi.org/10.1186/s13030-024-00307-7

Cho, K. (2024). Mindful Meditation: A Potential Effective Therapeutic in Clinical Practice. *Science insights*. 45(1), 1431-1437.

Díez, G. G. & Castellanos, N.N. (2022). Investigacion de mindfulness en neurociencia cognitiva. *Revista De Neurologia*. 74(5), 163-169.

Falk, A. et al. (2023). Mood and Anxiety Disorders: Major Depressive Disorder. *FP essentials*. 25(527), 7-12.

García-Campayo, J. et al. (2021). Contemplative sciences: A future beyond mindfulness. *World journal of psychiatry*. 11(4), 87-93.

Gu, X. et al. (2022). The effects of loving-kindness and compassion meditation on life satisfaction: A systematic review and meta-analysis. *Applied Psychology: Health and Well-being*. 14 (3), 1081-1101.

Giraldi, T. (2019). *What Is Mindfulness.* Palgrave Macmillan: Cham.

Halverson, K. C. & Peterse, E. L.n. (2024). Loving Kindness Meditation: An Intervention to Increase Positivity Following Interpersonal Transgressions. *Forum Pedagogiczne*. 14(1), 85-94.

Hermawan, H., Surya, J. & Ponijan, P. (2024). Mindfulness Concept for Happiness in Life. Retrieved 24 October 2024 from http://dx.doi.org/10.57235/jetish.v3i1.1994

Hofmann, S. G. et al. (2010). The Efficacy of Mindfulness-Based Therapy: A Review and Meta-Analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology. 78*(2), 169–183.

Interian, A. et al. (2023). A Pilot Study of Telehealth Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Depression in Parkinson's Disease. *Journal of geriatric psychiatry and neurology.* 36(2), 143–154.

Jiwattanasuk, N., Vasuratna, V. & Deegalle, M. (2024). *Mindfulness-Based Practice for Multicultural Meditation Practitioners to Develop Mental Well-Being.* A Research Work. Buddhist Research Institute: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Kaviratna, H. *Dhammapada: Wisdom of the Buddha.* Retrieved 24 October 2024 from https://www.theosociety.org/pasadena/dhamma/dham-hp.htm

Kathayat, C.B. (2024). Mindfulness Meditation for Enhanced Mental Health and Academic Performance: A Review. Retrieved 24 October 2024 from https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4807443

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full Catastrophe Living: Using the Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain, and Illness.* Delacorte Press.

Lauber, C. et al. (2003) Lay beliefs about causes of depression. *Acta psychiatrica Scandinavica.* 108(418), 96–99.

Lindayani, L. et al. (2020). Effectiveness of Mindfulness Based Stress Reduction on Depression in Elderly: A Systematic Review. *Journal Of Nursing Practice*. 4(1), 8–12.

Linardon, J. et al. (2024). The efficacy of mindfulness apps on symptoms of depression and anxiety: An updated meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical psychology review.* 107, 102370.

Lutterveld, R. V. et al. (2024). *Neurophenomenological Investigation of Mindfulness Meditation "Cessation" Experiences Using EEG Network Analysis in an Intensively Sampled Adept Meditator.* Brain Topography. Retrieved 1 November, 2024 from https://doi.org/10.100 7/s1 0548-024-01052-4

Motta, R. W. (2023). *Mindfulness Meditation and Secondary Trauma. In: Secondary Trauma. Springer, Cham.* Retrieved 1 November 2024 from https://doi.org/10.1007/978-3-031-44308-4_10

Nyanaponika Thera. (2006). *The Three Basic Facts of Existence.* Retrieved 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/lib/authors/various/wheel186.html

Nyanasatta Thera. (1994). *M i 55 Satipatthana Sutta: The Foundations of Mindfulness.* Retrieved 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.010.nysa.html

Petrovic, J. et al. (2024). *The effects of loving-kindness interventions on positive and negative mental health outcomes: A systematic review and meta-analysis.* Retrieved 24 October 2024 from https://doi.org/10.1016/j.cpr.2024.102433

Phrakrupaladsumpipatanatheerajarn (Kittiched Siriwattgo) et al. (2024) *Application of Development of Mental Health for Practitioners in Society through Online Dhamma Gita. (Thai Version).* A Research Work. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Piyadassi Thera. *Karaniya Metta Sutta: The Discourse on Loving-kindness.* Retrieved 1 November 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/kn/snp/snp.1.08.piya.html

Ritvo, P. et al. (2021). A Mindfulness-Based Intervention for Student Depression, Anxiety, and Stress: Randomized Controlled Trial. *JMIR mental health*. 8(1), e23491.

Rani, L. & Anjum, C. (2024) Depression a Common Mental Disorder: An Over View. *International Journal For Multidisciplinary Research*. 6(2). Retrieved 24 October 2024 from https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i02.16943

Ramirez, M. A.Q., Vahlenkamp, P. & S. Streuber (2022). Design and Evaluation of a Loving Kindness Virtual Reality Meditation Experience. *Journal of Japan Society for Fuzzy Theory and Intelligent Informatics*. 34(4), 697-709.

Remskar, M. Western, M. J. & Ainsworth, B. (2024) Mindfulness improves psychological health and supports health behaviour cognitions: Evidence from a pragmatic RCT of a digital mindfulness-based intervention. *British Journal of Health Psychology* Retrieved 24 October 2024 from https://doi.org/10.1111/bjhp.12745

Searle, L. (2011). Depression in Parents, Parenting, and Children: Opportunities to Improve Identification, Treatment, and Prevention. *Child and Adolescent Mental Health.* 16(3), 172–172.

Skolzkov, A. & Efremova, E. (April 2023). Impact of a Brief Mindfulness Training on Anxiety, Depression, and Subjective Happiness of the First-Year Psychology Students in Russia: Pilot Case Study of Ural Federal University. *SAGE Open.* 13(2), 15-20

Stefan, S. I. & Hofmann S. G. (2019). Integrating Metta Into CBT: How Loving Kindness and Compassion Meditation Can Enhance CBT for Treating Anxiety and Depression. *PsychOpen.* 1(3), 1-15.

Soma Thera. (1999). *M i 55 Satipatthana Sutta: The Discourse on the Arousing of Mindfulness.* Retrieved 1 September 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.010.soma.html

Schwimme,r M. & McDonough, K. (2018). Mindfulness and Educational New Ageism. Retrieved 24 October 2024 from https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.175

Thanissaro Bhikkhu. (2000). *Maha-satipatthana Sutta: The Great Frames of Reference.* Retrieved 1 September 2024 from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/dn/dn.22.0.than.html

Valor, C. et al. (2024) Effects of loving-kindness meditation on prosocial behavior: empirical and meta-analytic evidence. *Journal of Social Marketing.* Retrieved 24 October 2024 from http://dx.doi.org/10.1108/JSOCM-05-2023-0110

Wanot, B. S. & Magerčiaková, M. (2018). Depression definition, history of views, recognition. *Scientific Journal of Polonia University.* 30(5), 99-106.

Xie, Q.et al. (2024). *Is informal practice associated with outcomes in loving-kindness and compassion training? Evidence from pre-post and daily diary.* Behaviour Research and Therapy. Retrieved 1 November 2024 from https://doi.org/10.1016/j.brat.2024.104537

Zhang, Y. (2024). The Influence of Mindfulness Practice on an Individuals Mental Health. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*. 56(1), 201-206.

Zhang, J. et al. (2024). Effects of mindfulness on depression in college students: mediating role of psychological resilience and moderating role of gender. *BMC psychology.* 12(1), 27.

The Buddhist View towards Nature

[1]Seng Hurng
[1]Dhammaduta College Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[1]Corresponding Author's Email: senghurng@gmail.com
Received: February 19, 2025; **Revised:** April 17, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

Abstract

This paper will explore the Buddhist view towards nature with the references from Pali Canon and Buddhist scholars which is related to this topic. As we understand that the Buddha himself has mentioned in Pali canon or Tipitaka such as Kudadanda Sutta of Digha Nikaya, Dīghajānu Sutta of Aṇguttara Nikāya and Vinaya Pitaka and so on that he paid much attention towards the nature. When we study the history of the Buddha, since the Prince Siddhartha Gautama (to be the Buddha) was born until the Buddha passed away, his life was related to nature without objection. However, many times human beings' relationships are not smooth and conducted in an orderly manner with nature. These problems are mainly due to differences in their cultures, environments, education, and ways of thinking or viewpoints. These differences start to harm nature, and one way used to solve these problems is that of harm to nature.
Keywords: Buddha's Teaching; Monastic Code and Nature

Introduction

This paper will explore the Buddhist attitude toward nature and is divided into many subtitles which are related to the main title. It will be attributed to how the Buddha maintained and paid much attention towards nature. Nature is one and important for living beings. This paper will also study human natural life and environment. Nature itself is serene and peaceful and without any harm. By studying the history of humans, it seems that harm has been a standard practice since the Stone Age. Harms from the past until the present have started for many reasons, for example harms to gain control of power, harms to seek a fair balance of power, civil wars, and wars to expand land or political ideology and even wars to defend one's country. Mindfulness in nature can create mentality and physicality living in happiness. Nowadays our world needs to be green, clean and fresh, so that we will have a healthy life. Environmental energy for people and animals comes from nature. For the better now and future life, we should uphold Buddhist principles such–honesty of moral life, virtuous ecology, nature law, positive thinking and the right attitude to relationship of ecological connection. Therefore, environmental nature will be protected by good nurturing.

It Is well-known that Buddhism is a religion that emphasizes the importance of mercy, non-violence, peace, forgiveness, and respect towards nature. Buddhism is also against the taking of life, whether human or animal, as demonstrated by the first Buddhist precept or the Buddhist principle "to abstain from killing living beings." The Buddha knew that killing only brings about loss for humankind, loss for the killer, loss for society, and loss for the killed**.** The first principle is also a key role in maintaining a good social environment.

The Buddha's teaching has mentioned a good society, environment, and nature. We must avoid killing or harming others and to be compassionate, not stilling and appreciative joy, non-adultery but keep performing loving kindness to oneself and others, not telling lies but to be equanimity, and not intoxication but to keep mindfulness one and others.

Buddhist Morality Approaching to Environment

The five precepts are (pañca sila) the form of the minimum code of ethics to preserve the environment. The first precept involves abstention from injury to life. The casting aside of all forms of weapons, being conscientious about depriving a living being of life. In a positive sense; the cultivation of compassion and sympathy for all living things. Buddhism also prescribes the practice of loving-kindness (metta) towards all creatures or the environment of all quarters without restriction. The Karaniyametta Sutta enjoins the cultivation of loving-kindness towards all creatures timid and steady, long and short, big and small, minute and great, visible and invisible, near and far, born and awaiting birth.

The Buddha has also mentioned in the Vinaya Pitaka that there several rules prohibit monks from polluting green grass and water with saliva, urine, and feces. Humans are a part of society as well as other living creatures, which includes plants and animals. We are doing our part to keep the environment safe, protected and secure. The acts of humans lead to environmental pollution. The stronger demand for resources is also a factor that contributes to the problem as we all need food and shelter. All quarters are to be suffused with this loving attitude towards the environment.

When we come to think and discuss Buddhist attitudes to the environment, we might understand that the Buddha explained elements of the world. It has four great energetic elements (māhabhuta) namely: 1) solidity (pathavī), 2) liquidity (apo), 3) heat (tejo), and 4) mobility (vāyo). These are the most significant elements for all living beings and nonliving beings to rely on for surviving or existing. People live in society, and society depends on the environment. If the environment is good, the people and society may also be good. So, this kind of living situation can lead both the people and society to moral life.

Self-moral and societal morals are interconnected to each other. Most lay Buddhists observe five precepts to have a good principle for maintaining the environment. In return, the good environment will naturally take responsibility for the welfare of humans and animals in direct and indirect ways. As Peter Harvey pointed out that: The environment is thus held to respond to the state of human morality. (Bodhi Bhikkhu, 2010)

It is right. Self-morality and societal practices of the Dhamma is very important. When we (ourselves) and society have Dhamma in mind, our life will be happy and peaceful by observing good morality among society and beyond. In Buddhism, the Buddha himself always approached the forest entire life. If the Buddhist and non-Buddhists continuously observe the pressurized morality in their heart, the fertilizer of the environment can be survived. In return, they will have longevity by approaching the natural environment as a result. (Bodhi Bhikkhu, 2010)

Human Nature of Aesthetic in Buddhist Perspective

In regards to the human nature of aesthetics in a Buddhist perspective, we can assume that the life of the prince Siddhartha since he was born and until the Enlightenment was related to preserving nature. As we learnt that he was born under the blossoming sala tree, accompany his father-plowing ceremony at the opening of the sowing season, wandering ascetic-in the banks of the river Anoma, practicing-austerities and meditation in the Uruvela, getting enlighten-under the Bodhi tree, giving a talk-deer park and passing away-sala tree grove.

In his teaching mentioned in the Kutadanta Sutta, the Buddha suggested how to preserve human nature and how to develop economics instead of force to reduce crime, the state holder should use the country's resources to improve the economic conditions of the country. It could embark on agricultural and rural development, provide financial support to entrepreneurs and business, and provide adequate wages for workers to maintain a decent life with human dignity. Rukkho nama pupphalhaladharo; this is the most important of a tree; it is giving fruits and flowers without expecting anything for the benefit of human beings, rukkho

upagatamanupavitthanam janaram; chaya deti; the tree provides its shadow to anyone who approaches it for resting, rukkho chaya venattam na karoti; the tree provides its shadow to anyone who approaches it without any discrimination, even to a person who comes with an idea of cutting it.

Nowadays, the problem is that people do not see the beauty of nature. They (greedy people) cut down the tree for their possession, then the beauty of nature becomes decaying and deforestation. If they understand that their life is always in the part of nature, depending on nature, their beauty also comes from nature; they should not destroy natural forests. Without nature, we cannot producers any materials for use. Subjectivist viewpoint**,** to see the beauty of nature, we must think and feel from ourselves into nature. So, we will gain insight into how nature makes good things for all. The attitude to approach beautiful nature is the positive outlook. Considering that: the Buddha and His disciples regarded natural beauty as a source of great joy and aesthetic satisfaction. (Sandell, 1987)

The Buddhist perspective feels that nature is reflective to create happiness which comes from great contentment. It means that not only to be happy for the outside appearance, but also for inside feeling. Hence, Buddhist's view sees and approaches to maintain the beauty both inner and outer of the human/animals and the natural world.

Upholding Buddhist Philosophy Towards Nature

Many creatures all are of a blissful heart. (Gnanarama, 1996) Mostly Buddhist philosophical teaching comes from the noble heart. It means to make loving-kindness for all beings to be happy in daily life. This is the aim of which various Buddhists share their loving-kindness (mettā) frequently after chanting. That is what the Buddhists uphold their philosophical attitude to approach natural beings among society and beyond.

In Mahavagga Pali, Vinaya Pitaka, regarding a discussion of harm, the Buddha decreed a monks' rule: monks must not support the decision of government officers and soldiers to enter the monkhood. In the Buddha's time, many government officers and soldiers escaped their duty to become monks. This caused damage to the government, as there were shortages in the armed forces needed to manage and protect the country. Another reason for the creation of this rule is that King Pasenadi requested the Buddha to forbid monks to accept government officers into the monkhood because some of them may have no faith in Buddhism and might harm the monks. This rule is still practiced at present. Thai government officers from all departments who wish to enter the monkhood must obtain permission and receive approval from the government beforehand.

Here we thought that Buddhism is the supreme philosophy which can deal with many problems. It also could solve natural crises. When we think back in the time of the Buddha, his lifespan was that birth, enlightenment, and demise, took place under the trees in open air. (Gnanarama, 1996)

This showed the cases how the Buddha himself upheld omniscient wisdom lived peacefully in nature entire his life, and considering that he also advised his disciples to approach the forest where there was serene situation for developing spirituality. That is why; Buddhism maintains nature for sustainability of everything. Buddhist also sees that everything comes from nature and changed by nature. Especially, as we, Buddhist implements the eco-philosophy is that regarding natural laws impermanence, Buddhism still holds that man's position in nature is unique one. (Sandell, 1987)

Because a moral man could deal with environmental crises. As a result, if he makes more effort to be intelligently involved with nature, his spiritual life will be also posited by harmonious relations in nature. In Thailand, spiritual thought and acts of tree ordination are very special. It is a new idea to carry out this work out for the local forest growing up and environmental sustainability.

Moreover, the ordination of the trees means protecting the forest. Reforestation is the most important activity to plant trees for greenery and cleanliness which makes welfare for natural forest. To approach this work, one or leaders of society should have virtues and integrity and contentment involving nature.

As the Rama IX, His Majesty King Bhumibhon Adulyadaj established one concept 'sufficiency economy philosophy' urged his people to suffice earning through their incomes. This means morality must be observed while people are trying to have adequate food or materials. This attitude takes care of nature from a Buddhist perspective. It inspires all people to engage in environmental harmony with spirituality.

Buddhist Virtue on Environmental Ecology

Buddhist moral principles mostly value the core teaching of Buddhist ethics. An ethical viewpoint on the nature of ecology is to take care of the trees, the jungle, and rivers to purify the environment. Humans and animals are always dependent on food from nature. Thus, the natural environment as vegetables is used for human consumption. (Sandell, 1987) So, without nature, humans and animals cannot survive. That is why we must consume food. Vegetables as food come from resources of the natural environment. As we see the world these days, there are two natures. These are nature and the environmental nature. They are relying on each other. To make the natural ecology green, clean, fresh and sustainable, we all must protect the environment from our virtues and goodness.

Ethical perspective, a good life comes from acting on ecological and environmental education. Then the right knowledge is very significant for all people. If they have the right understanding, they will be virtuous. In addition, holding their virtuous devotion, they shall protect the environment and preserve the ecology. This is the way of survival. And then, stepping into sustainable life and moral philosophy is undertaken to self-practice and others as well. As mentioned in the chart below, virtue causally leads the Buddhist life to be happy through environmental ecology.

Virtuous life leading to}	Welfare	} for the benefits of oneself and others
	Freedom	
	Happiness	

Everyone needs benefits of mental and physical welfare, freedom and a happy life for oneself and others. This is the nature of humans and animals. So, to approach the right livelihood, virtue is assumed to apply in daily life. Therefore, the Buddha's recommendation regarding the cultivation of the virtues of compassion (anukampā) and nonviolence (ahiṃsā) was unique in that it applied to both one and others. (Kalupahana, 1995)

As we are doing charity, virtues also should be applied to reach kindness or compassion and not killing another being. Yes, that is right. Without virtues there is no path to approach compassion, not to mention loving-kindness. That is why Buddhist virtues deal with the problem of hatred and violence. According to Agganna Sutta of the Digha Nikaya describes how a man impelled by greed begins to continuously and ruthlessly exploit nature, and in return nature return reacts by withdrawing away its bountifulness and abundance. In the Cakkavattisihanada Sutta of the Digha Nikaya also attempts to drive this point in: it shows the exact correlation between decline in human discipline and degeneration of nature. Thus, from not giving properly to the needy, taking of life increased, and from taking of life, lying increased; and of the children whole life span hand been forty thousand years remain now for only twenty thousand. Just as an individual, the state too, is held to be responsible for the conservation of the environment. This is vey clearly stated in Sutta. The Buddha vey skillfully

used ethical ideas to encourage his ideas to encourage his followers to engage in conservation and protection of nature.

Today, due to wide spread consumerism, people have become insensitive to the needs of conserving nature. They are not concerned about sustaining nature: instead, their aim is to obtain the maximum in the present. Therefore, with the destruction for nature-forest, water reserves, mountain etc., there is an unprecedented changing climate, rapid recurrence of natural calamities, obscure rains at the proper time, earthquakes, sea-erosion and even tsunamis are the result of massive exploitation of nature by man. This is totally contrary to the teaching of the Buddha. Again, many problems of today are the result of these activities of exploitation on the part of man.

Compassion and nonviolence are the special parts to utilize both for us (natural beings) and the natural environment. As humans and animals rely on nature and the environment, we should protect and plant more trees to make the forests green and clean of our natural forests. In the Buddhist ecological view, the Buddha inspired all people to nourish the environment. As a result, planting of trees was a good deed which brings about birth in heavenly world. (Kalupahana, 1995)

We come to know that nurturing the natural environment and planting the trees which is in good behavior, is a good deed. It helps us to reach the realm of heaven. In Lakkhana Sutta, Dhigha Nikaya, the Buddha has pointed that if someone has done undertook skillful behaviors such as good conduct by way of body, speech, and mind, giving and sharing, taking precepts, observing the sabbath, paying due respect to mother and father, ascetics and brahmins, honoring the elders in the family, and various other things pertaining to skillful behaviors. Due to performing, accumulating, heaping up, and amassing those deeds, when his body broke up, after death, he was reborn in a good place, a heavenly ream. So, peace and happiness come from a better natural environment and result in this very life and beyond.

Environment

Environment is essential for human beings and creatures. Air, water, and land are called the environment. And it can be divided into two types of environments: natural environment-physical surroundings that provides for men and geographic environment-particular area, such as the mountains, plants, animals, as well as elements of the earth's surface. In our surroundings, we encounter various types of it, including the forest environment and the familial environment. Let us focus on the forest first. According to Agganna Sutta, Digha Nikaya has mentioned that after a very long period had passed, solid nectar curdled in the water. It appeared just like the curd on top of hot milk as it cools. It was beautiful, fragrant, and delicious, like ghee or butter. And it was as sweet as pure bee-honey. Now, one of those beings was greedy. Thinking, ‘Oh my, what might this be?’ the being tasted the solid nectar with its finger. The being enjoyed it, and craving arose in it. And other beings, following that being’s example, tasted solid nectar with their fingers. They too enjoyed it, and craving arose in them.

Nowadays, we face numerous challenges such as floods, intense heat from the sun, and erratic rainfall during the rainy season. Upon closer examination, these issues stem from our neglect of the natural environment in the forest. Failure to protect the forest environment leads to these problems. Preserving this environment is crucial for the advancement of many countries. Therefore, it is imperative that we refrain from harming the forest's natural habitat. It is important to remember that if we disturb the natural balance of the forest, it may retaliate against us. The acts of humans lead to environmental pollution and stronger demand for resources is also a factor that contributes to the problem as we all need more and more cloth, food, shelter, and medicine. According to the Buddha’s teaching for the measures for environmental conservation is that we have to encourage people to observe the basic five

precepts, follow the right action (samma kammanta), and the right livelihood (samma ajiva) strictly and regularly, indulgence in alcohol and drug abuse would be significantly reduced.

Benefits from Natural Environment

Living beings want longevity. In this case, they need to depend upon the natural forest and environment. Being with nature integrates into healthy life. Hence, the forest ensures a healthy harmony in people's lives both physically and mentally. (Hearvey, 2013) Body and mind need full health for living a long life. That is why we should take our physical and mental movement to connect with the natural environment. In doing this, the benefits of a healthy body and peaceful mind will certainly be gained from the natural environment. Exhaling and inhaling from purified nature is the best healing of the body and mind. Naturally, as Padmasiri de Siva mentioned that A very deep understanding of our mind and body enables us to see them as a state of nature, and human nature in this sense does no violence to the natural environment. (Kolak, and Martin, 2006) Knowing oneself makes everything better. So, whenever we know the mind and the body, then we are encouraged to center our mind as parts of nature. If we understand nature as a part of our senses, we will not damage or hurt the natural environment. Afterward, nature will be nurtured by our caring honesty.

Provided that, we could survive through cherishing nature. For volunteering this movement, Buddhist ethical philosophy would enhance to conserve a good environment. Because the Buddhist have been nourishing the forest. Then, nature is still alive in some parts of the Buddhist countries. However, in some parts of its regions, trees are cut down for some of their own benefit. That is because of greedy people. Instead of reforestation, they do deforestation. In this case, we must discuss with them how deforestation could destroy our life and damage the natural environment.

In contrast, if there is sufficient nature, there are also benefits as a result. So, Peter Harvey again says that it protects its own forests, though and it has a good record on pollution control, energy conservation and recycling. (Hearvey, 2013) Yes, it is acceptable. If there is a deep forest, nature will exist. Forest itself removes the smoke, cleans the dust and prevents dirty things. It also grows food for humans and animals, even fresh air for comfortable breathing. When we try to use natural resources in the right way from the forest, it will give us more benefits such as sufficient food, living health and persistence. In return, if we want the most beneficial synergy and forest sustainability, we should protect it and plant trees to make a greenhouse in our places. In addition, creating natural recycling is generating the energy of natural resources for conservation. This is the benefit of the natural environment. Positively, people have the advantage of maintaining natural resources for providing the needs of humans and animals. Therefore, if we have time to live, we might have time to preserve the natural environment. If we do not have forests, it will not rain; if it will not rain there will not be trees; the rain can make the forest look natural; if the forest is rich it can protect against floods and storms. And, if we do not have forests, there will be no fresh air. Therefore, forests are important. The Buddha explains the arising of the natural world in Dighajanu Sutta of Anguttara Nikaya that there are season-law, physical laws (utuniyama), seed-law, biological laws (bijaniyama), psychological laws (cittaniyama), moral laws (kammaniyama), and causal laws (dhammaniyama). While the first four laws operate within their respective spheres, the last-mentioned law of causality operates within each of them as well as among them.

In the path of paticcasamuppada they depend on us, we depend on them, if they do not depend on us, we do not depend on them. In Nidana Sutta, Anguttara Nikaya, the Buddha has also mentioned that it just as when seeds are not broken, not rotten, not damaged by wind, heat, capable of sprouting, well-buried, planted in well-prepared soil, and the rain-god would offer good streams of rain. Those seeds would thus come to growth, increase, & abundance. In the same way, any action performed with greed... performed with aversion... performed with

delusion - born of delusion, caused by delusion, originating from delusion: wherever one's selfhood turns up, there that action will ripen. Where that action ripens, there one will experience its fruit, either in this very life that has arisen or further along in the sequence.

The Dhamma is the paradigm for keeping the relationship of man in balance with all beings in the universe. This is difficult in practice because the balanced relationship is being broken through the consumerist and materialistic values of modern society. Forests are being cut down, fish and animals are almost no more to be seen in the wild. These facts are evidence of the corrupt relationship between man and the environment.

Even though we are in the right place it does not mean everything is perfect. In addition to the right place, we must have a good milieu, good advisers, and people who can give encouragement. If we do not stay in good milieus we will suffer, we will not know how to fix the problems and will never succeed. If we have good people close to us, we will develop good communication with the people that I told above as for you also will develop. The Bad Milieu that I mention is sack as friends who encourage you to do bad things. The bad thing that I mean it like a gambling, playing cards, drinking, taking amphetamines, stealing, rape of another person, etc. I want you to have a good milieu and communicate with people who have good reactions. To see the good milieu for the development of life is important, and it is important that we put ourselves in the right place.

If we are businessmen, it is in a bad trading period during a downturn in business or when trading is good and good business, even if we are students, we fail the exam or we pass the exam, there will be people who praise us or there will be people who criticize us. However, we must have stable mental strength and do not forget our goals and keep trying to do what you want is important.

After we have mental strength, we should be an orderly person and behave well. If we did not use good regulations and good methods before, continuing to continue doing well is difficult. Whatever, if we have done it before, if we want to do it. Like a person traveling on a road, they have never walked before, they would not dare walk. If they had walked once, they would dare to go. Seems like the person who has done bad things before will continue to do bad things.

Therefore, we must do the good things first to continue doing the good things. We will be like the light of the candle that light will continue to shine brightly and will never be destroyed. Moreover, the people who do better are like people who deposit their money in the bank. In the bank, no matter how much money we deposit, interest will come out every month. Therefore, having done good things before, we will continue to do good. Life of the people needs better strength of both mentality and physicality from now toward the future. Even in a single moment, life wants to stay in peace. In the present day our world needs to be a fresh and beautiful place. This healthy, invaluable and beneficial life has gotten by environmental energy.

Conclusion

We can come to conclude that the Buddhist view towards nature that being needs to prevent economic injustice, eliminate corruption, and protect the environment and consumers from exploitation. The Buddha also encourages business people to be energetic, mindful, pure indeed, self-controlled, considerate, right living, and heedful. Furthermore, the Buddha advises people to develop four qualities and protect from developing negative attitudes towards nature and its use of confidence in the law of karma, morality or virtue, generosity, and discernment as to the true nature of reality. We also obtain everything from natural resources.

To conserve these important things, we should hold Buddhist principles such as–moral aesthetic, virtuous ecology, natural environment, positive thinking and the right attitude to nurture and protect our natural world. The ways of making a green and clean world are fundamental to approaching a purified life. It means a healthy and valuable life. Buddhist

morality makes natural fertilizer for environments. Natural law and spiritual matters depend on each other.

References

Anguttara Nikaya. (1994). *Pali Text Society Edition.* Oxford: University of Bristol.

Bodhi, Bhikkhu. (1999). *Abhidhammattha Sangaha a Comprehensive Manual of Abhidhamma, Buddhist Publication Society, & Pariyatti Publishing.* USA: Washington.

Bodhi Bhikkhu. (2010). *The Noble Eightfold Path: The Way to the End of Suffering.* Buddhist Publication Society, Kandy, Sri Lanka.

Bodhi, Bikkhu. (Ed.) . (2016). *The Buddha's Teachings on Social and Communal Harmony: An Anthology of Discourses from the Pāli Canon*. Somerville: Wisdom Publications, USA.

Charles, H., & Anne, H. (1996). Narrative, Sub-Ethics, and the Moral Life: Some Evidence from Theravāda Buddhism. *the Journal of Religious Ethics*. 24(2), 305-327.

Charles, H. (2003). *Buddhist Ethics: Hammalawa Saddhatissa Instruction, Wisdom Publications.* USA; Somerville.

Damien, K. (1992). *Buddhist Ethics: The Nature of Buddhist Ethics*. New York: Palgrave Macmillan, St Martin's Press.

Digha-Nikāya. (1995). *Pali Text Society Edition.* Oxford: University of Bristol.

Gnanarama, P. (1996). *An Approach Buddhist Social Philosophy.* Singapore: Ti-Sarana Buddhist Association Singapore.

Harvey, P. (2013). *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values, and Issues.* U.K: Cambridge University Press.

Kalupahana, David J. (1995). *Ethics in Early Buddhism.* India: Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.

Kolak, D., & Martin, Raymond. (2006). *The Experience of Philosophy.* UK: Oxford University Press.

Majjhima- Nikāya. (1993). *Pali Text Society Edition*. Oxford: University of Bristol.

Pragati, S. (2007). *Environmental Ethic in Buddhism, A Virtues Approach, Published by Routledge Taylor & Francis Group London & New York.* USA: N.P.

Rhys Davids, T.W. (2010). *Dialogues of the Buddha, Part III. Bristol: Pali Text Society.* Oxford: University of Bristol.

Sandell, K., (Edited by) (1987). *Buddhist Perspectives on the Eco-crisis, Buddhist Publication Society.* Siri Lanka: Kandy.

Yuasa, Y. (2001). *Encounter with Enlightenment: A Study of Japanese Ethics, Robert E. Carter, Forward, State University of New York Press.* USA: New York.

An Analysis of the Key Concepts of the Core Dharma in Buddhism

[1]Dhanardhip Hardnaulee, [2]Phrakhrup Bhawanawatthanabundit Vi. (Charoen Manjana), [3]Phra Jaturong Ajarasuphoo, [4]Phramaha Yongyut Polman, [5]Phramaha Mongkholkan Thetadhammo, [6]Krit Sriya-Art and [7]Khongsaris Pangthrap

[1,2,3,4,5,6,7]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[1]Corresponding Author's Email: dhanardhip.hard@mcu.ac.th

Received: January 14, 2025; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

Abstract

This academic article examines the key concepts of core Dharma in Buddhism, focusing on its foundational teachings and historical development in northern India. The study explores how Buddhism emerged as a critical response to prevailing Hindu practices by rejecting ritualism and the caste system while emphasizing internal transformation and moral character development. The article investigates how Buddhism flourished through the establishment of monastic communities, royal patronage, and scholastic centers, particularly exemplified by institutions like Nalanda University from the 4th to 6th centuries CE. The analysis highlights the enduring relevance of Buddhist core teachings through their emphasis on the Four Noble Truths (cattāri ariyasaccāni), the Noble Eightfold Path (Ariya Aṭṭhaṅgika Magga), and concepts of impermanence, interdependence, and non-self, which provide a practical framework for addressing human suffering and achieving spiritual liberation. These teachings remain significant today as they offer insights into the nature of suffering, provide practical guidance for leading a meaningful life, promote mindfulness and wisdom, and emphasize compassion and ethical behavior.

Keyword: Key Concept; Core Dharma of Buddhism; Buddhist Perspective.

Introduction

Buddhism, which emerged around the 5th Century B.C. in northern India, developed amid a rich tapestry of intellectual and religious activity. This major world religion arose in response to significant societal and spiritual dynamics, including:

a) Social and Religious Upheaval:

The era was marked by dissatisfaction with traditional practices and a quest for more inclusive spiritual paths. The teachings of the Buddha provided alternatives to the dominant religious structures, appealing to those disillusioned by Brahmanism, Jainism, and various ascetic traditions. Engaging in a philosophical debate, Buddha rejected both ritualistic practices and extreme asceticism, promoting an individualized path to spiritual liberation (Nyanaponika Thera,1996)

b) Intellectual Exchange:

The period was characterized by vibrant intellectual discourse, with interactions between ascetics, scholars, and the ruling classes. This exchange of ideas fostered the development of diverse philosophical systems that shaped the intellectual landscape of ancient India and influenced the evolution of Buddhism. The Buddha engaged with existing philosophies, critiquing and incorporating their elements into his unique teachings (Harvey, 2013)

c) Sangha and Monasticism:

The Buddha established the Sangha, a community of monks and nuns dedicated to practicing and propagating his teachings. Governed by Vinaya, this community emphasized ethical conduct and discipline, reflecting commitment to spiritual advancement and the pursuit of enlightenment.

d) Patronage:

The growth of Buddhism was supported by rulers and wealthy patrons who funded monasteries, temples, and festivals, thus facilitating its institutionalization. This patronage was often driven by the desire for spiritual merit and social prestige, as authorities sought legitimacy by aligning themselves with Buddhist teachings.

Through this introduction, the work aims to explore the origins and evolution of Buddhism, highlighting the Buddha's teachings and his criticisms of prevalent Hindu practices, particularly the ritualistic aspects of the Vedic tradition. The Buddha sought to foster a new human ideal, advocating self-reliance and personal responsibility in the quest for liberation.

1. Key Teachings of Buddhism

The teachings of the Buddha remain profoundly relevant in today's context, with foundational concepts that offer insights into leading meaningful lives as 1. The Four Noble Truths (Ariyasacca) consisting of (1.1) Life is suffering (Dukkha). (1.2) The cause of suffering is craving. (1.3) The cessation of suffering arises from the cessation of craving. (1.4) The path to liberation is the Eightfold Path, which includes Right Understanding, Intention, Speech, Action, Livelihood, Effort, Mindfulness, and Concentration (Saṃyutta Nikāya 56.11: SN 56.11, in Dharmacak-kappavattana Sutta) 2.The Three Marks of Existence (Pāli: Tilakkhaṇa; Sanskrit: Trilakṣaṇa) are following (2.1) Impermanence (Anicca): Everything is transient and subject to change (Anicca Sutta – Saṃyutta Nikāya 22.15) (2.2) Suffering (Dukkha): Suffering is inherent in existence (Dukkha Sutta – Saṃyutta Nikāya 22.59) (2.3) Non-Self (Anatta): There is no permanent, unchanging self (Anattalakkhaṇa Sutta – Saṃyutta Nikāya 22.59) 3. Ethical Principles: The Buddha emphasized ethical conduct (Sila), rejecting harm, and promoting kindness and compassion as essential for harmonious living (Dharmacakkappavattana Sutta (Saṃyutta Nikāya 56.11; Magga Saṃyutta (Saṃyutta Nikāya 45). 4. Rejection of Vedic Norms: Buddhism diverges from Vedic traditions in essential ways, then Buddhism denies the existence of a permanent self (Atman) and a transcendent reality (Brahman). The Buddha analyzes the five aggregates (pañcakkhandha) and shows that none of them can be regarded as "self" (attā) "This is not mine, this I am not, this is not myself." (netaṃ mama, nesohamasmi, na meso attā)— (SN 22.59). The Buddha explicitly rejects the eternalist view of a self (sassatavāda) and any metaphysical identity with a transcendent essence (i.e., Brahman)."I do not teach that the self is real and unchanging. That is not what I teach." He critiques the view that the self is identical with, or separate from, the body/mind (Alagaddūpama Sutta, Majjhima Nikāya 22). (5) Ritual Practices: The Buddha critiqued reliance on rituals for spiritual progress, focusing instead on personal experience and moral living. (6) Caste System: Buddhism challenged societal hierarchies, advocating equal potential for enlightenment across all social classes as said Vāseṭṭha Sutta in a dialogue between two Brahmins, the Buddha declares "Not by birth is one a Brahmin or non-Brahmin, but by deeds is one a Brahmin." — Na jaccā brāhmaṇo hoti, na jaccā hoti abrāhmaṇo; kammanā brāhmaṇo hoti, kammanā hoti abrāhmaṇo.— Sutta Nipāta 3.9 / Vāseṭṭha Sutta) and in Assalāyana Sutta, the Buddha debates with a Brahmin named Assalāyana and argues that "all castes are capable of ethical conduct, wisdom, and spiritual progress, and that no caste has a monopoly on purity."

(Majjhima Nikāya 93), appears also in Ambattha Sutta refers that "the Buddha confronts a Brahmin student who looks down on others due to caste. The Buddha traces the origin of Brahmins to common ancestors and denounces caste pride, affirming moral virtue as the true basis of nobility" (Dīgha Nikāya 3). (7) Middle Way: The Buddha's Middle Way promotes a balanced approach between indulgence and extreme asceticism.

Thus, Buddhism evolved as a response to significant societal changes, intellectual currents, the establishment of a cohesive monastic community, and the patronage of various leaders. The teachings of the Buddha highlight a path of ethical living, compassion, and a deep understanding of suffering-principles that continue to resonate in contemporary discourse.

2. Overview of Core Idea

The Buddhist school developed within this milieu, and in order to understand what is original and what is developed, it is necessary to contextualize the original teachings of Buddha. This work also mentions that the approach of examining the characteristic features of Buddhism as they gradually evolved in ancient India has not been sufficiently taken into consideration. This work states that the principal aim of the depict Buddha and his immediate disciples within the context of the society and the world in which they lived, and to make an attempt to ascertain a clear understanding of Buddhism in its original teachings (Harvey, 1990). Therefore, it can be inferred that the original teachings of Buddha may include principles such as self-reliance, freedom from prejudices, and a clear understanding of Buddhism in its original teaching as mentioned above. The growth and development of Buddhism were deeply intertwined with the intellectual and religious expansion that occurred during that time (Hirakawa, and Groner, 1993). Buddhism was founded by Siddhartha Gautama, also known as the Buddha, in the 5th century BCE. At that time, northern India was a diverse and culturally vibrant region, where various religious and philosophical traditions coexisted. Hinduism, Jainism, and several other philosophical schools were prevalent, creating a rich atmosphere of intellectual and religious exploration. Northern India experienced significant intellectual and social changes during the time of the Buddha. This period, known as the "Axial Age," witnessed a shift from traditional Vedic rituals and Brahmanical dominance to a more critical and philosophical approach. People were questioning the nature of existence, morality, and the role of ritualistic practices. This intellectual climate provided a fertile ground for the emergence of new religious and philosophical ideas, including Buddhism (Tyagi, n.d.). Buddhism gained significant support from various ruling dynasties and monarchs in northern India. Kings such as Ashoka the Great (3rd century BCE.) played a crucial role in promoting and spreading Buddhism across the region and beyond. Royal patronage provided resources, protection, and institutional support, facilitating the growth and establishment of monastic communities and the construction of sacred sites (Albahari, 2006). The intellectual expansion in northern India also witnessed the composition of numerous Buddhist texts and scriptures. The early Buddhist teachings, known as the Tripitaka (Three Baskets), were codified, and preserved in written form. Through these intellectual, religious, and social dynamics, Buddhism grew and developed within the northern Indian context. It engaged in philosophical debates, benefited from royal patronage, established centers of learning, and produced a rich literary tradition. Over time, Buddhism spread to other parts of Asia, adapting to different cultural contexts, and giving rise to various schools and traditions.

3. Spreading out of Dharma

Buddhism developed and thrived within the intellectual and religious expansion of northern India in several ways. Buddhism emerged as a critique of the dominant Vedic ritualism and Brahmanical orthodoxy of ancient India. It challenged the authority of the Brahmin priests and questioned the efficacy of elaborate rituals. The Buddha emphasized personal experience, ethical conduct, and introspection as the path to liberation, offering an alternative to the ritualistic practices of the time. Northern India was home to various sramanic traditions that advocated renunciation, asceticism, and meditation as means of spiritual liberation. Buddhism incorporated elements of these traditions into its teachings. The Buddha himself was influenced by ascetics and incorporated practices like meditation, mindfulness, and ethical living into his teachings. Buddhism engaged in intellectual exchange with other religious and philosophical schools prevalent in northern India. The establishment of monastic communities played a crucial role in the development of Buddhism. Northern India witnessed the growth of Buddhist monastic institutions that provided a structured environment for study, practice, and preservation of Buddhist teachings. Monasticism allowed for the transmission of knowledge, the development of specialized texts, and the growth of a scholarly tradition within Buddhism. Buddhism received significant support from rulers and monarchs in northern India. Prominent kings, such as Ashoka the Great, Kushan Empire who played an important role in the spread and embraced Buddhism and actively promoted its teachings. Royal patronage provided resources, protection, and institutional support, leading to the construction of monasteries, the sponsorship of Buddhist councils, and the dissemination of Buddhist teachings across the region. Northern India became a center of learning during this period, with renowned institutions like Nalanda, Taxila, and Vikramashila attracting scholars from various traditions. These centers facilitated the intellectual development of Buddhism, allowing for the exploration and elaboration of Buddhist philosophy, logic, and epistemology. Buddhist scholars engaged in rigorous debates and produced influential treatises and commentaries. In this period there were so many students who had come to study at Nalanda University approximately from the early 4th century CE to early 6th century CE. (Hodge, 2005). Northern India witnessed the translation of Buddhist texts from various Indic languages into Sanskrit, which was the lingua franca of intellectual discourse at the time. This translation movement facilitated the dissemination of Buddhist ideas across different regions and cultural contexts, contributing to the expansion of Buddhism beyond northern India. Buddhist scholars and monks made significant literary contributions during this period. They composed texts, commentaries, and treatises that expounded on the teachings of the Buddha, clarified complex philosophical concepts, and addressed contemporary intellectual debates. These works helped codify and systematize Buddhist thought and contributed to the intellectual growth of Buddhism.Overall, Buddhism developed within the intellectual and religious expansion of northern India by engaging in critical dialogue, incorporating elements of existing traditions, establishing monastic communities, receiving royal patronage, fostering scholastic centers, translating texts, and producing a rich literary tradition. These factors contributed to the growth, refinement, and dissemination of Buddhism across the region and beyond.

4. Concept framework

A Foundational Guide to Contemporary Living

This work endeavors to present a comprehensive and nuanced exploration of the concept of Dharma in Buddhism, with particular emphasis on its core teachings. The aim is not only to elucidate the fundamental principles of the Buddha's doctrine but also to reveal their enduring relevance as guiding tools for navigating life within the modern social context. The presentation follows a structured framework, designed to both preserve the original essence of the teachings and convey their philosophical depth in an accessible yet refined manner.

4.1 The Core Foundation of the Buddha's Teachings At the heart of Buddhism lies the Dharma—a term that encompasses the teachings, truth, and the natural law revealed through the enlightenment of Siddhartha Gautama, the historical Buddha. Delivered over 2,500 years ago, these teachings form the bedrock of Buddhist philosophy and practice. They are not merely historical relics but living principles that continue to inspire individuals in their pursuit of ethical living, inner peace, and wisdom. The Dharma embodies the Buddha's insight into the nature of reality, offering a path to liberation from suffering through mindful engagement with life's impermanence, interdependence, and moral causality (Rahula, 1974).

4.2 The Four Noble Truths: The Pillars of Insight The Buddha's first and foundational teaching following his enlightenment was the proclamation of the Four Noble Truths (Cattāri Ariyasaccāni), a profound framework through which one may understand and transcend the existential condition of suffering. This doctrine forms the cornerstone of all subsequent Buddhist thought and practice:

1. The Truth of Suffering This truth acknowledges the pervasive nature of suffering, discontent, and unease inherent in conditioned existence. It is not limited to overt pain but includes the subtle dissatisfaction that arises from change, loss, and the impermanence of pleasure.

2. The Truth of the Origin of Suffering Here, the Buddha identifies craving (taṇhā)—particularly the desires for sensory pleasure, existence, and non-existence—as the root cause of suffering. This craving leads to attachment and, ultimately, to the cycle of rebirth and dissatisfaction.

3. The Truth of the Cessation of Suffering Liberation becomes possible when craving is completely extinguished. This cessation (nirodha) is not mere annihilation but the realization of Nibbāna, a state of unconditioned peace, freedom, and clarity.

4. The Truth of the Path Leading to the Cessation of Suffering The path to liberation is systematically laid out in the Noble Eightfold Path, which encompasses ethical conduct (sīla), mental cultivation (samādhi), and wisdom (paññā). This path offers a holistic approach to transforming one's life through right understanding, intention, speech, action, livelihood, effort, mindfulness, and concentration (Sumedho, 1992).

The Four Noble Truths not only describe the human condition but also serve as a diagnostic and prescriptive model for spiritual development. They invite both contemplation and action, encouraging a direct engagement with life's challenges and a deep commitment to inner transformation.

These teachings remain relevant today as they offer insights into the nature of suffering, provide practical guidance for leading a meaningful life, promote mindfulness and wisdom, and emphasize compassion and ethical behavior. By applying these teachings, individuals can cultivate greater self-awareness, find inner peace, and navigate the challenges of life with wisdom and compassion (Bhikkhu Bodhi, 1999).

5. The main aim of Buddhism

The aim of Buddhism is often described as the attainment of liberation from suffering and the realization of enlightenment or awakening. This ultimate goal is known by different names, such as nirvana, nibbana, or moksha, depending on the Buddhist tradition. The primary aim of Buddhism is to end the cycle of suffering and achieve liberation from the cycle of birth and death (Samsara). Buddhism teaches that all existence is characterized by suffering (Dukkha), which arises from craving, attachment, and ignorance. The aim of Buddhism is to understand the nature of suffering, its causes, and the path to its cessation. The attainment of liberation or enlightenment is often associated with the realization of the Four Noble Truths and the Noble Eightfold Path. By recognizing the truth of suffering, understanding the causes of suffering, and following the Eightfold Path. The individuals can gradually overcome craving and attachment, leading to the cessation of suffering and the realization of liberation. Liberation in Buddhism is not seen as an annihilation of self but as a transcendence of suffering and the realization of one's true nature. It is often described as a state of profound peace, wisdom, and freedom from the limitations of conditioned existence. It involves the cultivation of insight, wisdom, compassion, and ethical conduct (Phra Brahmagunabhorn, 1998).

Additionally, Buddhism emphasizes the aim of benefiting others. Once an individual has attained liberation or enlightenment, there is a strong emphasis on compassion and the commitment to alleviate the suffering of others. This includes actively practicing loving-kindness, compassion, and engaging in compassionate actions to support the well-being and liberation of all beings. It's important to note that different Buddhist traditions may have varying interpretations and approaches to the ultimate aim of Buddhism. However, the central goal of ending suffering, achieving liberation, and cultivating compassion remains consistent across different schools and lineages of Buddhism.

The Values of Life in the View of Buddhism: A Doctrinal and Practical Perspective

In the Buddhist worldview, the values that guide human life are not merely ethical prescriptions but profound existential insights rooted in the Dharma. These values are intimately connected to the central teachings of the Buddha and serve as practical tools for attaining inner peace, spiritual maturity, and harmonious coexistence in society. The following exposition delineates key life values in Buddhism, their doctrinal foundations, and their real-life applications.

1. Impermanence (Anicca): Embracing the Transitory Nature of Life

The recognition of impermanence is fundamental to Buddhist philosophy. All conditioned phenomena—be it thoughts, emotions, relationships, or material possessions—are in a state of constant flux. This realization, deeply embedded in the Three Marks of Existence (Tilakkhaṇa), fosters non-attachment and liberates the mind from clinging, which is the root of suffering (Dukkha) (Rahula, 1974). In facing loss, failure, or aging, one who internalizes impermanence learns to accept change with grace. For example, instead of resisting the natural dissolution of a relationship, one may view it as a part of life's flow, thereby reducing emotional turmoil and fostering equanimity.

2. Understanding Suffering (Dukkha) and Its Cessation: A Transformative Insight

Buddhism teaches that life, in its ordinary form, is marked by suffering—not merely physical pain but a deeper existential dissatisfaction. However, the Buddha's doctrine does not stop at diagnosis; it offers a path to liberation through understanding the causes of suffering, primarily craving (Taṇhā) and ignorance (Avijjā), and transcending them via the Four Noble Truths and the Noble Eightfold Path (Sumedho, 1992). When one experiences envy or frustration due to unfulfilled desires, reflecting on the origin of that suffering (craving) can open the door to letting go. By practicing contentment and mindfulness, one moves toward inner peace.

3. Compassion (Karunā) and Loving-Kindness (Mettā): The Heart ofBuddhist Ethics

Among the highest virtues in Buddhism is compassion—the active wish to alleviate the suffering of others. Closely aligned is loving-kindness, which entails unconditional goodwill toward all beings. These qualities arise from the understanding of interconnectedness and the absence of a permanent self (Anattā) (Harvey, 2013). Volunteering to support the elderly, forgiving someone who has caused harm, or simply showing sincere interest in another's suffering are manifestations of Karunā. Cultivating these attitudes softens the heart and nurtures wholesome relationships.

4. Ethical Conduct (Sīla): The Foundation of Spiritual and Social Harmony

Ethical living is not merely rule-following but a conscious commitment to act in ways that do not harm oneself or others. The Buddha emphasized moral precepts such as refraining from killing, stealing, and false speech. These are integral to the Eightfold Path—particularly Right Speech, Right Action, and Right Livelihood—and create the groundwork for mental clarity and spiritual insight (Gethin, 1998). Choosing honesty over deceit, even in small matters, upholds one's integrity. A professional who refuses to engage in corrupt practices exemplifies the Buddhist ideal of ethical livelihood, contributing to a more just society.

5. Mindfulness (Sati): The Practice of Present-Moment Awareness

Mindfulness is a central contemplative practice that fosters deep awareness of bodily actions, feelings, thoughts, and mental states. It is through mindfulness that individuals gain insight into the impermanent and selfless nature of existence, weakening attachment and aversion (Nyanaponika Thera, 1996). While engaging in routine tasks—eating, walking, conversing, bringing full awareness to the present moment can reduce mental distraction and anxiety. Mindfulness also enhances emotional regulation and interpersonal sensitivity.The values upheld in Buddhism are not abstract ideals but living truths grounded in experiential wisdom. Whether through the contemplation of impermanence, the practice of compassion, or the cultivation of mindfulness, these values offer a transformative path toward personal liberation and social harmony. By integrating them into daily life, individuals can navigate modern challenges with clarity, serenity, and ethical depth—qualities that reflect the enduring relevance of the Buddha's teachings.

Human capability in Buddhist Perspectives

In the Buddhist perspectives, the concept of Human capability is highly regarded and emphasized. Buddhism recognizes the immense capacity and potential of human beings for growth, transformation, and the attainment of enlightenment.

The key points are regarding Human capability in the Buddhist perspective that Buddhism teaches that all sentient beings, including humans, possess Buddha nature; Buddha nature refers to the inherent potential for awakening and the realization of enlightenment that exists within every individual. It is the seed of wisdom and compassion that can be nurtured and developed through

practice. Buddhism emphasizes that human beings have the ability to transform their minds and overcome negative qualities such as ignorance, attachment, and aversion. Through the cultivation of virtues, ethical conduct, mindfulness, and wisdom, individuals can develop their positive qualities and liberate themselves from suffering. Buddhism recognizes free will and responsibility, and it is the importance of free will and personal responsibility in shaping one's actions, intentions, and ultimately, one's destiny (Neminda, 2019).

Individuals have the freedom to choose their thoughts, speech, and actions, and are responsible for the consequences that arise from them. This understanding empowers individuals to take ownership of their lives and make conscious choices that lead to positive outcomes. Buddhism also teaches that human beings have the potential to attain awakening, enlightenment, or liberation from the cycle of suffering. The teachings and practices offered by the Buddha provide guidance and methods for individuals to cultivate their potential, develop wisdom, and awaken to the true nature of reality. Buddhism places great emphasis on ethical conduct and the development of compassion. Human beings have the capacity to cultivate virtues such as generosity, kindness, patience, and empathy. By practicing ethical conduct and cultivating compassion, individuals can create harmonious relationships, contribute to the well-being of others, and work towards their own spiritual growth. Buddhism emphasizes the practice of mindfulness and self-awareness, which allows individuals to observe their thoughts, emotions, and actions with clarity and non-judgmental awareness. This self-awareness enables individuals to recognize their habitual patterns, overcome negative tendencies, and make positive changes in their lives.

In summary, the Buddhist perspective acknowledges and celebrates the inherent potential and power of human beings. It emphasizes the capacity for personal transformation, the cultivation of positive qualities, and the pursuit of awakening and liberation. By recognizing and nurturing this manpower, individuals can lead meaningful lives, alleviate suffering, and contribute to the well-being of themselves and others.

The way to practice having a happy life

Buddhism offers numerous values and principles that can be beneficial for life. Furthermore, Buddhism encompasses a set of core values that guide practitioners in leading a meaningful and ethical life. Then all human beings are urged to practice these methods properly: Compassion (Karuna): Compassion is at the heart of Buddhism. It involves developing a deep understanding and empathy for the suffering of others and actively working to alleviate it. Practicing compassion promotes kindness, generosity, and selflessness, creating harmonious relationships and fostering a sense of interconnectedness with all beings. As we know, Buddhism places great emphasis on cultivating compassion and loving-kindness towards oneself and others. Loving-kindness promotes a sense of genuine care, goodwill, and friendliness towards all beings, fostering harmonious relationships and a more compassionate society (Anālayo, 2015).Wisdom (Prajna): Wisdom in Buddhism refers to the understanding of the true nature of reality and the human conditions. It involves seeing beyond appearances and recognizing the impermanent and interconnected nature of existence. Cultivating wisdom enables individuals to make informed choices, overcome ignorance, and attain liberation from suffering. So, Buddhism encourages the cultivation of wisdom and insight into the nature of reality, including the impermanence of all things, the interconnectedness of beings, and the transient nature of suffering. This wisdom helps individuals gain a deeper understanding of life, develop clarity of thought, and make wiser decisions.

Mindfulness (Sati): Mindfulness is the practice of being fully present in the moment, non-judgmentally observing one's thoughts, feelings, and sensations. It involves cultivating an awareness of one's actions, intentions, and the impact that they have on oneself and others. Mindfulness enhances self-awareness, concentration, and emotional well-being, leading to greater clarity and insight. Then, Mindfulness also is a fundamental practice in Buddhism. It involves being fully present and aware of the present moment without judgment as said above. By cultivating mindfulness, individuals can develop greater self-awareness, reduce stress and anxiety, and deepen their experience of life.

Ethics (Sila): Ethical conduct forms the foundation of Buddhist practice. The Five Precepts and the Noble Eightfold Path provide guidelines for leading a virtuous life. These principles emphasize refraining from harming living beings, practicing honesty, avoiding sexual misconduct, abstaining from false speech, and abstaining from intoxicants that cloud the mind. Upholding ethical values fosters a sense of personal integrity, social harmony, and responsible behavior (Dar,2019).Interconnectedness and Interdependence: Buddhism emphasizes the interconnectedness and interdependence of all beings and phenomena. This understanding challenges a self-centered perspective and encourages a sense of responsibility towards the well-being of others and the environment. It promotes a holistic view of life and encourages compassionate action for the benefit of all.

Impermanence and Acceptance: Buddhism recognizes the impermanent and ever-changing nature of all things. This understanding helps individuals develop acceptance and adaptability in the face of life's challenges. By embracing impermanence, individuals can cultivate a deeper sense of contentment and let go of attachments that lead to suffering.

Generosity (Dana): Generosity is the practice of giving without attachment or expectation of personal gain. Buddhists believe that generosity cultivates positive karma and helps break the cycle of greed and attachment. By sharing material resources, time, and kindness, individuals promote a sense of interconnectedness, reduce self-centeredness, and contribute to the well-being of others.

Renunciation (Nekkhamma): Renunciation involves letting go of attachments and desires that lead to suffering. It does not mean rejecting worldly responsibilities or possessions but developing an inner detachment and understanding that true happiness lies beyond material pursuits. Practicing renunciation encourages contentment, simplicity, and the pursuit of spiritual growth over material accumulation. These Buddhist values are not exhaustive but provide a foundation for ethical conduct, personal development, and spiritual awakening. They encourage individuals to live a life of compassion, wisdom, and mindfulness, ultimately leading to the cessation of suffering and the realization of enlightenment.

Equanimity (Upekkha): Equanimity refers to maintaining an even-mindedness and emotional balance in the face of life's ups and downs. It involves accepting the impermanence and unpredictability of existence without clinging or aversion. Cultivating equanimity helps individuals develop resilience, inner peace, and the ability to navigate challenges with grace and acceptance (Pasadika, 2008).

Liberation from Suffering: Buddhism offers a path to liberation from suffering. The teachings of the Four Noble Truths and the Noble Eightfold Path provide a roadmap for overcoming suffering and attaining liberation (Nirvana). Buddhism teaches that by understanding the causes of suffering and following the path of ethical conduct, mental cultivation, and wisdom, individuals can gradually free themselves from the cycle of suffering and experience lasting peace and liberation.

These values of Buddhism can bring numerous benefits to life, including increased self-awareness, inner peace, compassion towards others, ethical living, and a deeper understanding of the nature of reality. They provide a framework for personal growth, harmonious relationships, and a meaningful and purposeful existence.

New Knowledge

Practical Applications and Future Directions of the New Knowledge on Buddhism's Distinctive Ethos

The newly acquired knowledge—centering on Buddhism's doctrinal, philosophical, and sociocultural differentiation from Hinduism—offers profound implications for multiple contemporary fields. It illuminates not only the historical evolution of Buddhist thought but also its unique emphasis on non-theism, personal responsibility, and cultural adaptability. These qualities render Buddhism not a static doctrine but a dynamic, living tradition with transformative potential across diverse domains.

1. Practical Applications Across Disciplines

Religious and Comparative Philosophy.The non-theistic nature of Buddhism and its critique of rigid metaphysical absolutism mark a crucial philosophical departure from Vedic orthodoxy. This has direct relevance for modern philosophical inquiry, particularly in comparative religion, ethics, and existential studies, where Buddhism offers a viable framework for spiritual development without reliance on a divine creator. In secular educational contexts, this model promotes a moral philosophy grounded in mindfulness, introspection, and ethical autonomy.

2. Education and Curriculum Development

The emphasis on intellectual discourse, monastic scholarship, and the cultivation of wisdom (paññā) presents a valuable paradigm for educational institutions. Integrating Buddhist-inspired pedagogical methods—such as dialogical learning, self-reflection, and experiential inquiry—can enhance critical thinking and moral development in both religious and secular curricula. Such integration fosters holistic learning that unites intellectual rigor with ethical depth.

3. Psychology and Mental Health

Buddhism's insight into self-transformation, detachment, and the alleviation of suffering provides substantial contributions to modern psychology, especially in cognitive-behavioral therapy (CBT), mindfulness-based stress reduction (MBSR), and trauma-informed care. The Buddhist understanding of the mind as trainable and impermanent aligns with current neuroscience findings, offering practical techniques for emotional regulation and psychological resilience (Kabat-Zinn, 2003).

4. Cultural Studies and Global Ethics

The adaptability of Buddhist teachings across diverse cultural contexts demonstrates its potential as a model for intercultural dialogue and global ethics. Its inherent flexibility allows it to address contemporary concerns such as environmental sustainability, non-violence, and social equity—making it a valuable resource for transnational moral frameworks in the era of globalization.

5. Directions for Future Study

The insights drawn from the Buddhist divergence from Hindu orthodoxy and its philosophical elasticity open several fertile avenues for further scholarly exploration:

6. Buddhism and Postmodern Thought

Exploring the affinities between Buddhist epistemology and postmodern critiques of objective truth, identity, and grand narratives. Such an inquiry could bridge classical Buddhist thought with contemporary philosophical discourses (Loy, 2008).

7. Gender and Ordination in Monastic Communities

A deeper study into the role of women in early Buddhist sanghas, their subsequent marginalization, and the current efforts toward bhikkhuni ordination can illuminate ongoing debates about gender equity within religious institutions.

8. Buddhism in Secular Societies

Investigating how Buddhist principles are reinterpreted in secular, non-religious contexts (such as mindfulness in corporate and clinical settings) can offer insight into both the integrity and transformation of traditional teachings.

9. Cross-Cultural Transmission and Adaptation

Research into how Buddhist doctrines were recontextualized as they entered various regions—such as Tibet, China, Japan, and the West—can reveal the mechanisms through which religious ideas evolve while retaining core ethical commitments.

This new understanding of Buddhism not only deepens historical and doctrinal knowledge but also opens practical pathways for its integration into education, philosophy, psychology, and intercultural ethics. It underscores Buddhism's role not as a static belief system but as a dynamic tradition that continues to shape, and be shaped by, the evolving human condition.

Conclusion

In conclusion, the Buddha's critique of prevalent religious and philosophical practices of his time was centered around promoting inner transformation, ethical conduct, wisdom, and mindfulness as the path to spiritual liberation. He rejected external rituals and sacrificial practices, emphasizing that they do not lead to true liberation. Additionally, the Buddha challenged the caste system and advocated for a society where one's worth is determined by actions and character rather than social position. The absolute authority of the Vedas was questioned by the Buddha, who encouraged his followers to rely on personal experiences and critical thinking rather than blindly accepting dogmas. He rejected the concept of an eternal and unchanging self (Atman) proposed in Hindu philosophy, teaching instead the impermanence and interconnectedness of all phenomena, including the self. The Buddha's teachings also emphasized non-violence and compassion towards all living beings. He taught that harming others ultimately harms oneself and that true peace can only be achieved through non-violent means. Moreover, the Buddha highlighted the importance of recognizing the impermanence of all things and cultivating detachment from material possessions and worldly desires. These values, put forth by the Buddha, remain relevant in modern times and offer guidance for leading a more meaningful and fulfilling life. By focusing on inner transformation, ethical behavior, mindfulness, and compassion, individuals can strive for personal growth and contribute to a more harmonious and just society. The Buddha's teachings encourage us to question established beliefs, cultivate self-awareness, and live in harmony with the impermanent nature of existence. The most furthermore, men shall trust on their abilities as the power and potentials of human beings as mentioned above.

Reference:

Albahari, M. (2006). *Analytical Buddhism: The two-tiered illusion of self.* (6th ed.). N.P.: Palgrave Macmillan.

Anālayo. (2015). *Compassion and emptiness in early Buddhist meditation.* Retrieved 15 July 2023 from https://encyclopediaofbuddhism.org/wiki/Karuna.

Ajahn Sumedho. (1992). *The Four Noble Truths.* N.P.: Amaravati Publications.

Bhikkhu Bodhi. (1999). *The Noble Eightfold Path: The way to the end of suffering.* N.P.: Buddhist Publication Society.

Dar, M. A. (2019). Buddhist approach to human society development: Economic ethics for a ruler. *Journal of International Buddhist Studies College (JIBSC). 5*(1), 25–35. Retrieved 10 February 2025 from https://so03.tci-thaijo.org/index.php/ibsc/article/view/209927

Florida Community of Mindfulness. (2025). *Meditations for cultivating loving-kindness & compassion*. Retrieved 21 February 2025 From https://www.floridamindfulness.org/

Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. UK: Oxford University Press.

Harvey, P. (1990). *Introduction to Buddhism.* UK: Cambridge University Press.

Hirakawa, A., & Groner, P. (1993). *A history of Indian Buddhism: From Śākyamuni to early Mahāyāna.* India: Motilal Banarsidass.

Hodge, S. (2005). *The Maha-Vairocana-Abhisambodhi Tantra: With Buddhaguhya's commentary.* N.P.: Routledge.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhist ethics*. UK: Cambridge University Press.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 144–156. https://doi.org/10.1093/clipsy/bpg016

Loy, D. R. (2008). *Money, sex, war, karma: Notes for a Buddhist revolution*. USA: Wisdom Publications.

Nyanaponika Thera. (1996). *The heart of Buddhist meditation*. Sri Lanka: Buddhist Publication Society.

Neminda, V. (2019). Buddhist approach to human society development: Economic ethics for a ruler. *Journal of International Buddhist Studies College (JIBSC), 5*(1), 25–35. Retrieved from https://so03.tci-thaijo.org/index.php/ibsc/article/view/209927

Tyagi, R. (n.d.). *Traditions of the pre-colonial Indian political thought*. Kalindi College, India: University of Delhi.

Rahula, W. (1974). *What the Buddha taught*. USA: Grove Press.

Sumedho, A. (1992). *The Four Noble Truths*. UK: Amaravati Publications.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ

The Propagation of Buddhism in Suvarnabhumi

[1]พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปุญฺโญ (การัตน์), [2]พระสุทธิสารเมธี (ชัยยันต์ จตฺตาลโย) และ [3]ชมพูนุช ช้างเจริญ

[1]Phramaha Boonpasid Nathapunyo (Karat), [2]Phra Sutthisanmethi (Chaiyan Jattanayo) and [3]Chompoonuch Changcharoen

[1]คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University.

[2,3]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[2,3]Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

[1]Corresponding Author's Email: Chompoonuch.mbu@gmail.com

Received: November 13, 2024; **Revised:** December 26, 2024; **Accepted:** December 29, 2024

บทคัดย่อ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปยังดินแดนสุวรรณภูมินั้น เกิดขึ้นหลังจากการสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ 3 โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นผู้อุปถัมภ์ พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ เพื่อที่จะสร้างทูตสันถวไมตรีระหว่างประเทศ ด้วยการให้พุทธจักรกับอาณาจักรเป็นเครื่องอุปการะแก่กัน โดยแบ่งออกเป็น 9 สายด้วยกัน และสายที่มีความสำคัญกับดินแดนสุวรรณภูมิ คือ สายที่ 8 มีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เป็นหัวหน้าสมณทูต เดินทางไปเผยแผ่ ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ประกอบไปด้วย ไทย พม่า ศรีลังกา กัมพูชา ลาว เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอันหลากหลาย ดินแดนแห่งนี้จึงได้รับการขนานนามว่า “ดินแดนแห่งความมั่งคั่ง” การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ดินแดนนี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในชุมชนเดิมที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู บ้างก็หันมานับถือพระพุทธศาสนา บ้างก็ยังคงยึดมั่นในศาสนาเดิม ก่อให้เกิดการผสมผสานทางความเชื่อในชุมชนเดียวกัน การตัดสินใจนับถือศาสนาใดจึงขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของชนชั้นปกครองในขณะนั้น และด้วยการที่ชนชั้นปกครองในสมัยนั้นให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: กายเผยแผ่; พระพุทธศาสนา; ดินแดนสุวรรณภูมิ

Abstract

The spread of Buddhism into the land of Suvarnabhumi occurred after the Third Buddhist Council, under the patronage of King Ashoka the Great. He decided to send Buddhist missionaries to various countries to establish friendly relations, fostering mutual support between the Buddhist community and the kingdoms. These missions were divided into nine routes, with the 8th route being significant for Suvarnabhumi. Led by Venerable Sona and Venerable Uttara, this mission traveled to Suvarnabhumi, encompassing regions such as Thailand, Myanmar, Sri Lanka, Cambodia, and Laos. Due to the abundance and diversity of natural resources, this land was dubbed the "Land of Prosperity." The spread of Buddhism here led to changes in the existing beliefs of the communities, who primarily followed Brahmanism and Hinduism. Some embraced Buddhism, while others remained steadfast in their original faith, resulting in a blending of beliefs within the same community. The decision to adopt a particular religion often rested with the ruling class at the time. The emphasis placed on Buddhism by the ruling class of that era contributed to its flourishing and enduring presence up to the present day.

Keywords: Propagation; Buddhism; Suvarnabhumi

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ถือเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากปราชญ์และนักวิชาการมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง “จุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความเชื่อโดยทั่วไปมักอ้างอิงจากคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งชมพูทวีป ผู้ทรงส่งพระสมณทูต สองรูป คือ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ พร้อมคณะเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 3 (มหานามเถระ, 2549) เหตุการณ์นี้ส่งผลให้พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ได้หยั่งรากและเจริญรุ่งเรืองในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และอินโดนีเซียในปัจจุบัน (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2548) แม้จะมีความเชื่อและการอ้างอิงจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แต่ประเด็นเรื่องจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ยังคงเป็นที่ถกเถียงและมีข้อสงสัยในหมู่นักวิชาการอยู่หลายประการ ประกอบด้วย 1) ข้อจำกัดของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นโบราณคดีและจารึกที่สามารถยืนยันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ยังมีค่อนข้างจำกัด ทำให้ยากต่อการระบุช่วงเวลาที่แน่ชัด 2) ความคลุมเครือของดินแดนสุวรรณภูมิ หรือขอบเขตของดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” ในอดีตยังไม่ชัดเจน ทำให้เกิดการตีความที่หลากหลายว่าครอบคลุมพื้นที่ใดบ้าง 3) อิทธิพลของศาสนาอื่น ก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ดินแดนสุวรรณภูมิมีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อพื้นเมืองอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งอาจส่งผลต่อการเผยแผ่และการยอมรับพระพุทธศาสนาในช่วงแรก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548) อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิให้เกิดความชัดเจนถึงความเป็นมาและความเป็นไปจนถึงปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยความรู้จากหลากหลายแขนงวิชา ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ศาสนาเพื่อศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ และ

อิทธิพล, สังคมวิทยาเพื่อวิเคราะห์บทบาทของศาสนาในสังคม, มานุษยวิทยาเพื่อศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี หรือปรัชญาเพื่อทำความเข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา (ประเสริฐ ณ นคร, 2540) ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยต้องยึดมั่นในกฎเกณฑ์และมาตรฐานทางวิชาการ อ้างอิงแหล่งที่มาอย่างถูกต้อง เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเนื้อหาและวิธีการเผยแผ่ ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และอนุรักษ์มรดกทางพระพุทธศาสนาต่อไป บทความวิชาการนี้จึงมุ่งศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์สูงสุดในแผ่นดินแดนสุวรรณภูมิ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป

พระพุทธศาสนาได้สืบทอดและเผยแผ่มาอย่างต่อเนื่อง นับแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ในระยะแรก พระองค์ทรงออกประกาศพระศาสนาด้วยพระองค์เอง โดยเริ่มจากการแสดงปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” แก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ครั้นต่อมา เมื่อมีพระสาวกมากขึ้น พระองค์จึงทรงส่งพระสาวกเหล่านั้นออกไปเผยแผ่พระธรรมคำสอน ดังพุทธดำรัสที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป เธอทั้งหลายจงแสดงธรรมงามในเบื้องหน้า งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง” (พระไตรปิฎกอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: 13/52/52) พระพุทธองค์ทรงมีพุทธบัญชากำชับเหล่าพระสาวกทั้ง 60 รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงคุณธรรมอันล้ำเลิศ เดินทางเผยแผ่พระศาสนาไปคนละเส้นทาง ด้วยพระสาวกเหล่านั้นล้วนเชี่ยวชาญในหลักธรรม มีปัญญาญาณแก่กล้า จึงสามารถเผยแผ่พระธรรมได้ด้วยตนเอง การแยกย้ายกันไปนี้ ก็เพื่อให้การประกาศพระศาสนาครอบคลุมพื้นที่กว้างไกลที่สุด ส่วนพระองค์เองก็เสด็จพระราชดำเนินไปยังดินแดนต่าง ๆ เพื่อโปรดสัตว์และเผยแผ่ธรรมะที่ทรงตรัสรู้ ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการพื้นฐานในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 วิธีสำคัญ ดังนี้

1. วิธีการยอมรับคำสอนของนักปราชญ์อื่น หมายถึง การยอมรับคำสอนของนักปราชญ์ต่าง ๆ ที่พระองค์เห็นว่ามีอยู่แล้วที่มีมาก่อนหน้านี้หรือร่วมสมัยกับพระองค์ ซึ่งจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับคำสอนได้ และคำสอนนั้นจะต้องเป็นเรื่องจริง มีประโยชน์เช่นพระองค์ทรงนำเอาฌานสมบัติมาสอนเกี่ยวกับการทำจิตให้เป็นสมาธิ หรือสอนผู้ประกอบความเพียรทางจิตให้บำเพ็ญฌาน โดยที่ฌานสมาบัติเป็นการบำเพ็ญของนักพรตจำพวกฤษี เมื่อครั้งพระองค์ทรงผนวชใหม่ ๆ ก็ได้เข้าไปศึกษาอยู่ที่สำนักของอาฬารดาบส และอุทกดาบส ซึ่งเป็นอาจารย์สอนให้พระองค์ทำฌานสมาบัติ จนได้สำเร็จอรูปฌาน หลังจากพระองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้นำวิธีการนั้นมาปฏิบัติ และเผยแพร่สืบต่อมา

2. วิธีการปฏิบัติ หมายถึง คำสอนของเจ้าลัทธิใดที่สอนกันมาผิด ๆ ทำให้คนหลงงมงาย ไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นสิ่งที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ พระองค์ทรงสอนเปลี่ยนแปลงให้ตรงข้ามกับคำสอนของเจ้าลัทธิเหล่านั้น เช่น บางลัทธิสอนให้คนหมกมุ่นอยู่ในกามคุณที่เรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค ถือว่าการแสวงหาความสุขจากกามคุณเป็นหนทางแห่งความสุข พระองค์ตรัสชี้แจงตรงข้ามว่า การหลีกออกจากกามเสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง ๆ บางลัทธิสอนให้ทรมานตนให้รับความลำบากที่ เรียกว่า อัตตกิลมถานุโยค ซึ่งถือว่าเป็นการประพฤติตบะอย่างแรงกล้า เมื่อตายแล้วย่อมเข้าถึง ปรมาตมัน อันเป็นการหลุดพ้น ได้เข้าถึงพรหมโลก ไปอยู่ร่วมกับพระพรหม ซึ่งถือว่าเป็นบรมธรรม พระองค์ตรัสปฏิเสธว่า เป็นการทรมานตนให้ลำบากเปล่า ไม่ใช่หนทางแห่งการตรัสรู้ ไม่ใช่ การบำเพ็ญเพื่อตบะ เพราะสิ่งเหล่านี้พระองค์เคยทดลองทำอย่างยิ่งยวดมาก่อนแล้ว และตรัสว่าขันติเท่านั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง บางลัทธิสอนว่าการเข้าถึงปรมาตมัน เป็นการได้อยู่ร่วมกันกับพระ พรหมถือว่าเป็นบรมธรรม เป็นความสุข พระองค์ตรัสสอนว่า “นิพานำ ปรมำ สุขำ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” (พระไตรปิฎกอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: 42/25/375) การได้บรรลุพระนิพานเท่านั้นเป็นบรมธรรม และพระนิพพานเป็นแก่นแท้เป็นหลักธรรมอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา บางลัทธิสอนอีกว่าการฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสรวงบูชาเป็นบุญมหาศาล พระองค์ตรัสสอนให้มีเมตตาต่อสัตว์ ไม่ให้ฆ่าสัตว์ เพราะสิ่งมีชีวิตทั้งหลายต่างก็กลัวความตายด้วยกันทั้งนั้น หากใครฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพื่อบูชายัญก็จะได้แต่บาปเท่านั้น ไม่เป็นบุญเลย มีแต่ความเศร้าหมองที่เกิดขึ้นกับจิตใจกับผู้ทำนั้น

3. วิธีการปฏิรูป หมายถึง การนำเอาความเชื่อเดิมของประชาชนที่ดีอยู่แล้ว แต่ยังมีจุดบกพร่องอยู่บ้างมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้ผลในทางปฏิบัติสมบูรณ์ ในข้อนี้พระองค์ได้ทรงปรับปรุงแก้ไขหลักการเดิม และวิธีการของเหล่านักบวชที่มีอยู่ก่อน แล้วซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ทำกันมาก่อนหน้านี้ ทรงนำมาประยุกต์แก้ไขเพิ่มเติมอีกครั้ง เช่น การบวช เดิมทีการบวชเป็นเรื่องของการทรมานตนเอง เช่น การอดอาหาร นอนบนหนาม ฯลฯ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าการทรมานตนเองเช่นนั้นไม่ใช่หนทางดับทุกข์ จึงทรงปรับปรุงแก้ไขวิธีการบวชใหม่ ให้เป็นไปเพื่อการฝึกฝนอบรมตนเองทางด้านจิตใจ เช่น การเจริญสติ การภาวนา เป็นต้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปที่ยิ่งใหญ่ ทรงนำหลักคำสอนเดิมมาปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับความเป็นจริง และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง จนเกิดเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธจวบจนปัจจุบัน

4. วิธีการบัญญัติหลักการขึ้นใหม่ หมายถึง วิธีการนี้เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ยังไม่ได้นำมาสั่งสอนกันในสมัยนั้น เช่น หลักอริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท อนัตตา และนิพพาน ซึ่งความจริงแล้ว การสอนของพระองค์มีวิธีการและลักษณะลีลาการสอน การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมกถาหรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะการสอนที่ดีตามแนวพุทธจริยาหรือตามหลักเทศนาวิธี ซึ่งเรียกว่าพุทธลีลาในการสอน 4 ส ได้แก่

4.1 สันทัสสนา การชี้แจงให้เห็นชัด คือเมื่อพระองค์จะทรงสอนอะไร ก็จะทรงชี้แจง จำแนกแยกแยะ อธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง รู้เรื่องราวที่พระองค์ทรงแสดงเหมือนจูงมือไปดูให้เห็นประจักษ์กับตา ทำให้ผู้รับการเผยแผ่เกิดความประทับใจ เพราะตามปกติแล้วจะเป็นใครก็ตาม เมื่อสามารถพูดให้คนอื่นรู้เรื่องในบางกรณีได้ ก็จะสร้างความมั่นใจให้กับผู้ฟังว่า ผู้พูดผู้สอนมีความรู้ในเรื่องที่พูดที่สอนจริง เป็นเหตุให้เกิดความเคารพความเชื่อถือได้โดยง่าย

4.2 สมาทปนา การชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เมื่อทรงชี้แจงให้เห็นชัดแล้วก็จะตรัสพระวาจาจูงใจให้เห็นจริง เป็นความจริง ดีจริง ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับ และพร้อมที่จะนำไปปฏิบัติ โดยสิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ พระองค์จะทรงแนะนำหรือบรรยายให้เขาซาบซึ้งเห็นคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติโดยเร็วพลัน

4.3 สมุตเตชนา การเร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือพร้อมกับที่ตรัสพระวาจาจูงใจให้เห็นจริงนั้น พระองค์ก็จะตรัสเสริมเร้าใจให้แกล้วกล้า ปลุกเร้าใจผู้ฟังให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจเข้มแข็ง มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่น ไม่กลัวต่อความเหนื่อย ความยากลำบาก

4.4 สัมปหังสนา การปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงคือพร้อมกับที่ตรัสอธิบายให้เห็นชัด แจ้ง ตรัสจูงใจให้อยากปฏิบัติ ตรัสปลุกเร้าใจให้กล้าหาญที่จะปฏิบัติ พระองค์ก็ยังตรัสพระธรรม เทศนาในลักษณะทำบรรยากาศให้สนุก สดชื่น แจ่มใส เบิกบานใจเป็นการบำรุงจิตใจของผู้ฟังให้แช่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง มองเห็นผลดี และทางสำเร็จอันเป็น คุณประโยชน์ที่จะได้จากการปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.-ปยุตฺโต), 2553) พระพุทธองค์ทรงบรรลุความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในการเผยแผ่ธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้ โดยทรงใช้เวลาในการเผยแผ่แก่เหล่านักบวชและเข้าถึงพระมหากษัตริย์ในแต่ละเมือง ซึ่งทรงใช้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วชมพูทวีป ส่งผลให้มีจำนวนพระสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ นำมาซึ่งความเจริญมั่นคงแก่พระพุทธศาสนาอย่างรวดเร็ว และแผ่ขยายไปอย่างกว้างไกล

ต่อมาเมื่อพุทธศตวรรษที่ 3 พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นอย่างมาก ทำให้พวกเดียรถีย์แฝงตัวเข้ามาบวช เดียรถีย์เหล่านี้ล้วนมีลัทธิความเชื่อของตนเอง เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังคงยึดถือลัทธิความเชื่อเดิม และเผยแพร่ความคิดเห็นที่ผิดเพี้ยนจากพระธรรมคำสอน ทำให้เกิดความสับสนแก่พุทธศาสนิกชน พระพุทธศาสนาเสื่อมเสีย ด้วยเหตุนี้เอง พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระ จึงได้ปรารภเหตุความมั่นคงและความเสื่อมแห่งพระพุทธศาสนา และได้ความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อกำจัดพวกเดียรถีย์ออกไปจากพระพุทธศาสนา จึงได้มีการจัดทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 234 ที่โศการาม กรุงปาฏลีบุตร แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย โดยมีพระโมคคัลลีบุตรเถระเป็นประธาน ร่วมกับพระสงฆ์มาประชุมร่วมกัน 1,000 รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา 9 เดือน หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นลง พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระปรารถนาจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น จึงได้ทูลขอให้พระเจ้าอโศก

มหาราชทรงส่งสมณทูตไปยังนานาประเทศ พระองค์ทรงเห็นชอบด้วยกับแนวคิดนี้ และถือเป็นนโยบายสำคัญในการปกครอง โดยทรงใช้พุทธจักรและอาณาจักรร่วมกันทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีวิสัยทัศน์ที่จะเผยแผ่หลักธรรมคำสอนเพื่อสร้างความสุขให้แก่ชาวโลก ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกที่กระจายอยู่ทั่วอินเดียและเนปาล พระองค์ทรงมุ่งหวังให้ประชาชนน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติ เพื่อความสุขของตนเองและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร นโยบายนี้สะท้อนให้เห็นถึงพระราชปณิธานอันแน่วแน่ของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่จะแผ่ขยายความสุขและความเจริญไปทั่วทุกหนแห่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548) เป็นการใช้ธรรมโดยให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นทูตสัมพันธไมตรีออกเป็น 9 สาย

สายที่ 1 พระมัชฌันติกเถระ เป็นผู้นำคณะธรรมทูต เดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังแคว้นกัษมีระหรือแคชเมียร์ และแคว้นคันธาระ ซึ่งปัจจุบันคือดินแดนบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย

สายที่ 2 พระมหาเทวเถระ เป็นผู้นำคณะธรรมทูต เดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนอันไกลโพ้น คือ แคว้นมหิงสกมณฑล ซึ่งปัจจุบันคือรัฐไมเซอร์ และบริเวณลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย

สายที่ 3 พระรักขิตเถระ เป็นผู้นำคณะธรรมทูต เดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนวนวาสี ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณแคว้นคุชราต ทางภาคตะวันตกของประเทศอินเดีย

สายที่ 4 พระธรรมรักขิตเถระ หรือที่รู้จักกันในนามพระโยนกธรรมรักขิตเถระ ได้นำคณะธรรมทูตเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนอปรันตกชนบท ซึ่งปัจจุบันสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณชายฝั่งทะเลทางตอนเหนือของเมืองบอมเบย์

สายที่ 5 พระมหาธรรมรักขิตเถระ เป็นผู้นำคณะธรรมทูต เผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหารัฏฐะ ซึ่งปัจจุบันคือรัฐมหาราษฎร์ ทางภาคตะวันตกของอินเดีย

สายที่ 6 พระมหารักขิตเถระ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนอันไกลโพ้น คือแถบถิ่นโยนกประเทศ ซึ่งปัจจุบันนี้คือบริเวณประเทศอิหร่านและตุรกี

สายที่ 7 พระมัชฌิมเถระ เป็นผู้นำคณะธรรมทูต เผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ หิมวันตประเทศ อันเป็นดินแดนแถบเทือกเขาหิมาลัยและประเทศเนปาลในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย

สายที่ 8 พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ของประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และบางส่วนของเวียดนาม

สายที่ 9 พระมหินทเถระ พระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงเป็นผู้นำคณะเดินทางเผยแผ่หลักธรรม ณ เกาะลังกา หรือที่รู้จักกันในปัจจุบันว่าประเทศศรีลังกา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2547) มีพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเป็นกษัตริย์ปกครองอยู่ในสมัยนั้น โดยพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาในศรีลังกาได้เจริญตั้งมั่นอยู่ในยุคสมัยนั้น

การส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ พร้อมกับอัญเชิญกิ่งต้นศรีมหาโพธิ์ไปเป็นเครื่องบรรณาการพุทธบูชานั้น ถือเป็นกุศโลบายที่ช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างสะดวกราบรื่นขึ้น เพราะต้นศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าประทับตรัสรู้ ดังนั้น การนำกิ่งต้นศรีมหาโพธิ์ไปปลูกในดินแดนต่าง ๆ จึงเสมือนเป็นการนำสัญลักษณ์แห่งพระพุทธองค์ไปประดิษฐานยังดินแดนนั้น ๆ ทำให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา แม้คำว่า “โพธิ” จะหมายถึงการตรัสรู้ ซึ่งทั้งพระพุทธเจ้าในอดีตอย่างพระสมณโคดมพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าในอนาคตอย่างพระศรีอาริยเมตไตรย ล้วนทรงบำเพ็ญเพียรจนบรรลุโพธิญาณใต้ร่มเงาไม้ใหญ่เช่นกัน แต่ต้นไม้เหล่านั้นกลับมีสายพันธุ์แตกต่างกันออกไป ดังเช่น พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันทรงตรัสรู้ใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ หรือโพธิ์ใบรูปหัวใจ ขณะที่พระพุทธเจ้าองค์หน้าจะทรงตรัสรู้ใต้ต้นกากะทิง ดังนั้น พันธุ์ไม้ชนิดนี้ปัจจุบันจึงนิยมเรียกกันว่า “ต้นโพธิ์” ด้วยเหตุที่ต้นโพธิ์เป็นที่พระพุทธองค์ประทับและตรัสรู้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ จึงเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2547) โดยเฉพาะต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เมืองอนุราธปุระ ประเทศศรีลังกา ถือเป็นต้นไม้ที่มีอายุยืนยาวที่สุดในโลก โดยมีที่มาจากกิ่งของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พุทธคยา ที่พระนางสังฆมิตตาเถรี พระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้นำมาปลูกยังเมืองอนุราธปุระ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของชาวสิงหล ด้วยความสำคัญทางประวัติศาสตร์และการเมืองอันโดดเด่นเมืองแห่งนี้จึงกลายเป็นสมรภูมิแห่งการช่วงชิงอำนาจระหว่างกษัตริย์ชาวทมิฬและกษัตริย์ชาวสิงหล จนกระทั่งศรีลังกาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาติตะวันตก แม้จะเผชิญกับความผันผวนแห่งสงครามมานับครั้งไม่ถ้วน แต่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็ยังคงยืนหยัดตราบจนปัจจุบัน เป็นดั่งสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวพุทธศรีลังกาและชาวพุทธทั่วโลกต่างเคารพสักการะ แม้ว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นเดิมในอินเดียจะล่วงลับไปนานแล้ว แต่กิ่งโพธิ์ที่พระนางสังฆมิตตาเถรีนำมาปลูกในศรีลังกาก็ยังคงอยู่คู่แผ่นดินลังกามาจนถึงทุกวันนี้ (สมชาย ใจดี, 2560) ส่วนในดินแดนสุวรรณภูมิ มีการเคารพบูชาต้นโพธิ์ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในสมัยทวารวดี ซึ่งพบหลักฐานสิ้นสำคัญ ได้แก่ ชิ้นส่วนประติมากรรมดินเผารูปต้นโพธิ์ ตั้งอยู่บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พบจากเมืองโบราณอู่ทอง และชิ้นส่วนประติมากรรมรูปต้นโพธิ์ดินเผา พบจากเจดีย์หมายเลข 11 เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ทั้งนี้ ต้นโพธิ์ดินเผานี้อาจสร้างขึ้นเพื่อประกอบรูปเคารพ ก่อนที่จะมีพระพุทธรูปขึ้น (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 78) ใช้เป็นสัญลักษณ์การตรัสรู้ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ

คำว่า “สุวรรณภูมิ” นั้น เป็นชื่อที่คนอินเดียเรียกภูมิภาคนี้ เพราะเป็นจุดหมายปลายทางของการค้าขาย ซึ่งสุวรรณนั้น แปลว่า “ทอง” และคำว่า “ภูมิ” แปลว่า “ดินแดน” แต่ความหมายนั้นไม่ได้แปลว่าดินแดนทองคำ เพราะคนโบราณที่พูดภาษาสันสกฤตจะเน้นเรื่องความมั่งคั่งเป็นสำคัญ สุวรรณภูมิ จึงแปลว่า “ดินแดนแห่งความมั่งคั่ง” (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2562) ดังปรากฏในหนังสือ The Silk and Spice Routes, Inventions and

Trade ของ Struan Reid ได้กล่าวถึงดินแดนที่อยู่ถัดจากอินเดียไปว่า “มีเกาะสองเกาะที่มีชื่อเสียงในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทองคำและเงิน” ซึ่งเป็นเหตุให้ได้ชื่อเรียกเกาะนั้นตามนั้น เกาะหนึ่งเรียกว่า ไคร้เซ่ (Chryse) เกาะทอง และอีกเกาะหนึ่งเรียกว่า อากีเร่ (Argyre) เกาะเงิน” (มานพ นักการเรียน และคณะ, 2564) สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางด้านชีวภาพ เพราะมีพืชพันธุ์ธัญญาหารมากมายหลากหลายชนิด ซึ่งดีกว่าหลาย ๆ แห่งในโลก สิ่งเหล่านี้เป็นที่มาของสินค้าซึ่งดินแดนอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องแลกเปลี่ยน เป็นดินแดนที่ผู้คนอยากเข้ามา โดยมีจุดหมายเพื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วย ดังนั้น คนที่อยู่ในสุวรรณภูมิไม่ใช่คนกลุ่มเดียวแต่มีความหลากหลายและมีการเดินทางเข้ามาในดินแดนนี้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ชาวสุวรรณภูมิมีอารยธรรมรุ่งเรืองมาก่อนแล้ว ไม่ใช่คนป่าเถื่อน มีทั้งระบบเครือญาติและการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ศาสนาดั้งเดิมของพวกเขานับถือบรรพบุรุษ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ และภูตผี ซึ่งต้องได้รับการเอาใจใส่ ต่อมาศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนที่เรียกว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อุษาคเนย์ หรือเอเชียอาคเนย์” ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล คือสุวรรณภูมิ ดังปรากฏในมหาชนกชาดกว่า อินเดียได้มีการติดต่อค้าขายกับสุวรรณภูมิมาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว ศาสนาพราหมณ์ก็คงเข้ามาพร้อม ๆ กับชาวอินเดีย ซึ่งส่วนใหญ่ก็คงนับถือศาสนาพราหมณ์ (มานพ นักการเรียน และคณะ, 2564) เพราะในสมัยนั้นพระสงฆ์ยังไม่มีการเข้ามาในแถบสุวรรณภูมิ ความเชื่อของพุทธศาสนายังมาไม่ถึงในแถบนี้ ทำให้เห็นว่าอินเดียติดต่อกับดินแดนสุวรรณภูมิอยู่ตลอด หลังสมัยพระพุทธเจ้าและความเติบโตงอกงามของพระพุทธศาสนาก็เกิดขึ้น เมื่อสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งยุคนั้นอินเดียยังอิงกลุ่มอยู่กับเปอร์เซีย กรีก โรมัน เข้ามาผสมผสาน แม้แต่พระเจ้าอโศกมหาราชก็เป็นเชื่อสายของพวกกรีกโรมัน ที่มารุกรานอินเดียในสมัยของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช อินเดียไม่ใช่รัฐที่อยู่ภายในแต่มีการติดต่อกับภายนอก ความเจริญของอินเดีย จึงมีการพัฒนาขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยบันทึกของหนังสือมหาวงศ์ของลังกาว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณะทูตไปหลายแห่ง ไม่ใช่แค่เอเชียอาคเนย์และมีการแพร่ทางศิลปวัตถุเข้ามาอีกด้วย (มหานามเถระ, 2549) ไม่ว่าจะเป็นลวดลายศิลปะ แต่พวกอาคารบ้านเรือนนั้นยังไม่มี วัดวาอารามสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เกิดขึ้นจริงในพุทธศตวรรษที่ 11-12 ตอนสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนามีเพียงแค่วัตถุ ถ้าเป็นสถานที่ก็เป็นอาคารไม้เล็ก ๆ เป็นสัญลักษณ์เท่านั้นเอง สิ่งที่เป็นพระธรรมความเชื่อยังไม่มาทั้งหมดทั้งพระคัมภีร์ แต่มาในรูปของคาถาและคำสอนในทางปฏิบัติ

เป็นที่สังเกตว่า พระพุทธศาสนาอาจจะเข้ามาก่อนหน้าที่พระเจ้าอโศกมหาราชจะส่งสมณทูตไปยังดินแดนสุวรรณภูมิ เพียงแต่ไม่มีหลักฐานรองรับ เพราะความสำคัญในการมาของพระสงฆ์ในฐานะทูตกับการมาเผยแผ่ของพระสงฆ์เอง ย่อมมีความแตกต่างกัน เพราะเหตุที่พระสงฆ์มายังดินแดนสุวรรณภูมิในนามกษัตริย์ต่างเมืองส่งมาย่อมมีความสำคัญมาก เปรียบเสมือนคณะทูตประเทศอินเดียเอาต้นโพธิ์มามอบให้ประเทศไทยเพื่อสร้างสัมพันธภาพระหว่างประเทศ ต่างกับการนำต้นโพธิ์จากอินเดียมาปลูกเอง ย่อมมีความสำคัญน้อยลง จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์อาจจะเข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิก่อนพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตไปยังดินแดนต่าง ๆ เพียงแต่พระสงฆ์เข้ามาก่อนหน้านั้น ไม่ได้เด่นมากนัก จึงไม่มีหลักฐานรองรับไว้

การที่พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ ผู้ปกครองอินเดียในช่วง 268-232 ปีก่อนคริสตกาล พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก และมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีป หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 พระองค์ได้ส่งสมณะทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ 9 สาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หนึ่งในดินแดนที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณะทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือ สุวรรณภูมิ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ มีผู้คนอาศัยอยู่มากมาย โดยคณะสมณะทูตที่เดินทางมายังสุวรรณภูมิประกอบด้วยพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ตามตำนานเล่าว่า พระเถระทั้งสองรูปได้แสดงอภินิหารปราบรากษส เพื่อปราบภูตผีปีศาจและสิ่งชั่วร้าย รวมถึงแสดงธรรมเทศนา พรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักธรรมในการครองเรือนและการบวช โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 และศีล 227 ข้อของพระภิกษุ ซึ่งการแสดงธรรมเทศนานี้ทำให้ชาวสุวรรณภูมิเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าท่านเดินทางมาทางทะเล สันนิษฐานกันว่า ได้แก่ จังหวัดนครปฐม โดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญต่าง ๆ เช่น ศิลาจารึกอักษรปัลลวะ คาถา “เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เยสं เหตุง ตถาคโต อาห เตสญฺจโย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณติ” แปลว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติ ทรงสั่งสอนอย่างนี้” จารึกที่ยอดสถูปหิน ปัจจุบันนำเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติกรุงเทพมหานคร มีอายุระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 12 พบในปี พ.ศ.2470 ไม่ปรากฏนามผู้พบครั้งแรก แต่ต่อมานายประสาร บุญประครอง ได้ค้นพบ เมื่อ พ.ศ.2506 ที่วัดพระปฐมเจดีย์ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2561) ส่วนพระปฐมเจดีย์คือหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงอารยธรรมอันรุ่งเรืองและยาวนานของสุวรรณภูมิ ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่านครปฐมเคยเป็นเมืองท่าริมทะเลที่เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ และยังเคยเป็นราชธานีที่สำคัญในยุคทวารวดี ในสมัยนั้น นครปฐมเป็นศูนย์กลางที่รุ่งเรือง เนื่องจากเป็นแหล่งรับและเผยแพร่อารยธรรมจากอินเดีย ทำให้ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่เมื่อเกิดความแห้งแล้งเพราะเส้นทางน้ำเปลี่ยน ผู้คนจึงอพยพไปสร้างเมืองใหม่ริมน้ำ ชื่อว่า “นครไชยศรี” หรือ “ศรีวิชัย” นครปฐมจึงกลายเป็นเมืองร้างมาเป็นเวลาหลายร้อยปี จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ทรงยังผนวชได้ธุดงค์ไปพบพระปฐมเจดีย์ และทรงเห็นว่าเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ไม่มีที่ใดเทียบเท่า ครั้นเมื่อได้ครองราชย์ จึงโปรดฯ ให้ก่อเจดีย์แบบลังกาครอบองค์เดิมไว้ โดยให้ชื่อว่า “พระปฐมเจดีย์” มีรูประฆังคว่ำ หรือทรงมะนาวผ่าซีก เช่นเดียวกับพระสถูปสาญจีในประเทศอินเดีย เป็นสัญลักษณ์ศิลปกรรมในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช (เสถียร โพธินันทะ, 2537) นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน คนไทยได้รับการปลูกฝังเช่นนี้ผ่านตำราเรียนวิชาพระพุทธศาสนา แต่ในแวดวงวิชาการด้านโบราณคดีกลับเชื่อว่าพระพุทธศาสนาน่าจะมาถึงดินแดนสุวรรณภูมิก่อนหน้าที่พระเจ้าอโศกส่งพระสมณทูตมายังดินแดนแห่งนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

การเข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน หรือเกิดขึ้นเพราะเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง แต่เป็นกระบวนการที่ใช้เวลานานหลายร้อยปี และ พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้เข้ามาแบบเดี่ยว ๆ โดด ๆ แต่มาพร้อมกับการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดีย ทั้งหมดทั้งมวลมายังดินแดนแถบนี้ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1-3 พ่อค้าชาวอินเดียได้ทำการค้าขายกับอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้าชาวอินเดียได้นำความเชื่อทางศาสนาของพวกเขามาด้วย ไม่ว่าจะเป็นศาสนาฮินดูหรือพระพุทธศาสนา การเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียเกิดขึ้นหลายร้อยปี จนกระทั่งวัฒนธรรมอินเดียวางหลักปักฐานของพวกพราหมณ์ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาฮินดูด้วย ทำให้ชุมชนท้องถิ่นใกล้ทะเลบางแห่งรับศาสนาฮินดู บางแห่งรับพระพุทธศาสนา แต่มีบางชุมชนแรกรับพระพุทธศาสนาแล้วเปลี่ยนเป็นฮินดู บางชุมชนแรกรับฮินดูแล้วเปลี่ยนเป็นพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้มีหลายแห่งรับทั้งพระพุทธศาสนาและฮินดูปะปนอยู่ด้วยกันในชุมชนเดียวกัน (สมบูรณ์ สุริยวงศ์, 2550) เหตุที่เป็นอย่างนั้นเพราะการจะรับหรือไม่รับสิ่งใดเป็นอำนาจหรือดุลยพินิจวิจารณญาณของหัวหน้าหรือเจ้าเมืองที่เป็นชนชั้นปกครองไม่ใช่อำนาจของพ่อค้าจากชมพูทวีป หรือนักบวช หรือพราหมณ์ที่นำศาสนามาเผยแผ่ จะเห็นว่า ถึงแม้พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิแล้ว ต้องมาแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เข้ามาก่อนหน้านั้นแล้ว

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวไว้ว่า “ชาวสยามนั้นจำเดิมแต่กาลนานมา นับถือศาสนาพราหมณ์ ได้ความรู้มาแต่พราหมณ์ แม้ในกาลทุกวันนี้ ก็ยังมีที่อ้าง คือ ถาวรวัตถุที่สร้างไว้ในที่นั้น ๆ และประเพณีที่ปฏิบัติในพิธีนั้น ๆ อันเป็นราชธรรมเนียมปรากฏอยู่ในกฎมณเฑียรบาล” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2514) เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทย คนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาในไทยเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมลงเป็นระยะ เป็นเหตุให้ประเทศไทยรับพระพุทธศาสนาจากภายนอกประเทศเข้ามาหลายครั้ง แต่ละครั้งนั้นมีความแตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งช่วงเวลาการเข้ามาของพระพุทธศาสนาออกได้เป็น 4 ยุค แต่ละยุคนั้นมีสาระสำคัญโดยสังเขป ดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ทรงอุปถัมภ์สังคายนาสำเร็จแล้ว ได้มีพระราชประสงค์จะเผยแผ่ธรรมะให้ไพศาล จึงโปรดให้ส่งสมณทูตออกไปยังดินแดนต่าง ๆ พระเถระโสณะและพระเถระอุตตระเป็นผู้นำคณะหนึ่งเดินทางมายังสุวรรณภูมิอันไกลโพ้น และได้นำพุทธศาสนามาประดิษฐานไว้ ณ ดินแดนแห่งนี้ หลักฐานที่ค้นพบ ณ เมืองนครปฐม อันได้แก่ ศิลารูปธรรมจักรและกวางหมอบ และแท่นสถูป ล้วนเป็นเครื่องยืนยันถึงการมาถึงของคณะสมณทูต และเป็นสิ่งที่ชาวพุทธรุ่นหลังได้สักการะบูชาสืบมา จนถึงปัจจุบันนี้

ยุคที่ 2 ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ.620 พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภกการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 4 ของนิกายมหายาน ณ เมืองชลันธร อีกทั้งยังทรงส่งคณะสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนามหายานไปทั่วเอเชียกลางจนถึงประเทศจีน ซึ่งต่อมาได้ขยายอิทธิพลมายังอาณาจักรอ้ายลาว ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็น

ส่วนหนึ่งของสยามประเทศ พ.ศ. 1300 ในช่วงปี พ.ศ. 1454–1725 อิทธิพลของอาณาจักรศรีวิชัยและขอมได้ส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนามหายานในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคใต้จากอิทธิพลของศรีวิชัย และทั่วประเทศจากการขยายอำนาจของขอม ทำให้เกิดการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนามหายาน เถรวาท และศาสนาพราหมณ์ หลักฐานที่ยืนยันถึงความรุ่งเรืองของมหายานในยุคนี้ ได้แก่ เจดีย์พระธาตุไชยา พระบรมธาตุ (องค์เดิม) รวมถึงพระพุทธรูป เทวรูป และพระพิมพ์ต่าง ๆ ที่พบในภาคใต้และทั่วประเทศ

ยุคที่ 3 ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. 1600 พระเจ้าอนุรุทธมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ ล้านนา ลงมาถึงลพบุรี และทวราวดี พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมคธ อินเดีย จึงครอบงำคนไทยแถบนั้นไปด้วย คนไทยจึงหันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามอีก แต่อย่างไรก็ดี คนไทยฝ่ายใต้ลงมาส่วนใหญ่คงนับถือฝ่ายมหายานอยู่

ยุคที่ 4 เถรวาทแบบลังกาวงศ์เมื่อ พ.ศ. 1698 พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปต่างก็สนใจ พากันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและได้รับการอุปสมบทใหม่ที่นั่น ครั้นศึกษาเจนจบแล้วก็กลับบ้านเมืองของตนๆ เฉพาะประเทศไทยเราพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช (แก้ว ชิดตะขบ, 2553)

จากบทความนี้ ผู้ศึกษาได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยตั้งข้อสังเกตว่า พระพุทธศาสนาอาจเข้ามาสู่สุวรรณภูมิก่อนที่พระเจ้าอโศกมหาราชจะส่งสมณทูตในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งเป็นการท้าทายความเชื่อและข้อสันนิษฐานเดิม ๆ ที่อ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยชี้ให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาก่อน และมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้คนในดินแดนนี้ เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ผู้ศึกษาเน้นย้ำถึงบทบาทของชนชั้นปกครองในการเลือกรับนับถือศาสนา ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการเผยแผ่และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแต่ละยุคสมัย ผู้ศึกษานำเสนอพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย 4 ยุค ได้แก่ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคมหายาน ยุคเถรวาทแบบพุกาม และยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ซึ่งสามารถนำไปเปรียบเทียบกับพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศอื่น ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ เพื่อวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่าง และเสนอมุมมองใหม่ ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยอาศัยการวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์และการตีความ มุมมองและข้อค้นพบใหม่ ๆ เหล่านี้ซึ่งก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคสมัย เช่น การใช้เทคโนโลยี การสื่อสาร และการสร้างความเคารพเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อให้เกิดการสร้างสังคมสันติสุขขึ้น และทำให้พระพุทธศาสนาคงอยู่ มั่นคง และยั่งยืนสืบไป

สรุป

หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นลง พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระได้ทูลขอพระราชานุญาตจากพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ รวมถึงสุวรรณภูมิ โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ โดยเฉพาะสายที่ 8 นำโดยพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้เดินทางไปยังดินแดนสุวรรณภูมิอันกว้างใหญ่ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและทรัพยากรธรรมชาติ จนได้รับการขนานนามว่า “ดินแดนแห่งความมั่งคั่ง” เดิมทีดินแดนสุวรรณภูมินั้น มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอยู่แล้ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อครั้งใหญ่ ชาวสุวรรณภูมิบางส่วนหันมานับถือพระพุทธศาสนา บางส่วนยังคงนับถือศาสนาเดิม หรือผสมผสานความเชื่อทั้งสองศาสนาเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ตาม การนับถือศาสนาใดในยุคนั้น ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้นำหรือเจ้าเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

แก้ว ชิดตะขบ. (2553). *ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนา.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2548). *ศาสนาและประเพณีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.* กรุงเทพฯ: มติชน.

ประเสริฐ ณ นคร. (2540). *ประวัติศาสตร์ไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *งานพระธรรมทูต :* ในพระธรรมทูตในต่างประเทศ. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2547). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). *พระพุทธศาสนาเถรวาท.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ไพโรจน์ คุ้มไพโรจน์. (2553). *พุทธประวัติจากสังเวชียสถาน.* ม.ป.ม.: ม.ป.พ.

มหานามเถระ. (2549). *มหาวงศ์ (ฉบับหลวง).* (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), แปล). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2537). *พระไตรปิฎกอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มานพ นักการเรียน และคณะ. (2564). สุวรรณภูมิ: วิเคราะห์มิติทางความเชื่อและศาสนา. *วารสารวิชาการโรงเรียนนายเรือด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์.* 1(2), 117-132.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2547). *การนับถือบูชาต้นไม้ใหญ่และต้นโพธิ์ในสมัยทวารวดี.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2561). *ศิลปะทวาราวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย.* กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.

สมชาย ใจดี. (2560). *พุทธศาสนาในศรีลังกา. ก*รุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). *ประวัติศาสตร์-โบราณคดี.* พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมบูรณ์ สุริยวงศ์. (2550). *ประวัติศาสตร์ศาสนา.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2548). *พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2562). *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสถียร โพธินันทะ. (2537). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ญาณ 16 ในฐานะเครื่องมือวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

16 Insights as a Tool to Measure Progress in Vipassana Meditation Practice

[1]พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต วิ. (เจริญ มันจะนา), [2]พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล) และ [3]พระวรพนธ์ วรธมฺโม (ตัณฑ์พูนเกียรติ)

[1]Phrakhru Bhavanavadhanabundit Vi. (Charoen Manjana), [2]PhraBhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul) and [3]Phra Woraponte Varadhammo (Tanpoonkiat)

[1,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

[2]วัดพุทธเมตตาบุญญานุภาพ.

[1,3]Faculty Buddhism, Mahachulalonkornrajavidyalaya University. [2]Wadbuddhamettabynyanupab.

[1]Corresponding Author's Email: varadhammomcu@gmail.com

Received: February 1, 2025; **Revised:** April 20, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความ "ญาณ 16 ในฐานะเครื่องมือวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน" เป็นการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับญาณ 16 ในพระพุทธศาสนา การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 และกระบวนทัศน์ของญาณ 16 ในฐานะเครื่องมือวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ผลการศึกษาพบว่า ญาณหมายถึงความรู้หรือปัญญา แต่ญาณที่จะสามารถทำลายล้างกิเลสได้อย่างเด็ดขาดนั้นเป็นญาณที่เป็นผลจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น ญาณ 16 ในพระพุทธศาสนา มีมาในปฏิสัมภิทามรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นญาณที่เกิดแก่ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนถึง มรรค ผล นิพพาน โครงสร้างของญาณ 16 โดยทั่วไปมี 3 ระดับ ในวิสุทธิมรรค ประกอบด้วย 3 ระดับ คือ สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ และ ปัญญา ในปฏิสัมภิทามรรคมีญาณ 73 แต่ไม่ระบุชื่อ วิปัสสนาจารย์สายพม่าได้เรียบเรียงญาณ 16 จากปฏิสัมภิทามรรคและคัมภีร์วิสุทธิมรรค การปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนา มี 2 แนวทาง ได้แก่ สมถกรรมฐาน การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ และวิปัสสนากรรมฐานที่เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตที่มีปรากฏอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น เป็นการปฏิบัติในสติปัฏฐาน 4 การมีสติตั้งมั่นอยู่ที่ฐานทั้ง 4 ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธรรมานุปัสสนา เป็นการกำจัดกิเลส หรือ ตัดสังโยชน์ในวัฏสงสาร กระบวนทัศน์ของญาณ 16 ในการชี้วัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นผลที่เนื่องมาจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นกระบวนทัศน์ในวิปัสสนาญาณที่เป็นปฏิเวธที่มีความเกี่ยวเนื่องจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเกิดความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติของแต่ละคนว่า ได้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง รู้จริง และญาณนั้นพัฒนาได้

ตามลำดับ ด้วยการกำหนดรู้ จิตรับรู้ในปัจจุบันขณะ การเข้าใจในเรื่องระดับญาณจะเปรียบเสมือนกระจกที่ส่องให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติมีความก้าวหน้าไปเพียงใด

คำสำคัญ: ญาณ 16; การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

Abstract

The article “16 insights as a tool for measuring progress in Vipassana meditation practice” is a study of the 16 insights in Buddhism, the practice of Vipassana meditation based on the principles of the Four Foundations of Mindfulness, and the paradigm of the 16 insights as a tool for measuring progress in Vipassana meditation practice. The results of the study found that insight mean knowledge or wisdom can be used to destroy defilements completely, but the knowledge that results from practicing vipassana meditation is the only knowledge that can be used to destroy defilements completely. The 16 insights in Buddhism are found in the Patisambhida Magga and Visuddhi Magga. They are knowledges that arise in those who practice Vipassana in sequence from the beginning to the knowledge of Path, the knowledge of Fruition and Nirvana. The structure of the 16 insights has 3 levels in the Visuddhimagga, consisting of 3 levels: sīla purification, mental purification and wisdom. 73 insights in the anonymous Patisambhidamagga, the Burmese Vipassana masters compiled the 16 knowledges from the Patisambhidamagga and Visuddhi-magga. There are two approaches to meditation in Buddhism: Samatha meditation, which trains the mind to be calm, and Vipassana meditation, which is a principle of practice for developing the mind that appears only in Buddhism. It is a practice in the four foundations of mindfulness. Having mindfulness firmly established in the four bases: contemplation of the body, contemplation of feelings, contemplation of the mind, and contemplation of dhamma. It is the elimination of defilements or the cutting off of the fetters in the cycle of existence. The paradigm of the 16 insights in measuring progress in vipassana meditation practice is a result of the practice of vipassana meditation in the four foundations of mindfulness. It is a paradigm in Vipassana knowledge that is an indicator of each person's knowledge and understanding of the practice that has been carried out correctly, truly knowing what should be abandoned, what should be cut off, and that knowledge can be developed by determining knowledge, the mind is aware of the present moment. Understanding the level of insight is like a mirror that shows how much progress a practitioner has made in practicing vipassana.

Keywords: 16 Insights; Vipassana meditation Practice

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่เป็นการรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล เป็นความรู้ ญาณเป็นคำศัพท์ที่เป็นไวพจน์คำหนึ่งของปัญญา หมายถึงความเข้าใจ ความรู้ ความปรากฏแจ้งในใจของบุคคล หรือปัญญา ซึ่งพระพรหมวัชรวิมลมุนี วิ. (บุญชิต ญาณสังวโร) ได้อธิบาย ความว่า “ญาณ” ตามรูปศพทแปลวาความรู้ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ปัญญา” ญาณในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายระดับขั้น แต่ความรู้ที่จะสามารถทำลายล้างกิเลสได้อย่างเด็ดขาดนั้นเป็นญาณที่เป็นผลจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น ญาณ 16 เป็นความหยั่งรู้ในที่นี้หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด (พระพรหมวัชรวิมลมุนี วิ. (บุญชิต

ญาณสำโร), 2566) และจากหนังสือพุทธธรรมกล่าวว่า ญาณ 16 หรือโสฬสญาณ คือความหยั่งรู้ ในที่นี้หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต.), 2564)

วิปัสสนากรรมฐานเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นหัวใจสำคัญในพระพุทธศาสนา มีจุดหมายสูงสุด คือ การพ้นทุกข์ เป็นความรู้จริงที่เป็นปรมัตถ์ เป็นการพิจารณาให้เกิดความเห็นแจ้ง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่นเป็นจริง สามารถถอนความหลงผิด การยึดติด ได้ตามลำดับของญาณ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2564) การที่จะเข้าถึงสภาวธรรมนั้นต้องเป็นไปในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ “... ผู้ใดแล จะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา... เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นย่อมชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคต ด้วยการบูชาอย่างสูงสุด ... เพราะเหตุนั้นแหละอานนท์ ... พวกเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมอยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/199/148) การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต้องเป็นไปในมหาสติ ปัฏฐาน 4 เป็นวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถหลัก 4 ประการ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู(ไทย); 12/105/101)

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือการปฏิบัติในมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นการสอนให้ระลึกรู้สภาวะปัจจุบันที่ปรากฏชัดในแต่ละขณะ ให้รู้เท่าทันกฎไตรลักษณ์ คอ อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา โดยการรู้อารมณ์และวิธีภาวนาเป็นการฝึกอบรมจิตให้ห่างไกลจาก ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ความโกรธ การเบียดเบียน เป็นการพัฒนาปัญญาให้รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถถอนความหลงผิด รู้ผิด อุปาทานในสิ่งทั้งหลายได้ตามลำดับของปัญญา เป็นเหตุปัจจัยแห่งการบรรลุธรรมตามลำดับขั้น วิปัสสนาญาณและมรรคญาณจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีการกำหนดรู้สภาวธรรมในสติปัฏฐาน 4 กาย เวทนา จิต และ ธรรม

ส่วนญาณ 16 เป็นผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งหมายถึง ปัญญาที่สามารถตามรู้สภาวะธรรมโดยอาศัยวิปัสสนากรรมฐานเป็นฐานในการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณ มีเนื้อหาสาระปรากฏในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคที่ว่าด้วยญาณ 73 ซึ่งพระสารีบุตรได้อธิบายสาระสำคัญของญาณ 16 (โสฬสญาณ) ไว้ เพียงแต่ไม่ระบุชื่อญาณ เหมือนกับที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่เรียงวิปัสสนาญาณตามลำดับทั้ง 16 ขั้น เกิดจากผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเช่นเดียวกัน จากการศึกษาข้อมูลทำให้เห็นความสำคัญของญาณ 16 ที่มีผลโดยตรงต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพราะเป็นเส้นทางและเป้าหมายของการเจริญสติปัฏฐานในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าปฏิบัติถูกทางจะทำให้สามารถตามรู้ขันธ์ 5 ที่เป็นไปตามกฎพระไตรลักษณ์ได้ การมีความรู้ในเรื่องญาณ 16 จะทำให้รู้ชัดเจนในสภาวะนั้น ๆ เกิดจากขั้นตอนการปฏิบัติในสตปัฏฐาน 4 เป็นการสร้างกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติได้ ในบทความนี้ต้องการนำเสนอความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับญาณ 16 เนื่องจากเห็นความสำคัญของการพัฒนาจิตโดยการใช้ญาณ 16 เป็นเครื่องมือชี้ผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ก็คือการรู้เรื่องญาณที่ไม่ชัดเจน และไม่ตรงประเด็นอาจเป็นอุปสรรคในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานได้ โดยเฉพาะในขณะทีผู้ปฏิบัติกำลังปฏิบัติอยู่ หากผู้ปฏิบัติคอยแต่จ้องผลของการปฏิบัติ โดยไม่ได้ใส่ใจกำหนด รูป นาม

ตามหลักการ จะทำให้พลาดโอกาสที่จะได้รับผลที่ถูกต้อง และถึงแม้ว่าผู้ปฏิบัติจะมีความรู้ความเข้าใจ ในกระบวนการของญาณ 16 ครบถ้วน แต่ในเวลาปฏิบัติจริง ผู้ปฏิบัติจะต้องสลัดความรู้เกี่ยวกับเรื่องญาณให้หมดสิ้น และมุ่งหน้ากำหนดวิปัสสนากรรมฐานอย่างเดียว จึงจะได้รับผลจากการปฏิบัติอย่างแท้จริง ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวคิดว่า ความมุ่งหมายของการเรียนรู้เรื่องญาณ 16 ก็เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเห็นว่า การปฏิบัติวิปัสสนาครั้งนี้ เราได้ผลมากน้อยแค่ไหน ให้ผู้ปฏิบัติรู้ตามได้และตัดสินใจได้เอง

ญาณ 16 ในพระพุทธศาสนา

ญาณ เป็นไวพจน์คำหนึ่งของปัญญา แต่มักใช้ในความหมายที่เฉพาะกว่า คือ เป็นปัญญาที่ทำงานออกผลมาเป็นเรื่อง ๆ มองเห็นสิ่งนั้นๆ หรือเรื่องนั้นๆ ตามสภาวะจริงญาณเป็นปัญญาที่เกิดจากการหยั่งรู้สภาวะตามความเป็นจริง ผ่านขั้นตอนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ญาณ 16 นั้นเป็นผลที่เนื่องมาจากการปฏิบัติภาวนาเพื่อชำระจิตของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ สะอาดหมดจดจนกระทั่งถึงบรรลุมรรค ผล นิพพาน ญาณ 16 ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยตรงทั้งหมด แต่วิปัสสนาจารย์สายพม่าได้เรียบเรียง จากญาณที่ระบุในปฏิสัมภิทามรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรคมี 16 ขั้น เรียกว่า ญาณ 16 เป็นญาณที่เกิดแก่ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมาย คือ มรรค ผล นิพพาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546).

1. โครงสร้างของญาณ 16 การศึกษาเรื่องญาณ 16 หรือโสฬสญาณ จะเป็นเสมือนเข็มทิศนำทางในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ผู้ที่เคยปฏิบัติธรรมอย่างไร้จุดหมายหรือมีความท้อแท้หมดกำลังใจในการปฏิบัติ ก็จะมีกำลังใจในการปฏิบัติมากขึ้น การศึกษาในโสฬสญาณนั้นเพื่อให้เป็นเพียงเครื่องรู้ เครื่องเตือนสติ ในการปฏิบัติ จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่า ญาณ 16 คือ ลำดับญาณที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาล้วน หรือที่เรียกว่า การเจริญสุทธญาณิกวิปัสสนาตามลำดับ มี16 ประการ ญาณ 16 แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1. ญาณระดับต้น หมายถึง นามรูปปริจเฉทญาณ ปัจจยปริคคหญาณ และสัมมสนญาณ 2. ญาณระดับกลาง หมายถึง อุทยัพพยญาณ 3. ญาณระดับสูง หมายถึง ภังคญาณเป็นต้นไปจนถึงญาณ 16 (พระภาวนาพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนฺตเสวี), 2551) เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ผู้วิจัยขอนำเสนอตารางภาพโครงสร้างญาณ 16 ดังต่อไปนี้

โครงสร้างญาณ 16
ญาณระดับต้น 1. นามรูปปริจเฉทญาณ มองเห็นความต่างกันของธรรมชาติ 2 อย่าง คือ รูป นาม 2. ปัจจยปริคคหญาณ เห็นเหตุปัจจัยของรูปนาม รูปนามนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน 3. สัมมสนญาณ เป็นญาณที่เห็นไตรลักษณ์ของรูป นาม
ญาณระดับกลาง 4. อุทยัพพยญาณ จะเกิดวิปัสสนูปกิเลสขึ้นก็ให้รู้เท่าทัน จะเห็นความเกิดดับของรูปนาม
ญาณระดับสูง 5. ภังคญาณ ในภังคญาณนี้จะเห็นแต่ฝ่ายดับ เห็นรูปนามนั้นดับไป 6. ภยญาณ จะเห็นรูปนามที่มันดับไปนั้นเป็นภัย 7. อาทีนวญาณ ในขณะที่เห็นรูปนามดับไป ดับไป เกิดความรู้สึกว่าเป็นโทษ 8. นิพพิทาญาณ นิพพิทาญาณนี้จะรู้สึกเบื่อหน่าย แต่ก็ไม่หนี ไม่ท้อถอย ก็ยังคงดู เมื่อผู้ปฏิบัติ ยังกำหนดสติปัฏฐาน 4 อย่างไม่ลดละ สติปัญญาหรือ พละ 5 ย่อมพัฒนาขึ้น 9. มุญจิตุกัมยตาญาณ มีความรู้สึกใคร่จะหนีไปให้พ้น 10. ปฏิสังขาญาณ มีปัญญาแจ่มชัดขึ้นว่า สังขารทั้งหลายอยู่ในไตรลักษณ์หมดทั้งสิ้น 11 สังขารุเปกขาญาณ มีลักษณะวางเฉยต่อรูปนาม แม้จะถูกบีบคั้นอย่างแสนสาหัส 12 อนุโลมญาณ เป็นญาณที่เป็นไปตามอำนาจกำลังของอริยสัจ ในโลกุตตรญาณ 13 โคตรภูญาณ คือญาณที่มีหน้าที่โอนโคตรจากปุถุชนก้าวสู่ความเป็นอริยะ 14 มัคคญาณ จะทำหน้าที่ประหารกิเลสระดับอนุสัยกิเลส ทำหน้าที่รู้ทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ แจ้งนิโรธ สามารถละสังโยชน์ 3 ได้อย่างเด็ดขาด 15 ผลญาณ เป็นโลกุตตรญาณเกิดขึ้นมา 2 ขณะ เป็นผลของมัคคญาณ ทำหน้าที่รับ นิพพานเป็นอารมณ์ 2 ขณะ แล้วก็ดับลง 16 ปัจจเวกขณญาณ เป็นธรรมที่พ้นโลก ผู้ปฏิบัติที่เข้าถึงแล้วก็ไม่สามารถนำมาแสดงให้แจ่มแจ้งได้ เพราะมันเป็นเรื่องที่รู้ได้เฉพาะตน

ตารางที่ 1: โครงสร้างญาณ 16

สรุปได้ว่าลักษณะของญาณจะมีหลายระดับมีความสุขุมลุ่มลึกที่ลาดลึกลงตามลำดับ ความรู้ที่ได้จากการแบ่งลักษณะของญาณเป็น 3 ระดับคือระดับต้น ระดับกลางและระดับปลายจะทำให้เข้าใจความก้าวหน้าของภูมิรู้ภูมิจิต ในขณปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน บางทีเป็นความรู้บางส่วน ไม่สมบูรณ์ แต่ก็เรียกได้ว่าเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์หรือ ความรู้ล้วน ๆ เพราะไม่มีความรู้สึกตัวตน หรือความยึดถือว่าเป็นของตนเข้าไปจับ เพราะญาณนั้นเป็นอิสระจากความคิดเหตุผลหากแต่สัมพันธ์กับตัวสภาวะที่เป็นอยู่จริง

2. ญาณ 16 ในวิสุทธิมรรค สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ถอดความเรื่องญาณในวิสุทธิมรรคไว้ในพุทธธรรม โดยประกอบด้วย 3 ระดับใหญ่ แบ่งเป็น 7 ญาณ ดังนี้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) 1) ระดับศีล (อธิศีลสิกขา) สีลวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล คือ ประพฤติดี เลี้ยงชีวิตถูกต้อง มีศีลบริสุทธิ์ตาม

ภูมิขั้นของตน 2) ระดับสมาธิ (อธิจิตตสิกขา) จิตตวิสุทธิ ความหมดจดแห่งจิต คือ ฝึกอบรมจิตหรือพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของจิต จนเกิดเป็นสมาธิพอเป็นบาทหรือปทัฏฐานแห่งวิปัสสนา 3) ระดับปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) ปัญญาที่กำหนดรู้ ได้แก่ ญาตปริญญา หมายถึง ปัญญารู้ยิ่ง ชื่อว่า ญาณโดยความหมายว่าปรากฏอยู่แล้ว คือ รู้ยิ่งซึ่งนามและรูปพร้อมทั้งปัจจัย (ของนามและรูปนั้น มีจักขุปสาทรูป เป็นต้น) เริ่มตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นภูมิพื้นเฉพาะของญาตปริญญานั้น ตีรณปริญญา หมายถึง ปัญญากำหนดรู้ ชื่อว่า ญาณโดยความหมายว่าไตร่ตรองว่า“ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา”เริ่มตั้งแต่กลาปสัมมสนญาณจนถึงอนุโลมญาณ เป็นภูมิพื้นเฉพาะตีรณปริญญา ปหานปริญญา หมายถึง ปัญญาในการปหานะ (การละ) ชื่อว่าญาณ โดยความหมายว่าละทิ้งไปโดยนัย เป็นต้นว่า “ละนิจจสัญญา (ความหมายรู้ว่าเที่ยง) ด้วยอนิจจานุปัสสนา .... เริ่มตั้งแต่ภังคานุปัสสนาญาณจนถึงมรรคญาณ

3. ญาณ 73 ในปฏิสัมภิทามรรค ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทา กล่าวถึงมรรคผลของวิปัสสนากรรมฐาน โดยเรียกว่าวิปัสสนาญาณ ซึ่งหมายถึง ปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็น ว่าขันธ์ 5 เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือเห็นประจักษ์แจ้งซึ่งพระไตรลักษณ์แห่งรูปและนาม โดย อาศัยวิปัสสนาเป็นฐานในการฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณที่เรียกว่าญาณ 16 หรือ โสฬสญาณ มีเนื้อหาสาระปรากฏ ว่าด้วย ญาณ 73 ซึ่งพระสารีบุตรเถระได้อธิบายสาระสำคัญของญาณ 16 ไว้ เพียงแต่ไม่ระบุชื่อญาณ เหมือนในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่เรียงวิปัสสนาญาณตามลำดับทั้ง 16 ขั้น ความหมาย และที่มาของญาณที่ปรากฏทั้งในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถามีมาอย่างอย่างครบถ้วน เพียงแต่บางญาณถูกจัดรวมเข้าเป็นหมวดหมู่กัน และบางญาณก็ถูกเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป วิปัสสนาญาณทั้งที่เกิดจากผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งปรากฏใน มหาวรรค หมวดว่าด้วยหลักธรรมสำคัญ ยกตัวอย่าง เชน สีลมยญาณ สมาธิภาวนามยญาณ ธัมมัฏฐิติ สัมมสนญาณ อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ วิปัสสนาญาณ อาทีนวญาณ สังขารุเปกขาญาณ ... ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป.(ไทย); 31/1-73/1-3) จากข้อมูลทีนำเสนอมาแล้วนั้นจะเห็นได้วา พระสารีบุตรกล่าวถึงญาณ 67 ประการ เป็นญาณเบื้องต้น ส่วนที่กล่าวในตอนท้ายเป็นญาณเบื้องปลาย เป็นญาณที่ปรากฏเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น ได้แก่ ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ (ญาณแตกฉานในปฏิภาณ) อินทริยปโรปริยัตตญาณ (ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย) อาสยานุสยญาณ (ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย) ยมกปฏิหาริยญาณ (ญาณในยมกปาฏิหาริย์) มหากรุณาสมาปัตติญาณ (ญาณในมหากรุณาสมาบัติ) สัพพัญญุตญาณ (ญาณความรู้ในธรรมทั้งปวง) อนาวรณญาณ (ญาณที่ไม่มีเครื่องกั้น) ญาณเหล่านี้รวมเป็น 73 ประการ ในหัวข้อนี้ได้นำเสนอญาณ 16 ในพระพุทธศาสนาหรือ โสฬสญาณ ซึ่งจะเกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ญาณ 16 ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยตรงทั้งหมด แต่วิปัสสนาจารย์สายพม่าได้เรียบเรียงจากญาณที่ระบุในปฏิสัมภิทามรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค รวมกัน 16 ขั้น เรียกว่า ญาณ 16 หริอ โสฬสญาณ บทความนี้ได้นำเสนอโครงสร้างของญาณ 16 ในพระพุทธศาสนาที่แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ญาณระดับต้น ญาณระดับกลาง และญาณระดับสูง มีความสุขุมลุ่มลึกที่ลาดลึกลงตามลำดับ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์เพราะไม่มีความรู้สึกตัวตน หรือความยึดถือว่าเป็นของตนเข้าไปจับ ส่วนญาณในวิสุทธิมรรคไว้ประกอบด้วย 3 ระดับใหญ่เชนเดียวกัน แบ่งเป็น 7 ญาณคือ ระดับศีล ระดับสมาธิ

ระดับปัญญาซึ่งแยกย่อยลงไปอีกเป็นขั้นญาตปริญญา คือรู้จักสภาวะ ขั้นทุกขวัฏฐาน คือ กำหนดทุกขสัจ ขั้นสมุทัยวัฏฐาน คือ กำหนดสมุทัยสัจ ขั้นตีรณปริญญา คือ หยั่งถึงไตรลักษณ์ และขั้นมัคควัฏฐาน คือ กำหนดมรรคสัจ ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวถึงมรรคผลของวิปัสสนากรรมฐานเรียกวิปัสสนาญาณ ซึ่งหมายถึงปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็น ว่าขันธ์ 5 เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือเห็นประจักษ์แจ้งซึ่งไตรลักษณ์แห่งรูปและนาม โดย อาศัยวิปัสสนาเป็นฐานในการฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณที่เรียกว่าญาณ 16

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกรรมฐาน

การปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ว่าด้วยการฝึกอารมณ์เรียกว่าการเจริญกรรมฐานหรือการเจริญภาวนา แยกออกเป็น 2 แนวทาง ได้แก่ (1) สมถกรรมฐาน การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ หรือ การฝึกสมาธิ และ (2) วิปัสสนากรรมฐาน เป็นการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาให้เจริญทางด้านปัญญาโดยการรู้เท่าทันและเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนมีจิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538)

1. หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตที่มีปรากฏอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนา เท่านั้น มีความประเสริฐวิเศษสุดในการกำจัดกิเลส หรือ ตัดสังโยชน์ในวัฏสงสาร มีการพิจารณาขันธ์ 5ภายใต้กรอบของ ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในมหาจัตตารีสกสูตร มีข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือการพิจารณาร่างกายและจิตใจ ภายใต้กรอบไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยใช้เครื่องมือ คืออริยมรรคมีองค์ 8 เป็นพลังขับเคลื่อนในการฝึก สติ สมาธิ เพื่อให้เกิดปัญญา พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ) ได้กล่าวหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานว่า ข้อที่ผู้ปฏิบัติจะละทิ้งไม่ได้ 3 อย่างคือ 1. อยู่ในสำนักอาจารย์ผู้สามารถ 2. รักษาอินทรีย์ 5 ให้บริบูรณ์ 3. ผูกจิตไว้ในสติปัฏฐานทั้ง 4 หน้าที่ของผู้ปฏิบัติ คือ 1) ทำความเพียร 2) กินน้อย นอนน้อย พูดน้อย 3) สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน มีสติ ทุกๆ ขณะที่จะก้าว ขณะก้าวไปทีละนิดก็รู้พร้อมอยู่ นี้เรียกว่ามีสัมปชัญญะ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), 2548)

2. วิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 กรรมฐาน คือการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ที่เป็นหลักการอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ การมีสติตั้งมั่นอยู่ที่ฐานทั้ง 4 อันเป็นการระลึกรู้ใน กาย เวทนา จิต ธรรม เนื่องจากมี 4 ฐานจึงมีชื่อเรียกว่า สติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานการกำหนดเห็นเวทนา จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การผูกสติอยู่บนฐานจิต ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสภาวะธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย) ; 10/372-405/301-340) มีหลักปฏิบัติดังนี้

2.1 กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นหลักปฏิบัติว่าด้วยการพิจารณาก าหนดรู้อาการที่ปรากฏ ทางกาย “ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายใน กายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/373/301) คือ การตั้งสติไว้ที่กายในอิริยาบถต่าง ๆ ซึ่งเป็นทั้งสมถและวิปัสสนา (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2548) มีหลักการดังนี้ 1) อิริยาปถปัพพะ เป็นหลักว่าด้วยการปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถหลัก 4 ประการ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน 2) สัมปชัญญปัพพะ เป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถย่อยซึ่งเกี่ยวเนื่องอยู่กับอิริยาบถหลัก เช่น การก้าวไป การถอย การแล การดู การคู้ การเหยียด เป็นต้น 3) ธาตุมนสิการปัพพะ วิธีกำหนดพิจารณาเกี่ยวกับธาตุทั้ง 4 มีลักษณะเฉพาะตนเด่นชัด กล่าวคือ (1) ธาตุดิน มีลักษณะแข็งหรืออ่อน (2) ธาตุน้ำ มีลักษณะไหลหรือเกาะกุม (3) ธาตุไฟ มีลักษณะเย็นหรือร้อน (4) ธรตุลม มีลักษณะหย่อนหรือตึง สรุปความว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การกำหนดลมหายใจเข้าออกและ การกำหนดการเคลื่อนไหวกายอิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และวิธีกำหนดพิจารณาเกี่ยวกับธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตั้งสติไว้ที่อารมณ์ต่างๆ เหล่านั้น กำหนดรู้การเคลื่อนไหว อิริยาบถต่าง ๆ เป็นการบริกรรมขันธ์ 5 ในส่วนของกาย

2.2 เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน พระพุทธองค์ตรัสถึงการเจริญเวทนานุปัสสนาว่า “ภิกษุในพระศาสนานี้เมื่อเสวยสุขเวทนาย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวย ทุกขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนาอยู่” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/380/313) การพิจารณาเวทนามี 3 อย่าง 1) สุขเวทนา คือ ความสบายกาย ความโล่ง 2) ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ เช่น ความเจ็บ ปวด เมื่อย ชา คัน ร้อน เย็น เป็นต้น 3) อุเบกขาเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ สรุปได้ว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการกำหนดรู้ความรู้สึกทุกชนิดที่เกิดขึ้นในใจ เช่น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา เป็นส่วนของจิต มี 3 ลักษณะคือ (1) สุข คือ โลภะ เป็นเวทนา ที่ติดง่ายแต่ปลดยากที่สุด (2) ทุกข์ คือ โทสะ ที่รู้สึกกระสับกระส่าย อยากผลักออก (3) ไม่สุขไม่ทุกข์ คือ โมหะ ความลังเลสงสัย

2.3 จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิต “จิตมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/381/314) ความคิดที่เกิดขึ้นในขณะที่กำลังเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิ ให้กำหนดสติรู้อยู่กับปัจจุบัน ฟุ้งซ่านหรือไม่ฟุ้งซ่าน ซึ่งการตั้งสติตามรู้ในข้อนี้เพื่อจะกำจัดซึ่งความเห็นว่าเที่ยง รู้เท่าทันจิตที่ต้องการเปลี่ยนอิริยาบถ เมื่อสมาธิเริ่มแก่กล้าสามารถแยกรูปนามได้ สรุปความว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การกำหนดรู้สภาวะต่าง ๆ ของจิต เช่น จิต มีความโลภ ความโกรธ ความหลง จิตมีความหดหู่ หรือฟุ้งซ่าน เป็นต้น โดยการมีสติเป็นหลัก

2.4 ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติ มีความเพียร มีสัมปชัญญะพิจารณาเห็นธรรมในธรรมกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ สติตั้งมั่นพิจารณาธรรม 5 หมวด คือ นิวรณ์ 5, ขันธ์ 5, อายตนะ 12, โพชฌงค์ 7 และอริยสัจ 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/382-430/316-338) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติรู้เท่าทันสภาวธรรมทั้งหลาย ได้แก่ 1) นิวรณ์ 5 คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นหรือ

ห้ามไม่ให้บรรลุกุศลธรรม คือกามฉันทะ พยาปาท ถีนมิทธ อุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์ วิจิกิจฉานิวรณ์ 2) ขันธ์ 5 รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ 3) อายตนะ 12 คือ ที่การตั้งสติกำหนด พิจารณา อายตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ และภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ 4) โพชฌงค์ 7 เป็นสภาพที่ทำให้รู้อารมณ์ได้ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ เป็นธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้อริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค 5) อริยสัจ 4 คือ ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ เหตุเกิดแห่งความทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทุกขนิโรธอริยสัจ ความดับทุกข์ ได้แก่การดับตัณหา ไม่เหลือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ได้แก่มรรคมีองค์ 8 คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

ญาณ 16 ในฐานะเครื่องมือวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

ญาณ 16 นั้นเป็นผลที่เนื่องมาจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นกระบวนทัศน์ ในวิปัสสนาญาณที่เป็นการชี้วัดความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตของแต่ละคนว่าได้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง รู้จริง ในสิ่งที่ควรละ ควรตัด และญาณนั้นพัฒนาได้ ในบทความนี้จะได้นำเสนอลักษณะของความรู้หรือญาณที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เทนา จิต ธรรม และลักษณะของญาณที่ควรจะเกิดตามลำดับเป็นความรู้เชิงปริยัติโดยอิงอาศัยความรู้จริงจากนักปราชญ์ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา มีประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. นามรูปปริจเฉทญาณ กระบวนการของญาณมีการดำเนินไปตามลำดับจากผลของการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 เริ่มต้นจากการปฏิบัติในกายานุปัสสนาสติปัฏฐานที่เห็นนามรูป เป็นการกำหนดแยกนาม แยกรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นญาณที่เห็นนามและรูป ในสติปัฏฐาน 4 นั้น เมื่อพิจารณากำหนดตามแนวสติปัฏฐาน 4 ได้สภาวะ เช่น ยืน ในขณะยืนเป็นรูป จิตที่กำหนดรู้อาการยืนเป็นนาม จึงเป็นคนละส่วนกัน เป็นก าหนดจับ นามรูป ในทางอายตนะ 6 ธาตุ 18 มีเพียงรูปกับนาม ที่อาศัยกันและกันเป็นไปเท่านั้นเอง ความเห็นว่าเป็นตัวตน เรา เขา สัตว์ บุคคล จึงหายไปหมดสิ้น สรรพสิ่งทั้งหมดเหลือเพียงสอง คือ มีแต่นามและรูปเท่านั้น

2. ปัจจยปริคคหญาณ ญาณที่หยั่งเห็นปัจจัยของนามรูป เห็นในสภาวะของนามธรรม คือจิต กับรูปธรรม คือกาย เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน คือ นามเป็นเหตุ-รูปเป็นผล หรือ รูปเป็นเหตุ-นามเป็นผล รู้เห็นถึงสามัญลักษณะ คือ อุปปาทะ (เกิดขึ้น) ฐีติ (ตั้งอยู่) ภังคะ (ดับไป) ของไตรลักษณ์

3. สัมมสนญาณ การปฏิบัติในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน กำหนดจนหยั่งรู้เห็นไตรลักษณ์ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาของนามรูป กำหนดในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เห็นความเกิดและดับของนาม รูป แต่ก็รู้ว่านามรูปดับไป ก็เพราะเหตุว่าเห็นนามรูปใหม่สืบต่อแทนขึ้นมาแล้ว เกิดปัญญา แต่ก็เป็นการเห็นที่สันตติยังไม่ขาด เพราะยังอาศัยจินตามยปัญญาอยู่ แต่ญาณก็ได้แจ่มชัดและหมดจดขึ้นมาอีกขั้นหนึ่งแล้ว พบว่า - ความเกิดความดับของนามรูป ไม่ได้เป็นความต้องการที่ให้เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันขณะ ขณะเห็น ขณะได้ยิน ขณะรู้กลิ่น ขณะรู้

รส หรือขณะคิด ก็ดับไปในขณะที่รู้ จึงเข้าจว่านามรูปจึงไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องแปรผันไป ไร้แก่นสารใด ๆ ทั้งสิ้น

4. อุทยัพพยญาณ ผู้ปฏิบัติในกายานุสติปัฏฐานมีการรู้แจ้งชัด ในการเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ชัด ๆ ของสภาวะ พลวอุทยัพพยญาณ คือญาณที่พิจารณาก าหนดจนหยั่งรู้เห็นไตรลักษณ์ของนามรูปชัดเจน โดยตัดสันตติขาดเด็ด คือเห็นนามรูปดับไปทันทีที่ดับ และเห็นนามรูปเกิดขึ้นในทันทีที่เกิด หมายความ ว่า เห็นในทันทีทั้งขณะที่เกิดและขณะที่ดับ เป็นญาณที่เห็นนามรูปเกิดและดับไปตามความเป็นจริง คือ เห็นทั้งความเกิดและความดับ จึงเป็นญาณที่มีความแก่กล้าแล้ว มีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ เพราะเห็น ความแตกต่างกันของสภาวะเป็นคนละอย่าง แต่ยังไม่ ขาดสันตติอย่างเด็ดขาด มีสุข มีทุกข์ ปนเป ปรุงอยู่ ร่วมอยู่ ยังมีสันตติ เพราะยังมี กิเลส-ตัณหา-อุปาทาน

5. ภังคญาณ ผู้ปฏิบัติในกายานุสติปัฏฐาน รู้แจ้งญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมาอย่างเดียว การกำหนดรู้เห็นความดับของนามรูปแต่ฝ่ายเดียว โดยยึดเอาความแตกดับ ของนามรูป สภาวะยืน เดิน นั่ง นอน คู้ เหยียด ย่าง ยก เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส ฯลฯ มีอาการดับไปอย่างรวดเร็ว เห็นความดับ คือมีความรู้แจ้งชัด ในการดับไป เมื่อนั่งสมาธิ จะมีอาการดับด้วยอำนาจของพระไตรลักษณ์ สันตติขาด คือ กำหนดไปๆ พระไตรลักษณ์เกิดขึ้นมา บางทีพระไตรลักษณ์มันเร็วขึ้นๆ แล้วสัปหงกวูบลงไป บางทีก็ไปข้างหน้า บางทีผงะไปข้างหลัง บางทีก็ไปข้างซ้าย บางทีก็ไปข้างขวา บางครั้งก็แรง บางครั้งก็เบา แล้วแต่อำนาจของ เราจำสภาวะไม่ได้ว่ามันดับลงไปตอนไหน มันดับลงไปตอนพองหรือตอนยุบ เราก็จำไม่ได้ จำได้แต่ว่ามันเร็ว ในขณะนั้นอาการพอง อาการยุบมันเร็ว อันนี้เรียกว่า สันตติขาด กิเลสตัณหาจะอ่อนกำลังลง แต่ยังไม่ดับ

6. ภยญาณ ญาณที่พิจารณาหยั่งรู้เห็นว่านามรูปนี้เป็นสิ่งที่น่ากลัว ผู้มี“ภยญาณ” หรือเกิด “ภยญาณ” ในตนจริง ๆ จะเห็น “ภัย” ในรส รูป กลิ่น เสียง ในสัมผัสทั้งหลาย สภาพที่น่ากลัว แบ่งออกเป็น 2 ชนิด มูลวัตถุและปริยายวัตถุ (1) มูลวัตถุ ได้แก่ที่ตั้งที่เป็นรากเหง้าเค้ามูลแห่งกองทุกข์มี 5 อย่าง คือ ขันธ์ 5 ความเป็นไปไม่ขาดสายขาดตอนของรูปนาม ไตรลักษณ์ของรูปนาม กรรมทำให้ต้องปฏิสนธิสืบต่อไป ต้องมีรูปนามต่อไปอีก ความทุกข์ต่าง ๆ ก็ติดตามมาอีก (2) ปริยายวัตถุ ได้แก่ที่ตั้งของทุกข์โดยอ้อม คือ คติ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ อุปายาสะ มูลวัตถุ 5 ปริยายวัตถุ 10 เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นความน่ากลัวดังนี้จัดเป็นภยญาณ

7. อาทีนวญาณ (ญาณอันคำนึงเห็นโทษ เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว เป็นสิ่งที่มีความบกพร่องจะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์ ในญาณนี้จะเป็นการหยั่งรู้เห็นว่า นามรูปนี้มีความเป็นโทษ ขันธ์ 5 คือกองโทษอันใหญ่ไร้ซึ่งคุณที่น่าพึงพอใจ สังขารทั้งปวงปรากฏโดยความเป็นของน่ากลัว มีความรู้แจ้งชัดในโทษ มีปัญญาญาณรู้ชัดเห็นชัด ไม่ใช่เข้าใจเพียง ภาษาพูด คำบอกเล่าเล่า แต่เกิดในใจแท้ว่า สิ่งที่ตนหลงติดหลงยึดไว้ นั้นเป็นโทษ ให้โทษมากกว่าให้คุณ เป็นญาณที่หยั่งรู้รูปนามว่าเป็นสิ่งที่มีแต่โทษ ความรู้สึกที่ไม่ได้คิดขึ้นมาเอง หากแต่เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติเห็นด้วยตัวเองในเวลาปฏิบัติจริง

8. นิพพทาญาณ ญาณที่กำหนดพิจาณาหยั่งรู้เห็นว่า นามรูปไร้แก่นสาร เกิดความเบื่อหน่ายในนามรูป เบื่อหน่ายในขันธ์ 5 มีความรู้ชัดแจ้งขึ้นมา ผู้เกิด “นิพพิทาญาณ” จริง จะ ปล่อย จะวาง จะเบื่อ จะไม่ยึดไว้จริง ๆ ผู้เกิดญาณ จะไม่ยุ่ง ไม่วุ่นวายกับสิ่งนั้น ความรู้เห็นว่า เป็นอนิจจัง - เกิดดับ (อุทยัพพยญาณ) เป็นความรู้นำแล้วตามด้วยความรู้เห็นว่า เป็นทุกขัง คือไม่น่าปรารถนา, น่ากลัว และเป็น อนัตตา- ไม่ใช่อัตตาตัวตนที่ยั่งยืน แต่เป็นตัวตนที่ปรากฏชั่วคราว ซึ่งก็ไม่มีตัวตนไหนที่ยั่งยืน จนเกิดความรู้เพิ่มคือ รู้พร้อมกับมีความเบื่อหน่าย (นิพพิทาญาณ) จุดนี้สำคัญมาก คือจุดเริ่มต้นของการทิ้งสรรพสิ่ง แต่ต้องได้ครูอาจารย์ที่ฉลาด กลับไปอยู่ในอำนาจของความอยากอีก

9. มุญจิตุกัมยตาญาณ ญาณที่กำหนดพิจารณาหยั่งเห็นความจริงของนามรูปอย่างชัดเจน จึงใคร่จะหนีให้พ้นจากนามรูป คือขันธ์ 5 เห็นทุกข์ชัดขึ้น ๆ เมื่อสภาวะมาถึงญาณนี้แล้ว ให้รู้ตามเท่านั้น คือ 1) จิตมีเวทนา มีอาการคันตามเนื้อตามตัว เหมือนมดกัด คือเหมือนมีมดมากัด มีไรมาไต่มาตอมอยู่เรื่อย ๆ ให้กำหนด เช่น ปวดหนอ ๆ ๆ เมื่อกำหนดไปแล้วเราจะเห็นว่าเวทนาอาจย้ายที่ปวดไปได้ เรากำหนดที่หนึ่งมันไปปวดอีกที่หนึ่ง เรียกได้ว่ากำหนดครั้งใดก็เห็นแต่ความทุกข์ ความเสื่อมจึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ผู้ปฏิบัตินั้นอยากออก อยากหนี อยากหลุด อยากพ้นไป อยากให้ความทุกข์ อยากให้ความเสื่อม อยากให้เวทนาที่เป็นสังขารทุกข์นี้หมดไป สิ้นไป สูญไปจากขันธ์ แต่ถ้าจิตใจสู้หน่อยกำหนดได้ทันท่วงทีก็สามารถผ่านได้ จิตฟุ้งซ่าน เห็นว่าการปฏิบัติวิปัสนากรรมฐานไม่มีประโยชน์อะไร อยากออก อยากเลิกเป็นสภาวะอย่างหนึ่งทำให้การปฏิบัติไม่ได้ผลด้วยอำนาจของอวิชชา

10. ปฏิสังขาญาณ คือ ปัญญาไตร่ตรอง เป็นจิตที่ใคร่ครวญอีกที จิตชั้นละเอียดขึ้น สูงขึ้น ไม่เข้าข้างตน ฝ่ายเดียว ปัญญาที่เข้มแข็ง ตั้งใจจริง ปฏิบัติจริง เดินจงกรม นั่งสมาธิ สภาวะที่เกิดขึ้น มีอาการเสียว แปลบๆๆ บนร่างกายของเรา เหมือนกับมีคนเอาเข็มแหลมๆ มาจี้ลงบนร่างกาย มีเวทนามาก แต่เวลากำหนดมันหายเร็ว บางทีก็เฉยๆ ซึมๆ บางครั้งตัวแข็ง เหมือนกันกับเข้าผลสมาบัติ แต่ใจยังรู้อยู่ หูยังได้ยินเสียงอยู่ บางครั้งมีอาการแน่นอึดอัดเหมือนใจจะขาด คือลักษณะอย่างนี้เรียกว่าพระไตรลักษณ์เกิดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ให้กำหนดดูไปเรื่อย ๆ บางครั้งร้อนทั่วสรรพางค์กาย บางทีมันก็เย็น ในขณะเดินจงกรม และนั่งสมาธิ สภาวะอย่างนี้ส่วนมากเกิดไม่นาน บางทีก็ผ่านไปในชั่วโมงนั้นเลย ไม่เหมือนสภาวะอย่างอื่น

11. สังขารุเบกขาญาณ ปัญญาที่วางเฉยต่อรูปนาม จิตใจก็เข้มแข็ง ตั้งใจจริง สภาวะต่างๆ ก็จะเกิดขึ้น ไม่กลัว ไม่ยินดี ใจเฉยอยู่กับรูปกับนาม คือเฉยอยู่กับอาการพอง-ยุบ ดูรูปดูนามอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความยินดียินร้ายอะไรทั้งสิ้น ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ แต่มีสติสัมปชัญญะดี ไม่เผลอจากรูปจากนาม จำง่าย กำหนดสะดวกสบายดี สมาธิดี ใจสงบไปได้นานๆ ยิ่งนานเท่าไรก็ยิ่งละเอียด ยิ่งกำหนดไปเท่าไรๆ ก็ยิ่งละเอียด ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่รำคาญ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสใด ๆ เมื่อปฏิบัติมาถึงนี้ทุกขเวทนาจะไม่มารบกวนได้เลย

12 อนุโลมญาณ เป็นวิปัสสนาญาณในมัคควิถี ซึ่งอนุโลมต่อการรู้แจ้งอริยสัจจธรรม อนุโลมญาณเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต 3 ขณะในมัคควิถี คือ บริกัมม์ 1 ขณะ อุปจาร 1 ขณะ อนุโลม 1 ขณะ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต 3 ขณะนี้ มีไตรลักษณ์ลักษณะหนึ่งลักษณะใดเป็นอารมณ์ คือ มีอนิจจลักษณะของสังขารธรรมเป็น

อารมณ์ หรือมีทุกขลักษณะของสังขารเป็นอารมณ์หรือมีอนัตตลักษณะของสังขารธรรมเป็นอารมณ์ ซึ่งอนุโลมต่อการที่จะปล่อยอารมณ์ที่เป็นสังขารธรรม สำหรับบุคคลที่เป็นติกขบุคคล คือมีปัญญากล้าบรรลุอริยสัจธรรมได้เร็ว อนุโลมญาณก็มี 2 ขณะ คือ เว้นขณะบริกัมม์ 1 ขณะ และเพิ่มผลจิตเป็น 3 ขณะ

13. โคตรภูญาณ คือ การเห็นทุกข์ที่มันเกิด และทำอย่างไรที่จะทำให้ออกจากวัฏสงสารได้ คนที่ได้โคตรภูญาณ คือ คนที่เข้าถึงพระรัตน เป็นที่พึ่งเท่านั้น ไม่พึ่งอย่างอื่นใดอีกเลย ลักษณะของจิตที่เกิดกับโคตรภูญาณจิตตนี้พยายามดิ้นรน หาทางออกจากทางโลก เห็นความเกิดมาเพื่อมารองรับโรคต่าง ๆ มีความหิวโหย ดิ้นรนดพราะความอยากคือ ตัณหา แต่ยังมีความอาลัยกับสิ่งหนึ่งที่ยังผูกพัน ห่วงบุคคลที่รัก แต่ก็อยากออกจากวัฏสงสารเพราะเห็นภัยต่าง ๆ ในโลก

14 มัคคญาณ จะทำหน้าที่ประหารกิเลสระดับอนุสัยกิเลส รู้ทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ แจ้งนิโรธ สามารถละสังโยชน์ 3 ได้อย่างเด็ดขาด ในขุททกนิกายปฏิสัมภิทามรรค กล่าว่า เป็นบุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยอริยมรรคย่อมเผากิเลสที่ยังไม่เกิดด้วยโลกุตตรฌาน ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิฏฐิต่าง ๆ เพราะเป็นผู้ฉลาดในฌานและวิโมกข์ความเห็นว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ นิโรธ เป็นสุข ปัญญาที่ออกจากธรรมทั้งสองย่อมถูกต้อง (ขุ.ปฏิ. (ไทย) 31/62/101).

15. ผลญาณ ญาณในอริยผล ย่อมรู้วิโมกขจริยา ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิฏฐิต่างๆ เพราะเป็นผู้ฉลาดในญาณทั้งสองเพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัดเพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสขันธ์และจากนิมิตภายนอก เมื่อสำเร็จทั้งฝ่ายมรรคและผลดังนี้ เรียกว่าเป็นพระโสดาบันบุคคล ละอกุศลต่าง ๆ ได้โดยเด็ดขาด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ปฏิ. (ไทย): 31/141/70-71)

16. ปัจจเวกขณญาณ ปัญญากำหนดพิจารณากิเลสที่ละได้แล้ว ที่ยังเหลืออยู่ ตลอดถึงมรรค ผล และนิพพาน ละอกุศลธรรมได้เด็ดขาด และกุศลธรรมเจริญบริบูรณ์แล้ว ไม่มีกิเลส มีธรรมอันปราศจากโทษ กิเลสทั้งหลายก็ถูกละ ได้สิ้นเชิง อริยมรรคนั้นก็ไม่เกิด เพราะไม่มีกิเลสที่จะต้องใช้อริยมรรคนั้นเป็นเครื่องละอีกต่อไป ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด พราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาธรรมที่เข้ามาประชุมกันในขณะนั้น ชื่อว่าปัจจเวกขณญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ปฏิ.(ไทย): 31/65/106-109)

ญาณ 16 หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เป็นเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นบันไดแห่งการบรรลุธรรม การจะก้าวข้ามสังโยชน์ไปสู่พระนิพพาน มีเพียงการเจริญวิปัสสนาตามแนวทางของสติปัฏฐานทางเดียวเท่านั้น ด้วยการกำหนดรู้ คือการใส่ใจเพ่งรู้ในอารมณ์ที่จิตรับรู้ในปัจจุบันขณะอย่างจดจ่อ ต่อเนื่อง คือ การน้อมจิตเข้าไปรับรู้อารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะอย่างแนบสนิท จดจ่อต่อเนื่อง เฝ้าดูสภาวะปัจจุบันอารมณ์ตามความเป็นจริง โดยปราศจากการคิดนึกปรุงแต่ง หรือเพิ่มเติมสิ่งใดลงไปในทุกการรับรู้ เป็นการจำกัดขอบเขตอารมณ์ให้จิตรู้ ตั้งมั่นในอารมณ์ให้จิตรู้ด้วยจิตที่ประกอบพร้อมด้วยความเชื่อมั่นในแนวปฏิบัติ ส่งผลให้มีความเพียร สมาธิ และปัญญา

เพิ่มพูนขึ้น เมื่อปฏิบัติถึงวิปัสสนาถึงขั้นสูง อินทรียที่กล้าแข็งก็จะก่อให้เกิดพละที่กล้าแข็ง จากนั้นจะทำการประหารกิเลสโดยอัตโนมัติ ดังนั้น สิ่งจำเป็นที่สุดคือการกำหนดจิตให้ได้ปัจจุบันธรรม

สรุป

ญาณ 16 หรือวิปัสสนาญาณเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนาในแนวสติปัฏฐาน เป็นลักษณะเฉพาะตนของปัญญาที่พิจารณาเห็น จนเห็นญาณที่ไม่อิงอาศัยการนึกคิด เช่น สภาวะแห่งการเกิด ดับของรูปนาม (อุทยัพพยญาณ) จนเกิดองค์ความรู้ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา จิตมีการยกระดับ รู้แจ้งชัดในรูป นามว่า เป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อวิปัสสนาญาณ มองเห็นรูปนามตามความเป็นจริงดังกล่าวมา รูปนามนี้มีแต่ทุกข์โทษ จนจิตรู้แจ้งชัดขันธ์ 5 ว่าเป็นกองทุกข์ ทรงอธิบายหลักการว่า สติปัฏฐาน 4 เป็นทางสายเดียว ที่จะนำเหล่าสัตว์ไปสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา วิปัสสนาญาณมีกระบวนการเกิดอย่างเป็นระบบ วิปัสสนาญาณจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยเหตุปัจจัย โดยเป็นพัฒนาการของวิปัสสนาญาณนี้ เมื่อเหตุปัจจัยพร้อม ความเกิดแห่งวิปัสสนาญาณก็เป็นไปอย่างต่อเนื่องก้าวหน้าไปตามลำดับ การรักษาสภาวะ วิปัสสนาญาณ ไม่ให้เสื่อมเสียในระหว่างปฏิบัติเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานสภาวะวิปัสสนา ญาณ หมายถึง ภาวะที่เป็นลักษณะเฉพาะตนของ ปัญญาที่เห็นแจ้ง หรือวิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้งเป็นภาวะ ลักษณะเฉพาะของปัญญาที่เกิดความเห็นแจ้ง รู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะ ให้เข้าใจตามความเป็นจริง หรือตามสิ่งเหล่านั้น เป็นรู้แจ้งชัดเข้าใจจริง การบรรลุวิปัสสนาญาณนั้น เป็นไปเพื่อพัฒนาจิตสู่อริยภาวะ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ และการบรรลุพระนิพพาน

บรรณานุกรม

คณะกรรมการกองการวิปัสสนาธุระแห่งประเทศไทย. (2533). *สมเด็จพระพุฒาจารย์กับการวิปัสสนาธุระ.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นวองคุลี. (2548). *วิปัสสนาญาณ.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระกัมมัฏฐานาจารย์ พระบัณฑิตาภิวงศ์. (2549). *รู้แจ้งในชาตินี้.* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). (2548). *วิปัสสนากรรมฐานภาค 1.* กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมวัชรบัณฑิต. (2566). *กรรมฐานในพระพุทธศาสนา: บทเรียนจากมหาสติปัฏฐานสูตร และความนิยมในสังคมไทย.* อยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมวชิรมุนี วิ. (2565). *เทศน์ลำดับญาณ.* แคมป์สนเพชรบูรณ์: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* สืบค้น 21 มีนาคม 2568 จาก https://84000.org/tipitaka/dic_dhamma/d_item.php?i=135

พระพุทธโฆสาจารย. (2548). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). กรุงเทพฯ: ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์.

พระภาวนาพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนฺตเสวี). (2551). *ศึกษาวิเคราะห์การเจริญวิปัสสนาภาวนาใน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และวิธีการคุ้มครองพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสี สะยาดอว์). (2549). *มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน.* พระคันธสาราภิวงศ์แปล. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แม่ชีนวลรัตน์ ไชยวงษ์สา. (2562). *แนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอ จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยาเขตล้านนา: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2551). *การปฏิบัติกรรมฐาน.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (2548). *วิสุทธิมรรค.* กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2565). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย.* อยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธวิถีการอยู่ร่วมกันเพื่อสังคมสันติสุข

Buddhist Way of Coexistence for a Peaceful Society

[1]พระธนัช วิริโย (รุ่งโรจน์) และ [2]พระปลัดธนเดช สมจิตฺโต (สมบัติมา)

[1]Phra Tanut Wiriyo (Rungrot) and [2]Phrapalud Tanadech Samachitto (Sombutma)

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]เจ้าอาวาสวัดลัฏฐิวนาราม ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalonkornrajavidyalaya University.

[2]Abbot of Wat Latthiwanaram, Tal Diao Subdistrict, Lom Sak District, Phetchabun Province.

[1]Corresponding Author's Email: phranutphranut@gmail.com

Received: March 5, 2025; **Revised:** April 16, 2025; **Accepted:** April 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธวิถีการอยู่ร่วมกัน วิเคราะห์แนวคิดเรื่องพุทธวิถีและเพื่อการอยู่ร่วมกันเพื่อสังคมสันติสุข การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากคัมภีร์ทางศาสนา และศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตคือการนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข นำมาสู่การวิเคราะห์ คือ เรื่องพุทธวิถีการอยู่ร่วมกัน เป็นแนวคิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ ผลการศึกษาพบอีกด้วยว่า พุทธวิถี หมายถึงแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อการพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งครอบคลุมหลักธรรมและปฏิบัติที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ เป็นแนวคิด ครอบคลุมหลักธรรมและวิถีปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อการหรือพ้นจากทุกข์ และบรรลุสัจธรรมสูงสุด โดยมีแก่นสำคัญ คือการมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ, หลักธรรมการมีสัมมาทิฏฐิ, การมีศีลตามแบบพระพุทธธรรม, การมีขันติโสรัจจะ, การใช้หลักธรรมฆราวาสธรรม, การใช้หลักสาราณียธรรม, การมีหิริโอตตัปปะ, การใช้หลักสัมมัปปธาน 4, การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8, การยึดหลักไตรสิกขา เป็นต้น การมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นการปรับทัศนคติให้เห็นคุณค่าของการมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเป็นสรณะ ซึ่งมีคุณค่าทั้งทางโลกและทางธรรม เรียกได้ว่าเป็นรัตนะทางโลกเพราะมีคุณค่าในฐานะเป็นปัจจัยในการสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคม และเป็นรัตนะทางธรรม มีคุณค่าทางโลกิยะเบื้องสูง สำหรับการดำเนินชีวิตทางโลกอย่างมีคุณภาพ และมีคุณค่าทางธรรมคือนำพาชีวิตให้เข้าสู่การเป็นอริยบุคคลและเข้าถึงการบรรลุธรรม และยังนำไปสู่แนวคิดหลักการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ให้มนุษย์มีหลักศีลธรรมต่างๆ อันเป็นรากฐานสำคัญที่สุดของการเป็นมนุษย์และเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของสังคม ส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาชีวิตให้

อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องของพุทธวิถีของการอยู่ร่วมกันเพื่อสร้างสังคมสันติสุขได้อย่างยั่งยืน หากสมาชิกทุกคนในสังคมปฏิบัติตามแนวหลักพุทธวิถี สังคมก็จะเกิดความสงบสันติสุขขึ้นมาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การอยู่ร่วมกัน; พุทธวิถี; สันติสุข

Abstract

The objectives of this article are: to study the concept of Buddhist coexistence, to analyze the concept of Buddhist way of life, and to promote coexistence for a peaceful society. This research is qualitative, primarily based on the study of religious scriptures, academic documents, and related research.The findings indicate that Buddhist teachings provide a framework for living, guiding individuals to practice in a way that fosters happiness in society. The analysis focuses on the concept of Buddhist coexistence, which supports peaceful living. Additionally, the study finds that the Buddhist way of life refers to a lifestyle aimed at self-development in accordance with Buddhist principles, encompassing teachings and practices that lead to liberation from suffering. This concept includes doctrines and practices aligned with Buddhism to overcome suffering and attain ultimate truth. Its core elements include taking refuge in the Triple Gem, right view, adherence to Buddhist moral precepts, patience and truthfulness, applying the ethics for householders, practicing principles of harmonious living, maintaining moral shame and fear of wrongdoing, following the four right efforts, living according to the Noble Eightfold Paths, and upholding the threefold training, among others.Taking refuge in the Triple Gem involves cultivating an attitude that recognizes its value as a spiritual anchor, with both worldly and spiritual significance. It is considered a worldly treasure for its role in creating benefits for oneself, family, and society, and a spiritual treasure for elevating worldly life to a higher quality and guiding one toward spiritual liberation, enabling individuals to become noble beings and attain enlightenment. This also leads to the core Buddhist practices that provide humanity with moral principles, the most fundamental basis for being human and shaping societal behavior. As a result, individuals can develop their lives in accordance with the Buddhist way of coexistence, fostering a sustainable, peaceful society. If every member of society follows the Buddhist way, true peace and harmony will truly arise.

Keywords: Coexistence; Buddhist Way; Peace

บทนำ

เนื่องจากในปัจจุบัน สังคมโลกเผชิญกับปัญหามากมายที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในทุกระดับ ตั้งแต่ปัญหาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ปัญหาเหล่านี้ต้องการแนวทางแก้ไขที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และสร้างสังคมที่ดีขึ้นสำหรับอนาคต ปัจจุบันนี้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายบนโลกต้องเผชิญปัญหามากมาย ผู้คนต่างเต็มไปด้วยความหวาดกลัว ความทุกข์และหวาดระแวงภัย อันมีประการต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น

1. ปัญหาสังคม เช่นความขัดแย้งในสังคม ปัญหาอาชญากรรม การแตกแยกทางความคิด ในสังคม ในชุมชน และในครอบครัว ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบและขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวม ฯลฯ

2. ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นปัญหาตั้งแต่ระดับครอบครัวไปถึงระดับชาติ นำมาซึ่งสงคราม ทั้งรูปแบบสงครามจริงๆ และสงครามทางเศรษฐกิจและทางการค้า เป็นสงครามต่อสู้กันทางด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตวิทยาเพื่อช่วงชิงผลประโยชน์ และทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่นับวันก็จะร่อยหรอขาดแคลนลง ฯลฯ

3. ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ภาวะโลกร้อน มลพิษทางอากาศ ฝุ่นพิษ ควันพิษ แม่น้ำลำคลองน้ำเสีย การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่นบุกรุกทำลายป่า ทำให้เกิดน้ำท่วม และสร้างความแห้งแล้งแก่พื้นที่ในเวลาต่อมา ฯลฯ

4. ปัญหาทางเทคโนโลยี ผลกระทบของเทคโนโลยีต่อความเป็นส่วนตัว การเสพติดสื่อออนไลน์ ความปลอดภัยทางไซเบอร์ การเล่นเกมพนันออนไลน์ ฯลฯ

5. ปัญหาการเมือง ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของผู้นำคือรัฐบาล สมาชิกสภาผุ้แทนราษฎรและวุฒิสภาในการใช้อำนาจการบริหารอย่างสมดุล สงคราม การใช้อาวุธ ร้ายแรง การใช้ภัยจากมนุษย์มีความเห็นแก่ตัว แก่งแย่งผลประโยชน์ ผู้ที่มีกำลังเหนือกว่าก็จะใช้กำลังบังคับแก่งแย่งเอาผลประโยชน์นั้น โดยการใช้ยุทธวิธีในเชิงเศรษฐกิจและการเมืองที่เหนือกว่า ฯลฯ

6. ปัญหาอื่นๆ อาทิ ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง มีทุกระดับชั้น อันเป็นปัญหาการขาดความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ฯลฯ

7. การไม่รู้จักหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดี เพราะขาดการให้ความรู้เรื่องของการทำหน้าที่ของพลเมืองดี หรือการเป็นสมาชิกที่ดีในสังคม ตลอดจนการอบรมเรื่องหน้าที่ของการเป็นสมาชิกที่ดีในครอบครัว ทำให้ขาดสำนึกในศีลธรรมและวินัย ไม่เคารพกฎหมายและกระทำตามอำเภอใจ รวมไปถึงการไม่เข้าใจในหลักยึดทางศีลธรรมที่ถูกต้องทางศาสนาของตน เพื่อการเป็นคนดี และสามารถอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรมเดียวกันได้อย่างสันติสุข (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2568)

มนุษย์ย่อมหาหนทางและอาจมีแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆเหล่านี้ แต่การแก้ไขให้ถูกจุดถูกประเด็นได้ มนุษย์ต้องอาศัยความรู้คือปัญญา และปัญญามี 2 ประการคือ ปัญญาทางโลก (ความรู้และประสบการณ์วิชาการต่างๆ ที่ได้ศึกษาอบรมปฏิบัติมาจากโรงเรียน สถานศึกษาฯลฯ) และปัญญาทางธรรม (คือปัญญาที่เข้าใจจริงๆ มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงตามสัจจธรรมของธรรมชาติ เช่นปัญญาที่เข้าใจในเรื่องของกรรมและผลของกรรม ปัญญาที่มีความเห็นถูกที่เข้าใจความจริงของสิ่ง ต่าง ๆ ว่ามีความไม่คงทนถาวร การยึดถือมั่นสิ่งต่าง ๆ และอารมณ์ต่าง ๆ เป็นทุกข์ และแท้จริงแล้วคือมีภาวะความเป็นอนัตตา ฯลฯ) ดังนั้น แนวคิดประการหนึ่งที่ควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นคือ แนวคิดพุทธวิถี อันเป็นแนวทางจริยธรรม ที่ครอบคลุมหลักธรรมในการแก้ปัญหา และเมื่อนำมาบูรณาการย่อมเกิดประโยชน์มากมายเพื่อความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

สันติสุข ในพุทธวิถีทางพระพุทธศาสนา แบ่งได้เป็นสันติสุขระดับโลกียะ คือเป็นความสงบของผู้ที่ยังมีกิเลสเจือปน ซึ่งมีอยู่ในปุถุชนคนทั่วโลก อันมีความหมายครอบคลุมไปถึงความสงบของสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ด้วยความเข้าใจต่อบริบทของชีวิต และสันติสุขระดับโลกุตตระ เป็นความสงบของผู้ที่ไร้กิเลสเจือปน เป็นสันติสุขอันแท้จริง เกิดจากการศึกษาอบรมตนปฏิบัติตามแนวพุทธวิถี จนถึงขั้นละกิเลสตัณหาเข้าสู่

พระนิพพาน อันเป็นสันติสุขระดับสูงสุด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) เมื่อมนุษย์ฝึกฝนอบรมตนให้เกิดสงบสันติสุขภายใน ย่อมเอื้อต่อประโยชน์ของสันติสุขภายนอก อย่างไรก็ดีสันติสุขระดับโลกียะ ยังมีความไม่แน่นอน เป็นไปตามกิเลสของปุถุชน แต่สันติสุขของผู้หมดกิเลสแล้ว เป็นความสงบสันติสุข บรมสุขอันประณีต ภายใน ย่อมสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีของการพัฒนาตนขั้นสูงสุดในแนวพุทธวิถี ทำให้ประชาชนกระทำตาม เกิดทั้งความสงบสันติสุขภายในตนและการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อสันติสุขได้

แนวคิดพุทธวิถี

พุทธวิถี พุทธวิธีหมายถึงแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อการพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งครอบคลุมหลักธรรมและปฏิบัติที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ เป็นแนวคิด ครอบคลุมหลักธรรมและวิถีปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพ้นทุกข์ และบรรลุสัจธรรมสูงสุด โดยมีแก่นสำคัญ คือการมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ, หลักธรรมการมีสัมมาทิฏฐิ, การมีศีลตามแบบพระพุทธธรรมและหลักธรรมต่างๆ เช่น การมีไตรสรณคม, การมีสัมมาทิฏฐิ, การรักษาศีลในแบบพุทธศาสนา, การมีขันติโสรัจจะ, การใช้หลักธรรมฆราวาสธรรม, การใช้หลักสาราณียธรรม, การมีหิริโอตตัปปะ, การใช้หลักสัมมัปปธาน 4, การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8, การยึดหลักไตรสิกขา เป็นต้น กล่าวคือ

1. การมีไตรสรณคม หรือการมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หมายถึงการเปล่งวาจา ขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก ซึ่งพระรัตนตรัยคือพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ซึ่งได้แก่พระพุทธ คือ ท่านผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง แล้วสอนประชาชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย, วาจา, ใจ ตามพระธรรมวินัย พระธรรม คือ พระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย (พระธรรมกิตติวงศ์, 2548) เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ความเคารพเลื่อมใสนำมาซึ่งศรัทธา และความศรัทธาเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ว่าจะนับถือศาสนาไหน จะต้องเริ่มที่ศรัทธาองค์ของศาสดาและคำสอน จะต้องมีด้วยกันทุกคนเพราะศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นขวัญกำลังใจเมื่อมีภัยที่จะมาถึงตัว ส่วนในหลักพุทธศาสนามีวิธีการแสดงออกถึงการนับถือพระพุทธศาสนา คือการปฏิญาณตนโดยการเปล่งวาจา หรือบางคนบางท่านอาจจะไม่เปล่างวาจาให้ใครได้ยิน แต่มีการปฏิบัติตนตามแนวทางเพื่อเป็นการยอมรับ และยินดีปฏิบัติตามหลักคำสอน เมื่อมนุษย์ได้รับความทุกข์และหรือถูกภัยคุกคาม มนุษย์ย่อมเกิดความกลัวภัยซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติ เพราะไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตบนโลกนี้ ยกตัวอย่างเช่น สุนัขกำลังหลับเราจุดประทัดสุนัขจะตกใจรู้สึกมีภัยจะวิ่งหนี มนุษย์ก็เช่นกัน ในอดีตมนุษย์จำนวนมากต่างยึดถือเอาภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ต้นไม้ สิ่งต่างๆ ฯลฯ เป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “นั่นไม่ใช่สรณะอันเกษมสูงสุด นั่นมิใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.(ไทย); 25/189/92) พระองค์สอนถึงว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นที่พึ่งที่อาศัยได้ สอนให้รู้ว่าความจริงคืออะไรทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นธรรมชาติ สอนแล้วบางคนเข้าใจบางคนไม่เข้าใจ ส่วนผู้ใดที่น้อมจิตเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณาเห็นอริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค เริ่มจาก

ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และสิ้นสุดที่อริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบ ดับทุกข์ รู้สิ่งที่มาที่ไปและแก้ไขนั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด คือพระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.(ไทย); 25/192/92) จะเห็นว่าอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งย่อมเป็นสรณะช่วยให้นำไปสู่ความหลุดพ้นข้ามพ้นในวัฏฏะทุกข์ทั้งปวงได้ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องไตรสรณคมน์ในพระไตรปิฎก (พระมหาชัยณรงค์และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ, (2565) พบว่าเมื่อปุถุชนประกอบด้วยคุณสมบัติ คือเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง จิตใจที่น้อมระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย การเข้าใจความหมายหลักการทางศาสนาที่ถูกต้อง และยึดถือปฏิบัติตนตามอย่างเคร่งครัด หรือเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต เป็นการช่วยยับยั้งชั่งใจจากอกุศล และน้อมจิตเข้าสู่กุศลในสิ่งที่ดี เรียกว่าสะระณะ ทำให้เกิดสติ เกิดปัญญา ส่วนอานุภาพแห่งภาวนา การน้อมใจระลึกถึงคุณแห่งพระรัตนตรัย มีอานุภาพยิ่งใหญ่หลายประการเช่นขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ การดำรงชีวิตที่ประกอบด้วยการสติสัมปชัญญะ ด้วยการระลึกถึงคุณแห่งพระรัตนตรัยอยู่เนือง ๆ จนกลายเป็นความสม่ำเสมอทำให้จิตใจหรือสติแข็งแรง เกิดเป็นปัญญาที่จะแก้ปัญหาสามารถทำให้การงานสำเร็จ การดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด หรือเมื่อการเป็นผู้ชราภาพปรากฏอยู่ตรงหน้า การเจ็บไข้เข้ามาเบียดเบียนเป็นที่สุด การภาวนาในบทไตรสรณคมน์ จักเป็นเครื่องนำจิตสู่สุคติภพอันเป็นที่หวังที่สุดได้ ย่อมได้ความเป็นพุทธบริษัทโดยแท้ ได้ความบริบูรณ์แห่งอริยทรัพย์คือรัตนตรัยสมปรารถนา ย่อมอาจเข้าถึงซึ่งขั้นสมบูรณ์ด้วยมรรค ผล นิพพาน ได้

2. หลักธรรมการมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ เป็นหลักธรรมนำก่อนที่จะทำให้บุคคลสามารถพัฒนาจากความเป็นปุถุชน ขึ้นเป็นกัลยาณปุถุชนได้ และนำไปให้เป็นอริยบุคคลซึ่งเป็นระดับของการพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบ “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นนิมิตที่แสดงมาก่อน ฉันใด สัมมาทิฏฐิก็เป็นตัวนำ เป็นนิมิตที่มาก่อนแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก.(ไทย); 24/121/275) เมื่อเราแยกความฉลาด ปัญญาทางโลก และทางธรรมออกตามความเป็นจริงแล้ว จะเห็นได้ว่าความฉลาดทางโลก เป็นความฉลาดของความคิดที่มีเหตุผล ในเรื่องราวต่าง ๆ ของทางโลก ซึ่งแท้จริงแล้วคือสิ่งสมมติ แต่ความฉลาดทางโลกเพียงอย่างเดียว ทำให้มองไม่เห็นสัจธรรมความเป็นจริงของธรรมชาติ นั่นคือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความเป็นอนัตตา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนทั้งหลายเกิดปัญญาทางธรรม เหตุของปัญญาทางธรรมจะเกิดขึ้นได้จากการฟังพระพุทธธรรมให้เข้าใจ ศึกษาพระพุทธธรรม สอบถามและสนทนา ในพระพุทธธรรมที่ถูกต้อง และเพราะการปฏิบัติอย่างนี้จึงทำให้เกิดการมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐินี้คือตัวปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.จู.(ไทย); 30/4/55) เป็นขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาบุคคล นำไปสู่การพัฒนาจิตใจให้ละความชั่ว มุ่งมั่นทำความดี และชำระจิตใจให้เกิดความบริสุทธิ์ อันเป็นหลักการสำคัญหรือแก่นแท้ของพุทธวิถี

3. การรักษาศีลในแบบพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักศีลธรรม ว่าเป็นรากฐานสำคัญที่สุดของการเป็นมนุษย์และเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของสังคม ศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้แก่ศีล 5, กุศลกรรมบถ10, อุโบสถศีล, ศีลของพระสงฆ์ คือ 227 ข้อ เป็นต้น ศีลช่วยให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติสุข ซึ่งเรื่องนี้ Mensuwan (2017) ได้ทำการศึกษาวิจัยแนวทางการเสริมสร้างสันติภาพตามหลักศีล 5

(ในทางพระพุทธศาสนา) ของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ พบว่าการมีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เป็นกรอบสำคัญแห่งการประพฤติปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การสร้างแรงจูงใจด้านบวกหรืออธิบายให้เห็นผลดี ด้วยการให้เห็นจุดหมายของการรักษาศีล การสร้างแรงจูงใจด้านลบ คือแสดงให้เห็นผลการละเมิดศีล ว่าจะเกิดผลเสีย เช่น การฆ่าคน, ลักทรัพย์ ไม่ใช่แค่ผิดกฎหมายต้องจำคุกแล้วยังต้องตกนรกในคราวที่เสียชีวิตแล้ว และการสร้างแรงจูงใจโดยกระทำตนเป็นแบบอย่างเพื่อสร้างศรัทธาในการรักษาศีล ผลคือเกิดการรักษาศีล 5 ทำให้เกิดความสงบสันติสุขของการอยู่ร่วมกัน และยังได้ผลสอดคล้องกับผู้ศึกษาวิจัยเรื่อง การรักษาศีล 5 กับการสร้างสันติสุขในสังคมไทยให้ยั่งยืน กรณีศึกษาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดขอนแก่น (พระมหานิกร ปลัดสังข์ และ วิษณุ สุมิตสวรรค์, 2560) ที่พบว่าสมาชิกขององค์กรได้ปฏิบัติตามหลักการรักษาศีล 5 ใช้ศีล 5 เป็นแนวทางการใช้ชีวิตประจำวัน เป็นผู้ตั้งอยู่ในการเข้าวัดและรักษาศีล 5 เป็นนิจ ทำให้ประชาชนในชุมชนนี้เกิดความสงบสันติสุขร่วมกัน

4. การมีหลักธรรมขันติ โสรัจจะ ขันติ หมายถึง คุณธรรมที่เกี่ยวกับความอดทนอดกลั้น เพื่อบรรลุความดีงาม อันชอบธรรม เป็นแนวพุทธวิถีที่ใช้ปัญญาเพื่อการรู้จักอดทนอดกลั้นทั้งอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ (อดทนได้แม้สิ่งที่มากระทบทำให้ไม่พอใจ) และอารมณ์ที่น่าพอใจ (อดทนได้แม้ถูกยั่วยุกิเลสที่ทำให้ไหลหลงก็ไม่หลงไหลตาม) ด้วยใจ ให้อภัย และมีเมตตากรุณา ต่อผู้อื่น ‘โสรัจจะ’ คือความสงบเสงี่ยม ความมีอัธยาศัยดีงาม ความมีมารยาทดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม.(ไทย); 13/352/431) ดังตัวอย่างจากการศึกษาการประยุกต์หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข พบว่า ขันติ คือความอดทน อดกลั้นทางกาย วาจา ใจ ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีล ไม่ประพฤติล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และมีกิริยามารยาทที่ดีเหมาะสม รู้จักให้อภัยมีความเมตตากรุณา มุทิตา อุเบกขาต่อกัน โดยเห็นคุณค่าของเบญจศีลเบญจธรรม ส่งผลให้เกิดเป็นหลักประกันร่างกาย หลักประกันทรัพย์สิน หลักประกันครอบครัว หลักประกันสังคม และหลักประกันตนเอง 5 ข้อนี้เป็นกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคนเมื่อนำหลักขันติธรรมมาเสริมสร้างครอบครัวและสังคมมาใช้ร่วมกับหลักพุทธธรรมในการบริหารประเทศแล้วจะทำให้เกิดความสุขสงบในประเทศได้ (พระครูสุชาติ กาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต), (2559)

5. การใช้หลักธรรมฆราวาสธรรม 4 เป็นคุณธรรมสำหรับฆราวาส ได้แก่ สัจจะ (การรักความจริง, การเป็นคนซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง), ทมะ (การฝึกฝนปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าในทางดีงามมีศีลมีธรรม), ขันติ (รู้จักอดทนอดกลั้น, ฝึกอุตสาหะพากเพียรไม่ท้อถอย), จาคะ (รู้จักเสียสละ, เอื้อเฟื้อแบ่งปันไม่เอาแต่ผลประโยชน์ตน) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.(ไทย); 25/190/545) ดังตัวอย่างเช่นจากการศึกษาวิกฤตครอบครัวในสังคมไทย: ศึกษาและเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักฆราวาสธรรม (ปิ่นทิพย์ มโนสุจริตธรรม, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และรุ่งโรจน์ ศิริพันธ์, 2563) ครอบครัวเป็นรากฐานของสังคม ปัญหาภายในครอบครัวอาจก่ออุปสรรคต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ สติปัญญา อารมณ์ สังคมและจิตใจของสมาชิกได้ ดังนั้น หากครอบครัวใดเป็นผู้อยู่ในคุณธรรม ใช้หลักฆราวาสธรรม 4 คือ สัจจะ (ทุกคนมีความจริงใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์ พูดความจริง ไม่โกหกต่อกัน ฯ), ทมะ (สมาชิกในครอบครัว

หมั่นศึกษาอบรมเพิ่มพูนความรู้เพื่อการพัฒนาตน ปรับปรุงตนและชีวิตของตนทั้งความรู้ทางโลก และความรู้ทางธรรม), ขันติ ความอดทนอดกลั้น), จาคะ (มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน การเสียสละแบ่งปัน มีน้ำใจต่อกัน) หลักฆราวาสธรรม เป็นหลักการสร้างเสริมครอบครัวสันติสุข ช่วยส่งเสริมและเอื้อต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ สติปัญญา อารมณ์ สังคมและจิตใจของสมาชิกและยังสร้างความสามัคคีกันภายในครอบครัวอีกด้วย

6. การมีหิริ โอตตัปปะ เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้โลกสงบสันติสุข ไม่เดือดร้อน ‘หิริ’ คือความละอายแก่ใจ ไม่อยากทำสิ่งชั่ว เป็นคุณธรรมสอนใจ ไม่ให้ทำบาป, ‘โอตตัปปะ’ คือการมีสติ-สัมปชัญญะ เกรงกลัวต่อผลของบาป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.เอกฺก.(ไทย); 20/255/655) ดังตัวอย่างเช่น พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2557) ศึกษาเรื่อง สุจริตธรรมในฐานะเครื่องมือป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง และหลักธรรมที่จะส่งเสริมสนับสนุนความซื่อสัตย์สุจริต คือหิริและ โอตตัปปะ อันหมายถึงความละอายต่อบาป และเกรงกลัวต่อผลบาปที่จะเกิดตามมานั้น ถือได้ว่า เป็นแรงจูงใจสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ยึดมั่นอยู่ในความสุจริตทั้ง ทางใจ กาย และวาจา แต่เมื่อใดก็ตามที่ธรรมคู่นี้ล้มสลายลงไปจากใจ จะทำให้มนุษย์ไม่สามารถอยู่ร่วมกันในโลกได้อย่างมีสันติสุข เพราะหลักธรรมชุดนี้ ถือได้ว่าเป็นธรรมสำหรับคุ้มครองโลก เพื่อให้ชาวบ้านละอาย และเกรงกลัวที่จะทำให้ผิดพลาดบกพร่องต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก เพราะมีตัวแปรสำคัญ ที่จะทำให้มนุษย์ไม่ละอายและเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดตามมาคือ “ความโลภ” จากกรณีศึกษาจำนวนมากพบว่า เมื่อมนุษย์ถูกความโลภครอบงำ จะกลายเป็นแรงจูงใจหรือความคิดเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะหน้าที่จะเกิดขึ้น ตัวอย่างที่เกิดขึ้นในพระไตรปิฎก คือ “กรณีที่เกิดขึ้นในอัคคัญสูตร” ที่ราษฎรอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มจนกลายเป็นสังคม ถ้าข้าวของทุกอย่างบริบูรณ์ก็จะไม่เกิดอะไรขึ้น แต่ถ้าเกิดปัญหา เช่น เมื่อข้าวสาลีเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มนุษย์จะเก็บข้าวรับประทานเพียงเพื่อประทังความหิว เมื่ออิ่มแล้วก็กลับไปทำหน้าที่ของตัวเอง แต่เมื่อความโลภความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้นในจิตใจ มนุษย์บางคนหรือบางกลุ่มสนใจเฉพาะความอยู่รอดของตัวเอง รวมไปถึงครอบครัวของตนเองมีความเห็นแก่ประโยชน์ตน จึงเกิดการสะสมโดยการเก็บเกี่ยวข้าวสาลีที่เป็นสมบัติสาธารณะไปเป็นของตนเอง โดยมิได้สนใจความอยู่รอดของคนอื่น จึงตัดสินใจเก็บเกี่ยวไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนโดยไม่สนใจไม่มีความละอาย และไม่กลัวว่าคนอื่น ๆ จะอยู่รอดหรือไม่ จากความไม่ละอายใจต่อเพื่อนร่วมสังคม และไม่เกรงกลัวว่าสังคมจะตำหนิหรือไม่ จะทำให้สังคมเกิดขาดแคลนเกิดความโกลาหล และขาดสันติสุขจนเป็นที่มาของการตำหนิซึ่งกันและกัน ทะเลาะขัดแย้งและอาจถึงขั้นทุบตีทำร้าย หรือประหัตประหารกันและกัน ฉะนั้น ความละอายและความเกรงกลัวจึงเป็นตัวแปรสำคัญในการคุ้มครองโลกและสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขมากยิ่งขึ้น (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2557)

7. การใช้หลักธรรม สาราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมหนึ่งในหลักคำสอน เป็นหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขหลักหนึ่ง ในหลักธรรมนี้สอนให้มนุษย์มีความสามัคคีมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ทำให้เป็นที่เคารพกัน สงเคราะห์กัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน มีความสามัคคีกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก.(ไทย); 22/282/301-303) ในการศึกษาวิเคราะห์การใช้หลักสาราณียธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ของชุมชนเทศบาลเมืองปาดังเบซาร์ จังหวัดสงขลา พบว่า การใช้

หลักธรรมสาราณียธรรมเพื่อเพิ่มคุณภาพ เสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาบุคคล ของสมาชิกในชุมชนเทศบาลเมืองปาดังเบซาร์ ให้ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ประกอบด้วยธรรมะ คือ 1) เมตตากายกรรม 2) เมตตาวจีกรรม 3) เมตตามโนกรรม ทั้ง 3 ข้อแรกคือความรัก ความเมตตากรุณา ทั้งทางกาย วาจา ใจ สร้างบทบาทที่ดีแก่คนในสังคม 4) สาธารณโภคี เอื้อเฟื้อแบ่งปัน ช่วยเหลือในทางที่ดีงามต่อกัน มีทัศนคติที่ดี ไม่เห็นแก่ตัว ลดมานะละทิฏฐิในความเห็นแตกต่าง มีความคิดสร้างสรรค์ แบ่งปันภูมิปัญญาประดิษฐ์ ถ่ายทอดร่วมกันพัฒนาชุมชน 5) สีลสามัญญตา การมีคุณธรรมของสมาชิกในชุมชนทำให้ชุมชนนั้นมีระเบียบวินัย มีความมั่นคงปลอดภัย ทุก ๆ คนในชุมชนรู้จักหน้าที่ที่ดีสิทธิพลเมือง และยังเคารพในสิทธิของผู้อื่น มีจรรยาบรรณในอาชีพ ทำให้ง่ายต่อการพัฒนาชุมชนไปในทิศทางที่เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป 6) ทิฏฐิสามัญญตา ประชาชนมีความเห็นที่ถูกต้อง มีทัศนคติที่ดีต่อกัน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ปรับมุมมองความคิดเข้าหากัน ทำให้ชุมชนเกิดภราดรภาพ มิตรภาพ เพราะคนในชุมชนมีมนุษยธรรมพัฒนาตนตามหลักสาราณียธรรมในการปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้เป็นอย่างดี (พระปลัดบุญมี คุณากโร (โพธิศรีสม), (2563)

8. การใช้หลักธรรมสัมมัปปธาน 4 เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้บุคคลมีการพัฒนาไปสู่ทางเจริญยิ่งขึ้นไป ได้แก่ สังวรปธาน (คือมีความสำรวมระวังไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับคนพาล อบายมุข เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในนิสัยและจิตใจฯ), ปหานปธาน (คือเพียรละบาปที่เกิดขึ้น ตั้งใจละบาป เพื่อทำความดีต่อไป), ภาวนาปธาน (คือเพียรทำความดี ตั้งใจทำความดีให้ยิ่งขึ้นไป), อนุรักขนาปธาน (เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นไม่ให้เสื่อมไป ไม่เลิกละการทำความดี) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตกฺก.(ไทย); 21/69/113) ดังตัวอย่างเช่น จากการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักสัมมัปปธาน 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การพัฒนามนุษย์ในรูปแบบพุทธวิถีด้วยหลักธรรมข้อนี้ ส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้มีสันติสุขดีขึ้นได้ การพัฒนามนุษย์ตามหลักสัมมัปปธาน 4 เป็นแนวทางฝึกฝนให้มนุษย์ปรารถนาความเพียร ประคองจิตตั้งมั่น มีสติควบคุมยับยั้งความประพฤติผิด โดยเห็นโทษจากการกระทำนั้น ให้มีจิตที่แน่วแน่ ไม่หวั่นไหว โลเล เอนเอียงไปทางผิด และเข้าใจเรื่องของทุกข์ด้วยปัญญา เมื่อรู้เข้าใจเรื่องของทุกข์ จะเห็นโทษจากการกระทำนั้นเพราะรู้สาเหตุที่จะทำให้เกิดทุกข์ เมื่อรู้แล้วก็จะแสวงหาทางดับทุกข์คือการดำริออกจากสิ่งที่เป็นทุกข์ แสวงหาทางดับทุกข์คือมรรค 8 ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะสู่ความพ้นทุกข์ได้ และเมื่อเจริญหรือปฏิบัติตามอย่างเต็มที่ การพัฒนาจะนำไปสู่ขั้นพัฒนาที่สมบูรณ์คือเข้าสู่ขั้นสูงสุดคือพระนิพพาน (พระเฉลิม ถิรปุญฺโญ (ดีเลิศ), 2565)

9. การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 หมายถึงทางปฏิบัติอันเป็นสายกลาง เป็นทางปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตนให้เจริญรุ่งเรืองไปสู่ความหลุดพ้น ดับทุกข์ ปลอดปัญหา เป็นทางสายกลางที่ไม่ติดข้องในการยึดติดหมกมุ่นทางกามสุขมากเกินไป ไม่เพลิดเพลินใจสิ่งใดๆ ในทางโลกมากเกินไป และเป็นทางสายกลางที่ไม่ติดข้องในการยึดติดแนวทางที่ทำให้ตนเดือดร้อนมากเกินไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ.(ไทย); 14/375/422) มรรคมีองค์ 8 ได้แก่ 1) ความเห็นถูกต้อง (มีสัมมาทิฏฐิ) 2) คิดถูกต้องตามแนวทางพระพุทธธรรม (สัมมาสังกัปปะ) 3) ใช้วาจาถูกต้อง (สัมมาวาจา) 4) แสดงออกด้วยกิริยาหรือการกระทำใดทางกายถูกต้องคืออยู่ในขอบเขตของศีลทางพระพุทธศาสนา (สัมมากัมมันตะ) 5) มีอาชีพเลี้ยงชีวิต

ในทางที่ถูกต้อง (สัมมาอาชีวะ) 6) มีความพากเพียรในแนวทางที่ถูกต้อง (สัมมาวายามะ) 7) มีสติในทางที่ถูกต้อง (สัมมาสติ) 8) มีความตั้งใจแน่วแน่ในทางที่ถูกต้อง (สัมมาสมาธิ)เพราะผู้มีความเห็นถูกต้อง ย่อมมีความคิดถูกต้อง ผู้มีความคิดในแนวทางที่ถูกต้อง ย่อมมีวาจาคือคำพูดที่ถูกต้อง ได้แก่เป็นคำพูดจริง ไม่โป้ปด (รวมถึงไม่พูดจาให้ร้ายผู้อื่น ไม่นินทาผู้อื่น) ไม่พูดหยาบคาย ไม่พูดยุยงให้หมู่คณะแตกแยกความสามัคคี ไม่พูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ ผู้มีวาจาที่ถูกต้องเช่นนี้ ย่อมแสดงกิริยาหรือมีการกระทำทางกายใด ๆ ถูกต้อง เพราะมีศีลธรรมกำกับกาย จิตใจและความคิด ผู้มีการกระทำถูกต้อง ย่อมแสวงหาการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต ไม่ทำการงานที่ผิดกฎหมายและศีลธรรม ผู้มีการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง ย่อมมีความพยายามอย่างถูกต้อง คือพยายามทำแต่ความดี ไม่ยุ่งเกี่ยวอบายมุข ไม่คบคนพาล พยายามละบาป พยายามทำความดีให้เพิ่มขึ้น ผู้มีความพยายามอย่างถูกต้อง ย่อมมีความระลึกชอบ คือเมื่อระลึกครั้งใด ก็ระลึกถึงคุณงามความดีของตนเอง ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระพุทธธรรมคำสอน ระลึกถึงพระสงฆ์ผู้เป็นแบบอย่างที่ดีงาม ผู้มีความระลึกชอบ จิตของเขาย่อมมีความตั้งใจมั่นที่จะกระทำความดีต่อไปอย่างไม่ท้อถอย ผู้มีความตั้งใจมั่นแน่วแน่ในการละชั่ว อันเป็นการชำระจิตให้หมดมลทิน การตั้งใจมั่นจะทำแต่ความดี เป็นทำจิตให้สะอาดเพิ่มขึ้น ย่อมมีความรู้ที่ถูกต้อง เกิดปัญญาที่ถูกต้อง ปัญญาที่ถูกต้องไม่ได้มาจาการคิดนึกเอาเอง แต่เป็นปัญญาที่มีองค์ประกอบจากความเคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เป็นสรณะ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามพุทธวิถี จนเกิดสัมมาทิฏฐิ และเมื่อปฏิบัติอริยมรรค 8 อันเป็นข้อปฏิบัติที่ขัดเกลา สละทิ้งกิเลส ทิ้งความชั่ว หมั่นทำความดี ชำระจิตให้บริสุทธิ์ จึงพบทางแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ และสามารถดับทุกข์ได้ด้วยปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก.(ไทย); 24/104/209-211) ดังตัวอย่างเช่น การศึกษาวิจัย แนวทางการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเพื่อการเข้าถึงสันติสุขตามหลักมรรค 8: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การยึดถือหลักธรรมตามแนวทางการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเพื่อการเข้าถึงสันติสุขตามหลักมรรค 8 ทำให้ผู้ปฏิบัติยึดถือปรับความคิดเห็นให้ที่ถูกต้อง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนทัศนคติคิดบวก รู้จักความพอเพียงความพอดี ดำเนินชีวิตเรียบง่าย ลดละการเบียดเบียนในสิ่งต่าง ๆ รอบตัว พูดดีมีสาระประโยชน์ ประกอบสัมมาอาชีพที่สุจริต เป็นกัลยาณมิตรแนะนำศึกษาการพัฒนาตนเพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น และมีความไม่ประมาท ยึดมั่นในคุณความดี มีความเพียรพยามในทางที่ถูกต้องไม่ย่อถ้อ และระลึกในสิ่งที่ดีงามที่ได้ทำร่วมกันอยู่เสมอ ส่งผลให้เกิดสันติสุขทั้งภายในและภายนอกอย่างสมบูรณ์ได้ (พระวิจิตร มหาวิริโย, พูนสุข มาศรังสรรค์ และพระมหาดวงเด่น ฐิติญาโณ, 2560)

10. การยึดหลักคุณธรรม ไตรสิกขา หมายถึงหลักคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ เป็นธรรมที่ควรศึกษาและปฏิบัติ ทำให้เกิดขึ้น เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตของทุกคน ไตรสิกขา แปลว่า ข้อปฏิบัติ 3 ข้อ คือ อธิศีลสิกขา คือการรักษาศีลของตนให้ยิ่ง ให้บริสุทธิ์, อธิจิตตสิกขา (คือการฝึกฝนอบรมจิตให้บริสุทธิยิ่งขึ้น ด้วยการทำสมาธิภาวนาตามหลักของพุทธศาสนา), อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกอบรมภาวนาให้เกิดปัญญาเห็นสัทธรรมตามความเป็นจริง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก.(ไทย); 20/82/309) ซึ่งก็มีการศึกษาในเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยไตรสิกขา พบว่า การเรียนรู้ตามไตรสิกขาคือการศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกกาย วาจา ใจ ให้สติปัญญาที่

สูงขึ้น ทำให้มนุษย์พัฒนาเข้าถึงอิสรภาพทางจิตใจและเกิดสันติสุขอย่างแท้จริง เพราะถ้าพื้นฐานทางจิตใจดีแล้ว ก็จะเป็นรากฐานที่ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น จากการได้ประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา เป็นการค้นพบตนเอง ได้เกิดปัญญาความรู้เพิ่มขึ้นด้วยตนเอง จนมีความชำนาญในการแก้ปัญหารอบตัวที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน (สุมานพ ศิวารัตน์, 2560) และจากการศึกษาในหัวข้อสันติสุขด้วยพุทธปรัชญา พบว่า ความหมายของสันติสุขคือความสุขเกิดจากสงบ ซึ่งแยกได้เป็นโลกียสันติสุข (ความสุขแบบทางโลก) และโลกุตตรสันติสุข (ความบรมสุขที่มีลักษณะเกิดความสบาย ความเย็นใจ ความสงบระงับ มีภาวะสุขสวบอิสระจากปัจจัยทั้งปวง) ซึ่งการจะได้มาซึ่งความสุขทางโลก ก็เป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การจะได้รับโลกุตตรสันติสุข ต้องปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ เป็นข้อปฏิบัติที่จะต้องศึกษา ฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป เป็นการพัฒนาให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นอริยบุคคล และบรรลุสันติสุขอันสูงสุด คือ พระนิพพานได้ (Sodachai, 2022)

ยิ่งไปกว่านั้นยังมีรายงานการวิจัยการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท (ประเวช วะทาแก้ว และคณะ, 2565) พบว่าสอดคล้องกับ Sodachai (2022) ที่ว่า การที่นำหลักพุทธธรรมเพื่อนำมาใช้เสริมสร้างชุมชนสันติภาพเชิงกายภาพและเชิงจิตภาพ ได้แก่ หลักพุทธธรรม เช่นหลักสัมมาทิฏฐิ ความเห็นที่ถูกต้อง, หลักพรหมวิหารสี่ ว่าด้วยคุณธรรมของจิต เป็นธรรมประจำใจและปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบ, หลักเบญจศีล-เบญจธรรม (หลักศีล 5) ว่าด้วยหลักพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติภาพในชุมชน สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อการอยู่ร่วมกันให้เกิดสันติสุขและเกิดสันติภาพทั้งภายนอกและภายในชุมชนได้

การนำหลักธรรมที่กล่าวมาทั้งหมดมาวิเคราะห์ จะเห็นได้ว่าศาสนาพุทธสอนให้มนุษย์ทุกคนเป็นคนดีเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เริ่มจากความเชื่อมั่นในศาสนามีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ มีความเห็นที่ถูกต้อง มีศีลเพื่อเป็นเครื่องประพฤติปฏิบัติตน มีความอดทนอดกลั้นในสิ่งที่ถูกยั้วยุ ใช้หลักธรรมของฆราวาส ถ้าจะทำสิ่งที่ไม่ดีก็มีความละอายสำรวมด้วยกาย วาจา และใจ การระวังยับยั้งอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น สร้างแต่สิ่งที่เป็นกุศล ประพฤติปฏิบัติบ่อย ๆจนเกิดความชำนาญแล้ว ยึดหลักธรรมมรรคมีองค์ 8 เข้าถึงความหลุดพ้น หลักธรรมเหล่านี้ที่กล่าวมาล้วนแล้วแต่ร้อยเรียงกันให้มนุษย์ได้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี ทั้งนี้ทั้งนั้นมีศีล สมาธิ ทำให้ปัญญาเกิดในการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายนั้นเอง

องค์ความรู้ใหม่

พุทธวิถีการอยู่รวมกันเพื่อสังคมสันติสุข เป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ มนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดของทุกสังคม สังคมจะพัฒนาหรือประสบความสำเร็จได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคม ซึ่งมนุษย์สามารถใช้พุทธวิถีได้ใน 3 ระดับคือ

1. ระดับบุคคล ได้แก่ การศึกษาแนวคิดพุทธวิถี อันมีการขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เพียงการเคารพศรัทธาเลื่อมใสก็เป็นบุญใหญ่ทำให้เป็นประทีปนำทางให้เกิดสัมมาทิฏฐิ การเกิดสัมมาทิฏฐิเป็นบุญใหญ่เพราะทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง การปฏิบัติที่ถูกต้อง แล้วความรู้ที่ถูกต้อง การปฏิบัติที่ถูกต้อง ทำให้บุคคลนั้นไม่ได้

สร้างเหตุแห่งทุกข์ เพราะเห็นทางกุศลธรรม ไม่ประพฤติทางอกุศลธรรม เมื่อไม่ประพฤติทางอกุศลธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ เขาย่อมสร้างเหตุแห่งความสุข คือกุศลธรรมเท่านั้น เขาย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญตลอดไป และยิ่งถ้าปฏิบัติในแนวทางอริยมรรค มีองค์ ๘ ก็จะสามารถบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลได้โดยง่าย

2. ระดับครอบครัว เมื่อสมาชิกในครอบครัวยึดแนวทางหลักพุทธวิถีในการดำเนินชีวิต ย่อมนำมาสู่ความรักความมีเมตตากรุณา มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน มีวาจาและการแสดงออกที่ดีต่อกัน มีทัศนคติเป็นบวก ต่างส่งเสริมสนับสนุนกันในทางที่ดีงาม ต่างพัฒนาตนเองและพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องร่วมกัน ความสามัคคีภายในครอบครัวก็เกิดขึ้น เป็นการอยู่ร่วมกันในระดับครอบครัวอย่างมีความสงบสุข

3. ระดับชุมชนและสังคม เมื่อสังคมเต็มไปด้วยสมาชิกของครอบครัวหลายครอบครัวที่พัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง ย่อมเป็นแนวทางสร้างสรรค์ เต็มไปด้วยความรักความสามัคคี ลดความขัดแย้งหรือการทะเลาะวิวาท ด้วยต่างคนต่างอยู่นศีลในธรรม เกิดความเคารพซึ่งกันและกัน ประชาชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีจิตอาสาเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน เกิดความรักชุมชนของตนเอง เกิดพลังทางวัฒนธรรม โดยผ่านพุทธวิถีการอยู่ร่วมกันเพื่อสันติสุขได้อย่างแท้จริง ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น จึงเป็นเครื่องยืนยันว่า ธรรมของพระพุทธเจ้าน่าอัศจรรย์ยิ่ง เพราะธรรมเพียงหมวดใดหมวดหนึ่ง เมื่อจำได้จนคล่องปากขึ้นใจ พิจารณาด้วยความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) ธรรมหมวดนั้น ๆ ก็สามารถทำให้บุคคล หรือคณะบุคคล พัฒนาสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ ประชาชน ในชุมชน สังคมหรือประเทศ ต่างมีความรักมีเมตตากรุณา ความจริงใจให้กันและกัน ไม่หลอกลวงกัน ลดความขัดแย้ง เกิดความสามัคคี ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ มีปัญญาสร้างสรรค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนและส่วนรวม ทำให้เกิดความสงบสันติสุขทั้งภายในและภายนอก อันเป็นพุทธวิถีการอยู่ร่วมกันเพื่อสันติสุขอย่างแท้จริง

สรุป

ผลของการศึกษาวิจัยมาในเรื่องพุทธวิถีการอยู่ร่วมกันเพื่อสังคมสันติสุข การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ใหญ่ขึ้นจนกลายเป็นสังคม ไม่ว่าจะศาสนาไหนจะเริ่มต้นจากศรัทธา วิถีของชาวพุทธก็เช่นกันเกิดจากศรัทธาในศาสนา เมื่อเกิดศรัทธาแล้วจะต้องศึกษาหาความรู้ว่า พระธรรมที่พระองค์สอนนั้นทำอย่างไรทำความเข้าใจให้ถ่องแท้แล้วประพฤติปฏิบัติตาม จะเริ่มจากธรรมะข้อไหนที่เราสามารถปฏิบัติตามได้ก่อน เพราะทุก ๆ ธรรมะของพระองค์มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อการประพฤติปฏิบัติตน และเชื่อว่าถ้ามีใครใคร่รู้ศึกษาและปฏิบัติตามจะได้รับการดำเนินชีวิตที่ดีเพราะเกิดปัญญาในการรับกับปัญหา พุทธวิถีเป็นการพัฒนาตัวเรา มีศีลมีธรรมอยู่ในจิตใจ ก็จะละชั่วกลัวบาป เช่น เรารักษาศีล 5 ก็จะไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของผู้อื่นชีวิตใคร ๆก็รัก ยึดอาชีพสุจริตไม่ลักเล็กขโมยน้อยของใคร ลูกเมียใครเราก็จะไม่ยุ่งเกี่ยว แม้การพูดจาก็ต้องระมัดระวังไม่นินทาไม่ว่าร้ายให้ใคร และที่สำคัญไม่ดื่มสุรายาเมาหรือถ้าจะดื่มก็พอเหมาะพอควร แต่ถ้าไม่ดื่มเลยก็จะเป็นการดีที่สุด การรักษาศีล 5 ไม่ใช้เรื่องยากแต่ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย มนุษย์ทุกคนย่อมมีชีวิตเป็นของตนอยู่ที่เขาเลือกว่าจะทำอะไรหรือไม่ทำอะไร แต่ถ้าทำได้ก็จะทำให้สังคมอยู่กันอย่างสันติสุขแน่นอน เพราะประพฤติปฏิบัติตนตามแนวคำสอน ทุกคน

ทำได้อย่างที่กล่าวมาประเทศชาติเราเจริญ มีปัญหาอะไรก็จะใช้ขันติความอดทนอดกลั้นมาคุยปัญหาให้เข้าใจกัน

การอยู่ร่วมกันตามแนวพุทธวิถี ต้องมีการเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ก่อน คือ ที่ตนเอง เพราะเมื่อตนเองสามารถพัฒนานิสัย และมีความเห็นที่ถูกต้อง ตนเองนั้นแหละจะเป็นตัวอย่างแบบอย่างให้แก่ผู้ที่ได้พบเห็นและปรารถนาจะทำตาม ความเป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันดีตามแบบอย่างของชาวพุทธก็จะสามารถขยายสู่ สถาบันครอบครัว บิดามารดาผู้มีศีลธรรมอันดีงามสามารถเป็นผู้สอนบุตรเริ่มจากการรักษาศีล 5 ในระยะแรกอาจจะไม่ได้ทุกข้อก็ฝึกฝนเอาจนครบถ้วนและชำนิชำนาญ เข้าใจในเรื่องศีลว่าแต่ละข้อมีข้อห้ามทำไม ปฏิบัติตามแล้วมีประโยชน์อย่างไรดีอย่างไร เพราะเมื่อทุกคนในครอบครัวเข้าใจแล้ว บิดามารดาไม่มั่นใจว่าจะสอนถูกหรือไม่ก็ให้เข้าวัดให้พระเป็นผู้สอน แล้วก็กลับมาศึกษาธรรมะเพิ่มเติมดังที่กล่าวมา ฯลฯ เพื่อออกสู่สังคม เช่นจะต้องไปเรียน ไปทำงาน ไปอยู่ร่วมกับผู้อื่น ก็สามารถประพฤติอยู่ในหลักพระพุทธธรรม มีขันติความอดทนอดกลั้นกับสิ่งไม่ดี เมื่อเข้าสู่สังคมแล้วก็จะเป็นผู้ที่ประสบความสุขความเจริญ เป็นคนที่ดี มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดของครอบครัว ของสังคมและของประเทศชาติ เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ประเทศชาติก็จะเจริญ

บรรณานุกรม

ปิ่นทิพย์ มโนสุจริตธรรม, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และรุ่งโรจน์ ศิริพันธ์. (2563). วิกฤตครอบครัวในสังคมไทย: ศึกษาและเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักฆราวาสธรรม. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 8(ฉบับเพิ่มเติม): 48–60.

ประเวช วะทาแก้ว และคณะ. (2565). *รายงานการวิจัยการพัฒนาการเสริมสร้างชุมชนสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท.* รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยญาณสังวร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูสุชาติกาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต). (2559). การประยุกต์หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข. *บทความวารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์.* 1(1): 9-18.

พระเฉลิม ถิรปุญโญ (ดีเลิศ). (2565). *ศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักสัมมัปปธาน 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระธรรมปิฎก. (2538). *ธรรมกับการศึกษาของไทย.* กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระปลัดบุญมี คุณากโร (โพธิศรีสม). 2563. การศึกษาวิเคราะห์การใช้หลักสาราณียธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ของชุมชนเทศบาลเมืองปาดังเบซาร์ จังหวัดสงขลา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์.* 7(4): 132-143.

พระมหาชัยณรงค์ และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ. (2565). การศึกษาวิเคราะห์ไตรสรณคมน์ในพระไตรปิฎก. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร.* 5(3): 182-194.

พระมหานิกร ปลัดสังข์ และวิษณุ สุมิตสวรรค์. (2560). การรักษาศีล 5 กับการสร้างสันติสุขในสังคมไทยให้ยั่งยืน กรณีศึกษาหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ในจังหวัดขอนแก่น. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.* 13(3): 43-56.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2557). *สุจริตธรรมในฐานะเครื่องมือป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันในสังคมไทยปัจจุบัน.* สืบค้น 19 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.mcu.ac.th/article/detail/439

พระวิจิตรมหาวิริโย, พูนสุข มาศรังสรรค์ และพระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ. (2560). แนวทางการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเพื่อการเข้าถึงสันติสุขตามหลักมรรค 8 : กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน จังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 5(ฉบับพิเศษ): 216-226.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. (2568). *ปัญหาสังคมไทย.* สืบค้น 25 มีนาคม 2568 จาก https://itcenter.ssru.ac.th/ranking-content/thai-social-issues

สุมานพ ศิวารัตน์. (2560). การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยไตรสิกขา. *วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ.* 8(1): 36-48.

Mensuwan, S. (2017). The Way to Enhance Peace-building According to the Five Precepts of *the Students at* Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonsawan Campus. *Journal of MCU Peace Studies Special Issue*. 5(Sp1): 363–376.

Sodachai, S. (2022). Peace based on Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for life.* 28(4), 1-13.

หลักพุทธคุณกับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

The Principles of Buddha's Virtues and Their Application in Daily Life

[1]พิมพ์รวี พันธุ์นนท์ และ [2]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ แก้วมณี)

[1]Pimrawee Punnon and [2]Phrakhrusiriratanabundit (Suksan Kaewmanee)

[1,2]คณะพุทธศาสตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2] Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: pimraweepunnon@gmail.com

Received: December 31, 2024; **Revised:** April 21, 2025; **Accepted:** April 25, 2025

บทคัดย่อ

พุทธคุณ คือ พระคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการตั้งพระปณิธานที่มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว ประกอบไปด้วยพระมหากรุณาที่จะรื้อสัตว์ขนสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏฏสงสาร พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องยาวนานนับอสงไขยกว่าจะได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ปัจจุบันชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจพุทธคุณที่ไม่ตรงกับแก่นแท้ของพุทธคุณ และมีคนส่วนหนึ่งได้นำพุทธคุณไปใช้กับวัตถุที่สร้างขึ้น เช่น วัตถุมงคล เครื่องรางของขลังต่างๆ บทความนี้มุ่งเสนอสาระสำคัญของพุทธคุณ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติและหลักยึดเหนี่ยวทางใจให้กับพุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าแล้วน้อมนำไปปฏิบัติตาม พุทธคุณ 9 อาจกล่าวโดยย่อคือ พุทธคุณ 3 ประกอบไปด้วย พระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ ซึ่งหากผู้ใดได้นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การน้อมนำพระปัญญาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาอย่างรอบคอบ การน้อมนำพระกรุณาไปใช้ในการสร้างสัมพันธภาพที่เปี่ยมด้วยเมตตา และการน้อมนำพระบริสุทธิ์มาใช้ในการรักษาความซื่อสัตย์สุจริตทั้งต่อตนเองและสังคม ก็จะทำให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่น

คำสำคัญ: พุทธคุณ; การประยุกต์ใช้ในชีวิต

Abstract

Buddha's Virtues refer to the sublime qualities of the Buddha, arising from his resolute determination and great compassion to liberate all beings from the suffering and dangers of the cycle of existence (saṃsāra). The Buddha cultivated perfections (pāramī) continuously over countless eons until he attained the Supreme Perfect Enlightenment (Anuttara-sammā-sambodhiñāṇa). At present, a considerable number of Buddhists misunderstand the true essence of the Buddha's virtues. Some have even associated these virtues with man-made objects, such as sacred amulets and talismans. This article aims to present the essential meaning of the Buddha's virtues as a guide for practice and as a spiritual anchor, enabling Buddhists to truly appreciate the goodness of the Buddha and apply it in their lives. The Nine Qualities of the Buddha can be summarized into three main aspects which are Wisdom (Paññā), Compassion

(Karunā), and Purity (Visuddhi). By applying wisdom to resolve problems with careful discernment, embodying compassion to foster relationships grounded in kindness, and upholding purity through unwavering honesty and integrity both personally and within society, one cultivates happiness and well-being for both oneself and others.
Keywords: Buddha's virtues; Application in Daily Life

1. ความสำคัญของพุทธคุณ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างแห่งพระคุณอันประเสริฐ ที่เรียกว่า พุทธคุณ อันเกิดจากพระปณิธานที่ตั้งมั่นแน่วแน่และพระมหากรุณาที่ปรารถนาจะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏฏะสงสาร อันธรรมดาของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มักคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน มีความหวงแหนในทรัพย์สิน คนรัก และที่สุดคือรักชีวิตตนเอง แต่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวด ชนิดเอาชีวิตเป็นเดิมพัน เพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เกิดเป็นคนยากไร้ เป็นสัตว์เดรัจฉาน พระโพธิสัตว์ก็มีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง และเมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังทรงเกื้อกูลสรรพสัตว์ด้วยความวิริยะอุตสาหะ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากมีเพียงความปรารถนาให้สรรพสัตว์ได้พ้นทุกข์ (พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, 2562) อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบัน มีพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อยที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธคุณคลาดเคลื่อนไปจากแก่นแท้ของคำสอน บางส่วนได้นำพุทธคุณไปผูกโยงกับวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ โดยเข้าใจว่าเป็นการสืบทอดศรัทธา แต่กลับละเลยสาระสำคัญของพุทธคุณที่แท้จริง ซึ่งคือคุณความดีของพระพุทธเจ้าที่เป็นแบบอย่างให้พึงน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การกล่าวถึงพุทธคุณไม่เพียงแต่เป็นเครื่องเจริญศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้ซาบซึ้งในคุณความดีของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต แนวทางการศึกษาในบทความนี้ อาศัยการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสารโดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือและงานค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับพุทธคุณ ตลอดจนบทสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ เพื่อสังเคราะห์แนวคิดและนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

2. ความหมายของพุทธคุณ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ให้ความหมายว่า พุทธคุณ คือ คุณของพระพุทธเจ้าอย่างย่อที่สุด มี 3 ประการ คือ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ ในขณะที่พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ฉบับ อ.เปลื้อง ณ นคร (2548) ได้ให้ความหมายของพุทธคุณว่า คุณ มี 2 ความหมาย คือ คุณความดี หมายถึงความดีของท่าน กับคุณประโยชน์ หมายถึงอุปการะที่ท่านมีต่อเรา, คำว่า พุทธคุณ ก็อาจหมายถึงทั้ง 2 อย่าง หรือไว้อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ พระพรหมคุณาภรณ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2557) ได้ให้ความหมายของพุทธคุณ ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร ฉบับประมวลธรรม ดังนี้

1. พุทธคุณ 9 คือ คุณของพระพุทธเจ้า อิติปิ โส ภควา แม้เพราะอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น (1) อรหำ เป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้บริสุทธิ์ ไกลจากกิเลส (2) สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง (3) วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (4) สุคโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว (5) โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก (6) อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า (7) สตฺถา เทวมนุสฺสานำ เป็นศาสดา

ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (8) พุทโธ เป็นผู้ตื่นและเบิกบาน (9) ภควา ทรงเป็นผู้มีหรือเป็นผู้จำแนกแจกธรรม

2. พุทธคุณ 2 ซึ่งย่อจาก พุทธคุณ 9 ลงมาเป็น 2 อย่าง ได้แก่ (1) อัตตหิตสมบัติ คือ ความถึงแห่งประโยชน์ตน, ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เอง เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว โดยมุ่งเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นอัตตนาถะ คือ พึ่งตนเองได้ (2) ปรหิตปฏิบัติ คือ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยมุ่งเอาพระกรุณาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธกิจ คือ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลกได้

3. พุทธคุณ 3 ได้แก่ (1) ปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา (2) วิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ (3) กรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา

3. ที่มาของพุทธคุณ

พระมหาอุทัย ปัดถาพิมพ์ และสมพรนุช ตันศรีสุข (2568) พระพุทธคุณ คือพระคุณลักษณะหรือพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าที่มีผู้กล่าวพรรณนาสรรเสริญ ถ้อยคำสรรเสริญพระพุทธเจ้าอาจอยู่ในรูปของสูตรซึ่งปรากฏซ้ำๆ ในที่ต่างๆ กัน สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. คำยกย่องที่เกิดจากคนภายนอก เป็นคำสรรเสริญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่รับรู้ในแต่ละสังคม ดังเช่นที่ปรากฏในเวนาคปุรสูตร พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังแคว้นโกศลพร้อมกับคณะภิกษุสงฆ์ พราหมณ์และคหบดีทราบข่าวว่า พระสมณโคดมศากยบุตรทรงผนวชแล้วเสด็จมาถึงเวนาคปุระ และได้ยินกิตติศัพท์อันงดงามของพระองค์ขจรไปว่า ‘พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปด้วยดี เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระผู้มีพระภาค’ (บทพุทธคุณทั้ง 9 หรือบทอิติปิโส) พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้ด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์เช่นนี้เป็นความดีแท้” (พระไตรปฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก.(ไทย); 20/64/246-248)

2. คำยกย่องที่เกิดจากพุทธบริษัท เป็นคำสรรเสริญพระพุทธเจ้าของพุทธสาวก ได้แก่ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไปที่เคารพนับถือพระพุทธองค์ ได้ยกย่องสรรเสริญจากการที่ได้เข้าเฝ้าและได้สนทนาธรรมกับพระองค์ แสดงถึงการยอมรับในพระปัญญาของพระองค์ ข้อความของสูตรที่ลำดับถัดจากนั้นเป็นการขอถึงพระรัตนตรัย และคำปวารณาตนเป็นอุบาสกในที่สุด ดังปรากฏใน สุปปพุทธกุฏฐิสูตร ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน มีชายโรคเรื้อนยากจนชื่อสุปปพุทธะ ได้ฟังอนุปุพพิกถาและอริยสัจ 4 จากพระพุทธเจ้า จึงเกิดดวงตาเห็นธรรม บรรลุธรรมข้ามพ้นความสงสัย ปราศจากความเคลือบแคลงในศาสนาของพระศาสดา ได้ลุกจากที่นั่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคและกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่างๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า ‘คนมีตาดี จักเห็นรูปได้’ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” และได้บรรลุเป็นพระโสดาบันในขณะที่นั่งฟังธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อุ.(ไทย); 25/43/255-257)

4. พระอนันตพุทธคุณ

พระคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้านั้นเป็นอนันต์หาประมาณมิได้ มีอุปมากล่าวไว้ว่า ยังมีบุรุษหนึ่งซึ่งมีศีรษะ 1,000 ศีรษะ ศีรษะหนึ่งมีปาก 1,000 ปาก ปากหนึ่งมีลิ้น 1,000 สิ้น เขาเป็นบุรุษมหิทธิศักดามีอายุยืน 1 มหากัปป์ ตลอดเวลาไม่ทำอะไรทั้งสิ้น เฝ้าแต่พรรณนาพระพุทธคุณอย่างเดียว อายุของบุรุษนั้นย่อมจะสิ้นไปก่อน แต่พระพุทธคุณหาสิ้นสุดลงไม่ (พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), 2545) ในขณะที่พระพุทธรักขิตาจารย์ (2560) กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นเอก ไม่มีใครเหมือน ไม่มีใครวิเศษกว่าในด้านพระคุณ เสด็จอุบัติขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่เทวดาและและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้มีพระมหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ พระคุณของพระองค์มีมากมายหาที่สุดมิได้ พ้นวิสัยที่ผู้ใดจะพรรณนาให้สิ้นสุดได้ นอกจากนี้ ไชย ณ พล (2023) กล่าวว่าพุทธคุณอันเป็นความจริงของพระพุทธเจ้านั้นประมาณมิได้ เพราะพุทธวิสัยเป็นอจินไตย พระไตรปิฎกทั้งหมดคือพุทธคุณและผลแห่งพุทธคุณ ญาณในญาณนิทเทสทั้งหมดคือพุทธคุณ พระอริยเจ้าและว่าที่พระอริยะทั้งหมดคือผลแห่งพุทธคุณ กุศลที่สถาปนาดีแล้วในจิตใจสัตว์โลกคือพุทธคุณ

ดังนั้น การกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณถือเป็นอุดมมงคล ผู้ที่ได้กล่าวสรรเสริญหรือระลึกถึงก็จะพบความสุขความเจริญ ตลอดถึงความไม่มีทุกข์แก่ผู้นั้น เพราะเหตุที่ว่า (1) เป็นพระคุณที่เกิดจากการสร้างบารมี 10 ประการ ทั้ง 3 ระดับ คือระดับบารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี รวมเรียกว่าบารมี 30 ทัศ นับเวลาได้ 4 อสงไขย 1 แสนมหากัปป์ (2) เป็นพระคุณที่ช่วยคุ้มครองป้องกันและขจัดทุกข์โศกโรคภัยให้หมดไปและให้ผลสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา (3) เป็นพระคุณที่สามารถนำให้ผู้ที่นับถือพ้นทุกข์เข้าถึงบรมสุขกล่าวคือพระนิพพาน ได้ด้วยการนำพุทธคุณมาเป็นอุบายในการเจริญสติฝึกฝนอบรมจิตให้ตั้งมั่น และเกิดปัญญารู้แจ้งในธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอน เรียกว่า การเจริญพุทธานุสสติ หรือ การเจริญอานาปาณสติด้วยการตามระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ (ศักดิ์สิทธิ์ พันธุ์สัทธ์, 2023)

5. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธคุณในชีวิตประจำวัน

พุทธคุณมีความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นสิริมงคลอยู่ในตัว จึงได้มีการนำมาประยุกต์ในรูปแบบต่างๆ หนึ่งในนั้นคือการนำบทพระพุทธคุณมาเป็นสวดมนต์ จากการที่ผู้เขียนได้ศึกษาบทสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ 3 และบทสวดพระพุทธคุณ 9 พบว่าหลักพุทธคุณเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางและหลักยึดเหนี่ยวทางใจให้ผู้ศรัทธาเข้าถึงพระคุณความดีของพระพุทธเจ้า และนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพบกับความสุขความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือ

5.1 บทสวดพุทธคุณ 3

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ” พระราชรัตนรังษี (2555) กล่าวว่า บทนี้เป็นปฐมพจน์ของการสวดมนต์ เป็นคำแรกที่จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าก่อนคำใดๆ เป็นเสียงที่เปล่งออกมาจากความรู้ตื่น เบิกบานใจ จากความเลื่อมใสต่อพระพุทธองค์ ดังเรื่องที่ (1) ท้าวสักกเทวราชพร้อมด้วยบริวารไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและทูลถามปัญหา พระพุทธองค์ทรงวิสัชชนาให้สิ้นสงสัย ท้าวสักกเทวราชมีความชื่นชมยินดี เปล่งอุทานว่า นะโม ตัสสะ... 3 ครั้ง (2) พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กล่าวธรรมเจติยปริยายแสดงความเลื่อมใส แล้วเปล่งอุทานว่า นะโม ตัสสะ... 3 ครั้ง (3) พรหมายุพราหมณ์ ได้ฟังคำสรรเสริญพระพุทธเจ้าแล้วส่งอุตตรมาณพไปสืบดูจนรู้แน่ว่าพระพุทธเจ้าทรงคุณธรรมเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง ก็เกิดความเลื่อมใส ลุกขึ้นแล้วประนมมือหันไปสู่ทิศที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่เปล่งวาจาว่า นะโม ตัสสะ... 3 ครั้ง (4) นางธนัญชานีพราหมณ์ผู้เป็นโสดาบัน ในวันที่เลี้ยงพราหมณ์ พราหมณ์ผู้สามีขอให้งดกล่าวคำว่า นะโม นั้นเสีย นางยกภาชนะใส่ข้าวก้าวเท้าพลาดล้มลงและตกใจอุท่านว่า นะโม ตัสสะ... 3 ครั้ง

พระเทพปริยัติ (2561) กล่าวว่าในการสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย หรือทำวัตรสวดมนต์ของพุทธศาสนิกชนนับแต่อดีต มักนิยมขึ้นต้นด้วยบทพระพุทธคุณภาษาบาลีว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส” ซึ่งโบราณาจารย์ เรียกว่า บทมหานมัสการ คือบทนอบน้อมที่สำคัญยิ่ง บทมหานมัสการนี้มีความสั้นกะทัดรัดแต่ได้พรรณนาความสำคัญของพระพุทธคุณทั้ง 3 อย่าง คือ พระกรุณาคุณ (ภควโต), พระวิสุทธิคุณ (อรหโต) และพระปัญญาคุณ (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ของพระพุทธเจ้า บทมหานมัสการนี้เป็นรากเหง้าให้บังเกิดพุทธคุณทั้งปวงนับประมาณมิได้ มีความงามในเบื้องต้น ในท่ามกลางและในที่สุด นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมโดยใช้พุทธานุสติในการเจริญภาวนา อานิสงส์ของการฝึกจิตระลึกถึงบทพุทธคุณ 3 อยู่เนืองๆ ยังผลให้ผู้นั้นประสบความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ผลทางโลกคือทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน มีสติเป็นเครื่องอยู่ ส่วนผลในทางธรรมคือ การได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอริยบุคคล หลุดพ้น จากความทุกข์ทั้งปวงได้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) (2565) กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนควรประพฤติปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา ด้วยการน้อมนำพุทธคุณทั้ง 3 คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาคุณ มาใช้ในการปฏิบัติ ก็จะได้ผลทั้งแก่ชีวิตตนและประโยชน์ของสังคม ดังนี้ (1) พระพุทธเจ้าทรงมีพระปัญญา จึงตรัสรู้ธรรมสั่งสอนประกาศพระศาสนา เราจึงควรศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจความจริงของชีวิตและดำเนินกิจการต่างๆ ด้วยปัญญาด้วยเหตุผล แม้ว่าจะมีปัญหาอะไรเกิดขึ้นจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจ ถามตนเองว่าในเรื่องที่เราจะแสดงออกนั้นๆ เรามีความรู้ความเข้าใจแจ่มชัดเพียงใด มีข้อมูลเพียงพอไหม มีการวิเคราะห์เหตุและปัจจัยว่าเป็นมาอย่างไร แยกเป็นลำดับเป็นขั้นตอน (2) พระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณา ปรารถนาให้สรรพสัตว์ได้เข้าถึงธรรมะที่พระองค์ได้ตรัสรู้ เพื่อเขาจะได้มีชีวิตที่ดีงาม หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง ทรงบำเพ็ญพุทธกิจโดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก เราจึงควรมีจิตเมตตาและกรุณา มองผู้อื่นด้วยความปรารถนาดีและเป็นมิตรปราศจากความโกรธเกลียด มีความเห็นอกเห็นใจ ปรารถนาที่จะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ การมีจิตเมตตากรุณาจะทำให้หันหน้าเข้าหากัน พิจารณาปัญหาร่วมกัน ทำให้แก้ปัญหาได้ดีขึ้น (3) พระพุทธเจ้าทรงมีพระวิสุทธิคุณ ทรงหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง ทรงมีการกระทำทางกายทาง

วาจาบริสุทธิ์ และมุ่งสั่งสอนเพื่อให้เขาได้ประโยชน์อย่างแท้จริง หากเราได้เจริญรอยตามพระพุทธองค์ เราก็จะอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ มีแต่ความจริงใจต่อกัน

ดังนั้น เราสามารถนำพุทธคุณทั้ง 3 มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ พระปัญญาคุณ สอนว่าเราควรใช้ปัญญาความรู้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและวิเคราะห์เรื่องราวให้ลึกซึ้ง มีความรับผิดชอบตัวเองในการดำเนินชีวิตและกิจการให้สำเร็จ พระกรุณาคุณ สอนว่าเราควรมีเมตตากรุณาในความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น มีใจเป็นมิตร มุ่งประโยชน์สุขแก่เขาและทำประโยชน์แก่สังคม อาจกล่าวได้ว่าในแง่ส่วนตัวนั้นจะต้องใช้ปัญญา ในแง่ของผู้อื่นนั้นจะต้องใช้เมตตา เมื่อมีทั้งสองส่วนจึงจะสมบูรณ์ พระวิสุทธิคุณ สอนว่าเราควรจะมีจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาด ตั้งใจจริงเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และมุ่งสันติสุขอย่างแท้จริง

5.2 บทสวดพุทธคุณ 9

“อิติปิ โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ” บทสวดพุทธคุณ 9 เป็นพุทธคุณที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงด้วยพระองค์เอง ปรากฏในธชัคคสูตร (พระไตรปฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส.(ไทย); 15/249/359-363) ความว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวัน เมืองสาวัตถี ตรัสเล่าถึงท้าวสักกเทวราชประกาศให้เหล่าพลเทพมองดูยอดธงที่ราชรถของพระองค์ เพื่อปลุกขวัญกำลังใจของเหล่าทหารเทพที่เกิดความหวาดหวั่น ในสงครามระหว่างเทพกับเหล่าอสูร แล้วตรัสแก่ภิกษุว่า หากว่าเธอทั้งหลายไปที่หลีกเร้นเพื่อปฏิบัติสมณธรรมแล้วเกิดความหวาดหวั่น ก็ให้พึงระลึกถึงคุณของพระองค์ว่า อิติปิ โส ภะคะวา ฯลฯ ภะคะวาติ ที่เป็นดุจยอดธงแห่งพระศาสนา เมื่อระลึกเช่นนี้แล้ว ความหวาดกลัวต่างๆ จะมลายหายไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) (2563) ได้อธิบายขยายความพุทธคุณ 9 และการนำพุทธปฏิทามาใช้ในชีวิตให้เกิดประโยชน์ ในชุดเล่าเรื่องให้โยมฟัง ดังนี้

1. อะระหัง คำว่า อรหำ หรือ อรหันต์ แยกศัพท์ ได้ 5 ประการ (1) มาจากคำว่า อารกะ แปลว่า ไกล พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส คือ สิ่งศร้าหมองที่ทำให้เกิดความวุ่นวายเร่าร้อน การห่างไกลจากกิเลส คือมีแต่ความบริสุทธิ์ ความรื่นรมย์ เมื่อไปเกี่ยวข้องกับผู้ใด ผู้นั้นก็เกิดความรื่นรมย์ไปด้วย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า พระอรหันต์อยู่ที่ใด เป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม ที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม, ที่นั้นเป็นสถานน่ารื่นรมย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ.(ไทย); 25/60/98) (2) มาจากคำว่า อริ แปลว่า ศัตรู, อริ ศัตรู + หน (หะนะ) แปลว่า กำจัด หมายถึง กำจัดศัตรู คำว่า อรหันต์ จึงแปลว่า ผู้กำจัดศัตรู คือ กิเลส พระพุทธเจ้าได้กำจัดศัตรู คือกิเลสที่มาแอบแฝงอยู่ในใจได้หมดสิ้นไป พระองค์จึงดำเนินพระชนม์ชีพอย่างผู้บริสุทธิ์ เป็นอิสระจากภายใน ปลอดโปร่งตลอดเวลา (3) มาจากคำว่า อร (อะระ) แปลว่า กำ หมายถึง ซี่ของล้อรถ คือ กงล้อแห่งสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าได้ทรงหักกำหรือซี่ของล้อแห่งสังสารวัฏ ไม่ทรงเวียนว่ายอยู่ในวงจรของกิเลสและความทุกข์ แห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป (4) มาจากคำว่า อรห (อะระหะ) แปลว่า ผู้ควร หมายถึง ควรแก่ปัจจัยทั้งหลาย หรือ การบูชา พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส เป็นผู้มีคุณธรรมถึงพร้อมสมควรแก่การบูชาและปัจจัย 4 คุณธรรมข้อนี้ เป็นข้อที่

สำคัญสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ไว้เตือนใจให้เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติควรแก่การสักการะ ในการที่จะได้รับสิ่งของปัจจัย 4 จากญาติโยมที่นำมาถวาย (5) มาจากคำว่า รห (ระหะ) แปลว่า สถานที่ลี้ลับ อรห (อะระหะ) แปลว่า เป็นผู้ไม่มีสถานที่ลี้ลับในการกระทำชั่ว พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์แท้จริง ตรงไปตรงมา เปิดเผย ทรงประกาศว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติ มีความดีงามอย่างไร พระองค์ก็เป็นเช่นนั้น ทั้งในที่ลับและที่เปิดเผย จึงได้พระนามว่าเป็นพระอรหันต์

ความหมายของคำว่า พระอรหันต์ทั้ง 5 ประการนี้ เราสามารถนำมาใช้ประยุกต์เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต หากเราสามารถทำจิตใจให้ปราศจากกิเลส มีจิตใจที่รื่นรมย์ แม้ว่าสถานที่นั้นอาจจะไม่รื่นรมย์ก็ตาม ตรงกันข้ามแม้ว่าสถานที่นั้นจะน่ารื่นรมย์ แต่จิตใจเต็มไปด้วยกิเลส สวนที่รื่นรมย์นั้นก็กลายเป็นสถานที่ที่ไม่น่าอยู่ได้ สำหรับพุทธศาสนิกชนผู้ใฝ่ในธรรม ถ้าหากว่าเรารู้ทันกิเลสนั้นแล้วรีบหักมันเสีย กำจัดซี่กำของวงล้อให้วงจรนั้นขาดสะบั้นลง ก็จะไม่หมุนเวียนไปในวงจรของกิเลสและความทุกข์ต่อไป

2. สัมมาสัมพุทโธ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2492) ตรัสว่า สมฺมาสมพุทฺโธ แปลว่า ตรัสรู้เองโดยชอบ คือ รู้อริยสัจจ์ ที่แปลว่า จริงอย่างเลิศ, จริงอย่างยิ่ง. อริยสัจจ์ แปลว่าจริงของพระอริยะก็ได้, แจกออกไปเป็น ทุกข์, ทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์, ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องดำเนินไปถึงความดับทุกข์ คือ มรรค สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2563) กล่าวว่า สัมมาสัมพุทธะ นอกจากแปลว่า ตรัสรู้เองโดยชอบ คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้ตื่น พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงโดยแจ่มแจ้งสมบูรณ์แล้ว เป็นผู้ตื่นจากความหลับใหลในความไม่รู้หรืออวิชชา จิตใจเป็นอิสระไม่หลงยึดมั่นอยู่ในสิ่งที่เชื่อกันมาโดยไม่ถูกต้อง พระองค์ทรงนำเอาความรู้นั้นมาสั่งสอนผู้อื่น เรียกว่าปลุกผู้อื่นให้ตื่นตามด้วย ดังที่ทรงตรัสสอนพระเจ้าปเสนทิโกศลให้ล้มเลิกพิธีบูชายัญที่มีมาแต่โบราณ การเป็นพุทธสาวกจึงควรดำเนินตามพระองค์ ด้วยการศึกษาพระธรรมเพื่อให้เป็นผู้ตื่น รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจจ์ ที่พระองค์ได้ทรงตรัสรู้ไว้ดีแล้ว

3. วิชชาจะระณะสัมปันโน สมฺปนฺน แปลตามศัพท์ว่า “ผู้ถึงพร้อม” หมายถึง ผู้ได้บรรลุคุณธรรมหรือมีคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งสมบูรณ์ วิชชาจะระณะสัมปันโน จึงหมายถึง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ วิชชาเป็นด้านปัญญาเพราะเป็นเรื่องความรู้ ส่วนจรณะเป็นด้านธรรมเป็นเครื่องดำเนิน ด้านความประพฤติ คือ ศีลและสมาธิ ถ้ารวม วิชชาจรณะ ก็มีทั้งศีล สมาธิ ปัญญาครบถ้วนบริบูรณ์ หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี (2564) กล่าวว่า “วิชชาจะระณะสัมปันโน” คือ พระพุทธเจ้ามีวิชชาแตกฉานรู้แจ้งเข้าใจตามเป็นจริงทุกประการแล้ว “ปฏิบัติถูกต้อง” เป็นที่น่ากราบไหว้สักการะบูชา ท่านรู้เห็นอย่างใดปฏิบัติอย่างนั้น ปฏิบัติอย่างใดก็เห็นอย่างนั้น ความรู้ความเห็นกับการปฏิบัติกลมกลืนกันเป็นที่เลื่อมใสศรัทธา จึงเรียกว่า“มีวิชชาและมีจรณะ” สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2559) อธิบายไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ดังนี้ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน (พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น) ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ประกอบด้วย วิชชา 3 ได้แก่ (1) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้ (2) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (3) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้น และจรณะ 15 อันเป็นปฏิปทาเครื่องบรรลุวิชชานั้น ได้แก่ สีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล อปัณณกปฏิปทา 3 สัทธรรม 7 และ ฌาน 4

ในเสขปฏิปทาสูตร (พระไตรปฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม.(ไทย); 13/22/24-34) และในอัคคัญญสูตร (พระไตรปฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/111/83-102) พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงข้อความที่ว่า “วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺโฐ เทวมานุเส” แปลว่า ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์และเทวดา หมายความว่า พระพุทธศาสนาเราถือความสมบูรณ์ด้วยวิชชาหรือความรู้ และจรณะคือความประพฤติเป็นเครื่องวัด ไม่ได้เอาชาติกำเนิดมาวัด ซึ่งในประเทศอินเดียนั้นยังมีความเชื่อเรื่องระบบวรรรณะสืบต่อมายาวนาน หากเราผู้เป็นสาวกได้ปฏิบัติตามพุทธปฏิปทาข้อนี้ ก็จะถึงพร้อมสมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติตามรอยพระพุทธองค์

4. สุคะโต เป็นผู้ไปแล้วด้วยดี ซึ่งพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) (2562) แปลไว้ดังนี้ (1) ผู้ทรงมีการเสด็จไปที่งดงาม (2) ผู้ทรงถึงฐานะที่งดงาม คือ สัมมาสัมโพธิญาณหรือนิพพาน (3) ผู้ทรงบรรลุโดยชอบ (4) ผู้ตรัสโดยชอบ (5) ผู้มีพระญาณที่งดงาม (6) ผู้เสด็จออกจากสังสารวัฏด้วยดีโดยไม่หวนกลับมาอีก (7) ผู้เสด็จไปโดยชอบเพื่อความสุขของตนและผู้อื่นให้สำเร็จ ในขณะที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2563) ให้ความหมาย สุคโต ว่าเสด็จไปด้วยดี ไว้ดังนี้ (1) เสด็จไปโดยทางที่ดี ได้แก่ ทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ว่าด้วยมรรคมีองค์ 8 ประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ (2) เสด็จไปบรรลุถึงสิ่งที่ดีงาม มีจุดหมายคือพระนิพพาน หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง จึงมีพระนามว่า พุทโธ แปลว่า ผู้ตื่นแล้ว ตื่นจากความหลับใหล พ้นจากกิเลส มีแต่ความผ่องใส (3) เสด็จไปบรรลุผลแล้วไม่หวนหลังกลับ ไม่ร่วงหล่นลงมาจากผลสำเร็จนั้น เมื่อพระองค์บรรลุพระนิพพาน ได้ถึงความหมดทุกข์หมดกิเลสแล้ว ก็ไม่หวนกลับมาหากิเลสไปหาความทุกข์อีก (4) เสด็จไปดี เสด็จไปเพื่อประโยชน์และความสุข พระองค์ได้พระนามว่าเป็น โลกนาถ เป็นที่พึ่งของโลก (5) เสด็จไปโดยสวัสดี มีแต่ความปลอดภัยในทุกที่ ด้วยเพราะพระเมตตา จึงไม่มีผู้ใดทำร้ายพระองค์ได้ เช่นช้างนาฬาคีรีที่กำลังดุร้ายถูกปล่อยให้มาทำร้ายพระองค์ แต่ด้วยพระเมตตาช้างได้หยุดหมอบกราบ ไม่ทำร้ายพระองค์ (6) เสด็จไปประสบความสำเร็จที่ดี พระองค์จะทำสิ่งใดพระองค์ก็เสด็จไปด้วยความมุ่งหมายว่าจะไปทำสิ่งนั้นจนสำเร็จ ที่ชัดเจนที่สุดคือการที่พระองค์ทรงประกาศพระพุทธศาสนาในครั้งแรกซึ่งพระองค์ทรงทำแต่เพียงลำพัง (7) เสด็จผ่านพ้นไปด้วยดี คือ ทิ้งสิ่งที่ดีงามไว้ โดยเฉพาะพระธรรมคำสอนที่พระองค์นำไปสอนโปรดให้คนได้รับรสพระธรรม มีความร่มเย็นเป็นสุข ได้มีพระพุทธศาสนาให้พุทธศาสนิกชนเบื้องหลังเข้าถึง พระธรรมวินัยสืบต่อมา จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นแบบอย่างนำทางเราไปสู่วิถีที่ดีงาม หากเราเพียงแค่น้อมนำพุทธปฏิปทามาประพฤติปฏิบัติตามก็จะประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม

5. โลกะวิทู เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง พระพุทธโฆสเถระ (2562) กล่าวในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แสดงเหตุที่ได้พระคุณนามว่า “โลกวิทู” ไว้ ดังนี้ “สพฺพถาปิ วิทิตโลกตฺตา ปน โลกวิทู ฯ โส หิ ภควา สภาวโต สมุทยโต นิโรธโต นิโรธุปายโตติ สพฺพถา โลกํ อเวทิ อญฺญาสิ ปฏิวิชฺฌิ ฯ สภาวโต สมุทยโต นิโรธโต นิโรธุปายโต” แปลความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า โลกวิทู ก็เพราะทรงรู้แจ้งโลกโดยประการทั้งปวงอย่างแท้จริง เพราะทรงได้เข้าพระหฤทัยปรุโปร่งแจ่มแจ้ง ซึ่ง ‘โลก’ โดยประการทั้งปวง คือ โดยความเป็นจริงตามที่โลกนั้นเป็นอยู่ โดยรู้แจ้งเหตุที่ทำให้โลกนั้นเกิดขึ้น โดยรู้แจ้งเหตุที่ทำให้โลกนั้นดับ และโดยเข้าใจเข้าถึงวิธีดับปัญหา

ของโลกนั้น มีพุทธพจน์ตรัสว่า “เราตถาคตย่อมบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ที่ร่างกายประมาณวาหนึ่งนี้แล ซึ่งมีสัญญา มีใจครองนี้เอง” ซึ่งพระอรรถกถาท่านอธิบายว่า โลกบัญญัติหมายถึงทุกขสัจ การเกิดแห่งโลกหมายถึงสมุทยสัจ การดับแห่งโลกหมายถึงนิโรธสัจ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์หมายถึงมรรคสัจ

พระยอด เทวธมฺโม (บุญก้อน) (2561) กล่าวสรุปว่า โลกวิทู ในบทพระพุทธคุณ หมายถึง ผู้รู้แจ้งโลก เพราะพระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งโลกทั้ง 3 คือ (1) สังขารโลก โลกคือสังขาร หมายถึงการปรุงแต่ง, สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ในเรื่องไตรลักษณะ หมายถึงร่างกาย ตัวตน ถูกปรุงแต่งขึ้นจากธาตุ 4 (2) สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ หมายถึงสิ่งมีชีวิต มีความรู้สึกและเคลื่อนไหวได้ ซึ่งรวมถึงสิ่งที่มีชีวิต ที่มีมากเท้าและไม่มีเท้าทั้งหมด นอกจากพืชและต้นไม้ คือ เทวดา มาร พรหม เป็นต้น (3) โอกาสโลก โลก คือแผ่นดิน โลกอันมีในอวกาศโลกซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัยโลก คือ แผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายและจักรวาล

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย (ป.อ.ปยุตฺโต) (2563) กล่าวว่าสิ่งที่จะนำมาใช้ปฏิบัติได้ในชีวิตปัจจุบัน คือ ความรู้ความเข้าใจเรื่องสังขารโลก คือ ความรู้เท่าทันว่า สังขารโลกนั้นรวมอยู่ที่ตัวเรา ร่างกายจิตใจ รวมเรียกว่าขันธ์ 5 หากเรารู้จักตัวเราตามความเป็นจริง ก็จะเกิดความรู้เข้าใจเท่าทันโลกและชีวิตนี้ หากพิจารณาให้เข้าใจโดยถูกต้องแล้วก็จะเป็นการเกื้อกูลในการที่จะปฏิบัติธรรมให้รู้เข้าใจหลักเรื่องไตรลักษณ์ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตลอดจนในแง่ของการดำเนินชีวิตทั่วไป เป็นหลักธรรมข้อหนึ่ง เรียกว่า อัตตัญญุตา เมื่อรู้จักตัวเอง รู้จักว่าตนเองว่ามีลักษณะนิสัยอย่างไร มีความชอบความถนัดอย่างไร ก็จะได้ประพฤติปฏิบัติตน ทำในสิ่งที่เหมาะสมกับตน ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตได้ ดังนั้น การรู้จักโลกนี้ถ้าน้อมเข้ามาในขอบเขตที่แคบคือตนเองแล้ว ก็เป็นประโยน์เกื้อกูลแก่ชีวิตของตนทั้งทางโลกและทางธรรม

6. อะนุตตะโร ปุริสสะธัมมะสาระถิ เป็นผู้สามารถฝึกคนที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า อนุตฺตโร แปลว่า ประเสริฐ, ไม่มีอย่างอื่นเทียบเท่า รวมกับ ปุริสทมฺมสารถิ แปลว่า สารถีฝึกซึ่งบุรุษที่ควรฝึก เป็นพระนามของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามพระคุณของพระองค์ที่ทรงเป็นที่พึ่งให้แก่สัตว์โลก ด้วยการที่ทรงแสดงพระธรรม ประกาศความจริง ทำให้สัตว์โลกที่ได้ฟังได้ศึกษา ทั้งมนุษย์ เทวดา พรหม ได้รับประโยชน์จากพระธรรมตามกำลังปัญญาของตน (ชมรมบ้านธัมมะ, 2557)

ในเรื่องนี้ ไชย ณ พล (2023) สรุปไว้ว่า แม้พรหมที่มีอานุภาพมาก มีฤทธิ์มหาศาล พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้เทวดาจากหมื่นโลกธาตุในมหาสมัย พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้พระราชามหากษัตริย์ผู้หยิ่งในยศศักดิ์ พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้นักบวชลัทธิอื่น พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้มหาเศรษฐีทั้งหลาย พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้คนรับใช้ พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้จอมโจรโหดร้าย พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้โสเภณี พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้หญิงบ้าเสียสติ พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรมได้ แม้ช้างที่ตกมัน พระพุทธเจ้าก็โปรดให้สงบได้ แม้สัตว์ในไตรโลก วันทรงเปิดโลกตอนเสด็จกลับจากดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าก็โปรดให้บรรลุธรรม หรือตั้งตนอยู่ในสัมมาธรรมลดโทษในอบายได้ ไม่มีบุคคลอื่นใดทำได้เสมอเหมือนพระพุทธองค์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) (2563) กล่าวว่า พุทธคุณข้อนี้ถือเป็นหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาที่ถือว่ามนุษย์เรานั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ แปลว่า ในหมู่

มนุษย์นั้น ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด พระพุทธเจ้าเป็นผู้ฝึกที่มีความสามารถฝึกคนโดยไม่ต้องใช้อาชญาหรือศาสตราใด แต่ใช้อุบายและวิธีการสอนที่เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ ทำให้เขากลายเป็นคนดีที่เจริญยิ่งๆ ขึ้นไป ถือเป็นพุทธปฏิปทาที่เราควรนำมาเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตาม และสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของเราได้ เพราะว่าบุคคลเมื่อเติบโตขึ้นก็จะต้องมีหน้าที่การงานสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้อื่น อาจจะต้องแนะนำสั่งสอน ฝึกอบรมผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในความดีความงาม หากได้นำเอาหลักข้อนี้มาใช้ ก็จะทำให้การฝึกอบรมนั้นได้ผลดี มีความสุขสบายใจทั้งตัวผู้ฝึกเองและผู้ได้รับการฝึก

7. สัตถาเทวะมนุสสานัง เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในแง่ที่พระพุทธเจ้าเป็นครูของมนุษย์นั้น ทรงสอนมนุษย์ให้เป็นมนุษย์จริงๆ ดังที่ว่า “มโน อุสฺโส อุสฺสนฺโน” แปลว่า ชื่อว่ามนุษย์ เพราะว่าเป็นผู้มีใจสูง คือทรงสอนมนุษย์หรือคนให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรม เบื้องต้นที่สุด คือให้มีศีล 5 เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความเป็นปกติสุข ไม่เบียดเบียนกันและกัน และเมื่อเป็นมนุษย์แล้วก็ให้มีธรรมะที่ควรปฏิบัติสูงขึ้นไปอีก เรียกว่ามนุษยธรรม ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ประการ (ประณีต ก้องสมุทร, 2545) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2563) กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเมื่อประสูติได้ตรัสพระวาทะ ที่เรียกเป็นภาษาบาลีว่า อาสภิวาจา (วาจาอาจหาญ) ว่า“อคฺโคหมสฺมิ โลกสฺส เชฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส เสฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส” แปลว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก เป็นคำประกาศที่แสดงความอาจหาญ ถือเป็นสัญลักษณ์ที่พระองค์ประกาศอิสรภาพของมนุษย์ ให้รู้ว่าตัวเองมีศักยภาพซึ่งตรงข้ามกับความเชื่อที่อยู่เดิมในสมัยก่อนพุทธกาลที่มนุษย์คิดว่าตนเองไม่มีความสามารถได้แต่หวังพึ่งเทพเจ้าทั้งหลาย

ในแง่ที่พระพุทธเจ้าเป็นครูของเทวดาทั้งหลายนั้น เทวดาแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ (1) สมมติเทวดา ได้แก่ ผู้ปกครองบ้านเมือง พระพุทธเจ้าทรงสอนพระเจ้าแผ่นดินให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม มีพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นต้น บางท่านก็ได้เป็นอริยบุคคล เช่น พระเจ้าพิมพิสารได้เป็นพระโสดาบัน (2) อุปปัตติเทวตา คือ เทวดาโดยกำเนิด มีพระอินทร์ พระพรหม เทวดาชั้นต่างๆ ซึ่งได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เป็นผู้ประพฤติดีงาม คอยดูแลสุขทุกข์ของประชาชน ดังเรื่องในตำนานว่า ถ้าใครทำความดีแล้วเดือดร้อน อาสน์พระอินทร์ก็ร้อน ต้องลงมาช่วยเหลือ (3) วิสุทธิเทวดา แปลว่า เทวดาโดยความบริสุทธิ์ คือผู้ที่ชำระตนให้หมดจากกิเลส ได้แก่ พระอริยบุคคลตลอดถึงพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนมนุษย์ให้ฝึกตนเองจนกระทั่งเขานั้นได้บรรลุธรรมกลายเป็นพระอริยบุคคล หากเราได้นำมาประพฤติปฏิบัติตามด้วยการใช้ความคิดพิจารณา ที่เรียก โยนิโสมนสิการ ก็จะให้สำเร็จประโยชน์ตาม

8. พุทโธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน พุทฺโธ แปลว่า “พระพุทธเจ้า” เป็นการแปลแบบทับศัพท์ แปลตามความหมายว่า ผู้รู้ คือ รู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง ผู้ตื่น คือ ตื่นจากกิเลส ความหลับใหลงมงาย ผู้เบิกบาน คือ บริสุทธิ์ผ่องใส (ทองย้อย แสงสินชัย, 2012) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2563) กล่าวว่า พุทโธ คือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตื่น ตื่นจากความหลับใหลลุ่มหลงอยู่ในกามสุขเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น แต่พระองค์ถอนพระองค์ออกมาได้แล้วก็ตรัสสอนผู้อื่นให้ตื่นขึ้นมาด้วย ไม่ให้ลุ่มหลงในสิ่งเหล่านี้ ความตื่นแยกได้เป็นทางกายกับทางจิตใจ

ในแง่ความตื่นทางกาย หมายถึง การทำกิจการงานภายนอก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เป็นคนขยัน มีคำสอนบทหนึ่งที่เรียกว่า ชาคริยานุโยค แปลว่า การหมั่นประกอบความตื่นไม่เห็นแก่การหลับนอน ไม่เกียจคร้าน และหมั่นชำระจิตใจให้สะอาดหมดจด ทำกิจของตนด้วยสติและสัมปชัญญะ ในแง่ความตื่นทางด้านจิตใจ ในสมัยนั้นมีคนจำนวนมากที่เบื่อทางโลกแล้วกออกบวชเข้าไปปลีกวิเวกอยู่ในป่า เป็นโยคี ฤาษี ดาบส บำเพ็ญพรตภาวนา แล้วก็ได้ฌานสมาบัติ ได้สมาธิชั้นสูง แล้วก็เพลิดเพลินในฌานสมาบัติ ตายแล้วก็ไปเกิดในพรหมโลก แม้จะได้บำเพ็ญเพียรทางจิตมีความเจริญก้าวหน้า แต่มาติดมาลุ่มหลงอยู่ในฌานสมาบัติ ในอิทธิฤทธิ์ จึงยังไม่หลุดพ้น จิตยังไม่เป็นอิสระอย่างแท้จริง แต่พระพุทธเจ้าทรงตื่นแล้ว

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงตื่นจากเรื่องความเชื่อที่มีมานาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องวรรณะ 4 เกิดมาอย่างไรต้องเป็นอย่างนั้นจนตาย ต้องเชื่อถือตามพระเวทย์ซึ่งเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สอนโดยใช้ภาษาสันสกฤต และผูกขาดการศึกษาว่าต้องคนชั้นสูงเท่านั้นจึงจะศึกษาพระเวทย์ได้ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นการยึดถือที่ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นไปเพื่อความสุขแก่มนุษย์ที่แท้จริง และมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกอบรมพัฒนาได้ จึงทรงตรัสสอนผู้คนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะโดยเลือกใช้ภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้ เป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้คนได้พัฒนาตน นักบวชในพระพุทธ ศาสนาจึงมาจากทุกชนชั้นวรรณะไม่มีแบ่งแยก หากได้ฝึกตนและปฏิบัติดีแล้วถึงที่สุดก็จะได้เป็นพระอรหันต์

พุทธคุณข้อนี้ถือเป็นแบบอย่างที่พุทธศาสนิกชนพึงนำมาพิจารณาเพื่อเป็นแนวทางที่จะมาประพฤติปฏิบัติเพื่อให้มีความตื่นทั้งทางกายและทางใจ ไม่เกียจคร้านเหลวไหล ลุ่มหลงมัวเมาในกิเลส ดังนั้น ไม่ว่าจะทำการสิ่งใดทั้งทางโลกและทางธรรมก็จะประสบความสำเร็จโดยง่าย

9. ภะคะวาติ ผู้จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ภควา มาจากภาษาบาลีว่า ภควนฺตุ แปลว่า ผู้มีโชค ผู้มีความเจริญ ผู้มีเกียรติ ผู้มีความงาม ในภาษาไทยนิยมใช้คำว่า ภควันต์ ภควา หรือ ภควโต แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นคำที่ใช้กันในสังคมอินเดียโบราณใช้เรียกผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศหรือผู้ที่อยู่ในสภาพสูงสุดของสังคม การออกพระนามพระพุทธเจ้าว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะต้องการยกย่องพระองค์ว่าเป็นผู้ประเสริฐและมีสติปัญญาเหนือผู้อื่น ทรงตรัสรู้ธรรมะอันลึกซึ้ง (บทวิทยุรายการ รู้ รัก ภาษาไทย, 2556) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) (2563) กล่าวว่า “ภควา” นั้นมีหลายความหมาย แต่ในที่นี้แปลว่า ผู้จำแนกแจกแจง เพราะพระพุทธเจ้านำเอาธรรมะมาจำแนกแจกแจงเป็นหมวดหมู่อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ แล้วจัดเป็นชุดๆ เป็นประเภทๆ เพื่ออธิบายให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจ เช่น ทรงแสดงหลักการแห่งเหตุผลเป็นปฏิจจสมุปบาทมีองค์ 12 เป็นวงจร ก็เป็นชุด 12 ครบจบบริบูรณ์ในตัว หรือทรงแสดงเรื่องไตรลักษณ์ ลักษณะของธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย 3 อย่าง มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น ในสมัยที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ก็ทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับบุคคลผู้นั้น

ในฐานะสาวกที่ดีเราจึงควรศึกษาธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงจำแนกไว้เป็นหมวดหมู่ครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว โดยการใช้ปัญญาพิจารณาเลือกหลักธรรมที่เหมาะกับเรา ทำความเข้าใจความหมายหลักธรรมนั้นๆ แล้วนำมาพิจารณาต่อไปที่เรียกว่าธรรมวิจัย เพื่อเลือกเฟ้นปฏิบัติให้เหมาะสมกับตนเองให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ แล้วนำมาเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป หากได้ปฏิบัติเช่นนี้แล้วก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่ตนเอง เรียกว่า ปฏิบัติบูชา เป็นการบูชาอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ

สรุป

พุทธคุณ คือ พระคุณความดีของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการพัฒนาตนจนเกิดเป็นการบำเพ็ญบารมีสะสมความดีอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิใช่เกิดจากสิ่งศักดิ์สิทธ์หรือโชคบันดาลแต่อย่างใด จากการศึกษาบทสวดพุทธคุณ 3 และบทสวดพระพุทธคุณ 9 พบว่าหลักพุทธคุณเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางและหลักยึดเหนี่ยวทางใจให้ผู้ศรัทธาเข้าถึงพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าแล้วนำไปประยุกต์ใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เช่น การน้อมนำพระปัญญาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาอย่างรอบคอบ การน้อมนำพระกรุณาไปใช้ในการสร้างสัมพันธภาพและการน้อมนำพระบริสุทธิ์มาใช้ในการรักษาความซื่อสัตย์สุจริตทั้งในตนเองและสังคม ในฐานะพุทธศาสนิกชน การนำพระพุทธคุณมาเป็นที่พึ่งอันประเสริฐและเป็นหลักบูชาและปฏิบัติ ด้วยการพึ่งพาตนเองตามแนวทางแห่งพระพุทธคุณ จะทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงแก่นแท้ เข้าสู่ความเป็นผู้รู้แจ้ง บริสุทธิ์ และหลุดพ้นตามรอยพระพุทธองค์ สิ่งนี้จะช่วยให้พระพุทธคุณคงอยู่และจรรโลงให้พระพุทธศาสนาสืบต่อไปได้

บรรณานุกรม

ชมรมบ้านธัมมะ (2557). *ภาษาบาลี 1 คำ คติธรรมประจำสัปดาห์.* สืบค้น 5 ธันวาคม 2567 จาก https://www.dhammahome.com/webboard/topic/32268

ไชย ณ พล. (2023). *พุทธคุณ*. สืบค้น 5 ธันวาคม 2567 จาก https://uttayarndham.org/dhamma-sharing/6560.

ทองย้อย แสงสินชัย. (2012) *บาลีวันละคำ – พุทโธ.* สืบค้น 5 ธันวาคม 2567 จาก https://dhamtara.com

ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2557). พุทธคุณ: ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์หรือพระคุณความดีที่ต้องนำไปปฏิบัติ. *วารสารไทยศึกษา*. 9(2), 1-39.

ประณีต ก้องสมุทร. (2545). *เป็นมนุษย์นี้แสนยาก*. สืบค้น 5 ธันวาคม 2567 จาก https://84000.org/tipitaka/book

เปลื้อง ณ นคร. (2548). *พจนานุกรมแปลไทย-ไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช

พระเทพปริยัติมุนี (มีชัย วีรปญฺโญ). (2561). มหานมัสการ: อุทานธรรมแห่งพระพุทธศาสนา. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 2(1), 1-14.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). (2545). *มุนีนาถทีปนี.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

พระพุทธโฆสเถระ. (2562). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. (พิมพ์ครั้งที่ 14). ประเทศจีน.

พระพุทธรักขิตาจารย์ รจนา, รังษี สุทนต์ และคณะ. (2560). *ชินาลังการฎีกา.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2562). *ศัพท์วิเคราะห์ (พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสน์)*. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำกัด.

พระมหาอุทัย ปัดถาพิมพ์ และ สมพรนุช ตันศรีสุข. (2568). การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธคุณในพระสูตรจากพระไตร ปิฎกบาลี. *วารสารธรรมธารา.* 11(1), 2-32.

พระยอด เทวธมฺโม (บุญก้อน). (2561). *การศึกษาโลกวิทูในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ). (2562). *สารัตถธรรมจากชาดก: ทสบารมี*. กรุงเทพฯ: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.

พระราชรัตนรังษี. (2555) *ธรรมะในพุทธมนต์ ฉบับตามรอยบาทพระศาสดา อินเดีย-เนปาล:* วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ศักดิ์สิทธิ์ พันธุ์สัทธ์ (2023). *บทสวดพุทธคุณ 3 ประการ.* สืบค้น 5 ธันวาคม 2567 จาก https://www.lcbp.co.th/บทความสาระทั่วไป/บทสวดพุทธคุณ-3-ประการ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* (พิมพ์ครั้งที่ 30). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2565). *สามไตร*. (พิมพ์ครั้งที่ 34). นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2563). *พุทธคุณ (ชุดเล่าเรื่องให้โยมฟัง).* สืบค้น 1 ธันวาคม 2567 จาก https://pagoda.or.th/somdej-payutto/

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. (2492). *พระโอวาทธรรมบรรยาย ฉะเพาะส่วนเกี่ยวกับนวโกวาท. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงวุฒิอัฏเนติคุณ (เล็ก เลาหเสรษฐี)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี. (28 เมษายน 2564). *พระคุณของพระพุทธเจ้า: สัมมาสัมพุทโธ-วิชชาจรณสัมปันโน.* หนังสือพิมพ์แนวหน้า, สืบค้น 7 กรกฎาคม 2565 จาก https://www.naewna.com/newspapers/2021-04-28

การเลี้ยงดูบุพการีและผู้สูงวัยตามหลักพระไตรปิฎก

Caring for Parents and the Elderly according to the Principals of the Tipitaka

[1]ดาว ทรายเพชร และ [2]สุเทพ พรมเลิศ

[1]Dao Saibejra and [2]Suthep Promlert

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: dsaibe1@hotmail.com

Received: January 23, 2025; **Revised:** April 23, 2025; **Accepted:** April 25, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจหลักการและคำสอนที่พบในพระไตรปิฎก ซึ่งแนะนำการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย โดยวิเคราะห์พระสูตรและหลักธรรมที่สำคัญ คือ สิงคาลกสูตร, ปุตตสูตร, สังคหวัตถุ 4, พรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 เพื่อทำความเข้าใจมุมมองของพุทธศาสนาเกี่ยวกับการดูแลและการบำเพ็ญบุญต่อบุพการีและผู้สูงวัย สิงคาลกสูตรหลักธรรมที่ใช้ในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย คือ หลักทิศเบื้องหน้าและทิศเบื้องขวา ในปุตตสูตรหลักธรรมที่ใช้ในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย คือ หลักธรรมที่ว่าด้วยหน้าที่ของบุตร 5 ประการ ในสังคหวัตถุ 4 หลักธรรมที่ใช้ในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย คือ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันในครอบครัวและสังคม ในพรหมวิหารสูตร หลักธรรมที่ใช้ในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย คือ พรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเป็นสุข และในสัปปุริสธรรม 7 หลักธรรมที่ใช้ในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย คือ คุณธรรมของสัตบุรุษ ประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการด้วยกัน

คำสำคัญ: การดูแลผู้สูงอายุ; บุพการี; สิงคาลกสูตร; ปุตตสูตร

Abstract

This article aims to explore the principles and teachings found in the Tipitaka that recommend the care of parents and the elderly. The analysis focuses on important Suttas and dhamma principles, including the Sigalovada Sutta, Putta Sutta, 4 Sangahavatthu 4 Brahmaviharas and 7 Sappurisadhamma. The goal is to understand the Buddhist perspective on caring for and performing acts of merit towards parents and the elderly, and how these principles can be applied in modern society for the benefit of family institutions and the nation. The study found that in the Sigalovada Sutta; the Dhamma principles used in caring for parents and the elderly are those related to the front and right directions. In the Putta Sutta; the principles are the five duties of a child. In the 4 Sangahavatthu; Dana, Piyavaca, Atthacariya, Samanattata. In the Brahmaviharas; the four principles focus on peaceful and happy

coexistence. Finally, in the Sappurisadhamma; the seven qualities of a good person are highlighted as essential virtues for caring for parents and the elderly.
Keywords: Elderly Care; Parents; Sigalovada Sutta; Putta Sutta

สภาพปัญหาและอุปสรรคการเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ

ความสำคัญของการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกในหลายวัฒนธรรม โดยในพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญอย่างมากกับหน้าที่ของบุตรต่อบุพการี บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อสำรวจคำสอนในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย รวมถึงการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นว่าสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยในปัจจุบัน คำว่า "บุพการี" หมายถึง "บิดามารดา" หรือ "พ่อแม่" จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 คำว่า "บุพการี" ประกอบด้วยสองคำ คือ "บุพ" และ "การี" ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วมีความหมาย ดังนี้: 1) บุพ: มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต (Pūrva) หมายถึง ก่อน หรือ ผู้ที่มาก่อน 2) การี: มาจากภาษาบาลี (Kāri) และสันสกฤต (Kārin) หมายถึง ผู้ทำ หรือ ผู้กระทำ ดังนั้น เมื่อรวมคำว่า "บุพ" และ "การี" จึงหมายถึง "ผู้ที่มาก่อนและทำสิ่งที่ดีแก่เรา" หรือ "ผู้ที่ได้ทำความดีแก่เรา" ซึ่งในบริบทของสังคมไทยและวัฒนธรรมไทย คำว่า "บุพการี" ถูกใช้เพื่อหมายถึง "บิดามารดา" หรือ "พ่อแม่" ที่เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูเรามา (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2552) สังคมผู้สูงอายุ หมายถึง สังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้แบ่งระดับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society): มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งหมด

2. สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society): มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด

3. การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (Super-aged Society): มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด

การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุส่งผลกระทบต่อหลายด้านของสังคม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เพราะการลดลงของกำลังแรงงาน การเพิ่มขึ้นของภาระทางการคลังในการดูแลผู้สูงอายุ ด้านสังคม เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว ความต้องการบริการดูแลผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น และด้านสาธารณสุข เพราะความต้องการบริการทางการแพทย์และสุขภาพที่เพิ่มขึ้น สังคมผู้สูงอายุในไทย ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัว โดยคาดการณ์ว่าในปี 2568 ไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึงการมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด สถานการณ์นี้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมไทยในหลายด้าน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย

1. ด้านเศรษฐกิจ เพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่ในประเทศไทย จะเกษียณอายุเมื่ออายุ 60 ปี จึงทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม และเกิดภาระทางการคลังที่เพิ่มขึ้นจากสวัสดิการการดูแลผู้สูงอายุ เกิดการชะลอตัวของการเติบโตทางเศรษฐกิจเนื่องจากกำลังการผลิตลดลง และยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคและการลงทุนในสังคม

2. ด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว เช่น มีครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังมากขึ้น เกิดความต้องการบริการดูแลผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ทั้งในรูปแบบสถานดูแลและการดูแลที่บ้าน ทั้งนี้อาจเกิดปัญหาด้านสังคม เช่น ความเหงา ภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ

3. ด้านสาธารณสุข ความต้องการบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขที่เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพที่เพิ่มขึ้น ทั้งต่อภาครัฐและครัวเรือน ความชุกของการเพิ่มขึ้นของโรคเรื้อรังในผู้สูงอายุ เช่น โรคความดันโลหิตสูง เบาหวาน โรคหัวใจ และความจำเป็นในการพัฒนาระบบการดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุ (ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุและฟื้นฟูผู้ป่วย Winest, 2568)

การดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุ เป็นความจำเป็นของสังคม ที่ต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือเพราะปัญหาสำคัญที่ท้าทายต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ มีหลายด้าน กล่าวคือ ปัญหาด้านการไม่มีประสบการณ์ในการดูแลตนเองยามป่วยไข้ การไม่เข้าถึงข้อมูลด้านสุขภาพ รวมทั้งโอกาสในการทำงานเชิงเศรษฐกิจ การอยู่ตามลำพังและการหวังพึ่งพาบุตรในการเกื้อหนุนในยามสูงวัยน่าจะเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น อีกทั้งสุขภาพผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง และมีภาวะทุพพลภาพเพิ่มขึ้นตามวัยที่เพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุจะมีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจไม่มากนัก แต่ผู้สูงอายุก็มีส่วนอย่างสำคัญในการทำงานบ้าน ที่ทำให้บุตรหลานที่อยู่ในวัยทำงานไม่สามารถทำงานเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ แต่บทบาทของผู้สูงอายุต่อกิจกรรมต่างๆ ยังไม่ได้มีการให้คุณค่ามากนักในสังคมยุคปัจจุบัน ยังคงเน้นให้คุณค่าเชิงเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ (วิทยาลัยประชากรศาสตร์, 2556) ดังนั้น ลูกหลานควรหาทางช่วยเหลือให้มากขึ้น เช่น การมีรายได้ การดูแลผู้สูงอายุด้านสุขภาพ อาหาร ที่อยู่อาศัยและสังคมสิ่งแวดล้อม ให้มีอย่างเพียงพอและให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552) ในมิติศาสนา ควรมีการดูแลจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุให้มีภาวะปกติสุข กระตุ้นเตือนให้สังคมมีความตระหนักในความสำคัญของผู้สูงอายุในศักยภาพประสบการณ์และภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ (เทศบาลนครระยอง, ม.ป.ป) เช่น ช่วยกันนำผู้สูงอายุทำกิจกรรมเพื่อการออกกำลังกาย มีการจัดกิจกรรมเป็นเพื่อนคนไข้ มีการเล่นดนตรี ทั้งนี้เพื่อสร้างคุณค่าและเสริมสร้างศรัทธาในตนให้กับผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสได้เข้าสังคมที่เหมาะสม การให้มีโอกาศได้พบเพื่อนในวัยเดียวกัน ได้มีการพูดคุยผ่อนคลายความเหงา เป็นต้น เมื่อมีอาการไม่สบายหรือไม่สามารถแก้ปัญหาได้ก็สามารถขอปรึกษาลูกหลานหรือเครือญาติหรือคนในชุมชนได้ง่ายและทันท่วงที

ในฐานะลูกหลานการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย จัดว่าเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวที เป็นการทำหน้าที่ของบุตรหรือลูกหลานผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้นการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยถือเป็นหนึ่งในหน้าที่สำคัญของพุทธศาสนิกชน และรวมถึงมีหลักธรรมและพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลท่านที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ด้วยเช่นกัน การวิเคราะห์เพิ่มเติมนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและการปฏิบัติในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยในพุทธ

ศาสนา การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันช่วยให้เราสามารถดูแลผู้ที่เรารักได้อย่างเต็มที่และมีคุณภาพ หลักธรรมพื้นฐานจากหลักคำสอนของแต่ละศาสนา ซึ่งมุ่งเน้นความเมตตา ความกตัญญู และการดูแลซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่นแนวทางและหลักการที่ส่งเสริมการดูแลบุพการี กล่าวคือ หลักกตัญญูกตเวที พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ว่าผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดาและผู้มีพระคุณ ถือว่าเป็นผู้มีบุญกุศล การดูแลผู้สูงอายุจึงเป็นการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งสอนในเรื่องของการเคารพบิดามารดา หลักสังคหวัตถุ คือ การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่สามารถทำได้โดยผ่านหลักธรรม 4ประการ ซึ่งกล่าวถึงประโยชน์ของการดูแลผู้ป่วยและผู้สูงอายุ ได้แก่ - ทาน (การให้) คือให้สิ่งของที่จำเป็น เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค - ปิยวาจา (พูดดี) คือให้กำลังใจ พูดจาอ่อนโยนกับผู้สูงอายุ - อัตถจริยา (การช่วยเหลือ) คือการดูแลเรื่องสุขภาพ ความเป็นอยู่ และกิจวัตรประจำวัน - สมานัตตา (การวางตัวเสมอกัน) คือการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุด้วยความเคารพ ไม่ละเลย

ประเภทของผู้สูงอายุ

การกำหนดผู้ที่เป็น ผู้สูงอายุ หรือที่เรียกว่า “วัยชรา” (ศรีเรือน แก้วกังวาน, 2530) นั้นเริ่มจึงเริ่มตั้งแต่อายุ 60 ปี ซึ่งเป็นวัยที่มีการเสื่อมโทรมและต้องซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอของร่างกาย ซึ่งบุคคลที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่เริ่มคิด รู้สึกและรับรู้ว่าตนเองใกล้ถึงวัยสูงอายุ จึงจำเป็นต้องมีการเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุ มีนักวิชาการด้านผู้สูงอายุยอมรับว่า มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับภาวะสุขภาพและความสามารถในการดำเนินชีวิตของบุคคลในระยะ 20 - 30 ปี หลังจากเข้าสู่วัยชราหรือหลังจากเกษียณอายุราชการ ได้แก่ วัยสูงอายุ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) วัยเริ่มสูงอายุ (Young old) คือ อายุระหว่าง 55 - 64 ปี 2) วัยสูงอายุตอนกลาง (Middle old) คือ อายุระหว่าง 65 - 74 ปี 3) วัยสูงอายุตอนปลาย (Old old) คือ อายุระหว่าง 75 - 84 ปี 4) วัยสูงอายุแท้จริง (Real old) คือ อายุตั้งแต่ 85 ปีขึ้นไป ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นวัยของชีวิตที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงเฉพาะ มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จิตใจและการเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม วัยสูงอายุไม่ได้เป็นวัยที่หมดความหมายหรือเป็นวัยที่สิ้นสุดที่สุดทีเดียว แต่เป็นวัยที่ปลอดภัยจากภาวะจิตของสังคมส่วนใหญ่ ดังนั้น การมีชีวิตอย่างมีความสุขและเหมาะสมในวัยนี้ จึงต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่ผู้สูงอายุได้รับเป็นสำคัญ (พัทชรินทร์ บุญเสริม, 2546) ประเภทความสูงอายุของมนุษย์ ออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

1. การสูงอายุตามวัย (Chronological aging) หมายถึง สภาพการสูงอายุของมนุษย์ ที่ พิจารณาตามปฏิทิน โดยการนับวัน เดือน ปี ที่เกิดเป็นเกณฑ์

2. การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological aging) หมายถึง สภาพการสูงอายุที่พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกาย บทบาทหน้าที่ที่ปรากฏของมนุษย์ในขณะที่มีอายุมากขึ้น

3. การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (Psychological aging) หมายถึง การสูงอายุที่พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของการรับรู้ แนวความคิด ความจำ เชาว์ปัญญา การเรียนรู้และลักษณะของบุคลิกภาพที่ปรากฏในช่วงระยะเวลาต่างๆ ของชีวิตมนุษย์แต่ละคนที่มีอายุมากขึ้น

4. การสูงอายุตามสภาพสังคม (Sociological aging) หมายถึง การสูงอายุ ที่พิจารณาการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหน้าที่ และสถานภาพของบุคคลในระบบสังคม ได้แก่ ครอบครัว หน่วยงาน และองค์การ เป็นต้น

วิธีการตอบแทนบุพการีหรือบิดามารดา

การเลี้ยงดูหรือตอบแทนพระคุณผู้มีพระคุณหรือบิดามารดา ระหว่างเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็เลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน ช่วยเหลือเป็นธุระเรื่องการงานให้ท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลให้สืบไปไม่ทำเรื่องเสื่อมเสีย รวมทั้งประพฤติตนให้ควรแก่การเป็นสืบทอดมรดกจากท่าน ครั้นเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ก็ทำบุญอุทิศกุศลให้ท่าน ส่วนการเป็นลูกกตัญญูต่อพ่อแม่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าท่านกล่าวว่าไว้ดังนี้ ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธา ให้ท่านถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือพยายามให้ท่านมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อในเรื่องการทำดี ถ้าท่านยังไม่มีศีล ให้ท่านถึงพร้อมด้วยศีล คือพยายามให้ท่านเป็นผู้รักษาศีล 5 ให้ได้ ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ให้ท่านถึงพร้อมด้วยการให้ทาน คือพยายามให้ท่านรู้จักการให้ด้วยเมตตาโดยไม่หวังผลตอบแทน ถ้าท่านยังไม่ทำสมาธิภาวนาให้ท่านถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ พยายามให้ท่านหัดนั่งทำสมาธิภาวนาให้ได้ (มงคลที่ 11 การบำรุงบิดามารดา, 2568)

วิถีคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการปฏิบัติมีวิธีการเลี้ยงดูปรนนิบัติ เช่น การล้างเท้า การอาบน้ำ การให้ข้าวต้มและข้าวสวย เป็นต้น ก็ปรากฏมีในพระพุทธศาสนา ดังในอรรถกถา ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ มงคลสูตรในขุททกปาฐะว่า สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด เรียกชื่อว่า มารดา บิดาก็เหมือนกัน การทำอุปการะด้วยการล้างเท้านวดฟั้นขัดสี ให้อาบน้ำ และด้วยการมอบให้ปัจจัย 4 ชื่อว่า การบำรุง ในการบำรุงนั้น เพราะเหตุที่มารดาบิดามีอุปการะมาก หวังประโยชน์อนุเคราะห์บุตรทั้งหลาย มารดาบิดาเหล่าใดแลเห็นบุตรทั้งหลายเล่นอยู่ข้างนอก เดินมามีเนื้อตัวเปื้อนฝุ่น ก็เช็ดฝุ่นให้ จูบจอมถนอมเกล้า เกิดความรักเอ็นดู บุตรทั้งหลายใช้ศีรษะทูนมารดาบิดาไว้ถึงร้อยปี ก็ไม่สามารถจะทำปฏิการะสนองคุณของมารดาบิดานั้นได้ และเพราะเหตุที่มารดาบิดานั้นเป็นผู้ดูแลบำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้ สมมติว่าเป็นพรหม สมมติว่าเป็นบุรพาจารย์ ฉะนั้น การบำรุงมารดาบิดานั้น ย่อมนำมาซึ่งการสรรเสริญในโลกนี้และละโลกไปแล้วก็จะนำมาซึ่งสุขในสวรรค์ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่าเป็นมงคล สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า มารดาบิดา ท่านเรียกว่าพรหม ว่าบุรพาจารย์ เป็น อาหุเนยยบุคคลของบุตร เป็นผู้อนุเคราะห์บุตร เพราะ ฉะนั้น บัณฑิตพึงนอบน้อม และพึงสักการะมารดาบิดา นั้น ด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การขัดสี การให้อาบน้ำและ ล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้น บัณฑิต ทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาละโลกไปแล้วยังบันเทิงในสวรรค์ (พรรณนาคาถาว่า มาตาปิตุอุปฏฐานำ, 2568)

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย

คำสอนในพระไตรปิฎกมีความรู้และคำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยหลายคำสอนด้วยกัน การนำหลักการเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบันสามารถเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีใน

ครอบครัวและชุมชน การดูแลบุพการีและผู้สูงวัยถือเป็นหน้าที่สำคัญของทุกคนในสังคมไทยและในพระพุทธศาสนา หลักธรรมและพระสูตรต่างๆในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงวิธีการปฏิบัติตนเพื่อการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยอย่างครบถ้วน หนึ่งในพระสูตรที่สำคัญได้แก่ สิงคาลกสูตร (Sigalovada Sutta) ปุตตสูตร (Putta Sutta) สังคหวัตถุ 4 (Sangahavatthu) พรหมวิหารสูตร (Brahmavihara Sutta) และสัปปุริสธรรม 7 (Sappurisa Dhamma 7) ที่มีความสำคัญมากสำหรับใช้เป็นหลักในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. สิงคาลกสูตร (Sigalovada Sutta)

สิงคาลกสูตร (Sigalovada Sutta) เนื้อหาในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค กล่าวถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของบุตรธิดาที่พึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ซึ่งรวมถึงการดูแลท่านในยามชราและป่วยไข้ และการให้ความเคารพต่อบุพการีด้วย ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสความว่า คหบดีบุตร บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ 5 ประการ คือ 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา(ไทย); 11/266/212) แม้แต่ในมงคลสูตร มงคลที่ 11 ก็กล่าวถึงว่าพ่อแม่นั้นเปรียบได้เป็นทั้ง ครูของลูก เทวดาของลูก พรหมของลูก และอรหันต์ของลูก ความหมายโดยละเอียดมีดังต่อไปนี้คือ ที่ว่าเป็นครูของลูก เพราะว่าท่านได้คอยอบรมสั่งสอนลูก เป็นคนแรกก่อนคนอื่นใดในโลก ที่ว่าเป็นเทวดาของลูก เพราะว่าท่านจะคอยปกป้อง คุ้มครอง เลี้ยงดู ประคบประหงมมาตั้งแต่อ้อนแต่ออก บำรุงให้เติบใหญ่เป็นอย่างดี ไม่ให้เกิดอันตรายต่อลูกในทุกด้าน ที่ว่าเป็นพรหมของลูก เพราะว่าท่านมีพรหมวิหาร 4 นั่นก็คือ มีเมตตา หมายถึงความเอ็นดู ความปรารถนาดีต่อลูกในทุกๆด้าน ไม่มีที่สิ้นสุด มีกรุณา หมายถึงให้ความกรุณาต่อลูก ส่งเสียเท่าที่มีความสามารถจะให้ได้ มีมุทิตา หมายถึงความรักที่ยอมสละได้แม้ชีวิตของตัวเองเพื่อลูก ยอมเสียสละ และมีอุเบกขา หมายถึงการวางเฉย ไม่ถือโกรธเมื่อลูกประมาท ทำผิดพลาด ที่ว่าเป็นอรหันต์ของลูก เพราะว่าท่านมีคุณธรรม 4 ประการอันได้แก่ 1) เป็นผู้มีอุปการะคุณต่อลูก คืออุปการะเลี้ยงดูมาด้วยความเหนื่อยยาก กว่าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ 2) เป็นผู้มีพระเดชพระคุณต่อลูก คือให้ความอบอุ่นเลี้ยงดู ปกป้องจากภยันตรายต่างๆ นานา 3) เป็นเนื้อนาบุญของลูก คือลูกเป็นส่วนหนึ่งของกรรมดีที่พ่อแม่ได้ทำไว้ และเป็นผู้รับผลบุญ ที่พ่อแม่ได้สร้างไว้แล้วทางตรง 4) เป็นอาหุไนยบุคคล คือเป็นเหมือนพระที่ควรแก่การเคารพนับถือและรับของบูชา เพื่อเทอดทูนไว้เป็นแบบอย่าง

2. ปุตตสูตร (Putta Sutta)

ปุตตสูตร (Putta Sutta) หน้าที่ของบุตรในปุตตสูตร อธิบายความหวังของบิดามารดาว่า ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาเมื่อเห็นฐานะ 5 ประการนี้แล จึงปรารถนาบุตรผู้เกิดในตระกูล มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็นฐานะ 5 ประการ จึงปรารถนาบุตร ด้วยหวังว่า 1) บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจักเลี้ยงเรา 2) บุตรจักช่วยทำกิจของเรา 3) วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน 4) บุตรจักปฏิบัติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดกไว้ 5) เมื่อเราทั้งสองตายไป บุตรจักทำบุญอุทิศให้ ความหวังดังกล่าวนำไปสู่หน้าที่ของบุตร 5 ประการ บุตรที่ดี ควรปฏิบัติตามหน้าที่ 5 ประการดังนี้ 1) เลี้ยงดูบิดามารดา เช่นดูแลหาอาหารให้ท่าน พาท่านไปในสถานที่ที่ท่านต้องการไป

ดูแลพาท่านไปโรงพยาบาลเมื่อแพทย์นัด หากต้องรับประทานยาก็จัดหาให้ท่าน 2) ช่วยทำกิจ เช่น หากท่านให้เราช่วยเหลือเรื่องการงาน การเดินทางไปไหนก็พาท่านไป 3) เชื่อฟังโอวาท เช่น เวลาที่ท่านสอนสั่งก็รับฟังและนำไปปฏิบัติตามดังที่ท่านสอนสั่ง 4) ตอบสนองพระคุณท่าน เช่น หากเป็นวันสำคัญหรือวันคล้ายวันเกิดก็อาจจะซื้อของให้ท่าน หรือการเกื้อหนุนส่งเสียเงินทองเพื่อการยังชีพให้แก่ท่าน จัดหาที่พักอาศัยที่เหมาะสมให้แก่ท่าน 5) ดำรงวงศ์ตระกูลสมกับที่ท่านเป็นบุพการี เช่น การประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในศีล ในธรรมอันดีงาม ไม่ทำให้วงศ์ตระกูลเสื่อมเสียชื่อเสียง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก-ฉกฺก(ไทย); 22/39/41-42)

3. หลักสังคหวัตถุ 4 (Sangahavatthu)

หลักสังคหวัตถุ 4 การอยู่ร่วมกันในสังคมให้ราบรื่น เรียบร้อยมีความสุข เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนั้น พระพุทธองค์ได้ให้หลักธรรม ที่เป็นหลักความสัมพันธ์ในสังคม เพื่อใช้ปฏิบัติต่อกันเป็นเรื่องของการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ให้เกิดความสงบสุขด้วยหลักธรรมสังคหวัตถุ สังคหวัตถุ แปลว่า วัตถุเครื่องสงเคราะห์กันและกัน ผู้ที่จะมีสัมพันธภาพได้ดีนั้น ต้องยึดถือและปฏิบัติตามสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ

1. ทาน (การให้) หมายถึง การให้ปันสิ่งของของตนเองแก่ผู้อื่น ถือเป็นหลักสำคัญเบื้องต้น เพราะการผูกใจนั้น ต้องอาศัยหรือใช้การให้ เป็นเบื้องต้น การให้เป็นการแสดงออกของไมตรีจิตของผู้ให้ ผู้รับย่อมพอใจ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นความอบอุ่นของชีวิต ฉะนั้น เมื่อลาภเกิดขึ้น ให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อย่าตระหนี่ การเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนบ้าน มิตรสหาย เช่น อาหาร ขนม ผลไม้ เป็นต้นการแบ่งปันให้ญาติมิตรที่ ขัดสน เมื่อเขามาเอ่ยปากขอความช่วยเหลือก็ช่วยไปตามอัตภาพ เพื่อนบ้านทำบุญมีงานก็จัดของช่วยเหลือหรือให้เป็นเงิน เช่น งานบวช งานมงคลสมรส ขึ้นบ้านใหม่ตลอดไปจนถึงงานศพ ก็ต้องเสียสละช่วย เหลือซึ่งกันและกัน

2. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) หมายถึง การเจรจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวานเป็นหลักสำคัญรองลงมา เพราะการให้แต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการยึดเหนี่ยวน้ำใจ จึงต้องใช้คำพูดที่ไพเราะช่วยเหนี่ยวรั้งอีกด้วย ไม่ใช้คำพูดหยาบ ผรุสวาท ให้ใช้คำพูดที่จริงใจต่อกัน ทักทายปราศรัยกับเพื่อนบ้าน มิตรสหาย ผู้ที่มาติดต่อสอบถาม ต้องใช้คำพูดสุภาพและไพเราะ

3. อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) หมายถึง การประพฤติปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคมส่วนรวม จะทำให้เป็นคนน่ารัก น่านับถือ หมายความว่า เมื่อมีกิจการใดที่เป็นประโยชน์ของส่วนรวม ต้องช่วยกันทำ เอื้อเฟื้อช่วยทำธุรการงานของผู้อื่น เมื่อผู้อื่นต้องการความช่วยเหลือ ไม่เป็นคนดูดายต้องมีจิตอาสาช่วยเหลือ กัน บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ เมื่อมีงานส่วนรวมต้องร่วมกันทำงานที่เป็นสาธารประโยชน์ เช่น ขุดลอกสระ ซ่อมโรงเรียน ช่วยเหลือผู้ประสบอัคคีภัยวาตภัย อุทกภัย อุบัติเหตุ และการทำศาสนประโยชน์ อื่นๆ เป็นต้น

4. สมานัตตตา (วางตนสม่ำเสมอ) หมายถึง ความมีตนเสมอ คือ ทำตัวให้เข้ากันได้เช่น ไม่ถือตัว ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน โดยประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/32/50 -51)

หลักธรรม สังคหวัตถุ 4 จึงเป็นหลักการสงเคราะห์ และ เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี เป็นหลักธรรมที่แสดงน้ำใจต่อกัน ระหว่างคนทั่วไป หรือปฏิบัติต่อกันอย่างมิตร ไม่ถือตัวร่วม ทุกข์ร่วมสุข เป็นการเข้าถึงอย่างแท้จริง มีผลทางจิตใจและชักจูงความรู้สึกนึกคิดได้มากนับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญ จัดเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ไว้ ซึ่งเป็นมิตรแท้ประเภทหนึ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2549) สังคหวัตถุธรรมที่เป็นเครื่องสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ประกอบด้วย การรู้จักแบ่งปันให้สิ่งของแก่ผู้อื่น การเจรจาด้วยคำสุภาพไพเราะมีเหตุผล การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและส่วนรวม และความมีตนเสมอหรือการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย จึงทำให้ผู้สูงอายุสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันกับเพื่อนๆ หรือมิตรสหายเกิดผลทางด้านจิตใจ และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี จัดเป็นมิตรแท้ร่วมสุขร่วมทุกข์มีความจริงจังจริงใจต่อกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ยิ้มแย้มแจ่มใส ตั้งใจสนทนา เจรจาไพเราะ สงเคราะห์เกื้อกูล

4. พรหมวิหารสูตร (Brahmavihara Sutta)

พรหมวิหารสูตร (Brahmavihara Sutta) กล่าวถึงการพัฒนาจิตใจด้วยพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเป็นสุข เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการพัฒนาพรหมวิหาร 4 (เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา) ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย เป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย เพราะการดูแลต้องการความรักและการปรารถนาดีต่อผู้ที่เราเอาใจใส่ ช่วยเสริมสร้างความสมดุลในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย โดยไม่ทำให้เรารู้สึกเหนื่อยล้าหรือท้อแท้ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม อันหมายถึง การอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์นั้น มีหลักธรรมประจำใจหมวดหนึ่ง สำหรับเป็นหลักในการที่จะวางใจ หรือมีท่าทีแห่งจิตใจต่อคนรอบด้านตลอดจนเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย คือ การเจริญพรหมวิหาร 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมประจำใจพรหม ศาสนาพราหมณ์ถือว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นเทพเจ้าผู้บันดาลสิ่งทั้งหลาย เป็นผู้สร้างสรรค์และอภิบาลโลก พระพุทธเจ้าสอนว่า เราทุกคนควรเป็นผู้มีส่วนร่วมสร้างสรรค์อภิบาลโลกด้วยกันทุกคน ทรงตรัสแสดงพรหมวิหาร ไว้ให้เราทุกคนปฏิบัติเพื่อเป็นพรหมวิหารโดยสมบูรณ์ ต้องมีธรรม 4 ข้อ คือ

1. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดีมีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

2. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคน และสัตว์ทั้งปวง

3. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่น เบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง (วางเฉย) คือ มองตามจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคงเที่ยงตรงดุจตราชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามหลักการเหตุผล และความเที่ยงธรรม (พระพรหมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, 2550)

การมีเมตตา กรุณา มุทิตา ใช้ความรู้สึกมาก คือ รู้สึกเป็นมิตร รู้สึกเห็นใจสงสาร และรู้สึกพลอยดีใจ ช่วยหนุน ส่วนอุเบกขาต้องมีปัญญา คือ ต้องรู้ว่าอะไรถูก อะไรเป็นธรรม อะไรเป็นความจริงแล้ว จึงเอาความรู้สึกนั้น มาปรับความรู้สึกให้ลงตัวพอดี จึงต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะรักษาสังคมนี้ไว้ได้ มิฉะนั้นสังคมจะปั่นป่วน หลักพรหมวิหาร 4 จึงเป็นหลักธรรมสร้างความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์ ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอาใจใส่กัน มีน้ำใจไมตรีต่อกัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ถ้าปฏิบัติได้ถูกต้องแล้วสังคมจะมีดุลยภาพเริ่มตั้งแต่สังคมเล็กที่สุด คือ ครอบครัว การที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับครอบครัว จะต้องปฏิบัติพรหมวิหาร 4 ให้ครบได้นั้น โดยเริ่มตั้งแต่การดูแลบุตรของตนเองในครอบครัว ขอยกตัวอย่าง เช่น 1) เมื่อเขาอยู่เป็นปกติ เราก็เมตตา เลี้ยงดูให้เขามีความสุข 2) ถ้าเขาเกิดเรื่องเดือดร้อนเป็นทุกข์ มีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น เราก็กรุณาสงสารช่วยเหลือแก้ไขให้หมดปัญหา 3) เมื่อเขาประสบความสำเร็จทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เราก็มุทิตาพลอยยินดี ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ยิ่งขึ้นไป 4) สถานการณ์ที่จะต้องวาง อุเบกขา มีอย่างน้อย 3 กรณี คือ

1. เมื่อบุตรสมควรจะต้องรับผิดชอบตนเอง จะต้องให้เขาได้ฝึกทำอะไรๆ ด้วยตนเอง เนื่องจากบุตรมิได้อยู่ในโลกที่มีแต่พ่อและแม่ตลอดไปเท่านั้น เมื่อโตขึ้นต้องออกไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง จึงต้องยอมให้เขาเหน็ดเหนื่อยลำบาก รับผิดชอบตัวเองได้ทำอะไรๆเป็น และปัญญาจะเป็นตัวบอกว่า เขาต้องหัดทำสิ่งใดฝึกฝนในเรื่องใดพ่อแม่ก็คอยเฝ้าดู ถ้าหากเขาเพรี้ยงพล้ำต้องการความช่วยเหลือ ก็เข้าไปช่วย นี่คือ อุเบกขาในสถานการณ์ที่ 1 ที่ให้บุตรได้รู้จักรับผิดชอบตัวเอง

2. เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบการกระทำของเขา ครอบครัวนั้นเป็นตัวแทนของสังคมใหญ่ ในสังคมมนุษย์จะต้องมี กฎเกณฑ์ กติกา ซึ่งทุกคนในสังคมนั้นจะต้องยอมรับผิด ชอบและปฏิบัติตาม ในครอบครัวก็ต้องมีกฎเกณฑ์ กติกา เพื่อให้สมาชิกอยู่กันสงบเรียบร้อย เพราะฉะนั้น กฎก็ต้องเป็นกฎ ถ้าเขาทำอะไรผิดก็ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ทำถูกก็ว่าไปตามถูก เกิดการทะเลาะก็ต้องมีความยุติธรรม นี่คือ อุเบกขาเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรม

3. เมื่อบุตรรับผิดชอบตัวเองได้แล้ว สำเร็จการศึกษา มีงานทำ มีรอบครัวแล้ว พ่อแม่ต้องวางอุเบกขาไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงในชีวิต และครอบครัวของเขา ไม่เข้าไปจัดการในบ้านในครอบครัวเขา จนเกิดความวุ่นวายทำให้เขาไม่สบายใจ และไม่มีความสุข เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำพ่อแม่ได้แต่เฝ้าดูถ้าหากเขาต้องการความช่วยเหลือเมื่อไร จึงเข้าไปช่วยเหลือนี่ก็เรียกว่า อุเบกขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2549)

5. สัปปุริสธรรม 7 (Sappurisa Dhamma)

สัปปุริสธรรม 7 (Sappurisa Dhamma) เป็นคุณธรรมของสัตบุรุษ ประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ โดยจะกล่าวเป็นสองส่วนด้วยกันคือในส่วนของสัปปุริสธรรม 7 สำหรับผู้ดูแลบุพการีและผู้สูงวัย และอีกส่วนจะกล่าวถึง สัปปุริสธรรม 7 สำหรับบุพการีและผู้สูงวัยในการนำไปปฏิบัติ สำหรับในส่วนของบุพการีและผู้สูงวัยก็สามารถนำ สัปปุริสธรรม7 มาใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อความสุขและความสงบทั้งในครอบครัวและสังคมได้เช่นกัน ดังนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/330/332-333)

1. ธัมมัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักธรรม) บุพการีและผู้สูงวัยควรศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในหลักการใช้ชีวิตตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ตัวอย่างเช่น การนำธรรมะมาเป็นหลักในการใช้ชีวิตประจำวัน อาจเป็นการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 หรือการเจริญภาวนาเพื่อให้จิตสงบ การฝึกปฏิบัติธรรมเช่นนี้จะช่วยลดความวิตกกังวลและความทุกข์ใจที่อาจเกิดจากสภาพร่างกายที่เสื่อมถอยลงตามวัย การมีความเข้าใจในธรรมะจะช่วยให้ผู้สูงวัยมีจิตใจที่สงบสุขและสามารถเผชิญกับปัญหาชีวิตได้อย่างมั่นคง

2. อัตถัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักเหตุ) การรู้จักเหตุผลที่มาของสิ่งต่างๆ จะช่วยให้ผู้สูงวัยและบุพการีมีความเข้าใจในสภาพของตนเองและสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัว เช่น ความเจ็บป่วยหรือความเสื่อมถอยของร่างกายเป็นธรรมชาติ การมีความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยให้ท่านไม่เครียดหรือทุกข์ใจเมื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง กับการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ช้าลง หรือร่างกายที่เปลี่ยนแปลงไปความแข็งแรง ความว่องไว เป็นต้น

3. อัตตัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักตน) ผู้สูงวัยควรมีความรู้ความเข้าใจในสภาพร่างกายและจิตใจของตนเอง เช่น รู้จักข้อจำกัดในการทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น การออกกำลังกายที่อาจหนักเกินไปสำหรับวัยนี้ หรือการตระหนักถึงอารมณ์ของตนเอง เช่น ความเครียดหรือความเหงาที่อาจเกิดขึ้น การรู้จักตนเองจะช่วยให้ผู้สูงวัยสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และเงื่อนไขต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ และสามารถดูแลตนเองได้อย่างเหมาะสม

4. มัตตัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ) ผู้สูงวัยควรรู้จักประมาณในการทำสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การรับประทานอาหาร หรือการออกกำลังกาย เช่น การไม่ทำงานหนักเกินไปเพราะอาจส่งผลต่อสุขภาพ การรับประทานอาหารที่พอเหมาะและดีต่อสุขภาพ และการออกกำลังกายในระดับที่เหมาะสมกับวัย การรู้จักพอดีจะช่วยให้ผู้สูงวัยมีชีวิตที่สมดุลและลดความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพ นอกจากนี้ยังควรมีความพอดีในด้านจิตใจ เช่น การไม่วิตกกังวลเกินไปกับสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ การรู้จักประมาณยังช่วยให้ท่านสามารถจัดการกับเวลาและพลังงานได้อย่างเหมาะสม

5. กาลัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล) การรู้จักเวลาและโอกาสที่เหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงวัย เช่น การรู้ว่าเวลาใดควรพักผ่อน หรือเวลาใดควรทำกิจกรรม เช่น การเลือกเวลาที่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรม หรือการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม การจัดการเวลาที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้สูงวัยสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและลดความเครียด นอกจากนี้ การรู้จักเวลาที่เหมาะสมในการสนทนาหรือให้คำแนะนำแก่ลูกหลานก็เป็นสิ่งสำคัญ เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือความไม่พอใจในครอบครัว

6. ปริสัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักชุมชน) ผู้สูงวัยควรมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนรอบข้าง เช่น การรู้จักเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน หรือการเข้าร่วมกลุ่มผู้สูงวัยที่มีความสนใจร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนจะช่วยลดความเหงาและสร้างความสุขให้กับชีวิตผู้สูงวัย นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งปันประสบการณ์และความรู้แก่คนอื่นในชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างความเคารพและการยอมรับจากผู้อื่น รวมถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น การทำบุญ หรือการช่วยเหลือผู้อื่นในชุมชน

7. ปุคคลัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล) ผู้สูงวัยควรรู้จักและเข้าใจบุคคลรอบข้าง เช่น ลูกหลาน ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้าน การเข้าใจลักษณะนิสัย ความต้องการ และความรู้สึกของคนอื่นจะช่วยให้ความสัมพันธ์เป็นไปอย่างราบรื่น เช่น การไม่คาดหวังมากเกินไปจากลูกหลาน แต่ให้ความเข้าใจและการสนับสนุนในวิถีทางที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังสามารถนำความเข้าใจนี้มาใช้ในการปรับวิธีการสื่อสารและการแสดงออก เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และบุคคลที่ตนกำลังติดต่อด้วย ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรักและความเคารพในครอบครัวและสังคม

การบูรณาการหลักธรรมเพื่อการดูแลผู้สูงอายุ

การดูแลสุขภาพ คือการกระทำของบุคคลที่ทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่สุขภาพของตน โดยตัวชี้วัดการดูแลสุขภาพนั้นได้แก่ การมีวินัยในการเข้ารับการตรวจสุขภาพ การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์โดยคำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการหลีกเลี่ยงการดื่มสุราและสูบบุหรี่ในผู้สูงอายุการดูแลสุขภาพร่างกาย ได้แก่การรับประทานที่มีประโยชน์ ครบห้าหมู่ เคี้ยวง่าย จำพวกต้ม นึ่งและมีกากใย การออกกำลังกายเป็นการเน้นเรื่องของการเผาผลาญพลังงานส่วนเกินโดยอาจแฝงอยู่ในกิจวัตรประจำวัน การหลีกเลี่ยงพฤติกรรมการสูบบุหรี่และดื่มสุรา และการดูแลสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ เช่น การให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในครอบครัวเพื่อ ป้องกันความรู้สึกในการถูกทอดทิ้งโดดเดี่ยวหรือถูกละความสำคัญ การออกไปพบปะและสร้างความสัมพันธ์อันดีกับคนในวัยเดียวกันจะช่วยให้จิตใจของผู้สูงอายุเบิกบานและสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิต การศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลทองหลาง อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายกประกอบด้วย 7 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านทางจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านความตระหนักในคุณค่าแห่งตน ด้านความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว ด้านการรักษาพยาบาล ด้านสวัสดิการสังคม โดยภาพรวมแล้วคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลทองหลาง อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับสูง

การนำหลักธรรมและพระสูตรเหล่านี้มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันสามารถช่วยให้การดูแลบุพการีและผู้สูงวัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา ความรัก เมตตา ความมีไมตรี ย่อมส่งเสริมความมีอายุยืน ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น สำหรับตนเองเมื่อมีเมตตา จิตใจก็ผ่องใสสดชื่นเบิกบาน ระบบต่างๆในร่างกายก็ไม่ตึงเครียด ทำงานคล่องแคล่วเบาสบายช่วยให้มีสุขภาพดี เมื่อต่างคนต่างก็รักใคร่ ไม่เบียดเบียนไม่ทำร้ายกันต่างก็มีชีวิตอยู่ได้ยาวนาน ต้องมีการปฏิบัติ เพื่อดูแลบุพการีและผู้สูงวัย ดังต่อไปนี้

1. การเคารพให้เกียรติ การให้ความเคารพและการปฏิบัติต่อบุพการีและผู้สูงวัยอย่างเหมาะสมเป็นสิ่งที่สำคัญ การแสดงความเคารพช่วยให้บุพการีและผู้สูงวัยรู้สึกถึงคุณค่าและความสำคัญของตนในครอบครัว ซึ่งการแสดงความเคารพต่อบุพการีและผู้สูงวัยเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยและผู้ที่มีอายุน้อยกว่าที่จะต้องแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ ที่พึงปฏิบัติกันมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. การเลี้ยงดูแลไม่ทอดทิ้ง การช่วยเหลือในกิจวัตรประจำวัน เช่น การจัดหาอาหาร ยารักษาโรค และการดูแลสุขภาพ เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย การดูแลเหล่านี้ช่วยให้บุพการีและผู้สูงวัยมีชีวิตที่มีคุณภาพและสุขภาพที่ดี

3. การดูแลสุขภาพจิต การให้ความอบอุ่นใจ การสนทนา และการสร้างความสุขเป็นสิ่งที่สำคัญในการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย การดูแลทางจิตใจช่วยให้ผู้สูงวัยรู้สึกว่าตนเองยังคงมีความสำคัญและได้รับความรักจากครอบครัว การที่บุพการีและผู้สูงวัยมีจิตใจที่ดีก็จะเป็นการส่งผลให้มีสุขภาพที่ดีเช่นกัน

4. การเป็นกัลยาณมิตรเสริมสร้างกุศล การสนับสนุนให้บุพการีและผู้สูงวัยได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรม ช่วยให้พวกเขามีจิตใจที่สงบและมีสุขภาพจิตที่ดี การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นวิธีที่ช่วยเสริมสร้างความสุขและความสงบใจ การที่พาท่านไปทำบุญในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา ได้ฟังธรรมศึกษาธรรมก็เป็นการสนับสนุนบุพการีและผู้สูงวัยให้ได้เข้าถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดาเช่นกัน

5. การส่งเสริมการใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท ไม่เพิกเฉย ละเลย หรือความเอาใจใส่ กระตือรือร้น ความเตรียมพร้อม ระวังระไว เร่งทำสิ่งที่ควรทำ เร่งแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่ควรแก้ไขปรับปรุง ได้แก่ มีปกติทำด้วยความเอื้อเฟื้อ มีปกติทำความเพียรติดต่อไม่ขาดสาย มีปกติทำไม่หยุด มีความประพฤติไม่ย่อหย่อนมีฉันทะไม่ทอดทิ้งการงาน และไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ม.(ไทย); 29/14/72) บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ในการทำบุญทั้งหลาย บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ธีรชน เราเรียกว่า บัณฑิตเพราะ ยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ.(ไทย); 25/23/367-368)

ผู้สูงอายุพึงประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ไม่ประมาทด้วยการเจริญไตรลักษณ์ เพื่อพัฒนาด้านปัญญาให้รู้เท่าทัน ต่อสภาวะความจริงของสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่ประมาททั้งที่เป็นฝ่ายดี น่าปรารถนา น่าพอใจ คือ ความมีลาภยศ สรรเสริญ และความสุข ในขณะเดียวกันพึงระมัดระวัง มิให้เสียใจไปตามฝ่ายที่ไม่ปรารถนาตรงกันข้ามในฝ่ายไม่สมหวังหรือฝ่ายเกิดทุกข์ ไม่ประมาทในสังขารร่างกาย เพราะร่างกายเป็นรังของโรค ทำให้เกิดความทุกข์ ไม่ประมาทในสุขและทุกข์ ความสุขและทุกข์เป็นธรรมดาของโลก ให้ปล่อยวางทำจิตใจให้ปลอดโปร่งโล่งไม่ยึดติด ไม่กังวล แล้วปฏิบัติตนให้พ้นทุกข์ อยู่ด้วยธรรมะ คือ การปฏิบัติธรรม จะมองเห็นสภาพแห่งกฎธรรมดา หรือกฎธรรมชาติ คำสอนในพระพุทธศาสนา กล่าวถึง ความไม่ประมาทในกุศลธรรม อันเป็นเหตุเกิดสุขด้วยการบำเพ็ญ 3 ประการ คือ “ พึงบำเพ็ญทาน ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และเจริญเมตตาจิต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อ.(ไทย); 25/23/368)

การตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลบุพการีและผู้สูงวัย พระพุทธศาสนามีการสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยอย่างลึกซึ้ง การตอบแทนบุญคุณของบุพการีและผู้สูงวัยเป็นการแสดงความกตัญญูและกตเวที ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสังคม ส่วนทางฝ่ายผู้ให้หรือผู้บำรุงอุดหนุนนั้น ก็ชื่อว่าได้ประกอบกุศลธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความปีติยินดี และความมีจิตใจเบิกบานผ่องใส เมื่อให้อายุแก่ผู้อื่นแล้วตนเองก็เป็นผู้ได้อายุเช่นเดียวกัน ความ

สงบสุขร่มเย็นในสังคมก็จะเกิดขึ้นต่อไป การดูแลบุพการีและผู้สูงวัยไม่ใช่เพียงแค่การปฏิบัติตามหน้าที่ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสังคม การดูแลอย่างเต็มที่และมีคุณภาพช่วยให้บุพการีและผู้สูงวัยมีชีวิตที่ดีและมีความสุข การนำหลักธรรมเหล่านี้มาใช้ในชีวิตประจำวันช่วยให้เราสามารถดูแลบุพการีและผู้สูงวัยได้อย่างเต็มที่และมีคุณภาพ

สรุป

การดูแลบุพการีและผู้สูงวัยตามหลักพระไตรปิฎกส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัวที่แข็งแรงและชุมชนที่มีความกรุณา คำสอนเหล่านี้ยังคงมีความเกี่ยวข้องและมีประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน และต้องอาศัยความรัก ความเอื้อเฟื้อ รวมถึงความรับผิดชอบ โดยมีหลักธรรมและพระสูตรต่างๆ เป็นแนวทางการปฏิบัติเช่น สิงคาลกสูตรที่เน้นถึงหน้าที่ของบุตรธิดาต่อบุพการี ฆราวาสธรรม 4 ที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวอย่างสงบสุข พรหมวิหารสูตรที่เน้นการพัฒนาจิตใจเพื่อการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยอย่างมีคุณธรรมและมีความสุข กตัญญูกตเวทีต่อบุพการีเป็นสิ่งที่เน้นย้ำในพระไตรปิฎก การตอบแทนบุญคุณด้วยการดูแลและเอาใจใส่ เป็นการแสดงความเคารพและความรู้สึกถึงบุญคุณที่บุพการีมีต่อเรา และสัปปุริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้บุคคลเป็นคนดีและมีคุณธรรม ซึ่งการดูแลบุพการีและผู้สูงวัยต้องการคุณธรรมและความรับผิดชอบอย่างมาก

การดูแลบุพการีและผู้สูงวัยเป็นหน้าที่ที่สำคัญและจำเป็นในพุทธศาสนา หลักธรรมและพระสูตรในพระไตรปิฎกช่วยให้เราเข้าใจถึงวิธีการดูแลและการปฏิบัติที่เหมาะสม การแสดงความเคารพ การดูแลทางกายภาพและจิตใจ รวมถึงการสนับสนุนทางธรรมะเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างสม่ำเสมอเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีและผู้สูงวัย หากทุกคนในครอบครัวมีความสุขแล้ว สังคมของเราก็จะมีความสุขและสงบสุขไปด้วยเช่นกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยอย่างเต็มตัว ดังนั้นการที่ผู้ที่เป็นบุตรหรือลูกหลานได้ใช้หลักธรรมในพระไตรปิฎกในการดูแลผู้มีพระคุณก็จะเป็นการพัฒนาสังคมและประเทศชาติของเราให้มั่นคงสืบไปเช่นกัน และไม่เพียงแต่จะเป็นการตอบแทนคุณท่าน แต่ยังเป็นการสร้างบุญบารมีและเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่คนรุ่นหลัง อีกทั้งยังเป็นการปฏิบัติธรรมที่ช่วยให้ชีวิตของเรามีความสุขและสงบมากขึ้นอีกด้วย และเป็นแนวทางสู่พระนิพพานในที่สุด

บรรณานุกรม

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). *แนวทางการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ.* รายงานวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

เทศบาลนครระยอง. *แผนพัฒนาเขตเทศบาลนครระยอง พ.ศ. 1555-2557.* (เอกสารอัดสำเนา). ม.ป.ท.: ม.ป.ป.

พัทชรินทร์ บุญเสริม. (2546). *ความรุนแรงในครอบครัวต่อผู้สูงอายุในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.* วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคณุาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2550). *ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ.* กรุเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พรหมวิหาร 4: วิธีการปฏิบัติตนเพื่อความสุข.* กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาจีน.

พรรณนาคาถาว่า มาตาปิตุอุปฏฐานำ. สืบค้น 21 มกราคม 2568 จาก https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=25&i=5&p=4

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มงคลที่ 11 การบำรุงบิดามารดา. สืบค้น 15 มกราคม 2568 จาก https://www.dhammathai.org/treatment/poem/poem11.php

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วิทยาลัยประชากรศาสตร์. (2556). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ปี พ.ศ. 2555.* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). นนทบุรี: บริษัท เอสเอส พลัส มีเดีย จำกัด.

ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุและฟื้นฟูผู้ป่วย Winest. (2568). สืบค้น 25 มกราคม 2568 จาก https://winestrehab.com/aging-society/

ศรีเรือน แก้วกังวาน. (2530). *จิตวิทยาพัฒนาการ.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (13 กรกฎาคม 2552). สืบค้น 6 มกราคม 2568 จาก http://legacy.orst.go.th/?knowledges=%E0%B8%9A%E0%B8%B8%E0%B8%9E%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B5-%E0%B9%91%E0%B9%93-%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B%81%E0%B8%8E%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1-%E0%B9%92%E0%B9%95%E0%B9%95%E0%B9%92

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
79 หมู่ 1 ถ.พหลโยธิน ต.ลำไทร
อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

กลุ่มไลน์สมาชิกวารสาร

ติดต่อประสานงาน :

1. พระมหาดวงเด่น ตุนิน, ผศ.ดร. : หัวหน้ากองบรรณาธิการ, โทร. 092-556-4635

2. พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ, ดร. : ผู้ช่วยบรรณาธิการ, โทร. 092-739-1727

3. พระมหาอนันต์ สุรเตโช : ผู้ช่วยบรรณาธิการ, โทร. 096-790-7373